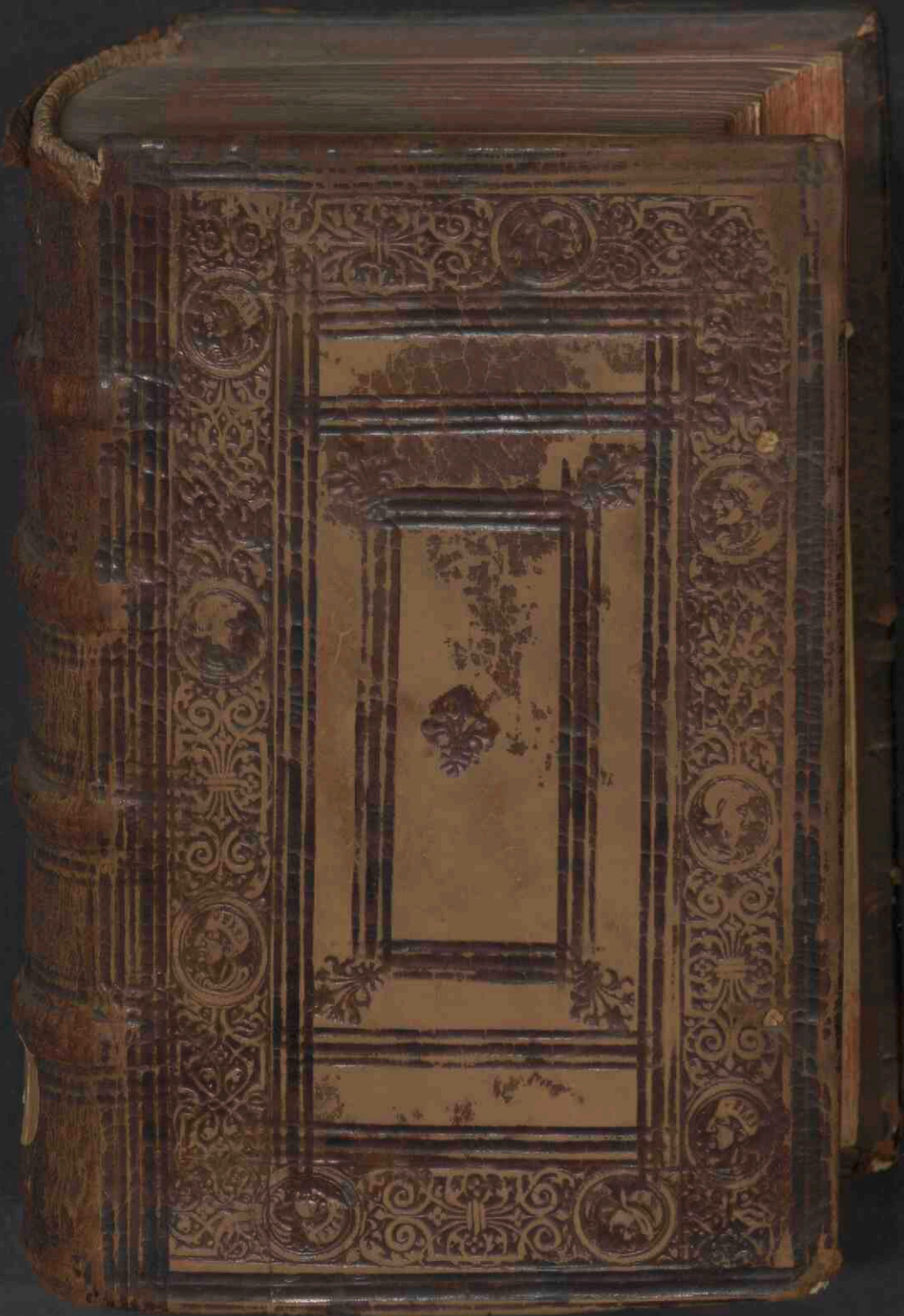

Commentariorum de regno aut quovis Principatu rectè & tranquillè administrando, libri tres, : in quibus ordine agitur De Consilio, Religione & Politeia, quas Princeps quilibet in ditione sua tueri & observare debet. adversus Nicolaum Machiauellum Florentinum.

<https://hdl.handle.net/1874/430013>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

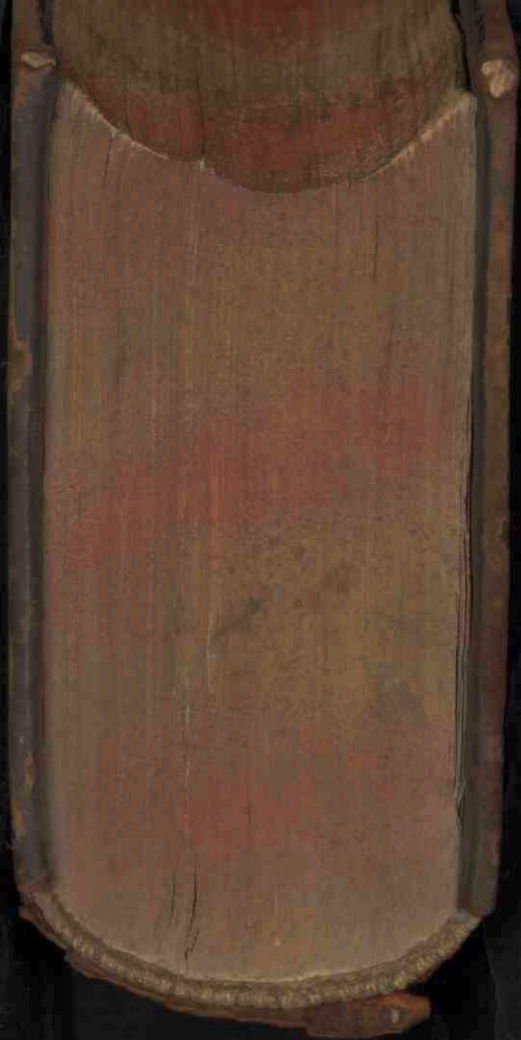
<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

K. Oct.

67

103

12

1115

Wagen

Handwritten marginal notes, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten marginal notes, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten marginal notes, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten marginal notes, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten marginal notes on the left side of the page.

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

quod... am... omni...

Handwritten marginal notes, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten marginal notes, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten marginal notes, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Sambucus
Apocleemata
= unicum

67

Jurisprudentia Theoretica

Octavo n°. 67.

5

10/18

+

COMMENTARIORVM

DE REGNO AVT QVOVIS

Principatu rectè & tranquillè
adminiftrando,

LIBRI TRES,

IN QVIBVS ORDINE AGITVR

De Confilio, Religione & Politia, quas Princeps
quilibet in ditione fua tueri & ob-
feruare debet.

ADVERSVS NICOLAVM

Machiavellum Florentinum.

CIC IO LXXVII.

IN MACHIAVELLVM.

O quantum tibi, si renixe posses,
 Quantum Machiauelle faustitatis!
 Quam festi tibi candidique soles
 Fulgerent, tua si dies in istos
 Vite tempora Fata distulissent!
 Quippe hinc lilia Galliamque nostram
 Vestris consilijs regi videres:
 Hinc alto Furiam throno sedentem,
 Dantem iura viris, & Aulicorum
 Turmas sanguine Plebis ebriantem:
 Quae plaris faciens tuos furores,
 Quam vesanus amans suos amores,
 Mores hic lupa fingit & resingit.
 O quot millia bastationum,
 Si te, n. n. tua, non libros, haberet!
 Quam te plus oculis suis amaret!
 Nec mirum, maculae pares utrisque
 Impressae resident, nec eluentur.
 Immo plurima sunt gemella vobis:
 Ambo saxa disfragi, profani, & ambo
 Infestis sata dira monstra calis
 Terra in perniciem suisque seclis:
 Et tu pangere scis libros tyrannis,
 Isthaec fingere liberos tyrannos.
 Quam vobis bene conuenit duobus!
 Ergo illi assiduus comes laborum
 Secretis, serijs, iocisque, rerum
 Cunctarum arbiter, vnus interesset,
 Doctus, consiliator & sodalis,
 Alter denique penè Cardinalis.
 Immo ex hospite Galliae tyrannus
 (Quantum conficio) breui futurus,
 Quam tu nunc quoque mortuus gubernas.

NON MINVS PIETATE,
MODESTIA, CETERISQVE
virtutibus,quàm genere,ornatissimis iu-
uenib.FRANCISCO DE HASTINGS,
& EDVVARDO BACON. S.P.

 MM *Thespin* (generosissimi iuue-
nes) tragediam tunc primum in publi-
cum edentem & agentem Solon spectas-
set, eum mox sub ludos conuenit quæsiuit
que, Ecquid ipsum puderet in tanta co-
rona tanta mēdacia proferre. Enimuerò ea per ludum
dicere aut facere, nō esse indignum, respondit *Thespis*.
Hic Solon terra grauitè baculo percussa: At breui
(inquit) qui nunc probamus & amplectimur hunc lu-
dum, reperiemus eum in contractibus & negotiis no-
stris. Vidit nimirum vir πολιτικός & publicam mo-
rum disciplinam per iocum semel tentatam atque asse-
ctam, mox re ipsa labefactari ac dissolui: & corruptio-
nem, à ludicris initio factò, in seria desinere. Ergo *Ta-*
citus mores Germanorum sui temporis meruò laudat,
apud quos vitia non riderantur. Nam ex publico
dedecore risus materiam captantibus, eum mox risum
ac ludum flebiles breui clamores excitare necesse est.
Huius rei non minus utile documentum omnibus ata-
tibus ac gentibus quàm triste spectaculum hodie præ-
bet Gallia. Primum enim statim ab ipso renascentis
Euangelij exortu, Satan ut nugis & ludis occuparet ho-
minum animos, ne ad veram sapientiam attenderent,

EPISTOLA.

Scurras & moriones aulicos excitauit, qui sese obliquis
 facetiis insinuando, in Regum & Principum aulis &
 in conuiujs sermonibus, mox etiam libris, suauiter iocan-
 do omnia Religionis & Politiæ principia conuelle-
 rent. Neque defuere quos vel natura similitudo, vel
 ingeniorum vanitas, in eum ludum raperet: & quibus
 æterna Dei veritas, tamquam fabula, inter suos risu es-
 set. Sed eius cohortis facile antesignani fuerunt apud
 Gallos Rabelaysus, apud Germanos Agrippa: qui
 non Euangelium tantum ipsum, sed quicquid usquam
 est bonarum artium, scurrilibus dictis incesserent.
 Societatis humane fundamenta Sanniones isti non-
 dum aperte subruerant: deridebant tantum, sed tales
 Cyclopum risus sequentium malorum presagia & por-
 tentia erant. Nam paulatim qua primo ioca videban-
 tur, in seria: & verba in mores veriere. His superue-
 nerunt Poeta noui $\nu\lambda\omega\sigma\epsilon\gamma\alpha\sigma\omega\pi\epsilon\epsilon$, qui pronos sua sponte
 in luxuriam animos blandis impudicarum aurium ille-
 cebris delentos, & acri voluptatum inuitamento, in om-
 nem libidinem ac mollitiem incenderent. Quis hinc vi-
 tiis & flagitijs modum faceret, que summa fortuna &
 summa licentia fieri amant: ubi ea non tantum risu ex-
 cipi, sed etiam accipi pro egregijs & laudari, cerneret?
 Manebant tamen adhuc morientis Honestatis &
 prisci moris vestigia. Etsi enim secreta Aula male au-
 dirent, palam tamen pudor, flagitia & dedecora in os-
 culto: Principibus aliqua fides: leges satis bono in usu:
 Magistratibus sua autoritas & reuerentia non dee-
 rat. Omnia quidem in ostentationem tantum & spe-
 ciem composita, sed vnde tamen extremam perniciem
 non metueres. Siquidem tum personatus Satan inter
 Gallos minimum quemdam hilarem, vel Comœdiam age-
 bat:

EPISTOLA.

bar: sed cui mox Tragedia succederet. His ergo iam pe-
 stibus corruptis & affectis nostrorum hominum animis
 ac vergente in senium disciplina, venire in manus li-
 bri Machiaelli spurcissimi scriptoris: qui non oblique
 & furtim, ut priora illa, sed aperte & continuo voluit
 impetu non hanc aut illam sed omnes semel virtutes ex-
 scinderent: qui Principibus fidem, legibus maiesta-
 tem, populo libertatem, omnibus pacem & concordiam
 (unica presentium malorum leuameta) eriperent. Nam
 quid de Religione dicam? quam ne ullam Machiauel-
 lita haberent pridem prouisum est: nobis verò ut extor-
 queretur hæc enus laboratum: quinetiam hodie patria
 & focis per iniuriã pulsæ, de aris tamẽ adhuc certamus.
 Porro Satan ut inter nos pestiferum hoc inde usque ab
 Italia virus spargeret, instrumentum in Gallis perido-
 neum nactus est, Regnam matrem: qua Machiauellii
 cuius sui scripta in tantum honorem & dignitatem ad-
 duxit, ut nemo hodie in aula Gallica isti Medæ ac-
 ceptus sit, quin Machiauellum Italicè, Gallicè, legat,
 torat, ediscat: quin eius præcepta, ut Apollinis oracula,
 in mores & in negotia transferat. Itaque mirum quan-
 tum noxia ista seges paucos intra annos creuerit: quum
 illa in Aula nemo probitate, nemo bonis artibus, iam-
 diu certet: atque vnum ferè ad honores & opes iter sit,
 istius Impostoris placitis & huius Excetra furis obse-
 qui. Quoties autem, ut me paulisper à conspectu tot Gal-
 liæ calamitatum auertam, ad circumiacentes regiones
 oculos animùmque conuerto (conuerto autem omnes
 ferè dies & noctes) toties nostris malis illacrymans,
 vestre felicitati gratulor: idque in primis quòd in
 tantis rerum procellis re ipsa, ut titulo, Serenissima re-
 gina Dei dono vobis obtigit, tanto omnium optima

EPISTOLA.

quanto isthæc nostra omnium deterrima. Ista enim no-
 stra quum Galliam bellis externis vel intactam vel de-
 functam reperisset, ciuilibus impleuit: Vestra procello-
 sis Angliæ temporibus principatum adeptæ ita omnia
 vultu & consilio serenauit, vt non ciuilis discordia, non
 externa vis, otium & quietem vobis per tot annos, tot
 præsertim circumstrepentibus bellis, exemerit. Nostra
 pro ludicro spectaculo habet, innoxij sanguinis riuus, in-
 sepulcorum cadauerum aceruis, urbium captarum flam-
 mis ac ruinis, crudeles oculos pascere: Vestra adeo ci-
 uilis & infontis sanguinis parum sitiens est, vt etiam li-
 bens à noxio, siquæ possit, abstineat. Nostra, quum po-
 tentiam perfidia & scelere quasitam, bonis artibus
 exercere non posset, quid aliud hætenus egit quàm vt
 Plebem tributis, Nobilitatem bellis, veram Ecclesiam
 proscriptionibus attereret? Vestra tam æquabili tempe-
 ramento tantam inter omnes Ordines pacem & concor-
 diam fuit, vt merito Plebi iuxta ac Nobilitati carissi-
 ma festas inter suorum voces & faustus omnium accla-
 mationes Angliam suam perambulet. Illa igitur Pa-
 tria parens: Nostram contra, vt facem bellorum, de decus
 temporum, humani generis pestem ac furiam, æqui &
 iniuri exsecrantur. Denique ita contrariis artibus illa
 Regnum: hæc Tyrannidem, exercet: vt facile credas has
 duas Reginas studiis ac moribus tantum inter se di-
 spares, fato quodam ad singulare Clemētia & Seuitia cer-
 tamen in eandem etatem comparatas: alteram om-
 nium virtutum, alteram omnium virtutum, exemplar.
 Ceterum res nostras aliquando respiciet Dominus: vos
 verò o quàm fortunatos cum tali Regina, tum quòd pe-
 stilens Machiauellice doctrina afflatus in Angliam
 non penetrarit! Ac ne eò penetraret sine a tidoto &
 present

EPISTOLA.

presenti remedio, quo praemunita tam noxij vim veneni repellat, sedulo hic à me curatum & laboratum puto. Quippe quam hosce Commentarios Gallis primum ac propriè à doctissimo & prudentissimo viro conscriptos cum ceteris quoq. gentibus (in tanta praesertim rerum ac temporum aetate) communicari fas & equum ducerem, hanc operam haud grauatè in me suscepi, & susceptam qua fide atque industria potui, peregi. Publica igitur utilitati meum hunc qualemcumque laborem, sicuti & memetipsum totum, dono dedico, consecro. Inscripsi autem propriè nomini vestro, tū vt, quamquam ipse Angliam nunquam viderim, gratitudinem tamen meam erga vestratz pignore aliquo testarer, quorum singularis erga fratres meos propter Euangelium exsultantes humanitas me communiter omnibus piis Anglis priuatim vobis, obstrinxit: tum vt vos huius ipsius libri, sed in primis earum artium virtutumque qua singulis ferè eius verbis commendantur, studiosissimos, ad easdem toto pectore arripiendas colendasque, id est, id ipsum agendum quod agitis, & ipse hortando accenderem. Neque enim super omnis cui exemplique documenta que hic habetis, auita & domestica virtutum imagines, quas multas & eas illustres intueri potestis, transferre animum aliò & studium vos sinunt. Tū igitur mi Franciscæ inter tot insignia Regni vestri lumina

COMITIS HVNTYNGTONIÆ

patrui tui, illustrissimi & non minus Pietate ac ceteris virtutibus quam amplissima familia Nobilitate ac splendore conspicui viri, vestigia insequare, vt dignum tali patruo, tali loco, te praestes: tu verò mi Edwardæ, **D. NICOLAI BACON**, patris tui, Magni Angliæ sigilli custodis, viri amplissimi, pruden-

EPISTOLA.

*piam, sanctitatem, integritatem, imitando assequi enite-
 re: ut ad optimam indolem quam ab optimo parente
 hausisti, paternarum etiam virtutum effigiem summa
 cura expressam adiungas. Ea si familiaria & utriusque
 notissima exempla, cuilibet veterum paria, dies no-
 tésque animo versabitis, nulli vobis acriores ad Hone-
 stum stimuli, nulla hortamenta vehementiora, esse pote-
 runt. Deum verò ipse precor ut parentum & propin-
 quorum de vobis spei, vestrisque adeò optimis studiis,
 benedicere etiam atque etiam pergat: ut patria, Rei-
 publica, Ecclesie, quam maturissimè utiles, quam-
 diutissimè incolumes, sitis. Kalend. Augusti. Anno
 Sal. CIO IO LXXVII.*

ELENCHVS THEOREMATVM

*ſeu Axiomatum Machiavelli, quæ his Com-
mentariis refelluntur.*

Prior numerus Theorema, poſterior paginam,
designat.

*Theoremata I. Commentarij, in quo agitur de Con-
ſilio quo Princeps uti debet.*

1 Bonum Principis conſilium ex ipſius prudentia naſci
debet: ſi ſecus fiat, bono conſilio uti non poteſt. 1

2 Princeps ne ab aſſentatoribus circumueniatur, edicere
debet amicis & conſiliariis ſuis, ne quidquam ipſi ſuadeant, né-
ve vlla de re cum ipſo colloquantur, niſi de qua ſermo inſti-
tutus fuerit. 59

3 Externis hominibus fidere Princeps non debet. 109

*Theoremata II. Commentarij, in quo agitur de Re-
ligione quæ Principi obſeruanda & colenda eſt.*

1 Principi ante omnia optandum eſt ut pius videatur, e-
tiamſi non ſit. 159

2 Princeps, ſiquid in Religione falſi eſt, id confirmare
debet, dum id ſouendæ Religioni proſit. 172

3 Religio Ethnicorum animos illis excelfos, & ad ma-
gnas res fortiter ſuſcipiēdas audaces, faciebat: Chriſtianorum
verò Religio, mentes in nimiam humilitatem deprimens, in-
dolem omnem debilitat, cōſque iniuriæ ac prædæ opportu-
nos reddit. 185

4 Doctores Religionis Chriſtianæ peruicaci propoſito
omnem bonarum litterarum & antiquitatis memoriam abo-
lere conati ſunt. 192

5 Poſteaquam homines ab Ethnica religione deſciuerūt
ad eo corrupti ſunt, ut neq; Deo neq; Diabolo crederent. 202

6 Romana Eccleſia omnium Italiæ calamitatum cauſa
eſt. 212

- 7 Moses nunquam leges suas sanctas & intuiolabiles præstare potuisset, si ei vis & arma defuissent. 223
- 8 Moses perinde Iudæam occupauit, vt Gotthi partem Imperij Romani vsurparauit. 227
- 9 Religio à Numa inuecta præcipua fuit causa Romanæ felicitatis. 232
- 10 Felix est homo quamdiu Fortuna illius ingenio & naturæ indulget. 239

Theoremata, que tertio Commentario refelluntur, in quo agitur de Politica Reipubl. administratione que à Principe institueda est.

- 1 Bellum iustum est, quibus necessarium: & pia arma, quibus nulla nisi in armis spes est. 250
- 2 Princeps, vt animum penitus à desiderio pacis abstrahat, insigni aliqua iniuria violare aduersarios debet. 290
- 3 Princeps in prouincia subacta, præsertim in locis natura aut manu munitis, Colonias collocare debet, atque inde veteres incolas expellere. 295
- 4 Princeps in prouincia nuper victa eos quibus mutatio graui damno est, omnes subuertere debet: atque eorum qui prius in ea dominabantur familiam ac sobolem ab stirpe tollere. 303
- 5 Qui sine vlla dimicatione ciuitatem aut prouinciam vlcisci volet, eam malis moribus impleat. 310
- 6 Stultum est existimare apud Principes nouis benefactis veterum iniuriarum obliuionem induci. 313
- 7 Princeps debet sibi proponere ad imitandum Cæsarem Borgiam, filium Alexandri vi. Pontificis. 325
- 8 Princeps sæuitiæ famam negligere debet, dummodo subiectos in obsequio contineat. 355
- 9 Vtilius est Principi, metui quàm amari. 385
- 10 Princeps amicitia hominum fidere non debet. 388
- 11 Princeps, quum morte adficere quempiam cupit, speciosum aliquem prætextum adhibere debet: neque vlla inde inuidia aut infamia sequetur, si bonorum hereditatem illius liberis relinquat. 393
- 12 Princeps Leonis & Vulpis ingenium imitari debet: non alterutrius seorsim ab altero. 396

- 13 Crudeleitas quæ laudabilem finem sibi proponit, reprehendi non debet. 406
- 14 Princeps sæuitiam exercere debet vno veluti ictu atque impetu: beneficentiam paulatim. 413
- 15 Tyrannus strenuus & virtute præditus, vt Tyrannidis opes firmet, alere factiones inter subditos, & boni publici amantes tollere, debet. 419
- 16 Princeps non minus virtute quàm vitio odium sibi conciliare potest. 428
- 17 Princeps aliquem semper adue. sarium in se alere debet, vt eo oppresso potentior & terribilior videatur. 435
- 18 Principi peierare, fallere & dissimulare, sine vlla dubitatione licet. nam decipiendi artifex semper aliquem fraudi opportunum nanciscitur. 441
- 19 Princeps scire hominum animos versare debet, vt eos fraude circumueniat. 446
- 20 Princeps qui, velut coactus, clementia & lenitate vitur, perniciem suam accelerat. 450
- 21 Princeps prudens fidem seruare non debet si damno ei est, & occasiones propter quas eam dedit sublatae sunt. 455
- 22 Fides, clementia, liberalitas, virtutes sunt damnolæ Principi: sed opus est tamen vt earum speciem aliquam præ se ferat. 495
- 23 Princeps ingenium versatile & arte vsûque factum in sæuitiam & perfidiam habere debet, vt re ipsa talem se præstet quoties expedierit. 529
- 24 Princeps pacem cum finitimo pactam & iureiurando firmatam violare cupiens, amico eius & socio arma inferre debet. 532
- 25 Princeps ad temporis auram & varios fortunæ casus animum circumagere debet, vt vitio quoque sciat vti, si res postulet. 534
- 26 Illiberalitas laudabilis in Principe est, & sordidi existimatio dedecus est absque malevolentia. 542
- 27 Princeps, si exactè vir bonus esse vult, diu inter homines agere non potest, in tor improborum colluue. 562
- 28 Homines nec summè boni nec summè mali esse, neque crudelitate & iniusta vi perfectè vti norunt. 567
- 29 Qui viri boni personam semper gerere consuevit, vultque fieri improbus, vt quò cupit perueniat, eam muta-

- tionem speciosa aliqua causa velare debet. 578
- 30 Princeps, si pacis tempore discordia inter subditos foueat, facilius ijs ex voluntate utetur. 575
- 31 Ciuiles seditiones ac dissensiones utiles sunt: minimè verò damnandæ. 594
- 32 Subditi in pace, concordia & fide, faciliè retineri, & prohiberi à motu ac rebellionè, possunt, si inopia cohibeantur. 601
- 33 Princeps sibi à subditis metuens, artes exstruere in ditione sua debet ut eos in obsequio & fide contineat. 647
- 34 Princeps ea negotia, quorum exsecutio odio vel inuidiæ obnoxia est, alteri delegare debet: ea verò sibi seruare quæ ab ipsius gratia pendent. 651
- 35 Princeps iuri rectè reddendo, magnum Iudicium numerum statuere debet. 654
- 36 Nobiles viri qui artes & iurisdictiones possident, liberis Ciuitatibus inimicissimi sunt. 697
- 37 Nobilitas Gallica Regni statum pessumdarè, nisi eam Parlamenta metu & pœnis coercerent. 700

Menda, quæ inter imprimendum erutis aut detortis litteris exciderunt, sic emendato.

Pag. 241. in Annotatione. Sat. 7. lege Sat. 10. 393. linea 12. aut in lege aut in 401. 18. habere l. habere 408. 7. in nonnullis exemplar. Homicidijs l. Homicidis 435. 4. in nonnullis exempl. terribilior l. terribilior 487. 8. multis l. mutuis 497. 12. Clementia l. Clementiæ 543. 27. liberalitatis l. liberalitatis. 607. in Annot. priatos l. priuatos 667. 22. Maximij l. Maximi.

COMMENTARIUS PRIMUM,
 IN QVO AGITUR
 DE CONSILIO, QVO
 Princeps vti debet.

P R A E F A T I O.

RISTOTELES ceterique philosophi docent, quod & ipsa experientia confirmat, duplici quodammodo via ad rerum cognitionem perueniri. Vna, quum à Causis & Principiis ad Effecta & species vltimas perducimur. Altera, quum Effectis & consequentibus cognitis ad caussarum & Principiorum notitiam progredimur. Verbi gratia. Simulacterram viridescere & arbores frondescere cernimus, eo statim effecto Solem (earum rerum caussam) ad nos accedere colligimus: mox etiam ex eo Principium hoc extundimus, Solem calore suo vim terræ frugiferam immittere. Ac vicissim, posteaquam ea Causa nobis reperta est, effecti statim ex ea consequentis notitiam adipiscimur ac concludimus: Sole ad nos accedente, breui terram ex sese fructus ac fruges edituram: recedente, veluti compressa fecunditate, fundere desituram. Earum porro Methodorum prior, Mathematicorum propriè est, qui propositis primùm quibusdam Principiis & communibus sententiis, quæ communi om-

nium iudicio & suffragio approbantur, ad Theorematum & Problematum suorum demonstrationes veniunt. Posteriore reliquæ ferè artes & facultates vtuntur, Physice, Medicina, Jurisprudentia, Ethice, Politice, & ceteræ, quæ ad rerum scientiam percipiendam & tradendam ordine Analytico ab effectis ad causas, à singulis ad vniuersa, procedunt: quamquam & istæ ipsæ disciplinæ vtramque ad res inuestigandas docendi viam rationemque adhibent.

Ars Politica Principia minus certa nec perpetua habet.

ITAQVE ars Politica (de qua Plato, Aristoteles, & aliquot alij philosophi, scripserunt) in rebus tractandis vtramq. & ipsa Methodum sequitur. Nam & ab effectis administrationis Politicæ & singularibus rerum euentis negotiisque, ad ipsa Principia & Axiomata perueniri potest: vt contra ab Axiomatibus & Principiis ad cognitionem effectorum. Itaq. vbi prauos & perniciosos Politici regiminis exitus euentusque, cernimus, ad eiusdem generis Principia & Canones deducimur: atque à bonis effectis ad similia quoque. Axiomata peruenimus. Nec minus vicissim à bonorum Theorematum & Principiorum cognitione antegressa ad similiarum effectorum notitiam progredimur. Ceterum quamquam artis Politicæ Principia & generales Canones ad publicum statum (seu Principatus, seu liberæ Ciuitatis) rectè administrandum aliquid conferre possint: multum tamè à Problematum Mathematicorum certitudine absunt. Nisi enim ad casuum quotidie occurrentium varietatem & res ipsas potius accommodentur Principia Politica quam res ad Principia, haud dubiè

per-

perniciosa sunt. Etenim quum ea quæ rem antecedunt, aut consequuntur, aut circumstant, sæpe diuersa, immò etiam contraria, sint: quamquam duo negotia summam nonnumquam similitudinem inter se habeant, eadem tamen minimè via tractanda, aut pari regula metienda sunt: idque propter circumstantiarum differentiam. Quippe & ipsa experientia docet, eadem in re quod aliquo tempore salubre est, mox alio esse noxium: quòdque his gentibus conueniens sit, illis esse incommodum. & sic cetera. Itaque qui Rempublicam capessunt, non tantum Politicæ artis Principia tenere cõuenit, sed etiam sollers ingenium iudiciũque adhibere ad res accuratè considerandas, & omnes earum circumstantias atque adiuncta expendenda: quo generales eius facultatis Regulas ad singulas res & negotia quæ erunt in manibus prudenter accommodent, immò etiam inflectant, vbicumque res feret. Hæc porro facultas & virtus, quæ proposito negotio, circumstantias omnes & quæcumque rebus annexa sunt, diligenter examinat, iisque Regulas & Axiomata Politica dextrè aptat, singularis quædam ars est: sed eadem rarissima & perpaucis concessa. Eum enim qui eius scientiæ peritiam aliquam consequi, & in rebus tractandis operæ precium facere, cupit, primùm naturali iudicio sano atque incorrupto esse necesse est: mox etiam mente non insipienti, sed placida & perturbationibus prauisq. cupidinibus libera: atque omni ad eò studio, præterquam boni publici, vacua. postremò experientem & longo rerum vsu exercitatum & tritum

esse oportet. Quod quidem consequi non potest, nisi negotia ipse tractauerit, aut tractantibus adfuerit, aut lectissimis quibusque historiis attentè & accuratè perlegendis, iudicium acuerit ac perpoliuerit.

Scopus scri-
ptoris.

I T A Q U E minimè promiscua est aut vulgaris hæc facultas: neque cuius obtigit vt publica negotia dextrè ac prudenter administret: immò ne omnes quidem qui de iis scribere aut dicere instituunt, ea satis commodè aut pro dignitate eloqui possunt. Hic ergo si quis ex me roget, An mihi vni tantum sumam, vt omnium optimè & accommodatissimè hoc argumentum persequi me posse existimem: Huic ego respondeo, Nihil minus, neque mihi quidquam tale hic esse propositum. Quippe me id vnum spectare vt doceam Nicolaum Machiauellum, Florentinæ olim Reipublicæ (nunc Ducatus) publicum Scribam, siue Secretarium, vt vocant, Politices prorsus ignarum fuisse: ac falsa quædam Principia & peruersa Theoremata sum fuisse, quibus artem non Politicam sed Tyrannicam imponeret. Hic mihi scopus, in quem omnia dirigere institui. Nimirum non vt Politicen enucleatè & ex professo tradere aggrediar (cuius tamen haud vulgaria præcepta, vt opportunè & suis quæque locis occurrerint, attingere non pigebit) sed vt absurda Machiaueli dogmata refutem. Eò me secundo cursu & Deo aspirante peruenturum ita confido, vt in quorum manus hæc mea scripta venerint, perspicuè videant Machiauellum Politices planè rudem id vnum egisse vt Tyrannidis instituen-

P R Æ F A T I O.

dæ viam rationemq. traderet. Neq. isti profecto Scribæ ea seu naturæ seu industriæ instrumenta adfuerunt, quæ ad eam scientiam consequendam necessaria esse diximus. Nam quem rerum iste vsum assequi potuit, qui nihil fermè sua ætate, nisi fortè aliquas Ciuitatum & minorum Italiæ Principum rixas, ac Florentinorum quosundam ciuium consilia & factiones, vidit. Historiarum quidem nullam etiã, aut perexiguam, notitiam habuisse, pluribus argumentis docebimus, & pudendam illius *ἀνιστορίας* vel in paucis illis quas scriptis suis aspersit historiis palam faciemus. Iudicij verò naturalis firmi & solidi ne ynciam quidem ei fuisse, ineptæ & insipidæ eius rationes quibus Theoremata sua subinde confirmat, perspicuè demonstrant. Nam quascumque fucandis & exornandis flagitiosis istis suis præceptis argutias adhibet, quis phaleratas esse nugas, easq. non tantum vanitatis sed extremæ dementiæ nequitiaque plenissimas, qui propius inspexerit, non iudicet? Mirabuntur Aulici & aulicorum non dissimiles homines me Machiauellum summum eorum Pythagoram, tam inurbanè accipere: cuius libros quid prohibet quominus Alcoranum Aulicorum meritò nuncupemus, quando eos nihilo minore in pretio habent quàm Turcæ Alcoranum & somnia Mahumetis? Sed istos omnes oratos velim mihi vt æqui sint, patianturque me ita de eo homine loqui, cuius nequitiam, impietatem & ignorantiam, vt mihi comperta est, ita omnibus planam & manifestam faciam: ac tantisper iudicium suum & sententiam suspendant,

Machiauellii
libri, Aulico-
rum Alcora-
nus.

De Machia-
uello eiusq.
scriptis.

dum meas hasce Commentationes perlegerint. I A M verò vt facilius intelligatur quidnam sit illud quod tractandum suscepimus, primum sciendum est quis fuerit Machiauellus, & quanam sint eius scripta. Machiauellus igitur fuit à tabulis seu Secretariis (vt vocant) Florentinae ciuitatis, Caroli V III. & Ludouici XII. Galliae regum, temporibus (Romanam sedem tenentibus Alexandro VI. & Iulio II.) quo tempore libros suos Italicè conscripsit, & sub initia regni Francisci I. in lucem emisit: sicuti vel ex ipsius scriptis colligi potest. De eius vita atq. obitu nec quidquam certi habeo quod dicam, nec vestigare libuit: quando fœdi hominis memoriam aeterna obliuione sepeliri praestat, quàm reuocari vlla mentione vel litteris prodi. Hoc tantum dico: si vitam doctrinae similem egit (vti probabile est) vix puto vquam exitisse hominem omnibus vitiis magis respersum & contaminatum quàm hic fuit. In praefatione libri, cui titulum fecit de Principe, videtur significare se Florentia in exilium pulsus fuisse. Conqueritur enim apud Laurentium Medicem (cuius nomini librum suum inscripsit) de iis quæ immeritò & iniuste, vt ipse dicit, patitur. Aliis locis se modò in Gallia, modò Romæ, modò alibi, esse commemorat, minimè legati vices obeuntem (neque enim reticuisset) sed vt credibile est, profugum & exulem. Vt cum que ea sint, liber ille (quem Laurentio Medici dedicat) Principatus inuadendi rationes exsequitur, nihilque ferè habet præter Tyrannidis instituendæ præcepta: quemadmodum ex progressu susce-

suscepti à me operis liquebit. Ceterum an Medi-
 ces traditis illo libro præceptis vsi fuerint, equi-
 dem affirmare non habeo. illud quidem constat,
 illos ex eo Florentiæ principatû occupasse, & li-
 beræ Ciuitatis Aristocraticum statum in Duca-
 tum vertisse, immò in apertam tyrannidem: vt iis
 compertum est qui hodiernum Florentiæ statum
 & regimen non ignorant. Præter hunc librum
 De Principe, siue de Principatu, scripsit etiam
 Machiæuellus tres libros Commentationum siue
 Enarrationum in primam T. Liuij Decadem:
 qui huic alteri de Principe libello illustrando
 veluti Commentarij loco sunt. In hisce Com-
 mentariis lacera & minuta quædam fragmenta
 ex Liuiio temerè decerpta subinde aspergit: neq.
 historiam integram vnde ea sumta sunt exponit:
 atque ea etiam ipsa præposterè, vt libuit, accom-
 modans, sæpenumero ad absurda & fœda opinio-
 num figmenta confirmanda detorquet. Iis admi-
 scet Ciuitatum & minorum Italiæ Principa-
 tum exempla, ne digna quidem quæ narrentur,
 nedum vt proponantur ad imitandum. Nisi fortè
 ei culpæ huius gratiam facere libet, quòd melio-
 ra non habuerit: nec si habuisset, dubitandum sit
 quin ea fuerit allaturus, vel ob id vnum, vt suis
 scriptis gratiam & auctoritatem conciliaret. Por-
 ro ex duobus eius libris, De Principe videlicet
 & Commentationum in Liuium, quæ propriè il-
 lius sunt excerpta, in breues Conclusiones, siue
 Axiomata, collegi, & in tres partes descripsi. Id
 autem facere coactus sum, vt singulis rebus ad
 certa quædam capita reuocatis, suo quamque lo-

co accuratius excuterem. Neque enim Machiavellus singula ordine & uno eodémque loco pertractat, sed pluribus dispersa locis bona & salubria quædam noxiis admiscet: haud multo secus certè ac venefici, qui spissos venenosi pulveris grumos patinis non inspergunt, ne ultro fraus se ipsa prodat: sed quam sollertissimè fieri potest lautioribus quibusque cibis inferciunt & permiscent. Itaque quum mihi institutam ab eo *cinovonias* sequenti multa ter & quater iteranda essent, summam eius doctrinæ & præceptorum in Propositiones quasdam, seu Theoremata, redegit: rationibus etiam additis quibus ea confirmat, & notatis eius librorum locis, vnde ea sumta sunt: ut meam in eo fidem & diligentiam omnibus probarem, neu viderer quidquam illi alienum tribuere, aut omittere aliquod seu argumentum, seu testimonium, quod ad illius placita confirmanda conferret. Qua in re tantum abest ut cuiusquam iudicium aut reprehensionem reformidem, ut eius etiam sæpe argumenta multo illustriora quàm ab ipso edita sint protulisse mihi videar. Iniuriam à me illi fieri fortè dixerit aliquis, quod animaduersis notatisque scædis ac vitiosis quibusque scriptorum eius sententiis, sinceras & probas sciès præteriero. Ego verò in eius scriptis quâta quâta sunt, nihil boni aut sinceri esse, quod verè ipsius sit, dico & asseuero. Præclaros equidem T. Liviij & aliorum scriptorum locos iis insperfos esse non negem: sed præterquam quod, ut alienos, sibi vindicare non potest, eos etiam truncos & mutilos proferens, ita suis scriptis assuit, ut
 si de-

si deformi alicui monstro speciosam larvam indueret. Denique, quum iis ferè abutatur, vt venena velut melle illita porrigat: quæ à nobis illi gratia debetur, si quæ vsquam egregia habet, ea veteres scriptores vt sua repetunt: & quæ apud eum lacera, apud illos integra & incorrupta, legimus. De iis verò Militiæ præceptis, quæ libris etiam suis inseruit, vt noua & ab se primùm inuenta, quid dicam, nisi ea vel ipso vsu refelli, & apud rei militaris peritos pro antiquatis & obsoletis haberi? Quale illud est quo vetat Principem peregrinis auxiliis & conducto milite uti, & ditionem suam arcibus & præsiidiis aduersus externum hostem tutari: sed tantùm aduersus suditos, si fortè ab illis sibi metuat. quippe contrarium quotidie fieri & vsurpari cernimus. Fuit igitur in isto homine super cetera insignis temeritas, quum Scriba vilis, & forensibus iurgiis potius quàm præliis assuetus, de Re militari scribere ausus est, & eius præcepta tradere. Peripatetico illi Phormioni persimilis: qui, quum Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum venisset exsul: proque eo quòd eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, vt eum philosophum, si vellet, audiret: quumque se non nolle dixisset, loquutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de Imperatoris officio & de omni re militari. Tum quum ceteri qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Annibale quidnam ipse de illo philosopho iudicaret. Hic Pœnus liberè respondisse fertur, Multos se deliros senes sæpe vi-

Cic. de Orat.
tor. lib. 2.

disse: sed qui magis quàm Phormio deliraret, vidisse neminem. Idem planè de Machiauello iudicaturos non dubito Militaris rei peritos homines, si eius scripta legerint, dicturòsque eum *ἐκ βιβλίου κυβερνήτην*, vel (quod Gallico prouerbio fertur) de armis vt Clericum nugari. Sed iis qui res bellicas callent eam curam delego, neque mihi hïc Machiaueli de Arte militari præcepta excutere consilium est.

Quamobrè
& ex quo
tempore
Machiaueli
scripta in
Gallia cele-
britatem a-
depta sint.

CETERVM ex eo quod antè dixi, Machiauel-
lum Caroli VIII. & Ludouici XII. Gallia regū
ætate vixisse, ac peruenisse ad priora Francisci I.
tempora; iam abhinc quinquaginta aut sexaginta
annos prodiiisse in lucem eius scripta colligere
facile est. Itaque ex eo subire animos admiratio
possit, quò factum sit vt Francisco I. regnante nul-
la Machiaueli aut eius scriptorum mentio famá-
ve in Gallia fuerit: Henrici verò etiam tempore
tenuis adhuc & perobscura. Verùm hunc nodum
soluere magni operis non est, iis præsertim qui
non ignorant quònam modo res in Gallia ab ex-
cessu Henrici II. administrata fuerint. Nam &
eo regnante & superiorum Principum tempori-
bus Gallia Gallicis moribus ac legibus, id est ve-
terum Gallorū vestigiis & institutis, gubernata:
exinde peregrinis arbitriis, id est placitis ac præ-
ceptis Machiaueli, regi & agitari cœpit. Itaque
ex eo tēpore Machiaueli, velut prudentissimi &
rerum politicarum peritissimi viri, nomen cele-
bre & in hominum ore fuit: & libri eius non mi-
nore in pretio habiti apud aulicos Italos gallos,
quàm vel Sibyllina oracula apud Ethnicos, vel
Alcoranus apud Turcas.

MIRARI autem nemo debet, si peregrini isti Machiauellitæ (qui præcipua Reipubl. Gallicæ munia & gubernacula tenent) veterum Gallorū institutis spreto Machiaueli πολιτείας in Galliã inuexere. Primùm enim omnes instituta ferè & mores patrios alienis & externis anteferre conſueuimus. Adhæc Machiauellus, iſtorum columen & doctor, Galliam & Gallicæ Reipubl. admi-
 nistrationem qualis ſua ætate instituta erat, ita falſè deridet & damnat, vt facilè diſcipulis ſuis perſuaſerit Gallicæ politiæ formam in Machiauellicam & peregrinam vertere. Quippe iactare audet, ſe aliquando apud Nannetes, regnante Ludouico XII. cum Cardinale Ambaſiano (ſingularis ſapientiæ viro) de negotiis quibuſdã publicis colloquẽtem, illi apertè ac liberè dixiſſe, Gallos rerū tractandarū (quæ vulgò Negotia ſtatus appellant) planè rudes atque imperitos eſſe. Neque vno etiam loco Caroli VIII. & Ludouici XII. Galliæ regum, regimen faſtuoſè reprehendit. Imò eò impudentiæ progreditur vt egregium illum Principem Ludouicum XII. mendacij & perſidiæ inſimulet: quũ dicit eum vocatu Vencorum in Italiam tranſgreſſum, Alexandro VI. Pontifici contra eorum conſilium ac voluntatem auxilium tuſiſſe. Interdum Reges noſtros Heluetiorum & Anglorum ſtipendiarios nominat. Nam de Gallis ferè quoq. contemptim vt de barbariſhominibus, auaritia & perſidia coopertis, loquitur: ac ne Germanos quidem ipſos aſpergere eorundem vitiorum infamia parcat. Numquid, obſecro, hæc tam ampla & egregia merita

Cap. 3. de
 Principe.
 Comm. lib.
 2. cap. 30. lib.
 3. cap. 43.

Calumniæ
 Machiauel-
 li in Reges
 & populum
 Galliæ.

satis dignæ causæ sunt, cur Machiauellum tantî
 faciat Gallia, cuius Reges suggillat, cuius popu-
 lo rerum Politicarum imperitiam, auaritiam,
 barbariem, perfidiam, vt vera probra obiectat?
 Sed ferri vtcumque poterat, nisi ignavis maledi-
 ctis atrociam & perniciosâ præcepta coniungeret.
 Itaq. quum istius consiliis præceptisque priscum
 Gallicæ politiz statum in peregrinam & defor-
 mem tyrannidem versum videamus (vnde certû
 totius Regni interitû cõsequi necesse est, nisi pro
 pedie Deus tot malis obuiam eat) nunc nunc tẽ-
 pus erat, vt excussa segnitie omnib. neruis nitere-
 mur Regnum in antiquum splẽdorem redigere.

ITA QVE quando hic locus admonet vt non
 minus necessaria quam tẽpestiua oratione Prin-
 cipes & Nobiles Gallos expurgatos officij
 sui commonesciam: Quid vestrûm omnium cõ-
 munis parens, si vobiscum loqui posset (ô Viri il-
 lustres, quibus ad libertatem tuendam nihil deest
 » pater animum) quid diceret? Hæcine præmia
 » patriæ persoluitis (ô filij mei) vt impunè à pete-
 » grinis eam terram violari patiamini quæ vos
 genuit & aluit? & in hoc me patrum vestrorum
 cura virtusque fouit & traxit, vt eorum posteros
 partim patriæ hostes, partim alienigenis seruien-
 tes, viderem. Nõ pudet pati vt in quo Regno Ius,
 Fas ac Pietas florere, in eo Impietatis atq. Iniu-
 stitiæ ludum aperiant? Ite iam & Reges vestros
 Christianissimos vocate: quando in Aula & pas-
 sim profano Dei contemptui, Atheismo, abomi-
 nandæ veneri, perfidiæ ceterisque id genus pesti-
 lus, & earum autoribus peregrinis, hospitium,
 quod

quod ne tutum quidem ac liberum debuistis, honorificum præbetis. Eos qui Iurisperiti vocantur dicere aiunt, eum homicidij reum teneri qui personam cui alimenta & victum debet, fame contabescere & emori finit. Quanto grauiorum criminum, cædium, bellorum, quibus obruor, vos reos in omnia secula offertis, & vestra obnoxia capita pro tot sceleribus iræ Dei obiicitis, nisi patriæ pereunti opem, quam potestis ac debetis, fertis? Atheismi certè & tyrânicę violentiæ furis nemo vos liberat, nisi Machiauellum eiusque politiam, propaginẽ, & quidquid vsquam Machiaueli est, è Galliis aberuncetis.

Hic sicuti libeat quærere, quibusnã argumentis Galliam Machiaueli doctrina regi hodie deprehendamus: huic respõdere obuium & promptum est. Nam consiliorum euenta perspicua & rerum præsens effectus nos ad causas & principia deducunt: siquidem & hæc vna est rerum cognoscendarum via & ratio, quum ab effectis & consequentibus ad ipsum caput, id est ad summas causas & Principia, cõscenditur. Mox si Machiaueli Theoremata cum singulis rerum euentis & politiæ administrationis effectis componemus, cui vel cæco non appareat istius Axiomata apud nos ad vnguem vice legũ obseruari, & eius præceptionibus hodie regi Galliam? Nam qui hodie in Gallia sigillorum publicorũ custodes sunt? Machiauellitæ. Quinam Ediçta componunt & eudunt? Machiauellitæ. Quinam litterarum arbitros agunt & præcipua rerum intra extrâq. Regnum agitant? quinam amplissima Regni mu-

nia, summas praefecturas, & Dominij (vt vocant) regij redempturas exercent? Machiauellitæ Itali vel Italogalli. Qui vsque adeo à nostris moribus abhorrent vt ne Gallicum quidē idioma, ac praesertim Iuris Regionūque edictorum vocabula, satis teneant. Egregij scilicet legum custodes & qui eas obseruandas curent, quarum ne sententiā quidem & terminos (vt vocant) callent. Adhæc quis in Gallia adeo hospes est vt nesciat Machiaueli libros abhinc quindecim annos haud minus assiduè Aulicorum manibus teri, quàm Breuiarium à sacrificis?

PORRO quantum intersit inter veterem Gallicæ politiaē formam (quæ ad prisca patrum nostrorum vestigia, mores & instituta, composita erat) & hanc nouam nuper ex doctrina & præceptis Machiaueli conflata & inuestam, ex fructibus & effectis iudiciū facile est ferre. Quippe antiquo & Gallico more, Regnum discidiis intestinis vacuum: pace, tranquillitate, & libero commercio florens, sub priscaurum legum tutela & imperio incolūme stabat: & subditis suæ fortunæ, dignitates, iura & priuilegia, integra & innocua præstabantur. Nunc verò vbi peregrino & nouo more regi cœpimus, antiquis Regni legibus oppressis, atrocibus bellorum incendiis materies ignis que subditur, fœdera fiunt & subinde violantur, populus assiduè miseris consumitur: commercia turbantur. Denique in tantam rerum omnium *ἀταξία* venimus, vt nemini quidquam suum dicere liceat: bona miserorum ciuiū, quasi hostilis præda, impunè diripiuntur, ac saepe
alius

alius colat & serat, alius metat & colligat. Quæ quamquam ipsa per se satis veterem Regni politiam præ hac noua desiderabilem faciunt: singulis tamen deinceps in Theorematis perspicuis exemplis docere constitui, Maiores nostros summo in Gallica Republ. constituenda & gubernanda iudicio & singulari sapientia esse vsos: idque diuersa prorsus à Machiaueli præceptis via.

NEQVE vt orationi meæ fidem atque auctoritatem conciliem, exempla mutuari libet à minutis Principibus ac tyrannis repente velut è terra natis & obscuris (vti Machiauello mos est) sed illustribus monumentis documentisque Galliarum Regum, Cæsarum, veterum ducum & Principum Romanorum, & ipsius ad eò Senatus. Quippe duo hæc Imperia, Romanum & Gallicum, velut eximia & præstantissima, legi, vnde exempla sumerè insignia & digna quæ Principi ad imitandum proponantur: pauca ex vetustioribus Monarchiis, Persica, Assyria, Græca, decerpens, quòd ea tantum à moribus & institutis nostris quantum à temporibus remotæ, etiam quod ad rerum administrationem attinet, nobis minus notæ sunt. Ex Historicis verò principes & quasi patricos delegi: eos præsertim qui sui temporis res scripsere, & quarum maximam partem spectatores ipsi & actores fuere. Eius ordinis inter Gallicæ historiæ scriptores Frossardus, Mōstreletus, Cominæus, Bellaius: inter Romanos Sallustius, Tacitus, Suetonius, Diò, Herodianus, Lâpridius, Capitolinus, Iosephus, numerantur. Non pauca

etiam hausi è nostris Annalibus, Paulo Æmilio, T. Liviò, Thucydide, Xenophonte & aliis, qui perpetuo superiorum ætatum consensu gravium scriptorum famam & auctoritatem consequuti, rerum gestarum locupletes testes & fide digni sunt. In primis autem spero fore vt quod impudenter Machiauellus dixit & scripsit, Gallos videl. rerum Politicarum planè esse rudes, nõ tantum proposita Politix à maioribus nostris institutæ forma & rebus ipsis reuincam, sed vel exemplis solis refutè, quæ ex Philippo Cominæo proferram, Equestris ordinis viro & cubiculario Ludouici XI. qui Machiaueli ætate fuit, & rerum amplissimi Regni tractandarum rationem melius caluit quàm iste Scriba tenuissimi municipij aut pagi. Quamquam ceteroqui Machiauellum Tyrannidis instituendæ & tuendæ peritissimùm omnium quos legerim fuisse haud negè: adeò ne minimùm quidè ad eã rem idoneum præceptum omisisse aut ignorasse videt. vt ex ipsius Theorematis parebit.

CETERVM si quibus fortè locis de Italis durius loquor, egregios eius gentis & bonos viros pratos velim, ne mea scripta aliorum quàm à me intelliguntur interpretari velint. Equidem in Gallos probris & contumeliis minimè abstinent Machiauellus, & multam maledicendi causam materiemque præbuit, si dicta dictis vlcisci vellem. Sed præterquam quòd mihi cum vniuersa gente nullal publicè suscepta est, etiam pudoris non obliuiscar, & si qua alia re, modestia certè ac temperamento linguæ styliq. Gallus Italum vicero. Præclaros verò & singulari virtute Italos, à Machiaueli doctrina & secta prorsus

fus alienos (quos & in Italia & extra Italiã haud
pœnitendo numero existere certũ habeo) laudã-
re magis quã lædere seu verbo seu scripto para-
tus sum. Itaq. si vno fortè aut altero loco Italos
(vt Gallos etiam sæpe) asperius nomino: non om-
nes, non honestos & probos, Italos: sed impios
perfidos, Machiaueli discipulos, & ipsius etiam
Italiæ ac terræ dedecora (à quibus quidquid Gal-
lia malorum hodie videt, ortum est) designari à
me maturè atque apertè significo ac testor.

S E D qua fronte Machiauellus Gallos Perfidia
& vanitatis infimulare ausus est? quãdo & hoc ex
ipsius præceptis vnum est, A Principe fidẽ serua-
ri non debere nisi quantum ipsi commodum est:
& sanctam fidem habere sæpenumero esse perni-
ciosum. Equidem cum Machiauello impudentia
numquã certauero, neq. negauero multos hodie
Gallos parum veraces, parũ fidei memores, esse:
sed vbi hæc vitia hauserunt, nisi in ludo Machia-
uelli? At Caroli v 1 1 1. Ludou. xii. Francisci 1. & i-
psius Machiaueli, temporib. & superiorib. etiam
seculis, Gallicam gẽtem Perfidia vitio laborasse
nego. Neque extincti sunt hodie omnes veri &
germani Galli (Dei beneficio) qui Perfidiam to-
to animo execrantur, qui scelerum contra publi-
cam & priuatam fidem à Machiauellitis perpe-
tratorum & consiliorum participes non sunt: qui
quòd Gallicam gentem hoc tam scædo vitio pol-
lutam & infamẽ vident, in sinu taciti gemunt: &
tandem spero illos auita virtutis memores ali-
quando annifuros vt veram & antiquam Gallis
existimationem famãmq. restituant. Sed quæ in-
temperia agitauerunt istum, quum Gallis Auaritia

etiam notam inureret? Nam ad hanc diem Galli liberales, comes, benigni, etiam in peregrinos & ignotos, vulgò habitus sunt. Atque utinam, in eo ingenij & moris sui obliti, non tanta animi a-lacritate peregrinis, nisi longo usu spectatis atq; exploratis, prodesse studuissent: neque ex *Ἰσθμο-ξενίας* in *ἑνομασίας* incidissent. Non peregrinos in Gallia rerum omnium arbitros: Non ardentem ciuilibus incendiis patriam (quæ isti studio-sè alunt, quum in turbido minus perspicuum fore putent quidquid moliuntur) Non exhaustam tributis plebem, ararium pecuniis, ad explendam profundam istorum auaritiam & libidinem, videremus. Ecquæ verò tandem in orbe terrarum natio est, quæ de Gallorum auaritia merito con-queri possit? quæ non illorum potius munificen-tiam quàm cupidinem sit experta? Quin potius ille Italorum sui similibus auaritiam accusat, quæ nos pecuniis & fortunis omnibus exuit? Quippe ex peregrinis istis Machiauellitis alij Publicani portoria, ex vectura, ex scriptura, & salaria anno-na vectigalia, Dominij regij redditus, & cetera pu-blicorum fructuum exigenda quamminimo pre-tio volunt, conducunt. Denique redempturis & exactiõibus agitandis pecunias ita calidè in se trahunt interuertuntque, vt nulla earum vel mi-nima portione in Reipubl. usus conuersa, summa publicè rei nummarie inopia, regias sibi priua-tim opes publico peculatu cumulent. Alij digni-tatibus, officiis & sacerdotiis, in prædam corre-ptis, ea via ingentem vim pecuniarum in suos lo-culos auertunt. Nõnulli etiã quos à Reip. muneri-
bus

bus sordes deterrent, celeberrimas per Gallia vr-
 beis mensis publicè positis immenso fenore ple-
 bem obruant, & quidquid reliquum est sangui-
 nis & fortunarum exfugunt. Ætate Machiauelli
 nondum in tantas calamitates demersa erat Gal-
 lia: iam tum tamen istorum auaritiam experie-
 bamur in bellis quæ Reges nostri in Italia, Insu-
 bria & Pedemontio, gerebant. Quippe quum
 non tam ad militare stipendium & bellum alen-
 dum, quàm ad insatiabilem istorum auri sitim re-
 stinguendam, immensè pecuniæ trans Alpes mit-
 tendæ essent, sæpe necesse erat grauiora tributa
 populo indicere: quæ paulatim in tantam molem
 excreuere, vt miseræ plebis fructuũ semissem ex-
 superent. Sed peregrina illa auaritia, qua tum Ma-
 chiauellitæ in Italiam Gallicas opes per cunicu-
 los eliciebant, merum mel erat, præut ista est qua
 nunc Alpes transgressi, in medio Gallia sinu, Of-
 ficiis, beneficiis, vectigalium redempturis & ver-
 suris exercèdis, grassantur. Hinc omnes iudicent
 quo pudore Machiauellus cum suis Gallos avari-
 tia insimulet: quasi parum esset spoliasse, nisi ad
 iniuriam ludibrium adiungerent. Nisi fortè id e-
 git iste, vt Gallos Auaritia passiua accusaret: id
 est, eius quam à peregrinis exerceri in se patiun-
 tur, qui Auaritia actiua non tantum reipsa lanas
 & fortunas nostras attondent, sed nos quoque pe-
 corum ritu iugulant, laniant & deglubunt. Hoc
 si sic interpretemur (vti æquum est) certè vel ipse
 Machiauellus docet, nos verè esse ignaua pe-
 cora, qui tam proiecta & seruili patientia nos pe-
 regrinis lacerandos & arrodèdos permittamus.

Stolidè tamen etiã isti, si in aliena vel ignauia vel patientia nimium spei aut fiducia ponunt. Possè enim olim accidere vt rapinas auidius haustas euomere cogantur, neq. rarò illicitas exactiones vertere in perniciem, cogitare debuerant. Nam, vt ait Soph. *Non omni ex re lucrũ oportet cupere.*

Plures enim turpibus ex lucris

Damno affectos videas quàm seruos.

QVOD ad Germanos artinet, quos Auaritiã & Perfidiã etiã iste notat, annon in eo Cynicã mordèdi libidinẽ perspicuè prodit? Nam neq. in Germania, neque in iis Gallia vrbibus, vbi Germani negotiandi caussa versantur, immanes illas & fœdas vsuras exercent, quales agitari solent ab istis: sed ciuili & legitimo super sortem pecuniã fructu, id est, quincunciaro, semunciaro, aut vt plurimum bessali fenore, contenti sunt. Italis verò ferè centeni nummi quinquagenos annuos, aut etiam centenos, pariunt. In Mercatura porro nullos nec candidius nec sincerius Germanis agere vulgò notum est. Neque enim merces interpolant aut adulterant: neque callidè alias pro aliis subdunt: neque pluris, indicant quàm quanti aestimari debeant: neque lucrum sordidum captant ex eorum simplicitate qui mercium pretia ignorant. Perfidiã autem etiam adeo exferantur, vt nullum grauius eo vitium existiment: atque vbi quis fidem & promissum semel fefellit vel minima in re, eũ deinceps pro honesto & probo viro nõ habeant. Sed quis miretur Machiauelum tam impudèter Germanis ea vitia affinxisse, qui multo etiã absurdiora effutiuerit: vt ex ipsius verbis liquebit? Itaq. rem ipsam aggrediamur.

I. THEOREMA.

Bonum Principis consilium ex ipsius prudentia nasci debet : si secus fiat, bono consilio uti non potest.

CERTVM est axioma & perpetuus canon (inquit Machiauellus) bonum consilium ex ipsius Principis mente ac prudentia nasci debere: non contra, prudentiã Principis ex consilio bono. Quippe Principem, nisi ipse per sese sapiat, salubri consilio uti non posse. Nam si ad regimen rerum vnum duntaxat adhibeat, vix copia illi futura est eius viri, cui & magnis negotiis pari & virtute spectato secreta Principis inniti possint. Atque vt talis fortè reperiri queat, periculum est ne is Principem locoppellat. regni enim cupidò nulla virtute coerceri potest. Sin verò Princeps minimè prudens plures in consilium vocauerit, haud dubiè discordibus ipsorum studiis contrariisque sententijs perpetuò distrahetur, quas

conciliare nequeat. Interea ipsius consilia-
rij, rei magis priuatæ quàm publicæ memo-
res, suis commodis seruient: neque ea mala
Princeps vel nosse vel arcere poterit.

Hoc Theorema de Principe primò spe-
ciem aliquam veri videtur præ se ferre:
sed vbi attentè aduerteris, nõ modò fal-
sum est, verùm etiam perniciosum. Ni-
hil equidem vtilius, nihil optabilius populo rei-
publicæve accidere potest, quàm vt Principem ha-
beat qui suoapte ingenio sapiat. Ac præclare Pla-
to, quum diceret eas demum felices ciuitates fo-
re, in quibus vel philosophi regnent, vel qui re-
gnent, sint philosophi, id est eiusmodi Principes
qui non aliena sed sua prudentia vtantur. Quippe
philosophi quondam nomen non ludibrio, vt vul-
gò hodie, sed in pretio erat: & M. Antonino, prin-
cipi certè sapienti ac bono, impositum Philoso-
phi cognomen, summi decoris monumentũ fuit.
Neque in re tam perspicua pluribus argumentis
vtar non necessariis. Nihil enim clarius est, quàm
incolumitatem publici status in eo sitam esse si
extiterint tum qui bene imperent, tum qui bene
pareant: ex quorũ consensu concertus adeo cõ-
cors & congruens efficitur, vt ex eo summam v-
tilitatem voluptatẽque vtrique capiant. Sed is
demum rectè paret, cui rectè & scienter impera-
tur: rectè autem imperandi ratio & via, imperan-
tis prudentia constituenda est. Scitè igitur Seue-
rus Imperator: qui quum æger pedibus bellũ mo-
raretur, idq. milites anxie ferrent, atq. eius filium

Princeps
sua sponte
sapiens.

Spartianus
in Seuero.

Balsianum

DE PRINC. CONSILIO. 3

Balsianum qui vnà erat Augustum fecissent, tolli se atque in tribunal ferri iussit: adesse deinde omnes tribunos, centuriones, duces, & cohortes, quibus autoribus id acciderat: mox fisti filium qui Augusti nomen acceperat. Quùmque animaduerti in omnes autores facti, præter filium, iuberet, rogareturque, omnibus ante tribunal prostratis, caput manu contingens, ait, Tandem sentitis caput imperare, non pedes. Itaque rectum imperium ab imperantis prudentia proficisci debet: quæ in pedibus lacertisve sita non est, sed in bene composita mente, quam bona indoles, maturitas ætatis atque vsus adiuuant. Prudenter autem imperanti obsequium negari non potest. Etenim quum Princeps prudens imperia æquitate ac ratione, non libidine, definiat, eaque ad communem vtilitatem referat, necesse est subditos cum vi æquitatis cogi, tùm dulcedine vtilitatis allici ad parendum. Ac si qui fortè his ad obsequium flecti non poterunt, mouebuntur tamen vel aliorum exemplo, vel pœnarum metu, quæ sunt in manu Principis. Principum autem sapientum auctoritati libentissimè paruissè semper homines, ac sub tali imperio floruisse opibus & omni rerum copia regna & ciuitates, pluribus exemplis docere longum esset: vnum aut alterum decerpere de multis sat erit.

REX fuit sapientissimus, idemque insignis philosophus Salomon: quippe cui nulla earum artium quæ ad res bene administrandas pertinent ignota esset, sed plantarum etiam animantiumque naturas ceteraque philosophiæ arcana, ita exactè tes-

1. Reg. 4.
1. Chir. 9.

neret, vt admiratione scientiæ & fama omnia cõ-
pleret. Regibus quoque finitimis hæc illius fa-
pientia adeo venerabilis fuit, vt ipsius amicitiam
vltro appeterent. Porro per omne regni tempus
tanta pax & tam alta quies cum omnium bono-
rum vbertate mansit, vt apud Israelitas argentum
quoque ipsum instar lapidum vilesceret. Ipse for-
tunæ Principalis insignibus ceteroque habitu &
apparatu regio adeo conspicuus fuit, vt nulli su-
periorum sequentiũve Regum aut Imperato-
rum magnificentia cesserit.

Froffard. li.
1. cap. 132.

CAROLVS Sapiens regnum Galliæ initurus,
multis malis & cladibus attritum reperit: quum
Aquitania tota, pars Normaniæ & Picardiæ ab
Anglis occuparentur. Res illi erat cum rege lon-
gè omnium, quicumque in Anglia regnarunt, fe-
licissimo & fortissimo, Edvardo III, quĩq. pau-
cis antè annis Gallos magnis præliis duobus fre-
gerat. Priore enim ad Creciacum conflictu ad-
uersus Philippum Valesium Galliæ regem ceci-
derant vndecim Galliæ principes, mille ducenti
equites, & militum triginta millia: Altero per
principem Cambriæ filium & legatum suum in
Pictonum agro Ioannem Gallorum regem vice-
rat & ceperat vnà cum Philippo filio (post Bur-
gundiæ duce) multisque principibus, qui in An-
gliam traducti sunt. His tot exercituum stragibus
regni opes adeo attritæ erant, vt iam suis viribus
niti non posset. Accedebant ad hæc mala ingen-
tes seditionum procellæ commotæ tum Lutetiæ,
tum aliis in Galliæ locis. Sed Carolus ita pruden-
ter dextrèq. munia regni tractauit, & quum Del-
phinus

phinus patris in Anglia captiui vicē obiret, mox etiam Rex designatus, vt primū sopitis intestinis disidiis, paulatim Anglis eriperet quæ ditio- nis suæ fecerant. Neque tamen aut patri Ioanni aut auo Philippo, militiæ artibus par erat: sed quū vtrumque prudentia anteciret, plura cōsilio quā vi gerens, nihil temerè, nihil improvidè (vt illi, dum timidi videri nolunt) nihil nisi consultum & cogitatum agebat. Rarò arma induebat, sed v- bi opus esset, & belli artium rudis non erat, & vi- ros idoneos ac strenuos legere norat. Ergo rex Edyardus, quum eius sollertia videret armorum suorum aciem retundi, & labefactari victorias suas: En (aiebat) eccui rex alius visus est, vel ma-
gis armorum insolens, vel qui mihi maiorem re-
rum laborūque molem strueret? Totos dies do-
mi sedens epistolas dictat: at me grauius inermis
armatum litteris fatigat, quā patris & aui ipsius
arma copiæque fecerint. Adcò pollebat pruden-
tia Carolus, vt illi hanc laudem hostis tribuere nō
dubitaret. Quippe non modò ille populum, ege-
state prius ac miseria perditum, primū pace,
deinde larga opulencia, recreauit: verū tam in-
gentes quoque cumulauit diuitias, quas reliquit
filio, vt inde non tantū Sapientis cognomen, sed
etiam Diuitis, ferret.

ITAEQUE minimè ambiguum illud est, præ-
clare agi cum populo, cui Princeps obtigerit ita
genitus, ita educatus, vt alieni ingenij non egens
sponte sua sapiat. Sed Machiavelli conclusio, Nō
posse igitur Principem, nisi ab se vno, consilium
vtile capere, ea demū falsa est & perniciosi exem-

Prudentia
magis neces-
saria in cō-
siliariis Prin-
cipis, quā
in ipso.

pli. Etenim Principem non vsque adeo cæcare debet propria sapientiæ opinio, vt alienam aspernetur. Ipse Salomon & Carolus Sapiens sapientes viros in consilium adhibere consueuerant. Neq. illi tantum aliena consilia spernenda non sunt: verum danda etiam opera vt omni deposita pertinacia, proprio iudicio diffusus, aliorum sententię, vbi opus erit, libenter accedat. Ad hunc modum M. Antoninus Philosophus, sapientissimus Imperator, semper cum optimatibus non solum bellicis de rebus, verum etiam civilibus, priusquam aliquid ageret, consultabat. Ac si forè inter deliberandum (vt fit) diuersum aliquid ab illis sentiret (illi autem erant, Scauola, Volusius Metianus, Vlpus Marcellus, alique graues & consulti viri) tum, Equius est, inquebat, vt ego tot & tantum amicorum consilium sequar, quam vt tot & tales amici meam vnus voluntatem sequantur.

Huic præclaro Antonini dicto suffragatur vulgatum prouerbiū, Plures oculos clarius videre quam vnum: tum experientia docet prudentiora & tutiora ea esse consilia quę tractantur à pluribus, quam quę vnus mente agitantur. Atque is fuit mos Romane Reipublicę, hodięque, vt quondam, idem institutum vsurpatum in ciuitatibus bene constitutis, vti plures de summa rerum communi consilio deliberent, ac demum perrogatis, percensitisque sententiis id ratum sit quod maiori parti placuerit. Equidem quo maiore sapientia pollebit Princeps, eo modestius de sese sentiet, libentiùsque patietur se ac res suas (id est, publicas) sui senatus consilio prudentiãque

Capitol. in
M. Antop.

Dionys. Ha-
lic. lib. 2.

Ambrusius
Tertullianus
de ciuitate
de ciuitate
de ciuitate
de ciuitate
de ciuitate

tiâque regi. Sin verò (vt nullis ferè stolidâ sapientia opinio maiores spiritus subdit, quàm iis qui nihil sapiunt) hoc axioma Machiauellî Principi, suo iudicio prudenti, subieceris, Non posse videlicet ipsum à quoquam vtilius consiliûm capere quàm à seipso: Rempub. tutius administrari domesticis consiliis, quàm alienis: age, spectare libet quorsum hæc stolidâ prudentia euasura sit. Vbi enim hoc in animum induxerit, suo vniuerso consilio posse stare res suas, non se à quoquam moneri, non à temerè incepto reuocari, patietur: denique superbæ aures, cõtemptus omnium hominum, aditus difficiles etiam prudentibus amicis, omnia in exitium præcipitia, ipsum & reipubl. statum pessumdabunt. En præclaros Machiauellæ philosophiæ fructus. Itaque potius animum inducat Princeps, in repub. administranda, aliena sapientia vti, suam suspectam habere. Etenim si in consultando sententiam reip. salutarem dixerit Princeps, facillimè illi accedent Consiliarij, qui Principis opinionibus minus rectis cupidius quoq. assentiuntur: sin ab eo dissentiat, cogitare is debet aliquid aut iniusti aut absurdum inesse suæ sententiæ quam repudiare cogatur. Quòd si adeo imprudens sit Princeps (nam Imperudentem & Principem esse insociabilia nõ sunt) vt cõsulere ipse quid in re sit nõ possit, obtẽperare tamen in animum induxerit bene cõsulentibus, ita melius haud dubiè principem locum & reip. tuebitur, quàm si suo tantum ingenio vtatur. In primis autem oportet viros esse idoneos, probos, & spectatæ virtutis quos in consilio habeat: idque destinatum habere animo,

vt Principis commodis, id est publicis, seruiant. Illi enim si vitiosi sunt, res Principis, siue ille sapiens siue insipiens sit, saluæ esse non possunt. Quippe sapientem quoque multa fugiunt, & ea tantum scire cogitur, quæ Consiliarij, rerum omnium arbitri atque interpretes, referunt: qui si prauo ingenio fuerint, dabunt enixè operam nequid eorum quæ geruntur intelligat, nisi quidquid ipsis visum fuerit, vt minore negotio incautum in suam sententiam flectat. Inipientem verò multo etiam facilius mali Consiliarij ad arbitrium versabunt, secordiâque illius pro libidine abutentur.

QVAM OBREM hoc Axioma pro certo veteres tenuere (multum ab isto Machiaueli placito distans) longè præstare ad reipubl. salutem, mali Principis bonos Consiliarios, quàm boni malos, existere. Sed quoniâ ea de re insignis extat Lampridij locus, cum propter singularem elegantiam adscribere visum est. Hæc enim sunt ipsius verba ad Constantinum Magnum in Alex. Seueri vita:

Lamprid. in
Alex. Seue-
ro.

» Soles (inquit) quærere Constântine Maxime, quid
» sit quòd hominem Syrum & alienigenam talem
» principem fecerit, quum tot Romani generis, tot
» aliarum prouinciarum, reperiantur improbi, im-
» puri, crudeles, abiecti, iniusti, libidinosi. Iam pri-
» mum possum de bonorum virorum respondere sen-
» tentia, potuisse natura, quæ vbique vna mater est,
» bonum principem nasci: deinde timore, quòd pes-
» simus esset occisus, hunc optimum factum: sed quia
» verum est suggerendum, clementiæ ac pietati tuæ
» lecta referabo. Notum est illud pietati tuæ quod
» in Martio Maximo legisti, meliorem esse remp. &
propè

propè tutiorem, in qua Princeps malus est, ea in
 qua sunt amici Principis mali. siquidem vnus ma-
 lus potest à plurimis bonis corrigi: multi autem
 mali non possunt ab vno, quamuis bono, vlla ra-
 tione superari. Et id quidem ab Homulo ipsi Tra-
 iano dictum est, quum ille diceret Domitianum
 pessimum fuisse, amicos autem bonos habuisse:
 *atque adeò illum magis odio fuisse qui rempub.
 peioris vitæ hominib. cõmendauerat, quia melius
 est vnum malum pati quàm multos. Et, vt ad rem
 redeam, Alexander quidem & ipse optimus fuit
 (nam hoc nemo vult nisi bonus) & optimæ ma-
 tris consiliis vsus est: attamen amicos sanctos &
 venerabiles habuit, non malitiosos, non furaces,
 non factiosos, nõ callidos, non ad malum consen-
 tientes, non bonorum inimicos, non libidinosos,
 non crudèles, non circumuentiones sui, nõ irriso-
 res, non qui illum quasi fatuum circumducerent:
 sed sanctos, venerabiles, continentes, religiosos,
 amantes Principis sui, & qui de illo nec ipsi ride-
 rent, nec risui esse vellent: qui nihil venderent, ni-
 hil mentirentur, nihil fingerent, numquam deci-
 perent existimationem Principis sui, sed amarèt.
 Huc accedit quòd Eunuchos nec in consiliis nec
 in ministeriis habuit, qui soli principes perdunt,
 dum eos more gentium aut regum Persarum vo-
 lunt vivere: qui à populo etiã amicissimum Prin-
 cipem semouent: qui internuntij sunt, aliud quàm
 respondetur sæpe referentes, claudentes princi-
 pem suum & agentes ante omnia nequid sciat.
 Qui quum emti sint, & prauì fuerint, quid tan-
 dem possunt boni sapere? Erat denique eius i-

F. eluden-
 tes.

» pſius ſententia, Ego de præſectorum & conſu-
 » lum & ſenatorum capitibus mancipia ære emta
 » iudicare non patiar. Scio, Imperator Constantine
 » quo periculo iſta dicatur apud Imperatorem qui
 » talibus ſeruit: ſed ſalua repub. poſteaquam intel-
 » lexiſti quid mali clades iſtæ habeant, & quem-
 » admodum principes circumueniant, & tu eos eo
 » loci habes vt nec chlamyde vti iuſſeris, ſed neces-
 » ſitatibus domeſticis delegaris. Iam illud inſigne
 » quod ſolum intra palatium præter præfectum, &
 » Vlpianum quidem, neminem vidit: nec dedit ali-
 » cui facultatem vel ſumorum vendendorum de ſe,
 » vel ſibi de aliis malè loquendi, maximè occiſo
 » Thurino, qui illum quaſi fatuum & vecordem sæ-
 » pe vendiderat. His accēſſit, quod amicos & paren-
 » tes Alexander ſi malos reperit, aut puniuit, aut ſi
 » vetus amicitia vel neceſſitudo non fuit puniri,
 » dimiſit à ſe, dicens, His carior eſt mihi tota reſp.
 » Et vt ſcias qui viri in eius conſilio fuerint, Fabius
 » Sabinus Sabini inſignis viri filius, Cato temporis
 » ſui: Domitius Vlpianus iuris peritiſſimus: Aelius
 » Gordianus, Gordiani Imperatoris pater, & ipſe
 » reuera vir inſignis: Julius Paulus iuris peritiſſi-
 » mus, Claudius Venatus, orator ampliſſimus: Pom-
 » ponius, legum peritiſſimus, Alphenus, Africanus,
 » Florentinus, Martianus, Calliſtratus, Hermogenes
 » Venuleius, Triphonius, Metianus, Cæſus, Pro-
 » culus, Modestiſſimus, (hi omnes iuris profefſores
 » diſcipuli fuere ſplendiſſimi Papiniani, & Ale-
 » xandri Imperatoris familiares & ſocij) Catilius
 » Senerus cognatus eius, vir omnium doctiſſimus:
 » Aelius Serenianus, omnium vir ſanctiſſimus:

Quinti-

Quintilius Marcellus, quo meliorem ne histo-
ria quidem continent. His tot atque aliis talibus
viris quid mali potuit cogitari vel fieri, quum ad
bonum consentirent? Et eos quidem malorum
cohors depulcrat, qui circumuenerant Alexan-
drum primis diebus: sed prudentia iuuenis his
malis occisis atque depulsis, amicitia ista sancta
conualuit. Hi sunt qui bonum principem suum
fecerunt: & item amici mali, qui Romanos pes-
simos, etiam posteris tradiderunt suis vitiis la-
borantes. His Lampridij verbis nouum istud
Machiauellii dogma conuelli quis non videt? ac
perspicue doceri, bonos Principis familiares
posse ipsius amentia obuiam ire, ac regere effre-
nes eius appetitus: sed à bono Principe malos
Consiliarios vix ac ne vix quidem corrigi posse,
quibus sollemne est Principem mendacis sumis-
que pascere, premendo quidquid ipsum scire rei-
publ. intererat?

F. deest non
Principes.
cc

Id planius etiam fieri potest eorum princi-
pum exemplo, qui virtutis ingenique modici,
prudentiam tamen virorum consilio vsu, rem-
publ. egregie administrarunt. Quum Gordia-
nius iunior, vndecim annos natus, Cæsar ap-
pellatus esset, pleriq. puerile imperium, vt imbe-
cille, aspernabantur: sed quum Misithei, sapientissi-
mi viri, filiam duxisset vxorem, socrisq. consiliis
adiuaretur, multa præclara domi, multa militie
gessit. Apud eum certe aliquando conquestus est,
Miserum esse Imperatorem apud quem vera reti-
ceantur: qui quum ipse publice ambulare non

Principes
modicæ pru-
dentia, bo-
no tamen
consilio r-
etes, rem-
bene admi-
nistrant.
Capitol. in
Gordian.

possit, necesse est ut audiat, & vel audita vel à plurimis relata confirmet. Res quidem Romana tandem sub Gordiano incolumis & valida stetit, dum vixit Misitheus.

2. Reg. 11, &
11, & 1. 33
Chron. 25,

IOAS regnum Iehuda septem annos tantum natus iniiit: sed ipsius pueritiæ rector educatoremque auunculus Iehoiada, vir sapientissimus, erat. Ergo quamdiu is vixit, tantisper regnum præclare administratum est.

CAROLVS VI, tredecim annorum puer, insuper imbecillæ mentis, regni Galliæ hereditatem adiit: Reipub. tamen procuratio à tribus ipsius auunculis, Andium, Biturigum, & Burgundix ducibus, ad puberem regis ætatem bene & sapienter est gesta: neque, hoc vno excepto quòd pecuniam avidius de publico sumerent, quidquã in eis desideratum est. At equidem paullo post, quum idem rex iam regni potens repentino errore mentis affectus esset, & ad eisdem delata esset Regni administratio, non simili modestia egere: sed æmulatione, ambitu, auaritia, viciscendi libidine, recordes, interregnum illud suum infestum fecerunt: sed, uti dixi, dum regis impubertis regniq. tutelam gererent, neminem temporis illius panituit.

Annales
Galliæ, in
annum 716,
& seq.

CLOTARIVS IIII, & Chilpericus II, Galliæ reges, animo ingenioque secordes, per imprudentiam inertiamque Regni muneribus per se obeundis impares erant: sed regimen rerum penes Carolum Martellum, fortissimum virum, erat: qui regnum illud non modò incolume præstitit, sed etiam ornauit insignibus victoriis.

MEMORIA nostra Carolus v, puer admodum à patre Philippo & auo, non magis regnorum quàm summarum difficultatù heres, relictus est: neque spes erat à puero tantam & tam confusam rerum molem posse sustineri. Ergo prospiciens animo pater Curatoris sapientis & fidi egeret filium, illius educationem ac curam Ludouici xii Galliarum regis fidei commisit, cuius integritatem pridem expertus erat. Ille, etsi hæc procuratio proferendæ ditionis materiam non difficilem præbebat, quum tamen ei tanta vtilitate fides antiquior esset, eam sincerè administravit. Caroli enim pueritiæ rectorem apposuit Caprensem, virum nobilem, egregium virtute ac fide: cuius consiliis præceptisque institutus Carolus, tantam de se hominù opinionem & expectationem commouit, vt ei vigesimum agenti annum Imperij dignitas deferretur.

Bellaius
lib.1. Comment.
ment.

DOMITIANVS Imper. non modò demens verum etiam crudelis fuit. Sed fortè contigit vt eo imperante magistratus & prouinciarum præfides integrè & abstinenter sese gererent. Ergo tum Rom. Imperium non infeliciter administratum est: priuati tantum aliquot sæuitiam & cetera vitia eius sensere.

Suet. in Domit. cap. 3.
4. 3. 10.

CAROLVM VIII pater, tredecim annos natum, Gallia regem reliquit: cetera egregiù principem, sed neque viuido ingenio neque prudètia insignem. Regni tamen ordinibus Turones conuocatis Reip. procuratio certis viris in eo Concilio lectis & probatis mandata est: eaque sapienter ab iis administrata ad iustam Regis ætatem: etsi

Annal. Gal.
in ann. 1484.

tum quoque vexabatur Gallia disidiis intestinis, per eos concitatis quos publici Status rerum cura demouerant.

ALEXANDRI Seueri exemplum iterare non libet qui (vt antè dictum) prudentium amicorum fideli opera & consilio vsus, bene acti principatus decus perpetuum tulit. Possem plura Galliarum regum exempla, possem Rom. Imperatorum proferre: quorum alij quum bonarum artium planè rudes essent, nonnulli in luxum & delicias resoluti, aliqui sauitia tantùm aut bello insignes (cuiusmodi fuere, Philippus, Licinius, Diocletianus, Maximinus, Carus, Carinus, Gallus, Constantius, Aurelianus, Galienus, Leo, Macrinus, Zeno, Iustinianus, &c.) leges tamen ipsi quoque & iuri civili condendo, & Imperio componendo, saluberrimas scripserunt. quod ex Codice Iustiniano cuius colligere promptum est. Earum porro legum autores fuisse non dubitauerim sapientes & doctos viros quos illi in consilio habebant. nam eorum quidem quorum nomina edidi, quotusquisque literas norat (excepto Macrino) vt præclaras leges tam accuratè conderet? Quamobrem aduersus Machiaueli dogma concludo, Remp. à Principe minus per se sapiète, ceterùm obtemperante fidelium & non insipientium amicorum consiliis, commodè ac salubriter administrari posse.

De bonis
Consiliariis
ac magistratibus
legendis.

SUPEREST tamen hoc loco minimè spernenda quæstio: Qua ratione videlicet Princeps, cui in sua prudentia parum præsidij est, fideles Consiliarios nancisci possit: quod vel prudentissimis principibus arduum est. Hic ego ingenuè fatebor,

bor, vix quidquam difficilius esse Principi, aut cura magis ancipitis, quàm internosse quos legere, quos arcessere in partem curarum & consiliorum debeat. Quippe mortalium plerique falsi, occulti, callidi, turpeis animos subdola modestia tegunt, & quos integros multi crediderant, alios esse magistratus prodit, vbi quæstus aut quælibet alia spes, excutiendæ virtutis ingenio materiam præbuit. Tam verum quàm vulgatum prouerbum est, Honorib. mutari mores. multos enim videas in priuata fortuna faciles & comes erga humillimum quemque, mox vbi ad honores ascendere, eò superbix venire, vt vix etiam familiari vsu notos agnoscant. Digni profectò quos è gradu arrogantia deturbet, in quem simulata modestia euexit. Neque hoc vitium in Principis tantùm amicis odiosum est, sed in ipso quoque Principe, qui non vt diadema & purpuram, ita fastum induere debet. Meritò quidem ea de re obiurgatur Agamemnon à Menelao fratre in quadam tragœdia

Eurip. in Iphig. in Aulide.

Euripidis:

Scis quando cupiebas præfici Græcis ad Ilium,

In speciem non petens, sed animo volens,

Quàm humilis eras omnem dextram attingens,

Et ianuas habens non clausas volenti ex populo,

Et dans alloquium ordine omnibus etiamsi quis non volebat:

Moribus querens mercari honorem è vulgo.

Deinde postquam potitus es imperio, mutans mores,

Amicis non amplius fuisti prioribus sicut antè amicus,

Difficilis aditum & intra claustra varius.

*Atqui virum non conuenit præstantem,
Auctum rebus magnis mores mutare.*

Ista igitur morum inconstantia, quæ multorum ingeniis insita est, rem per se difficilem difficillimam Principi facit, laboranti ne aberret in deligendis viris quos in consilium adhibeat. Verum, etsi facile non est docere quibus illos notis discernat, quibus quasi vestigiis sequatur ac reperiat, operæpretium tamen est dispicere isto loco, quid in Principis amicis probandis legēdisve solers antiquitas obseruauerit. post ad institutum reuertemur.

PRIMUM tres veluti leges ad eam rem opportunas à veteribus Gallis vsurpatas fuisse comperio. Vna erat, vt Principes regię stirpis consilio regio semper interessent. Etsi enim pleriq. illorum neq. animo intrepido, neq. artibus ad remp. gubernandam necessariis instructi sunt, eos tamen, quum regem ipsum sanguine contingant, excludi fas non est, nisi ob insigne flagitium aut scelus. Quippe ex eo (sicuti sapius vsuuenit) graues offensiones, iræ, dissidia, factiones, nasci solent, quæ mox in publicas calamitates & bella ciuilia erumpunt. Altera, vt nouus rex veteres amicos demortui regis, qui bene remp. administrasset, in ministerio retineret, eos præsertim qui probitatis & fidei existimationem consequuti essent. Tertia lex erat, vt Regni Ordines lectos regi moderatores & consiliarios attribuerent, vel quum is per ætatem suæ tutelæ non esset, vel mente fortè esset captus: cuius vtriusque rei exemplum in Carolo VI Galliarum rege, editum est. Has leges,

ges, sicuti nemo iure, ut leueis aut temerè à maioribus institutas, repudiauerit: ita facilè quiuis animaduuerterit non vsquequaque esse idoneas ad bene constituendum Consilium Principis. Fieri enim potest ut iustæ ætatis Princeps paucos aut nullos suæ stirpi annexos proceres habeat, qui longo rerum vsu providere resp. didicerint: tum, ut consiliarij veteris aulæ, vel fato concesserint, vel improbi existant, vel negotiis impares. Hæc si casu contigerint, quid superest nisi ut novos legat, & quidem alia via quàm quæ his legibus præscribitur?

QUAMOBREM mihi luculentum ac imitandum videtur exemplum Alexandri principis, atque institutum quo in Consiliariis & magistratibus legendis uti consueuerat. Primum enim præfides, proconsules, & legatos numquam ad beneficium facièbat, sed ad iudicium vel iunum, vel senatus. Atque adeò non nisi honestos & bonæ famæ homines, & si aliis in muneribus sui specimen dedissent, ad honores admittebat. Itaque ubi voluisset aliquos vel rectores prouinciis dare, vel præpositos facere, vel procuratores, id est rationales, ordinare, nomina eorum proponere, hortans populum ut si quis quid haberet criminis, manifestis rebus probaret: dicebatque graue esse, quum id Christiani & Iudæi facerent in prædicandis sacerdotibus qui ordinandi sunt, non fieri in prouinciarum rectoribus, quibus fortunæ hominû committeretur, & capita. Honores præterea iuris gladij vendi numquam passus est, dicens. Necesse est ut qui emit, vendat. Ego non patiar mercatores

Lamprid. in
Alex.

„ potestatum: quos si patiar, damnare non possum.
 „ Erubesco enim punire illum hominem qui e-
 „ mit & vendit. Idem suspectos habebat eos qui vl-
 tro honores ambirent, nec tantum inutiles sed e-
 tiam perniciosos reip. existimabat: contra pro-
 bos ac prudentes viros, ceterum quietos & a pu-
 blicis muneribus abhorrentes, ut suscipere cogebat. Sic quum aliquando quendam praefectum
 praet. designasset, isq. ne fieret, fugisset, illum retra-
 ctum a fuga Imperator eadem dignitate, quamvis re-
 luctantem, ornauit, dicens, Inuitos, non ambien-
 tes, in rempubl. collocandos. At Quinium Ca-
 millum senatorem tyrannidem affectantem non
 illepidè corripuit. Ei enim in palatium accito gra-
 tias egit, quod curam reip. quae recusantibus bo-
 nis imponeretur, sponte reciperet. Idem num-
 quam senatorem sine omnium senatorum qui ad-
 erant consilio fecit, ita ut per sententias omnium
 crearetur, & testimonia dicerent summi viri: ac
 si sefellissent, vel testes, vel ij qui sententias dice-
 bant, postea in vltimum reiicerentur locum, ci-
 uium condemnatione adhibita, quasi falsi rei ap-
 probati, sine vllius indulgentiae proposito. Scilicet
 haec illis inurebatur culpa congrua nota. nam qui
 indignum hominem illicito more prouehere niti-
 tur, dignus est ipse qui ordine & loco moueatur.

GALLIAE nostrae Annales hunc Alexandri Im-
 per. morem a Regibus quoque nostris usurpatum
 quondam fuisse, in legendis senatoribus & ma-
 gistratibus, memorant. Nam veteribus Senatus-
 consultis (quae in publico Statuum concilio, quod
 Aureliae habitum est anno 1562, de integro sancita
 sunt,

sunt, sed postea malè obseruata) cauebatur ne Of-
 ficia publica aliis deferrentur, quàm iis quorum
 nomina cæteri magistratus, Consules ciuitatum,
 aut Præsides prouinciarum, apud Regem professi
 essent: qui verè testari poterant quàm sanctè in-
 tegrèque egissent, & quàm idonei essent ad mu-
 nus publicum, ij quorum nomina edebant. Ma-
 gistratus autem venales iam pridem in Gallia es-
 se, iisdem ex Annalibus facillè liquet. Philippus
 quidem Cominaus narrat quo tempore bellum,
 Boni publici vulgò dictum, gereretur aduersus Comin. lib. 1. cap. 6.
 Ludouicum XI. Galliarum regem (circiter annum
 1464) iam tum Parisienses publicam aucionem
 & mercaturam Officiorum instituisse: quam etiam
 præ ceteris Gallis cupidissimè exerceat. Videre
 est (inquit) qui Magistratum, cui nullum stipen-
 dium de publico attributum est, octingentis co-
 ronatis licitetur: videas etiam qui Officium pu-
 blicum tanti redimat, vt eius precium quindecim
 annorum stipendia superet. Mihi tamen Comi-
 naus, dum causam exsequitur quæ Parisienses vl-
 tro magistratum adeo appetentes efficiat, sco-
 pum non videtur attingere. Ea enim germana vi-
 detur esse causa, quòd Parisiensium moribus &
 institutis non liceat patrifamiliàs plus relinquere
 ex hereditate vni liberorum quàm ceteris, neque
 vlla re illum auctiorem facere, præterquam Offi-
 cii: ac proinde Parisienses, qui liberorum quem-
 piam præ ceteris eximium habeant, illiq. amplius
 consultum velint, ad Officiorum mercatum co-
 gi. Verùm vtinam potius liberum fuisset Parisien-
 sibus legare quantum vellent ex bonis, & cuius-

que vellent, quam ab his fœda ista Reip. muhe-
 ram nundinatio in nostros mōtes esset inuecta.
 Mirum quidem certè est quod adiecit Cominæus,
 iam Ludouici xi. temporibus Senatum ipsū
 Parisiensem autoritate sua istud commercium, vt
 licitum, probasse: etsi non apertè significet quæ-
 tum Officia venum exponi liceret. Neque e-
 nim verisimile est à Senatu toleratam fuisse Iuri-
 dicialium officiorum emtionem: sed fortè Ac-
 cenforum, Castellanorum, Lictorum, Notario-
 rum, munera, Quæstura, Aeditates, Aquarum &
 siluarum procuratio (vt vocant) & similia, etie-
 bantur: non Præsidum, Consiliariorum, Præto-
 rum, Indicum, Seneschallorum, mania. Nam ex
 Annalibus colligere licet regē Ludouicū xi
 (qui Pater populi cognominatus est) vt populo
 parcere, grande æs alienum à Carolo vii. con-
 tractum dissolueret, & Ducatum Mediolanensem
 recuperaret, primum Regia (quæ vocant) Offi-
 cia instituisse vendere: Iuridica tantum non atti-
 gisse. Scilicet memorabilis hic Princeps, quum
 cogitaret ita posse populum oneribus ac tributis
 leuari, non minus sibi licere existimauit hæc Offi-
 cia pro suo iure vendere, quàm iis quibus ea colla-
 ta essent: qui (vt dixi) ea palam, tolerante & per-
 mittente Senatu, pretio addicebant. Sed mōx se-
 quenti tempore licentiæ huius exemplum vsusq;
 adeo valuit, vt, ne Iuridicalibus quidem officiis
 exceptis, omnes dignitates non aliter quàm vo-
 ci præconis hastæq; subiectæ promiscuè venales
 essent. Neque id populi subleuandi gratia fieri ho-
 die, vt quondam, prætexi potest. Nam à quibus a-

uidius

Annal. in
 annum 1499

uidius plebs arroditur, quàm ab istis Officiorum
 mangonibus, qui quum rem familiarem iis emen-
 dis exhauerint, alicunde lacunas suas explere vo-
 lum? Idque non sine aliquo colore: si quidem ve-
 rè ab Alexandro Imper. dictum est, Quidquid e-
 mi potest, id etiam posse vendi. Ceterum quem-
 admodum Alexander Imp. (vti diximus) in legen-
 dis magistratibus eos qui Reip. munia detrecta-
 rent vltro ambientibus præponere consueuerat,
 ita id ab regibus nostris factum non semel acce-
 pimus. Sic Carolus Sapiens Conestabilis digni-
 tatem generoso equiti Bertrando Guesclino de-
 tulisse fertur: multum recusante Guesclino, ac te-
 stante, sibi satis superque esse si Equitis locum im-
 pleret: Conestabilis fastigium munusque adeo in
 excelso esse, vt qui eo dignè defungi velit, non in-
 firmis magis quàm proceribus ipsis imperare de-
 beat: id verò fortunam ac modestiam suam ferre
 non posse, vt fratribus ipsis & consobrinis Regis
 imperet. Tum Rex: Caue putes, inquit, Bertran-
 de, valituram apud me excusationem tuam. quip-
 pe mihi nec frater, nec cognatus, Comesve aut
 Baro, in hoc regno est, quin tibi libens pareat: ac
 qui secus egerit, auctoritatem meam tuamque pe-
 riculo suo sanctiet. His ergo victus Guesclinus,
 munus illud suscepit. Tempore Caroli vi (hic
 filius Caroli Sap. fuit) in Galliis erat pruden-
 tia factis & stirpis nobilitate longè clarissimus
 eques Cucius, qui sæpe domi militiæque Regno
 ac Regi egregiam operam nauauerat. Huic tali
 & tanto viro idem illud munus iniungere quum
 vellet Carolus, is verecunda præfatione vsus, se

Proff. lib. 1.
 cap. 260.
 lib. 2. cap. 49.

Annal. in
 ann. 1403.

„ tantæ moli parem non esse: Oliuarium Cliffonem
 „ (inquit) Rex habes, quem mihi ego vltro antepo-
 „ no, virum fortem, strenuum, sapientem, &, quod
 „ caput est, militibus gratum. Sed quemadm. Oli-
 uarium Cucius sibi præponebat, velut digniorem,
 ita Oliuarius Cucium. Tandem, quum diutius
 inuicem modestia certaretur inter pares, finiuit
 rex certamen, & Oliuarium coegit subire illud
 munus: quo summa cum laude defunctus est. Lu-
 douicus quoq. Sancerranus, Conestabilis locum
 quum morte sua vacuū fecisset, & à Rege in illius
 locum subrogaretur Carolus Albretius comes
 Druydensis, non prius tamen eò se perducere pas-
 sus est, donec eum Rex autoritate atque imperio
 compulit. Vbinam extant hac ætate similis mo-
 destiæ exempla? Vbi reperias qui ad Reip. munia
 fungenda alios quàm se aptiores putent? Vbi pri-
 sca illa secula, quibus non alij honores in pretio
 erant, quàm qui virtute essent parati? Vbi sapien-
 tissimi illi principes, qui neminem dignitate or-
 narent nisi dignum & virtute meritum? dignos
 autem & idoneos ipsimet legere norant? Incidi-
 mus planè vel in Aureliani Imper. tempora, qui-
 bus (iam tum videlicet labente Imperio) digni-
 tates non virorum, sed diuitiarum, erant: vel in
 Cæsaris & Pompeij ætatem, qua Romana Resp.
 interiit, & versus est ciuitatis status: qua leges, ma-
 gistratus, & suffragia populi, ambitu, gratia, pecu-
 nia, postremò vi, turbabantur: qua honores & præ-
 mia virtutum solis potentum clientibus, & qui-
 bus vellent, patebant. Hæc à me commemorata
 exempla, etsi nihil nisi exempla sunt, possent tam-
 men

Vopiscus in
Aurel.

Plut. in Cæs.

men vim autoritatēq. legum habere apud nos, nisi pigeret Alexandrum Severum imitari, qui odiosis illis & ambitiosis honorum petitoribus honores non mandabat, sed modestis & qui non appeterent: quales, Guesclinos, Cucios, Clifsones, Albretios, Gallia quondam tulit. Nam qui magistratus anxie & dubitanter adeunt, eos ferè maiori fide ac prudentia, quàm qui cupidè suscipiunt, gerere solent.

I AM, postquam strictim docui quæ in componendo Principis Consilio & legendis magistratibus seruanda, quæ contrà vitanda, sint: paucis item exsequi statui quàm boni ac prudentes Consiliarij Principi vtilis & necessarij existant. Scitè enim Plato ceterique philosophi summam Principis potestatem contulisse videntur diurno Solis curriculo, quo dies naturales conficit: amicorum verò ipsius prudentiam, annuo eiusdè cursui, quo plenum annum absoluit. Vt enim solem Mathematici non eodem motu volui ac cælum prædicant, neque prorsus aduerso tamen & opposito, sed obliquam atque leuiter inflexam cursus formam tenendo, lentum, flexibilem & sequacem efficere amfractum, quo vniuersitas constat, atque optimam accipit temperaturam: ita si summum Principis imperium, per se violentum & formidabile, æquitate & prudentia fidelium ipsius amicorum temperetur, inde existet salubris illa & delectabilis in Republ. moderatio, qua mundum quoque ab ipso Deo regi perhibent, non violentia, sed lepore & ratione inducendo, qua seueras necessitatis leges leniat. Hoc igitur imperij &

Bonum consilium Principis opes iuuatur.

Plur. in Phœcione.

prudentiæ temperamentum ita utile est, vt sine eo Reip. status diuturnus esse nõ possit. Cuius rei nimum multa documenta extant in principibus imprudentibus & inconsultis. quippe continuo licentia principatus corrupti, simulatque potestatem in libidinem, legitimum imperium in tyrannidem verterunt, in omnia simul dedecora ac scelerata velut frenis exsoluti prorumpunt. quæ vbi antecessere, exiguò mox interuallo grauis ipsorum & principatus ruina sequitur. Verũ enim illud est, Vim ac metum, malum custodem diuturnitatis esse.

Bonum consilium Principi decus conciliat.

At contra Prudentia temperata autoritas fundamenta Principatus stabilit, beneuolentiam & obsequium subditorum Principi conciliat, vicissimq. Principem subditis, vt sub eius fide beatè ac tranquille viuant. Atque hic non mediocris est boni Consilij fructus: sed & iste quoque præclarus, quòd Principi bonam famam laudèmq. cõparet. Etsi enim fortè Princeps ipse prudens non sit, vulgò tamen habebitur, si prudentibus vtetur Consiliariis. Quippe solent plerumque præclari rerum exitus Principi tribui: vt victoriæ laus in bello, quod, quamquam ipsius auspiciis, legatorũ tamen & ducum præcipuè industria gestum est: in pace, edictorum legũmq. & ceterarum quæ ad Reip. incolumitatem spectant. Ita Reip. bene administrandæ labor & cura, prudentium virorũ est, qui Principi adsunt: hinc administratæ fama & gloria, Principis. Præterea fieri non potest vt Princeps (si modò planè hebes & plumbeus non erit) assiduo sapientum vsu se ipse non acuat atq. perpo-

perpaliat ad res cognoscendas & gerendas. Vt cum que enim rerum peritos amicos nactus sit, non debet tamen eousque omnes curas in eos reicere, vt ipse nullam earum partem attingat. Neque absurdè à Cominæo dictum est, ius munusque honorificum Principatus non idcirco à Deo institutum esse, vt ei bestix illudant. Facetè quoque ille & meritò deridet Principes, qui de re seria compellantibus respondere solent, Se nescire literas: se eius generis negotia eorum fidei ac curæ commisisse quos in consilio habeant. Vbi hæc dixere, properant ad ludicra. Nam si à pueritia (inquit) bene educati essent, honestioribus causis velarent ignorantix dedecus, & præ se ferrent se non esse à sapientia & virtute alienos.

Comin. lib.
2. cap. 6.

PRAETEREA haud dubiè Princeps, quem fama tulerit sanis consiliis morem gerere, apud exteros admirationè sui, apud hostes formidinem, mouebit: neque inimicis ex se crescendi potestatem vniquam faciet. Sic Annibal Romanos duces captos & prudentes multo vehementius metuebat quàm feroces atque feruidos. Itaque quum Sempronium & Flaminium, prompti & rapidi ingenij imperatores, Romani aduersum se misissent, gaudebat Annibal: ac quum ferocius quàm consultius rem sciret gesturos, eorum temeritati inescandæ leuibus aliquot præliis sinebat se vinci, atque id damnum haud agrè patiebatur, vt causam iusti certaminis cum illis contraheret. Deinde quo prouiores essent in vitia sua, eos sociorū credibus atque incendiis irritabat Pœnus. Illi suum dedecus rati per mediam Italiam Pœnum

Bonum consilium Principem admirabilem & formidabilem efficit.

Liu. lib. 22.

impunè vagari, pugnandi consilium cepere. Ita dum præproperè vniuerso periculo summam rerum committunt, insignibus præliis duobus ab Annibale victi sunt. Sed dictator Fabius longè alia ratione bellum id gessit. Nam consilio magis quàm fortunæ confidens, itineribus summa cum cura exploratis, ad hostem ducebat: neque quoties Pœnus in aciem educeret, faciebat pugnandi copiam. Ea sollers cunctatio Fabij Annibalem non mediocri cura sollicitum habebat, quòd cum duce haudquaquam Sempronio Flaminiòque simili futura sibi res esset: cernerétque eum tandem militiæ magistrum delegisse Romanos, qui bellum ratione, non fortuna, gereret. Ac prudentiam quidem ille non vim Dictatoris metuit, constantiamq. eius haud dum expertus, agitare ac tentare animum, mouendo crebrò castra, populandòque in oculis eius agros sociorum, cœpit: & modò citato agmine è conspectu abibat, modò repentè in aliquo flexu viæ, si excipere degressum in æquum posset, subsistebat. Fabius per loca alta agmen ducens, modico ab hoste interuallo, vt neque omitteret eum, neque congrederetur, carpens agmen palantésque excipiens, in casum vniuersæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hostis, non veniebat. Quùmq. aliquando Fabius victoriam ex Minutio hosti extorsisset, Annibalem ex acie redeuntem palam dixisse ferunt, Tandem eam nubem, quæ sederet in iugis montium, sollicitatam procella imbrem dedisse: & A se Minutium, se à Fabio, victum. His igitur artibus Fabius sedendo & cunctando magis Annibalem,

lem, quàm vllis viribus, fregit.

NON absimile huic supra exemplum Edvardi Angli protuli: qui dicebat se longè magis Caroli Sapientis epistolis terreri, quàm ingentibus aui patrisq. ipsius copiis vumquam territus esset: suâq. destinata frequentius sedendo istum & dictandis litteris frustrantem eludere, quàm illi armis fregissent. Hæc regij consilij prudentiæque ellogia eo plus fidei merentur, quòd duorum celeberrimi nominis imperatorum testimoniis comprobata sunt, qui multo vsu didicerant, quantum vis & arma possent. Perspicuè certè constat ex historiis Romanis, plura consilio quàm vi gerentes, etsi vtroque pollerent, subegisse orbem Romanos. Neque illo celebri Varronis dicto, Romanos sedendo vincere, aliud significatum puto, quàm venerabilem illum Patrum cœtum, confidentem in senatu, ea cura, ea prudentia, de rebus consueffe deliberare, vt nullius vumquam incepti eos pæniteret. Eadem hac arte Veneti hodie non tantum Rempubl. suam tuentur, verum etiam amplificanc, etsi rei militaris rudes propemodum sint atque imperiti. Itaque siquod fortè bellum incidit, peregrino & conducto milite gerunt: ceterum tantum illis sollertiæ inest, vt quantum humanis ingeniis prouideri potest, bella declinent: siquæ suscipi necesse sit, ea quauis alia ratione potius quàm præliis, vrbium obsidione, ceterisque belli incommodis, restinguant. Reapse igitur illi multo maturius astu & consilio bella finiunt, sæpe ne viso quidem hoste, quàm Principum potentissimi ingentibus copiis & armis.

Senatus &
Concilij or-
dinum simi-
litudo.

Comin. lib.
5 cap. 18.

HA CTENVS de assiduo & intimo Principis Consilio egimus, quod in Romano imperio consistorium Principis dicebatur: Galli nostri Regis Consilium priuatum appellat. Nunc superest vt & aliquid dicamus de augustiore illo consilio, quod solenne erat Romanis Imper. & regibus Galliaē consulere, quoties maiora negotia inciderant: veluti quum leges, constitutiones, edicta aut senatusconsulta, condenda & scribenda erant. Id consilium Romanis Senatus, Gallis Parlamentum nuncupabatur: sed vetusta lingua, solenne & publicum concilium trium Statuum, Parlamentum quoque dictum est, quemadm. ex Cominæo & veteribus Galliaē Chronicis colligi potest. Porro consueuerant quoque Reges nonnumquam cum senatu suo assiduo & ordinario certū Prælatorum & Procerum numerum conuocare, quibuscum de rebus communibus deliberarent: atque eum conuentum, Magnum consilium vocabant. Sed Parlamentī nomen posterioribus seculis in eum senatum & Iudicum ordinem translatum est, qui causis audiendis & sine prouocatione finiendis præfunt. At quod nonnulli istum summorum Iudicum confessum, seu Parlamentū, senatui Romano non absimile esse iudicant, in eo magnopere fallunt. Romanus enim senatus neque causas disceptabat, neque litigatoribus operā dabat: sed de iis consultabat, quæ ad statum Imperij, quietem Urbis, & summam Reip. pertinerēt. Itaque Trium statuum seu ordinū Galliaē concilium ad similitudinē Romani senatus propius accedit, quàm nostra Parlamenta: quæ Iudiciis centumui-

ralibus

ralibus aut Præfecturis Præf. rectius conferri possent. Parlamenti ergo vocabulum lōgè aliter hodie vsurpatur quàm olim : sicut & Magni consilij nomen. Verùm, vt ad rem redeam, boni Imperatores, si qua res maior incideret, ad senatum referre consueuerant. Nam etsi a C. Cæsare Reip. statu euerso, senatus autoritas non mediocriter labefactata esset : nullus tamen sequentium principum senatum funditus euertere molitus est : quin etiã ad firmãdas Imperij opes sapientes Imperatores eius autoritate utebantur. Porro non abolendi senatus ea causa Principibus Rom. fuisse videtur, quod Regia lege (qua Monarchiæ status Romæ constitutus est) translata erat in Principem maiestas populi, non autoritas senatus. Quippe vigente Republ. propè æqualis erat Senatus populiq. potestas : nec minus Senatusconsulta quàm Plebiscita valebant. Itaque Principes, qui in Populi ius & potestatem tantum successerant, Senatū exuere omni autoritate non ausi sunt : etsi id nonnullis in animo fuit, vt Neroni, Caligulæ, & similibus. Nam boni Imperat. illum ordinem studiose tutabantur, & consiliis eius morè gerendo, populo utebantur obsequentiore. quippe & vsus hoc docet, libentius parere homines legi multorũ sententiis in senatu agitata, quàm edicto ad vnius vel paucorum libidinẽ conflato. Huiusmodi exitit Alexand. Seuerus qui nullam legẽ constitutionemve sanxit sine viginti Iurisperitis, aliisq. doctissimis ac sapiētiss. viris nō minus quinquaginta, vt nō minus in cōsilio esset sententiã, quàm senatusconsultũ cōficeret : & id quidẽ ita vt iretur

Lampe. ibi
Alex.

per singulorum sententias, ac scriberetur quid quisque dixisset: dato tamen spatio ad disquirendum cogitandumque priusquam dicerent, ne incogitati cogerentur dicere de rebus ingentibus.

I. humani.
C. de leg.

Eiusmodi fuit Theodosius Imper. qui sanxit, ne vlla noua lex promulgaretur, nisi quæ ab omnib. antea tam proceribus Cæsarei palatij, quàm à Patribus conscriptis tractata esset, & tum vniuersorum consensu, tum Imperatoria autoritate confirmata. Bene etenim (inquit) cognoscimus, quod cum vestro consilio fuerit ordinatum, id ad beatitudinem nostri Imperij & gloriam redundare.

Dion in
Aug & Ti-
ber.

Eiusdemmodi fuit Augustus Cæsar, quem quum Senatus legum vinculis decreto liberasset, siquas tamen leges conderet, non suo vnus consilio sed populi consensu scribebat, atq. omnibus qui possent emendandi faciebat potestatem. Præterea consultabat de multis rebus cum consulibus & optimatibus: & quum sibi semestria consilia sortiiri instituisset, cum iis de negotiis ad frequentem senatum referendis antè tractabat. Habebat in eo consilio quindecim senatores, mox etiam viginti forte ductos: sed inter ceteros eminebant doctrina vel vsu rerum insignes, Trebatius iurisc. Agrippa ipsius gener, & doctorum præsidium, Mæcenas. Ita regnum Augustus salubri temperamento cum Republ. miscebat. Tiberius, etsi ipsius virtutes ingentibus vitiis superabantur, pauca tamen primo per sese vel potius nihil faciebat: sed de publicis negotiis & minimis quibusque rebus referebat ad senatum, & cum eo comunicabat omnia, & consiliarios, vt Augustus consueuerat, capiebat.

Hoc

Hoc exemplo sequentes laudati Principes (quales
 fuere, Vespas. Titus Traianus, Adrianus, Antonini
 duo, & similes) senatui ac magistratibus maiesta-
 tem pristinam conseruarunt: vt neque tam ma-
 gnum quidquam neq. tam paruum publici priua-
 tique negotij esset, de quo non ad Patres conser-
 referretur: ipsiq. Imperatores non se dominos so-
 natus, sed tantum præfides ferrent. Scelerati con-
 trà principes (cuiusmodi extitere Caligula, Nero,
 Cōmodus, Bassianus, Maximinus, Heliogab. & c.)
 tanto odio in senatū exarsere, vt præstantissimum
 quemque Patrum interimerent: rati se, sublatis il-
 lis, veluti suarum actionum arbitris & obrecta-
 toribus, licentius acturos. Sed & illorum propè
 perpetua felicitas, & horum tristes exitus, satis do-
 cumento sunt, ab ipso Deo cumulari omni bo-
 norum genere principes qui sanis consiliis aures
 animumq. commodant, qui senatoria prudentia
 Remp. administrant: istos vero, bonas artes &
 quicquid vsquam est prudentiæ salubris aspernan-
 tes, in medio ætatis flore violenter excindi, ni-
 hilque de se posteris præter infamem memoriam
 relinquere. Quis enim dubitet prosperos succes-
 sus bonis principibus, calamitates malis, cælitus
 mitti? Bonum enim consilium (vt inquit Regum
 Prou. cap. 18.
 Eccles. 37.
 sapiensissimus) quum à Deo proficiscatur: qui
 Dei singulare donum respuit, numquam satiatur
 ira cælestis, donec multiplices in eum pœnas ex-
 petiuerit.

CETERVM Gallia quondam reges, Rom. prin-
 cipum exemplo, Trium statuum Concilium sæpe
 indicebant, vt in sollenni conuentu de rebus gra-

Concilij Or-
dinum indi-
cendi tres
causæ.

uibus communi consilio deliberarent. Tribus au-
tem potissimum de causis (quantum ex nostris hi-
storis colligere possumus) publicum istud con-
cilium cogi solebat. Primum, quum Interrex, vel
Regni moderator, designandus erat. Designaba-
tur autem Ordinum suffragiis, quoties Rex ipse
vel suæ tutelæ nondum cõpos, vel in amentiam la-
psus, vel ab hostibus captus, esset. Deinde, quum
Regni status corrigendus erat, coercenda magi-
stratum vitia, & res ad pristinum splendorem re-
uocandæ. Quippe tum Reges Ordinum comitia
indicebant, vt Legatis singularum ciuitatum ex
omnibus Regni partibus coactis, Reip. vulnera &
morbos ex propinquo inspicerent: tum morbis
& morborum causis cognitis, ad quærenda reme-
dia incumberent. Tertio, coire solebant Ordines,
quoties populo certa pecunia tributi nomine im-
peranda erat. Ibi Legati, seu Deputati, vt vocant
(qui totius populi personam sustinebant) quid
Regis Regniq. rationes atq. vñs posterarent, e-
docebantur: ac rogabatur populus, vt suis opibus
Regis inopiæ subuentû veller. Ideo quidquid Rex
à Statibus impetrabat, blandis tum vocabulis,
Subsidij, Subuentionis, Auxiliorum, Muneris, non
durioribus illis, Tributi, Vectigalium, Imposi-
tionum, nominabatur. Harum omnium rerum te-
stimonia proferemus. Prima causa Concilij hu-
ius indicendi erat, vt Regni ac Reip. administra-
tioni prospiceretur. Huius exemplum extitit, cum
Comitia Lutetiæ habita sunt post mortem Caro-
li v. in quibus Galliæ Narbonensis procuratio
Biturigum duci: Picardiæ & Normaniæ, duci
Burgun-

Annal in
ann. 1180. &
Froiss. lib. 2.
c. 58. & 60.

Burgundia: reliqui Regni administratio, duci Andrico mandata est: Regis autem pueri tutela & educatio ducibus Biturigum & Burgundiæ commissa. Ita decretum est in sollemni Ordinum concilio, tametsi aliter Carolus Sapiens testamento cauisset.

MORTVO Rege Ludouico XI. Concilium quoque Turonib. habitum est: atque in eo Regni procuratio duodecim viris, communi omnium consensu probatis & lectis, commissa est: qui Regis nomine Regni negotia tractarent. Caroli autem VII, quem puerum Ludouicus moriens reliquerat, educatio & cura Annæ ipsius forori tradita est.

Annal. in
ann. 1484. &
Com. lib. 5.
cap. 18.

QUVM Carolus VI. cognomento Dilectus, ad iustam administrandi ætatem peruenisset, ex regij Senatus sententia abdicarunt sese magistratu & Regni gubernatione Regis patrum. Sed quum casu, seu morbo, imminuta illi mens esset, Ordinum autoritate decretum est, vt donec Rex conualuisset, Biturigum & Burgundiæ ducibus Regni procuratio deferretur.

Froff. lib. 3. c.
134. & lib. 4.
c. 44.

ANNO M. C. C. C. L. V. I, quo Rex Ioannes insigni ab Anglis prope Pictauum prælio victus, atque in Angliam cum filio Philippo (post Burgundiæ duce) abductus est, in Gallia erant tres Regis filij, Carolus Delphinus & Normaniæ dux, Ludouicus Andium, & Ioannes Biturigum duces. Rege capto, Regnum Interrege seu Moderatore egebat: nemo tamen illorum Regni gubernaculum pro suo iure sponte arripere ausus est. Itaque comitiis indictis, delecti sunt triginta sex proba-

An. in anti.
1356. & Froff.
lib. 1. c. 170.

ti viri (siue, vt nonnulli, quinquaginta) ex quorum sententia Delphinus Regni administrationem gereret. Qui primò se Proregem, seu legatum patris pòst Moderatorem, seu (vt nostri vocant) Regentem, numcupauit.

Monstel.
lib. 1. c. 59.

ANNO M. CCCC. IX. Carolo VI. Galliarum rege, Lutetiæ conuentus Ordinum habitus est, ad castiganda Regni vitia & instaurandam disciplinam. ibique sancitum vt omnes Quæstores, qui ærarij publici & fisci regij curam habuerant, administratæ pecuniæ rationem redderent. Et hac quidem diligentia, omnibus residuis pecuniis exactis, magna vis argenti in ærarium inlata est. In alijs quoque Statuum conuentibus, monetæ abusus correctus fuit, eaq. ad probam materiam iustumque pondus redacta est. Memoria nostra in Concilio Ordinum Aureliæ habito multa pessimi exempli correctæ sunt, præclaræ constitutiones latæ de subleuandis populi oneribus, de reformandis Iudicijs, de corrigendo beneficiorum & Iudorum abusu, luxúq. vestium. Sed nescio quo facto fit vt salutaria instituta & bonæ leges plerumq. irritæ aut sine fructu vanescant: praua exempla etiam serpent in sequentis æui perniciem.

POSTREMA cogendorum Statuum causa erat, vt ad sustinendam publici ærarij inopiam, & ad extraordinarios Reip. vsus, pecuniæ à priuatis conferrentur. Huius rei exemplum suppeditat annus 1354. quo tempore consensu Ordinum, Regi Ioanni pecuniæ vis ingens erogata est, in sumtus belli quod aduersum Anglos susceptum erat, maiorem tum Regni partem occupantes. Paulo pòst quum

Annal. anni
1354. f. 8. 59.
Fross. lib. 1.
cap. 155.

quum in proelio captus Rex & in Angliam abductus esset, ab Ordinum quoque concilio Carolus Delphinus Galliae magnam pecuniae summam impetrauit, vnde pretium persolueret, quo Rex Ioannes & Philippus vnus ex filiis eius redempti dimitterentur. Ceterum hoc quoque memorabile, quod in historiis nostris legimus, vniuersum populum, praesertim Narbonensis Galliae, adeo aegre Regis captiuitatem tulisse, vt eius prouinciae Status communi consilio decreuerint, vt, nisi Rex hoc ipso anno liberatus esset, omnes viri pariter ac feminae, vestes versicolores, dissectas, auro argentove praetextas, ceterumque latioris fortunae cultum, praeferrent: histriones, mimi, tibicines, ludis agendis & spectaculis edendis abstinerent: vt nemo in tanta Regni Regisque calamitate maroris expertus esset. Denique, vt hoc absoluamus, certum est ante Carolum VII. cognomento Victorem, nulla tributa aut subsidia (vt vocant) imposita fuisse populo, nisi ex Ordinum sententia. Quod ideo ab Regibus fiebat, vt populum in obsequio liberali, non extorto, continerent, neue ea res materiam turbis ac seditionibus praerberet. quod non semel contigit. Ac tantum abest vt Status ob eas causas coacti, quidquam quod aliquam modo honesti & aequi speciem haberet, denegarent Regibus, vt longè plus illis commodarent ac conferrent, quam vel petere vel sperare ausi essent. adeo Galli vltro in Regum suorum obsequium & venerationem proni sunt.

IAM verò quia subsidiariae illae pecuniae erogantur ferè in sumtus bellorum, par erat, vt inquit

Comin. lib. 5
c. 18.

Cominæus, ut de Bellis in Ordinum concilio ageretur, quorum arbitrij esset, iustane an iniusta essent, considerare. Neque enim Principi bellum ullum absq. illorum consensu esse suscipiendum. Equum enim esse ut quorum pecuniis & sumptibus bellum sustinetur, eorum consensus & consilium quærat. Immo (inquit) ecquis in orbe terrarum Rex aut Princeps est, cui ius sit tributum unius teruncij subditis suis sine ipsorum consensu & voluntate imponere, nisi violentia & tyrannide uti velit? Sed quia fortassis hunc locum legentibus videri posset Cominæus Regiâ potestatem nimium in ordinem cogere atque angustioribus circumscriptis terminis, non alienum erit huic loco, velut interpretando quæstionem hanc illustrare.

Principis potestas duplex, Soluta & Ciuilis.

PRINCIPIO igitur summi Principis duplicem esse potestatem vel ex ipsis Iuriconsultis constat. Vnam Absolutam, siue Solutam, alteram Ciuilem appellant. Soluta, seu libera, ea est quæ nullis legibus circumscripta est, sed omnia sine discrimine complectitur: exceptis tamen Dei Naturæque legibus, atq. iis quibus tamquam fundamentis Principatus fastigium & status innititur. Quippe Deo superior non magis est Princeps, quam vel patrono cliens, vel seniore suo vasallus: immò ipsius imperio & potestati subiectus est, ne dum ut illi diuinas leges abrogare liceat.

PRINCIPI quoque fundamentales principatus sui leges antiquare minimè licet. Nam abolere ea iura, quibus status Reip. atque ipsius salus continetur, quid aliud esset quam seipsum ultro pessum

pessumdare? Sic Galliarum Regi, nec legem Sali-
 cam, nec trium Statuum conuentum, nec legem
 de non alienandis Regni partibus & prouinciis
 quæ in ipsius Reip. dominio positæ sunt, tollere li-
 cet. Quippe tribus his capitibus, veluti columnis,
 Regis Regnique incolumitas sustinetur. Iura
 quoq. naturalia, omnium gentium consensu rece-
 pta, & confirmata sensu communi, refingere Prin-
 cipi licitum non est. Sed his duntaxat exceptis, ad
 cetera omnia pertinet & sese porrigit libera ac so-
 luta potestas Principis: qui omnibus legibus su-
 perior eas pro arbitrio ratas vel irritas reddere
 potest: atque in corpora & foras subditorum
 ius habet, nullis legum vinculis aut exceptionib.
 constrictum. Potestatis quidem istius solutæ tem-
 perandum esse vsu æquitate posterioris, id est
 ciuilis, postea dicemus: sed si infinitam illam li-
 centiam ciuilis & moderatæ vsu definire recuset,
 illi nihilominus ex Dei mandato parendum est.
 Verum priusquam de Ciuili potestate agamus,
 quæ paulo antè breuiter attigimus, accuratius
 explicanda sunt.

QVOD ad primum attinet, Indefinitæ Princi-
 pis potestati Deum non subiici, apertius est quam
 vt multis verbis egeat. Neque vlli principes (aut
 sanè perpauci) adeo vecordes extiterunt, vt iura
 diuina suæ libidini subiicere yellent. Caligula
 certè & Domitiani amentia qui id moliti sunt,
 à scriptoribus ethnicis perpetuæ ignominia nota
 iniusta est. Hæc enim etiam inuiolabilis lex est a-
 pud Theologos, Deo potius obtemperandum esse
 quam hominibus: quæ ad eod. sancta omnibus secu-

lis fuit, ut ab ea viri boni (qui Dei quoque ipsius ore in Scripturis laudantur) numquam discesserint. Cuiusmodi extiteret, Daniel & eius socij, Apostoli, veteris Ecclesie Christiani: multique hac tempestate.

Principi fundamentales principatus sui leges abrogare non licet.

ALTERVM erat, Non posse à Principe antiquari leges illas, quibus sublatis Principatum & statum Reip. ruere necesse sit. quod & ipsum perspicuum est. Quippe si liceret Principi potestatis suae fundamenta subruere, non posset Reip. status esse diuturnus, amentium Principum libidini semper obnoxius. Quemadmodum si in Gallia Rex aliquis potuisset legem Salicam abrogare, & mulieres ad regni hereditatem admittere, iam dudum haud dubie corruisset Reip. Gallicae status. Reges enim, qui filias tantum superstites reliquerunt (ut Philippus Longus, Carolus Pulcher, Ludouicus XII) legem Salicam violaturi fuisse videntur filiarum gratia, si modo eam violari fas esset, isque testamento Regnum, velut dotale, relicturi. Ita contrahendis affinitatibus Regnum paulatim ad externos, mox in ruinam, lapsum esset. Externi enim principis Gallica gens praeter omnes intolerantissima est: neque olim, quamquam Romanis armis oppressa, peregrinum dominatum diutulit: sed iam imperante Tiberio rebellionem molita, paulo post à Nerone desciuit, donec penitus obsequium exueret, & prima prouinciarum ab Imperio Romano deficiens communi consilio arma libertatis recuperanda causa caperet. Quobrem nemo repertus est qui eam legem violare auderet, praeter Carolum VI. Is, hortante Philippo

Burgundiæ duce, Catharinæ filia, quam Regi Angliæ in matrimonium collocauerat, Galliæ regnum in dotem dedit, præterito Delphino filio: quem, propterea quod Ioannis Burgundiæ ducis interimendi autor extitisset, successioni minimè idoneum & Regno indignum pronuntiauit. Sed hæc donatio quum legi Salicæ aduersaretur, irrita fuit: atque ipse aded Philippus dux (qui eam Delphini odio procurarat) post Caroli VI. mortem, Delphinum Carolum VII. pro Rege & legitimo Regni herede se habere professus est. Nam is se Regno indignū, seu incapacem, non esse facile omnibus probauit; quippe suo iussu quidem, sed iure, casum fuisse Ioannem ducem, illumque interemti ducis Aurelianensis magis seras quam immeritas pœnas luisse. Quia tamen ratione non legitima pœnas à Ioanne expetiuerat, peccatum in eo suum agnouit, & satisfecit Philippo. sicuti suffus exsequemur suo loco. Stetit itaque lex Salica hæctenus immota, vna ex tribus columnis & munimentis Gallici Principatus: quum maiores nostri dominatum muliebrem pati nulla ratione vellent.

STATVVM quoq. cogendorum mos, eorūq. autoritas (quod erat firmamentum Principatus de tribus alterum) adhæc tempora ab ipsa Regni origine vsque viguit: vt sine his Resp. incolumis esse non posse videatur. Nam si fortè Rex vel propter ætatis imbecillitatem, vel mentis errorem, vel captiuitatem, Regni administrandi potens nō sit, vel Regnum vniuersali censura & reformatione opus habeat, cogi Statuum concilium neces-

se est, vt Reip. prospiciat: quam, his vel oppressis vel sublatis, interire necesse est. Nisi fortasse quis dixerit, regiae stirpis Principes, aut Senatum regium, rebus consulere posse absque Populi concilio: sed is nihil dixerit. Fieri enim potest vt ipsi quoque Principes impuberes sint, aut captiui, aut amentes, aut suspecti, aut alia quacumque ratione administrandæ Reip. minimè idonei. Consiliarios verò item & ipsos tum mori, tum abdicari, tum ob suspicionem aliãve causas ineptos iudicari, nonnumquam contingit. Quid faciet hîc Resp. quum tam infirmis & caducis fundamentis tutò nequeat incumbere? Omnino concilium Ordinum longè firmitus est præsidium ac propugnaculum Reipubl. quàm Principum duntaxat ac Consiliariorum aliquot cœtus. Quippe illi (vt diximus) capi, corrumpi, de statu mentis deturbari, queunt: Publici vero concilij corpus, ex prudentissimis & lectissimis totius regni vitis conflatum, nec imbecilli ætati, nec impotentie animi, nec captiuitati, obnoxium est. Illos, vt priuatos, partim temporum, partim sui quemque casus absument: Regni ac Reip. vniuersitas, immortalis est. Quocirca dubiis Reip. temporibus & casibus repentinis, ad eam tuendam Statuum conciliũ atque autoritas omnino adhibenda est, quorum periculo res geritur & quorum maximè interest: præsertim si Rex ipse, propter causas paulo antè commemoratas, ad eam administrandam non suffecerit. Quo detestabilius est peregrinorum impudentia, qui hodie Galliam pro libidine versant, & palam dicere audent, reos esse læsæ maiestatis

iestatis, qui de conuocando Statuum concilio verba faciunt. Sed quanto iustius huius criminis illi culpam sustinent, qui contra ius gentium & morem maiorum præclarum illud communis Concilij habendi institutum, præcipuum Regni robur & firmamentum, summa vi conuellere moliantur? veriti scilicet ne in se aliquando vibretur hoc telum, quo nullum præsentius remedium est tot corruptelis, tot calamitatibus, sanandis, quas peregrini homines, publicæ libertatis hostes & nouissima exempla meriti, in Remp. nostram inuexere.

IDEM de ea lege sentiendum est, qua cautum est, ne prouincias aut agros, qui in Reip. dominio sunt, alienare liceat. Eam siquidem legem, propterea quòd ex tribus illis quibus tamquam columnis Regni status atque incolumitas sustinetur, est vna, abrogari à Rege nefas est. Duobus exemplis id probasse sufficiet, quibus facillè intelligi poterit non solum in hac lege firmissimum Reip. præsidium esse collocatum, sed etiam legitimo Statuum conuentu Regni stabilitatem salutemq. contineri.

IOANNES Gallia Rex, quum ab Anglis prælio victus, captus, & in Angliam trauctus esset, pacem certis legibus cum Anglo pepigit. Eas conditiones, quòd minus æquæ & Reip. detrimento sæ essent, Ordinum concilium ratas non habuit. Id renuntiatum, Edvardi regis animum adeo ira & dolore incendit, vt deierauerit se nullum prius finem facturum, quàm quidquid in Gallia prioribus bellis superauerat, id totum ferro incendiisq.

Profl. lib. 1.
cap. 201. 211.
212. 214. 246.
247. 310.

vastaret. Neque segnius exsecutus est: & infesto exercitu Galliaë finibus ingressus, per pauca quidem oppida cepit, sed latè agris villisq. stragem intulit. Monebat dux Lanclastriaë, frater eius, pacem cum Gallis tum maximè faciendam esse. Ecquid ita arma bellumque circumferens, per plana camporum, latrocinij verius quàm militiæ more, prædabundo agmine incederet? quid frustra ingenti sumtu, nullo digno præmio, se ac militem tere-ret? Ad ea præ impotenti iracundia clausæ regis aures erant: & nihilo secius propositum peragens ultra odiis & ira tendebat, ni Deus Galliaë miser-tus furenti obuiam isset. Quippe imber insolitus grandine & fulmine mistus, tam ingentibus pro-cellis effudit se in castra Anglorum, vt tentoriis dissectis equos virósque obrueret. In religionem ac miraculum ea res apud Anglos vertit: & sollen-ni voto seipsum obstrinxit Edvardus, si tam fœ-dam tempestatem tranquilla serenitas exciperet, non ultra cædibus atque incendiis sæviturum in Christianum Galliaë populum, quò crederet hæc à Deo infesto atq. irato immitti. Quinetiam post hæc de pace secum agi passus est: quam tamen ita commodis sibi conditionibus & è re sua fecit, vt, præter tricenas centenas francorum millia, quæ pro Regis redemptione pensa sunt, Aquitaniaë, Armeni-aci, Albreti, Commingiarum, Marchiaë, Xantonum, Rupellæ, & propè totius Galliaë Narbonen-sis, seu Linguaë Occitanæ, summum ius & liberam possessionem obtineret: quum eæ provinciaë num quam antea in ditione ac potestate Anglorum fuif- sent. Hanc pacem (quæ Bretiniaci non procul à Carnutum

Carnutum oppido facta est) quum earum regionum incolæ Galli comprobare nollent, neque in Anglorum nomen ditionemve concedere, his argumentis pugnabant: Non magis se auelli ab Regno, quàm à corpore membra, fas esse, neque id licere Regi: sibi vetera iura, sibi priuilegia esse à Carolo Magno concessa, quibus diserte cauetur, ne vlllo tempore à Reip. Francicæ trunco, ne à nomine Gallico, possent abscindi. Sed rex Ioannes (per eos dies, datis obsidibus, in Galliam reuersus) misso ad eos Ioanne Borbonio, regicæ stirpis principe, subegit eos ius noménque Gallicæ ciuitatis exuere, & veterem statum mutare dominatu Anglico.

PRÆTER ceteros constantia Rupellanorum memorabilis fuit: qui integrum annum durauere, priusquam Anglos in urbem admitterent. Deum rati se excusationibus & querelis aliquid consecuturos, oratores ad Regem miserunt. Illi quum Lutetiam peruenissent, & in regiam essent introducti, cum precibus & lacrymis ad Regis pedes acciderunt, & in hanc ferme sententiam locuti sunt: Huc ad te (ô Rex) à Rupellæ urbis tuæ ciuibus missi sumus, oratum vt eorū te misereat. Quid enim iis miserius esse potest, qui quum iam inde à patribus atque auis imperio tuo & maiorum tuorum assueuerint, nunc exteris hominibus, quibus non lingua, non mores, non instituta eadem sint, parere cogantur? Si Deum vsque adeo peccatis nostris infestum habemus, vt nos à patriæ imperio, tanquam à matris vberibus ac cõplexu, abstrahi necesse sit, & peregrino principi subiici,

Rupellans
Gallici no-
minis stu-
diofi.

» eam equidem duram, sed tamen tolerabilem, con-
 » ditionem non deprecamur. Sed in quo de te, quæ-
 » so, tam malè meriti sumus, vt nos populares ac
 » subditos tuos vltro hosti tuo nostròque dedas, &
 » huic quidem genti quæ tot per annos tantum no-
 » stri sanguinis hausit: vt quorum conspectum a-
 » quo animo pati non possumus, superbum impe-
 » rium feramus? Te quidem cum Anglo, quibus vo-
 » luit legibus, pacisci coactum fuisse non ignora-
 » mus, & nostram ciuitatem in earum vrbium esse
 » numero, quæ illi ex fœdere tradi debêt. Sed si qua
 » spes est, posse nos è tam iniqua lege excipi, nullis
 » neque laboribus neque pecuniis parcemus. Ita-
 » que ad eam rem conficiendam, omne argentum
 » præsens, quidquid publici, quidquid priuati est,
 » Maieitati tuæ offerimus: & deinceps in stipen-
 » dium dimidiam partem fructuum qui ex fortunis
 » nostris prouenient daturos spondemus. Quam-
 » obrem, te, Rex, per venerabile Dei nomen, per
 » ea omnia quæ hominum generi cara & sancta
 » sunt, obsecramus, vt te vrbis ac fortunæ nostræ,
 » paulo antè florentis, nunc afflictæ, misericordia
 » capiat: nève ciuicis nostros, liberos ac subditos
 » tuos, qui ad hunc vsque diem Maiestatem tuam
 » summa obseruantia coluerunt, qui nunc in fidem
 » & clientelam tuam semetipsos tradunt, qui ex te
 » vno pendent, crudelissimi hostis arbitrio obno-
 » xiam animam trahere sinas: anxiam certè ac tri-
 » stem perpetuo in squalore vitam acturos, nisi sub
 » te principe vixerint. Sub hæc rursus flentes ad
 » Regis pedes procubuere, & apparebat Regem
 » misericordia flecti. Itaque respondit, se non ali-

ter quàm viscera sua secantem Regni parte semetipsum multasse: vt pacem necessariam magis quàm æquam, vel honestam, redimeret: sed aliter tamen fieri non posse, neque istud iam sibi esse integrum, quando pactis standum esset. Hæc postquam renuntiata Rupellanis legatio est, tantus repente mæror ciuitatem cepit, adeo publicè ac priuatim omnia luctus oppleuit, vt urbem non Anglis ex fœdere traditam, sed vi captam, diceret. Paucis post diebus quum à legatis regiis cogerentur portas aperire Anglis, audita vox fertur eorum qui auctoritate inter suos facilè principes erant, Se quando temporum necessitate & Regis imperio cogerentur Anglis parere, verbo & specie parituros: sed facta, consilia, animos, semper sibi fore Gallorum. Ceterum quum securè Rupella ceterisq. prouinciis quas memorauimus, potirètur Angli ex fœdere, rex Edvardus iis filium natu maximum Cambriæ principem cum imperio præfecit. Is strenuus quidè princeps, sed quem admodum erga superiores summissè, sic aduersum minores superbè se gerens, Burdegale regiæ suæ sedem quum collocasset, singulis familiis tributum annuum indicere aggressus est, & eo non paruo initio ius libertatis minuere. Huic tam nouæ seruituti omnes ferè illarum prouinciarum Barones, Primores, nobiles & cordati viri, obnixè intercessere: in his Comites, Armeniacus, Petragorius, Albretius, Commingius, & complures alij: qui vnà Lutetiam profecti sunt, vt in Curia, seu concilio, Parium Franciæ, quos appellant, prouocatione certarent aduersum Principem.

Ibi, quum de eo negotio Carolum regem adissent (Ioannes enim vita excefferat) is subfrigidè & molliter respondit, Pacem Bretiniaci iis legibus factam esse, quam ipse quoque iureiurando sanxisset: & Ioannem patrem suum, suo ac regum sequentium nomine eiurasse & transtulisse in Anglum quidquid iuris ac potestatis in eas prouincias haberet: se verò tum his conditionibus, tum sacramenti religione impediri quo minus pacem cum Anglo factam violet. Comites & Barones illi contrà multis argumentis docebant, Regi nò licere semetipsum abdicare summo iure ac potestate quam obtineat in subditos, absque consilio & consensu Prælatorum, Baronum, Ciuitatum, denique eorum quorum de libertate ac fortunis agitur: idq. tunc primùm apud Gallos nouo more, nullo exemplo, fieri: se, si illi disceptationi pacis interfuissent, numquam suffragiis suis rem tam absurdam fuisse comprobaturos, vt Rex summo in suos imperio cederet. Itaque se vehementer Maiestatem ipsius orare, vt prouocationem suam admittat, & misso accenso (Huysserium vocant) Principi Cambriæ diem dici iubeat, qua is se sistat Lutetiæ, atque eo præsentem senatus auctoritate abrogetur noua illa tributii collatio. Regibus vera audire insuetis liberior ea oratio visa esset, quàm quæ apud regem esset habenda. Sed rex noster (non tã delicatus quàm isti sunt qui de Statuum concilio conuocando verba facientes Maiestatis crimine teneri vociferantur, vt Machiaueli discipulos facilè agnosceas) neq. potestatem Principis ita circumscribi (quod fas non esset) neque

acta parentis sui rescindi, conquestus, rem totam
 consultandam ac disceptandam doctis viris com-
 misit. Quorum sententiis ut ea vera esse comperit,
 extemplo, procerum illorū rogatu, Principi Cam-
 briae diem dixit, qua sese Parium Franciæ iudicio
 sisteret. Secundum hæc, Comites illi & Barones
 domum reuersi, facile populares suos ad rebel-
 landum concitauerunt: ita prouinciæ illæ exter-
 no imperio solutæ, regno Galliæ restitutæ sunt.
 Rupellani, eiectionis ex vrbe Anglis, & arce per de-
 ditionem recepta, sibi metipsi libertatis autores
 fuere. Sed quum dux Biturigum, regis frater, cum
 modico præsidio ingredi urbem vellet, portas ei ape-
 riri sibi non expedire causati, priusquam legatis ad
 Regem missis, priuilegia quædam consequuti es-
 sent: publicæ fidei pignus, ut eò sibi tutò ire lice-
 ret, ab eo petiere, & impetrarunt. Itaque duodecim
 communi consilio delecti ciues quum ad Regem
 peruenissent, ei significarunt, se iugum Anglicum
 quod inuiti accepissent, sua sponte excussisse: ce-
 terum sibi esse in animo, quem ipsi legitimum ac
 naturalem suum Principem agnoscerent, sub eius
 imperio viuere: postulare tantum ut suæ ciuitati
 priuilegia quædam & iura concedat. Quænam il-
 la essent quum Rex peteret: Primum abs te (in-
 quiunt) impetrare cupimus, ut Rupella finisque
 eius tam arcto vinculo Reip. ac Regno Galliæ
 consocientur, ut nullis vniquam, aut pacis, aut ex-
 terni connubij, aut fœderum, conditionibus, aut
 vllis Galliæ casibus, à nomine Gallico auelli
 queat. Deinde arcem solo æquari petimus, sine
 qua urbem fidei custodia tutam & in obsequio

Iura &
 priuile-
 gia Ru-
 pellano
 rum.

mansuram præstamus. His postulatis, vt æquis & animum verè Gallicum testantibus, Rex haud grauatè assensus est, & quæcumque peterent propenso animo concessit. Ita tum lex illa de non alienando Reip. patrimonio, magno Regis Regniq. commodo, peropportunè vsurpata est. Verùm fortè hoc loco quæserit aliquis, Cür hodie Rupellani regno Gallia tam infesti sint, quod patres eorum tam studiosè coluerunt. Nihil ad solvendum facilius: Nulla in parte videlicet Rupellanos degenerasse à maioribus suis: neque minus germanos esse Gallos, eos qui hodie Rupellæ viuunt quàm qui tum vixerint: immò in eo maximè patrium suorum fidem ac constantiam imitari, quòd quemadmodum illi nullum laborem recusarunt, ne Anglis parèrent: ita hi hodie peregrinũ, id est Italicum, imperium ferre non possunt. Iam ad alterum exemplum pergamus.

Bellaius lib.
3. Cornin.

FRANCISCUS I, Gallia rex, quum eum bello captum Carolus v. in potestate haberet, fœdus cum eo in Hispania pepigit: cuius cum aliæ leges erant, tum hæc maximi momenti: Ducatus videlicet Burgundia possessione & iure cessurum, idque traditurum Cæsari: deinde vt eam cessionem sua autoritate confirmarent eius provincia Statu omni ope annexurum. In eas leges isto fœdere Cæsar Regem Baionam vsque deduci iubet, ibiq. eum per legatos rogat vt Madritiani fœderis conditiones de integro sanciat & confirmet, quo validiores sint, nève captiuo per vim aut metum extortæ, sed liberè ab ipso vel oblata vel accepta videantur. Rex ad ea respondit, Illud potissimum fœderis

fœderis caput, in quo de Ducatu Burgundiæ age-
 retur, non posse ab se pro certo & explorato con-
 firmari, incōsultis subditis, quorum res ageretur.
 Neque enim absque consensu & autoritate popu-
 li alienari ius illud fas esse: sed vt de voluntate e-
 ius certior fieret, se primo quoque tempore Or-
 dinum eius prouinciæ concilium indicturum. Ne-
 que fefellit: sed quum Status Burgundiæ coegis-
 set, alienationem illam, vt iniquam, non probaue-
 re. Id quum Cæsari Rex significasset, satis ille ha-
 buit, si promitteret Franciscus se primæ virilis
 stirpis soboli, quam ex Leonora coniuge, sorore
 Cæsaris, tolleret, Ducatum illum Burgundiæ he-
 reditatis iure daturum. Itaque lex illa de non a-
 lienando Regni dominio tum quoq. non medio-
 criter profuit. Huic verò etiam suffragantur Iuris
 consulti, quorum ea est opinio, Nihil rerum Im-
 perij alienari posse à Cæsare: immò augeri & am-
 plicari ab eo debere, quoad eius fieri potest. At-
 que ex eo fonte (sed ineptè: quatenus ad rem pà-
 rum interfit) nomen Augusti ducunt: Inde scili-
 cet Imperatores dici Augustos, quòd Imperium
 augere & propagare, non minuere, debeant. Idem
 porro de aliis principibus ac regibus sentiendum
 esse: quippe ratione prorsus simili.

QVAMOBREM nemo est (opinor) nisi fortè
 communis sensus expertus, & moris omnis ignarus,
 qui necum non agnoscat tres istas seu leges, seu
 instituta & mores Gallicæ gentis, Legem videl.
 Salicam, Legem de sollennibus ordinum comi-
 tiis, Legem de non alienandis ipsius Regni ac
 Reip. ditionibus, tres esse velut Monarchiæ Gal-

licæ columnas, quas labefactare nefas sit. Neque ego, dum hoc dico, vim ac ius Regiæ potestatis vltra ex parte minuo, aut nimium angustis terminis circumscribo. Etenim si valentis ac potentis est, vt est, se ac principatum suum prohibere à lapsu, & stabilem tueri: summæ contrà imbecillitatis atque impotentiaæ argumentum, in præceps dare se ac res suas: an non validus ille demum est ac diurnus Reip. status, cuius fundamenta prorui non possunt? imbecillus verò & caducus, in quo licet Principi iura, quibus salus ipsius continetur, pro libidine soluere? Si ædes improvisa ruina pro ciderint, si quis se à lapsu sustinere non potuerit, ista infirmitatem produunt: sin gressu firmo atque constanti rectus incesserit, ea integræ valitudinis & boni habitus non obscura indicia sunt. Ita satis validæ erunt Principis opes, vt virium meritò pænitere non possit, si consilio magis quàm vi, beneuolentia potius quàm metu, perpetuis nixum legibus imperium, sustentet.

Lex naturalis, neque à Principe, neque à quocquam, antiquari potest

Tacit. Annal. lib. 12.

NATURÆ quoque iura & leges nobiscum natæ antiquari à Principe nequeunt. Existat Princeps aliquis qui stupra, incestus, furta, cædes, & similia à quibus natura abhorremus, ex illicitis licita faciat: Reclamabunt omnes, neque tanti facient profani Principis autoritatem quàm iudicia naturæ. Quum inter Claudium Cæsarem & Agrippinam matrimonium pactum esset, celebrare sollennia nuptiarum non audebant, nullo exemplo in patru domum deducta fratris filia. Sed ille in Senatum ingressus decretum postulauit, quo iustæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ
etiam

etiam in posterum statuerentur, quæ ad id tempus incestæ habebantur. Neque tamen reperti sunt, qui exemplum sequerentur, excepto liberto quodam, & altero primipilari, quos plerique Agrippinæ gratia impulsos ferebant. Ad eò omnes vulgò à talibus coniugiis abhorrebant, quæ ratio cõmunis & natura repudiant. Ac ne Claudio quidem istud prosperè celsit, quippe se ac domum incestis istis nuptiis & adoptione exitiosa peruertit. Nam ab Agrippina veneno sublatus est, vt Nero rerum potiretur: mox à Nerone Britannicus naturalis Claudij filius, ne patris aliquando imperium pro suo iure repeteret. Ij scilicet euentus fuere illiciti & naturæ repugnantis coniugij. Incestis quoque nuptiis animum adiecisse Balsianum Caracallam legimus. Quum enim nouerca ipsius Iulia quasi per negligentiam se fortè maxima corporis parte nudasset, dixissetque Antoninus, Vellem, si liceret: respondisse illa fertur, Si libet, licet. An nescis te Imperatorem esse & leges dare, non accipere? Quo ille audito, in incestam libidinem exarsit, nuptiâsq. eas celebravit, quâs, si leges dare sciret, verè solus prohibere debuerat. Etenim Principem equidem dare iura subditis decet, sed ea quæ nec naturæ, nec communi sensu repugnent. Itaque Papinianus, vir insigni inter Iurisconsultos fama, quum Balsianus occiso fratre Geta mandaret illi, vt & in senatu & apud populum facinus illud excusaret: maluit mortem optetere, quàm vt tam immane facinus verbis & iuris specie velaret: memorabili tamen prius responsõ edito, Non tam facilè patricidium excusa-

Suet. in
Claud. c. 26.

Spart. in Ca
rac.

ri posse quam fieri. Næ Papinianus, ethnicus homo, suo exemplo multorum hæc ætate magistratum ac iuriconsultorum improbitatem coarguit. Is enim quæ cognosceret hoc scelere violari omneis naturæ leges, illo, vel ipsius Cæsaris iussu, nunquam sese obstrinxisset, cui commissio patrocinari noluit: isti verò non modò consilium, patrocinium, linguam, excusandis cadibus cõtra omnem ius & fas perpetratis, sed operam quoq. perpetrandis facinoribus, accommodant. Sed quum de Soluta Principis potestate satis multa à nobis dicta sint, nunc de altera agamus.

Ciuis potestas Soluta temperata. ALTERA Potestas (quam Civilem appellant) ratione temperata, iuris & æqui finibus circumscribitur. Ea velle vti Principem perpetuò, existimandum est, nisi diserte edixerit se hoc vel illud velle, iubere, summo imperio: cuius ratio nemini præterquam ipsi constat. Ea consilio & prudentia regitur, & priori illi, id est infinitæ Principis potestati, violentæ ac rapidæ, sese adiungens, eam non secus ac annuus solis cursus diurnum, salubri quadam comitate temperat, & quodammodo mansuetiorem reddit. Neque vlla aded res Regnis & Imperiis magis salutaris est quam inter duplicem illam potestatem sociabilis ista consortio; ea qui caruere, se stirpemq. suam, domos, regna, funditus euerterunt. Itaque imperium illud liberum ac solum rarò exercuere boni Principes, nec nisi quum fortè Maiestatem suã conspicuam & venerabilem facere vellent: ciuili verò in omnibus actionibus ita vsi sunt, vt autoritatem suam legibus & rationi subicerent. Ac tantum abest

vt nimis fastigium suum summittere, & aliquid
 sua dignitate inferius agere, se arbitrarentur, vt
 contra principatum diuturniorem augustiorem-
 que esse existimarent eius qui summam potesta-
 tem non licentia, sed æquitate & iure, metitur,
 quàm eius qui legibus solutus potestatem infini-
 tam & effrenem exercet. Sic imperasse bonos
 Principes Romanos historia testantur: ac de ea ip-
 sa re legem nominatim scripsit Theodosius, quã
 hic ipse verbis inseram: *Digna vox* (inquit) ma-
 iestate regnantis, legibus alligatum se Principem
 profiteri: aded de autoritate iuris nostra pendet
 autoritas: & reuera maius imperio est summittere
 legibus principatum. Et oraculo presentis edicti,
 quod nobis licere non patimur, aliis indicamus.
 Datum III. Idus Iunias. Rauennæ, Florentio &
 Dionysio Coss.

L. digna vox
 C. de legib.

cc

cc

cc

cc

cc

cc

QVAMOBREM, vt ad id vnde deuertimus,
 redeamus, Cominæ locus quem superius protu-
 limus, non de libera & soluta Principis potestate
 sed de ciuili debet intelligi. Quippe summi illius
 imperij iure bella suscipere, tributum imperare
 subditis, absq. illorum consensu Princeps potest.
 siquidem lege Regia populus Rom. idem ius im-
 periumq. in Principem transtulit, quod antea pe-
 nes se erat, vt solutus legibus quæcumque vellet
 faceret, & ab iis quæ nollet abstineret. Ergo (vt
 inquit Vlpianus) quod Principi placuit, legis ha-
 bet vigorem: vtpote quum lege Regia, quæ de
 imperio eius lata est, Populus ei & in eum omne
 suum imperium & potestatem conferat. Hoc i-
 dem Imperium solutum lege diuina Regibus &

Dion in Au-
 gusto.

L. 1. D. de cõ-
 stit. princ.

cc

cc

cc

cc

cc

L. Sam. 2.

1. Sam. 8. summis magistratib. attribui videtur. Nam diferte edicit Deus reges Israelitici populi in bona & personas subditorum omne ius habituros. Verum Deus Principes, velut legatos & ministros suos, ea lege cum libero imperio ceteris mortalibus præfecit, vt illud Ciuili & moderata potestate defini-
2. Reg. 21. ri & temperari velit. Tantum enim abest vt Principem velut pro suo iure subditorum fortunis abuti iubeat, vt ne clientem quidem velit à Principe cogi, vt illi fundum aut prædium suum vendat. quod Nabothi exemplo perspicuum est. Minimè vero omnium, summo illi regum & principum principi Deo, cordi est vt summo illo imperio, quod ipsi acceptum referre Principes debent, ad iniuriam, vim, sæuitiam, & similia scelera, abutantur: sed quemadmodum iustitiæ suæ vim in puniendis malis, clementiam in bonis tuendis, exercet: ita vult hoc suum exemplum Principibus pro lege esse, & in eo maximè laborare vt ad illud quamproximè accedant.

1. Reg. 10. 2. Reg. 10. 3. Reg. 10. 4. Reg. 10.
 QVARE, vt aliquando hanc nostram in testimonium illud Cominæi commentationem finiamus, quum minimè ambiguum sit, Principem libera potestatis iure, sine subditorum consensu, & bella suscipere, & stipendia imperare posse, longè tamen melius sibi & suis opibus consuluerit, si legitima & ciuili potestate Remp. administret. Iam quod ad tributum attinet in repentinos & extraordinarios Reip. vsus quæsitum (vulgò Subsidia & Auxilia vocant) de quo ibi agit Cominæus, non desunt qui dicant id hodie non pro arbitrio Principis iudici, sed eam voluntariam collationem

nem esse, nec sine consensu populi fieri. Huic opinionioni materiam præbuit, quòd Carolus VII. longis & grauibus aduersum Anglos bellis implicitus, quum Ordinum concilio indicasset publicas necessitates, neque stare posse Remp. nisi tributo nouo sumtus suppeditarentur, ab illis impetrauit vt priuati ex censu annuum stipendium extraordinarium penderent: neque propterea necesse esset quotannis concilium cogere, tum ne Resp. graueretur impensa, tū quia tamdiu mansurum erat tributum, quamdiu causa tributi iniungendi mansisset. Sed hoc decretum communi consensu Ordinum ad tempus propter bella Anglica factum, finitis illis abrogandum erat. Diutius tamen durauit publici istius consensus & tributi exemplum, quàm causa. Regnante Carolo VIII. Statuum conuentus Turonibus habitus est, tum vt Regni administrationi ob pueritiam Regis prospiceretur, tum vt Reip. necessitates priuatorum pecuniis sustentarentur. Eam nouam pecunię collationem haud grauatè Status decreuerunt, quanquam tum populus continuis bellis & tributis exhaustus esset. Quo loco Cominaus docet nihil Regi vtilius esse quàm vt Ordinum comitia conuocet: quorum consensu si omnia egerit, facilius ceteros obediētes habiturum. Sed queritur extitisse suauitate homines, indignos honoribus quos obtinerent (quales hodie multi sunt) qui omni ope impedirent quominus populi Concilium haberetur: quippe magnos hominum conuentus reformidare, ne quales sunt tales agnoscantur. Scilicet illi, Caligulæ, Maximini, Commodi, &c. non dis-

similes erant, qui Rom. senatum non ob aliud oderant, nisi proptereaquòd sapientes viros, velut magistros & castigatores morum suorum, tolerare non possent.

Consilium
ex multis cõ
siliis vnus
consilio præ
stat.

N V N C ad Machiauellum reuertamur. Is axioma suum (quod argumentis & exemplis satis multis confutauimus) duplici ratione confirmare nititur. Vna est, Periculosum esse, si Princeps cum vno duntaxat rerum curam & consilia communit, ne is principe deiecto principatum inuadat. Respondeo, hoc timeri meritò posse, si, quemadmodum olim sæpe Imperium Rom. sic hodie militaribus suffragiis principatus venales velut in auctione licitantibus addicerentur. Sed hac ætate Imperia vel hereditario iure posteris cedere: vel grauium sapientiumque hominum iudicio ac suffragiis deferri. Ego tamen Principem non laudo, qui vnus tantum amici consilio vtetur: & qui hoc fecere olim, malè sibi & rebus suis consuluerunt, sicuti post docebimus. Neque verò fieri potest vt vnus tam accuratè Reip. causas vel negotia inspiciat atque expediat, neque difficultatibus ac periculis ita maturè obuiam eat, quàm plures confociatis consiliis & curis. Itaque non immeritò sapientissimus rex Salomon cõsiliium ex pluribus conflatum comprobatur.

Proou. 11.

Dissentio
sententiarũ
in eundem
scopum spe
fractum, pe
riculosa nõ
est.

POSTERIVS argumentum, quod ad confirmandum suum dogma Mach. adhibet, hoc est: Scilicet in consilio ex pluribus conflato plerumque certari sententiis, & dum ad sua quique studia diuersi tendunt, senatum in partes diduci. Sed quàm hoc firmum est? Certatur in consilio sententiis,

ergo

ergo prudentium consiliū spernendum est. Quàm multis experimentis quotidie probatur, bonos ac prudentes viros in senatu alios ab aliis dissidere verbis & argumentis, rebus verò ipsis & sententiis consentire? Neque verò hæc, si fortè inciderit, opinionum dissensio Reip. noxia est, modò omnes rectà in eundem scopum, Reip. videlicet dignitatem & salutem, colliment. Eiusmodi fortè fuit nobilis illa C. Cæsaris & M. Catonis in senatu dissensio. Nam patefacta coniuratione Catilinæ, quum senatus propè vniuersus in facinoris socios. vltimam statueret pœnam, Cæsar per municipia in custodiis habendos, publicatis pecuniis, censuit. Quin & tantum metum iniecit asperiora suadentibus, vt D. Syllanum non piguerit sententiam suam, quia mutare turpe erat; interpretatione lenire: obtinuissetq. aded, traductis ià ad se pluribus, nisi labantē ordinē cōfirmasset M. Catonis oratio. Longè (inquit ille) mihi alia mens est, cc Patres cōscripti, & c. Igitur Cato Cæsari reluctās, Sall. in Catil. forti & vehementi oratione habita, magna cum laude senatum in suā sententiā traxit: ac de cōiuratis supplicium sumtum est, sicut ille censuerat. Itaq. permagni interest existere in senatu Cato- nes, Appios Claudios, & illorum similes viros, qui prisca seueritate molles aliorum sententias castigent. Neque enim defunt vlli Reip. Poplicolæ, Menenij Agrippæ, Seruilij, Pompeij, vel Cæsaris, similes, qui nimium dissolutè ac leniter in senatu sententiam dicant: sed pauci Cato- nes, Appij, Cincinnati, sunt, qui liberè ac fortiter censeant. Etsi enim graues illæ seueræque

sententiæ vincere semper non debeant: interiectæ tamen aliis, iucundum in Senatu ex dissimilibus iudiciis, velut ex distinctis sonis, concentum efficiunt, neque parum ad consilium capiendum profunt. Cuius rei plurima exempla T. Liuius suppeditat. Itaque in Principis consilio iudiciorum illa sententiarumque dissimilitudo non admodum metuenda est.

QVARE Machiaueli dogmati dogma verius oppono, Principem videl. qui consilio virorum probitate, vsu rerum & prudentia, insignium morem gesserit, feliciter remp. administraturum: eum verò qui suis vnus consiliis fretus, temerè rerum fluctibus se commiserit, mersurum se ac spes suas. quemadmodum ab Horatio elegantissimè scriptum est:

Carm. lib. 3.
Od 4.

Vis consili expers mole ruit sua:

Vim temperatam di quoque prouebunt,

In maius: iidem odere vires

Omne nefas animo mouentes.

II. THEOREMA.

Princeps, ne ab assentatoribus circumueniatur, edicere debet amicis & cōsiliariis suis, ne quidquam ipsi suadeant, néve vlla de re cum ipso colloquantur, nisi de qua vltro ab ipso sermo institutus fuerit.

ASSENTATORIBVS, qui principi Cap. 23. de Principe. aures obsident, & gratiora dictu magis quàm vera ingerunt, vt semel sese liberet Princeps (inquit Mach.) maturè significet se abhorrere à mendaciis: veritate, & ea liberè dicta, delectari. Verùm quum in ordinem nimium videatur cogi, si cuilibet vera dicturo conueniendi sui copiam fecerit, tertia illi & media quædam via sequenda est. Itaque vtile erit Principi vt familiares habeat prudentia & virtute insignes, qui verè liberèque de rebus sententiam dicere audeant, quas cum ipsis communicarit: ceterum prohibeat ne de vlla re verba apud ipsum faciant, nisi de qua sermo ab ipso ortus institutusque fuerit. Denum, vbi sententias ipsorum audierit, solus secum ipse consilia volutet, quæque sibi potiora visa fuerint, ea deligat.

IMVLAT verbo Machiauellus se vtile consilium velle dare Principi, ne videlicet assentatoribus aurem commodet: ceterum re ipsa nihil aliud agit nisi vt Principē doceat qua ratione se regendū illis permittat. Quippe non alius adulator exitiosior est, quam is qui, quamquam res Principis sui in deterius labi videat, tamen sciens prudensque dissimulat. Prudentis enim fidelisque consiliarij precipuum munus est, aperire Principi, quoties opus fuerit, quæcumq. vel à magistratibus in Rep. vel à priuatis peccantur, vt admonitus iis maturè prospiciat. Certè expectare donec ipse Princeps sermonem seriis de rebus & ad Remp. pertinentibus lacescat, vanum est: neque is de negotiis agere potest, quæ nescit: neque vel domi inclusus, vel magno comitatu cinctus, ea scire aut curare quæ ad ipsum non perueniunt, nisi quantum iis videtur, quorum in potestate sunt Principis aditus. Itaque meritò de aulicis assentatoribus quebatur Diocletianus, qui veritate rerum suppressa Principem fumis pascerent. Sed ipsius verba, quia memoratu digna sunt, hîc adscribere libet.

Quæritur (inquit Vopiscus) quæ res malos principes faciat. Iam primùm nimia licentia, deinde rerum copia, amici præterea improbi, satellites detestandi, eunuchi auarissimi, aulici vel stulti vel detestabiles, & (quod negari non potest) rerum publicarum ignorantia. Sed ego à patre meo audiui Diocletianum principem, iam priuatum, dixisse, nihil esse difficilius quàm bene imperare.

Colligunt se quatuor vel quinque, atque vnum consilium

Princeps nihil eorum qua geruntur intelligit, nisi quæ tum ex ministris suis audit.

Vopisc. in Aureliano.

consilium ad decipiendum Imperatorem capiunt: dicunt quid probandum sit. Imperator, qui domi clausus est, vera non nouit: cogitur hoc tantum scire quod illi loquuntur: facit iudices quos fieri non oportet, amouet à republ. quos retinere debebat. Quid multa? vt Diocletianus ipse dicebat, Bonus, cautus, optimus, venditur Imperator. Hæc Diocletiani verba sunt: quibus appareret ipsum, quod doleret se turpiter ab aulicis scientem ac videntem decipi, tædio Imperij secessisse in priuatam vitam, vt Salonis, hoc est in patria sua, oluscula fereret: Plerique hodie, quos aulici assentatores, pessima principatus instrumenta, dementant, Diocletianum vt stolidum & insanum rideant, dignioremque iudicent olitoris quam Principis fortuna. Verum si quis Galbæ, Commodi, Bassiani & aliorum principum, quos adulatores & seruorum deterrimi in exitium traxerunt, tristes exitus reputet, Diocletianum amem fuisse non temerè iudicauerit, quod, abiectis Imperij curis, rei rusticæ indulgere & sibi aliquando viuere, quam in principatu vitam ferro amittere, maluerit. Fortasse quidem melius Reip. consulisset, si potius abegisset à se examen illud adulatorum, quam si se abdicasset Imperio. Nam si periculum erat tantam mutationem vno impetu & apertè molienti, poterat paulatim tales fucos à sua consuetudine depellere, ascitis ad subsidium dominationis in eorum locum bonis & prudentibus viris.

AT TAME N vel hoc vnum Diocletiani exemplū satis declarat istud Machiau. dogma germanū

assentatoriæ artis præceptum esse: nequillimum per-
 niciosius adulatorum esse genus, quàm qui Prin-
 cipi eorum quæ geruntur & quæ scire ipsius inter-
 est, verè nihil aperiunt. At si Princeps, veri & re-
 cti amans, fideles amicos sibi adiunxerit, qui Reip.
 causas & negotia, siquæ fortè ipsius curam & au-
 toritatem desiderant, ad eum verè syncerèq. refer-
 rant: vel certè non audebunt simiæ istæ aulicæ nu-
 gas & putidas suas fabulas impudenter obtrude-
 re Principi, ne suo iudicio semetipsos prodant,
 præsertim quum illi impunè illudere non liceat:
 vel si quæ fortè intermissa veris falsa sese obtule-
 rint, ea, sicuti nebulæ splendorem solis, ita verita-
 tis lucem non ferent.

L. quisquis
 C. Ad leg.
 Jul. Mai.

ENIMVERO is qui coniurationis aduersum
 Principem inita consilia senserit, ea occulta habe-
 re non debet. Nam ea nisi patefecerit, legibus re-
 us Maiestatis tenetur. Ergo quos in familiaris a-
 micitiæ iura Princeps extulit, quos arcanis sermo-
 nibus & consiliis adhibet, qui Principis sui mini-
 sterio præter ceteros subditos fidem obstrictam
 habet, nonne hostes & proditores iudicandi sunt,
 si ea reticent & premunt, quæ ad ipsius propriè
 curam & prouidentiam pertinent? Siquis enim
 obiecerit, ea quæ à Principe curari oportet, etiã si
 omittantur, non continuò in exitium vertere.
 nã haud ille mecum sentit. Quippe etiam si hunc
 errorem non extemplo subita ruina consequitur,
 ferè tamen euenit vt, dum rerum opportunitates
 ignauia corrumpuntur, & negligentia (vt fit)
 magis magisque indulgendo, in consuetudinem
 vertit, Reip. simulque ipsius Principis status nec
 opinato

opinato lapsu corruat. Atque ut ab extremo discrimine minimè periculum sit, si tamen Princeps ipse Reip. gubernaculis assidens, rerum curam capebat, felix ipse & subditi: inertia, præterquam quod fœda est, etiam ipsi ac Reipubl. detrimento est.

Hoc loco quæstio occurrit minimè prætermittenda, Quæ fiat ut quum fideles amici tam necessarij sint Principi, assentatores tam pestiferi, Principes tamen magnam assentatorum vim circa se habeant: bonos consiliarios, paucos. Eius rei causam Cominæus satis sollerter exsequitur: quippe Principes ferè eos sibi solere adiungere, qui suo animo maximè adlubescant: ceteros, quamvis egregios atque vtilis, aspernari. Itaque (inquit) qui cum Principe à pueritia educati sunt, quibus diu assuevit, qui societate vitiorum illum sibi obstringere, qui voluptatibus eius obsequi, norunt, primum ferè locum ac vim in ipsius amicitia obtinent, eos præcipuè extollit, honoribus ornat. Neque scit Princeps viros probitate & prudètia spectatos legere, donec vix tandem serò didicerit, quantum illis egeat. Ita fit ut illis sæpe uti cogatur, quos antea spernebat: quemadmodum comiti Carrolensi, & regi Angliæ Edvardo accidisse memini.

VERVM ne sic quidem expedita est hæc quæstio. Quæri enim hîc rursus potest, Quibus artibus assentatores ad gratiam amicitiamque Principum validiores sint quàm prudentes viri. Plutarchus mihi videtur hunc nodum dextrè soluere: quam dicit id ex eo oriri, quòd natura homines,

Adulatores
cu: Princ-
pibus grati.

Comin. lib
1. cap. 11.

Plut. de dî-
scr. adul. &
amic.

ac potissimū principes, seiplos immodicè amant.
 Quippe cæcus nostrī amor facilē aditum aperit
 assentatori, efficitq. vt eorum quæ appetimus
 & amamus iudices æqui & incorrupti esse nequeamus.
 Itaque si adulator Principem laudibus, quamquam falsis,
 aspergat, facilè is dulcèdine laudum capitur, quum multa in se commendationis
 digna esse sibi persuaserit. Etenim callidè aulicus
 Gnatho, vicina virtutibus vitia pro veris animi
 bonis prædicans, Principi sæuo magnanimi, prodigo
 liberalis, libidinoso hilaris & humani, nomen affingit.
 Sic vitia virtutum vocabulis incrustans, detracto peccatis pudore,
 Principem in omne dedecus & flagitium corrumpit. Idemque
 cuiuslibet rei simulator & dissimulator, vitia sua
 vicinarum virtutū adumbrata similitudine, quantum potest,
 velat: atque affectus suos in altum recondens,
 ne ambitionem nudet, simulat se studio Reip. duci:
 auri cupido immensa obtentum habet quasi Principis
 famæ consulat. quippe id minimè honorificum
 Principi, habere seruos inopes. Odio atque ultionis
 cupidine incensus, fingit se sui anxium non esse,
 sed quò animo graues pro Principe inimicitias
 susceperit, eodem exercere. Ad hunc modum cetera.
 Quæ ad eò apud potentes valent, vt si se adulator
 per omne obsequiū in quammaximè familiarem
 vsum Principis insinuauerit, fallacibus eiuscemodi
 blanditiis tantum caliginis menti eius offundat,
 vt quibus maximè laborat vitiiis ea diligat
 pro virtutibus. At si vir grauis & sapiens
 Principem errantem admonitione libera in viam
 reduxerit, non perinde illi iucundus erit
 vt qui

Dion. Haly.
 lib. 9.

Sallust. in
 Catil.

Com.
 lib. 1.

DE PRINC. CONSILIO. 65

vt qui omnia ad gratiam loquitur. Quare vulgatum illud, quia verum erat, in prouerbum venit, Obsequium amicos, veritatem odium parere.

AT T A M E N boni viri gliscente adulatione de- Officiuni boni
ni fidelisq.
amici & mi-
nistri in
Principera.
terreri non debent, quominus & Principibus & ceteris, quoties expedit, vera cloquantur. Quippe (vt inquit Plato) ea species, ea pulchritudo, veri est, vt non gratiæ tantum aut amicitie cuiuslibet, sed rebus omnibus humanis, anteponi debeat. Politicus igitur homo, veri rectiq. amans, Q. Capito- T. Liv. lib. 3.
linum imitabitur: qui quum ob perpetua patrum ac plebis certamina, populum ad concionem vocasset, eum graui oratione increpuit, quod lasciuiret otio, & propter nimiam libertatem Patrum imperium spernendo, perpetua ordinum discordia ex vna ciuitate duas faceret: tum ad extremum addidit, His ego gratiora dictu alia esse scio: sed me vera pro gratis loqui, etsi meum ingenium non moneret, necessitas cogit. Vellem equidem vobis placere, Quirites: sed multo malo vos saluos esse, qualicumque erga me animo futuri estis. Raro alias tribuni popularis oratio acceptior plebi, quam tunc seueris imi consulis, fuit. adeo fuit efficax illa nudè oculis subiecta veritas ad flectendas hominum mentes, & conciliandam ordinum concordiam. Iam verò ne Principum quidem etiam auribus parcendum, quominus vera dicantur: ac ne nimium pronis animis laudum suarum præcones audiant, maturè monendi sunt, eum qui quemquam coram & in os laudauerit, adulatorem esse. Memorabile est Alex. Seueri institutum, Lamp. in A
lexandro. & dignum quod imitentur. Oratores enim ille &

poetas qui sibi panegyricos & præconia laudum suarum recitarent non libenter audiebat: sed qui aut orationes, aut clarorū principum & virorum facta narrarent. Pescēnij Nigri exemplo id faciebat: cui quum Imperatori factō quidam panegyricum recitare vellet, ei dixisse fertur, Scribe laudes Marij vel Annibalis, vel alicuius ducis optimi vita functi, & dic quid ille fecerit, vt cum nos imitemur. Nam viuentes laudare, ludibritū est: maxime Imperatores, à quibus speratur, qui timentur, qui possunt necare, qui proscribere. se autem viuum placere velle, mortuum etiam laudari. Hoc dictum & exemplum Pescennij ita meminerat & sequebatur Alexander, vt præsens à quoquā se laudari non ferret. Salutantes quoque iubebat abstinere ab inanibus titulis (verbi gratia, Dii tuam augustam & sacrosanctam Maiestatem, tuam Clementiam, seruent) qui postea inoleuerunt. Saluabatur autem nomine tantum, hoc est, Aue Alexander. Siquis caput flexisset, aut blandius aliquid dixisset, vel vt adulator abiiciebatur, si personæ eius ratio pateretur: vel ingenti risu excipiebatur, si propter dignitatem grauiori contumeliæ subijci non posset. Immò edicto monuit ne quis se salutaret vita probrosus & opertus infamia. Præterea verò monendi sunt Principes, nihil in vita magis homini parandū, quàm vt semetipsum norit. quippe hæc sui notitia, præterquam quòd animos ad Dei notitiam deducit, nostræ quoque nos imbecillitatis admonet: efficitq. ne Principes nimia fortuna elati homines se esse obliuiscantur. Qui autem probè se hominem esse meminerit, id est,

est, eum qui labi, peccare, deterrima quæque potius quàm recta & profutura amplecti, soleat, is omni superbia vacuus, vanas & immodicas assentatorum laudes, domestico animi iudicio facillimè compescet.

SE D quemadmodum Principis familiares ei liberè ac ingenuè proloqui decet, quæ ad ipsius & Reipubl. vtilitatem spectant: sic verecundia quadam lenienda est admonitionis vel reprehensionis asperitas: neque probanda intempestiua illa & impudens Cynicorum libertas, qui neminem docere aut obiurgare norunt, nisi simul conuiciantur ac mordeant. Eiusmodi fuit Diogenes, qui perinde impudenter cum Alexandro Magno nugabatur ac cum Atheniensium vilissimo. Callisthenes quoque philosophus, quem Alexander inter amicos ascuerat, odiosam ei ceterisq. suam consuetudinem propter nimiam austeritatem reddidit: & pridem inuisus regi quum cum ab adoratione deterrere vellet, semet ipse perdidit, quòd vi extundere id magis Alexandro quàm ratione persuadere niteretur. Quapropter modestia & quadam comitate verborum condienda erit libertas, præsertim si cum Principe res erit, quem amica & lenis admonitio plerumq. flectit, tristis & acerba obiurgatio exasperat. Neque tamen propterea grauitas aut libertas scurrilitate mutanda est, sed assiduè inculcandum Principi scitum illud Phocionis quod Antipatro dixit. Nam quum is fortè aliquid à Phocione minus honestum contenderet, Non potes, inquit, me simul amico & adulatorem. Etsi enim Amicus & Adulator multarum re-

Plut. in Alexandro.

Adulatoris & Amici discrimen. Plut. in Phocione.

rum similitudine connexi sint, plurimum tamē inter se differunt. Amicus Principem diligit: Adulator, seipsum. Amicus, Principis præsentis & audientis vitia comiter & verecundè castigat, virtutes absentis prædicat: Assentator in os plenis buccis Principis virtutes in cælum tollit, & quidem vitia pro virtutibus: auersum, ludibrio habet vt fatuum & seruorum imperiis obnoxium. Amicitia in vtraq. fortuna præsto est: Adulatio, vbi res verterunt, mutata veste auolat. Amici, Principis dignitatem, opera, consilio, omni opè, ad extremum tumentur: Assentatores non familias tantum nobiles, sed regna quoq. ac imperia subuertunt.

MINIME tamen ideo quicumque Principi gratum facere student, assentandi gratia id agunt. Sunt enim ingenuæ & concessæ voluptates, ac libero homine dignæ, quibus Princeps cum amicis sese oblectare potest. Equitare, iaculare, venari, pila, cursu, cum æqualibus certare, longè Principi honestius est, quàm si se luxui aut inertiaë corrumperendum det: vel solus & nullis voluptatibus auocatus mœstum otium & malas curas exercent. Huc pertinet quod in Alexandri vita legimus. Eius auspicia, quum in Asiam transfiret, sequuti erant Hephæstion & Craterus, amicorum eius facile principes. His cetera propè æqualia, sed diuersi mores inerant. Nam Cratero ingenium durum, attentum, asperum, cura & consilio vigeat: Hephæstioni decora indoles, ingenium haud absurdum, sed omnis curæ, præterquam vnius, expertus erat, vt regis animum lusu & iocis laxaret. Quum igitur Alexander subacta Perside barbaricam vestem

Plut. in Alexandro.

stem induisset, vt incolarum animos sibi conciliaret, Hephæstion ad ipsius institutum sese accommodabat, Craterus patriis insistebat moribus : vt hunc maximo in honore haberet Alex. illum vnicè diligeret, existimans & dicens Hephæstionē Alexandri amantem, Craterum regis, esse. Quapropter existebant inter eos, vt amulos, crebræ offensiones. Semel in India etiam ad manus venere districtis ensibus. Subuenientibus vtriq. amicis accurrens Alex. probris increpauit Hephæstionem, propalam stolidum eum & amentem vocans. Priuatim quoque Craterum corripuit amare, restitutaq. inter eos gratia, per Ammonē iurauit, quamquam sibi supra omnes mortales cari essent, se ambos necaturum, si iterum concertarent, aut eum à quo initium ortum esset. Vnde ne per iocum quidem deinceps alter alterum vllò dicto vel factò lacessiuit. Princeps igitur, Alexandri exemplo, non tantum sibi adiunget Crateros, qui consilij copiam præbeant : sed etiam Hephæstiones, qui buscum per honestas voluptates & lusus animum exhilaret.

I A M verò quia non vnum genus Adulantium est, quo facilius à veris amicis internosci possint, eorum quasi familias vel ordines percensere hinc libet. Omnibus certè hoc commune est, vt studiosè dogma istud Mach. obseruent, rerumq. veritatem, ne innotescat Principi, perfido silètio clausam & occultam habeant. Sed vt suis ac propriis generibus distingui possint, eos hisdem illis vocabulis signabo, quæ à maioribus nostris acceperunt. Primi generis Assentatores, veteres Galli

festiuo vocabulo, Ianglerios, id est, scurras, nugatores, & blaterones, vocabant. Eiuscemodi sunt, qui nugis suis gratiam potentum venantur: qui fucata Principum vitia pro virtutibus extollunt: qui bene & compositè dicendo vanos homines inebriant, & ex stultis insanos faciunt. Eius generis assentatores, regnante Philippo Augusto in Galliis, extra aulam pulsati sunt, quòd mores corrumpere, quòd à principibus immensa dona caperent, quæ honestius in egenos erogarentur. Rex ipse, ut ceteros exemplo suo moueret, sollemni voto semet obstrinxit, Se quidquid ipse ac superiores Reges in scurras effuderant, id omne in posterum pauperibus daturum.

Annal. in
ann. 7104.

Dion &
Plut. in Cæs.
& Suet. in
Cæs. cap. 78,
79.

Nihil isto genere hominum pestilentius est. Nam dum Principem immodicis encomiis cælo æquare nituntur, eò superbix prouehunt ut grauiore lapsu procidat. Quod Iulio Cæsari contigit. Quippe L. Cotta, Cornelius Balbus, & similes scurræ, suadere cœperunt ut Quintilem mensem, Iulium ex suo nomine appellaret: præterea templum, sacrificia, cælestes honores, & cetera humano fastigio ampliora, pateretur sibi decerni: Regium nomen & diadema usurparet. Quum aduentibus se Patribus conscriptis fortè adfurgere, vellet, ab assentatoribus retinebatur. Quid? (aiebant) non meministi te Cæsarem, & Reip. principem esse? numquàmne patieris te pro tua maiestate coli? Hæc & similia, quamquam repugnantè Cæsare fieri viderentur, inexpiable illi odium Senatus atque inuidiam mouerunt.

Suet. in Calig. c. 22. 51.

CAIVS Caligula aliquamdiu boni Principis speciem

speciem habuit: sed ab huiuscemodi assentatorib. Joseph. An.
tiq. lib. 18.
cap. 15. corruptus è Principe in monstrum versus est. Quippe & Pij, & Castrorum filij, & Patris exercituum, & Optim. Max. Caesaris, & ceteris honorum cognominibus certatim in illum congestis, ex tolerabili Principe crudelissimum tyrannum fecere. Quum diadema sumere, & speciem principatus in regni formam vertere vellet, ab aulicis admonitus & principum & regum se excessisse fastigium, diuinam ex eo maiestatem asserere sibi cœpit. Templum etiam numini suo propriis, & sacerdotibus, & lectissimas hostias, instituit. In templo simulacrum ipsius aureum stabat: amiciebaturque veste quali ipse uteretur. Interdum cum Capitolino Ioue secretò fabulabatur, modò insulurrans ac præbens inuicem aures, modò clarius nec sine iurgiis: donec exoratus (vt referebat) & in contubernium vltro inuitatus esset. En quò insaniæ adulando perductus sit.

SED ne assentatoribus quidem ipsis ludificatio Principis impunè erat: quin facilè à stultis ad infesta & sæua transgrediens, & ludibria seriis permiscere solitus, sua exempla in consultores vertebat. Memorabile est inter ceteros exemplum Macronis, qui oppresso Seiano præpotens, vt gratiam Caij Caesaris foueret, Enniam vxorem suam immittendo, iuuenem amore inlexerat. Sed postquam Macronis & Enniæ beneficio principatum adeptus est, Macroni leui de caussa infensus, illum nimia iam fortuna secordem & nihil minus expectantem, vltro mortem oppetere coegit: quum eum præter cetera lenocinij accusasset.

Dion in Ca.
lig.

NIHILO mitior fuit duorum exitus, quibus pro intempestiua assentatione cruenta mors perfoluta est. Nam quum Publius Afranius Potitus, homo plebeius, stulta quadam adulatione, non modò volens sed etiam adhibito iureiurando promississet, si Caius conualesceret, se libenter moriturum: quumque Afranius Secundus, eques, dixisset se ob eandem causam velle in singulare certamen descendere, ambos pro pecunia quam se sperarant accepturos, quòd pro Caio vitam profundere parati fuissent, coegit promissa facere, ne peierarent. Vix quidquam dignum laude, hoc vno excepto, fecit infans ille Princeps. nã quod ad pœnam trium istorum attinet, iustissima fuit hæc deformis obsequij merces: & digni erant, quando illum ad infaniam redegerat, qui tales ex ipsius infania fructus referrent.

Dion in Nerone.

PORRO quemadmodum Colaces isti erga Principem præsentem minimè laudum & honorum parci sunt: sic absentem rident & probris lacerant. Teridates frater Vologesi Parthorum regis, quum Romam magno comitatu venisset, summitens se ad pedes Neronis, ac manus ad cœlum tendens, veneratus Dominum appellavit. Ego (inquit) domine, Arsaci nepos, Vologesi & Pacori regum frater, tuus seruus sum, veni, ut te deum meum, non secus ac Mithram, id est solem, colerem. Equidem is ero quem tu me fato quodam efficies. Tu enim fatum meum es & fortuna. Huic Nero ita respondit, Tu quidem quòd huc veneris rectè fecisti, ut præsens præsentem me fruereris. Nam quæ neque pater tuus tibi reliquit, neque fratres

fratres quæ dederant seruauerunt, ea ipse tibi nunc do, teque regem Armenia facio, ut tu atque illi simul intelligatis in mea potestate esse regna dare & adimere. Tum Teridates se ad Neronis pedes abiecit, eique Nero diadema imposuit. Sed eam diem omni lætitiæ genere ut celebraret Nero, cithara publicè cecinit, currusque viridi veste indutus agitauit. Hic Teridates in hospitium reuersus Neronem vilem habere ac detestari, aurigam & citharædum vocando: quem paulo ante Dominum ac deum salutauerat. Scilicet pro tali opera merebatur is adulator, ut ab Nerone regnum acciperet.

NEC minor adulator Teridate Prusias Bithynia rex, post Persea à Paulo Emilio debellatum, Romam venit. Is magno comitatu urbem ingressus, ad forum à porta tribunalq. Q. Cassij prætoris perrexit, & deos qui urbem Romam incolerent, Senatum populumq. R. salutatum se dixit venisse. Quumq. in curiam venisset, summisit se, osculo limen curiæ contigit, & deos seruatores suos Senatim appellauit, aliamq. orationem non tam honorificam audientibus quam sibi deformem habuit. Quin priusquam etiam Romam veniret pileatus capite raso legatis obuiam ibat, libertum populi Romani ita palam se ferens, ut insignia ordinis eius gereret. Itaque quum tanti nominis maiestatem seruilibus blanditiis sedaret, à Nicomede filio simul regno & vita priuatus est.

EIVSCEMODI scurra fuit L. Vitellius, Vitellij Imperat. pater, miri in adulando ingenij. Is primus C. Casarem adorari ut deum instituit:

Liu. lib. 45.
Florus li. 50.

Polybius.

Suet. in Vitellio cap. 2.

quum reuersus ex Syria non aliter adire ausus esset quàm capite velato, circumuertensque, deinde procumbens. Claudium vxoribus libertisque addictum, nequa non arte demereretur, pro maximo munere à Messalina petiit, vt sibi pedes præberet excalceandos: detractumque socculum dextrum, inter togam tunicasque gestauit assidue, nonnumquam osculabundus. Quid facias tam fœdis mancipiis?

Tac. Annal.
lib. 4

TAM deformis seruitij exempla in ipso quoque Senatu extiterunt: & tempora illa adeo infecta & adulatione sordida fuere, vt non modò primores ciuitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed consulares quoque ipsi & senatores, certatim in Principes fœda & nimia censerent. Memoriae proditur Tiberium, quoties curia egrederetur, hunc in modum eloqui solitum, **O HOMINES AD SERUITVTEM PARVOS!** scilicet etiam illum qui libertatem publicam nollet, tã proiectæ seruentium patientiæ tædebat. Ergo quum ipso imperante lex Maiestatis acriter exerceretur (cuius nomine non facta tantum, vt apud veteres, sed dicta quoque & ea persæpe leuia, in iudicium veniebant) L. Ennio equiti Romano crimini datum est quòd effigiem Principis promiscuum ad vsum argenti vertisset. Eo facto quum Maiestatem suam nulla ex parte violari Tiberius videret, recipi inter reos vetuit: palam aspernante Attæio Capitone, vno ex togatis illis mancipiis, quasi per libertatem: non enim debere Patribus eripi vim statuèdi, neq. tantum maleficium impunè habendum: sanè lentus
in

in suo dolore esset, Reip. iniurias ne largiretur. Intellexit hæc Tiberius vt crant magis quàm vt dicebãtur, perstititq. intercedere. Capito insignior infamia fuit: quòd humani diuiniqu. iuris sciens, egregium publicum, & bonas domi artes dehonestauisset. Hæc attendere operæpretium est quod annotat Cominæus, Literatos viros, si probitatem cum doctrina iunxerint, Principi ad res consultandas peropportunos: sin mali sunt, pestilentissimos esse. quippe tanto splendore verborum orationem suam vestire, tot legum atque exemplorum, quæ perpaucis nota sunt, argumentis munire, vt multa ex ipsorum sententia temerè ac perperam decernantur. Sed ad rem redeo.

Comin. lib. 1
cap. 24

HVIC Assentatorum generi meritò plerosque Poetarum nouorum accenseam, qui minimè gratuita mendacium laudum vanitate Abbatiam, aut præpingue aliud sacerdotium, venantur. Poetis equidem in exornando aliquo plus aliquid licere quàm vel oratoribus vel historicis, facile patior: sed si immodica illa encomia non tam honori eius qui laudatur quàm dedecori vertut, æquus super mendacium tantam impudentiam toleret? Neque procul documenta quæsiuero. Epitaphia multa in Carolum IX. Gallia regem nuper scripta sunt & Lutetia excusa. In eis Rhapsodi isti canunt Carolum tanta ciuium & subditorum cæde perpetrata, plura monstra excidisse quàm Herculem. Quemadmodum Samson columnas quas amplexus erat, ædemque illis impositam, moriens subuertit: ita Iustitiam ac Pietatem, duas Regni columnas, Caroli morte concidisse: Galliam illi

nouerçam extitisse. In se omnium artium, etiam mechanicarum, officinam habuisse. Ei Henricum III. successisse, vt Polluci Castorem, & Diuum Diuo. Pro Christo martyrium perpeffum esse, atque inuocandum esse pro Sancto. Vtrum hæ generoso & verè poetico spiritu afflatorum hominum voces, ac non potius scurrarum assentandi studio amentium clamores habendi sunt? Certè si reuifisceret Carolus, putaret se ludibrio haberi: neque egregius vllus princeps ineptas & indecoras laudes admittit: quemadmodum de Augusto scripsit Horatius,

Hor. lib. 1.
Serm. Sat. 1.

*nisi dextro tempore, Flacci
Verba per attentam non ibunt Cesaris aurem,
Cum male si palpere recalcitrat vndique tutus.*

Nam & optimi quique viri, etsi laudari se non ægre ferunt, vanas tamen & immodicas laudes, non tantum vt prægrauis spernunt, sed etiam execrantur: quod confirmant hi Euripidis versus,

Euripid. 1.
Phig. in Au-
lide.

*Quam laudantur bovi. aliquo modo
Oderunt eos qui laudant, si prædicent immodicè.*

Hor. lib. 1.
Carm. C. d.
1. 15.

Vtinam noui isti Poetæ, priusquam Epitaphia sua ederent, Vergiliam ac Horatium euoluisent. Celebrant illi multis versibus Augusti laudes, sed quas aut quo modo? Laudant illum quòd cuncta discordiis ciuilibus fessa composuerit, quòd pacem vbique restituerit, quòd ius integerrimè administrarit, & aureum seculum reduxerit. Laudat quoque quòd Cantabris & aliis populis subactis auerit imperium: sed quòd arma in Antonium accepta, in Remp. vertisset, quòd Brutum & Cassium oppressisset, vt sine vituperio ita sine laude, filentio

silentio tramittunt. Nam triumphus (vt inquit Plu^{Plut. in Cxf.} tarchus) ex patriæ calamitatibus & ciuili sanguine partus, fœdus & acerbus est. Ab illis igitur nostri Pseudopœtæ laudandi exempla sumere debuerât, ne tam putidè & inuerecundè scriberent. Scilicet Carolus, instar Samsonis, Iustitiam & Pietatem, status sui columnas, morte sua pessumdedit: atque ita haud dubiè Henrici hodie dominantis regnum Impietatis & Iniustitiæ damnatur. Quod contrà est. nam ius fâsq. ac religio perinde vigent in Gallia hodie vt Carolo regnante, & in eo statu sunt, vt peiore esse & in deterius mutari non possint. Iam verò nonne grauis iniuria est, Galliam nouercam in regem dicere, quæ regum imperiis indulgere adeo insucuit, vt tyrannos quoque toleret? Obsequium exuere & rebellaucere nonnulli in regem, inquit isti. Sed illi negant se rebellasse, neque vllos se obedientiores fuisse, dum fœderibus atque edictis fides non defuit. Egregiam porro laudem, assignare regi officinam artium omnium, etiam infimarum: quasi compingere arculam, aut cucurbitas pingere (quod in Adrianum iactum est) inter regias artes & præcipuas Principis virtutes numeranda sint. At Virgilius multo aliter de principibus Romanis agens,

Excudent alij spirantia mollius æra:

ÆR. 6.

Credo equidem, viuos ducent de marmore vultus:

Orabunt causas melius, cæliq. meatus

Describent radio & surgentia sidera dicent.

Tu regere imperio populos Romane memento,

(Hæ tibi erunt artes) pacisq. imponere morem,

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Principes scilicet non vult eas artes scire quæ manu tractantur, sed vincere, imperare, parcere, gentibus à se domitis iura & leges dare. Illud verò profanum de Castore & Polluce & Diuis quorum alter alteri successerit, quàm alienum est ab auribus Christianis? Si hodie tam fatui essent principes, vt isti profani & impij sunt, iuberent se in templis effigie numinum sacrari & coli: quemadmodum Caligula inter statuas Castoris & Pollucis simulacrum suum collocauit. Sed de hoc genere Assentatorum satis egimus.

Delatores, secundum genus adulationum.

I AM ad Delatores veniamus, qui veteri Gallorum lingua Marmoseti dicti sunt, fortasse à murmurando, quasi Susurrones: qui fortuitos aliorum sermones, & plerumque tacendos, in aurem Principis leni murmure insusurrant. Longè illi Scurris periculosiores sunt. nam obsequium simulantes in Principem, fingunt se egregiam illi operam nauare, odorando & speculando abditos sensus & voluntates inimicorum eius, ne ab illis fortè incautus opprimatur. Principes vicissim, quia (vt ait Cominaus) suspicaces eorum animos iræ, metus, ceteriq. tales affectus ex rumoribus & delationibus orti, facillimè penetrant, criminatibus credere amant: immò etiam promittunt, se quidquid ex ipsis intellexerint, id tectum & occultum habituros. Quod summum in Principe vitium est. Nam præterquam quòd communiter omnibus *Επιχαρμείον* illud tenendum est, **NERVOS ATQVE ARTVS ESSE SAPIENTIAE NON TEMERE CREDERE**, hoc Principi proprium esse debet, vt au-

Com. lib. 1. cap. 9. 26.

res aduersum accusationes claudat: nisi delator palam nosci velit, ac, si falsum eius indicium esse appareat, nullam pœnam recuset. Sed potissimum in causis magni momenti Principi cauendum est, ne credat, aut præproperè ad ultionem festinet, nisi prius eo audito cuius nomē ad se delatum est. Sin leuis caussa est, & verba tantum arguuntur, vel per ludibrium, vel per irā, vel inter pocula (vt fit) temerè iacta in Principem, ea spernat: & si spreuerit sponte exolescent. Nemo linguam adeo in potestate habet, vt non illi aliquid perperam dictum excidat. Eum morbum homines in hominibus tolerare vtique debent, sed maximè Principes, idque duabus de causis. Primùm quòd non ad alium quemquam plures criminationes deferuntur quàm ad Principem: quibus si patienter aut libenter aurem commodet, perpetuas inter curas & formidines anxius aget. Deinde cogitare debent Principes, se omnium oculis & iudiciis expositos esse, & de ipsis plus homines quàm de priuatis loqui. Quis hęc linguas hominum frenaauerit? nam si interdicto alligaueris, eo intemperantius loquentur. Itaque verba in se temerè & inconsultè iacta Principem elato animo despiciere, & omnibus vtile & ipsi honorificum est. Neque aliter Augustus Cæsar consueerat. Quum enim quadam cognitione Æmylio Eliano Cordubensi inter cetera crimina vel maximè obiiceretur, quòd malè opinari de Cæsare soleret, conuersus ad accusatorem, commotòque similis, Velim (inquit) hoc mihi probes: faciam sciat Elianus & me linguam habere. plura enim de eo loquar. Nec

Suet. in Aug.
cap. 51.

“

“

“

Capitol. in
Marco.

quidquam vltra aut statim aut postea inquisiuit. Pari sapientia M. Antoninus Pius, egregius princeps, eiuscemodi sycophantarum calumnias respuebat. Ei aliquando Valerius Omulus, quum fortè Lucillam Marci matrem in viridario venerantem simulacrum Apollinis vidiſſet, insufurrauit, Illa nunc rogat vt diem tuum claudas & filius imperet. Sed apud Antoninum ea calumnia non valuit: neque quotquot extitere boni Principes, Traian^o, Nerua, Alex. Seuerus, &c. Delatores (genus hominum publico exitio repertum, & pœnis quidem numquam satis coercitum) ferre poterunt: nedum vt præmiis allicerent.

Vox temerè
iacta excipi
& reficari
non debet.
Froſſ. lib. 4.
cap. 6.

SED, vt paulo antè dixi, minimè omnium decet Principem temerariæ & inconsultæ vocis nimium memorem esse, sed negligere & pro non dicta habere. Qua de re iudicium nobile quondam factum in consilio Caroli v. Galliarum regis, vt non alienum, inserere hîc libet. Petrus Cortenæus inter equites Anglos longè acerrimus erat: is aliquando in aula regis Galliarum Guidonem Trimulium, equitem inter Gallos nobilem, ad singulare & ludicrum certamen prouocauerat: vt pugnæ euentus ostenderet vter equeſtri gloria esset superior. Neque detrectauit certamen Trimulius: & prius sciscitatus regis voluntatem, eius & ducis Burgundiæ ipsius patris permisso, in medium armatus processit. Confluxerant ad spectaculum huius pugnæ multi proceres, & Rex ipse intererat: qui, posteaquam semel hastis concurrissent, certamen autoritate sua finiit. Anglo ex ea re offensionem nacto, prudenter tamen dissimulanti, Rex

abcundi

abeundi potestatem fecit, eique comitem attri-
 buit Clarium, equitem Gallum, qui cum Calesum
 usque prosequeretur. Dum iter peragunt, cupidus
 forte incescit Anglo visendæ Comitissæ S. Pauli,
 quæ regis Angliæ soror erat, & Lucenij com-
 morabatur. Ab ea perhumaniter excepti, quum
 variis sermonibus (vt fit) tempus tererent, forte
 per imprudentiam Anglo excidit: Se, quum iudi-
 casset Galliam viris fortibus & strenuis abundare
 nullum tamen in ea nactum esse virum cum quo
 congredi posset. Id dictum, quo nobilitatem Gal-
 licam occultè perstringebat, altè in Clarij pectus
 descendit: is tamen animo tamdiu conditum te-
 nuit donec Calesum peruenissent. Tum Clarius ce
 Anglo, Quando (inquit) te in hanc usque urbem ce
 deduxi, Cortenæ, regis mei mandato defunctus ce
 sum: nunc fide mea plenè exsoluta, velim tibi ve- ce
 niat in mentem sermo ille quem apud Comitissæ ce
 sam habuisti, quum diceres te neminem reperisse ce
 in Gallia cum quo armis de equestris virtutis pal- ce
 ma contenderes. Age (inquit) saxo vt non procul ce
 tibi quærendus sit qui cum decernas. si vir es, me- ce
 cum, quibus voles armis, congregere: sed prius im- ce
 petra ab huius vrbs præfecto vt regis tui nomi- ce
 ne nobis eius rei potestatem faciat. Nulla mora ce
 ab Anglo facta est. itaque permissu præfecti arma
 capiunt: infestis equis concurrunt: pluribus locis
 vulneratur Anglus. Eius rei fama quum ad Regem
 & patruum eius perlata esset, Clarium arcessi iu-
 bent. Is dicebat eò à se factum vt Gallicum no-
 men, quantum in se esset, inuictum præstaret: mul-
 tæque alia afferebat, cur id sibi non magis fraudi

quàm laudi esse deberet. Sed re ad Consilium regi-
 um relata (cui intererant, Dux Burgundiæ, Co-
 nestabilis, Franciæ Mareschalli, & multi alij pro-
 ceteres) Senatusconsulto decretum est vt Clarius
 certum ad tempus in custodia haberetur, Rex in
 eius bona possessum mitteret: ceterū, quamquam
 merito, exilij pœnam remitti. Paulo post tamen,
 deprecantibus Duce Borbonio & Comitissa S.
 Pauli, Rex ignouit Clario, eique tum declaratum
 est quamobrem Consilio regio ea pœna dignus
 visus esset, quòd videlicet vocem leuem & temerè
 iactam familiari in colloquio proseruius esset.
 Si tanta esset huius Decreti autoritas apud nos
 quanta esse deberet, non ita anxie & minutè om-
 nia momenta decoris atque existimationis pon-
 deraremus, vt propter leuis contumelias, & in-
 cauta verba, in iras atroces & in lites prorūpere-
 mus. Scilicet Augusto & ceteris principibus egre-
 giis, sua fama, suum decus, vilia erant. Non minus
 equidè studiosi illi suæ existimationis erant quàm
 nos: sed non ita infirmam nec paruis rebus mo-
 bilem mentem, nec aures tam offensionis pronas,
 gerebant: & voces inconsideratè missas vel non
 animaduertebant, vel si animaduertent, excelso
 animo aspernabantur.

PROV. 18.

VERVM equidè est illud Salomonis ellogium,
 Criminatoris verba esse instar occultorum vulne-
 rum, quæ in viscera vsque penetrent. Vt enim a-
 postemata & vomica quæ in intestinis & intra
 corpus nascuntur, lethales ferè sunt: vulnera ex-
 terna remediis vincuntur. sic apertæ criminatio-
 nes, vel purgando, vel satisfaciendo, dilui, vel re-
 ditu

DE PRINC. CONSILIO. 83

ditu in gratiam dissolui, possunt: sed qui occultis calumniis & libellis Principis credulitatem & crudelitatem explorant, perniciem aliis ac potestatem sibi inveniunt. Quod multis exemplis planum facere non difficile est.

CLAVDIVS Cæsar conjugum Imperiis obnoxius Messalinam, omnium suæ ætatis feminarum intemperantissimam, uxorem habuit. Ea quum Appium Syllanum, nobilissimum virum, perditè amaret, isque eius consuetudinem aspernaretur, statuit cum Narcisso liberto eum quacumque ratione perdere. Itaque diuisis partibus alter ante lucem similis attonito patroni cubiculum irrupit, affirmans somniasse se vim ei ab Appio illatam: altera in admiratione formata, sibi quoque eandem speciem aliquot iam noctibus obuersari retulit. Nec multo post ex composito irrumperet Appius nuntiatum (cui pridie ad id temporis ut adesset præceptum erat) quasi planè representaretur somnij fides, arcessi statim ac mori iussus est. Nec dubitavit postero die Claudius ordinem rei gestæ proferre ad Senatum, ac liberto gratias agere quòd pro salute sua etiam dormiens excubaret. Sic ergo structa fallacis somnij scena & fabula Appium ad mortem, Claudium ad vecordiam, egere. Quippe & hoc inter ceteras aulæ artes delatoribus istis solenne est, mentem Principis, metu, ira, aut quocumque affectu, turbare: ut ei veluti cæco pro arbitrio illudent.

SEVERVS Imper. duos filios Bassianum & Getam, pari imperio Remp. administrare voluerat, exemplo Pij, qui Marcum & Verum Antoninos

Sueton. lib.
Claud. c. 47.

Dion in
Claud.

Sparr. in
Severo.

per adoptionem filios Reipubl. reliquerat. Nam & postea duorum vno tempore Imperatorum aliquot exempla extiterunt: Sic Diocletianus cum Maximiano imperium communicauit, Maximus cum Balbino, Theodosius cum Honorio, Constantius cum Iuliano, Valentinianus cum Valente, & alij nonnulli: quibus exemplis ostensum est summæ potestatis cōsortium perpetuò insociabile nõ esse, si adsit fraterna vnanimitas. Hoc ergo statuerat Seuerus: cupiens in primis vt Romæ sui liberi bonis moribus instituerentur. Sed ea omnia frustra erant. quippe illos adolescentes adhuc, in ipsò atatis feruore atque in summa licentia, voluptatum omnium irritamentis corruptos, etiam adulatorum ministeria diuersos trahebant: scilicet qui non modò illorum obsequerentur cupidinibus atque flagitiis, sed noua semper aliqua excogitarent, vnde alteri gratum fieret, alter offenderetur. Mortuo verò parente, etiam insidiari inter se, moliri omnibus modis, ea modò habere in animo vterque, quibus alter dolo caperetur. Ita inter eos odium in dies & discordiæ gliscebant. Sed quum insidiæ minus procederent, ex Lati adulatoris consilio statuit Balsianus apertè grassari. Quare per speciem reconciliationis fratris Getæ cubiculum ingressus, cum in complexu matris confodit. Quo factò exiit statim, ac per mediam urbem currens clamat se vix discrimen improuisum & paratas à fratre sibi insidias effugisse. Ceterum quum senatui eadem illam inuisam esse non ignoraret, Papinianum celeberrimum Iurisc. qui Seuero amicissimus fuerat, tentare impudenter in-

Herod. in Se
uero lib. 3.
& 4.

tèr institit, vt oratione composita in senatu facinus illud dilueret. quod quum ille negasset, respondissetq. Non tam facile excusari posse parricidium quàm fieri, ipsum quoque securi percussit. Sed vt senatus ac populus crederet parricere ipsum fratris interemti, & tam atrox facinus malis consiliis impulsus perpetrasse, Latum, quo suafore Getã obruncarat, misso veneno ad mortem compulit. Continuo tamen (incertum odio, an nequid aduersus ipsum molirentur) necari quoque iussit domesticos omnes atq. amicos Getæ, quosq. in ædibus habitabant quas ille incoluerat: ministrósque item vniuersos, sic vt ne ætati quidem infantium parceretur. Quæ res, obsecro, tot cædibus materiam præbuit, nisi vna pestilens adulatio ministrorum vtriusque, qui certamina inter fratres & inimicitias aluerant?

MEMORABILIS quoque historia est Commodi, cuius initium, ordinem, finem, quia huius Dion & Lam pr. in Com. propè germana est, paulo fusius exsequar. Commodum magna diligentia curaque pater Marcus Herod. lib. x. educavit, accitis vndique viris doctrina claris, maximaque proposita mercede, vti mores pro se quisque filij ingeniumque excolerent. Ipse verò literarum & sapientiæ studium adeo præ se tulit, vt magnum sapientium virorum prouentum ætas illa funderet. Solent enim (vt inquit Herodianus) plerumque homines vitam & mores Principis imitari. Ceterum in consilio habebat optimos & sapientissimos viros, quos Amicos & fideles suos vocabat: quod vocabulum hodie quoq. rex Gallia in diplomatibus vsurpat. Sed ipse morbo atq.

atate confectus, quum vitæ sibi finem adesse intel-
 ligeret, coram amicis orationem habuit, qua fi-
 lium adhuc adolescentem & rerum imperitum
 magnopere illis cõmendauit. Igitur Marco mor-
 tuo omnia, sed breue sanè ad tempus, paternis a-
 micis autoribus gerebantur: neque illi officio,
 consilio vel opera, vlllo loco deerant. Sed paula-
 tim deinceps irrepsere nonnulli ex aulico famu-
 litio, qui latè illud ingenium ad præcipitandum
 in omnia vitia acceperunt, Nam identidem illum
 vrbis deliciarum admonentes, nunc rerum om-
 nium copiam ferentes laudibus, faciliè adolescen-
 tis animum à labore belli ad libidinem & cupi-
 dinem voluptatum transfulerunt. Itaq, spreto pru-
 dentium amicorum consilio, pacem à barbaris
 turpiter auro redimens, Romam ad voluptates re-
 uersus est. Mox suadentibus assentatoribus, pri-
 mores senatus & paternos amicos, variis crimini-
 bus circumuentos, interemit. Sed inter ceteros a-
 dulatores præcipuè eminebat Perennis, in quem
 abiecta omni rerum cura, vniuersum Imperij re-
 gimen transfulerat. Is auaritia flagrans, honores
 & dignitates venundare, locupletissimum quem-
 que corripere, veteribus Commodi amicis dolos
 & calumnias struere, vt in eorum bona inuaderet.
 Quibus artibus breui effectum est vt ex egentis-
 simo ditissimus euaderet. Sed non hæc illi felici-
 tas diuturna fuit. Nam quum, sublatis è medio
 quos Commodus fidelissimos amicos & salutis
 suæ studiosissimos habebat, orbem consilio auxi-
 lióque imperium in animo haberet inuadere, pa-
 tefacta fraude, à militibus iussu Commodi cum li-
 beris

beris interfectus est. Illi haud paulo deterior assentator Cleander successit, qui ex seruo eò auctoritatis & potentiae prouectus est vt suo arbitratu senatoriam dignitatem daret: nec eam solùm venalem haberet, sed officia quoque militaria, procurationes, imperia, ac postremò res omnes. Sed quum magna esset inopia rei frumentariae, isque plurimam vim frugum oclusam teneret, concurrere plebs in palatium ei pridè infensa, & Cleandrum ad poenam flagitare: dum Commodus in alto secessu, inscius omnium quae gererentur, voluptatibus indulgeret. Tum repente globi equitum in populum immisi sunt Cleandri iussu, obuium quemq. proterentes: donec Fadilla Commodi soror, accurrens ad Caesarem, Cleandri factionem & ciuilem tumultum nuntiaret. Ita Cleandro quoque obtruncato huic terrori finis impositus. Sed quum hinc scurris, hinc adulatoribus, obnoxius, sana consilia monentium nequid principe indignum moliretur, ferre non posset, conscripsissetque in pugillaribus quoscumque vno quasi impetu tollere destinauerat, forte quadam is libellus in manus Martiae concubinae & Laeti vnus ex assentatoribus incidit. Quo quum funesta contineri ac se primos peti intellexerunt, & paternos Commodi amicos qui supererant, ne illorum censura eius flagitia impedirentur: occupare ipsi statuunt, & quum venenum minus validum vomitu eiecisset, immisere quendam magna mercede qui gulam illi frangeret. Ita Commodus, minimè natura malus aut vaser, optimi Principis filius, summa parentis cura educatus, & stirpis nobilitate, &

ætatis flore, & corporis specie, insignis, dum se adulatorum illecebris & deliciis corrumpi finit, infamem vitam inhonesto exitu cœdauit.

Lamprid. in
Alex.

ALEXANDER Seuerus Imper. familiarem habuit quemdam Vetronium Turinum, qui vultu probitatis speciem præferret, re ipsa omnium adulatorum deterrimum. Is sæpe in causis ab vtraque parte dona capiebat: quum his & illis euentus iudiciorum, aliis adipiscendorum honorum ius, & Principis munera, venderet. Ita igitur ille splendide mentiendo & fingendo omnia vendiderat, vt Alexandri quasi stulti hominis & quem in potestate haberet, infamaret imperium: persuaseratque omnibus nutu suo omnia fieri. Id vbi cognitum Alexandro, atque omnes Turini fraudes emanare, hominem palo alligari iussit, & fumo ex stipulis & lignis humidis facto necari: præcone
» inter hæc dicente, Fumo punitur qui fumum ven-
» didit. Si in omnes hodie Vetronios, qui gratia & fama Principum ad quaestum abutuntur, tale exemplum ederetur, ex tanta rerum caligine & fumo clariorem lucem haberemus.

Nunc, quando de principum Rom. adulatoribus satis multa dixisse videmur, ad Gallicam au- lam pergamus. Regnante in Galliis Carolo vi- ingentes inimicitia exortæ sunt inter Ludouicum ducem Aurelianum regis fratrem, & Ioannem Burgundia ducem. Earum autores historia non memorant: tantum dicunt per vtriusque familiares ac ministros fuisse excitatas. Nam adu- latores ducis Aurel. assidue dicere (& quidem nõ falso) Ipsum primū esse regia stirpis principem,
unicum

unicum Regis fratrem, non minus annis & consilio maturum quàm Burgundiæ ducem: itaq. pati non debere vt in rerum administratione dux Burgundiæ ipsum anteiret. Quippe Rege per id tempus mentis errore affecto, Regni curatio ad Principes & Consilium translata erat. Contrà ducem Burgundiæ sui quoque adulatores incendebant: Illum Parium Franciæ primum & principem esse: plus pollere opibus quàm ducem Aurel. propinqua affinitate Regem contingere (quippe is Delphino admodum adolescenti filiam collocauerat.) proinde nulla re duce Aureliano inferiorem se existimaret: sed eundem locum gradumq. tueretur, quem tenuerat pater eius Philippus, quidum viueret, Regnum ac Regem in manu habuerat. His furis instigator Ioannes ducem Aurelianum, qui vnus spei suæ obstabat, quouis modo tollere statuit. Ac quum in id vnum omnes cogitationes intenderet, latrones quosdam ministeriis talium facinorum assuetos ad ipsius cædem subornat. Illi ducem Lutetiæ, quum reginam ex puerperio ægrotantem noctu fortè inuiseret, aggressi conficiunt. Vtinam ipsius posteris (nam ex ipso qui hodie regnant in Galliis paterno maternòq. genere orti sunt) exemplum nefandæ huius cædis reconderent animo, calamitatùmque quæ inde natae sunt: vt similibus malis obuiam irent, quæ vsuuenire consueuerunt, quum eiusmodi cædes impunitate aluntur. Nam quum Ioanni non modò facinus illud impunè fuisset, sed nactus quoque esset qui Ludouicum iure casum contenderent, & multos in partibus haberet, ciuile incendium ex-

citavit, quo Gallia per duas ætates exarsit. Eo bello multi mortales consumti, Angli regno imminentes magna Gallia parte potiti sunt, plebs egestate, miseria, cladibus, exhausta est. Quarum calamitatum ut avaritia, ambitio, vltionis cupido, & similes animorum pestes, causæ fuerint, ducis tamén Burgundia adultores præcipuam mali culpam sustinent. Illi enim ignitabulum filice ferientes (quod insigne symbolum sibi Ioannes non sine ordine sumserat) flammam elicere, qua multos annos Gallia regnum arsit, & Burgundica domus conflagrauit.

Möstrel.lib.
3.cap.4.& 33.

FRANCISCVS dux Armoricae (Britanniam hodie vocant) Gallia regem pari studio ac fide colebat. Is Egidium fratrem habuit, qui ad partes Angli abstractus, dum Gallis bellum inferret, ab eo equestre decus & insigne Fascia, & Constabilis dignitatem, accepit. Quare dux grauitè offensus, perfecit ut corpore eius potiretur: comprehensum in custodia habuit. Ac quamquam cum, quòd grauitè ipsi succenseret, non inuiseret: eam tamen curam domesticis quibusdã, quorum de fide non dubitaret, mandabat: sed illi falsi, perfidi & proditores erant. Nam quum aliquamdiu in custodia fuisset Egidius, ac per otium cogitasset se clientem esse regis Gallia, nihil sibi à fratris rationibus ac fortunis seiunctum esse debere: decreuit abiecta Angli societate se fratri ac regi Gallia iungere. Itaque fratris domesticos rogauit ut ei suis verbis renuntiarent: Quidquid huius egisset id nolle factum esse. ergo fratris errori ignosceret: se, remissis ad Anglum equestris ordinis

dinis & Stabuli comitatus insignibus, sortem omnem fortunæ & dignitatis suæ cum ipsius rebus immiscere velle. Quid sycophantæ isti agunt? Renuntiant duci, Egidium totum Angli esse, neque ullis amicorum monitis posse ab ea sententia demoueri. Dux eosdem sæpe remittit ad flectendum fratris animum. illi peiora in dies referre. Quid multa? Dux, postquam fratrem videt obstinatè, ut putabat, in ea sententia pergere, veritus ne, si eum vinculis exsoluisset, Anglos in Britanniam acciret, dat iis mandata ut eum in carcere strangulèt. Sed (ut Deus facinorum vel occultissima suo tempore in lucem profert) temperare sibi non potuerunt delatores isti quin omnia ipsi, ut gesta erant, enuntiarent. Franciscus posteaquam falsum ipsorum indicium fuisse comperit, & omnem ordinem facinoris intellexit, pænitentia temeritatis suæ & fratris desiderio anxius, criminatores illos exquisitissimis pœnis affecit. Hunc exitum habuit Egidius: hanc perfidiæ suæ mercedem accusatores tulere. Hoc verò exèplo monentur Principes, ne cuiquam de quoquam temerè credere velint, sed pro se loquendi & sui defendendi reo potestatem faciant, præsertim si de capite agitur, ne inauditus & indefensus pereat.

APVD Adrianum Cæsarem quidam Alexander Aprum accusabat, neque crimina testibus sed scriptis tantum testimoniis probabat. Itaque Adrianus accusatorem & reum ad Iunium Rufinum Macedoniæ proconsulem remisit, rescribens se testibus non testimoniis crediturum. Verba epistolæ ad hanc partem pertinentia hæc sunt: Quod cri-

l. 3. § Idem
 Dicitur. D. de
 testib.

„mina obiecerit apud me Alexander Apro, & quia
 „non probabat, nec testes producebat, sed testimo-
 „niis uti volebat, quibus apud me locus non est,
 „(nam ipsos testes interrogare soleo) eū remisi ad
 „prouinciæ præsidem, ut is de fide testiū quæreret:
 „& nisi impleffet quod intēderat, relegaretur. Hoc
 Adriani Imper. rescriptum Iurisconsultis dignum
 visum est q̄ inter leges referretur. Hæc igitur ra-
 tio tenenda est quum de hominum capite agitur:
 neque delatoribus & calumniatoribus, immo ne
 scripto quidem, temerè credendum est: sed rei au-
 diendi, testiū fides diligenter examinanda est,
 & explorandum sintne boni viri necne. contrā
 quàm hodie fieri solet. Nihil enim ferè hac ætate
 vilius habent plerisque locis magistratus quàm
 sanguinem & vitam hominum.

Froff. lib. 2.
 c. 173. & lib. 3.
 ca. 31. & seq.
 & lib. 4. c. 92.
 & seq.

SEQUITUR historiae tragicæ exemplum me-
 morabile. Rex Angliæ Richardus, Principis Cam-
 briæ, strenui & fortissimi viri filius, admodum a-
 dolescens, sed trium patruorum, ducum Lanca-
 strij, Eboracensis, & Clocestrij, prudentia & con-
 silio subnixus, regnum feliciter aliquamdiu admi-
 nistravit. Sed comes Suffolciæ (quem rex postea
 ducem Hiberniæ designavit) adeo regem omni
 genere obsequij deuinxerat, ut ei quidquid vellet
 persuaderet. Itaque perplexis primò sermonibus
 regem tentare institit, quædam obliquè de ipsius
 patris iaciens: Ipsis regni curationem pulchram
 videri, donec opportunitate oblata illius ius ad
 possessionem inuaderent: mox apertè criminan-
 do tantum effecit ut eos & senatu & rerum admi-
 nistratione rex demoueret. Quod ita grauiter ab
 omnibus

omnibus, sed præsertim à Londinensibus, acceptum est, ut manu non tam aduersus regem quàm Hiberniæ ducem comparata populum ad arma conciuerint. Sed quum instructæ essent vtrinque acies in pugnae discrimen, Hiberniæ dux, exercitus regij ductor, animo debilitatus, acie excedens in Belgium traiecit. neque postea in Anglia visus est. Exercitus duce amisso disiectus est: patruj regis & Londinenses ciues rege ipso in potestatem suam redacto, nouum senatum cooptauere, ex cuius consilio rex Remp. administraret. Post aliquot annos, secundum ducem Hiberniæ, alius adulator (comiti Mareschallo vulgò nomen erat) in interiorem regis amicitiam irrepfit. Ei quum aliquando comes Derbiensis in familiari colloquio fortè dixisset, Cognate, quid sibi vult rex? an constituit nobilitatem Anglicam penitus extinguere? nam pauci iam supersunt, & facilè apparent incolumitatem huius regni non satis æquanimis eum ferre. Hoc autem dicebat, quòd rex multos nobiles expulisset, multos mori coegisset, atque in iis Clocestrium ducem, regiæ stirpis principem: quippe metui volebat, & ex populari motu conceptam iram vltionemque explere. Verum ad hæc comes Mar. nihil respondit: sed in animo recondens, hæc paulo post iisdem verbis aut versa in deterius regi retulit: vltro etiam pollicitus se cum comite Derbiensi congressurum, ut probaret iis verbis regiam maiestatem violari. Rex, accito comite Derbiensi, calido magis quàm regia maiestate digno consilio, ambos arma capere & congregari iubet. Sed regis consiliarij, rem pessimi

exempli rati, si proceres controuersias suas ferro finirent: neq. Mareschallum eius pretij aut fortunæ esse vt comiti Derbienti vlla re æquari posset: censuerunt magis è re publica esse si rex comitem Mar. perpetuo exilio damnaret, quòd temerè comitem Derbientem regiæ stirpis principem ad certamen prouocasset: Comes verò Derbientis in decennium regno cederet, ob ea verba in Principem suum prolata. Rex senatus sui consilium sequutus est, moderatione tamen adhibita in comitis Derbientis pœna, cuius exilio quatuor annos detraxit. Comes igitur Derb. populo multis lacrymis discessum ipsius prosequente, in Galliam traiecit. Interea dux Lanclastrius eius pater moritur. Rex, quo maturius periret, ipsius pecunias in fiscum suum redegit, quòd earum hereditas ad comitem Derbientem pertinebat: quo facto magnum in se odium nobilitatis & populi conciuuit. Postremò Londinenses, coniuratione aduersus regem inita, comitem Derbientem secretis nunciis excitum in regnū accepturos spondent. Nec promissis fides defuit. Angliam ingressus copias Londinensium instructas reperit: arce quamdam in qua rex erat necopinata obsidione cingere aggreditur. Arce tandem ac rege potitus, regni Angliæ ius eum abdicare atque in se transferre iubet. Interea regem in custodiam coniecit: is miserabiliter, quū annos viginti duos regnasset, in carcere & vinculis expirauit. Ita regnum tranquillum comiti Derbienti, paulo antè exuli, relictum est. Comes Mareschallus, qui Venetias exulatum abierat, hoc nuntio accepto,

Is Héricus
1111. dictus
est.

pto, mente in furorem versa, periit. Talem exitum habuit hic adulator, quum Principem suum in graues casus præcipitem egisset, quibusdam comitis Derbientis verbis cupidius relatis. Quippe is quum in eas voces erupisset, non vt regem infamia aspergeret, sed quòd ægrè ferret temp. ab ipsius familiaribus premi, neque ea dixerat quæ ille excepta vulgare deberet, aut rex ad se relata in deterius interpretari.

HERODES, Iudæorum rex, ex Mariamme duos filios Alexandrum & Aristobulum suscepit. Ei soror erat Salome, fax omnium discordiarum quibus ea domus exarsit. Nam ea quum implacabili odio à Mariamme dissideret, submisit subornatum à se pincernam qui indicaret sollicitatum se à Mariamme vt regi venenum misceret. Itaq. huius excetræ furiis & calumniis instinctus Herodes primùm Mariammen dilectam sibi coniugem, & omnes suæ ætatis feminas formæ venustate supergressam, sustulit: mox eius peremtæ desiderio vsque ad insaniam flagrauit. Sed Salome ferox scelerum, & quia prima prouenerant, voluitare secum quònam modo Mariammes liberos peruerteret: quippe non defore mortis illius ultores si illi uiuerent. Igitur contumaciam eorum insectari & criminari apud Herodè: imminere ipsi magnum discrimen ab adolescentibus, palam iactantibus non impunè laturos qui matrem interfecissent. Ergo Romam ductos coram Cæsare accusauit insolentia & tentati veneficij: sed causa ab Augusto cognita adolescentes patri reconciliati sunt. Paulo post tamen Salome cum alijs callidis aulae cri-

minatoribus, nouas illis calumnias struxit, & tam implacabile Herodi filiorum odium iniecit, vt eos neque insidiarum patri structarum conuictos, neque vllis argumentis tam impij conatus deprehensis, egregiis corporis animique dotibus insignes iuuenes ex se genitos strangulari iuberet. Antipatrum quoq. filium, scelerum Salomes participem & adiutorem, non tantum fratricidij sed patricidij quoque reum, postea in vincula coniecit. Inter hæc valitudine aduersa correptus, & domesticis malis amens, post graues & diuturnos corporis & animi cruciatus, miseram animam egit. interfecto prius Antipatro, quia morte sua lætatum audierat. Quis Herodi tantum vecordiae iniecit, vt manus patrias filiorum sanguine conspurcaret? Impia ista Salome, quæ muliebribus incensa odiis nouis quotidie calumniis aures regis implebat. Igitur eam pro tantis erga se meritis, & propter perpetuam inconcussamque beneuolentiam, rex egregiè ditauit, ne videlicet impunitatem tantum sed præmia quoque scelerum ferret.

PRÆTER Adulatorum genera duo, quorum alij Scurræ, alij Delatores dicuntur, tertium quoddam est longè perniciosissimum: eorum videlicet qui grauitatem professi, bonarum artium & consilij specie Principis auctoritati illudunt. Cui malo vt obuiam eatur, præceptum in primis Cominæ sequendum censeo: Vt scilicet Princeps plures in consilio habeat, neque vni rerum summam committat: tum vt amicos pari iure ac dignitate, quoad eius fieri possit, contineat. Siquem enim

Consiliarij
applauden-
tes, tertium
assistentiū
genus. Vul-
gò Consilia
1ij ad idem.

Comin. lib.
1. cap. 17 &
lib. 2. cap. 44.

enim honore super alios extulerit, is in ceteros
 imperium vsurpabit: ceteris vel liberè sententiæ
 dicendæ potestas non erit, vel studio & iudicio e-
 ius animaduerso, vltro ei assentiētur, seu, quòd ma-
 gnæ sit autoritatis, quodam veluti præiudicio de-
 cepti: siue quòd eò ipso placere student & gratifi-
 cari ei què vident illustri in loco positum. Tac. Ann.
lib. 1. & 3. Quare
 Romæ in quadam cognitione, quum Lepida, mu-
 lier nobilis, maiestatis postularetur, Tiberius (a-
 lioquin in iis iudiciis exercendis seuerus) exemit
 Drusum consulem designatum dicendæ primò lo-
 co sententiæ, ne ceteris assentiendi necessitas fie-
 ret. In non dispari causa, quum Granio Marcello
 obiiceretur statuum eius altius quàm Cæsaris si-
 tam, Cn. Piso primus sententiam rogatus, Quo lo-
 co (inquit) censebis Cæsar? si primus, habebō
 quod sequar: si post omneis, vereor ne imprudens
 dissentiam. His permotus Tiberius absolui reum
 criminibus maiestatis passus est. Multo verò etiã
 ciuilius Augustus, sententias de maiore negotio,
 non more neque ordine, sed prout libuisset præ-
 rogabat, vt perinde quisque animum intenderet,
 ac si censendum magis quàm assentiendum esset.
 Porro dubium non est vnus duntaxat consilium
 periculosum esse Principi, siue quòd natura homi-
 nes à bono & æquo priuatis studiis abducuntur:
 siue quia nemo omnibus horis sapit, & vt corpo-
 rum sic animorum vices sunt, ac sapientissimi qui
 que in absurdas ineptasque opinioniones nonnum-
 quam imprudentes incidunt. Exemplum insi-
 gne extat apud Cominæum. Carolus vltimus Bur-
 gundia dux, pace cum Leodiis facta, Dinantum,

Suet. in
Aug. c. 35.

Consilio v-
nius tãcùm
vti, pericu-
losum.

Com. lib. 1.
cap 17 & 22.

quod est in Leodiorum finibus oppidū, obsidio-
 ne cinxit. Dinantiis iam expugnatis serum auxi-
 lium venit Leodiorum manus, contra datam Ca-
 rolo fidem. Carolus victoria elatus in Leodios
 exercitum ducit. Sed vltro citroque missis nun-
 ciis his conditionibus ita inter eos conuenit, Vt
 anni superioris pactiones seruarent: Vt trecentos
 obsides darent ante horam octauam insequentis
 diei: eorum nomina scripto edita sunt. Iam mul-
 tus erat dies, quum obsides nondum dedissent. Ca-
 rolus perquirat sententias, quid sit agendum. Bur-
 gundiæ Mareschallus, & ei proximus Cōtæus, sen-
 tentiam rogati censuerunt in eos debere impe-
 tum fieri, quando datam fidem sefellissent. neque
 villo tempore pulchriorem occasionem offerri
 posse. Comes S. Pauli contra suadebat, si illos ad-
 oriretur, fore vt existimationis iacturam subiret:
 tantam hominum multitudinem, in re tam ardua,
 non posse tam facile statuere: mittendum itaque
 legatum, qui de voluntate ipsorum cognoscat.
 Vicit in consilio sententia mitior. Itaque mitti-
 tur legatus: ei in itinere obsides fiunt obuij. Si
 Mareschallum & Contæū solos habuisset in con-
 silio Carolus, quanta (obsecro) Leodiorum cædes
 facta esset, qui obsides ex pacto tradere quidem
 volebant, sed id non potuerant intra constitutum
 spatium præstare? Mox tamen illi, etsi obsides de-
 dissent, pacem ita factam violarunt. Itaque Caro-
 lus conuocato consilio deliberat quid de obsidi-
 bus statuendum sit. Dicebant aliqui necandos ef-
 se, Contæus in primis, præter morē & ingenium
 crudelis. Sed Imbercortus Ambianus, vir nobilis
 ac sin-

ac singulari sapiētia, censuit, in primis cauendum esse ne Deus aliquo scelere offenderetur. Sibi videri dimittendos esse obsides, qui suorum fidē sequuti pro salute patriæ in discrimen venissent. Hæc sententia quum in consilio vicisset, liberati sunt obsides: neque multo post mortuus est Contraus, quum in obsides adeo atrocem sententiam dixisset. Optimum igitur est vt Principes multorum audiant sententias. Sæpe enim accidit vt prudentes etiam viri labantur & errent in dicendis sententiis, quando vel gratia, vel odio, vel æmulatione quadam, impulsī, diuersum ab aliis sentiunt. Deinde non semper sumus eodem animi vigore. Nam quæ fiunt à prandio consultationes, inter decreta referri non debent. Ideo in magno deliberantium numero hoc boni est quòd aliqui semper existunt, qui quod ab aliis peccatum est emendant & sanant.

SCIPIO Africanus consul designatus, quum Liu. lib. 28. bellum aduersus Annibalem ceptum non aliter finiri posse diceret, quàm si ipse in Africam exercitum transportasset: & acturum se id per populum apertè ferret, si senatus aduersaretur: Q. Fabius Maximus sententiam rogatus, oratione ad tempus parata deterrere senatum & populum ab eo consilio conatus est: Natura quippe prius esse tua quum defenderis aliena ire oppugnatum: neque in Africa prius bellum gerendum quàm in Italia pax esset. Deinde magnum impendere periculum si, exercitu in Africam transfueto, victor Annibal ad urbem ire pergeret. Postremò vni consuli, in cuius capite periclitetur respubl. & exer-

citur aduersus duos extra Italiam dimicaturus, for-
 tunam publicam & maiestatem imperij commit-
 tendam non esse. Scipio aduersus hæc respondit,
 Satius esse ardere Africam bello quam Italiam,
 coactum iri à se Annibalem pugnare in sua terra,
 denique ad dignitatem populi Romani & famam
 pertinere, non ad defendendam modò Italiam,
 sed ad inferenda etiam Africa arma, videri Ro-
 manis animum esse. Ad summam hæc & alia ita-
 fidenti animo dixit, vt quamquam Fabius autori-
 tate & inueterata prudentiæ fama magnam sena-
 tus partem & seniores maxime mouisset, Scipio-
 nis tamen sententia vinceret. Ac re ipsa quidem
 Fabij sententia tum multò deterior erat, quemad-
 modum euentus docuit. Nam paulo post legati
 ab Carthagine venerunt Annibalem vocantes ad
 ferendam patriæ opem: cùmq. quum, sicuti præ-
 dixerat, ex diutina Italia possessione detractum,
 propè manu conferta, restitantes ac tergiversan-
 tem, in Africam Scipio traxisset, non modò præ-
 lio sed etiam bello vicit. Itaque consilio & virtu-
 te Scipionis huius tam incipiti bello finis imposi-
 tus est, & pax Italia reddita, quam hostibus & ar-
 mis vacuam Romani, viuo Annibale, visuri non e-
 rant. Quippe nec is Italia excedere, neque illi post
 cladem ad Cannas acceptam prælii fortunam ex-
 periri statuerant. Quamobrem, vt dixi, etsi gloria
 rerum gestarum & prudentia ceteros ciuitatis
 principes Fabius anteciret: tamen, siue ætatis vitio,
 siue cunctatione ipsius ingenio insita, siue obtre-
 ctatione atq. inuidia aduersus crescentem in dies
 gloriam Scipionis, peccaret, eius tum sententia
 neque

neque consilio neque usu valuit.

PRYDENTISSIMOS, quosque non semper rectè sentire, pauca hæc exempla satis perspicuè docent. Sed præterquam quòd periculum est ne Princeps, si vnum duntaxat ad consultandum adhibeat, noxia consilia pro sanis accipiat, sæpe etiam vsuuenit vt tales consiliarij, postquam tantas suas opes esse intelligunt, summæ potestatis arbitros agant, ipsùmque adeò Principem insultantes, & cum & seipfos pessumdent. Tiberius, prærupta iam & vergente dominatione (quippe aliquamdiu medius inter bonum & malum principem egit) Seianum consiliarium ac ministrum in rebus omnibus cepit. Illum adiutorem imperij, collegam in consulatu, mox quoque generum, afficiuit. Seianus verò, dum Tiberius Capreis in fœdas libidines prouolutus, omneis curas, omnia vt bis militiæque munera, in eum tramittit, Romæ vnus omnia posse, Imperatoris munia solus obire, clientes suos honoribus aut prouinciis ornare, facili Tiberio atque ita prono, vt socium laborum non modò in sermonibus sed apud populum & patres celebraret: colique per theatra & fora effigies eius, intèrque principia legionum, sineret. Ergo inde Seiano adeo arrogancia aucta est: vt se Imperatorem sæpe diceret, Tiberium insulæ in quam se abdidisset Præfectum tantùm, videri: deinde omnib. dictis factisque viam sibi ad potentiam strueret & ea moliretur quibus regnum pararet. Quæ vbi cognita Tiberio, vix eum tandem astu magis & dolo quàm vi & autoritate subuertit. Actum adeo versa fortuna est, vt qui paulò an-

Corn. Tac.
Ann. lib. 5.
Dion in Tib.

tè publicè natalem Seiani celebrabant, & imagines aureas venerabantur, ipsi inluderent, eiusque statuas comminuerent: donec ipse quoque iussu Tiberij cum liberis interfectus est. Postremò in Seiani amicos ita sauitum, vt qui eius amicitiam per dedecora quaesuerant, eam exuerent metu, quum pro summo crimine esset Seiano propinquum vel amicum fuisse.

Suet. in Gal-
ba. c. 14. 15.

SERVIVS Galba Imper. multa egregij principis documenta dedit: sed regebatur trium arbitrio, qui odio flagitiorum eum inuisum reddiderunt. Hi erant T. Vinus, Cornelius Laco, & Icculus libertus, quem annulis donatum equestri nomine Martianum vocitabant. His diuerso vitiorum genere grassantibus, adeo se abutendum permisit, vt vix sibi ipse constaret, modò acerbior parciòr q. modò remissior ac negligentior quam conueniret principi electo, atq. illius ætatis. Nihil non per comites illos atque libertos pretio addici aut donari gratia passus est, vectigalia, immunitates, pœnas innocentum, impunitatem noxiorum. Quinetiam populo Rom. deposcente supplicium Haloti & Tigellini, solos ex omnibus Neronis emissariis vel maleficientissimos incolumes præstitit. Per hæc propè vniuersis ordinibus offensus, & vel præcipua inuidia flagrans apud milites, septimo imperij sui mense perit. Feliciorem exitum habiturus, nisi hiantes in summa fortuna amicorum cupiditates ipsius facilitas intendisset: aut si meliorum sapientiorumque consiliis esset usus.

SED in eo quoq. Galba, quòd Halotum, vnum
ex præ-

ex præcipuis libidinum Neronis magistris, super Consilia in
 impunitatem procuracione quoque amplissima, Principis à
 veluti præmio scelerum, ornavit, ceteris Principi quo malè
 bus documentum est. Nam qui bono moderatòq. Resp. admi-
 Principi succedit, amicos & cõsiliarios quibus il- nistrata sit,
 le vsus est retinere debet: qui verò post Principem ab ipsius sus-
 inuisum & cuius imperij panitet, principatum ac cessore reti-
 ceperit, is veteris aulæ ministris abiectis probos nendi non
 & expertos asciscat. Quippe licet quidquid in Re- sunt.
 publ. administranda peccatur, id omne Principis
 amicis assignari solet, culpa tamen in Princi-
 pem reiicitur: & sibi pessimè consuluit Galba
 quum Halotum & Tigellinum ministros Neronis
 populo ad supplicium flagitanti non dedit. Nam
 Romani eadem nouæ aulæ mala æquè grauiora non
 æquè excusantes, & se in tempora Neronis reuo-
 lutos rati, Galbæ imperium aspernati sunt. Nec
 minus Othonis: etsi contra spem omnium non
 deliciis neque desidia torpesceret, & dissimulata
 luxuria cuncta ad decorem imperij composita es-
 sent. Nam quum Neronianis ministris vteretur,
 eo plus formidinis afferebant falsæ virtutes & re-
 ditura vitia. Itaque bonis admodum suspectus, &
 victus à Vitellio, manu sua cecidit.

lib. 1. c. 12.

Dion in Othone.

CONTRA Ludouicus XI, quum regni Galliæ Com. lib. 1.
 hereditatem adiret, minus consultè fecit quum ca. 5. 9. & 12.
 veteris aulæ consiliarios & paternos amicos exau-
 toraret. cuiusmodi erant comes Dunensis, mare-
 schallus Loheacus, comes Dammartinus, Caro-
 lus Ambasianus, Caumontius, Buelius, & alij ali-
 quot, quibus vsus erat Carolus V I I. ipsius pater.
 Quippe reputans se succedere sapienti regi, & qui

regni optimè administrati laudem tulisset, fideles ministros, quorum industria prudentiâq. patrem vsu esse summis in rerum difficultatibus meminerat, abiicere non debuit. Sed hunc Ludouici errorem pœnitentia statim consequuta est: & hoc inter eius virtutes vel maximè numerandum est, quòd, alienus à superbia, vbi peccatum vel monitus vel sponte animaduertisset, maturè corrigeret. Itaque patris amicos pristinae dignitati restituit, & in eò culpæ nomen effugit in quo per imprudentiam deliquerat. Nam vt ait Sophocles,

Sophocl. in
Antig.

*Hominibus omnibus commune est delinquere:
Postquam verò deliquerit, ille non amplius est vir
Inconsultus neque infelix, quicumque in malum
Lapsus medetur, neque immobilis extiterit.
Pertinacia siquidem stultitiæ obnoxia est.*

Quod à superbis contrà fit. quippe neque illi errores sollertia emendare, neque prudentioribus parère, in animum inducunt: ac si fortè moneas, in deterius interpretando, stultitiæ pertinaciam iungunt: vnde illis certa perniciës. Huiuscemodi ingenio fuit Galba, qui quum de quibusdam Reipartibus malè administratis admoneretur, contra maci arrogantiã consilia & remedia respuebat: indignum tanto fastigio reputans, Principem senem à subditis doceri.

Quod verò de mutandis superioris Principis consiliariis dixi, id in Gallia saepe ad conciliandos populi & nobilium animos factum est. Childericus Merouei filius quum malis consiliariis vteretur à Francis regno expulsus est: sed idem reuocatus, mutato Consilio, regnum sapientius administravit.

nistrauit. Idem ferè accidit Carolo Sapièti, quum
 Delphinus esset: idem Carolo VI, Carolo VII, &
 Ludouico XI, multisque aliis, quorum historias
 percensere longum esset. Sape numero equidem
 eiusmodi mutationes magis accidere inuidia &
 æmulatione procerum aduersum ignobiles &
 obscuros, quos Princeps ad summos honorum
 gradus eueheret, quàm iustam ob causam. Itaque
 vt talibus odiis ac fastidiis obuiam eat Princeps,
 ita humiliores attollet, vt nobilitate & honorib.
 insignes non pellat. Tenues verò, loci ac fortunæ
 prioris memores modestè sese gerere, nobiliores
 obseruare & colere, debent. in primis tamen de-
 cus publicum & fidem erga Principem caram ha-
 bere. Si verò casu in odium Populi vel Nobilita-
 tis inciderint, multo satius est eorum honorẽ exuen-
 do, & abstinendo publicis muneribus, inuidiam
 restinguere, quàm vt pertinacius retinendo Rẽp.
 in discrimen adducant. Rex Carolus VII. fidos & Annal. in
ann. 1426.
 sapientes amicos in consilio habebat, Tanneguiũ
 Castellanium equitem, Ioannem Lupetium Pro-
 uinciæ præsidem, Episcopum Claromontanum,
 & aliquot item alios mediocris loci ac fortunæ,
 qui pluribus in negotiis, & quum Delphinus &
 quum Rex esset, de ipso bene meriti erant. Per
 eos diès bellum gerebat Carolus ciuili similli-
 mum bello aduersus ducem Burgundiæ, cuius par-
 tes secretò dux Britannia fovebat. Id bellum Rex
 quouis modo finire cupiens, cum ducibus vltro
 egit. illi se haud grauatè pacis mentionem admit-
 tere dixerunt: sed conuenire non posse, nisi abdi-
 catis consiliariis quibus vteretur, alios ascisceret.

Hoc ubi dicti cōfiliarij intellexerunt, regi dixerunt se pacem non moraturos: ac ne bono publico obstarent, domum non inuitos concedere. immò ut rex his legibus pacem acciperet ipsi censuere. Neque sibi iniuriam fieri aut regi fidos ministros eripi questi sunt: & se in regia velut in regni arce ac præsidio collocatos, inde abscedere pro sua fide non posse. Quippe paratum esse responsum non ignorabant: An scilicet tantum sibi sumere vellent, ut existimarent in toto Gallia regno alios pari fide ac prudentia reperiri non posse.

SED, ut ad rem redeam, si vni tantum Princeps rerum curam commiserit, præterquam quòd se ipse in periculum ingens certumque conicit, magnas ex eo in Republ. turbas tempestatesq. oriri necesse est. Quippe hoc factum hominibus, ut postquam honores & dignitates adepti sunt, secundam fortunam, cui nihil deest nisi eius moderatio, bene ac sapienter ferre non possint. Seuerus Imper. ex parua humilique fortuna Plautianum ad tantas opes prouexerat, ut ille Imperatoris, Seuerus Præfecti, loco esse videretur. His itaque ille opibus & licentia abutens, non modò nihil crudelitatis aut violentiæ in ciues omisit: verum Imperij quoque occupandi & Seueri cum duobus filiis obtruncandi consilium iniit. Sed omnem rem Saturninus tribunus mil. totius coniurationis gnarus, ad Seuerum detulit. Itaque in palatium accitus Plautianus, Seuero beneficia & honores mollius exprobrante, iussu Antonini filij eius interfectus est.

NEQVE tantum honorum splendore mortali-
lium

lium animi præstinguuntur, sed priuatum quoque modum supergressa opes & nimia potentia homines periculosis inuidiæ fluctibus inuoluunt merguntque. Regnante in Gallia Philippo Pulchro, Enguerrantius Marignius, comes Longueuillaus, omnia propemodum regni ac regis negotia administrabat: sed in primis regij ararij & pecuniæ publicæ curam gerebat. Eius opera Basilica regia, senatus habendi locus, Lutetiæ opere magnifico exstructa est. Sed mortuo Philippo à Carolo Valesio eius fratre repetundarum postulatus est. quumque is & regiæ stirpis princeps esset, & apud Lud. Hutinum Philippi filium autoritate & gratia valeret, tanta vi in Enguerrantium (cuius post mortem Philippi fracta potentia erat) incubuit, vt illum peculatus damnatum Lutetiæ in patibulum ageret. Nimia ei opes, nimia potentia, inuidiæ: inuidia tam fœdi exitus, causa haud dubiè fuit. Quippe multorum quidem criminum accusatus, sed nullius capitalis reus peractus est. Immo (sicut nostri Annales memorant) quum ne ipsi quidem sui purgandi copia fieret, tanto impetu in eum ferebatur Carolus, inauditus & indefensus tamquam innocens periit. Sed posteaquam ipsius morte inuidiæ flamma restincta est, & odium resedit, tum demum penitentia duei Carolus, & occultis pectoris tormentis cruciari cœpit. Inter hæc valitudine aduersa correptus, ratus Enguerrantij iniuste accusati & perempti pœnas abs se diuinitus expeti, per omnia piaculorum genera, missas & elemosynas, illius manes placare studuit: si fortè & cruciatus finire

Annal. in
ann. 1314.
& 1320.

quibus animus lacerabatur & melius habere posset. Sed paralyti tandem consumtus est, Quamobrem Enguerrantius ipse quidem fortunæ suæ mole & pondere corruit: sed Caroli quoque exitus docuit quàm noxium sit conscientia vim afferre ut prauis cupiditatibus morem geras. Quum enim conscientiam (id est, rectum rationis iudicium, qua discreti à beluis proximè ad Dei similitudinem effigiémque accedimus) in omni re dominari fas sit, qui eam affectibus ancillari cogunt, præposterè seruis dominam subiiciendo, constitutum ab ipso Deo ordinem legémque peruertunt.

III. THEOREMA.

Externis hominibus fidere Princeps non debet.

QVI patria pulsus est (inquit Machiauellus) emigrat ad Principem qui ei tutam sedem atque hospitium præbet, non amore aut studio in illum, sed vt necessitati ac tempori seruiat. Quùmque sola utilitatis spe moueatur, simulatque alius Princeps ampliorem conditionem illi obtulerit, Principem à quo primum exceptus est prodet ac deseret, quocumque vinculo, promisso vel iureiurando, fidem suam obstrinxerit.

Comment.
lib. 2. cap. 31.

NSTVD Machiaueli dogma refellere mihi in animo non est, verum enim est, si quidem ex ipsius mente interpretari libet. Sed quoniam eius discipuli secus eorum vtuntur, atque aliter accipiunt, illud prætermittere non debui. Illi ergo ita interpretantur: Principem peregrinis fidere non debere, sed popularium & suæ gentis hominum semper (si fieri possit) opera vt, etiam in peregrinis prouinciis administrandis, si quas fortè in ditioe habeat. Sic Angliæ reges, quum Aquitania, Normania, Insula

Franciae, & Picardia propè tota, potuerunt, iis prouinciis non Gallos sed Anglos procuratores & praefectos imponebant. Sic rex Hispaniae, quum Belgium, Burgundiae comitatum, Mediolanensem ducatum, regna Siculum & Neapolitanum, extra Hispaniam possideat, eas prouincias ferè Hispanis mandat. His igitur exemplis fortè adducti Machiati, sectatores concludunt, Principi peregrinos (id est, qui communem cum Principe patriam & gentem non habeant) ad nullam Reipubl. partem adhibendos esse, etiamsi alioquin sub eius imperio ac ditione uiuant. Ego contra docere, quantum potero ingenio assequi, nitar, Principem in Reipubl. administranda subditis suis, etiamsi diuersa gentis sint, uti debere: atque ad eò prouincias externas suae ditionis, eiusdem illius gentis praefectis & magistratibus committere, quoad eius fieri possit.

Quum enim homines natura patriam caram habeant, si magistratus eadem illa gente, cui impositus est, ortus sit, haud dubiè illum omnes ut sui corporis multò cariores quam externum habebunt. Atque is populum, cui sponte acceptus & gratus est, facillimè obsequentem praestabit Principi, si quidem vera tutaque obedientia beneuolentia magis quam vi aut metu quaeritur. Adhuc quum necesse sit ut magistratus earum gentium quibus praesunt ingenitis sese accommodent, si illi peregrini sunt, peregrinis moribus impares, diuersa à suis instituta sumere vel nequeunt, vel dedignantur. Neque tamen sentio non alios rectores populo dandos quam qui vel eodem ex oppido,

vel eadem prouincia, originem duxerint: sed satis
 esse, si commune gentis nomen cum subditis ha-
 beant. Ego enim Romanorum & veterum re-
 gum nostrorum institutum probo, qui neminem
 patiebatur in ea prouincia in qua natus esset, præ-
 fecturam gerere: quia scilicet periculum erat ne
 gratia deprauatus cognatorum & amicorū com-
 modum officio suo ac fidei antefereat. Deinde
 quod propter veterem consuetudinem & fami-
 liarem usum minor futura esset eius autoritas,
 qui inter populares suos magistratum gereret.
 Sed ne illud quidem incommodum fore arbitror
 si Princeps, cui peregrinæ ditiones obtigerint, in
 iis & Præsidem & arcium præfectos suæ gentis
 habeat: indigenas tamen quoq. muneribus Reip.
 admoueat, ac sæpe ipse prouinciæ rector de nego-
 tiis communib. eos adhibeat in consilium. Nam
 quum ex Principis legitimo ac moderato impe-
 rio, populi, qui in eum suum ius transtulit, incolumi-
 tas pendeat, subditorum magnopere interest
 ut Remp. prudenter habeat. Itaque, quum dete-
 rius administratæ sicut dedecus ad Principem, ita
 damnum periculumque ad populum pertineat,
 mirum non est si ciues scire appetant quomodo
 sese gerat Princeps, ac, si quibus ille partem ali-
 quam Reip. commiserit, obedientius omnia fa-
 ciant. Sin verò se à Principe sperni & à Rep. pro-
 cul haberi intelligant, atque omnia munia inter
 peregrinos diuidi, mirum quantum ea re offen-
 dantur. Quippe ex eo colligunt Principem ipso-
 rum fidei diffusum externa præsidia quærere: quum-
 que suspicentur se ab eo non diligi, eum non dili-

gunt. Mox inde incepta, motus, factiones, defectiones, nasci solent: quando subditi cum Principis caritate obsequium simul exuunt. Præterea natura omnes ferè gloriæ atque honoris, auidi sumus: neque ea cupiditas per se malâ aut damnatâ est, quum ij quibus virtutis studium est, decus ac laudem non propter semetipsos, sed quasi virtutis præmium, exoptent. Itaque, quum externæ prouinciæ hominibus viam ad honores Princeps obsepit, bonos quoque ipsos vehemens iniuriæ dolor stimulat; quum non habeant vbi virtus sua eritescere possit: atque in affectus ab cetero vitæ instituto ingenioque diuersos impellit. Aristoteles quoque & Hesiodus verè dixisse videntur, Naturæ legibus ita comparatum esse, vt qui ceteros animi dotibus & ingenio antecellit, ceteris imperet: qui minus industria valet, meliori pareat. Quam ad legem et si summa imperia non dirigantur, propter ancipites eligendi casus, hæret tamen hominum mentibus insculpta: vt qui se nõ indignos honoribus existimant, ægerrimè ferant, si deterioribus ascitis repulsam patiantur. Quam obrem, quoties à Principibus in Reip. procuratore prælati sunt indigenis aduenæ, ab animis contumelia incensis magnas offensiones, tempestates & turbas, ortas legimus.

Annal. ia
ann. 1168.
Cancellarius
peregrinus
publicæ &
promiscuæ
credi in Si-
cilia cau-
sam præ-
buit.

ANNO D. C. LXVIII, Guilielmus Siciliae rex (ceterum è Gallia ortus) Cancellarij dignitate nõ Siculum, sed Gallum hominem, & quidem tanti muneris capacem, auxit. Regni proceres, indignati peregrino tantum in sua terra esse potestatis, tantumque magistratû mandatum esse nouo

noto & externo homini, eam contumeliam ferro
 arcere statuunt. Neque Cancellario modò, sed &
 omnibus Gallis qui in Sicilia, Apulia, Calabria,
 erant, perniciem machinantur. Ergo secretis nun-
 ciis per omnia oppida & municipia dimissis po-
 pulares & conscios coniurationis, quos omnis ge-
 neris sibi ascuerant, hortatur ut in Gallos omnes
 pro se quisque signo dato irruant. Itaque vna li-
 terarum significatione per vniuersam Siciliam,
 Apuliam, Calabriam, Galli vno die omnes fœ-
 dum in modum trucidati sunt. Hæc Gallis in Si-
 cilia calamitas contigit, quòd aduenæ mandata es-
 set Cancellarij dignitas: quamquam alioquin isti
 in Gallorum odium ac cædem prouisi semper fue-
 rint. Nam & anno CIO. CC. LXXXII. coniu-
 ratum itè m eff à Siculis aduersum Gallos, ac con-
 filium in initum ut ad primum signum campanæ,
 quò vespertinæ preces (Vesperas vocant) signifi-
 cantur, per totam Siciliam hospes hospitem Gal-
 lum interimeret, idque die sollemni Paschæ. Neq-
 ea tantum cædes cupidè patrata est, sed ab odio ir-
 råque furentium latronum & carnificum Siculis
 mulieribus, quas Gallorum compressu gravidas
 esse suspicabantur, exsecti vteri, fœtus solo allisi,
 sunt, nequid vsquam Gallici sanguinis superesset.
 Hanc horribilem cædem, Vesperas Siculas nũ-
 cuparunt. Hoc funestum exemplum Italogalli non
 in Sicilia, sed in ipso Gallie sinu, sequuti, anno
 CIO. CC. LXXXII. per nobilissimas Regni vrbes
 ingentem stragem edidere. qua magna morta-
 lium vrs virilis muliebrisque sexus, senes, iuuenes,
 pueri quoque, consumti sunt. Atque ut tam infi-

Vesperas
 Siculæ.

Matutina
Parisiensis.

gnis victoriae monumentum extaret, Matutinam uti Parisiensium nomine memorabilem fecere. Bellius quoque in Commentariis memorat, secundum Papiense praelium, quo Galli à Caesare victi sunt, plurimos milites, qui pugnae superfuerant, & in Galliam reliquias infelicis belli trahebant, inermes, seminudos, labore ac vulneribus fessos, palatos passim per agros, per itinera, ab Italiae caecos & confectos fuisse. Ea videlicet illorum hominum fuit indoles, & generosus animus, ut deni aut viceni unum, armati nudos & faucios, audacter inuaderent. Sed me domesticarum calamitatum recordatio longius tulit. Nunc ad inceptum, id est, eas turbas quae peregrinos ob magistratus oriuntur, redeo.

Froff. lib. 1.
cap. 116. 246.
& seq. Paul.
Emilius in
Phil. Audace.
Platina in
Martino 4.

INTER Ioannem Galliae & Edvardum Angliae reges pax ita Bretiniae conuenit, ut Ioannes summum ius imperiumque Aquitaniae in Edvardum transferret. Quum igitur Aquitania in ditionem Edvardi concessisset, eam Principi Cambriae maximo filiorum possidendam tradidit. Is quum Burdegala regiae suae sedem locasset, eò certatim confluxere primores Aquitaniae & Vasconum nobilissimi, cum ut hominia ei & fidelitatis iusiurandum praestarent, tum ut se ei per omne officij genus gratos acceptosque redderent. Eos Princeps (cui multa dexteritas & humanitas inerant) benignè ac comiter quidem alloqui & in consuetudinem admittere: verum dignitatibus & praefecturis urbanis ac militaribus solos Anglos, quos frequentes secum habebat, ornare. Illi quum cupidini & sumptibus modum non facerent,

facerent, neque minore comitatu, cultu, paratu, quàm indigenarum potentissimi cōspici vellent, licentius alieno vtebantur. Itaque quum & nobilitas ab honorum aditu arceretur, & à magistratibus Anglis multa libidinis & auaritiæ exempla in plebem & oppressos ciues ederentur: quum insuper etiam Princeps nouum tributum indicere vellet: omnes Aquitaniæ vrbes, aliæ aliarum exemplum imitatæ, ab ipso defecerunt. Ita breui Anglus ditionem illam cunctam amisit, quia, quum aduenas indigenis ius reddere & præesse æquum censeret, tædium sui mouerat.

IOANNES minoris Britannia dux, quum ex Anglia vxorem duxisset, Angli partes summa ope fouebat, idque aduersus Gallia regem principem suum. Id cuncta nobilitas Britannica permolestè ferebat. Ergo tali animorum habitu tres totius prouinciæ nobilissimi (Clisso videlicet, Lauallius & Rohanus) quum illum adissent, in eam sententiam loquuti sunt: Planè ignoramus (Princeps) quid tibi in mentem venerit, quamobrem adeo enixè Angli partes tuis opibus adiutas velles. Minimè te fugit nos esse clientes regis Gallia & Britannia ducatum à regno & nomine Gallico pendere. Quamobrem te vehementer oratum volumus, vt foedere ac studio in Anglum ex animo tuo electo, Gallicam societatem amplectaris. Quod si tibi persuadere non possumus, nos tui obsequium potius quàm principis nostri Gallia regis exuemus. His dictis dux incensus, etsi dolorem vultu premeret, temperare tamen sibi non potuit quin erumperet in hæc verba: Erepta Aquitania

grauem à Gallo regi Angliæ iniuriam fieri. Nec longo interuallo interiecto, diffusus popularium fidei, ministros sibi ac domesticos ex Anglia acciuit, tum quos præfecturis vrbanis & militaribus ornaret. Iis ab Anglò missis, Britannia proceres ac nobiles indignati suam fidem suspectam esse, & sibi anteferri Anglos, priusquam illi appellerent, maturandum rati, vrbes, arces, & locorum munitissima, priores occupant. In eas angustias dux redactus, patria excedens in Angliam traiecit. Ita ille Britannia dux solum vertere coactus est, quod seipsum & munia patriæ externis potius quàm popularibus crederet.

Comin. I. lib.
7. cap. 14.

INCREDIBILE est quanta celeritate Carolus VIII, Neapolitanum regnum propemodum sine vlla militum iactura subegerit: & quanta lætitia Regem exceperint Neapolitani, longa & dura tyrannide Ferdinandi & Alphonsi regum defessi. Minimo negotio poterat Rex, quamuis adolescens (si lectos & idoneos homines, quibus destitutus erat, in consilio habuisset) nobilissimum illud regnum in obsequio retinere, quando omnis vltro nobilitas ac populus deficientes ab Aragonica domo se in Regis fidem ac clientelam tradebant. Maxima igitur erat omnium hominum gratulatio ac lætitia propter depulsam à se tyrannidem. Sed tot secundarum rerum vberimus proventus breui spatio euanuit, magno Regis ac reip. detrimento. Quippe nostri, repentina felicitate incautius & licentius vsi, nobilitatem indignè tractare cœperunt: eos præsertim qui Andegauen-
tionem

tionem atque omne ius belli acceperat. Deinde Rex ipse, nulla habita ratione Neapolitanæ nobilitatis, omnia munia, omnes dignitates, Gallis attribuit: passimque constituit præfectos, è quibus plerique cupidè & auarè, nonnulli etiam parum bona fide, rem administrabant. Itaque nobilibus, quos offenderat, ceteros ad defectionem impellentibus, maturè regno illo excidit.

MULTO etiam infelicius cecidit Gallis, quum in Hispania de loco & virtute cum Hispanis certarunt. Rex Castellæ Ioannes Dionysio Lusitanorum regi bellum illaturus petiit à rege Galliæ, cum quo sibi fœdus arctissimum intercedebat, ut socia arma secū iungeret. Ei Galliæ rex equestres pedestresque copias egregiè instructas in subsidium misit. Illuc quum venissent Galli, comiter à rege accepti, ab eo summopere contenderunt ut in prima acie collocarentur: ibi se antè parta decora nona gloria cumulatuos. At verò Castellani ægrè ferre, suam virtutem adeo Gallis despectui esse, ut locum sibi debitum præreptum irent. Indignando tamen & querèdo nihil egerunt: rex Gallos, uti voluerant, in fronte constituit. Itaque Castellani, quum diuisis copiis, victoriam hostibus non difficilem: coniunctis, se hostibus pares fore possent existimare, nisi ira inuidiæque occæcassent animos: victoriam nulla ope adiuuare statuunt. Irent Galli, & soli prosperæ pugnæ gloriam, vel aduersæ dedecus, ferrent. Itaque à Gallis pugna acriter cepta, & primo concursu adeo æquis viribus res gesta est, ut si paulum modò annisi essent socij qui in vltima acie erant, victoria in manibus

Froff. lib. 3.
cap. 12. 13. 14.
15 16.

esset: sed à Castellanis de industria cessatum est: & Galli propemodum omnes, nullis subsidiis fulti, vel in acie cæsi vel capti sunt. Sed multo maxime miserabilis fuit mille equitum clades, in quibus erant nouemdecim Proceres. Nam quum Lusitani (à quibus illi capti erāt) fusis Gallis nouum sibi de integro prælium aduersus postremam aciem superesse cernerent, captiuos omnes interficere statuunt, ne vel euaderent, vel auersam suam aciem ab tergo adorirentur. Iugulatis captiuis, aduersus integram Castellanorum aciem procedunt. sed illi quoque, dimidia quippe virium parte detracta, facillimè oppressi sunt. Nisi Gallos gloriae cupidò immodica transuersos egisset, vt supra indigenas honore se attolli dignum ducerent, tanta non accepta esset clades.

1. Reg. c. 10.
2. Chro. c. 22.

OCHOZIAS rex Iuda, Athaliae, Samaritanæ mulieris, filius, Samaritanis, matris suasu, præcipua regni munia attribuit, præteritis probis ac sapientibus viris quos in regno habebat. Itaque quum Samaritanis (inuisis hominibus & qui peregrinis atque incestis sacris ritus patrios mutauerant) vteretur potius quàm Iudæis & indigenis, maturam sibi perniciem conciuit. Nam quum Iehu Achabi fratris Athaliae domum subuerteret, propinquos eius quoque & amicos, atque in his Ochoziam vniuersa propemodum eum stirpe, sustulit.

Esther. ca. 6.
7. 8. &c.

ASSVÆRVS, Persarum & Medorum rex, Amanum, minimè Persicæ stirpis hominem sed Macedonem, inter præcipuos amicos aliquandò extulerat. Is quum opibus & gratia apud regem pol-
leret,

leret, non modò Mardocheum, cui propriè infer-
sus erat, sed omnes quoque Iudæos, impetrato à
rege funesto edicto, tollere destinauerat. Verùm
posteaquam rex intellexit Mardocheum sape de
se optimè meritum esse, non modò tam crudele e-
dictum antiquauit, sed Amano quoque (qui tot
victimas sanguinis suæ immolare decreuerat, & re-
gnum sanguine innoxio contaminare) laqueo gu-
lam frangi iussit: ipsius opibus atq. honoribus in
Mardocheum translatis.

ALEXANDER rex Eperi, quum in Italiam ab Liu Annal.
lib. 8.
Tarentinis accitus esset, multasque Brutiorum &
Lucanorum cepisset vrbes, ducentos fermè Lu-
canorum exules circa se pro fidis habebat: vt ple-
raque eius generis ingenia sunt, cum fortuna mu-
tabilem gerentes fidem. Nam quum ad suos ci-
ues nuncios misissent, pacto reditu, promiserunt,
regem aut viuum aut mortuum in potestatem da-
turos. Itaque quum ad Acherontem amnem per-
uenisset, cuius fortè pontem ingens vis aquæ ab-
stulerat, cumque incerto vado transmitteret, iam
propè egressum, eminus veruto Lucanus exsul
transfigit. Lapsum inde cum inhaerente telo cor-
pus exanime detulit amnis in hostiū præsidia. ibi
fœda laceratio corporis facta. Hunc Alexander
Eperensis, quum peregrinæ fidei nimium crede-
ret, tristem euentum habuit.

CAROLVS, dux Burgundiæ postremus, quum Cominus
lib. 4. cap. 17.
& lib. 5. cap.
6. & 8.
Noesium frustra oppugnasset, ita popularibus
suis cepit diffidere, vt eos propemodum despice-
ret. Ex Italia autem circiter mille cataphractos
euocauerat, iisque utebatur etiam in obsidione

Nouesiana. Comitem verò Campobachium qua-
 dringentis equitibus præfecerat. Is quoniam An-
 degauiensis familiæ partes, quæ bellum Neapoli
 gessit, sequebatur, proscriptus & omnibus bonis
 exutus, in Galliam se receperat, & honorificè ex-
 ceptus fuerat à Carolo Burgundiæ duce, & multi
 præterea cum eo Itali. Ab eo autem in Italiam
 missus vt equitatum cogeret, tum primùm in iti-
 nere conuertit se ad clandestina consilia. Quippe
 regi Galliæ sæpe pollicitus est, se vel capturum il-
 lum, vel interfecturum, quum exercitum lustra-
 ret: eoque nomine petebat viginti aureorum mil-
 lia & ditionem aliquam in Gallia idoneam. Ad-
 hæc siquando bellum committeretur, illo deserto
 se transiturum ad regem, modò ipse condiciones
 inuicem præstaret. Eam improbitatem atq; per-
 fidiam Rex agrè tulit, & Fabricium imitatus, om-
 nia per Contraum Carolo enunciauit. Ille, quia
 hoc putabat fieri captiosè, ei fidem non habuit,
 & domesticum proditorem multò maiori bene-
 uolentia quàm prius complectebatur. Præterea
 quum maximam in castris ad Nanceium autorita-
 tem haberet, promiserat Lotharingo se moram
 illaturum obsidioni & perfecturum vt ad oppu-
 gnationem necessaria desiderarentur. Quumque
 nobiles aliquot Lotharingi, & in iis prouincialis
 quidam Cifronius, in oppidum obsessum cona-
 rentur ingredi, captus est Cifronius, quo tãquam
 internuntio & interprete utebatur Campobachus
 ad Lotharingum in iis quæ cum ipso communi-
 caret. Cifronium captum quum suspendi iussisset
 Carolus, is nunciari Carolo iubet, si sibi cum
 eo remo-

eo remotis arbitris colloquendi potestas fiat, quædam dicturum ei quæ ad ipsius salutem pertineant. Tum fortè quum adesset Campobachus, diligenter obseruabat omnia, metuens ne proderetur. Carolus illum deprecandi supplicij causa colloquium petere dixit: simul quid vellet iubet sibi per alios nunciari. Cifronius ait se nemini præterquam ei soli dicturum. Quum persisteret in sententia Carolus, inter eundem multos ille obtestabatur vt Principem monerent. Et flexerat aliquos: sed hi denuo interpellaturi Carolum excludebantur à Campobachio, qui pro foribus cubi- culi versabatur, & aditu prohibebat omnes, affirmans mandatum esse Principis vt è medio tolleretur: simul tribunum militum vrgebat vt acceleraret supplicium. Itaque ille suspensus est, summo cum detrimento Caroli. Sed Deo ita visum est, qui tenebras eiuscemodi menti Caroli circumfudit, vt ex proditoris Campobachij sententia, omnium deterrimum consilium sequutus, fortunam prælij periclitaretur & in acie occumberet. Hic fuit exitus potentissimi Principis (cuius ditiohes, veluti spolia, finitimi Principes inter se diuiserunt) dum peregrinam & inexpertam fidem domesticæ & cognitæ anteposit.

GORDIANVS iunior, quum cõsiliis Misithei Capitol. in Gordiano. foceri vteretur, imperium feliciter belli domiq. administravit. Quippe & Persarum rege summo- to, Antiochiam, Nisibin, Carras, quæ omnia sub Persarum imperio erant, recepit: effecitq. vt Persæ qui iam in Italia timebantur, regni sui se finib. continerent. Sed rebus ita super vota fluentibus

malus quidam genius inuidit. Nam magno & Reip. & Gordiani damno extinctus est Mithreus optimus & sapientissimus vir: in cuius locū quum præfectus esset prætorii cohortib. Philippus quidam, Arabs, & quidem humili genere natus: is statim Gordianum imprudentem dolis & infidiis captauit. Nam primū naues frumentarias auertit: deinde in ea loca milites deduxit, vbi annonæ & comæatuum copia non esset. His ergo artibus milites infestos illi reddidit: rumore etiam sparso, adolescentem esse Gordianum, neque imperij capacem. Militibus fame iam antè victis facillimum fuit persuadere quidquid vellet. Itaque militaribus suffragiis imperium Philippo mandatum est, iussūque vt cum Gordiano, quasi eius tutor, pari iure imperaret. Sed Gordianus Augustorum heres, quum æquatum sibi imperium cum homine ignobili & improbo agrè ferret, sperans posse Philippo imperium abrogari, processit ad tentandos militum animos. Sed eos Philippus adeo promissis & donis onerarat, vt ipsius toti essent. Ergo quum ob factionē Philippi minus valeret apud milites, petiit vt æquale saltem inter eos esset imperium, nec impetrauit. Dehinc petiit vt loco Cæsaris haberetur, neque id obtinuit. Petiit etiam vt præfecti loco esset Philippo: quod & ipsum negatum est. Vltimæ preces fuerunt vt eum Philippus pro duce haberet, & pateretur viuere. Sed quum ille cogitaret fieri posse vt deseruescente militum ira, populi Rom. & senatus studio, imperium restitueretur Gordiano, clamantem ante conspectum duci, spoliari & occidi, iussit. Quo factiore

cinore quid immanius, quid execrabilius, vel in extrema barbaria perpetrari poterat? Eant iam Principes, & eiusmodi peregrinis rerum summam & seipfos committant.

ROMANI veteres (quorum sapientia documento esse debet) non modò peregrinos sed ne socios quidem ipsos ac propè consanguineos Latini nominis in senatum admittebant: immò illis petentibus vt senatus æqua pars ex vtraque gente esset, & confociato imperio alter consul Roma alter ex Latio crearetur, bellū quàm eam pacem maluere, in qua peregrinum senatum, peregrinos consules, Romæ essent visuri. Post cladem Cannensem, qua consulares aliquot, prætorique & ædilitij & LXXX præterea senatores, ceciderant, quum maxima solitudo in curia esset, & tantum senatorum aduersæ pugnae, ad hoc sui quemque casus, per quinquennium absumsissent, de ea re M. Pomponius prætor ad senatum retulit. Tum Sp. Caruilius, quum longa oratione non solum inopiam sed etiam paucitatem ciuium, ex quibus in patres legerentur, conquestus esset: explendi senatus causa, & iungendi artius Latini nominis, pro magna re se suadere dixit, vt ex singulis populis Latinorum binis senatoribus, quos patres Romani censuissent, ciuitas daretur: atque in demortuorum locum in senatum legerentur. Eam sententiam haud æquioribus animis quàm ipsorū quondam postulatam Latinorum, Patres audierunt. & quum fremitus indignantium tota curia esset: & præcipue Manlius, Esse etiam nunc stirpis eius virum diceret, ex qua quondam in Capitolio con-

fulminatus esset, quem Latinum in curia vidisset, eum sua manu se interfecturum: Q. Fabius Maximusquam rei vllius alieniorę tempore mentionem factam in senatu dixit, quàm inter tam suspensos sociorum animos incertamq. fidem id tactũ quod insuper sollicitaret eos. Eã vnus hominis temerariã vocem silentio omniũ extinguendam esse: & siquid vñquam arcani sanctiue ad fiendum in curia fuerit, id omnium maximè tegendum, occulendum, obliuiscendum, pro non di&to habendum, esse. Ita eius rei oppressa mentio est: sed ex eo maximè aduerso rumore Caruilius fuit, quòd peregrinos in senatum inducendi autor fuisset.

SED quid veterum Romanorum exempla obsoleta auo quærimus? Minimæ hodie quæque ciuitates pari modo ac iure rempublicam suam administrant. Venetiis equidem, Genuæ, & in aliis Italiae liberis vrbibus, Argentorati, Norimbergę, Augustæ, Francfordiæ, Magdeburgi, inque aliis Germaniæ ciuitatibus, & tredecim Heluetiorum pagis, mos hic religiosissimè obseruatur: Ne ad munia Reipubl. peregrini admittantur. Immo plerique aduenis apud se habitandi potestatem non faciunt. Durius id quidem fortassis & inhumanius, quando *φιλoxενία* Deus toties commendat, & eò nos natura ducimur. Peregrini verò ipsi si in prouincia aut vrbe quapiam humaniter excipiuntur, eo contenti esse debent, neque temerè Reip. negotiis sese immiscere, aut honores appetere, ne tandem (vt ferè fit) indigenarum aduersum seordia inuidiamque concitent. Gallica gens præ ceteris ha-

ris habetur *φιλότητος*, & in Gallia exteri homines cum indigenis propè pari iure vtuntur. Anglos tamen nimia fortuna luxuriantes non tulere patres nostri, quum omnium Aquitanix dignitatum & officiorum soli potiri vellent. Similia exempla eade forte poterit nostra ætas, neque planè incredibile est, quæ aliquando euenerunt, ea nunc quoque posse fieri.

LEX Salica (quæ in Gallia & Germania obseruatur) non tantum scripta est ad mulieres Regni hereditate arcendas, ne videlicet propter infirmitatem consilij summam imperij obtineant: quippe & in maribus sæpe par est indignitas. Sed ob id potissimum lata videtur, & perpetuo omnium ætatum vsu confirmata, ne per connubia & affinitates peregrini ad Regni successionem sibi aditum faceret. Intolerabilius enim multò esset Gallicis externi regis imperio subiici, quàm Gallicæ stirpis reginæ. aded peregrina dominatio Gallis inuisa est. Deinde latius serpsit hoc malum, nam Princeps externus suos honoribus augere quàm indigenas mauult, & ea re offensis popularium animis, turbæ, seditiones, bella, nascuntur. Quæ non tantum Reip. detrimento, & populi sanguine, sed etiam ipsius Principis nonnumquam perniciæ, expiantur.

INSIGNE & domesticum eius rei exemplum Annales nostri suppeditant. Brunehildis Hispana mulier, Gallix regina vidua, Langobardum quendam, Protadium nomine, quem in deliciis habebat, Palatij magistrum, seu Præfectum (id est, totius Regni procuratorem) constituit. Is vbi vi-

Annal. in
ann. 607.

Palatij ma-
gister pere-
grinus, in
Gallia belli
ciuilibus causis.

det eò se reginæ gratia prouectum, Principes & proceres Regni præ se despiciere, atque vltro variis artibus ludificari, coepit. Tum inexhausta auri cupidine ardens, manubiis & rapinis miseros Gallos adeo exerciuit, vt nobilium iuxta ac plebis odio flagraret. Eo fortè tempore Theodebertus & Theodoricus, Brunehildis filij, de imperio & opibus certabant: quos in concordiam redigere proceres, vtriusque vassalli, summa ope quum niterentur, Protadius obnixè impediabat. Itaque quum illi iactura vnius aduenæ, qui vnus pacem morabatur, bellum intestinum finire, quàm tot viros nobiles mutuis sese cladibus atterere, satius ducerent, Protadium obruncant. Huius Langobardi exitus, Langobardis, qui hodie Galliam pro libidine versant, si sana mens esset, documento esse poterat. Ludouicus Pius, Caroli magni filius, regij Præfecti dignitate Berardum quemdam Hispanum, ornauit. Quem immodicè sese efferentem, quum tres regij adolescentes, Lotharius, Ludouicus, Pipinus, impatientes æmuli, ferre nõ possent, in ipsam regem & patrem inuam conuertunt. Itaque coniurati aduersus patrem filij captum Ludouicum, & Suefiones ductum, abdicare se Gallicæ regno, & Germaniæ Italiæq. imperio, coegerunt. Sed eum Galliæ & Germaniæ proceres ex S. Marci Suefionensis monasterio eductum, in quod abdicato magistratu, velut in custodiam conditus erat, filiis cum patre in gratiam reductis, pristinae libertati & dignitati restituerunt. Verum tamen tantum discrimen dedecusque nunquam adisset nobilissimus Rex atque Imperator,

nisi, nimia facilitate & imprudentia lapsus, peregrini hominis fastigium supra populares & indigenas extulisset.

I A M, vt huic argumento finem imponam, testimonium locuples Martini Bellaij, equitis aurti, viri prudentia atque vsu rerum præstantissimi, superioribus adiungam. Is dicit, Francisco t. in Galliis regnante, rebus Gallicis multo plus illatum esse detrimêti à peregrinis qui ab ipso ad hostem descuerunt, quàm ab vlla vi, aut alia causa. In iis autem præcipuè numerat, Episcopum Leodiensem, Principem Aurengium, Marchionem Mantuanum, Andream Dorian Genuensem, Hieronymum Moronem (qui Mediolanenses ad defectionem impulit) & aliquot item alios. Sed ea, quia memoria nostra gesta sunt, fusius exsequi superfedeo: tum pluribus exemplis validisque rationibus abundè mihi docuisse videor (aduersus Machiaueli scholam) Principem haud alia ratione rerum incolumitati melius consulere posse, quàm si prouinciarum suæ ditionis munia, earumdem ciuibus atque indigenis fungenda permitterit. Subditorum enim mores atq. ingenia multo facilius à notis & sui corporis viris quàm ab inquilinis tractantur: deinde nihil odiosius populo, quàm si summa quæque officia, sacerdotia, dignitates, ab externis occupari videat. vt ait Cominæus. Equidem Officia perrarè in Galliis ad peregrinos delata legimus: nisi quòd paucis abhinc annis ad amplissima quæq. aspirare ausi, in quamlibet altum fastigium nescio qua arte erepserunt. Nam olim centurionatus fortè illis & tribunatus

Commeng.
lib. 2.

Peregrini ad
proditione
faciles &
probi.

militum mandabatur, vt eo nomine plures in suis
 terris milites Regi scriberent. Beneficia verò di-
 tissima & maximè opima pridem in Galliis Itali-
 occupauerunt, ab Rom. Pontifice impetrata: neq-
 is Regibus nostris animus erat vt contrà ire aude-
 rent. Dedit tamen ea mundinatio Carolo vi. oc-
 casionem, vt anno 1365 edicto vetaret ne Gallia: sa-
 cerdotia peregrinis conferrentur: quod & antea
 saepe & sequenti tempore regiis Edictis sanctum
 & confirmatum est. Eorum obsoletum vsum re-
 uocari æquum esset: sed huius mali nondum matu-
 ra correctio est, quando isti omnia tenent.

QVAM OBREM hinc veros omnèis & germa-
 nos Gallos obtestor, vt attentè considerent quàm
 pessimè de semet ipsi consulant, quàm in iniuria
 sua molles ac lenti sint. Annon pudet ignauia? pa-
 ti vt à patriæ cultu & Reip. muneribus procul ha-
 biti, in sua terrâ pro alienigenis affimentur? Nam
 Itali, seu potius Italogalli, qui Gallicæ reip. guber-
 naculâ tenent, istud Machiaueli placitum, Haud
 temerè peregrinis fidendum esse, sicuti verum est
 ita pro vèro vsurpant. Itaque nullos, nisi suæ gen-
 tis homines, aut fortè Gallos quosdam degeneres,
 quos ita in obsequium suum formarunt, vt illorum
 quàm sui similes esse malint, socios scelerum, mi-
 nistros libidinum, ad honores & dignitates pro-
 uehant. Gallici verò non magis sanguinis quàm
 animi viròs ab omnibus Reip. partibus, vt pere-
 grinos & suspectos, arcent. En quò reciderit pri-
 sca patrum nostrorum virtus, qui Asia intulere at
 runt, qui Gothos & Saracenos Gallia, Germa-
 nia,

na, Hispania, expulere. Quantum interest inter
 maiores nostros, fortissimos viros, & nos poste-
 ros eorum? Illi Europam atque Asiam per strages
 barbarorum penetrantes, magno maris terrarum-
 que spatio discretas prouincias armis subegerunt:
 nos in sedibus patriis non omni tantum amissa di-
 gnitate, sed libertate quoque per ignauiam pro-
 dita, ab alienigenis sub iugum mittimur. Illi ma-
 gnas Italorum copias parua manu in Italia fude-
 re: nobis adeo segnitia atque secordia animus
 corruptus est, vt a paucis Italis in terra nostra
 patiamur nos colu, fuso, calamis, vinci. Annò eos
 per omnia clandestina latrociniorum ac venefi-
 ciorum scelera grassari cernimus? deniq. id vnum
 moliri, vt, nequid suæ libidini obstet, suspectam
 sibi nobilitatem in Galliis, ac virtutem omnem,
 excindant? Exspectemus dum hæc flamma, quam
 cunctando alimus, singulas per domos vagata, v-
 niuersum regnum corripiat. Immò ego hîc noti-
 tantum Gallorum tum qui in Gallia obnoxij, tum
 qui extra Galliam extorres, vagantur, sed omniũ
 quoque gentium fidem misericordiamq. implo-
 ro, vt communi ope ad commune istud incẽdium
 restinguendum accurrant. Quippe ad nos pericu-
 lum, ad omnes dedecus & exemplum, pertinet. E-
 quidem, si nos auitæ virtutis memores, vires no-
 stras non ignorabimus, externos istos tyrannos
 cervicibus nostris depulsos, ablegabimus in suas
 terras, neque vltra eos timebimus, quibus nos
 terrori esse decet.

COMMENTARIUS SE-
CVNDVS, DE RELIGIO-
NE, QVÆ PRINCIPI
obseruanda est.

P R Æ F A T I O.

SUPERIORE libro de Consilio Princi-
pis satis fusè à nobis tractatum est: nunc
opportunitate videtur de Religio-
ne quoque agere, quam in sua ditione
Princeps instituere & conseruare debet. Etenim
de hoc illi ante omnia consultandum est, vt vide-
licet vera Religio primùm ab ipso, deinde à sub-
ditis, colatur. Hic Machiauellus, planè à Deo &
Dei contemtor, longè aliter suum Principem
instituit. quippe non vult Principem laborare, ve-
ramne an falsam Religionem habeat: immò fa-
uere & indulgere mendaciis iubet, siquæ fortè in-
erunt. Præterea eousque prouehitur execrandus
nebulo, vt Ethnicam superstitionem Christianam
religioni sine vlllo pudore anteponat. Huic tamen
tali libro Sorbona indulgens parcat, neque vt hæ-
reticum notat. Verùm priusquam nefanda ipsius
dogmata refutare aggredior, quid in ea re haud
dubitâter Princeps sequi debeat paucis exsequar.
Principiò ergo istud axioma vt *αὐτόπιστον* & con-
colendam

P R Æ F A T I O.

131

colendam esse: quippe solam veram rectamque sicuti ex ipsius vetustate, sinceritate, & præstanti doctrina, constat. Primum enim quis neget omnium religionum, quotquot extiterunt existantve, nullam ea antiquiorem esse? Quippe innixa Dei promissis de Christo, atque ipsius ore Patrum veterimis ab ipso rerum initio tradita, mox literarum monumentis à Mose mandata, per manus ad posteros transit. Porro inter omnes doctos & pios constat, nullum Græcum vel Latinum scriptorem nisi multis post Mosem annis fuisse: illumque multis seculis scripsisse ante Homerum, Hesiodum, Berosum, Manethonem, Metasthenem, & ceteros qui vetustissimi scriptorum habentur. Præterea quæ Mose describit genealogiam Noe, & omnium gentium originem deducit ab ipsius filiis (quorum nomina pleræque etiam hodie retinent) nonne satis perspicue probat, se ab ipsis mundi primordiis historiae initium duxisse? Nam quum ab ipsis eorumque filiis ac nepotibus nomina sumserint gentes (vt à Madai Medi, ab Iauanones, à Dodanim Dodonæi, à Riphath Riphæi, à Tarsis Tarsenses, à Canaan Cananæi, à Sidone Sidonij, ab Elam Elamitæ, ab Assur Assyrij, à Lud Lydij, & ceteræ eodem modo) quis ambigat ab istis & aliis nepotibus Noe, veluti è radicibus aut truncis, enatas & propagatas omnium gentium stirpes? Adhæc si quis Gentilium sacrificia & ceteros sacrorum ritus cum Iudaicis contulerit, is facile intelliget ea ad sacrificiorum imitationem composita esse, quæ Deus per Mosem præscripsit. Nam Iphigeniæ sacrificium quod à Græcis ad pa-

Christiane
religionis ve
tustas.

Joseph. Ant.
1. lib. 1. cap.
11, 12, 14.

cem deum impetrandam Aulide peractum est, quid aliud fuisse videtur quam praepostera imitatio Iepthæ, qui semetipsum voti damnans filiam Deo immolavit? Quid? quum Galli quondam Afo & Teutati, Karthaginenses Saturno, humanis hostiis litarent, nonne Abrahamæ sacrificium ceteraque expiandis peccatis instituta sacra à Deo, repræsentare prava religione conati sunt? Quamobrem quum Religio à Mose descripta, sicuti sola vera, ita prima & princeps sit, ceteræ velut distortæ, & ex prima illa tenèrè expressæ ac perversè adumbratæ imagines: Christiana religio ex oraculis & promissionibus Dei pendens, quæ à Mose primùm literis præditæ sunt, non tantùm omnium religionum vetustissima est, sed ipsi quoque mundo æqualis. Nam peruersam Machiavelli & aliquot philosophorum opinionem qui Mundam principij expertem faciunt, refellere quum militi operæ non sit, eos Empedocli, Platoni, & ceteris, qui contrà sensere, refutandos delego. Philosophos quidem illos minutos in eo errasse non miror, quando in tam arduo & præcipiti ascensu humana ingenia sustinere se à lapsu vix possunt: & libros Mosis illi numquam viderant: sed istius, qui & scripta Mosis legerat, & profanam hanc opinionem ultro amplexus est, impietas excusabilis non est: quum rerum omnium ignarus, Scripturam tamen scurriliter eludere audeat, & singularis alicuius scientiæ inane famam affectet.

Christianæ religionis simplicitas ac puritas. CETERVM Christianæ religionis sinceritas simplicitasque ex eo apparet, quòd nihil de Deo Christiani nosse volunt, nisi quantum ipse patefacit.

cit: neque Verbo circumdatos sibi limites temeraria audacia transilire: Neque enim sibi permittunt, ethnicorum philosophorum more, de Dei essentia disceptare, qui curiosius Deorum naturam inuestigando in absurdos errores inciderunt. Alij enim Vniuersum hoc Deum esse arbitrabantur: alij, Animum esse per omnem rerum naturam intentum & comitantem, & veluti mundi mentem: alij solem, Deum esse existimabant. Præterea de ipsius potentia, æternitate, prouidentia, rationibus à natura petitis ita disputabant, vt multo omnia incertiora quàm acceperissent relinquerent. Ecquis enim adeo amens est vt tantam, tam infinitam, naturam mente & cogitatione se posse complecti confidat? Itaque Christianus pro cetera fidei modestia, nihil de Deo vltius scire appetit, quàm quatenus is ab hominibus nosci potest. Hæc enim vera Dei notitia est, quæ circumscriptos sibi à Deo limites non egreditur: omnis verò de Deo scientia quam veteres Philosophi præ se tulerunt, ymbratilis & personata sapientia fuit.

I A M doctrinæ quoq. præstantia quàm sit commendabilis Christ. religio, quis non videt, qui modo perspectum habeat, quibus illa fundamentis insistat? Christiani enim Dei oraculis & promissis innixi, quæ tam ab initio Patribus commissæ sunt, & de Dei amore paterno erga se persuasi, vitam ab eo æternam propter Christum expectant. Quo quid in tam breui æuo, in tot humanis laboribus, vt ne brutis quidem animantibus cum mortalium vita fortuna sua cõmutanda sit, æternitate demta,

Præstantia
Christianæ
religionis.

quid (inquam) suavius? quid felicius est? Ethnici quidem faniores, quum non interituras cum corporib. animas sibi persuaderent, & optimi cuiusq. animus ad immortalem gloriam niteretur, magnos domi militięq. labores libēter suscipiebant, qui ad posteritatis memoriam propagarentur: alij literarum monumentis immortalitatem se assecuturos sperabant: nonnulli, quum utique crederent piorum animis beatas à Diis sedes assignari: malos diuerso itinere à bonis, loca, tetra, inculta, formidolosa, habere: ad diuinum illud animorum cōcilium proficisci cupiebant. Ita dum animis suis requiem quærerent, spem aliquam æternitatis, sed incertam, fouebant. Quippe ita utrumque argumentabantur: Credibile non esse hominem, præstantissimum animal, à Deo summè bono ad miseriam esse conditum. Futurum autem longè omnium miserrimum, nisi hanc mortalem vitam felix & immortalis exciperet. Deinde, id summæ Dei iustitiæ conuenire ut pios ab impiis præmio & pœna discernat: ergo alteri vitæ locum fore, in qua præmia bonos, supplicia malos, sequantur. Sed quum hæ rationes infirmiores sint quàm ut iis animus tutò & solidè acquiescere possit, Christianus longè aliis munimentis innititur. Quippe ex Scripturis didicit, Deum ex altissimo maiestatis suæ domicilio egressum (ut ita loquar) confociato cum Patribus sæpe sermone, caritatis suæ erga genus humanum plenam fidem fecisse. Deinde promissiones æternæ salutis, ceremoniis adumbratas, in Christo consignatas, multis & frequentibus oraculis iterasse, donec re ipsa exhiberentur.

Cic. in 36n.
Scipionis.

rentur. Itaque quum tantæ rei notitia & fides non è ieiunis aridisq. philosophorum rationibus, sed ex ipsius Dei, qui mentiri non potest, oraculis hausta sit: eamque fidem in nobis generet atque alat Christiana doctrina, quid ea potest esse præstantius?

PORRO in Ethicis (id est, iis quæ ad agendum & vitam bene instituendam spectant) multa gratia & vtilia eleganter accuratèque à philosophis disputata sunt, multa officij & morum præcepta ab iisdem tradita: sed quid hæc ad Christ. disciplinam? De iustitia, temperantia, prudentia, amicitia, ceterisq. virtutibus, bene ac compositè differuerunt. quis negat? Neq. verò adeo abhorrent Christiani ab ethnicorum libris, vt eorum scripta legere, facta etiam nonnulla imitari, nolint. Sed quanto hæc eadem plenius, neruosius, diuinius, in Scripturis tractantur? Ei rei argumento esse potest celebre illud dictum Platonis, Nos nobis non tantum esse natos, sed partem ortus nostri patriam, partem parentes, partem amicos, vendicare. Nichil argutius dici potuit, sed si hæc sententia cum doctrina Christ. conferatur, ieiuna & mutila reperietur. Docet enim satis multis verbis Plato, optimè societatem hominum seruari, si vt quisque erit coniunctissimus ita in eum benignitatis plurimum conferetur: neminem autem magis homini hominem coniunctum esse, quàm se sibi ipsi. Deinde plures esse gradus societatis humanæ: sanguinis coniunctione deuinciri propinquos, amicos morum studiorumque similitudine: sed nullam artio rem, nullam cariorem, esse societatem,

quàm eam quæ cum patria vnicuique esse debet, Ergo cari nobis sint familiares; cariores parentes & liberi, carissima patria: sed quo loco, quo numero, pauperes collocas Plato? cõsue, quos toties Deus commendat, ex hominum societate & coniunctione exterminas? Sibi ergo consulant inopes, quando ad eos non pertinet caritas, quam magistrò Platone discimus. Neque verò tum quidem multum aliter viuebant homines. Nam si quis alienæ opis egens & ad egestatem redactus esset, nullum certius præsentiusve remedium habebat, quo se posset aduersus inopiã tutari, quàm si seipsum venundando libertatem deformi seruitio verteret. Si deerat emtor, miseram animam trahendo cruciari cum necesse erat, nisi fortè misericordia motus aliquis inopiam eius solaretur. Sed neque publica apud Ethnicos hospitia erant, in quibus benignè accepti pauperes, publica munificentia & cura sustentarentur: neque Principibus sui Eleemosynarum erogatores, quemadmodum apud Christianos sunt. Multo verò etiam crudelius, recens natos infantes exponi, si fortè debiles aut distorti essent: quod non tantum Sparta fieri solitum, sed de eo quoque Romæ legem latam à Romulo Dionysius memorat. Nam seruos quidem ære emtos quum non multo pluris quàm iumenta facerent, pro arbitrio, & sæpe leui de causa, necabant. Veditius Pollio, eques Romanus, murenas in piscinis habuit, quæ carnibus humanis vescerentur, cisque seruos inutiles, aut de quibus supplicium sumere vellet, obicere solebat. Gladiatorium muhus, quod à potentib. populò dabatur, non

Dionys. Hist. lib. 2.

Dion in Augusto.

non tantum familiare oculis spectaculum sed gra-
 tum quoq. erat: neq. magis fufus hominum cruor
 & mutuis vulnerib. concifa corpora, fpectatorum
 animos mouebant quam fi gallos gallinaceos de-
 pugnantem vidiffent. Adco illis tum feruorum li-
 bertorumque fanguis infana voluptate vilior erat.
 Sed ne ipfi quidem philofophi in multis officio-
 rum morumque pæceptis quidquam de paupe-
 rum cura præcipiunt: neque tot Senatusconfultis,
 plebifcitis, edictis, de inopum neceffitate suble-
 uanda quidquam cautum legimus: quamquam ho-
 minem homini opitulari debere natura ipfa di-
 ctet. Nam & ellogium illud infigne, **QVOD TI-**
BI FIERI NON VIS, ALTERI NE FE-
CERIS, quod Alexander Seuerus ufque adeo di-
 lexit, vt in publicis operibus præfcribi iuberet,
 cum naturæ fenfu optimè conuenit: & lex illa na-
 turæ, dum prohibet ne quemquam violemus iniu-
 ria, fimul quoque præcipit, vt quemadmodum no-
 bis benignè fieri volumus, fic alteri faciamus. Sed
 ad huc omnis recti officij fontem, quamquam o-
 mnes eò natura duce vehimur, ethnici non perue-
 nere: neque hanc fententiam Alexander à profa-
 nis philofophis, fed à Iudæis vel Christianis (vt
 Lampr. inquit) didicerat. Quamobrem Christiana
 præcepta de moribus multum Ethicis philo-
 fophicis atque ethnicis præftant, quando hic nul-
 la pauperum cura, nulla mentio, aut parua: illic in
 primis commendantur. Adhæc Christiana reli-
 gio ingenij humani faftum peccati fenfu deiicit:
 Ethnica ftolidæ opinione virtutis attollit. illa cul-
 pam pœnamq. & naturæ imbecillitatem aperiens,

Lampr. in
 Alex.

ad Deum confugere docet: hæc hominem in considerandis naturæ suæ dotibus retinens, Deo bonorum operum laudem reddere non sinit. Illa ad quæuis perferenda, & infirmitates aliorum inuicem æquo animo tolerandas, erudit: ex hac Ethnici & odia exercere, & iniurias suas persequi & vlcisci, discebant. Quamobrem Christianam religionem omni ex parte Ethnica potiozem habemus: id est, omnibus religionibus quotquot extiterunt extantve, excepta Iudaica, ex cuius veteri & pura scaturigine Christiana doctrina fluxit. Ceteros omnes, vt Turcas, Saracenos, barbaros, quotquot nec Vetus nec Nouū fœdus agnoscunt, pro Ethnicis & profanis ducimus.

Religio Catholica cum Reformata conciliari potest.

SED hîc mihi noua oritur quæstio, Vtra videlicet religio Christiana nominanda sit: Catholica, an Instaurata, seu Reformata, vt vocant. Hîc ego respondeo, non vsque adeo dissidere istas, vt conciliari, vel potius in vnum redigi, non possint. Etsi enim in plerisque, inque præcipuis doctrinæ Christ. capitibus inter se dissentiant, concordant tamen in multis. Vtraque enim Christum, etsi non æqualiter, agnoscit: vtraque articulos Fidei & symbolum Apostolorum approbat, vtraque Trinitatis cultum, Sacramenta Baptismi & Cœnæ, amplectitur. Itaque quum in multorum capitum sensu atque explicatione ita discrepent, vt communi tamen vocabulo nuncupentur, & ambæ Christum se colere profiteantur, duas istas religiones, etsi pugnantes, planè contrarias tamen non voco. Sed quum tanta res maiori commentatione digna sit, operæ pretiū hîc erit excedere paululum ad enarrandum

randum à quodam de ea re habitum sermonem, in quem fortè incidi quum Lutetia Basileam proficiscerer. Eius sermonis ea summa erat, Catholicos cum Evangelicis nò tantùm nomine, sed re ipsa quoq; & doctrina, consentientes esse, vt cum qualiter Sophistæ sentiât. Quæ mihi opinio etsi parum probabilis videretur, & ab ea iudiciũ meum abhorreret, ita tamen eam verbis sententiisq; vestit, ita muniit argumentis, vt quod sibi ipse persuaserat, aliis quoque videretur velle persuadere. Nam quum sub exitum cœnæ fortè de Religione sermo inter conuiuas ortus esset, isque nonnihil de duarum religionum consensu inter alia iecisset, rogatus est ab omnibus vt suam ea de re sententiam paulò fufius explicare vellet. Itaque, silentibus aliis, & coniectis in eum omnium oculis, ille in hũc modum exorsus est: Ego etsi huic meæ opinioni confirmandæ non omnes quæ meditantibus offerre sese poterant rationes, maximè tamẽ probabiles atque idoneas, afferam. Conantur Sophistæ persuadere Catholicis, nos longè diuersam à sua doctrinam profiteri: sed potissimum dissidere in sacramento Cœnæ Domini, siue Altaris (vt vocant) & in argumento Bonorum operum, aliisq; aliquot capitib. Ego certè vt inter Sophistarum placita nostramque doctrinam haud parum interesse non inuitus agnosco, ita vicissim assero Sophistarum dogmata à plerisque Catholicis non approbari, ac ne intelligi quidem: quòd magna ex parte spinosis & perplexis syllogismis, tum vocabulis barbaris & ambiguis, consistit. Idcirco, quum ea obscuriora sint quàm vt à rudì vulgo capi pos-

„ se videatur, persuadent doctores Scholaſtici nihil
 „ admodum intereſſe populi vt ea enucleatè perci-
 „ piat : modò in vniuerſum vera eſſe credat quæ
 „ ipſi de Articulis fidei diſputant. Quod illi Fidem
 „ implicitã vocant. Mihi verò hîc propoſitum non
 „ eſt de Sophiſtarum doctrina agere : ſed de iis Re-
 „ ligionis Chriſt. capitibus, quorum qualemcumq.
 „ notitiã Catholici, vel ſolo communi iudicio
 „ ſenſuq. magiſtro, conſequuti ſunt. Nam in iis, &
 „ quidem præcipuis, Catholicoſ idem propè nobi-
 „ ſcum ſentire iudico, vtcumque contra cauillentur
 „ Matæologi. Quod vt planum fiat, ſumma quæque
 „ capita Chriſtiana religionis paucis percurramus.
 „ PRIMVM ſi quæſieris ab aliquo antiquæ fidei
 „ & virtutis Catholico, An credat, dum Sacramen-
 „ tum Cœnæ ſumit, ſe dentibus Chriſti carnem &
 „ oſſa frangere: Reſpondebit, id ſe minimè credere,
 „ & ab eius rei commemoratione ac cogitatione
 „ animum ſuum abhorrere. Si interrogare perre-
 „ xeris, Annon Sacramentum percipiendo, credat
 „ ſe ſpiritualiter Chriſti corpus & ſanguinem aſſu-
 „ mere: Reſpondebit, Eam ſibi eſſe fidem. Interro-
 „ ges vltèrius, An credat ſymbolum Corporis ſu-
 „ mendo à ſe ſimul Sanguinis ſignum percipi per
 „ Concomitantiam: neque alium eſſe vſum Calicis
 „ ex quo ſeorſum bibit, quàm vt os abluat. Dicet, ſe
 „ nihil tale credere, & quid ſit Concomitantia ne-
 „ ſcire: hoc ſcire, Se Panem ſumendo ſacramentum
 „ Corporis accipere: è calice Vinum bibendo, ſym-
 „ bolum Sanguinis habere. Percontare etiã porrò
 „ Credatne in ſacramento Tranſubſtantiationem
 „ aliquam fieri: Negabit: ac fortè addet ſibi ſuſpe-
 „ ctum

Etum esse peregrinū illud & prodigiosum Trans-
 substantiationis vocabulum, nempe à Sophistis
 conflatum ad obscuranda quæ per se clara erant.
 Istam enim Transselementationem, quamquam ea
 nihil absurdius est, nihil ab omni humanitate &
 communi sensu alienius, Sophistæ summa ope ni-
 tuntur optimis quibusque Catholicis persuadere,
 eamq. vt validissimo argumento, quodam Cano-
 ne confirmant, cuius tale carmen est: Ego Beren-
 garius indignus ecclesiæ S. Mauricij Andegauēsis
 diaconus, cognoscens veram & Apostolicā fidem:
 anathematizo omnē hæresim, præcipuè eā de qua
 hæctenus infamatus sum: quæ astruere conatur, pa-
 nem & vinum quæ in altari ponuntur, post conse-
 crationē solummodo sacramentū, & non verum
 corpus & sanguinem Domini nostri Iesu Christi,
 esse. Consentio autem sanctæ Romanæ ecclesiæ &
 apostolicæ sedi, & ore & corde profiteor de sacra-
 mentis dominicæ mensæ eam fidem me tenere, sci-
 licet panem & vinum quæ in altari ponuntur post
 consecrationē, non solum sacramentū, sed etiā ve-
 rum corpus & sanguinē Domini nostri Iesu Chri-
 sti esse: & sensualiter nō solum sacramentū, sed in
 veritate manib. sacerdotū tractari, frangi, & fide-
 lium dentib. atteri. Hæc est luculenta eius Cano-
 nis doctrina, cuius vt Catholicis fidem faciāt plu-
 rimum sudant Sophistæ: sed in sexcentis vix vnum
 reperias cui tā immitis māducatio probari & per-
 suaderi possit. Quippe humana carne vesci nō ho-
 minū sed immaniū Cyclopum esse, qualis extitit
 Polyphemus: de quo ita apud Virg. Achemenides:
Visceribus miserorum & sanguine vescitur atro.
Vidi egomet duo de numero quum corpora nostro,

c. Ego Be-
 rengarius
 De conse-
 cra. dist. 2.

An. lib. 3.

„ *Prensâ manum magna, medio resupinus in antro*
 „ *Frangeret ad saxum, sanieque aspersa natarent,*
 „ *Limina. vidi atro quum membra fluentia tabo*
 „ *Manderet, & tepidi tremere sub dentibus artus.*
 „ Nam quomodo adduci possint Catholici ut ei
 „ Canonî fidem habeant, cui ne ipsi quidem sacer-
 „ dotes credant? Quippe, si crederet serio, nûquam
 „ Veneris, aut aliis ieiuniorum diebus, vulgares sa-
 „ erifici, neque vlllo tempore Carthusiani & Cele-
 „ stini, Missas celebrare vellent, ne carne vescerent-
 „ tur. Effugere certè tantam absurditatē nequeunt,
 „ nisi manducationem istam spirituali aliqua inter-
 „ pretatione leniuerint. Vt cumque interpretentur,
 „ hoc certè perspicuum est, id ne missariis quidem
 „ sacerdotibus, quod tamen Missæ fundamentū est,
 „ satis persuasum esse. Sed (fortè dixerit vestrum a-
 „ liquis) Catholici Missam audiunt, camq. appro-
 „ bant. Id fieri longo vsu existimo, potius quàm
 „ quòd aliter de Sacramento sentiant atq. diximus.
 „ Itaque quum in præcipuo capite à nobis non dis-
 „ sentiant, posset sine magna ipsorum iactura Missa
 „ relegari ad Cyclophum insulas aut Polyphemi an-
 „ tro includi, donec ipsa prorsus carere paulatim
 „ ediscerent. Clemens VI, Papa, olim omnibus sa-
 „ cris interdixit Flandris, quod aduersus Galliarum re-
 „ gem rebellassent, seuerèque edixit pœna mortis
 „ æternæ constituta, ne sacerdotes vllam missam ce-
 „ lebrarent, nève vlla sacramenta Flandris admini-
 „ strarent, donec illi à se Excommunicationis vin-
 „ culo soluerentur. Flandri primò Missis ægrè ca-
 „ rentes (nam à suis sacerdotibus impetrare nullas
 „ poterant) scripsere ad regem Angliæ, qui ipsos
 „ ad re-

ad rebellium conciuerat. Anglus rescripto mo-
 nuuit, ne animum desponderent: se sacerdotes pro-
 pediem ex Anglia emissurum. Illis tamen vt tra-
 uicerent persuaderi non potuit, Pontificis fulmi-
 na in se, si id auderent, vibrata formidantibus. In-
 terea Flandris, dum exspectant, dies quotidie mis-
 sarum desiderium minuit, & illi paulatim istam
 inediam leuiter ferre assueuerunt. Multæ quidem
 hodie prouinciæ, Anglia, Scotia, Dania, & magna
 Germaniæ pars, non inuitæ Missis & missificis ca-
 rent: neque Galliam deterius habituram puto, si
 pacis & concordia causa Missæ templis excede-
 rent. Ceterum nos Sacramenti vsum iuxta Christi
 institutionem retineremus: præterea Epistolam,
 Euangelium, & quæcumque ex Psalmis vel Pro-
 phetis excerpta sunt: quæ quidem multo fidelius
 exscripta exsignatq. reperiremus in Bibliis no-
 stris quàm in Breuiario vel Missali. Cetera nõ tan-
 ti sunt, vt retineri debeant. Nam quod ad vestes at-
 tinet, quis sani iudicij homo ignorat eas nihil no-
 uæ sanctitatis Missæ adiungere? Deinde Gallos
 pro suo ingenio & arbitrio vestium formam sub-
 inde inuertere? Itaq. quamquam vulgo, quod so-
 la externa specie ducitur, detractio sollenni cultu,
 Missa parũ splendida posset videri, (vt si eam Cu-
 rio in thorace aut tunica, sine toga vel stola, cane-
 ret) verum tamen istud est, nullam Missis autori-
 tatem splendore illo vestium conciliari, vt pro-
 pterea retineri debeant. Quippe si vestes Missam
 sanctiorem redderent, quo illæ pretiosiores essent
 eo Missa quoque augustior meliõrque. esset. ita mis-
 sæ diuitum missis pauperum, vrbanae paganis,

,, præstarent; quando in pagis sacrificæ illæ vestes
 ,, plerumque viles sunt, aut laceræ. Iam verò, super-
 ,, fluis istis amputatis, & eiecta è Galliis Missa, ce-
 ,, tera Religionis exercitia nõne propemodum pa-
 ,, ria cum illis, aut non admodum dissimilia, habe-
 ,, mus? Illi præcùm causa in tēpla cocunt: nos eam-
 ,, dem ob catissam contuenimus. Illi vt sacram con-
 ,, cionem audiant, vt Psalmos canant, vt infantes ad
 ,, Baptismum offerant, sacras ædes frequentant:
 ,, nos propter eadem ista sacros conuentus celebra-
 ,, mus. Dicetis, multum tamen inter nos atque illos
 ,, interesse. quippe illos Latinè orare, nos Gallicè:
 ,, Catholicos concionatores aliam, aliam nostros,
 ,, doctrinam prædicare. Ad hæc respondeo, Nihil
 ,, interesse quo idiomate preces concipias, modò
 ,, quid dicas intelligas: de ceteris videmur conci-
 ,, liari posse, quando in præcipuis religionis capit-
 ,, bus & fundamentis vtrumque inter nos conuenit.
 ,, Neque necesse est nos Thomæ Aquinatis aut Bo-
 ,, nauenturæ, aut Scoti, acumen & subtilitatem al-
 ,, sequi: neque, etiamsi Transsubstãtiationis & Con-
 ,, comitantia vocabula, Naturam quidditatum,
 ,, Subsistentiam accidentium sine subiecto, Effecta
 ,, secundarum intentionum, motum Chimææ in
 ,, vacuo, & similia Matæologiæ verius quàm Theo-
 ,, logiæ speculatricis somnia & portenta, ignore-
 ,, mus, propterea damnabimur. Quod ad Fidem &
 ,, doctrinam attinet, vtrique Scripturam sacram,
 ,, Vetus & Nouum testamentum, admittimus. De
 ,, Baptismi substantia non pugnamus, administran-
 ,, dum esse videlicet in nomine Patris, Filij, & Spi-
 ,, ritus sancti, adhibito aquæ symbolo: de ceremo-
 ,, niis

nis nonnullis tantum inter nos controuersia est, de sputo, sale, & exorcismo dæmonum, quos infantium corpora obsidentes inde à se expelli sacerdotum Catholici venditant. Quippe hæc omnia, ut hominum commenta, reuicimus: neq. dubito Catholicos hæud valde repugnatos quin hæc ut inania tollantur: quum vix nauseam teneant, dum foetidos sacerdotes despuere in ora infantium cernunt, & sal inspergere: neque credant infantium corpora à dæmonibus occupari ut exorcismis necessario sit opus. Sunt & alia nonnulla, sunt ritus & ceremoniæ aliquæ, de quibus lis mouetur: sed tantine hæc esse debent ut inter duas istas Religiones, quasi planè contrarias, immortales inimicitias foueant? Franciscani, Dominicani, & ceteri monachorū greges, quàm dissimiles ritus, quàm differentes ceremonias & regulas, habent? illi tamen, quamquam plurimis reb. differant, nomine tamen conueniunt, & omnes vnius Papæ mancipia, immò Christiani, appellantur. Itaque quum multa minimè inter nos controuersa sint; & cetera conciliari posse spes sit, æquumne est propter vnum Canonem, Ego Berengarius, & c. canis, fistulis ferreis, bombardisque, omnia strepere, solo æquari oppida & arces: postremò armis, incendiis & sanguine, vrbes atque agros compleri? Nam propter vnum hunc Canonem oppugnamur, cui tamen ne illi quidem ipsi credunt, qui nos vi, metu, armis, subigere ad credendum volunt. Sed vnum etiam caput est, quod in præcipuis poni solet, in quo discordes sumus: nimirum, de Papæ auctoritate, cui nos nihil deferimus. Verum ne ipsos

„ quidem Catholicos illū multo pluris facere quā
 „ nos existimo: neque tanti certè esse debet vt pro-
 „ pterea contendamus. Facilè caruerunt maiores
 „ nostri Papa. cur nos non careamus? Regnante in
 „ Gallia Carolo v i, duos Pontifices Papatus ha-
 „ buit, Vrbanum & Clementem: Vrbanus Romæ,
 „ Clemens Auenione, sedebat. Principes Christia-
 „ ni & ciuitates vtrum alteri anteponerent nescie-
 „ bant. Itaque discessum in partes, & alij Vrbanum,
 „ alij Clementem, venerabantur. Gallia rex cum to-
 „ to regno diu Clementinus fuit: sed quum, morien-
 „ te Romæ vel Auenione Papa, in eius locum suffi-
 „ ceretur alius, & multas ætates in Ecclesia bicipiti
 „ duratura videretur. Pontificum pluralitas, Rex ex
 „ sui senatus consilio vtrumque hortatus est, vt in
 „ potestate Concilij legitimi esse vellent, cuius au-
 „ toritate ea controuersia finiri posset. Sed ab illis
 „ impetrare non potuit, præsertim ab Auenionensi
 „ qui Romano etiam obstinatioꝝ erat. Rex igitur,
 „ quando hac via non procederet, Academia Pari-
 „ siensi, ac præsertim Sorbonico collegio, eam rem
 „ deliberandam ac consultandam permittit. Erat
 „ tum Lutetia doctor theologus Ioannes Gigen-
 „ curtius, vt eo tempore, doctissimus, qui asserbat
 „ Ecclesiam Catholicam facilè Papa carituram a-
 „ liquamdiu, imò in perpetuum, & multa huic sen-
 „ tentia confirmandæ asserbat. Ad summam, ex A-
 „ cademia sententia decretum est, Ius fásque esse
 „ vt Rex se ac regnum suum vtriusque Papæ obe-
 „ dientia eximeret, donec existeret aliquis legiti-
 „ mē & ordine creatus Pótifex. Facilè se interea Pa-
 „ pa carituros, quum beneficia & sacerdotia ab or-
 „ dinariis

Proff. lib.
 4. c. 58. 91.
 97.

Monstr.
 lib. 1. c. 3ca
 43. 52.

dinariis collatoribus conferri, dispensationes & " "
 indulgentiæ à Gallia prælatis exerceri, possent. " "
 Itaque, vt Academia censuerat, edicto Rex vetuit, " "
 ne subditi, cuiuscumq. ordinis essent, alterutrum " "
 pro Pontifice legitimo agnoscerent, néve Ro- " "
 mam aut Auenionem excurrerent ad beneficia, " "
 dispensationes, bullas & diplomata impetranda: " "
 graui multa constituta qui secus faceret. Edictum " "
 triennium valuit, & totos tres annos facilè Papæ " "
 eclipsin tulit Gallia. Nam postea quum in Conci- " "
 lio Pisano designatus esset Papa Alexander v, eius " "
 obedientia Rex se ac regnum restituit. Sed totos " "
 illos quadraginta annos, quibus schisma istud Pon- " "
 tificium durauit, multi Principes ex duobus neu- " "
 trum agnouere: in iis Rex Aragoniæ, Comes Han- " "
 noniæ, Dux Britannia, Respublica Leodiensis. " "
 Cur ergo nos magis agrè Pontifice careamus " "
 quàm illi olim? Neque ego adeò Catholicos tam " "
 cupidè Romam equis remis properantes video, " "
 vt Pontificis crepidam osculentur, vt indulgen- " "
 tias emant, quàm solebant antehac: neque adeo a- " "
 lieno animo à nobis esse iudico, vt de capitibus ad " "
 salutem necessariis facilè inter nos conuenire non " "
 possit. Hæc quum ille loquutus esset, magnam ab " "
 omnibus gratiam iniit: sed inter ceteros nobilis " "
 quidam vir Catholicus gratias illi egit multas, " "
 dixitq. se quidem numquam aliter credidisse atq. " "
 ille esset eloquutus: ceterum id sibi mirum no- " "
 uumq. accidisse, quod intellexerit tantum Catho- " "
 licis cum Euangelicis plerisque in rebus consen- " "
 sum esse. Tum ille qui sermonem superiorem ha- " "
 buerat, Domini mei (inquit) essetne alienum ser- "

Froff. lib.
 2. c. 35. lib.
 3. c. 46. lib.
 4. c. 31. &
 120.

Lepida hi-
 storia de
 vestimen-
 tis Fran-
 ciscano-
 rum.

„ moni serio & graui iucundum adiungere? Non
 „ fore, omnes responderunt, & rogarunt vt diceret.
 „ Ergo rursus eiuscemodi orationem cœpit: Di-
 „ xisse me inter cetera memini, Missæ nihil prorsus
 „ sanctitatis conciliari à vestib. Quod idem de per-
 „ sonis mihi liceret dicere ex vulgari prouerbio, Ha-
 „ bitus, seu vestis, monachum non facit: nisi hanc
 „ quæstionem crebris per quinquaginta annos cer-
 „ taminibus inter Franciscanos celebratam & agi-
 „ tatam intelligerem, quâ inter eos de colore, men-
 „ sura & forma, vestium suarum non satis conueni-
 „ ret. Nam gloriosus beatus Franciscus inter alia
 „ Regulæ suæ capita vnum tali forma scripserat:
 „ *Mei ordinis monachi vilibus & exigui præter vesti-*
 „ *mentis induantur: neque plus vna tunica cum caputio,*
 „ *seu cuculla, & altera sine caputio, habeant: neque cal-*
 „ *ceamenta portent: neque in equo iter faciant.*
 „ Interpretatio sententiæ huius capitis magnas &
 „ diurnas contentiones inter Franciscanos pepe-
 „ rit. Itaque in generali Capitulo congregati hoc
 „ certamen finite conati sunt, & omnes ad vnam
 „ eandemque vestis formam reuocare. Alij enim
 „ hoc colore, alij alio, delectabantur: hi breuioribus
 „ vestes, illi longiores ferebant, prorsus vt diuersi or-
 „ dinis esse viderentur. Itaque hoc capite in disce-
 „ ptationem vocato, de posterioribus membris duo-
 „ bus in eo Capitulo breue certamen fuit. Nâ quum
 „ equitare prohiberentur, decreuerunt aut pedibus
 „ itinera facere: aut mulis, asinis etiam, vti. Neque
 „ asino iumentum vllum vilius, aut minoris impen-
 „ sæ, esse. De Calceis ita statuerunt, se maxima impe-
 „ gumenti parte resecta, lora duntaxat quædam re-
 „ licturos, quibus soleæ pedibus innecti & aptari

possent. Ita fenestratis sollerter calceis, se non
 verè calceos, sed soleas tantùm, latuos. Grauis-
 simum certamen fuit de Caputio & Tunica. Nam
 tres hïc quæstiones à Franciscanis acutis commo-
 tæ sunt. Prima de Colore, altera de Mensura, ter-
 tia de Forma. In Colore deligendo sententiis quo-
 que certabatur: quum Franciscus de Colore nihil
 nominatim cauisset, sed tantùm statuisset vt sui ve-
 stimenta tenuis pretij ferrent. Hïc ergo spectan-
 dum erat quis colorum vilissimus esset. Nonnulli
 Viridem colorem vilissimum esse censebant: ideo
 tenuis fortunæ homines (vt aurigas, nauicularios,
 & eius glassis ceteros) plerumque eo vti, eoque,
 vt vilissimo, vestimenta duplicari. Adhæc nullam
 parabiliorem materiam esse, quàm eam ex qua ex-
 primitur viridis color: herbis, foliis, baccis, pan-
 num aut linteum eo fuce infici posse. Alij Ful-
 ginosum, siue Fumeum, colorem anteponebant.
 quippe candidam lanam ad fumum suspensam
 eum colorem sponte trahere. Tertia opinio (& ea
 quidem maximè omnium probabilis) eorum erat
 qui censebant nullum esse viliolem, nec qui ma-
 gis suum ordinem deceret, quàm eum qui velleri
 sua sponte proueniret. Velleribus autem natura
 albis aut nigris animalia ipsa tegi, eamque fuisse
 Francisci mentem, vt ipsius pecudis colorem na-
 tium gestarent, quo patientiæ & humilitatis seu
 modestiæ admonerentur. Deinde in aliis colori-
 bus sumtu & labore opus esse: hïc prorsus nullo.
 Itaque sibi videri Franciscanos colore albo vel ni-
 gro commodè vestiri posse. Labantem ordinem
 & his rationibus commotum, retinebant ij qui

„ priores sententiam dixerant. Quippe aiebant eo-
 „ rum sententiam qui natiuum pecudis colorem
 „ prætulerant, pecuninum & crassum aliquid sapere
 „ (quod tamen ipsorum bona venia & Capituli di-
 „ ctum vellent) quum ipsorum incerta & anceps ef-
 „ set conclusio, dum inter album & nigrum ambi-
 „ gerent. Deinde secum ipsam perspicuè pugnare,
 „ quando res adeo contrarias, id est, album cum ni-
 „ gro, in vnum confunderet. Præterea non posse se
 „ sine suspitione superbiæ natiuis ouium coloribus
 „ indui: Superbiam peccatorum mortaliū esse gra-
 „ uissimum, quo Lucifer è cælo ad inferos præceps
 „ actus sit. Posse etiam dici de se, quòd veniant in
 „ vestimentis ouium, intus autem sint lupi rapaces:
 „ & haberi pro Pseudoprophetis. Adhæc, à ceteris
 „ Mendicantiū ordinib. occupatos iam esse hos co-
 „ lores. quippe Dominicanos exteriores vestes ni-
 „ gras, interiores albas, gestare, Carmelitas contra:
 „ & in vniuersum monachos omnes qui Regulas
 „ Augustini, Bernardi, aut Benedicti, obseruant, al-
 „ bis aut nigris uti. Postremò, si Nigrum colorem
 „ Franciscani eligant, multas esse regiones in qui-
 „ bus nullæ aut paucæ oues furuæ sint, vt apud Bitu-
 „ riges, Lemouicos, Narbonenses. Itaq. in iis pro-
 „ uinciis coactum iri Fratres carè nigri coloris pan-
 „ nos emere, & id quidem non modò contra Fran-
 „ ciscanæ Regulæ leges, quæ iubent eos vilissimi
 „ pretij vestimentis uti, sed etiam aduersum sua iu-
 „ ra & priuilegia, quib. cauetur vt quam minimum
 „ pro mercibus pretij pendant: quoniam argentum
 „ illis tractare nefas est. Sin ipsi Albo vestiti ma-
 „ lint, esse vicissim regiones in quibus nullæ aut ra-
 „ ræ oues

ræ oues albæ sunt, vt in Hetruria & aliis locis. er-
 go eadem sequutura incommoda. Quamobrem
 se in sentetia permanere, vt Viridis aut Fuliginei
 coloris vestibus à ceteris discernentur. Hac ora-
 tione quum ij qui ipsius pecudis colorem proba-
 rant, perstringi sese sentirent: ita responderunt vt
 dicerent nihil ea opinione esse absurdius. Nam
 (aiebant) Viridis color, numquid stultorū color
 est? Scilicet qui alios ad sapientiam hortantur,
 moriones amictu referent? Deinde in regionibus
 in quibus vellera tantum furua proueniunt, quo-
 modo furuum viridi aut fumoso tinges? Ita in ea
 lescebat certamen inter Fratres, & apparebat rem
 ad pugnos venturam, nisi aliquot Patres seniores
 Fratribus silentium indicerent. Itaque direme-
 runt illi certamen, & dixerunt quæstionem esse ar-
 duam & quæ à se dissolui non posset: ac proinde
 ad Papam reiiciendam videri. Papæ nomine au-
 dito, omnes protinus conticuerunt.

S E C V N D V M hæc, Patrum natū maximus
 alteram quæstionem de tribus ad Capitulum retu-
 lit, nempe de Mensura vestium, Longæ ne an bre-
 ues, fusæ an arctæ, esse deberent. Multi ex primis
 subselliis sententiam rogati, censebant strictas &
 breues magis decere. Nam (inquirebant) eiusce-
 modi vestes fusis & longis viliores sunt: & vilibus
 vt leges nostræ præscribunt. Præterea gloriosus
 S. Franciscus autor & fundator huius ordinis, ius-
 sit nos elemosynis viuere. Neque expectandum
 vt stipēs vltro nobis huc stertentibus congeran-
 tur: nisi esurire velis, quærendæ sunt, & quidem
 procul nonnumquam. Itaque quacumque anni

„ tempestate, seu serena, seu fœda, peregrè nobis
 „ eundum est, præfertim Quadragesimæ & Aduen-
 „ tus tempore ad concionandum. Peregrinantes au-
 „ tem parca & expedita vestes nonne multo magis
 „ quàm longæ & fluxæ iuuant? Hanc sententiam po-
 „ steriores sibi absurdam & ridiculam videri dixe-
 „ runt: quippe Fratres, si arte vestirentur, molitori-
 „ bus quàm monachis similiore fore: atque adeò
 „ eos Fratres qui tali forma vestium uti iam insti-
 „ tuissent, ad omnium ludibria expositos, Francis-
 „ canos Curtos vocari. Sed sibi lôgè honestiores ef-
 „ se vestes longas & fusas: atq. id intellexisse Fran-
 „ ciscum, quum in eo Regulæ articulo vsus esset Tu-
 „ nicæ vocabulo. Eo enim longam vestem significa-
 „ ri. Præterea religiosos viros decere longum vesti-
 „ mentum, breue laicos: ac monachis talem cultum
 „ plus venerationis & auctoritatis apud homines
 „ conciliare. Quid causæ esse quare à ceteris mona-
 „ chorum ordinibus vestium mensurâ differant? e-
 „ gregium seilicet spectaculum (aiebant) si molito-
 „ rum aut militum instar vestiti suggestum con-
 „ scenderemus? Sed qui priores sententiâ dixerant,
 „ contrâ aiti & propositum defendere. Se à S. Fran-
 „ cisco humilitatem & animi demissionem didicis-
 „ se: nec propterea vsurpandas longas vestes, ut ab
 „ hominibus venerationem & honorem captarent.
 „ Ceterum Tunicæ vocabulo non vestem vsque ad
 „ talos demissam, sed sagum aut ephestridem, signi-
 „ ficari, neque ex Dictionario fratris Ambrosij Ca-
 „ lepmi (qui Franciscanus fuit) probari posse Tu-
 „ nicam pro longo vestimêto vsurpari. Id enim To-
 „ gam dici. Itaque pro se ipsius Regulæ verba face-

re. Nam quòd ceteri monachi longiori veste vtan-
 tur, eo se rectius breui vsuros, vt ab aliis internof-
 cantur. Cuculla verò (aiebant) nos à Laicis & vul-
 go distinguet. Nam ne ipsa quidem vestium lon-
 gitudò satis eximere nos potest à communi & po-
 pulari vsu, quando in Laicis, procuratores, aduo-
 catos, consiliarios, medicos, atque ipsos etiam
 mercatores in suis tabernis, togatos & stolatos
 cernimus. Non ignoramus id vestis genus primo
 aspectu nouum & peregrinum visum iri: sed qua
 prius noua erant, vsu & tēpore inueterata in con-
 suetudinem vertunt. Ergo Patres, quum perpe-
 tuis certaminibus extrahi diem viderent & alia ex
 aliis nasci, Fratres, vt primò, silentium agere iu-
 bent, & tam difficilem controuersiam Papæ si-
 niendam relinquere. Ceterum conandum esse vt
 postremam saltem quaestionem de Vestium for-
 ma in hoc Capitulo expediant.

Huius primariae quaestioni multæ suberant, nē-
 pe, Vtrum vestes simplices fieri an duplicari debe-
 rent: Vtrū collaria & manicas habere, an secus: V-
 trum pendulis & fluētibus manicis, nēcne: Vtrum
 cucullam acutā, vt Carthusiani gerūt, an rotundā,
 vt ceteri, esse oporteret. Ac de his omnib. multū
 atq. acriter in eo Capitulo disceptatum est. Non-
 nullis videbatur, manicas demissas ac pendentes
 indecoras: latas tamen & patentēs, nec inhonestas
 nec incommodas, fore. quippe ad eondendas sti-
 pes vsū perē aut sacci præbituras. Nā quū bonus
 parēs noster S. Frāciscus (inquirebant) iusserit nos
 medicato pane viuere: alio verò Regulæ capite ve-
 tuerit ne saccū aut perā gestemus, facile intelli-
 gi

,, potest eius hanc fuisse mentem, vt grandes mani-
 ,, cas ferremus. Nam vbi, extra manicas, emendica-
 ,, tas stipes conderemus? Alij contrà sentiebant,
 ,, Latas cariores esse strictis: ac proinde suæ Regu-
 ,, læ repugnantes. Ceterum circumduci posse à Fra-
 ,, tribus seruulum, qui in sacco aut pera collectas e-
 ,, leemosynas condant, immò etiam pecunias, si quis
 ,, largiretur.

,, **MVLTA** alia acutè admodum & subtiliter in
 ,, hoc argumento disputata sunt. Ac videbatur non-
 ,, nullis forma cucullæ Carthusianæ decora, argu-
 ,, ta & digna quam vsurparent: quippe eam allego-
 ,, ricè significaturam ipsos esse acuto ingenio: ita
 ,, breui, parua subtilitatis & acuminis fama, suas
 ,, conciones celebres & frequentes fore. Sed Senio-
 ,, res, quum nihil in eo Capitulo diffiniri posse in-
 ,, telligerent, & Papam de tribus istis simul qua-
 ,, stionibus adendum & consulendum esse decre-
 ,, uissent, conuentum dimittunt.

,, **ALIQVANTO** post delecti nonnulli commu-
 ,, ni consilio ordinis Romam profecti, Nicolaum
 ,, III. Pontificem, anno **C. CC. LXXX.** ad eunt.
 ,, Ei exponunt omnem grauem illà controuersiam,
 ,, & eam vt sua autoritate aliquando finiat obe-
 ,, crant. Papa cum Cardinalium collegio, super in-
 ,, tellectu & obseruantia Regulæ ordinis Fratrum
 ,, minorum, non minus hæsit quàm in suo illo Capi-
 ,, tulo Fratres cordigeri. Ex sententia tamen Cardi-
 ,, naliū constitutionem ad declarationem ipsius
 ,, Regulæ illis concessit, qua sanxit vt quod ad ambi-
 ,, guitates illas omnes attinet, id strictè in posterum
 ,, obseruaretur, quod inter ipsos Fratres in genera-
 li vel

c. Exiit
 qui semi-
 nar. §. De
 vilib. De
 verb. si-
 gnif. in 6.

li vel in prouincialibus Capitulis statutum esset. “
 Ea tamen lege, vt semper in eis & eorum actibus “
 paupertas sancta reluceret: prout ipsis ex eorum “
 regula inuenitur indicta. Sed hoc erat in altiora “
 certamina eos demergere quàm antea. Itaq. quum “
 ex decreto Papæ multa Capitula eius rei causa “
 conuocassent, nihilo facilius quàm antea commu- “
 ni consensu aliquid certi statuere potuerūt. Quã- “
 obrem multis frustra colloquiis habitis & diu al- “
 tercando fessi, Papam rursus consulere statuunt. “

ERGO trigesimo vno anno post primam illam “
 generalem disceptationem delectos quosdam ex “
 suo corpore ad Clementē v. mittunt (qui tum, an “
 no videlicet c. d. c. c. c. xi, Viennæ Cōcilium “
 habebat) eique exponunt se ex mandato & decre- “
 to Nicolai Papæ eius prædecessoris nihil non ten- “
 tasse vt se ex tot actantis difficultatibus expedi- “
 rent. Nec potuisse quidquam ad exitum perduce- “
 re, emergentibus subinde nouis aliis super alias “
 quæstionibus in Fratrum animis. Itaque se ad eum “
 confugere, velut oraculum veritatis, qui sciret & “
 posset soluere omnes difficultatum nodos, & plu- “
 res alios. Papa re ad Cardinalium, prælatorum, “
 Doctorum, & ceterorum qui Concilio intere- “
 rant, collegium relata, non minorem omnibus in “
 quæstione tam ardua dubitationem iniecit, quàm “
 Nicolai & Cardinalium antè fuerat. Ne tamen “
 Fratres cordigeri inanes & sine oraculi responso “
 abirent, oraculum verè illis editum est, id est, ob- “
 scurum, anceps & ambiguum, responsum, quo Pa- “
 pa, ex Concilij sententia, huiusmodi vilitatis, “
 formæ, coloris, quantitatis, vestium iudicium co- “

c. Exiui de
 Parad. De
 verb. sign.
 in Clem.

,, rum ministris & custodibus, seu guardianis, com-
 ,, mittebat (quum non posset determinatus vnus
 ,, modus quoad regiones omnes in talib. assignari)
 ,, & eorum super hęc conscientias onerabat. ita ta-
 ,, men vt seruarent vbique vilitatem in vestibus.
 ,, Quamobrem, omisis in posterum omnibus am-
 ,, bagibus & tot labyrinthis argutiariū, suorum mi-
 ,, nistrorum, custodum, guardianorū, iudiciis obe-
 ,, dienter starent. Delecti ergo bullam illam secum
 ,, domum referunt: sed ne illius quidem autoritate
 ,, controuersias suas finire, & vestimentis certam le-
 ,, gem statuere, potuerunt. Hærebat enim semper a-
 ,, liquis scrupulus in sententiis & iudiciis Guardia-
 ,, norum, de quo Fratres litem mouerent. immo di-
 ,, cebant audacter illos mentem legislatoris non te-
 ,, nere, neque satis attentè benedicti S. Francisci re-
 ,, gulam legisse: & esse pecudes. In eo Fratrum ad-
 ,, uersus Guardianos & Generales suos ministros
 ,, altercantium iurgio, re tam integra quàm initio
 ,, fuerat, multi anni consumti sunt.

,, T A N D E M anno CIO. CCC. XXIII. Guardia-
 ,, ni & Prælati ordinis Ioannem XII. Papam adie-
 ,, runt, conquerentes suis super hac re determinat-
 ,, tionibus & iudiciis (declaratione & bulla Cle-
 ,, mentis Papæ sibi commissis) multos plus quàm
 ,, oportet sapere volentes non obtemperare. Itaque
 ,, eius sanctitatem se rogare, vt ei malo mederi vel-
 ,, let. Papa vt eam causam ritè & ordine tractaret,
 ,, eis repugnâtes fratres audire voluit. Itaq. ad istos
 ,, qui Guardianorum & superiorum sui ordinis
 ,, sententiis stare nollent, scribit vt suas rationes ex-
 ,, positum veniant, aut descriptas mittât. Miserunt-
 Papæ

Papa cum Cardinaliū collegio eas in conclau co-
 ram se legi iubet. Quid multa? vniuerso Consisto-
 rio ita subtiles & acutæ visæ sūt, vt quid in re
 tam p̄plexa decernerent, non inuenirent. Papa
 tamen, vt aliqua ratione scrupulosam istam cali-
 ginem detergeret, respondere aliquid statuit. Ita-
 que bullam & declarationem edit, qua decla-
 rationes decessorum suorum Nicolai & Clemen-
 tis summopere laudat, ac mirari se dicit quōmo-
 do eorum determinationes solidæ, lucidæ & mul-
 ta maturitate digestæ, nonnullis non sufficerent.
 Deinde declarat & decernit, vt vilitas vestium ad
 consuetudinem vel conditionem patriæ exigat-
 ur, & huius vilitatis iudicium ministris & guar-
 dianis relinquit. Eorundem iudicio committit
 determinare, arbitrari & præcipere, cuius longi-
 tudinis, & latitudinis, grosicieci & subtilitatis, for-
 mæ siue figuræ, atque similium accidentium, esse
 debeant tam habitus ipsorumque caputia, quàm
 interiores tunicæ, quibus Fratres omnes minores
 dicti ordinis induuntur. & super his eorundem
 ministrorum, custodum & guardianorum, con-
 scientias b̄nerat. Postremò statuit & districtè præ-
 cipiendo mandat, vt in prædictis & eis similibus
 eorum arbitrium, determinationem, siue iudi-
 cium, præcis omnibus argutiæ & obiectio-
 num amfractibus, Fratres omnes & singuli sequi
 & per omnia illis parere teneantur.

HÆC in summa continet bulla Ioannis: vnde
 apparet nihil ab eo, aut à Consistorio Pontificio,
 certi super ea re constitutum esse, nullaq̄. præscri-
 pta legis formula finitam fuisse eam litem. Qua

c. Quo-
 rumdam.
 De verb.
 signif. In
 Extrau.
 lo. xxii.

„ ratione in concordiam postea redierint, nescio:
 „ ex eo tamen colorem album cum nigro vsurpa-
 „ runt, qualis sponte prouenit, & tertium quemdam
 „ (qui & ab ipsis Gris-fratres nomen accepit) ex
 „ duobus istis in vnum confusis fecerunt. Denique,
 „ sicuti hodie videmus, & demissas ad talos vestes &
 „ grandes cucullas gerunt: & præterquam manicis
 „ cetero cultu inter se conueniunt. Alij enim etiam
 „ hodie patulas, alij substrictas & collectas, gestant.
 „ Hæc habui quæ narrarem vobis de certamine ob
 „ cultum, seu habitum, inter Franciscanos orto, &
 „ tribus Decretis à totidem Pontificib. ob eam rem
 „ editis, quorum postremum sicuti Extranagans no-
 „ minatur, ita re ipsa est: nec cetera etiam minus.
 „ Hanc historiam rogo vos vt bonam in partem in-
 „ terpretemini: neq. profectò eò à me commemo-
 „ rata est, vt quemquam offenderem vestrùm: sed vt
 „ hæc aliquot horas vobiscum fallerem, dum iti-
 „ neri tempus opportunum adesset. Ille absoluit:
 „ nos eo acroamate, lepido certè & nobis non antè
 „ audito, mirificè exhilarati, quò quemque sui vsus
 „ ferebant diuersi discessimus. Sed omisis amce-
 „ nis diuerticulis, Machiauellum audiamus.

I. THEOREMA.

Principi ante omnia optandum est vt pius videatur, etiamsi non sit.

HOMINES ferè (inquit Machiauellus) externa tantùm specie du-
 cuntur, & omnia facta non ex cau-
 sis sed ex euentu æstimant. Itaque
 satis est Principem externa specie pium &
 religiosum videri, etiamsi ex animo non sit.
 Tametsi enim nonnulli, qui propius illum
 norunt, fictam eius pietatem nudent: com-
 munitamen iudicio vulgi repugnare non
 audebunt, cui persuasum est verè esse pium
 Principem.

Cap. 18. de
Principe.

HOC Axiomate Machiauellus planè à Deo
 Principem docet, Deum & omnem re-
 ligionem contemnere, & fallaci specie
 pietatis existimationem sibi apud homi-
 nes quærere. Ceterum eiusmodi simulationis
 nullam pœnam reformidat Machiauellus, quum
 Deum esse non credat: & cursum solis, lunæ, si-
 derum, tempestatum vicissitudines, plantas, ani-
 malia, temerè & fortuitò fieri vel nasci existimet.

Ordo rerum
naturalium,
Deum ali-
quem esse
docet.

Nam si Machiavellus crederet hæc à suprema aliqua causa gubernari (sicuti sensus communis & naturæ iudicium, Platonem, Aristotelem, Theophrastum, & ceteros saniores philosophos coegit fateri) simul crederet Deum esse à quo hic mundus regitur & quæcumq. in eo sunt. Porro si Deum esse crederet, crederet quoque ipsum nolle ludibrio se haberi à suis creaturis: sed illi, ut summo regi ac moderatori, pium ac iustum cultum deberi. Ergo Principem eiusmodi præceptis non imbueret: Ne videlicet sit pius, & velit tamen haberi. Nam quid est Deum ludificari, si hoc non est? Haud dubiè tales Cyclopès, aut Gigantes, qui vecordi audacia Dei patientiæ illudunt, sentient tandem aliquando Deum sedere in cælis iudicem. Infelicissima quidem vel hoc vno nomine nostra est ætas, quæ talibus monstris infesta atque infamis vsque adeo impietate & Dei contemptu infecta est, ut quo quisq. intestabilior & irreligiosior est, eo apud aulicos gratiosior sit. Quippe aulico sermonis genere eiusmodi Alastores, strenui viri, alacres & obsequentes, vocantur: quod excussa omni pietate, & lectis Machiavelli libris, nulla religione impediuntur quominus quidvis audeant. Iube veneno aliquem aggredi, aut iugulare: venena spargere & siccas distringere didicerunt. Iube ut Catholicos honestos spolient: adeò cupidè id agunt, ut ne ab Ecclesiasticis quidem manus abstineant. Sacerdotia militari habitu & palliati occupant, neque in iis vlla Ecclesiastici muneris parte defunguntur: mulgere, tondere, deglubere, prima illis & sola cura est. Immodò nihil
vsquam

Athei vulgo
in Aulis gra-
tiosi.

vsquã sœuitiã, nihil oneris, nihil tributi, reliquum
 faciunt, quod nõ excogitent vt miserã plebis for-
 tunas & sanguinem exsugant. Nuper vectigal in
 lites imposuerant in Gallia, neque cuiquam lice-
 bat cum quosquam iure experiri & suum obtine-
 re; quin partem summã de qua litigaretur, tam-
 quam vectigal, pendisset: sed illud sublatum est,
 Machiauellitis frustra renitentibus, à generoso
 Principe, felicis memoriã, Condæo. Inuenta quo-
 que ab illis sunt noua portoria & tributa, in char-
 tam, in hospitia, quã hospites & viatores pende-
 rent: præterea immunitatem accipiendorum mi-
 litum, tutelarum, curationũ, præfecturatum, con-
 sulatus, ceterorũq. ciuiliũ munerum, quã non
 nisi ab impiis & nulla patriã caritate affectis, re-
 cusari possunt, venalem & stipendiariam fecere.
 Noua inuentio parui sigilli quo contractus obsi-
 gnantur, nõne ex eorum officina prodiit? Nisi
 Euangelici querelis & clamore omnia imple-
 sent (qui soli ad hanc diem aduersus istas hirudi-
 nes liberam vocem mittere ausi sunt) iam eude-
 bantur edicta, quibus imperaretur tributum in sin-
 gulos infantes qui baptisarentur, & exigeretur do-
 tium vicesima, eãque pecunia præsens numeraretur.
 Quid? Iuridicorum munerum venditionem
 nõne in vsum reuocauerunt, in concilio Statutum,
 quod Aureliã ante aliquot annos habitum est, ab-
 bolitam? Quis officia Consiliariorum stipendiis
 earentia ad constandas pecunias inuenit? Quis
 præter eos, magno Reip. detrimento, auxit per ho-
 sce annos augetque pretium pecuniã? Postquam
 redempturi, conductionib. mensis, magnam vim

Athei nouo-
 rum vectiga-
 lium inuen-
 tores.

Capitatorum collegere, & augent eorum pretium in versura, & distrahunt: deinde collectis coronatis, pretium quoque eorum intendunt: denique omnium generis monetae aestimatione exaggerata, pecunias nouo genere senoris auctitant. Interea nemo queritur, quia priuatim nulla iactura fit: & quibus nummi sunt, crescere videntur: sed tandem liquidò apparebit (fortasse setò) materiã magnis turbis eam rem præbituram esse, quemadmodum etiam aliquando similem ob causam ortæ sunt. Ceterum isti pacis mentionem nullam admittunt, quia rebus turbidis licentius & maiore præmio, minore metu, rapinas & scelerum reliqua exercent. Habent in promptu Machiaveli placita,

- » quis pacem morentur. Princeps (aiunt) subditos
 » metu continere potius quàm beneuolentia debet.
 » Si pax, qualem isti rebelles flagitant, concederetur, videretur rex timere subditos, quem ipsis fortidini esse decet. Pacem quidem quæ nobis tantam victoriam de istis sponderet, qualem S. Bartholomæi die tulimus, non inuiti daremus. Nam & hoc alterum est ex ipsorum dogmatis, Principi fidem & promissa seruanda nõ esse, nisi quantum postulat ipsius vtilitas: denique non minimam esse Principis dotem, ingenium pro arbitrio & tempore scire fingere, vt more Vulpis quos volet in insidias pelliciat: pellectos instar Leonis iugulet.

Athei in omne scelus prouoluunt, quia Dei iudiciũ non metuunt.

Miramur eos qui tam impurè loquantur, tam flagitiosè viuere? & nihil esse libidinis, nihil fraudis, nihil sceleris, quod isti non moliantur: quia nullum esse Deum sibi persuaserunt, qui de tot sceleribus ac flagitiis pœnas aliquando expetat? Miramur

ramur Gallia vastitatem, parentes liberis, fratres fratribus, quæ in pace cara & sancta sunt, ciuilib. discordiis infensa & confusa, Ecclesia collapsam, plebem perditam, nobilitatem propemodum extinctam? Nos Dei iusta ira, nos nostra impietas, in discordiam egere. Alij impium animum palam gerunt: alij, quos ire obuiam nascenti malo decebat, dissimulando tantam pestem alunt. Ergo nos Deus meritò eadem pœna inuoluit: neque vquam horrendum illud Impietatis crimen Domini manum & cœlestes pœnas effugit.

Impietatis
Deus seue-
rus vlor.

C. Caligula bruto Dei contentu insignis fuit: is ergo exsequabatur studiosè quod hîc Machiavelus docet: fingeat se cum Ioue fabulari, secum Castore & Polluce velut tertium fratrem familiariter versari: immò aliquando etiam coire cum luna. Ita non tantùm sibi pietatis opinionem in hominum animis, sed diuinitatis quoq. famam, conciliaturum existimabat. Eo tamen nemo diuinitatem omnem audacius spernebat: sed idem, quum deos omnes ludibrio haberet, ad minima tonitrua & fulgura cõnuere, caput obuoluere, ad maiora verò proripere se è strato, & sub lectum se condere, consueuerat. Vnde id, obsecro, nisi quòd conscientia, sonora eius voce quem deridebat, territa, mentem commotam vastabat? Expeditio- ne quidem Germanica aduersus barbaros minacissimus, quum trans Rhenum inter angustias den- sumque agmen iter effedo faceret, dicente quodam non mediocrem fore consternationẽ sicunde hostis appareret, equum illico conscendit, & aufugit. Sed sicuti pauidus, ita crudelis erat: & has

Saet. in Ca-
ligul. cap. 57.
Dion. in Ca-
ligula.

quidem virtutes, sæuitiam simul & pauorem, in Machiaueli discipulis plerumque animaduertas. Caligulam verò ita Diuinitati illudentem pœna non deseruit. Nam à Cassio Chærea & Corn. Sabinò tribunis prætorix cohortis confossus est: ac serò tandem intellexit se deum non esse. Dion scribit nonnullos eius mortui carnem degustasse, fortè vt experirentur an deorum caro iucundi saporis esset.

Pomp. Læ-
tus in Phil.

PHILIPPVS (qui Imperium tenuit in ipsis Christianæ Ecclesiæ primordiis) Arabs erat & impiger: ceterum nullus in eo Dei metus, nulla fides, nulla religio. Quo tamen callidè scelera velaret, vt si Machiauelum legisset, ita agebat: cultum nominis Christiani simulabat. Sed Deus hoc profani hominis ludibrium diutius nõ tulit. Nam quum quinque annos imperasset, cum filio à militibus interemtus est.

P. Lætus in
Iuliano.
Amm. Mar
cell. lib. 21.
& 22.

IULIANVS, cognomento Apostata, Religione Christiana à primis annis imbutus est. Sed quum Libanium profanum Sophistam, & Machiaueli germanum, præceptorem habuisset, deorū & demonum cultum amplexus est. Vt tamen omnes ad sui fauorem inliceret, adhærere cultui Christiano fingebat, à quo pridem occultè desciuerat, arcanorum participio. paucis, aruspicinæ auguriisque intentus. Sed vt hæc interim celarentur, feriarum diebus in Ecclesiam Christianorum ingressus sollenniter orabat. Vbi verò Lutetiæ Augustus salutatus est, & quæ verebatur sublata sunt, adesse sibi liberum tempus faciendi quæ vellet ratus, arcana pectoris nudauit, & planè absolutis decretis

cretis aperiri templa arisque hostias admoueri, & deorum cultum reparari, statuit. Ac quamquam aperte Christianam religionem non aboleret, clanculum tamen eam variis artibus subuertere moliebatur: quum literarum studia & militiam Christianis interdiceret, & plerosque præmiis & illecebris à vera pietate auerteret. Ergo talis Princeps *ἄθεος*, & Apostata, annum alterum & trigesium agens, quum Persis bellum inferret, sagitta transfixus periit. Memoriae proditum est à nonnullis, eum in nefariam vocem erupisse, *Vicisti Galilæe*. sic enim Christum per ludibrium etiam tum appellabat.

FERE quidem vsuuenit ut eiusmodi profani homines, Deo neglecto ad dæmonum præstigias deflectant. Eos enim quum alicuius numinis imperio subiici, velint nolint, necesse sit, ubi Dei obsequium exuere, Satanae uti domino sese mancipant. Sic Caracalla, Dei audacissimus contemtor, magicis sacris & veneficiis animum adeo apulit, ut deorum dæmonumq. etiam rimari arcaha vellet, accitis vndique magis, astrologis, aruspibus. Quumque aliquando ut occultis morbis mederetur multorum manes euocasset, in his animas patris & Commodi: ex iis nemo ei quidquam respondit præter Commodum (vel potius eadæmonem) qui ita dixit *ἔλαχε δίκης ἄανον*: Perge citò ad supplicium. Expeditione in Mesopotamiam suscepta, scripsit ad Maternianum quemdam, cui rerum suarum omnium curam in vrbe crediderat, & conscium omnium secretorum habebat, magos vndique optimos conquirat, atque euocatis

Dion in
Ant. Carac.
Herod. lib.
4.

mánibus de fine ipsius vitæ consulat, & an quifquam imperio infidietur. At Maternianus nauata Principi opera, siue id reuera manes significauerant, siue alioqui Macrinum perosus (is cum Audentio exercitui præerat) rescribit Antonino, Macrinum esse qui infidietur imperio, eúmque è medio tollendum. Has literas, vt mos est, cum reliquis obfignatas, dat ignaris quid ferrent tabulariis. Eum literarum fasciculum Antonino reddüt, in quibus etiam erat Materniani funesta Macrino epistola: sed is studio iam omni atque animo ad aurigandum intentus, imperat Macrino vt ipse literas seorsum inspiciat, ac siquid maioris momenti sit, renuntiet: sin minus, ipse de more suum, id est præfecti, officium exsequatur. Ipse deinde ad studium perrexit: Macrinus seorsum solutis omnibus epistolis, etiam in eam incidit quæ ipsi perniciem afferebat. Ergo gnarus Antonini truculentia, & metuens ne iterum iisdem de rebus Maternianus scriberet, maluit ipse occupare quàm exspectando pati. Itaq. subtracta ea epistola, Martialem quemdam centurionem, aliis de causis Antonino infensum, ad eius caedem subornat. Is captato tempore Antoninum ad exonerandam alium secedentem & auersum, pugione traiecit. Hoc Impietatis & studij infelicis Antoninus præmium tulit. Cui enim non apparet structas ei à Satana cas insidias fuisse, & Macrino propositü vitæ discrimen, vt segnem alioqui & timidum ad tam audax inceptum impelleret?

Menſis 1. ANNO CIO. CCCC. XL, Rezi in Britannia
lib. 2. c. 48. minore dominus, Mareſchallus Gallia, vt ad ſum-
mos

mos quosque honores ascenderet, deuotionibus magicis & Necromantiæ operam dedit. Inter alia, infantium sanguine, quos plures interfici curauerat, ad conscribendas inuocationes dæmonum abutebatur. Denique diaboli ope fastigium suum adeo extulit, vt ducis Britaniæ iussu captus, & cognita causa iudicio damnatus sit, & in Nannetensium foro exustus.

Possem enumerare multos effrenatos Dei & Religionis contemtores, quos Deus acerrimè est ultus: & exemplorū veterum, recentium etiam, copia est. Memoria nostra Iodellius, tragicædiarum scriptor, tragicum exitum inuenit. nam luxu, gæna, stupris, ex Epicureorum disciplina, patrimonium quum consumsisset, miserrimo genere mortis fame interiit. Lignerolius aulicus, qui vt industriam & dexteritatem suam probaret, in Aula palam Atheismum profitebatur, quomodo periit? Vnde se auctum iri sperabat, ibi perniciem inuenit. Landius, Bissius Vasco, & alij quorum nominibus parco (propter propinquos, quorum honori & famæ id à me datur) nonne, postquam Religionis cultum abiecerant, infelicem vitæ exitum nacti sunt? Sed ne in re tam perspicua diutius immorer, nobile vnum tantum exemplum adiciam, eorum videlicet qui zeli & studij erga ecclesiam specie, patriam discordiis & bellis lacerant: quumque prætexant se Religionem Patrum integram seruare velle, nihil inter cædes & rapinas meditantur quàm vt sese sanguine ac visceribus Reipubl. expleant.

IOSEPHVS Claudij Imper. tempore complu-

Falsi Zelotæ
auctæ Reli-
gionis, im-
pij & crude-
les.

Ioseph. de

bello Iud. li.
4. cap. 5. lib.
6. cap. 1. 2. &
seq. & toto
libro 7.

res in Iudæa motus coortos esse scribit. Et seductores multos specie Religionis nouis rebus studentes populum circumduxisse: tum magos & latrones exortos, qui, plebe ad libertatem vocata, omnia incēdiis & ferro miscerent. Donec aperta rebellio sub Nerone erumperet, à quo Vespasianus ad Iudæam perdomandam cum imperio missus est. Confluxerant inter ceteros Hierosolyma omnium Iudæorum nequissimi, qui quum se uitæ religionis memores Templum & ritus patrios tutari velle dicerent, Zelotas se nominabāt: quum nihil sceleris omitterent. Illi quum à Vespasiano, Iosepho quoque ipso internuncio (qui eius belli historiam scripsit) ad pacem accipiendam sollicitarentur, isque polliceretur se patrios illis ritus & ceremonias relicturum, omne tamen pacis commercium peruicaciter abnuebant. Igitur ex furioso isto zelo eò amentia prolapsi sunt, vt & Templo ignem iniicerent, cuius tutandi causa uenerant: & Religionem euerterent, propter quam arma ceperant: seque, & Hierosolyma, atque innumerabilem vim imbellis populi, specie pietatis (qua prorsus vacui erant) miserabili & lugubri exitio inuoluerent.

Pietati Deus
benedicit.

PRINCIPEM igitur planè diuersum animi habitum affectumque induere decet, quàm isto dogmate præcipit Machiauellus. Quippe seipsum vt feridè Deum metuat, eique non simulatum obsequium ac cultum præstet, Christianæ religionis exercitia muniâque obeundo, assuefacere debet. Illi tum benedicet, illumque omnibus prosperis domi & foris rebus auget, Dominus. Neque de-
sunt

sunt eius rei exempla: sed paucis & iis maximè insignibus contenti erimus.

QuvM Marcus Antoninus, cognomento Philosophus, bellum aduersus Marcomannos & Quados gereret, Romanusque exercitus ardore ac siti laboraret, ad eum consilij planè inopem præfectus prætoris cohortibus venit, eiq. fertur dixisse: Nihil esse quod ij qui Christiani nominantur, precibus impetrare non possint. habebat autem in exercitu legionem vnam Christianorum militum. Qua re cognita, Marcum petiisse ab iis vt Deo suo supplicarent. Quod quū fecissent, Deum eos exaudiisse subitò, percussisseque hostes fulmine, ac Romanos pluuia recreasse. Romani, ad Christianorum preces largo imbri per Christi nomē impetrato, omnes in cœlum suspexere, vt non minus hoc miraculum oculis animisque haurirent, quàm sitibundo ore aquas: deinde scutis galeisque subiectis sorberent largiter, equisque ad bibendum darent. Interea crebri fulminum ignes aqua & grandine missi tantum terrorem barbaris inicere, vt eius belli victoria, præter spem, penes Romanos esset. Certè tantæ miraculo rei attonitus Marcus, edicto Christianos honore affecit, ipsamque legionem ad perpetuum monumentum *καυνοβόλον* appellauit.

Xiphil. Dionis Epitome in M. Ant. Capitol. in Marco.

CONSTANTINVS Magnus, primus Christianus Imperator, præterquam quòd Licinium & Maxentium, Christiani nominis hostes, fregit: multa quoque bella aduersus Sarmatas, Gotthos, Scythas, & alias barbaras gentes, felicissimè confecit, quòd Dei metuens Christianam religionem

Pomp. Lætus in Licinio & Constantino.

studiosè coleret. Simili felicitate & prospero rerum cursu vsi sunt, Theodosius, Iustinianus, & ceteri Christiani Principes.

P. Amilius
lib. 1. & 2.

Eginartus
in Carolo
Magno.

EADEM prosperitas comitata est Gallia: pios ac religiosos Principes, quales fuere Clodoveus, Carolus Martellus, Carolus Magnus, qui nobiles victorias ex Suevis, Saxonibus, Frisiis, Gotthis, Hunnis, Langobardis & Saracenis, tulere, qui tum ferè ethnici & alieni à fide Christi erant. Neque ex victoriæ ipsorum viribus aut industriæ assignandæ sunt: quum hostibus & multitudine hominum & robore militum inferiores essent; sed eius decoris integram laudem & in solidum sibi vindicat Deus, cui sincerè & minimè simulato obsequio placere studebant. Vtinam hodie nostrorum saltem pietatem imitentur, ne (quod antè non extitit) inter Gallia: reges Caligulas & Caracallas impietate insignes deinceps historia: memorent.

1. Reg. c. 11.

DAVIDEM non alia res omnibus bellis superiorem & tot victoriarum compotem fecit, quam quòd religiosus erat, sincerusque Dei & pietatis cultor. Quamdiu SALOMON eius filius verum Dei cultum retinuit, Deus eum larga opulentia & alta pace beavit. Sed posteaquam Machiaveli doctrina uti insituit, & Religionis larvam & speciem inanem quamdam pro vera amplecti, tum emerfere illi hostes Adad Idumæus & Razon, qui illius quietem turbarent. Ad eum modum Dominus regibus Iudæ & Israelis, piis & religiosis, prosperos rerum successus dedit: hypocritis & pietatem ementientibus, infelicissimos.

I AM, obsecro, consideremus quo argumento Machiatellus suum Axioma fulciat. Quoniam (inquit) populus externam tantum speciem intuetur, satis est si Princeps extrinsecus aliquod pietatis studium ostendet, etsi intus pius non sit. Igitur Religionis hic erit præcipuus usus, ut scenæ seruiamus & quæramus plausum populi? Nonne huc potius tendere debet ut nos Deo gratos & acceptos reddat? Nam quomodo Deus, qui penitissimos cordium recessus intuetur, neque patitur sibi mendacibus fucis illudi, Religionem tuam probet, si ficta & simulata est? Præterea falluntur Machiaelli discipuli si homines existimant adeo hebetes esse, ut eorum fucos & hypocrisin non detegant. Itaque si, speciosa Religionis larua detracta, qualis sit intus Princeps apparuerit, quam vel apud homines ipsos existimationem consequetur? Nonne in contemptum & ludibria omnium incidet? Sin excusso fucō palam Atheismum profiteri sine ulla dissimulatione cœperit, impium Dei & Religionis contemptum exemplo suo, velut autoritate publica, comprobabit. Quippe homines, præter insitum ingenio mali potius quam boni studium, æmulatio Principis, omni lege validior, mouebit. itaque Principem Impietatis autorem & signiferum sequuntur, eò certatim ruent. Hos igitur ubi tam detestabilis doctrina fructus fuderit, quid nobis tandem expectandum est, nisi ut Deus nominis sui & rerum omnium sacrarum ludibrium seuerè uiscatur? Quod illorum potius capitibus sit, qui apud nos tam perniciosæ disciplinæ ludum aperuere, nisi maturè resipiscant.

II. THEOREMA.

Princeps, siquid in Religione falsi est, id confirmare debet, dum id fouendæ Religioni profuit.

Com. lib. 1.
cap. 11. 13. 14.

PRINCIPES qui prudentia pollent (inquit Machiauellus) falsa miracula comprobant, quia id augendæ populi pietati conducit. Atque in eo Christiani Principes imitari Romanos veteres deberent, qui tum acuendis militum animis ficta miracula & oracula cælestia admoquebant, tum vt populo obsequentiore vterentur. Quippe in vulgus edebant se vel libros Sibyllinos inspexisse, vel Delphos ad oraculum Apollinis sciscitatum misisse, aut egregia auspicia esse. Itaque populus, quum ea verè à Diis ipsis denunciari crederet, libentissimè iussis magistratum & imperiis ducum obsequabatur, nec secus ac si Dij ipsi imperassent. Imperatores verò ipsi soli norant, quantum istis commentis tribuendum esset.

Nihil

Nihil addi posse videbatur ad impietatem superioris dogmatis, quo Machiavellus Religionis larvam pro Religione substituit & commendat Principi. Hic

tamen non tantum ceteros sed seipsum quoque superat. Veritas certe ubique commendabilis, proprie tamen in Religione spectanda est. Nam quum Religionis vinculo nos sibi Deus religet (iuxta veterum interpretationem) quoniam modo nos mendacij vanitas religare atque unire Deo posset, qui non tantum verax est, sed ipsa quoque veritas? Quid commercij esse potest tenebris cum luce? quid umbris cum sole? Itaque hanc sententiam veteres Ecclesie doctores pro axioma theologico habuere, Satius esse scandalum accidere quam veritatem deserui. Quam sententiam, sicuti Pontifices Romani in suos Canones retulerunt, utinam quoque obseruassent. Sed quoniam istum canem veritati oblatrantem eiusque discipulos Scripturae testimoniis refellere superuacuum, neque mihi in animo, est (ne res sacras porcorum pedibus proculcandas obiciam) suis illi mihi armis debellandi sunt, quibus instauratum a se Lucianismum propugnant.

Falsitas cum Religione sociari non potest.

Reg. 1. de Reg. iuris in vj.

NAM quum rationis humanae acuminis, & profanorum scriptorum auctoritate, ut firmissimis praesidiis, nitantur, ea contra eos adeo faciunt, ut iis quoque Religionem Christianam probare me posse profitear. Nam si vel minimam, quamque creaturam spectemus, eiusque essentiae causas accurate inuestigemus, ea nos ad Dei notitiam gradatim quasi manu deducet. Intueamur formicam, muscam: quaeramus quae his animalculis motus

causa sit: caloris & humoris vi, quibus duabus
 qualitatibus quaecumque viuunt fouentur, id acci-
 dere comperiemus. Altius conscendamus, & scri-
 temur, quare tam minutis insectis duæ eiusce-
 modi qualitates insint, statim obuia erit causa,
 Cuncta videlicet animalia ex quatuor hisce prin-
 cipiis, igne, aëre, aqua, terra, constare: quibus bis
 binæ illæ qualitates inditæ sint, calor, humor, fri-
 giditas, siccitas. si calor cum humore superet, cor-
 pora viuere: si vincat cum siccitate frigus naturæ
 inimicum, interire. Porrò vltterius ententibus ac-
 percontantibus qualitarum illarum causas, oc-
 curret vltro, Solem caloris, Lunam humoris cau-
 sam esse, sicuti sensus ipsi & experientia testantur.
 Postremò si quærere pergamus cur Sol calidus,
 Luna humida sit, & vnde illis hæ qualitates, neces-
 sariò ad summam & principem causam, nimirum
 ad Deum perueniemus. Quippe nec Sol nec Lu-
 na (nimirum finitæ res & corporeæ) diuinâ natu-
 ram aut essentiam habere possunt, quæ infinita est.
 Itaque vel minimum animal sola naturali luce ac-
 ratione Impiorum amentiam coarguere potest.
 Quanto validius, si cetera inspiciamus, atque in-
 primis mirabilem humani corporis structuram?
 In qua tanta est symmetria, tam exquisitum artifi-
 cium à summo vertice ad pedes, vt ob eam præ-
 stantissimus & ingeniosissimus eius artifex iudi-
 cari debeat. Nam vllane est ciuitas, in qua melior
 aut consonantior sit harmonia, quàm in humano
 corpore? Principiò in Homine Mentem intueri
 licet, quæ velut sublimi in folio sedens, principa-
 rum in cetera obtinet. Deinde Cor, sedes amoris,
 clementia

clementiæ, magnanimitatis, & ceterarum virtutum, præfecti vices & munia obit. Habet quoque inuidiam, odium, ambitionem, ceterasque prauas cupidines, suæ potestati subiectas: sed illæ Mentis imperio & nutu frenantur. Iam quod Hepati, veluti annonæ præfecto, ea cura incumbit vt per ventriculum, venas, ceterosque meatus, ciborum succum & sanguinem per omnes corporis partes diffundat: ceteraque in homine membra tam consentienter ministeriis suis fungantur, nonne vel inuitos agnoscere cogit, Deum tam ingeniosi operis architectum & molitorem esse? Igitur hæc naturalium rerum consideratio veteres philosophos, Platonicos, Peripateticos, Stoicos, ad Dei & ipsius singularis præuidentiæ notitiam adduxit. Neque vlla olim secta philosophorum extitit quæ in hoc non consentiret, excepto Epicuri grege: qui quum in voluptate corporis summum bonum collocarent, per omnes obscenas libidines, suum more, volutabantur. Ex ea schola, vel potius lustro, prodire Machiauellus eiusque discipuli, quibus quum nihil pensi sit præter quàm deliciis & voluptatibus sese explere, neque literas curent, huius impij nebulonis Placita pro oraculis seruant.

IAM quod ad illud doctrinæ caput attinet, quo Trinitatem credimus, fatendum est id philosophis numquam venisse in mentem, ne per somnium quidem: neque nos sola ratione naturali posse ad illius notitiam adduci. Sed Deus verbo suo mysterium istud nobis patefecit, quantum quidem nostra scire intererat. Hæc mihi propositum

Doctrina de
Trinitate
humanæ ra-
tioni non re-
pugnat.

non est eius rei testimonia proferre : sed tantum
docere hanc doctrinam rationi & iudicio huma-
no non planè repugnare, etsi philosophi in hæc
vsque adyta non penetrarint. Nam vel ex ipsorum
placitis constat Deum, spiritum esse æternum, in-
finitum, minimè vllis qualitatibus aut accidenti-
bus obnoxium. Ita quidquid accidentale est in ho-
minibus (cuiusmodi sunt, bonitas, amor, prudentia,
& cetera: qualitates) essenziale est in Deo. His
positis, consequitur infinitam illam & mirabilem
Sapientiam, qua Deus seipsum nouit, essentiam ef-
se, non qualitatem, in Deo, immò eiusdem cum i-
pso essentiæ: substantiam tamen seu hypostasin
ab ipso distinctam: quum Sapiens & Sapientia se-
ne distinctione esse non possint. Hæc igitur Sa-
pientia, secunda Trinitatis persona est, quam Scri-
ptura Verbum vel Filium vocat. Neque magis à
ratione humana alienum est, dicere duas in vna es-
sentia personas mutuum & infinitam Intelligen-
tiam inuicem habere. Quæ Intelligentia pariter
ex vtraque persona Patris & Filij procedens, etsi
eiusdem cum illis sit essentiæ, non potest tamen
vnà confundi: quando Intelligens ab Intelligen-
tia distingui debet. Hæc Intelligentia, tertia per-
sona Trinitatis est, quam Scriptura Spiritum sanctum
vocat. Quum hac rudi descriptione Trini-
tatis mysterium adumbramus (non secus ac quum
Geometræ, tribus vel quatuor lineis carbone in
tabella ductis, orbem terrarum oculis subiiciunt)
eam descriptionem ratio humana vteumque per-
cipit. In eo tamen mysterio exentiendo, longè
(meo iudicio) magis sapiunt qui hinc sobriè & mo-
deratè

deratè philosophantur, & fidei mensura contenti, nihil vterius de Dei essentia inquirunt quàm quod Scriptura docet: quàm qui menti & rationi humanæ nimium indulgent. Quia tamen mihi negotium cum Epicureis erat, qui Scripturam ludibrio habent, paucis docere volui vel iudicij humani suffragio doctrinæ nostræ veritatem confirmari. Sed pergamus ad cetera.

COMMUNIS sensus & ratio ipsa dictant, Vnum esse Deum, eumque perfectissimum. Ex quo sequitur, eum perfectè iustum ac perfectè misericordem esse. Quum summè iustus sit, ex regula summæ iustitiæ vniversum genus humanum ab eo reici debet: siquidem peccato obnoxium est, quod damnationem meretur. Si verò omnes homines damnaret, id repugnaret misericordiæ ipsius, quæ summa quoque ipsa & perfecta esse debet. Quid igitur? dicemus Deum summè iustum & summè misericordem simul esse non posse? Absit: sed dicimus vel naturali ratione duce (nisi planè exci essemus) posse nos veluti manū ad Mediatorem duci. In quo vno Deus vna eademque opera summæ iustitiæ summæque misericordiæ exemplum edidit. Quippe summè iustus apparuit, quum ab eo iustas peccatorum nostrorum pœnas expeteret: misericors, quum illius satisfactione reconciliatus nobis ignosceret. Itaque hæc demonstratio certissimis & euentissimis principiis nititur: Deus vnus est, ergo perfectus: Si perfectus, perfectè quoq. iustus ac misericors. Vtrumq. autem in eo consistere nequit, nisi adsit Mediator deus & homo. Ergo quando Deus vnus est,

vnum quoque Mediatorem Dei & hominum Deum quoque ipsum & hominem, existere necesse est. Nihil possit certius demonstrare Euclides vel Archimedes.

Is autem Mediator, quem Deus misit in mundum vt summam suam misericordiam & summam iustitiam patefaceret, Sapientia Patris est & Filius ipsi coæternus: qui ab origine mundi fidelibus promissus est. Ea potro promissiones toties iteratae sunt, vt non tantum proprie Dei populo notæ essent, sed ad Gentes quoque profanas istius

Sueton. in
Vespas. c. 4.

Lucis radij peruenirēt. Suetonius quidem (alio qui Christianorum hostis & qui Scripturas numquam legerat) de Vespasiano agens, vt de re peruulgata loquitur, Percrebruerat (inquit) Oriente toto vtus & constans opinio, esse in fati vt eo tempore

Tac. Annal.
lib. 11.

Iudæa profecti rerum potirentur. Neque multo aliter Tacitus, horrenda prodigia quæ excidium Hierosolymitanum præcessere describens, Pluribus (inquit) persuasio inerat, antiquis sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore vt valesceret Oriens, profectique Iudæa rerum potirentur.

Ioseph. lib.
7. cap. 12. De
bell. Iudaic.

His testimoniis non obscure apparet promissionem de Messia mundi dominatore vulgò notam fuisse. Sed non Ethnici tantum, verum ipsi quoque Iudæi, hanc prophetiam de terrena dominatione interpretabantur. Itaque non tantum duo illi scriptores, verum etiam Iosephus Iudæus, hoc celebre de Messia vaticinium ad Vespasianum traxerunt: qui Imperator salutatus est, quum in Iudæa bellum gereret. Sed tam inepta & violenta interpretatio excusari in Iosepho non potest, præsertim quum præter propheticae doctrinae cognitio-

nem, futurorum quoque scientiam sibi arroget. Quippe Prophetæ perspicuè vaticinantur nasciturum Messiam ex stirpe Abrahamæ, ex tribu Iudæ, ex familia Davidis: immò disertè locum veluti digito indicant, in quo esset nasciturus, nimirum in Bethleem, oppidulo tribus Iudæ. Sciebat Iosephus Vespasianum neque in Bethleem ortum esse, neque ex Davidis stirpe: itaque quum hæc de Messia oracula ad Vespasianum falso detorquet, vindicare se ab assentationis suspitione non potest: quando Vespasiani, à quo multa beneficia acceperat, seruili mendacio gratiam quærere maluit, quàm ita uti sentiebat, scribere.

TACITVM verò & Sueton. huius prophetiæ fidem Vespasiano potius quàm Christo attribuisse, mirandum non est, quando Christi & Christianorum nomen odissent: sicuti ex ipsorum libris liquet. Eadem fide illi scribunt, quemdam cæcum oris excremento, aliūmq. item manu egrum pedis contactu à Vespasiano sanatos fuisse. Hæc enim Christi miracula illi ad Vespasianum trahūt, quod vel ex ipso Tacito colligi potest. Quippe is scribit, cæcum Vespasiani genibus aduolutum, remedium cæcitatæ ex poposcisse gemitu, monitu Sarapis dei: cuius origo (inquit paulo post) nondum nostris autoribus celebrata est: dicitque à multis deturri illum pro Æsculapio habitum esse, quod medeatur agris corporibus, &c. Nam Ethnici (qui Christi Christianæ ve religionis nullam nisi obscuro ex rumore notitiam habebant) Sarapin à Christianis adorari putabant. Quod ex quadam Adriani epistola ad Seruianum consulem intelli-

Miracula
Christi, Pri-
cipibus tri-
buta.

Suet. in Vesp.
pas. cap. 7.
Tac. Annal.
lib. 20.

Dion. in
Vespas.

Vopisc. in
Saturn.

gi licet, cuius hæc sunt verba apud Vopiscum: Illi qui Sarapin colunt, Christiani sunt: & deuoti sunt Sarapi, qui se Christi episcopos dicunt. Itaque vel ex Tacito ipso apparet, autorem huius miraculi fuisse Deum illum quem Christiani adorabant, non Sarapin illum quidem, sed Christum. Sed quemadmodum rerum procul gestarum veritas à narrantibus plerumque inuerti solet: sic celebris erat per totum orbem fama miraculorum quæ à Christo & Apostolis facta erant: sed ea multis & putidis mendaciis inquinata: quum eorum laus vel idolis, vel profanis hominibus, assignaretur. Eiusdemmodi est quod Spartianus in Adriano scribit, quum ille ægrotaret superuenisse quamdam mulierem quæ diceret somnio se monitam ut ne valiturus: quod quum non fecisset esse cæcitatam. Iussam tamen iterum Adriano eadem dicere atque eius genua osculari: recepturam visum si id fecisset. Ergo quum insomnio paruisset, visum ei restitutum esse. Idem scribit, venisse quemdam eum ad febricitantem Adrianum, eumque quum contigisset oculorum usum recepisse, & Adrianum febrem reliquisse. Quis non videt ea miracula tum à Satana esse conficta ut veris quoque fidem demeret, tum à profanis hominibus Principum nomine vulgata, ut illis apud homines diuinitatis inanem famam circumdarent? Vt cumque ea contigerint, satis constat promissiones de Messia venturo celebres & passim notas fuisse: sicuti neque ipsius aduentus Ethnicis ignotus fuit. Nam inter ceteros Tacitus scribit Christum Tiberio imperante

rante à Pontio Pilato procuratore Iudææ supplicio esse affectum. Itaque præcipua doctrinæ nostræ capita non tantum mentis humanæ iudicio, sed profanorum quoque scriptorum testimoniis, confirmari possunt. adeò longè & latè lucis suæ radios sparsit spargitque veritas. Quamobrem si vltro sibi oculos effodere velint Impij, ne Deum & Religionem Christianam in tanto splendore agnoscant, neque vllis Scripturarum neque Ethnicorum testimoniis moueantur, ab illis tamquam à desperatis ac deploratis abstineamus: donec eos vltro magis ac magis in exitium pergentes Deus iusti iudicij voragine absorbeat.

Nunc ad inceptum reuertimur, ac dicimus, Mendacium in Religione fouere (quod iste præcipit) & Deum cum omni pietate pedibus calcare, eadem aut paria esse. Veteres quidem Romani falsa Gracula (quamquam ea propriè non ab hominibus ex composito ficta, sed à Satana illudente hominibus profecta, non dubitem) tum fatales Sibyllæ libros, auguria, auspicia, & similes nugas probabant: verum quum veræ Religionis notitia destituerentur, & superstitioni, falsis opinionibus & vanis ritibus implicita, seruirent: quid mirum est si mendacium specie veritatis amictum pro veritate amplexi sunt? Quoties tamen prauis & exter-
 ternis ritibus Religionem suam inquinari deprehenderent, eiusmodi sacra opprimebant. Exemplum apud Liuium multa existant, sed hoc omnium maximè insigne. Græculus ignobilis, & occultorum sacrorum antistes, Romam primùm Bacchanalia inuexit. Primùm illic sacra feminarum tan-

Liur. Annal.
lib. 39.

tum erant, neque eò viri admittebantur: deinde ubi vulgari cœpta sunt per viros mulierisque, ad ditæ quoque voluptates religioni vini & epularum, quo pluriù animi inlicerentur. quum vinum animos, & nox, & misti feminis mares, ætatis teneræ maioribus, discrimen omne pudoris extinxissent. Nec vnum genus noxæ: supra promiscua ingenuorum feminarumque erant. multa dolo, pleraque per vim, audebantur: occultebat vim, quod præ ululatus tympanorumque & cymbalorum strepitu nulla vox queritantium inter supra & cædes exaudiri poterat. Eius mali indicium quum ad senatum peruenisset, quæstionem extra ordinem ea de re Consulibus mandavit. Itaq. multorum delatis nominibus, quidam ex iis viri ac femina mortem sibi consciuerunt: multi comprehensi & in vincula coniecti, plures etiam necati, sunt: quum supra VII. millia virorum ac mulierum coniurasse dicerentur. Postremò datum Consulibus negotiù est, vt omnia Bacchanalia Romæ primum, deinde per totam Italiam, diruerent. Facile videlicet Ethnici illi, solo naturæ sensu & iudicio edocti, norant, Religionem eam veram esse non posse, quæ capitales fraudes admitteret. Ac si ceteros quoque suæ superstitionis errores & vitia nossent, perinde vt istud sublaturos fuisse non dubito, quidquid dicat Machiævellus. Verùm quum de Religione agitur, quid dixerint aut fecerint Romani veteres, morari non debemus: nisi forte vitro libeat in tenebris lucem quærere.

Munster.
lib. 3. Geogr.

ANNO CIO. IO. IX (viginti circiter annos
antequam Berna à Papatu descisceret) Bernenses
Domini-

Dominicani noui miraculi commento populi studia in se trahere conati sunt. Sed sapientissima ciuitas, repudiata Machiaueli doctrina, ea sibi nunciata prodigia impostorum supplicio expiauit. Hoc scilicet erat comprobare & sancire conficta miracula!

ANNO CIO. IO. XXIV, Senatus Parisiensis a Sleidan. lib. 9. liquot Franciscanos Aurelianenses damnauit, qui animæ cuiusdam spectrum apparere commenti erant, postulantis vt frequentibus missis è purgatorij flammis liberaretur. Quippe cognitum est eam technam simplicitati hominum inescandæ confictam, & istos eius fabulæ choragos, esse.

MULTA quoq. exstant Aresta & decreta Curia Parisiensis, quibus Reliquiarû (vt vocant) falsitas traducta est & vetita. Erat Lutetiæ in officina pictoris cuiusdam vetus tabula, atque in ea picta imago Virginis: quam pro specimine suæ artis vulgò proponere pictor solebat. Eam paucis nummis emit cuiusdam vicini pagi curio: duo foramina ad oculos imaginis perforat, illque, quo tempore lacrymant vites, viridium palmitum resectos ramos ita sollerter accommodat, vt effigies plorare videretur. Quid multa? tantam vmdique peregrinantium frequentiam, tantam donorum copiam conciuuit, vt miraculi quoque inter alios pictor fama commotus eò cum vxore viseret. Sed ea res dolum aperuit. Nam illi, tabella agnita quæ tot annos in sua taberna iacuerat, fabulâ omnem diuulgarunt. Itaque Curia iudicio curio capitæ damnatus est, tabella confracta.

SED idem tamen ille Senatus nonnumquam

exempla edidit quæ à doctrina Machiaueli non planè abhorrent. Fortè controuersia inciderat Lutetiæ inter Canonicos ædis Mariæ virginis, qui dicebant penes se esse caput D. Dionysij, & Abbatem monachosque Sandionysiani cœnobij, qui contrà pertinaciter defendebant se totius corporis eius potiri. Ea lite in Curia disceptata, pronunciauit Senatus Sandionysianos Fratres integrum corpus D. Dionysij Atheniensis habere: D. Mariæ Canonicos, caput D. Dionysij Corinthij. Ita vtrisque satisfactum: etsi antea Dionysij Corinthij nomen quidem audissent. Sed de eo anxij non erant, dum lucrum non minueretur. Si Ratisponenses sese huic liti immiscuissent, aut difficillimum fuisset eos conciliare, aut tertius aliquis Dionysius quærendus. Nam & Dionysij corpus integrum Ratisponenses se habere glorientur, & sententiam Papæ, quæ id declaret. Sed hos nodos soluere hoc loco non constitui: euincere mihi sufficit, exitiale esse scelus, Mendacium cum in quacumque re, tum in Religione potissimum, fouere: ac talis Religionis non alium autorem esse quàm Diabolum, qui mendacij pater est.

III. THEOREMA.

Religio Ethnicorum animos illis excelsos, et ad magnas res fortiter suscipiendas audaces, fa-

ces, faciebat: Christianorum verò religio,
 mentes in nimiam humilitatem deprimens,
 indolem omnem debilitat, eosque iniuriæ ac
 prædæ opportunos reddit.

COMMENTANTI mihi quâ fieret Comm. lib. 2
 ut minus insignes essent virtute cap. 2.
 & gloria rerum gestarum Chri-
 stiani quàm veteres Græci & Ro-
 mani, non alia eius rei causâ probabilior vi-
 sa est (inquit Machiauellus) quàm quòd Re-
 ligione differant. Quippe Christiana Reli-
 gio gloriam humanam abiicit & despectui
 habet: Ethnici contrâ, quum gloriam pro
 summo bono sibi appetendam ducerent, a-
 lacritate audaciâque incredibili omnia ag-
 grediebantur & gerebant. Præterea Religio
 Ethnica nemini felicitatem pollicebatur, ni-
 si iis qui strenuè pro Principe, patria, republ.
 ad extremum certantes, egregia sibi decora
 & gloriam immortalè inter mortales quæ-
 rerent. Christiana ex aduerso demissos, con-
 templationi deditos & honorû huius muni-
 di negligentes, ad beatitudinem vocat. Itaq.
 eò imbecillitatis & ignaviæ nostros homi-
 nes perduxit, ut Christianum nomen bar-
 baris & impiis prædæ sit. Atque illis iam im-

punè Christianos pro libidine versare, vincere, sub iugum mittere, copia est: quum eos, vt cælestis vitæ compotes fiant, ad accipiendam potius iniuriam quàm ad inferendam aut propulsandam paratos intelligant. Neque vlla res magis Christianorum animos effeminat, quàm quòd quietum otium & vitam quamdam philosophicam virtuti viuidæ & actuosæ anteponunt.

SCILICET sacrilegus iste Cyclops, si densos fumos euomeret, Pietatis splendorem obscuraturum se ratus, omnia molitur vt Christianam Religionem in contemptum adducat. Sed vtinam tam facile esset tot malis, quæ crassus iste Religionis contemptus in Rempubl. Christianam, præsertim in Galliam, inuexit, remedia nancisci: quàm promptum est nebulas istas discutere, quæ veritatis lucem, tamquam solem, non ferunt.

RELIGIO certè Christiana Deum reuerenter & suppliciter adire nos docet. Peccatorum enim nobis conscij iram dei deprecari debemus, perinde vt rei qui Principis genibus aduoluti pacem & veniam petunt. Præterea & quæcumque nobis sunt animi corporisque dotes, Dei beneficia esse agnoscere, & cum proximis comiter ac modestè agere, decet. Sed an Christiana hæc modestia generosam indolem debilitat, atque imbelles animos reddit? Velim mihi dicant Machiaueli populares, qui Euangelicos oppugnatum in Galliam

liam venerunt, an pijs Gallis adeo humiles fractosque animos esse experti sint, ut non & valide pugnare & fortiter ferire didicerint. Si pudet eos fateri, hoc testentur albentes ipsorum ossibus campi. Præterea, neglecto isto nugatore, euoluamus, si libet, historias & recentes & prisceas: facile constabit Principibus Christianis non tantum ad propulsandos Ethnicos, sed etiam oppugnandos, satis animi, satis virium, fuisse. Constantinus Magnus usque adeo sese demisit, ut in eam partem peccaret: si quidem verum est quod nonnulli nugantur, illum Pontifici equum inscensuro stapedam tenuisse. Licinium tamen ille confortem imperij, Christianis infestum, bello victum imperio simul exiit. Præterea Sarmatas, Gotthos, Scythas, & alios multis proelijs felicissimè confectis repressit. Theodosius Cæsar adeo humiliter sese deprehsit, ut quum ab Ambrosio episcopo ob eadem Thessalonicae perpetrata iure communionis priuatus esset, sese omni ornatu Imperatorio exueret, & coram Ecclesia procumbens cum gemitu & lacrymis veniam oraret. Hic tamen tali ingenio præditus Romanum Imperium Gotthicis armis attritum pristino splendori restituit, adeptis illustribus victorijs. Valentinianus & Iustinianus Christiani principes, Gotthos, hic in Italia & Africa, ille in Gallia, fudere. Carolus Magnus multique alij Gallia reges, leni ac mansueto ingenio, multas de barbaris atque ethnicis insignes victorias tulerunt. Carolus v, nostra memoria sæpe in Africa, nuper Venetorum atque Hispanorum exercitus nauali prælio, Turcarum copias fregit. Denique

Imperatores
& reges Christi-
ani Ethni-
corum vi-
ctores.

victriarū nostrarū de Gotthis, Scythis, Tartaris, Saracenis, Turcis, plenæ sunt historiæ, pleni exemplorum libri. Nam si Machiaulli discipuli dixerint hodie Impios & Christum blasphemis lacerantes animosius pugnare, quàm qui Nomen ipsius augustum reuerenter vsurpant, eos nimium impudenter libero mendacio abutentes ad experientiam remitto.

Annal. in
Carolo Ma-
gno.

SED quum mecum tacitus reputo, vnde Machiau. tam profanum Axioma hauserit, mihi persuadere non possum quin illud ex Aygolandi historia didicerit. Is fuit regum Africa potētissimus Mahumetanæ sectæ, qui Carolum Magnum variis & longis bellis exercuit: semper tamen eo inferior. Itaque vt æquiores pacis leges à Carolo acciperet, ei renunciari iussit se Christo nomen dare & baptifari cupere. Carolus eo nuncio delectatus, hominē comiter domum inuitat. Ibi quum esset, tredecim pauperes mendicorum habitu, humi accubantes & vescentes sine linteo conspicatus, sciscitatus est à Carolo quānam illi essent. Serui dei sunt, inquit Carolus (solebat autē ille pauperes domi aliquot alere, vt paupertatis imagine ante oculos posita, summæ fortunæ moderari, Christi. & Apostolorum meminisse, insueſceret)

» Tum Aygolandus, Enimvero Dei tui (inquit) ser-

» uos squalore & sordibus obsitos, tuos nitentes &

» splendidè vestitos, cerno. Cupido me incesſerat

» vt Baptismo initiatus Dei tui seruitio memetip-

» sum traderem, sed mihi longè alia nunc mens

» est, quando Dei seruos tam malè accipi ydeo. Ita

Aygolandus, abiecto seruorum Dei statu offensus,

à Chri-

à Christianæ fidei professione abhorruit. Ad eum modum Machiauellus Christianam Religionem vt nimium abiectâ & humilem aspernatus, Aygolandî superstitionem attollit, propterea quòd ea magnos excelsosque spiritus faciat.

IMPVDENTIS verd̄ inscitia quoque est, quòd dicit nullis Euangelio felicitatem promitti, nisi otiosis & contemplationi deditis. Quippe nos & Christus operari, & segnitiam fugere, & Vocationis suæ munia fungi vnumquemque, docuit. Nati etsi sint inter Christianos studiis litterarum dediti homines, vt ceteros docere queant: minime tamen otiosam monachorum vitam, & nulli rei nisi deliriis & somniis cogitandis intentam, Christiana religio approbat. Neque litteratos homines segnitia ac desidia bonum otium contere-re, sed postquam aliquamdiu in studiis priuatis delituere, quod didicerunt in lucem atque in opus educere, iubet. Deniq. siue Pastores, siue Doctores fuerint, siue ad aliud munus vocentur, non tantum contemplando, sed aliquid agendo, communi omnium vtilitati seruire. Qui secus agunt, Christianæ religionis præceptis minime obsequuntur.

Christiana
religio vitã
contempla-
tium otio-
sam non
probat.

QVOD dicit Religionem Christianam homines ad iniuriam ferendam quàm ad propulsandam aptiores reddere, non nego Christianis omnibus interdiciam esse vindictæ cupiditatem. Sed iure experiri & magistratus ope ad iniurias propulsandas vti vetitum non est. Nam qui priuata autoritate iniurias suas vlciscuntur, ἀραξίαν inducunt in Rempubl. & Magistratui ius suum eripere student, quem Deus publicæ honestatis ac innocen-

Vltionis mi-
nimè appe-
tentis, non
minus ma-
gnanimi
sunt quàm
alij.

tix protectorem vindicemque statuit, eumq. gla-
dio armavit vt innocentes tueatur, & impiorum
audaciam compescat. Sed quid hæc ad Magnitu-
dinem animi, sine qua bella geri non possunt?
Nam etsi quis nec litium cupidus, nec vltionis ap-
petens, fuerit, nihilo tamen secius egregiam Prin-
cipi & patriæ operam in bellis nauabit. Qua in re
etiam Christiani Ethnicos vno superant. nam
quum sibi bene conscij sint, se non nisi iustum bel-
lum gerere, multo minus vitæ suæ parcunt quàm
Ethnici: quum certò persuasi sint se hac caduca vi-
ta defunctos æternam assequuturos esse. Scribit
Cæsar veteres Gallos bellicosissimos fuisse, quòd
immortales esse animas crederent. Quanto for-
tiores esse Christianos decet, qui non modò de A-
nimarum immortalitate non dubitant, sed certò
quoque sciunt à Deo felicem quietem sibi para-
tam esse in cælis? Ideo Christiani, vt vitam hanc
feliciorè commutent, pro patriâ, pro pietate, bel-
la gerere & mortem oppetere non dubitant. Ma-
chiauelli discipulis non is animus. quippe, quum
Deum & cælum oderint, ad minimam mortis
mentionem contremiscunt: vtque ad insidias in-
ermesque homines opprimendos satis audaces, i-
ta ad prælia segnes sunt.

Christiano
homini ho-
nores appe-
tere honesta
ratione licet

POSTREMO, quum nos Honorum contem-
tum discere à Christiana religione dicit Ma-
chiauelli, impudenter mentitur. Secernenda cer-
tè nobis sunt à virtutibus vicina virtuti vitia, ne
similitudine quadam nobis imponant. Nam Am-
bitio ipsa quidem imitatur bonæ famæ & existi-
mationis appetitum, qui in omnibus bonis esse
debet.

debet. Siquis ergo ad honores vi, pecunia, ambitu, grassetur, eosque adeptus, superbè aut ita gerat ut priuati potius commodi quàm reipubl. rationem habeat, eum grauius peccare, nosque eiusce modi honorum viam fugere, profitemur. Sed omnibus honestis & concessis rationibus bonam existimationem tueri, & ad dignitates, quibus pares esse possumus, aspirare, ut Deo & Reipubl. utiles simus, id verò Dei Verbo prohibitum esse negamus. Denique nihil antiquius aut carius est Christianis quàm ut conscientiam integram coram Deo, decus & bonam famam inter homines, conferrent.

LVDOVICVS XI, (sicuti scribit Cominæus, qui ipsius cubicularius fuit) cultu corporis erat admodum simplici, & sermone demisso. Quumque errores suos agnoscere sciret & maturè sanare, hac industria ex magnis rerum & difficultatum vndis emerisit. Quippe hoc ferè dictum insigne habuit in ore, dogmati Machiaulli planè contrarium: Quoties præt superbia, ignominia cum detrimento sequitur.

NEQVE verò existimandum est, Modestiam, comitatem, mansuetudinem, lenitatem, patientiam, ceterasque mitis & liberalis ingenij dotes, Magnitudini animi repugnantes esse. Nam Magnanimitas quid aliud est, quàm constans & perpetua voluntas quæ recta & honesta sunt persequendi, fugiendique contraria? Ergo, placabilem, lenem, tolerantem, facilem ad ignoscendum, alienum ab vltionis appetitu, esse, Magnanimum decent: quando hæc honesta sunt. contrà, super-

Comin. lib. 1
cap. 10. &
lib. 2. c. 4.

bum, asperum, vindictæ cupidum, sæuum esse, parui & imbecillis animi signa sunt: siquidem hæc in vitiis numerantur. Magnanimitas enim vitia repellit: solas virtutes amplectitur. Si exempla quaerimus, quis lenior, quis ad ignoscendum promptior, Scipione Africano, Iulio Cæsare, Alex. Magno, Cn. Pompeio, fuit? Nemo tamen fortitudine animique altitudine cum illis iure contenderit. Similiter Carolus Magnus, Philippus Augustus, Ludouicus cognomento Diuus, Carolus Sapiens, Carolus VII, Ludouicus XII, Franciscus I, Henricus II, & complures alij Gallia reges, maximi animi pariter & lenissimi fuere. Sed de his accuratorem sermonem suo loco reddemus.

III. THEOREMA.

Doctores Religionis Christianæ peruicaci proposito omnem bonarum literarum & antiquitatis memoriam abolere conati sunt.

Commi. lib.
1. cap. 7.

RELIGIO Christiana (inquit nouus iste Diagoras) Ethnicam Religionem abolere tali arte instituit. Primum omnem rituum & ceremoniarum ipsius, tum prisca Theologiae memoriam, delere conata est. Deinde Poetarum

rum scripta, historias, literas omnes quibus res gestæ clarorum virorum continerentur, & quæcumque vspiam erant verustatis monumenta extinguere, simulacra, signa, statuas veteres, frangere, aut siquid aliud vquam vestigium superiorum ætatum extaret. Bonas tamen literas penitus abolere non potuit. quum enim lingua Latina vti cogeretur ad nouam legem scribendam, eius linguæ adminiculo factum est vt aliqua monumenta ingeniorum antiqua manerent. Nam si Christiana religio nouum idioma fingere potuisset, patris annis sublata esset omnis antiquitas. Sed Gregorius & ceteri huius religionis doctores, qui tam peruaciter Ethnicorum literas insectati sunt, Latine quoque scribere ipsi cogebantur. Ita Religio ethnica idem passa est quod ipsa exoriens superiori Religioni fecerat. Nam Religionum sectæ quinque aut sex mille annorum spatio bis aut ter mutantur: ac posterior memoriam superioris extinguit: aut siquæ fortè priorum vestigia & monumenta remanent, ea pro fabulis ducuntur: neque illis fides magis habetur quam historię Diodori Siculi, qui à quadraginta aut quinquaginta millibus annorum rerum gestarum narrationem incipit.

I tibi cum pueris aut vetulis res esset Machiavelle, auderesne foedius mentiri? Deploratae quidem impudentiae & parisi ignorantiae est, ea nostris scriptoribus asingere quae ne per somnium quidem ipsis unquam in mentem venerunt. Itaque hanc calumniam non tam verba mea quam res ipsa refellet. Tantum enim abest ut nostri bonas artes, historias, poetarum scripta, & cetera veterum monumenta, tollere conati sint, ut iis quoque sint usi ad convincendos Ethnicae superstitionis errores. Ethnici enim vel naturae iudiciis, vel scriptorum suorum testimoniis, refellendi erant, quum Scripturarum auctoritate non moverentur. Quamobrem est profanis auctoribus nostri, hausta testimonia libris suis subinde inferciunt. Legat, qui volet, libros Augustini de Civitate Dei, & Institutiones Christianas Lactantij. Perspicue intelliget nihil illis aliud esse propositum quam ut Ethnicorum religionem suis ipsorum libris falsitatis coarguant, & comprobent nostram. Nonnumquam certe naevos eorum denudant, monentque Christianos ut eorum scripta sobrie & cum iudicio tractent: neve iis adeo se dedant ut negligant Scripturas. Quae admonitio hodie quoque summopere necessaria est. Quotumvisque enim reperitur, qui non libentius historias, poetarum nugas, philosophos, medicos, iuriconsultos, legat & audiat, quam quae ad salutem & consolationem animarum pertinent? Magna pars Scripturarum lectionem fastidit, plerique illud studium, ut gravius, maiori otio & maturiori aetate seponunt. Interea senectus obrepit, & vita

Doctores
Christiani
Ethnicos
suis libris
confutatur.

Christiani
Ethnicorum
litteris im-
modice se se
dedere non
debent.

vita excedere coguntur priusquam abiectis profanis ad sacra studia se conuerterint. Meritò ergo monuerunt boni Patres, ne nos ad eò profanis literis dedamus vt Salutis scientiam aspernemur, quæ tanto illis præstat, quanto Deus homine. Verùm inter scriptores ethnicos, nonnulli tam spurcè scripserunt, vt non tantùm adhibito iudicio legendi, sed ex adolescentiũ quoque manibus prorsus excutiendi sint. Quid haurire possunt ex Catullo, Tibullo, Martiale, & Amatoriis Ouidij carminibus, adolescentes, nisi quod teneros ipsorum animos corrumpat, & ad obscenas libidines inflammer? Facilis igitur, immò vtilis, esset istorum iactura: ac quoniam in tam breuis æui vita bonæ horæ nullo pretio pensari possunt, paucos in vna quaque disciplina, sed optimos quosque, libros noctu diũque versare & bene intelligere, operæpretium foret.

SED vt Machiavelum affirmantem doctores Christianæ Religionis bonas literas abolere voluisse, apertè impudentis mendacij reuincam, age audiamus quòdnam fuerit ea de re ipsorum consilium, quidve de secularium (vt vocant) librorum lectione senserint. Docteur Beda (quemadmodum Gratianus in Decreto cõmemorat) scribit eos qui Christianos adolescentes ab Ethnicorum librorum lectione arcent, eadem opera deterrere ne animum ad Scripturarum studium adiungant. Humanioribus enim litteris ingenia quodammodo perpoliri & acui, vt Sacras literas facilius intelligant. Denique Mosis & Danielis exemplo (qui Egyptiorum & Chaldæorum disciplinis

Distinct. 37.
c Turbat.

eruditi sint) nos doceri ne à Gentilium litteris
 „ planè abhorreamus. Sed ipsa eius verba hæc sunt:
 „ Turbat acumen legentium & deficere cogit, qui
 „ eos à legendis secularibus libris omnibus modis
 „ existimat prohibendos. In quibus siquæ inuenta
 „ sint vtilia, quasi sua, sumere licet. Alioqui Moyles
 „ & Daniel sapientia & literis Ægyptiorum non pa-
 „ terentur erudiri: quorum tamen superstitiones si-
 „ mul & delicias horrebant. Nec etiam ipse magi-
 „ ster Gentium aliquot versus poetarum suis vel
 „ scripturis vel dictis indidisset. Cur ergo legi pro-
 „ hibeantur, quæ tam rationabiliter legenda pro-
 „ bantur? Sed seculares litteras quidam legunt ad
 „ voluptatem, poetarum figmentis, verborum or-
 „ natu, delectati. Quidam verò ad eruditionem eas
 „ addiscunt, vt errores Gentilium legendo detesten-
 „ tur, & vtilia quæ in eis inueniunt, ad vsum sacræ
 „ eruditionis deuoti vertant. Tales laudabiliter se-
 „ culares litteras addiscunt. Vnde beatus Gregorius
 „ quemdam episcopum non reprehendit quòd eas
 „ didicerat, sed quia cõtra episcopale officium pro-
 „ lectione euangelica grammaticam populo expo-
 „ nebat. Hæc de studio & lectione librorum Eth-
 „ nicorum huius doctoris sententia fuit. Ambro-
 „ sius quoque super Lucam eadem de re ita scribit:
 „ Legimus aliqua, ne negligantur: legimus ne igno-
 „ remus: legimus non vt teneamus, sed vt repudie-
 „ mus: Hieronymus in epist. ad Titum, Gramma-
 „ ticen & Dialecticen ad bene differendum & ve-
 „ ra à falsis diiudicanda, artes etiam Christianis vti-
 „ les esse iudicat: easque si meliores in vsus adhi-
 „ beantur, plurimum etiam ad bene viuendum pro-
 „ desse.

deſſe. Itaque (inquit) ſiquando cogimur litterarum ſecularium recordari, & aliqua ex iis diſcere quæ olim omiſimus, non noſtræ eſt voluntatis, ſed (vt ita dicam) grauiffimæ neceſſitatis, vt probe prædicta ſunt, tam Græcorum quàm Latinorum & aliorum Gentilium litteris contineri. Auguſtinus aduerſus Manichæos huic ſententiæ ſuffragatur: Siquid veri de Deo (inquit) Sibylla vel Orpheus aliue Gentilium vates aut philoſophi prædixiſſe perhibentur: valet quidem ad reuincendam Paganorum vanitatem, non tamen ad iſtorum autoritatem complectendam. Quantum enim diſtat de Chriſti aduētū inter prædicationem Angelorum, & confeſſionem dæmonum: tantum inter autoritatem Prophetarum, & curioſitatem ſacrilegorum. Baſilius in eo libello quem de legendi Ethnicos libros ratione ſcripſit, eorum lectionem tantum abeſt vt damnet, vt hortetur etiam Chriſtianos ad eos euoluendos, & quæcumque legerint referenda ad verum ſcopum, adificationem videlicet fidei & religionis Chriſtianæ. Poſtremò in quadam Synodo decretum fuiſſe legimus, vt ludæ litterarij vbique inſtituerentur, in quibus adoleſcentes humanioribus litteris atque artibus erudirentur. Eius articuli ſeu capitis Decreti (ſicut à Gratiano commemoratur) exemplum tale eſt: De quibusdam locis ad nos referatur neque magiſtros neque curam inueniri pro ſtudio litterarum. Idcirco ab vniuerſis epiſcopis, ſubiectis plebibus, & aliis locis in quibus neceſſitas occurrerit, omnino cura & diligentia habeatur vt

et C. de quibusdam. 37. diſtinct.

magistri & doctores constituentur, qui studia literarum liberaliumque artium dogmata assidue doceant: quia in his maximè diuina manifestantur atque declarantur mandata. Eat nunc syphanta iste Machiauellus, & dicat Doctores Christianæ Religionis Gentilium libros & bonas literas opprimere studuisse. Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, Gregorius, Beda, Basilius, doctorum Ecclesiæ Christianæ principes, facile causam suam omnibus probabunt, vincuntque istum libero mendacio de se abusum esse. Iam si eò accesserit Concilij autoritas (quæ vniuersalis Ecclesiæ suffragij ac testimonij vim habet) quis inceptum istum scribam à summa vanitatis & impudentiæ nota vindicauerit?

NUNC igitur libens ex te, Machiauelle, quaerim, quonam modo tot veterum ingeniorum monumenta à Doctorum & Patrum Ecclesiæ temporibus perierint. Nonne ea bibliothecis & libris vastitas, à Gotthis barbaris, ethnicis, literarum hostibus, irrupentibus in Italiam, Gallias, Hispanias, illata est? Quis nostra ætate bonas literas Græcis & Latinis Ethnicorum libris comprehensas instaurauit? Turca fortassis. Ille quidem plus quam ethnicus, sed quo literæ capitaliorem hostem non habeant. Itaque honestæ disciplinae hodie suum splendorem non Ethnicis sed Christianis acceptum ferunt. Nam Græcæ, Latinæ, Hebraicæ, linguarum notitiam alij fortè aliis locis, Franciscus i. certè in Galliam inuexit: ac cum linguarum peritiâ liberales quoque scientiæ veluti postliminio reuenerunt. Neq. vlla res ad Scripturas intelli-

intelligendas præsentior aut efficacior fuit. Idq̄. magno vsu cognitum tam vtilia instrumenta negligi à nobis non finit.

QVAMOBREM miror qua fronte dicat, Christianos omnem antiquitatis memoriam euellere tentasse. Sed (vt ille dixit) eum qui semel verecundia sineis transilierit, nauiter impudentem esse oportet. Quippe quum Hebræi antiquitatis principum teneant, eorum libros primùm à Iudæis, deinde à Christianis, translatos & summa cura seruatos, hodie terimus & versamus. Ethnorum veterimos Homerum, Hesiodum, Musæum, Berosum, & siquos fortè alios, quis Christianorum extinguere molitus est? quod de Caligula fertur, qui de Homeri carminibus, Vergiliique & T. Liuij scriptis, abolendis cogitauit. Immodè eos asseruarunt & commentariis quoque illustrarunt Christiani. Eustathius qui in Homerum commentarios scripsit, Christianus erat, & quidem episcopus. Sed ne diutius in re tam perspicua immorer, eius impudentiam vel pueris ipsis castigandam delego.

MOLIEN TIBVS (inquit) Christianis bonas artes abolere, non satis processit, quum cogentur lingua Latina vti. *O te Bollane cerebri Felicem!* Ecquis, obsecro Machiavelle, cogebat veteres Ecclesiæ Doctores vt Latinè scriberent? Vetus & nouum Testamentum Hebraicè primùm & Græcè scripta erant. Itaque poterant Patres his idiomatis vti. Sic Chrysostomus, Athanasius, Basilus, Cyrillus, Eusebius, Græcè scripsere: neque, vt scriptores eo idiomate essent vsi, propterea minus

Latinè cum Latinis, Gallicè cum Gallis, Germanicè cum Germanis, pastores egissent. Ecclesiæ tamen & plebis intererat, Scripturas in vernaculam linguam transferri, quemadmodum ab Ambrosio, Hieronymo, aliisque Ecclesiæ doctoribus in Latinum sermonem, quod tum familiare idioma erat, versæ sunt, vt Christiano populo confu-
lerent. Neq. vt omnia Ethnicorum monumenta periissent, propterea intercidisset per omneis tum vulgatus Latinæ orationis vsus. Sed quid sibi velit, quum dicit Christianam religionem aboliturum fuisse omnem memoriam antiquitatis, si nouum idioma fingere potuisset: ego nescire me fateor, ac ne ipse quidem fortassis. Quis enim fando vumquam audiuit extitisse vllam religionem quæ nouum idioma fingeret? quæ posset intelligi ac percipi, si sermone incognito & peregrino vteretur? Itaque si tum Christiana religio, nouo idiomate inducto, Latina scripta conaretur exstinguere, quis familiari & vulgato sermoni insolitum & barbarum anteponeret? si Latinam linguam vsurparet, quis eorum scripta negligeret, quorum illa verbis vteretur? Quamobrem siue illa Latinè, siue barbarè & inusitatè, loqueretur, Latinos libros obsolescere non poterat: ac proinde hæc Machiaueli commentatio inepta, ridicula, nec caput nec pedes habet.

RELIGIONES (inquit) & sectæ spatio quinq. aut sex mille annorum bis terte mutantur, ac posterior superiorẽ exstinguit. Euge, bone vir, unde hoc aut vbi expiscatus es? Vnde potuisti rerum ante Mosẽ gestarum historiam, nisi ex ipso

Mosẽ,

Mose haurire? Scilicet voluit hoc splendido commento Machiauellus impium & profanum animum perspicuè nudare, necui dubium esset, eum nec Creationem mundi, nec veram Religionem, quam inde vsque à Mose ducimus, credere. Quippe nonne ex Scripturis colligimus, nondum à condito mundo sex millia annorum fluxisse? Nonne indidem didicimus eam religionem, cuius idem substantia sit & autor Christus, ab origine mundi cœptam, nulla superstitionum aut sectarum vicissitudine oppressam fuisse, sed constanter mansisse ac mansuram ad consummationem vsque seculi? Ethnicas quidem superstitiones breui spatio sæpe interpolatas & immutatas historiæ docent. Romulus, qualiscumque religio illa esset, sacra diis aliis Albano ritu, Herculi Græco, vt ab Euandro instituta erant, Romæ faciebat. Eam religionem Numa immutauit, & alia sacra, alios ritus, monitu Egeriæ suæ instituit. Deinde alius cultus deorum Numæ ceremoniis successit, peregrinis multis sacris in urbem à Græcia inuectis. Nam quum quingentis fermè annis post eius mortem in arca lapidea ipsius libri de Iure Pontificio reperti essent, legentibus apparuit Religionem à Numa institutam prorsus ea ætate obsoleuisse. Ad summam, Religiones ethnicae subinde ritus & ceremonias mutabant: in hoc vno (iam inde à Caini posteris, qui à vera Religione & Ecclesia descuerant) sibi perpetuò similes, quòd à Satana proficiscebantur, mendacij & superstitionum omnium autore. Itaque quum Scripturæ veritatem vsque adeo despexit, vt veram Religionem inconstantiæ accusaret,

Suet. in Nerone cap. 15.
& in Calig. cap. 11.

quid aliud molitus est iste Diagoras, nisi ut hinc, velut illustri in monumento, Impietatis suae ellogium immortalē suspenderet & consecraret? Nam & impiis aeternitatis perpetuaeque famae cupidus, sed inconsulta, est. Sic Nero fratre, matre, coniuge, interfectis, vrbe incensa, aliisque prodigiosis facinoribus innotescere voluit, & immortalē sui memoriam relinquere. Sic Caligula queri palam de temporum suorum conditione solebat, quod nullis publicis calamitatibus insignirentur: sui oblivionem imminere prosperitate rerum. Atque identidem exercituum caede, fame, pestilentia, incendiis, hiatu aliquo terrae, principatum suum memorabilem fieri optabat. Adeo intestabiles sunt eiusmodi homines & diabolico ingenio praediti, ut se insignibus vitiis & flagitiis aeternam famam consequuturos sperent. In iis ergo, & quidem in primis, Machiavelum cum Aretino sodali & aequali suo collocabimus, qui aeternandae memoriae Pæderastices encomium scripsit.

V. THEOREMA.

Posteaquam homines ab Ethnica religione desciverunt, adeo corrupti sunt, ut neq. Deo neque Diabolo crederent.

Ethnica

ETHNICA religio (inquit Machiauellus) in Oraculorum responsis & Auguriis potissimum posita erat. Atq. vt prospera signa vel responsa elicerent homines, templis exstructis magnificè, sollè nibus ceremoniis sacra Diis faciebant. Itaque Iouis Ammonis, Apollinis Delphici, &c. oracula, mira pietate omnium pectora imbuerant. Sed postquam patefacta fraus, & cognitum Deorum sacerdotes corruptos ad arbitrium sciscitantium & pecuniam largientium responsa sortium edere, tum sperni cœpta sunt oracula, Deoque simul ac Satanae fides detrahi. Exinde homines eò nequitiae lapsi sunt, vt non secus ac mancipia ergastulis soluta, omnia perdendi ac miscendi libidine, ius, fas, religionemque omnem, exuerent. Itaque Principibus danda est opera, si subditos in officio continere cupiunt, vt iis semper Religionis metum ac reuerentiam iniiciant.

SI Machiauellus ex composito Satanae operam locaret, & ab eo inire gratiam vel let, poteratne melius Ethnicismi iacturam deslere? Nam quum Christiana religionis lux Paganismi tenebras discusserit: quid his verbis significat, nisi malè cum rebus humanis actum esse, quum Ethnica religio sublata est? Quippe

Christiana nos faciliè carituros fuisse. Pigeret me ista vel abominantem referre, quæ Christianas artes & pios animos utcumque vulgata offendunt, nisi periculum esset ne mendaciorum mentione semel oppressa simul proderetur veritas.

Atheismus
hominem in
summum ne-
quitiae fasti-
gium dedu-
cit.

PROPRIO tamen testimonio semet ipse coarguit, quum dicit homines, Ethnicæ superstitionis erroribus in lucem prolatis, summam in nequitiam ruisse. Nam si homines, religione sublata, ut exsoluti frenis, in scelera prorumpunt, cur ergo Machiau. Atheismum & crassum Christiani cultus contemptum palam inuehere nititur? An ut nos ad Paganismum reducat? at falsum esse confitetur. Nihil ergo aliud sibi proposuit, quàm ut homines (præsertim Principes, & summos quosque viros, quibus libros istos conscripsit) à pietate auersos, in summum nequitiae fastigium eueheret. Sed ubi eò per Dei & religionis ludibrium enisi fuerint, quis tandem exitus, nisi ut se ac summam rerum suarum præcipiti & lubrico in loco stantentes, quo altius ascenderint eo grauius cadant?

VERVM, ut propius congrediamur, certum est oriente Euangelio & paulatim per orbem radios fundente, Ethnicismum paulatim quoque euanuisse. Actum nonnullos extitisse, qui discussis errorum tenebris, veritatis tamen lucem intueri nollent. Quos sicuti ab deorum cultu, ut vano, in Epicuri castra migrantes, euasisse deteriores minimè dubitauerim: ita plurimos extitisse comper tum habeo, qui non tantum Ethnicam religionem abiicere, sed Christianam quoque nosse atque amplecti, vellent. Vnde paulatim factum est ut omnes

nes ad Christum transirent : exceptis paucis Porphyriis & Lucianis, qui nulli neque religioni neque superstitioni dediti essent. Quemadmodum & hac nostra tempestate, plerique veram religionem prudenter ac scienter ignorant, ne fœdas ipsorum libidines coarguat, neve ipsos cæcis tormentis & conscientia scelerum exagitet.

CETERVM quum Machiauellus Oracula dicit fuisse responsa quædam à sacerdotib. ipsis pro arbitrio efficta & ad homines fallendos comparata, in eo se historiarum & rerum valdè ignarum prodit. Non nego sacerdotes nonnulla sæpe admiscuisse de suo: sed ita vt oracula ipsa à Satana proficisci minimè ambiguum esset. Is enim Pythiam, vel vatem spiritu afflatum in specu, quidquid libere cogebat effari: pleraque oracula versibus, eaque ferè ambigua aut ancipitia, fundens. Nam quomodo antistitæ illæ vaticinatrices, sine vlla litterarum disciplina, sponte versibus responsa edere possent? qua ratione ea appositè accommodare ad res tam varias, & quidem ignotas, de quibus oratores è procul disitis regionibus sciscitatum missi erant? Qui vel minimum veterum scripta attigerunt, satis intelligunt eam hominum vocem non fuisse sed dæmonum, qui ab Ethnicis sub nominibus Iouis, Apollinis & eiusmodi deorum, colebantur.

PLUTARCHVS in libello De oraculorum defectu, satis perspicuè declarat oracula non fuisse à sacerdotibus aut Pythiis sponte conflata: sed in ea quæstione, quamnam causa oraculorum silentij esset, soluenda valde seipsum torquet. Nam Plutar-

De Oraculorum defectu.

chi ætate (imperante videlicet Traiano) & ante ipsius ætatem oracula per orbem terrarum extabuerant. Itaque quoniam & consideratione digna quæstio est, & philosophus ille ex ea non satis expedire potuit, age paulisper hinc immoremur. Et si enim Plutarchus eam quæstionem, ut homo ethnicus, tractat & soluit: narrationes tamen quasdam admiscet, quæ nos ad veram eius defectus causam velut manu ducant. Is ergo de deorum natura disputans, genus quoddam inter homines & deos interiectum esse dicit, qui à veteribus Heræes, Semidei, Lares, & Genij, dicti sint. Illos potior quum ex deorum & feminarum mortalium concubitu orti sint, mortales quoque esse, quamquam longissimi æui, ut qui decies Phœnicis antior superent, ut ait Hesiodus. Vetus enim superstitio credidit Deos aliquando in terras descendere, ut mulierum complexu potirentur: ac sæpe eo commento illustres feminae, adulterij dedecus velabant, quia deus culpæ autor honestior esset. Itaque Plutarchus, etsi hanc opinionem pro certa non amplectitur, sed tamen inclinatur ut existimet istos qui Deli, Delphis, & aliis locis, responsa edebant, ex eo genere semideorum fuisse: ac proinde eos spatio vite expleto esse mortuos, atque ex eo contemisse per orbem terrarum oracula. Sed ut paucos fore arbitror qui tam absurdæ opinioni ab ætate vera Dei notitia alienæ hodie assentiantur: ita memorabilem illam & cognitu dignissimam historiam esse iudico, quam inter cetera commemorat quibus illorum dæmonum mortalitatem probare nititur. Scribit igitur Epithersen quemdam

Deo
ab
muro

Historia de
obitu Paris.

dam grammaticæ professorem narrare solitum, quum aliquando Italiam cogitans nauigium conscendisset, quod non solum mercium magnam vim sed vectorum etiam magnam turbam ferret, sub vesperam ad Echinadas penitus flatum siluisse, nauique in salo fluitante, & tandem ad Paxas delata, plurimis tum vigilantibus, multis etiam post cœnam compotantibus, è Paxis repente vocem auditam esse cuiusdam Thamum inclamantis, ita vt admirarentur. Erat autem Thamus Aegyptius gubernator, multis qui in naui erant nomine ignotus. Bis igitur inclamatum siluisse, tertium vocanti paruisse: illum maiore vocis contentione imperasse vt quum ad Palodes peruectus esset, Pana magnum mortuum esse nuntiaret. Hoc audito Epithereses, consternatos omnes stupore dicebat: quumque deliberarent, quod imperatum erat faciendum esset necne, hac de re sic Thamum censuisse, si flatus spiraret, silentio præteruehendum esse: sin à ventis esset eo loco tranquillitas, quod audierat, esse prædicandum. Igitur ad Palodes perlatis, quum aura nulla esset nec vnda, prospectantem è puppi, Thamum in terram, exclamasse vt audierat, Pana magnum esse mortuum: continuoque quum vixdum finisset sequutum esse ingentem non vnus sed multorum gemitum admiratione mixtum: & quod multi aduisissent, narrabat rei famam celerrimè dissipatam esse Romæ. Mox Thamum à Tiberio Casare arcesitum, Tiberiumque huic rei vsque adeo fidem adiunxisse vt quis ille Pan esset, interrogaret & quaereret. Doctos autem homines, quos circum se

frequentes habebat, censuisse, Pana cum esse qui ex Mercurio & Penelope natus esset. Hæc de Panis morte commemorat Plutarchus, & multos tum extitisse qui illud de Emiliano iam senæ, Epithersis illius filio, audiuisse se dicerent. Sed huius historiae circumstantias si sedulò expendamus, cõperiemus eam vociferationem, quamdam significationem fuisse mortis Christi, qui & oracula & omnem Satanæ potentiam evertit. Neque abhorret à vero, gemitus illos ad Palodes auditos, fuisse questus & planctus dæmonum, qui nihil ægrius audire poterant quam Regni sui interitum. In eam sententiam multa congruunt. nam & ea Tiberij tempore contigerunt, quo quidem imperante passus est Christus: & de Christo sciscitatum esse Tiberium constat, eumque annunciata sibi ex Syria Palæstina quæ veritatem diuinitatis illius testarentur, detulisse ad senatum cum prærogatiua suffragij sui. Senatum verò, quia non ipse probauerat, respuisse. Præterea quum fama miraculorum ipsius passim celebris esset, facilè adducebantur Ethnici ut deum eum esse crederet, quum alios multo minoribus de causis pro diis haberent. Quumque ipse se Pastorem esse diceret, probabile est Ethnicos coniectura quadam in Pana decerrasse, quem deum Pastorum ferebant. Ad hæc quum diceret Christus, se à Deo patre missum ut ipsius voluntatem hominibus annuncieret, Mercurij quoque nomen illi nonnumquam tribuisse, quem Iouis nuncium & interpretem fingebant. Quod quidem ex quadam Dionis historia conici potest. Siquidem ille scribit M. Antonium

Tertull. A.
pol. aduer.
sus gentes.
cap. 5.

num bellum aduersus Quados gerentem, Mercurio illo qui est in aëre inuocato, pluuiam è cælis extorxisse. Capitolinus eandem historiam attingens, dicit Antoninum peregrinos ritus quæsisse, Marcomannico bello. Itaque quum inter Romana numina Mercurius peregrinus non esset, intelligendum est illud Dionis de alio quodam Mercurio, quem quum non nossent hoc tamen nomine designabant: quia fortè acceperant, ita Christum dicere solitum, Se à Patre missum in terras interpretem & præconem ipsius voluntatis. Quamobrem, quum docti illi, quos secum habebat Tiberius, ingentia Christi miracula fama acceperant, facile adducti sunt vt diuinitati ipsius assentirentur. Quòd summum pastorem Christus se ferret, eum Pana esse interpretati sunt: Quum intelligerent, illum Præconem & internuncium esse Patris, & ex virgine natum, probabili mendacio finxerunt eum ex Mercurio Iouis nuncio & Penelope ortum, quæ licet non virginitate, pudicitia tamen, nobilis fuit: quia scilicet credibile non erat quemquam ex virgine nasci posse. Itaque docti illi viri (vel indocti potius) his coniecturis collatis in vnum, Tiberio responderunt, eum cuius mors tum significata esset, Pana esse Mercurij & Penelopes filium: detortis quæ de Christo audierant ad commentitios deos. Nobis verò vel hæc vna ethnica historia fidem facere potest Christi morte flexiloqua illa oracula extincta esse. Nam ex historiis colligi potest post Christi mortem celeberrima illa & venerabilia gentibus oracula sine dignitate & gloria iacuisse. Sacerdotes quidem

Dion in
Nerone.

Christi ad-
uentu & do-
ctrina in-
stauratus
est & emen-
datus mun-
dus.

Ethnicorum
virtutes po-
liticæ & ex-
ternæ tan-
tùm.

quum viderent se à deo suo & lucro deserì, re-
sponfa ipsi quædam sponte fundebant: sed detecta
ipforum fraude, & religione Christiana propaga-
& neglecta oracula siluerunt. Nero quidem doli
gnarus in Cirrhæa regione, fanum Apollinis &
μυστήριον deleuit, sacerdotibus ad os ipsum ex quo
spiritus dæmonis emittebatur, interfectis.

D E N I Q U E, quemadmodum oracula illa Chri-
sto aduentanti, sicut tenebræ soli, cessere: ita o-
riente Euangelio cetera quoque in melius versa
sunt. Nam ipse primò, mox ipsius missu Apostoli
purissima per orbem terrarum diffeminata do-
ctrina, Homines vereri Deum, Proximum dilige-
re, à malo abstinere, caritatem in omnes exercere,
docuerunt. Ceterum Iustitiam, temperantiam, re-
liquasque virtutes, non ore tantùm aut externa
specie, sed intus & serio animi affectu, colere. Eth-
nicis alia morum via erat: neque vt boni essent la-
borabant, dum possent videri. Id Cæsaris, Pom-
peij, Cicëronis, & aliorum, studia & facta decla-
rant: qui non Dei colendi studio, sed adipiscen-
dæ gloriæ cupidine, virtutis iter ingressi sunt. Ca-
to ipse Uticensis (cui non tam decoris quàm virtu-
tis studium erat) cur vim vitæ suæ attulit? An vt
Deo placeret? At non ignorabat ex hac vita tam-
quam ex præsidio iniussu Dei summi imperatoris
nulli emigrandum esse. An vt conscientia suæ sa-
tisfaceret? At sibi conscius non erat vllius scele-
ris, quo meritus esset vt de se ipse consuleret gra-
uius. Quæ res igitur eum commouit? Dedecus
scilicet metuebat. Si paulum modò fastigio ac for-
tunæ

tuhæ Cæsaris se summisisset, poterat eius beneficio vitam, fortunas, dignitatem, omnia salua, habere. Sed quum Cæsari supplicare sine summo dedecore posse non videretur, ei debere incolumitatem non sustinuit. Itaque præstantissimi quique inter Ethnicos non illustrandæ Dei gloriæ, sed suæ, studio virtutem coluerunt. Christus verò docet nos, non virtutis aut bonorum morum famam inter homines in primis quærere: sed iis animos nostros intus ornare, & ad Dei voluntatem vitam nostram componere. Præterea quanto verius, quanto perfectius, Ethica & præcepta morum Christiana doctrina quàm Ethnica disciplina traduntur? Qua igitur fronte audet iste Sophista dicere, homines cessantibus oraculis in omnem nequitiam esse prolapsos? Si vñquam Ecclesia Christiana vitæ & morum integritate toti mundo præluxit, illo maximè tempore accidit, quo evanuerunt oracula. Nam & ij quoq. qui Ethnicam superstitionem non abiecerant, Christianorum exemplis & dictis doctiores & meliores fiebant. Qui leget scripta Senecæ, Plutarchi, Plinij secundi, qui nascente Ecclesia vixerunt, multas sententias pias animaduertet, quas ita scitè veluti emblemata suis libris includunt, vt attentus lector Christianas esse & à Christianis acceptas facile deprehendat. Vnde enim hæc, quando neque apud Platonem, neque Aristotelem, neque aliquem veterum philosophorum, leguntur? Exempli gratia. Quum Plutarchus de tranquillitate animi, de cohibenda iracundia, de vitanda usura, de utilitate ex inimicis capienda, de iis qui tardè à

Ethnici olim in Ecclesia nascentis primocædis multa à Christianis didicerunt.

corripiuntur, & aliis quæstionibus, differit, multis planè Christianis sententiis utitur, quæ eorum qui ante Christum vixerunt ieiunam & inanem philosophiam nulla ex parte redolent. Senecæ quidem libri tam multis Christianæ doctrinæ floribus quasi conspersi sunt, ut eam ob causam Christianum ipsum fuisse & Paulo familiari usum notum, nonnulli coniecerint. Quàm rectè, non dico: sed siue Paulum de sua illa doctrina, cuius novitas & fama omnium animos erigebat, percontatus sit (quod in homine docto, nec incurioso, planè incredibile non est) siue minus: multa tamen illum à Christianis accepisse & in suos libros infercisse haud ambiguum est. Cedentibus igitur idolis ac oraculis, & longè latèque sese fundente Evangelica doctrina, non deteriores (ut vult Machiaellus) & effrenatis mancipiis similes, sed meliores tum Christiani tum ipsi quoque Ethnici facti sunt. Extitere quidem & illa tempestate aliquot Lucianici homines (qualis iste fuit) qui omnem religionem scurriliter riderent: sed ex duabus vel tribus indomitis beluis an totum orbem æstimabimus?

VI. THEOREMA.

Romana Ecclesia omnium Italiae calamitatum causa est.

Romana

ROMANA ecclesia (inquit Machiauellus) caussa est cur Italia (florentissima quondam Romani Imperij prouincia) hodie in minutos principatus discerpta sit & lacerata. Quamobrem illa quæ olim ceteras gentes imperio suo subiicere & debellare solebat, peregrinis omnibus Principibus ad prædam exposita est, quibus infesto exercitu eius fines ingredi liber. Ac quamquam omnium Christiani nominis prouinciarum ecclesiæ Romanæ maximè finitima sit, nulla tamen est quæ minus religionis habeat, quoniam sanctissima illa Romana curia perpetuas ibi factiones & discordias serit & alit. Eam quidem Italiæ omnium calamitatum causam esse facillimè probari posset, si aliquando translata in Heluetios sede, vbi summa quiete & concordia viuitur, Roma emigraret. Nam ibi maiores turbas paucis diebus concitura esset, quàm quanta nunc est tranquillitas.

ET SI pluribus vitiis Ecclesia Romana inquinata est, illi tamen hoc loco falsum crimen impingit Machiauellus. Nam vltimo pridem didicimus, eam multo plus longinquis quàm finitimis nocere, & plerumque ditare locum vbi sedem collocat. Auenione septua-

Pontificia
sedes longin-
quis plus
quàm finitimi-
mis nocet.

ginta ferè annos sedit. Itaque vrbis illius opes & diuitiæ adeo creuerunt, propter immensam vim pecuniæ eò vndique affluentis, vt pristina opulentia reliquias non panitendas etiam nunc conferret. Heluetios quidem permultos existere non dubito, qui Ecclesiæ Romanæ sedem habere in suis finibus magno æstiment. Quippe ita, magna auri argentique copia eò quotidie affluente, locupletari regionem suam libenter visuros, & eas pecunias pluris facturos quàm indulgentias Papæ. Neque propterea turbas ibi oriri necesse esset: neque magis illa inter Heluetios dissidia fereret, quàm olim Auenione aut vicinis locis. Nā factiones partium in Italia magis adeo ex ingenio istius secta, quàm vlla alia ex causa nascuntur. Quippe eam discordiarum auidam, & serendarum artificem, esse non tantum domi inter suos, sed in aliis quoque gentibus, miseris Galliæ ruinis satis superque probatum est. Ceterum nec ipsi quidem Romanenses Machiauello assentiuntur, nec queruntur Romanam curiam sibi detrimento esse. Initio quidem magni illius schismatis Pontificij, satis declararunt quàm metuerent ne aliò transferretur sedes. Nam quum timerent ne Cardinales Gallum Pontificem designarent, qui Auenionem migraret, vbi curia Rom. tamdiu manserat, vi, clamore, conuitio, perpulere Cardinales vt Papam sui corporis & gentis crearent. Adeo vt Romæ passim per vicos & pro eo loco in quem Cardinales Pontificis subrogandi causa conuenerant, plebs circumfusa clamaret, Romanum Pontificem, aut certe Italum, volumus. Itaque Cardinales Romanum dederunt.

dederunt. Quod ciuibus adeo gratum fuit, vt eum suis humeris impositum per urbem tamdiu circumferrent, donec turba elisus exanimatusque inter ipsorum manus exspiraret. Mox tamen deo illo suo terreno mortuo, alium flagitauere, & Cardinales vi & clamore plebis subacti Italum Papam crearunt. sed mox Auenione declararunt alium, qui cum Romano de Papalis dignitatis iure certauit. Itaque inconsulta Romanensium cupido Pontificiæ sedis ad se trahendæ, ingentis schismatis Pontificij occasionem attulit: ex quo quadraginta propè annos innumeræ calamitates ortæ sunt.

IAM quod dixi, longè disitis magis nocere ferè Curiam Romanam quàm vicinis, probare non difficile est. Nam quum decimis, cruciatis, bullis, indulgentiis, magnam vim pecuniæ ex longinquis prouinciis (Gallia, Germania, Anglia, Hispania, & aliis) Pontifices elicere solerent, tota illa & tam ingens pecunia, in Urbem & Italiam infuebat. Itaque scitè dictum est à quodam doctore Iuris Canonici, Curiam Romanam plumbum in aurum ea arte transmutare. Quo nihil sollertius Chymistæ & Paracelsi discipuli moliri aut excogitare possent. Ergo Romanenses illa sua arte immensum auctos, nitidos & splendidos incedere: hos, fortunis & patrimoniis flando euersis, squalidos, sentos, & miseros, videmus.

SÆPE tamen Gallia reges Pontificum auaritiæ obuiam esse, ac vetuisse nequas pecunias è regno, Annatis, decimis, bullis, aliisque artibus, elicerent, Annales nostri memorant. sicuti Bonifa-

Monstrel.
lib. i. cap. 67.

Tres limita-
tiones, qui-
bus Sorboni-
ci doctores
Papæ pote-
statem & ius
exigendarum
in Gallia pe-
cuniarum
circumscri-
bunt.

cij viii. Benedicti xi. Iulij ii. & iii, temporibus factum est. Sed hoc loco memoranda est determinatio, quæ anno c i o. c c c c. x. à Sorbonæ doctoribus & Academia Parisiensi in eam rem facta est. Nam illi in generali conuentu in Bernardinorum æde habito, decreuerunt, nullo iure obstrictam esse Ecclesiam Gallicam vt Papæ pecunias penderet, nisi quantum iuberet caritas illi subsidium ferre, idque tribus tantum in causis: Primum quoties pecunia opus esset ad recuperandam sanctam terram: deinde ad conciliandam inter Latinos & Græcos concordiam: tertio ad prædicandum Euangelium omni creaturæ. Quibus casibus, seu necessitatibus, tantum dicebant se ad subsidium illud caritatis Papæ suppeditandum obstringi. Ea tamen etiam lege, ne ipse nummos illos tractaret: sed Ecclesia Gallica deligeret quoties qui eam pecuniam administrarent atque erogarent in dictos usus, non alios. Si determinatio ista magistralis obseruaretur, Papam fortè offenderet: sed quid tum, dum regno melius consuleretur? Immo si omnes Christiani Principes huic decreto subscriberent, planè impleretur quod frater Ioannes de Rupescissa aduersus Papam sua ætate vaticinatus est. Quam ego historiam, quia lepidam est & minimè alienam ab hoc loco, quam breuissimè potero expediam.

Yross. lib. i.
cap. 211. lib. 3
cap. 24.

ANNO c i o. c c c. l x, quum ecclesia Romana attentione consideret, quidam monachus (ei Ioannes de Rupescissa nomen erat) aduersus superbiam, luxum, libidines Papæ & Cardinalium, deinde Prælatorum & ceterorum Ecclesiasticorum

vitia,

vitia, postremò in ipsos quoque Principes, qui
 subditos suos tyrannicè opprimerent, conciona-
 ri cœpit. Porro locū ferè aliquem Apocalypseos
 interpretabatur, cūmq; aptè, Pontifici, Cardina-
 libus & Prælatiſ, qui tū Auenione erant, accom-
 modabat. Annales nostri dicunt fuisse doctū vi-
 rum, & Ioannis Gallie regis captiuitatem prædi-
 xisse: sed Innocentium vi. Pontif. ipsius concio-
 nibus offensum, coniecisse hominem in vincula,
 quum metueret (vt aiebat) nè ingentis scientiæ
 vi homines in errorem inflecteret. Scilicet bonus
 ille Pater ignoratia ab erroris periculo vindicari
 homines & doctrina in errorem abduci existima-
 bat. Sed ex multis Ioannis concionibus memo-
 rabilis maximè illa est quæ illi causa vinculorum
 præcipua fuit. Is ergo in concione ad populum
 inter alia fermè ita disseruit: Historiam vobis in-
 signem cuiusdam rei, vt quondam in cœtu auis
 gesta est, narrare volo, iis planè consimilem quæ
 Sanctissimo Patri euenerunt & deinceps euentu-
 ra sunt. Forte quadam olim auis inter ceteras e-
 nata est, omnium concessu pulcherrima, sed im-
 plumis. Eam mox ceteræ certatim visunt: atque
 eas cum admiratione pulchritudinis miseratio si-
 mul incessit, quòd illa inopia pennarum cum a-
 liis volare non posset. Quid sit? cœtus auium co-
 gitur, deliberatur qua ratione consulere tur illi,
 nè inopia & nuditate interiret. Itaque fit decre-
 tum, vt singulæ illi de suis plumis aliquot largi-
 rentur: largiuntur haud malignè: quo magis illa
 plumis sese vestiebat, eo formosior erat. itaque
 ceteræ plumas certatim conferebāt. Sed postea-

Concio fra-
 tris Ioannis
 de Rupeſcis-
 ſa aduerſus
 Papam.

„ quam illa se fatis decorā, & ab ceteris auibus coli
 „ sensit, superbire, inolescere, reliquas aspernari;
 „ neque despiciere tantum sed rostro ferire & infe-
 „ ctari cœpit. Indignatæ aues concilium conuo-
 „ cant: consiliū ineunt quid de aue tam ingrata &
 „ superba statuendum sibi esset. In eo concilio sen-
 „ tentia vicit quæ censebat, optimum fore si singu-
 „ læ plumas suas repeterent, quæ tãtos illi spiritus
 „ fecissent. Extemplo igitur ad auem illam conuo-
 „ lant, ceteræ: superbiam & ingratitude[m] expro-
 „ brant; plumas quæque suas euellunt, & nudam
 „ relinquunt. Ita vobis (inquebat, Papam & Car-
 „ dinales alloquens) haud dubiè eueniet. Nam ubi
 „ Cæsar ceterisque Christiani principes eripuerint
 „ vobis istas opes diuitiasque, quas ipsorum libera-
 „ litate congestas, per luxum ac turpitudinem cõ-
 „ sumitis, nudi restabitis. Equis vestrum dicere
 „ audeat Petrum aut Syluestrum 200. aut 300. equi-
 „ tum turma stipatum incesisse? quippe illi simpli-
 „ ci cultu victuque Romæ clausi & obscuri mane-
 „ bant. Hæc atque talia magno assensu populi au-
 „ diebantur; apud Papam & Cardin. etsi vera audi-
 „ rent, veritas tamen odium pariebat. Itaque frater
 „ Ioannes in custodiam coniectus, fato an morte
 „ illata incertum, in vinculis periit. Sed, uti ante
 „ dixi, si Principes omnes Christiani Decretū Sor-
 „ bornæ & Academia Parisiënsis fortiter exsequeren-
 „ tur, idem planè Sanctissimò Patri obtingeret,
 „ quod fratris Ioannis aui contigit.

nibus. Orto schismate illo inter Papas (de quo antè diximus) Romanus Pontifex Urbanus bullas ad Richardum regem Angliæ misit (is autem totus Urbani erat) quibus mandabat ut bellum regi Gallie Clementis partes fouenti inferret: & ut ab Ecclesia Anglica pecunias ad bellum exigere, ius ac potestatem daret. Præterea omnibus qui ad id bellum nummis benignè suppeditarent, tantam vim indulgentiarum largiebatur, ut totum Purgatorium exhaurire velle videretur. Quippe omnibus licebat patres, auos, proauos, filios, nepotes, & quoslibet propinquos, inde soluere; dum in capita penderent. Idem sanctè promittebat se curaturum ut eorum animæ qui eo bello caderent, aut pecuniis collatis eo anno decederent, rectè in Paradisum deducerentur, neve illis necesse esset desectere à recta via ut per Purgatorium aut Limbos transirent. His promulgatis in Anglia bullis, tantum moriendi illo anno, & pecuniæ conferendæ, certamen iniectum est, ut breui vicies quinquies centena millia francorum constata sunt. Eius pecuniæ pars: Episcopo Londinensi data est, ut in Hispania bellum aduersus Clementinos gereret: altera Norduicensi Episcopo attributa est eum exercitus parte qua bellum Gallie inferret, qua Clementis partium erant. Atque illi quidem exercitus multum damnum cum Hispaniæ tum Gallie intulerit. Sed Episcopus Norduicensis, adolescens & inconsultus, quum temerè in Flandriam impigisset, quæ Urbano studebat, tantos apparatus vno momento euerit. Nam eum rex Gallie, qui centum mil-

Bella Principum inter se propter Papam.

...

lia armatorum habebat in exercitu, prælio fu-
sum, redire in Angliam summo cum dedecore
compulit.

Annal. in
ann. 1513.
Bellai. Côm.
lib. 1.

ANNO MD. XIII. multo grauius damnū
regibus Gallia & Nauarra Pontificis excommu-
nicatio intulit. Eam Iulius II. fulminarat aduer-
sus omnes Principes qui ad Concilium Pisanum
legatos miserāt, eorūq. ditiones & agros præ-
dæ exposuerat. Itaq. Maximilianus Cæsar & Hel-
uetij hac occasione atrepta Ludouicum XII. coe-
gerunt Mediolano & ditionibus quas in Italia
habebat, cedere. Diuersa ex parte Anglus in Gal-
liam prædæ à Iulio expositam cum triginta mil-
libus armatorum irrupit. Interea (Deo Gallias
miserante) Iulius moritur: ita abrogato inter-
dicto pax cum Anglo facta est. Ferrandus quoq.
Aragonia rex, interdicti specie ad Gallia di-
reptionem properare simulans, regnum Nauar-
rae de improviso adortus, necopinante Ioanne
Albretio rege, occupat. Quod adhuc veris domi-
nis & heredibus ereptum ipsius posteris etiam ho-
die tenent: quantumlibet illi se Catholicos aut
Tercatholicos nuncupēt. Possem huc alia multa
exempla congerere calamitatum, quarum Pon-
tifices longinquis prouinciis autores fuere: po-
tissimum Germaniæ, quam disidiis bellisq. in-
ter Cæsare ac Germanos Principes accensis, per-
diu vexauere. Sed superiora hæc satis superq. de-
clarant, Papam illis tertis quas infedit multum
emolumentis, remotis plurimum detrimentis,
adferre.

Papa autore,
regnum Na-
uarrae veris
heredibus e-
ripitur.

MENTITVR ergo putidè in eo Machiavel-
lus:

lus: sed quum addit, Nullam esse regionem, in qua minus sit religionis quàm in Italia, in hoc non est sui similis. quippe verissimè id dicit. Sed quid si nunc reuiuisceret? Quanto magis hoc diceret, quum tãtos ab eo progressus sectatores sui fecerint, vt discipuli magistrum superent? Hoc quidem minimè ambiguum est, omnem Religionem, atque in primis Romanam, in Italia pridè à Machiavelli discipulis sperni. Luculètum eius rei exemplum ex Cominæo afferam. Ludouico XI. regnante in Gallia, graues inimicitia Florentia erant inter Pacensem & Mediceam familias. Illi, quum niterentur amicitia Romani Pontificis & Ferrandi regis Neapolitani, coniurarunt in caput Laurentij Medicei, ac omnis ipsius clientela. Et quum ab eo aberrassent, fratrem tamen eius Iulianum & alios ex eius clientibus in primaria vrbe ad sacra interficiunt. Laurentius graui vulnere affectus in vestiarium templi se recepit. Commissum fuit hoc facinus, dum peragitur sacrum ex more: & inter coniuratos de signo conuenerat: eo videlicet momento quo sacerdos, *Sanctus, sanctus*, canere inciperet, tum cædis faciundæ tempus venisse. Qui tam audax facinus susceperunt, an, obsecro, credebant Missæ? Si iam ante centum annos Italia ita profanis Dei & religionis contemtoribus scatebat, quantum ex eo tam noxiam frugem creuisse existimamus?

DENIQUE (vt aliquando absoluiam) ab Italia, Roma, Papa & eius sede, tamquam Atheismi scaturigine, manauit quidquid vsquam impietatis est. Nam etsi ecclesia Romana tuendæ alicuius re-

Impietatis
ludis in I-
calia pridem
aperctus.

Com. lib. 6.
cap. 5.

ligionis hodie quoque speciem præbeat, nihil tamen aliud agit quam ut hominum oculos speciosa larua perstringat. Ieiunia quadragesimæ & vigiliarum diligenter indicit: sed estne vsquam locus ubi maiore licentia ieiuniorum leges violentur quam Romæ? Castitatem sacerdotibus commendat, at quæ terrarum pars est, quæ vrbs, in qua Cardinales & presbyteri plures concubinas & concubinos habeant, quam in ea quæ à lupa originem ducens tota in lupanar versa est? Simoniam prohibet, vetat beneficiorum, sepulturæ, indulgentiarum, sacramentorum, commercia & nundinationes: sed ubi apertius ea sunt venalia quam Romæ? Nunc de constitutionibus tantum ago, quas Romana ecclesia à se latis, impudenter tamen violat. Nam si de Dei ipsius legibus agere vellem, maturius me tempus quam res ipsa deferret. Nam omnibus Dei præceptis securè neglectis, nouis ipsa legibus Christianas conscientias onerat, quas ne digito quidem noua ista Pharisæorum natio vult attingere. Immo traditionum ecclesiasticarum vinculis, quibus ceteri constructi tenentur, Papa Romanos & Italos exsoluit. Denique (quod vnum verè dicit Machiauellus) nusquam minus leges quoque Pontificiæ obseruantur, nusquam audacius omnis religio iuxta ac superstixio calcatur. Exite ergo ex ea (inquit Dominus) popule mi, ne participes sitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis. Nam accumulata peccata eius pertigerunt vsque in cælum: & recordatus est Deus scelerum eius.

Apoc. 18.4.

VII. THEOREMA.

Moses numquam leges suas sanctas & inuiolabiles præstare potuisset, si ei vis & arma defuissent.

INTER præstantissimos viros (ait Cap. 9. de Principe. Machiauellus) qui non fortuna

sed virtute principatum adepti sunt, Moses, Cyrus, Romulus, Theseus, & eorum similes, in historiis commemorantur. Nam fortuna tantum ipsorum virtuti materiem & occasionem præbuit: multo antè moliens vt Moses Israelitas in Ægypto captiuos & seruituti obnoxios offenderet: Cyrus, Persas superbæ Medorum dominationi infensos: Romulus verò iam inde ab ipso ortu Alba & regno auito eiiceretur: Theseus in Athenas seditionibus & turbis plenas incideret. Sine quibus occasionibus, ab ipsa fortuna substratis, eorum indoles atque virtus exire in lucem per se ipsa non poterat: quemadmodum sine virtute illæ occasiones parum profuissent. Fortuitæ igitur istæ occasiones fortunatos eos viros fecerunt: tum eorum excellens virtus occasionibus bene & dextrè vti nouit.

NON satis habuit Machiavellus Scripturam deridere in sinu, nisi suæ impietatis omnes testes faceret, tot aliis super alias cumulatis blasphemis: quarum hæc maximè insignis, Mosem propria virtute & armis Hebræorum principatum occupasse. Atqui in ipsius Mosis libris legimus, illum vi quodammodo tractum & coactum fuisse à Deo vt tam difficile munus subiret. Mox susceptum insignibus miraculis fanciuisse: populum manu Dei valida ex Ægypto detractum, interdiu præeunte nubis, noctu flammæ, columna per auias solitudines deductum fuisse: Rubrum mare in partes discedētibus aquis populo vacuum & nouum iter dedisse. Ac nihil eorum Mosem priuata autoritate aut potentia, sed Dei iussu, exsecutum esse. Qua igitur fronte ausus est iste impostor tam putidas blasphemias euomere? Scilicet potuit ex alio aliquo scriptore discere quibus artibus Moses ad principatum perueniret. Ethnici quidem scriptores parcè ea de re loquuntur, & quidquid de Mose incorruptè scribunt, vel ex ipsius Mosis libris, vel eorum qui Mosem legerant, id hausisse eos necesse est: quando istanto temporum interuallo superat alios omnes scriptores. Quum igitur nisi ex ipso Mose Mosis historiam discere non potuerit, qua impudentia contraria & Mosis & veritati ipsi scribere ausus est? Nam qui Mosem dicit Hebræici populi principatum armis adeptum esse, nõne is simul negat Mosem à Deo illi genti ducem impositum esse, & quidem inuitum? Israelitas Dei potentia mirabili liberatos esse è manu Pharaonis: Man è
 celo

cælo pluisse ad ipsos alendos? denique quæcum-
 que per Mosem dictauit Spiritus Dei, nonne is in
 dubium reuocat, & Deum ipsum falsitatis accu-
 sat? Itaque Lucianicum istum hominem, quando
 Scripturam omnem vt vanam despicit, non Scri-
 pturæ testimoniis, sed ipsis Ethnicorum libris re-
 futare aggredior. Trebellius Pollio de Mose ita Treb. Pollio
in Claud.
Tac. Annal.
libat.
 reuerentet loquitur, vt solum Dei familiarem vo-
 cet. Cornel. Tacitus, etsi Iudaicam religionem
 quantum potest obterat, fateri tamen vtcumque
 cogitur, orta per Ægyptum tabe, quæ corpora fœ-
 daret, Ægypti regem Hebraicam gentem, regno
 suo eiectam, auchi alias in terras curasse. Philoso-
 phi quoque & poetæ, quum de Mosis doctrina &
 scriptis loquuntur, nonnumquam Sacra oracula
 vocant: quo elogio satis perspicuè fatentur facta
 & scripta Mosis non ab eius virtute, sed à Deo i-
 pso, manasse.

DEINDE quid venit isti in mentem, quum Mo- Pluc in
Theseo.
 sem cum Romulo & Theseo profanis hominibus
 componeret? Quid isti cum in vita tum in morte
 commune habent cum Mose? Theseus & Romu-
 lus, ambo spurij, ambo feroces, ambo raptores,
 quorum alter fratrem, alter filium, quantum in
 se fuit, interemit. Hic à suis ciuibus discerptus, il-
 le à suis patria eiectus est. Quid simile aut istis ma-
 lis affine in Mose? Sed istius quoque turpem
ἀνιστορίας faxo vt videant omnes. Vnde didicit
 iste Theseum principatum Athenis obtinuisse,
 quòd ciuitatis statum seditionibus perturba-
 tum offendisset, fortuna videlicet ita viam virtuti
 eius sternente? (Nam, vt obiter hoc dicam, istis

Epicureis solenne est Fortunam Prouidentiaē dei loco substituere.) Constat enim Theseum in principatum Athenarum collocatum esse, quod Aegi legitimi regis filius & successor declaratus esset, & sublatis passim prædonibus quibus Attica & finitimæ regiones infestabantur, Atheniensis populi gratiam inisset. Immo eum, constituta Republ. dominatum deposuisse, Homerum testari scribit Plutarchus. De Athenarum autem statu tum perturbato, nemo (quod sciam) præter Machiauellum hætenus scripsit. Ceterum quum eam fuisse occasionem Romulo principatus adipiscendi dicit, quod Alba & domesticis penatibus inde ab ipso matris vtero eiectus fuerit, nonne in eo magnum acumen iudicij ostendit? Nam quis sani iudicij homo dixerit, eiici patria, destitui à parentibus, pro spurio exponi, ali. inter pastores & pecudes, occasiones esse aut vias quibus ad principatum quis perueniat, vrbes & ciuitates condat? Si ita esset, multis equidem facultas abundè suppeteret ad principem locum obtinendum: immò multo plus esset Principum, quàm subditorum. Contra, ad id fastigij peruenisse Romulum legimus, quod vir esset strenuus manu & impiger, qui collecta seruorum atque exulum multitudine, quibus omnis spes in manu & audacia esset, illos sub imperium accepit: mox urbem condidit cum Remo: eumque post vt solus regno potiretur, interemit. En tyrocinia & rudimenta præclara Romuli.

VIII. THEOREMA.

Moses perinde Iudæam occupavit, ut Gotthi partem Imperij Romani vsurparunt.

Q V V M populi (inquit Machiavel-
lus) fame, bello, aut seruitute, in
patria infestantur, plerumque no-
uas sedes quæsitum eunt, quibus
noua indunt nomina. Sic Hebræorum po-
pulus seruitute oppressus ab Ægyptiis, du-
cem Mosem sequutus, partem Syriæ insedit,
cui Iudææ nomen imposuit: sicut Gotthi &
Vandali Imperium occidentis occuparunt.
Similiter Maurusij, vetus Syriæ gens, quum
Hebræos valida manu ex Ægypto aduenta-
re sensissent, neque se illis pares fore satis fi-
derent: relictis suis terris in Africam conces-
sere, vbi pulsus incolis nouas sedes nacti sunt.
Quod ex Procopio probari potest, qui in vi-
ta Belisarij scribit se in Mauritania regione
Africæ quasdam columnas hisce literis in-
sculptas vidisse, *Nos Maurusij, qui fugimus à fa-
cie Iesu latronis, filij Nane.*

Commi lib. 4
cap. 8.

VI malè cœpit, eum mirum non est malè pergerè. Finxit iste Moſem vi & armis regnum in populares inuaſiſſe: nunc gradu illo facto porro pergir, & ſuadere nititur eum, manu contracta, latrocinij verius morè quàm belli alienam regionem occupari, neque alio iure Iudæam obtinuiſſe quàm quo Gotthi & Vandali Liguriam, Hiſpaniam, & alias Imperij Rom. prouincias, potiti ſint. Piget me pœnitètq. (vti iam antè dixi) iſtorum tædio fatigare legentium animos, ſed neque tam pœres lacunæ moueri poſſunt quin fœteant, neque purgari quin morneantur. Deinde Aulicis minuenda quoque ſua opinio eſt, qui in rebus politicis tractandis libros iſtos tanti faciunt, vt quidquid moliuntur ad iſtam normam, velut ad Cynofuram aliquam, dirigant. Agè ergo Augiæ ſtabulum iſtud purgemus. Primum ſcimus Iudæam prius Canaan dictam eſſe, à Canaane filio Cham, filij Noah, ex cuius ſtirpe Cananæi veteres illius regionis incolæ orti ſunt. Deinde portioni quoque eius, Palæſtinæ Pelithæos nomen feciſſe, qui à Pelithim vno ex filiis Canaanis genus & appellationem ducentes, Cananæ & ipſi gentis ac nominis erant. Ceterum ea etiam illius pars Iudæa dicta eſt, quam Iuda, quæ ſuper ceteras tribus dignitate eminebat, Cananæis delectis, occupauerat: nomine deducto à Iuda ſtirpis autore & Patriarcharum principe. Sed nuquam legimus ætate Moſis ei regioni Syriæ nomen fuiſſe, aut nomine Syriæ Cananæam comprehenſam eſſe. Nam tum ea regio, quam Syriam dixerunt poſteriores, Aram vocitabatur (ab Aramo filio

ioſeph. lib. 1.
Antiq. cap.
21. 14.

filio Sem filij Noah) cuius metropolis erat Damascus. Quamquam posterior atas Syria appellatione Assyriam quoque complexa sit, quæ tum Assuris vnus ex filiis Sem nomen gerebat. Itaque non minus Geographiæ & historiæ ignoratione quàm pietatis odio labitur, quum dicit Syria partem à Mose subactam esse, cuius tum ne nomen quidem erat inuentum. Sed vnde historias aut aliquid liberalioris disciplinæ discere potuit iste scriba Florentinus, qui nihil ferè tractaret præter schedas forenses, aut aliquas fortè tabulas & commentarios Reipubl. Itaque sua ista præclara theoremata non exemplis insignioribus Græcis aut Latinis, sed tenuibus & obscuris (puta è Genuensi aut Florentina Rep. Pontificibus, Ducatu Mediol. & minutis Italiæ principatibus, petitis) ferè confirmat & illustrat. Nisi quod nonnulla è Tito Livio obiter spargit: sed Deus bone quàm ineptè! Ceterum non ex Machiau. sed ex Mose discimus terram Canaan sæpe à Deo Abrahamæ & ipsius stirpi promissam fuisse: ibique Abrahamum posterósque eius tam diu habitasse, donec Iacob cum familia ex Canaan fame depulsus in Ægyptum Dei veluti manu traheretur. Quum igitur Hebræi, Dei mandato, Ægypto egressi, patrum suorum sedem repetierunt, sibi à Domino toties & posteris suis promissam, an iniuste aliena inuaserunt, vt Gotthi & Vandali? Immodò non aliena sed sua pro suo iure vsurpare illis licuit, atque inde expellere Cananæos, vt iniustos & malæ fidei possessores, à quibus hereditate sibi à Deo attributa (qui cæli terræque dominus est)

iam diu fraudarentur.

Mauri è Me-
dia, non è Sy-
ria aut Phœ-
nicia, oriun-
di.

QVOD de Maurusiis attexit, mera est fabula. Nomina victarum à se gentium Moses & Iosue sedulo enumerant: de Maurusiis mirum silētium. Neque apud vllum probatum scriptorem Maurusios vllos in Canaan habitasse legimus. Mauros verò illos siue Maurusios qui Africae partem proximè Hispaniam occupant, non è Palestina sed è Media transuectos esse, Sallustius, rerum Romanarum florentissimus autor, memorat. Sed nomen eorum paulatim Libyas corrupisse, barbarà lingua Mauros pro Medis appellantes. Ego Sallustio ita scribenti potius quàm isti beluæ crediderim.

Sall. in
Tugurth.

Proc. lib. 4.
de bello
Vandal.

QVOD ad titulum illum, *Nos Maurusij*, inscriptum columnis attinet, scribit equidè Procopius Maurusios urbem Tingem in Numidia cōdidisse, ibique duas columnas è lapide candido erexisse cum eiusmodi titulo Phœnicum litteris insculpto. Procopius tamen eum se titulum nec vidisse nec legisse refert (quod de suo addit Machiauelus) neque verisimile esset columnas è lapide terno & candido duo mille quingentos annos & amplius (qui fluxerunt ab ætate Iosue ad tempora Procopij) durare potuisse. Immò etiam si è silice essent aut quouis lapide durissimo, inter tot bella & calamitates quibus Africa concussa & totus orbis versus est, tot annorum tabe corruptæ & consumptæ essent. Deinde nec alij scriptores antiquiores & grauiores Procopio, quum de rebus Africae agunt, eius tituli mentionem vllam faciunt: & parū credibile est Maurusios suæ fugæ, vt memorabilis

morabilis facti, famam ad posteros propagare
 voluisse. Sed mirari nemo debet si Procopius, qui
 & Sophista & Rhetor & Græcus erat, licentius in
 eo fingendo sibi indulserit: quum eodem loco
 scribat Maurufios, Phœnicia gētem, metu Iosue
 & Israelitarum, relicta patria in Africam migras-
 se: eamq. multitudinem ex Iebusæis, Gergesæis &
 aliis populis qui in Bibliis memoratur, collectā
 fuisse. Verum à sacra historia refellitur, quæ ne-
 que Iebusæos, neque ceteros Cananæos qui cladi ^{Iud. cap. 6}
 superfuerant, è patria eictos fuisse narrat, sed ^{& 7.}
 tributarios Israelitis factos. Itaque nec Machia-
 uello, ac ne Procopio quidem ipsi, quem ille au-
 torem laudat, magis ea de re crediderim, quàm
 somniis Rabinorum qui Romanos ab Idumæis,
 Germanos etiam à Cananæis, ortos esse fabulati
 sunt. Quod quidem ita à me dictum accipi velim
 vt aliis in rebus autoritatem Procopij non immi-
 nuam, quem ceteroqui fide dignum existimo:
 præsertim in iis historiis quas de bellis
 & rebus sua ætate gestis à Iusti-
 niano Cæsare & ipsius le-
 gatis, Belisario, Nar-
 sete, & aliis,
 conscripsit.

P. iiii

IX. THEOR'EMA.

*Religio à Numa inuenta præcipua fuit cau-
ssa Romana felicitatis.*

Comm. lib. r.
cap. ii.

ROMVLVS (inquit Machiauellus) per omne regni tempus Romanos armis & bello exercuit. Itaque efferatis militia animis, ille populus, Martius, ferox, horridus, sanguineus, omnis humanitatis & ciuilitatis expers, effectus erat. Numa Romulo succedens tractari ferocem populum, nisi mitigatis & curatis pace animis, quum videret non posse, excogitandam sibi aliquam Religionem ratus est, splendidis ceremoniis ornatam & venerabilem: quum sine Religione politiam aliquam & societatem tueri inter homines impossibile esse iudicaret. Itaque simulatque regnum adeptus est, sacris instituendis & sacerdotibus creandis animum adiecit. Ea se omnia ab Egeria dea accepisse simulās. Quod ita prosperè cessit, vt meo iudicio (inquit) Religio à Numa instituta Romanæ felicitatis vna præcipua causa fuerit. Quippe ea res in bello militum animos spe atque audacia implebat: ordines serua-
re, &

re, & in castris quietos consistere: domi bonos tueri, improbos euertere, plebis motus sedare, & eam in obsequio officioque prorsus continere, docebat. Porro cauendum est Principi ne quod Numa potuit id se assequi posse desperet, neve animum desperdet, quod imperet hominibus perspicacibus & acutis, qui non facile patiantur se in nouam superstitionem induci. Nam verè restari possum (inquit) Florentinum populum imperitum & rudem non esse: persuasit tamen frater Hieronymus Sauanarola, quum Florentiæ concionaretur, decem millibus Florentinorum, sibi cum Deo arcanos congressus esse, & sibi ab eo reuelari, quæ publicè pronunciaret.

LMPVRVS iste Atheismi doctor, & Lucretij fraterculus, postquam quidquid inerat pietatis eiecit ex animo Principis, &

Religionum animos nodis exsoluere pergens,
Deum & omnem ipsius cultum aspernari docuit: nunc tamen ut ipsius statum firmet, ad excogitandam nouam quamdam concinnam & speciosam Religionem instruit, quemadmod. à Numa factum est: minimè quidem ut illi fidem adhibeat, sed ut subditos, iniecto Religionis metu facilius in officio contineat. Excudi porro nouum aliquod Religionis spectrum difficile non

esse, Sauauarolæ & Florentinorum exemplo probat. Certè mirum esse non debet, istum Luciani discipulum omnes religiones pari audacia despicere, & ex eius officina nihil prodire quod diabolicam impietatem non sapiat: sed mirum est istum legisse Numam præ ceteris, cuius exemplum in religione fabricanda imitandum Principi proponeret. Nihil enim maius Numa religioni addidit, quàm quod Fidei crexit templum & solenne instituit multis ceremoniis venerabile, ut populum ad fidem tutandam & periurium fugiendum induceret. Legem quoque tulit, ut qui de re aliqua inter se ambigerent ad ædem Fidei conuenirent: ibiq. controuersiam omnem, aduocatis uiris bonis, & sanctissimo fidei iure iurando præstito, componerent. Præterea quum Termino, tamquàm Iustitiæ & Pacis præfidi, templum & sacra instituisset, populo persuasit, eius caput qui alienorum agrorum limites transferre aut tollere ausus esset, diis inferis sacrum & deuotum esse: ut suis contenti esse, alienis abstinere, assuescerent. At contra Machiauellus quibus præceptis Principem instituit? Neque Principi neque ulli fidem usquam seruandam esse, nisi utilitatis suæ gratia: Principi artem fallendi notam esse oportere, neque ulla religione debere cohiberi, quominus, si opus erit, peieret: Si prouinciam subegerit, colonias erigere, & veteres cultores ex auitis possessionibus pellere. Atqui, Machiauelle, hæc Religioni à Numa institutæ è diametro repugnant. Sed quum hæc uidelicet ea præscribi ignorares, eam imprudens & aliud agens laudabas.

Dion. Haly.
lib. 2.

NE QVIS tamen existimet Numæ religionem à me propterea vsquequaque probari, quòd nonnulla bona & non pœnitenda, contineret (qualia erant, Fidem seruare, Periurio abstinere, Aliena non inuadere) hoc addo, non idcirco approbandam esse. Quippe res bonas malarum & falsarum adminiculo, præfertim in Religione, inuehere nõ licet. Laudabile erat homines ad fidem seruandam assuefacere: sed Fidem pro numine habere, ei templum erigere, sacra instituire, id verò quum in Dei dedecus verteret, ferendum non erat. Itaque parum Christiana fuit oratio Capelij aduocati Regij in Senatu Parisiensi, quam habuit anno **MD. I. C. xxxv.** Nam quum Franciscum I. Galliæ regem laudaret, quòd Religionis curam gessisset, inter cetera dixit: Eorum Ethnicorum qui suam religionem studiosè coluissent, regna & ciuitates secũdo rerum cursu & bonorum copia floruisse. Licet enim in errore & tenebris versarentur, quia tamen eam, veram & bonam esse rati, reuerenter amplecterentur, prosperè agebant. Etsi ne superstitionis quidem stolidæ ludibrium approbat Deus, oratione tamen parum à Machiaueli doctrina abhorrenti Capelius vsus est, quum diceret, Ethnicos secundis rebus esse vsos quòd falsam religionem colerent.

VERVM vt Machiauelum de re planè incognita iudicium ferre doceam, veluti cæcum de coloribus, hîc opportunè luculentam historiam inferam. Anno **MD. lxxix.** ab Vrbe cond. P. Corn. Cethego, M. Bebio Tamphilo, eos s. in agro L. Petilij scribæ sub Ianiculo, dum cultores

Papon. lib. 1.
tit. 2. Arc. 8

Liu. An. 4.
lib. 40.

agri altius moliuntur terrā, duæ lapideæ arcæ inuentæ sunt, operculis plumbo deuinctis. Eas arcas quum ex amicorū sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulchri regis habuerat, inanis inuenta, sine vllō vestigio corporis humani aut vilius rei, per tabem tot annorum omnibus absumentis: in altera duo fasces candelis inuoluti septenos habuere libros, non integra modò sed recentissima specie: septem Latini de iure Pontificiorum erant, septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Primò ab amicis, qui in re præsentis fuerunt, libri lecti. mox pluribus legentibus quum vulgarentur, Q. Petilius prætor urbanus studiosus legendi eos libros à L. Petilio sumpsit. Lectis rerum summis, quum animaduertisset pleraque dissoluendarum religionum esse, L. Petilio dixit, sese eos libros in ignem coniecturum esse. prius quàm id faceret se ei permittere vti, siquod seu ius seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur: id integra sua gratia eum facturum. Scriba tribunus plebis adit, ab tribunis ad Senatum res est reiecta. Prætor se iusiurandum dare paratum esse aiebat, libros eos legi seruarique non oportere. Senatus censuit satis habendum quod prætor iusiurandum polliceretur. libros primò quoque tempore in Comitio cremandos esse. Itaque in conspectu populi cremati sunt. Nunc libenter ex Machiauello quæserim, qui libris Numæ nunquam inspectis eius religionē tanti facit, vtrum verius iudicium de ipsius doctrina ferre possit quàm Petilius aut senatus Romanus? Sed quid istam

istam beluam moror, cuius non magis est de Religionibus sententiam dicere, quàm asini de concentu musico?

PORRO in Hieronymo Sauuarola Domini-
cano non tantũ esse momenti vt eos in nouam religionem perduceret, Florentini re ipsa docuerunt: Neq. is aliam illis religionem quàm Romanam prædicabat: nisi quòd vitia increpans, viti-
niem & pœnas cœlitus venturas minabatur: inter alia prænunciabat Regem Gallia in Italiam venturum vt Italia tyrannos multaret. Adhæc diuinitus sibi patefactum esse dicebat, oportere statum ecclesiasticum per vim armorum emendari. Plerique rerum horarum cupidi hæc pronis animis audiebant: alij contrâ. Inter hæc Carolus VIII. expeditionem Neapolitanam suscipit, tum omnes Hieronymum laudibus ad cœlum ferre, & diuinam eius sapientiam admirari. Sed in eo per incommode id accidit, quòd Rex neque tyrannos sustulit, neque quidquam tanto apparatu dignum egit. Tum non tantam hominum de Hieronymo concepta opinio minui cœpta est, verum etiam nonnullis subesse dolum orta suspicio est: vt impostorem esse & sceleratum, atq. in fluctibus præcipitandum, palam dicerent. Verum tanta erat ipsius ad vulgus autoritas, vt nemo quidquam aduersus ipsum moliretur. Sed quũ nihil de pristina libertate remitteret, diceretq. fore vt rex iterũ in Italiã reuerteretur & negotiũ sibi à Deo commissum perficeret: nisi faceret, impêdere illi grauissimas pœnas, ea res Pötificis & Ducis Mediolanensis animũ vehementer offendit. Quippe

Comin. li. 8.
cap. 19.

periculum esse ne Rex his vocibus sollicitatus iterum in Italiam irrumperet, quod summo opere metuebant. Itaque crebris litteris instant & hortantur Florentinos ut de Hieronymo supplicium fiant, ut de hæretico & impostore.

SED inter alios qui Hieronymum aggressi sunt, submissus est, ut multi dicebant, monachus Franciscanus (Franciscanis autem immortales inimicitiae sunt in Dominicanos) qui cum illo coepit rixari, & facto conuicio hæreticum vocabat ac impostorem, qui cum Deo fingeret sibi esse colloquium. Ea contentio sic exarsit, ut diceret velle se demonstrare, esse hominem nefarium & hæreticum: nisi faciat, non recusare flammam & ultimam poenam: atque hæc omnia coram magistratu dicebantur. Quum autem Hieronymus flammam atque supplicium refugeret, quidam eius familiaris paratum se esse dicebat, ipsius causa periculum subire: & ex Franciscanis inuentus est, qui idem profiteretur. Ad constitutam diem quum ambo venissent, stipati sui ordinis monachis, Dominicanus præferebat manibus azymum panem consecratum, quod Corpus domini vocant. Franciscani autem & magistratus urgebant ut à se deponeret: ille pertinaciter recusabat. itaque re infecta domum reuerterunt. Paulo post tamen Hieronymum cum duobus sociis, mandato à Pontifice accepto ut de causa cognoscerent, Florentini cremarunt. Neque alia supplicij causa fuit, quam quod motus & dissensiones in Republ. excitasse, & quidquid de rebus futuris prænucciasset, id ex senatoribus, suis amisis, cognouisse diceretur.

Ad eum

Controuersiam flammam discipulare parati monachi.

Ad eum igitur modum Florentini Hieronymum acceperunt, quem cum Deo familiariter colloqui crediderant, ut inquit Machiauellus. Nonnullis id fortè initio persuasum erat: sed paulo post eum non vsque ad autoritate vel industria valere docuerunt, ut illis vel Religionem Numæ, vel aliam quamuis, persuadere posset. Quippe plerisque eorum nec veræ nec falsæ religionis studium erat.

X. THEOREMA.

Felix est homo quamdiu Fortuna illius ingenio & natura indulget.

FORTUNA (inquit Machiauellus) magno alicui anni conferri potest, qui si violentius inundaerit, cum strage obstantia quæque perumpit: si vero aut suo flumine feratur, aut lenibus tantum stagnis extra ripas effusus sit, molibus, aggeribus, & reliquis eiusce modi obicibus, coerceri potest. Sic Fortuna aliquando tam violento impetu exundat, ut ei nulla virtus obistere valeat: sed post Virtus potest: tum etiam moderatas neque nimis violentas Fortunæ vires sustine-

Cap. 25. De
Principe.
Comm. lib. 5.
cap. 29.

re. Itaque Principem felicem iudico, cui id obtigit vt naturam, mores & instituta temporis congruentia habeat: infelicem contra, qui res suas aliter gerit, quam ratio temporis pati possit. Quippe diuersitas temporis efficit vt duo diuersis artibus & viis ad eundem finem & euentum perueniant: duo vero contra iisdem rationibus & adminiculis vtentes contrarios exitus assequantur. Itaque qui consilio & ratione vteretur, si in id tempus fortè inciderit vbi virtute sit opus, prosperè haud dubiè ei cedent omnia: sin minus tempus, seipsum pessumdabit, nisi mores & instituta suis contraria induerit. Iulius Pontifex omnia impetu & celeritate summa gerebat, & quidem euentu prospere: multis contra præceptis festinatio infesta est. Itaque sic statuo, Homines tamdiu esse felices quamdiu Fortuna ipsorum ingenio & naturæ indulget: sed simulatque disfidere incipit, confestim ex summo fastigio ad imum deuolui. Ceterum quos euertere statuit, excæcare solet: & seipsum legere iudoneos homines, quos ad arbitrium in volubili illo suo globo verset. Ferè autem adiuuenes se applicat, minus consultos, & ferè quæ adolescentibus ferè magis delectantur

quæ

quæque calcaribus potius quàm blanditiis
admotis ad obsequium impellendæ sunt.

PROFANAM istam theologiam, quam
ex Poetarum fabellis Machiau. haufit,
vti veram esse sibi persuasit, ita quoque
ceteris persuadere nititur. Nugantur
poeta Fortunam deam quamdam esse, quæ res
secundas & aduersas pro arbitrio dispenset:

Iuuenal.
Sat. 7.

Te facimus Fortuna deam calog, locamus, inquit
ille. Atque, vt id ab ea inconsideratè & temerè
fieri significant, linteo caput illi obuoluunt, ne
dignos ab indignis discrimine vlllo distinguat.
Deinde propter lubricam & ancipitem incon-
stantiam pilæ versatili insistere cogunt, vt nul-
quam firmo gradu consistat: vti cecinit Horat.

Fortuna seuo lata negotio

Ludum insolentem ludere pertinax,

Transmutat incertos honores,

Nunc mihi nunc aly benigna.

Hor. Od.
29. carm.
lib. 4.

Eas nugas nobis obtrudit Machiauellus, scilicet
vt credamus bona vel mala contingere homini-
bus, prout Fortuna ipsorum naturis ingeniiue æ-
qua aut iniqua est. Deinde quum adolescentibus
inconsultis & cæcæ temeritati plus quàm rationi
consideratæ & cæcæ temeritati plus quàm rationi
fidere vt Fortunam in manu habeant. Quorsum
hæc omnia, nisi vt homines semel accepto in ani-
mum Dei & paternæ ipsius prouidentia contem-
tu, omnem ipsius cultum & obsequium exuant?
Nam simulac quis prosperos successus non esse
Dei benedictiones, sed Fortunæ beneficia: cala-

mitates cōtrà non Dei iudicia, sed Fortunæ tela, esse sibi persuaserit, & cæco eius impetu volui ac reuolui res humanas, quid superest nisi vt omnem Dei amorem metumque abiiciat? Huc huc iste, Lucianicæ scholæ cōlumen, Principes ac ceteros omni ope adducere molitur.

SE D multa aduersus eam pestem alexipharmaca habemus in Scripturis, quibus docemur nihil sine Dei prouidentia contingere. Immo afflictiones ipsas nobis salutaria esse remedia, ne nimio secundarū rerum flatu elati præcipites ruamus. Deniq. nihil verè mali à Deo patre clementissimo nobis infligi posse. Sed quum mihi profanum hominem profanis testimoniis conuincere propositum sit: Primùm illi saniores omnes Philosophos oppono, qui nihil temerè fieri, sed omnia ab aliqua causa efficiente cōtingere, censuerunt, etiam si plerumque illa nobis sit incognita. Distinctione quidem hîc vtuntur, dum Deum Primam & summam causam esse dicunt, arbitrum & moderatorem causarum inferiorum, quas Secundas vocant. Quibus etsi multa tribuunt, quæ summo autori assignari debuerant, rerum tamen omnium causam & fontem, mediâ tē seu immediatè, ad Deum ipsum referunt. Fortunæ quoque aliquando & ipsi vocabulum vsurpant, non quòd aliquam deam eo nomine velint intelligi, sed ne à vulgari loquendi vsu abhorreant, ea quorum ratio in Dei consilio latet, Fortuita esse & Casu euenire dicunt.

Deus summa & princeps omnium rerum causa.

Plut. in lib. de Fortuna.

SCITE verò in hanc sententiam Plutarchus, Poetas magnam iniuriam Fortunæ facere dicit, quum

quum cæcam illam & temerariam vocant, quæ videl. hominibus se applicet, priusquam illos no-
 rit. Nam (inquit) nos ipsi cæci sumus, neque
 eam nouimus: quum Fortuna nihil aliud sit
 quàm euentuum causa quam nos ignoramus.
 Itaq. Stoici, quum secundas omnium rerum cau-
 sas non magis nossent quàm ceteri philosophi,
 propriis tamen utebantur vocabulis, & omnia
 ad Prouidentiam Dei referebant, quam vocabat
 Fatum. Multum quidem aberat Stoicorum dogma
 de Fato à vera cognitione Prouidentiae Dei, quã
 nos profiteamur. Alligabant enim Deum Stoici
 causis secundis, vt sine illis operari non posset:
 Nos Deum constituimus ita vtentem causis in-
 ferioribus, vt nulla necessitate id faciat: immò
 citra illarum adminiculum liberrimè quidquid
 decreuit, exsequi possit, illasque nonnumquam,
 quando visum fuerit, mutare.

TIMOTHEVS Cononis filius, quum res ipsius Plut in
Sylla. egregiè gestas æmuli assignarent Fortunæ, atque
 in tabulis dormientem pingerent, Fortunam au-
 tem vrbes reti implicantem: agrè id tulit, quasi
 ab obtrectatoribus spoliaretur rerum gestarum
 laude sibi non Fortunæ debita. Itaque quum ali-
 quando in concionem progressus res gestas mul-
 tis verbis exposuisset, ad extremum addidit, Nul-
 lam earum rerum partem (ciues) Fortuna sibi
 vendicare potest. Huic tam importunæ ambitio-
 ni Timothei (inquit Plutar.) dij succensuerunt.
 Itaque nihil deinceps insigne gessit, sed aduersa
 ei omnia ceciderunt: donec tandem ab infesto
 populo in exilium pulsus est. Ex ea historia col-

ligere possumus, veterum Ethnicorum id fuisse consilium, vt quod vulgò tribui Fortunæ solebat, id totum re ipsa deorum fauori & gratiæ abstinerent: tantum abest vt illam pro numine colerent.

Comin. lib.
4. cap. 12.

Fortuna figmentum poeticum.

COMINÆVS de Conestabili Comite S. Pauli agens, cuius quamquam magnæ opes erant, tristissimus tamē exitus fuit, quæstionem insignem mouet, eamque non tantum dextrè sed etiam piè dissoluit: Quid hoc loco (inquit) dicemus de Fortuna? Vir ille arcem habebat munitissimam, & rebus omnibus instructam: ingenio & rei militaris scientia valebat: Carolum Burgundum & Ludouicum XI. longo & familiari duodecim annorum vsu nouerat: & ingentem vim auri possidebat. Statuendum igitur est Fortunam illam fallacem ei repente infensam & aduersam extitisse. Sed uera hæc à Fortuna non proueniebant, neq. aliud est Fortuna quam figmentum poeticum. Quin potius ita iudicandum est iratum ei fuisse Deum, quòd per omnem vitam totus in eo fuerat vt perpetuum inter duos illos Principes bellum aleret. Quippe in eo positam esse putabat materiam ac veluti segetem suæ dignitatis. Ergo extrema ignorantiæ esset, credere Fortunam adduxisse virum longè prudentissimum eò dementiæ vt eos Principes aduersum se concitaret, qui tanta erant studiorum & voluntatum dissimilitudine, vt toto vitæ tempore nullam vmquam in rem vno animo consenserint præterquam in ipsius mortem. Non tantum probabile sed certissimum quodque est, non aliam Fortunam manum hinc admo-
uisse

uisse præter Deum, cuius gratiam amiserat. Hæc sunt
 sunt. Cominæi verba de ista ipsa Fortuna loquen-
 tis: quæ quidem non minus probum & Christianum
 num hominem redolent, quàm Machiaveli do-
 ctrina germanum Porphyrij discipulum, vel E-
 picuri porcum.

IAM annon extremi ingenij est quòd dicit For-
 tunam temerariis & inconsultis fauere? Lege-
 rat fortè illud, *Audentes Fortuna iuuat* & proba-
 uerat: sed istud Litiij multo verius, Euentu doce-
 ri fortes Fortunam iuuare: non legerat, nec vide-
 rat prudentissimum illum scriptorem ab ipso dise-
 sentire. Is enim de clade ad Thrasimenum lacum
 accepta scribens, dicit eam nulla alia causa ma-
 gis accidisse quàm temeritate Flaminiij consulis,
 quam ingenio eius infitam Fortuna prospero ci-
 uilibus bellicisque rebus successu auerat. Itaque
 iam ante ipsum prælium satis apparebat ferocè
 & rapidum in consiliis, nec deos nec homines
 consulentem, temerè omnia & præproperè actu-
 rum. Hæc clades ciuitatem ad dictatorem dicen-
 dum compulit Q. Fabium Maximum, qui ea ra-
 tione bellum administravit, vt tuta semper cali-
 dia & temerariis consiliis anteponeret. Itaque,
 Romam fortè sacrorum causa reuocatus, non
 imperio modò sed consilio etiam ac propè præ-
 cibus egit cum magistro equitum Minutio, què
 legatum ad exercitum relinquebat, vt plus con-
 silio quàm fortunæ cõsideret, & se potius ducem
 quàm Sempronium Flaminiumque imitaretur,
 Haud paruam rem esse ab toties victore hoste
 vinci defuisse, & ab continuis cladibus respirasse,

33, Temeritatem, præterquam quòd stulta sit, infeli-
 33, cem ad id locorū fuisse. Et alio loco. C. Sempro-
 33, nius Consul (inquit, de Volſco bello agens) cui
 Li. Annal. ea prouincia forte euenerat, tamquam constantif
 lib. 4. ſimæ rei Fortunæ fretus, quòd victoris populi
 exercitum aduerſus victos duxiſſet, omnia teme-
 rè ac negligenter egit. ergo fortuna, vt ſæpe aliàs
 virtutem ſequuta eſt. Ita igitur ſenſit Fabius Ma-
 ximus, ita L. iuius: longè ſapientius meo iudicio
 quàm iſte Sophiſta, qui nobis perſuadere cona-
 tur Temeritatem prudentiæ antepoſendam eſſe,
 ſi Fortunæ fauorem conſequi volumus. Quippe
 euentus omnes, quos fortuitos vocamus, à Deo i-
 pſo dantur, qui Prudentiam, quæ ipſius quoque
 donum eſt, potius quàm Temeritatem ſecundat.
 Nam ſiquando fortè Deus ſanis conſiliis aut pru-
 dentiæ noſtræ nõ benedicat, id ad eò ex eo oritur,
 quòd ex ipſo non pendemus, qui omnis ſa-
 pientiæ fons eſt, & rerum bene ge-
 ſtarum gloriam ſollertiæ
 noſtræ, non ipſi,
 tribuimus.

COM

COMMENTARIUS
TERTIVS, IN QVO TRA
CTATUR DE POLITICA

Reipubl. administratione, quæ
à Principe constitu-
enda est.

P R Æ F A T I O.

SUPERIORIBVS libris Machiauellii
Theoremata quæ ad Consilium & Re-
ligionem pertinebant, ordine digessi-
mus, & abundè docuimus non alium
eius doctrinæ scopum esse, quàm vt Principem
doceat priuatis consiliis Rempubl. administrare,
de sua vnus sententia omnia gerere: ceteris qui
aut cōsiliij copiam præbere, aut vera monere pos-
sint, aures clausas habere: deinde pietatem & re-
ligionem omnem exuere. Nunc tertiam partem
aggredimur, quæ de Politia est, & multa capita
in se complectitur. Continet enim Theoremata
de Pace, bello, fide, promissis, iureiurando, cle-
mentia, sœuitia, liberalitate, avaritia, constantia,
ceterisque virtutibus aut vitiis quæ in illustribus
& politicis viris in vtramque partem consideran-
tur. His de rebus ita scribit Machiauellus, vt satis
appareat eum nihil aliud agere quàm vt tyranni-
cis artibus Principem imbuat. Earum quidem a-
deo se peritum & consultum esse reipsa ostendit,
vt Bartolum quoque superet. Nam Bartolus in

eo tractatu quem de Tyrannide scripsit (etsi iuris
 omnis humani consultissimus) singula huius
 quæstionis capita non tam accuratè persequu-
 tus, est vt iste: quamquam alioqui ex Bartolo opti-
 mam partem Tyrannicæ istius scientiæ haustam
 in contrarium detorsit. Siquidem Bartolus de i-
 sta Tyrannidis occupandæ & exercendæ arte ita
 differit, vt crimen intestabile atque omni ope ar-
 cendum putet. Sed paucis, si libet, vtrumque si-
 mul conferamus, vt inde liquidò appareat quod
 Bartolus meritò ad iniustitiàm & malitiàm Ty-
 ranni retulerat, id à Machiauello compilatum,
 & ad iusti Principis officium translatum, ef-
 fe. Primùm Bartolus duas species Tyrannorum
 statuit, quarum vnã Iuris, seu tituli: alteram
 Exercitij siue vsus, vocat. Tyrannus titulo, is est
 (inquit) qui sine vllò iure, aut iniquo & minimè
 legitimo titulo, principatum inuadit. Tyrannus
 exercitio siue vsu, is est qui legitimũ quidem ius
 ad principatum habet, sed eum iniuste & contra
 leges exercet. Inde actionum decem species enu-
 merat, quibus is se Tyrannum prodit. Primò,
 quum potentes & insignes viros de medio tollit,
 ne aduersus tyrannidem insurgant. Secundò, quũ
 vexat atque opprimit sapientes & probos, ne
 vitia ipsius vulgo enuncient ac nudent. Tertio,
 quum literarum studia abolet, ne sapientiã edisci
 queat. Quarto, quum cœtus & conuentus hone-
 stos licitosque prohibet, metu nequid aduersus
 se moliantur. Quintò, quum exploratores & e-
 missarios passim habet, sifistros hominum ser-
 mones de se veritus. Sextò, quum inter subditos
 disti-

Tyrannorum
 duæ species.

Tyrannidis
 notæ.

dissidia & parteis fouet, vt alij alios metuant, & neutri aduersus ipsum conspirent. Septimò, quò subditos in sordibus atque egestate continere nititur, vt labore occupatis quidquam machinari non vacet. Octauò, quum bellum alere studet, vt subditos quotidie magis ac magis atterès, suas o- pes viribus firmet. Nonò, quum externis magis quàm popularibus fidens, peregrina custodia semetipsum sepiù. Decimò, quum dissidentibus subditis, vnàm in partem potius quàm in alteram inclinat. Has decem actionum species Bartolus argumentis è iure sumtis certissimas Tyrannidis notas esse probat: sed præsertim his tribus Tyrannum prodi docet, quò dissidia inter ciues alit, quum eos pauperat, quum in eorum corpora & fortunas sæuit. Itaque demum statuit cuiuscemodi tyrannis obsequium non deberi: sed è magistratu deturbandos esse. Iam ex his decem Tyrannidis notis, nonne totidem Theoremata elicit Machiauellus? Nonne Principem suum exiis crudit, vt virtute insignes viros & patriæ amantes tollat, factiones & discordias foueat, subditos in egestatem redigat, bellum alat, & cetera edat, quibus Tyrannum Bartolus agnoscere prodidit? Minimè dubium igitur est quin Tyrannum informare cogitauerit, sed ita vt quæ ex Bartolo compilarat, multo ampliora auctioraque redderet. Nam ex suo addidit: Non debere Principem alio vti consilio quàm suo, neque pati vt quis rerum veritatem ipsi referat: non iurandum, non fas, non fidem, non religionem, habere: sed sanum, versipellem, perfidum, immi-

tem, extrema nequitia insignē, esse oportere. Ita Bartolum Machiauellus in arte Tyrannica tradenda multum post se reliquit. Neque hoc vtriusque inter se cōparandi causa à me dicitur. Quippe Bartolus eo scripto Tyrannidem nudare & damnare voluit: eam verò in lucem atq. in vsum educere, & specie officij Principis Tyrannicam artem tradere, Machiauello consilium fuit. Sed neque Bartolus Machiauello, neque Iurisconsult. præstantissimus vili scribæ aut chartulario Florentino, conferendus est. Nunc ad institutum pergamus.

I. THEOREMA.

Bellum iustum est, quibus necessarium: & pia arma, quib. nulla nisi in armis spes est.

Cap. 26. de
Principe.

MA CHIAVELLVS Laurentio Medici suadens vt principatum Italiae inuadat, hoc illi Axioma proponit. Docet enim Italiam ad nouum Principem suscipiendum paratissimam esse, propterea quòd in extremas calamitates inciderit, quæ vel miserimam Hebræorum in Ægypto seruitutem superent. Sperasse infelicem illam prouinciam se liberatum iri à Principe (Carolum VIII. designat

designat) quem sibi à Deo missum esse existimaret: sed re ipsa & euentu apparuisse illum à Fortuna reiectum & destitutum esse. Itaque nullam ei iam reliquam spem esse, vt aliquando vindiceretur in libertatem, nisi in vna illustri Medicum domo: quæ subnixâ ope Ecclesiæ cui præsidet (Leonem x. significat) & freta sua virtute fortunâque Dei præsidio fulta, tantum opus tutò & fidenter aggredi possit. Ipsumque ad eò Laurentium magnificum & illustrem virum id facile assequutarum, Cæsaris Borgiæ & Agatholis exempla imitantem, Italiam quidem nihil nisi res nouas spectare: Italos viribus, & corporis animâque alacritate, ceteras gentes antecire. Attamen (inquit) quum prælio decernendum est, numquam intersunt: sed in ignauia & secordia imperatorum eius rei culpa est. quippe rei militaris periti haud libenter imperium cuiusquam patiuntur, & omnes peritos se esse putant. Postremò Laurentium monet opportunam illi occasionem offerri occupandæ Italiæ, vt eam misera seruitute oppressam liberet. Illud porro inceptum iustissimum fore: bellum enim iure susceptum videri, quod necessarium sit: armâque legitima & pia esse, vnde, alia omni spe incisa, salus petenda est.

ROC VNO Machiaueli Theoremate, tamquam face, externa & ciuilia bella per totum orbem accendi possunt. Nam si hoc Principibus persuasum fuerit, licere alium aggredi propterea quod subditos male habeat, nunquam illis bellorum seges & causae deerunt. Nulla igitur iusta causa Laurentio erat usurpandae Italiae propter Principum & tyrannorum sauitiam. Quid enim aliud foret, malum malo & tyrannidem tyrannide pellere? quum nullum ius Medicibus esset ad dominatum Italiae. Tyrannos enim non tantum vocarunt antiqui, Caligulas, Neronos, Commodos, & ceteros, qui subditos crudeliter tractarent: sed eos quoque qui Republica occupata, & oppressa libertate, ciues tamen moderato imperio regerant: cuiusmodi Iul. Caesar, Hiero Syracusanus, Triginta tyranni Athenarum ciuitati a Lacedaemoniis impositi, fuere. Itaq. alienae regionis principatum inuadere Princeps non potest ad quem nullum ius nisi vim habet, quin tyrannidis opinionem nominq. subeat: utcumq. dicat se cum incolis & indigenis clementer agere velle. Communis tamen societas & iustitia non prohibet, quominus Principi, cui iure tyrannidem coercere liceat, auxilium suppeditet: quia Principes Principibus communi officio obstricti sunt, ut iis opem ferat qui iure ac legitimo ordine tyrannidi sese opponunt.

Nemini, nisi iustis de causis, bellum infertur debet.

ROMANI multis exemplis id verum aequumq. esse confirmarunt: quum se alienis bellis immiscere nollent sine iure & legitimo titulo. Samnites (gens opibus armisq. valida) quum Campanos aduerso

nerso prælio fregissent, coegerunt ad petendum
 Roma auxiliū, quia nulla propinquior spes erat.
 Itaq. legati in senatum introducti multis verbis
 docuerunt, quā utilis foret Romanorum rebus
 Campanæ societatis accessio: quantum vr̄bis am-
 plitudine, quantum agri vbertate, ceteris supe-
 riores essent: ea omnia Romanorum fore, neq.
 vllam fore coloniam quæ Campanos obsequio
 & fide erga ipsos superaret. Itaq. se à Romanis a-
 micitiā in perpetuum, auxiliū in præsens, pe-
 tere. Hæc & similia quum orassent, nihil tamen
 à Senatu impetrare potuerunt, nisi vt legatos
 ad Samnites socios atque amicos Romani mitte-
 rent, precatum nequa vis Campanis fieret. Ad
 ea princeps legationis (sic enim domo mādatum
 attulerat, inquit L. Iulius) Quandoquidem, inquit,
 nostra tueri aduersus vim atque iniuriam iusta vi
 non vultis, vestra certè defendetis. Itaq. populum
 Campanum, vr̄bēmq. Capuam, agros, diuina hu-
 manaq. omnia, in vestrā, Patres Conscr. populūq.
 Romani ditionem dedimus: quidquid deinde pa-
 tiemur, dedititij vestri passuri. Tū in Senatu iam
 fides agi v̄isa, deditos non prodi: bellūmq. aduer-
 sus Samnites susceptum est, quod sine iusto titulo
 Romani à Campanis in se numquam vertissent.

MEMORABILIS certè est Martiani Cæsaris
 sententia, Donec liceret in pace viuere, non de-
 cere Principem arma sumere. Quippe neq. arma
 induenda Principi, nisi vt patriam, potius defen-
 dat quā vt aliena oppugnatū eat: neq. bellum su-
 scipiendum est, nisi prius iustum sit necne maturè
 consultatum fuerit. Bella enim (ait Cominus)

Pomp. Læ-
 tus in Mar-
 tiano.

Florus
lib. 4°

inceptu & prima specie lata sunt, exitu perdifficilia. Itaq. priusquam tertium & vltimum bellum Punicum susciperetur, in senatu Rom. diu multumque tanta res agitata est, atque inter M. Porcium Catonem & Scipionem Nasicam senatus principes (quorum alter sapientissimus vir in ciuitate habebatur, alter optimus vir etiam à senatu iudicatus erat) variis sententiis certatū. Cato suadebat, vt bellū indiceretur Carthaginiensibus, qui exercitum specie cōtra Masanissam regem, re ipsa contra Romanos, comparatum in finibus haberent. Nastica contradicente, legatos mitti Carthaginem placuit, qui specularentur quid agerent, castigato eorum senatu, quòd cōtra foedus exercitum & nauales materias haberent. Sed Gisgo Amilcaris filius, homo seditiosus qui tunc in magistratu erat, ita senatum bellum aduersus Rom. suadendo concitauit, vt legatos quominus violarentur fuga explicuerit. Id nuntiantes, infestum iam senatum Carthaginiensibus infestiores fecerunt. Quum Cato suaderet vt iis bellum indiceretur: Nastica, nondum iustam sibi causam bellandi videri, & nihil temerè faciendum: Catonis sententia peruicit, vt cum Carthaginiensibus, quòd contra foedus naues haberent, & extra fines exercitum eduxissent, quòd q. Masanissæ socio arma intulissent, bellum gereretur. Sed bello indicto diuersis quoque sententiis inter eos certatum est de tollenda aut seruanda Carthagine. Cato delendam esse censebat, quòd grauis aduersaria & pristinis cladibus erudita inmineret Romæ, & subinde fidem frangeret. Nastica
suadebat

suadebat relinquendam, tum vt metus hostilis in bonis artibus ciuitatem retineret: externum timorem maximum cōcordiæ esse vinculum: tum ne Romanæ iuuentuti deesset materia acuendæ virtutis. Medio inter vtrumque temperamento Senatui placuit vt parceretur Carthaginensibus, si primùm armis traditis, deinde classe exusta & relicta vrbe, mox procul à mari x. millibus nec minus remoto loco oppidum cōderent. Id quum Consules in Africam transfuecti ex autoritate Patrum imperarent, indignitate rei Carthaginenses ad bellandum compulerunt. Ita tertium bellum initum est, & Carthaginis ipsius exscidio terminatum.

MEMORATV quoq. digna est sententia Cancellarij Rupefortij, qui regnante in Gallia Carolo VIII. eum magistratum gerebat. Consilium dabant multi Regi adolescenti vt aduersus Franciscum vltimum Britannæ ducem bellum susciperet, eiusque Ducatum armis inuaderet. Cancellarius monebat, iura quæ Rex ad eam ditionem obtinendam haberet, nondum bene certa esse atque explorata, & accuratè esse inspicienda priusquam bellum indiceretur. quippe Tyranni esse alienam ditionem vsurpare. Itaque ex eius sententia missi sunt legati ad Ducem, qui monerent vt deligerentur vtrunque arbitri docti & rerum periti homines, qui de Regis & ipsius iure disceptarent. Id factum: sed inter hæc Franciscus moritur: Rex Annam ipsius filiam & heredem ducit. ita finita est controuersia.

Annal. in
ann. 1488.

IDEM ille Rex Carolus, priusquam Neapoli-

Annal. in
ann. 1497.

tanam expeditionem susciperet, Præsides Parliamentorum, cum Cancellario & Principibus regiae stirpis, in consilium advocavit, iussitque dispicere, an aliquid iuris haberet in Siciliam & Neapolim. Illi inspecta prosapia & stirpe regum Siciliae ac Neapolis, eorumque testamentis, statuerunt eorum regnorum hereditatem ad Regem pertinere. Itaque ex eo responso suscepta expeditio est. Unde apparet Machiaulli vanitas, qui fingit Carolo consilium fuisse occupare Italiam, ni fortuna inuidisset. Quippe neque hoc destinabat animo, neque vllas Italiae vrbes cepit, nisi quae ad transitum opportunae erant: sed ea spe ac lege ut redderet, sicuti postea reddidit. Poterat quidem, si veilet, multo speciosiore titulum Italiae usurpandae praetendere, quam Laurentius Medices: quando illam olim Carolus Magnus Galliae rex in ditione habuerat. Sed non ea Regibus nostris consuetudo, ditionis alienae dominium in se transferre, aut quidquam sibi adiudicare, sine iusto titulo.

Proff. lib. i.
cap. 245. 257.

CAROLVS V. cognomento Sapiens, crebris nobilitatis & plebis Aquitanicae precibus fatigatus ut eam provinciam recipere vellet quam tum Angli tenebant: noluit tamen eam rem nisi consulto aggredi. Itaque a prudentibus & peritis rerum viris iussit inspicere condiciones pacis quae inter patrem suum & regem Angliae facta erat, quippe sibi esse significatum nonnulla ab Anglo contra foedus, facta esse. Neque satis habuit id ipse certo & explorate scire, sed subditos quoque suos, eorum praesertim regionum incolas quae

tum

tum Anglicę ditionis erāt, ea de re doceri voluit: Itaque circum oppida & præcipuas vrbes Aquitanię concionatores cum iis mandatis dimittit. Illi pro suggestu ius Regis exponunt, & iustam causam cur eas prouincias ab Anglis occupatas vendicare sibi & regno vellet. Id tantum valuit, vt paucis diebus plurima castella, sexaginta vrbes & amplius, ab Anglo ad Gallum deficerent.

QUAMOBREM Princeps ditionem in quam nullum ius habet, specie pellendę tyrannidis, asserere sibi nullo pacto debet. Sed hęc moueri possit quæstio: An liceat Principi pro Religione bellum suscipere, id est, vt homines in suam religionem cogat. Ea facile dissolui potest, si res equitate definiatur. Quum enim Religio in iis approbandis sita sit, quæ ad Dei cultum pertinent: approbatio autem ex persuasionē & fide oriatur: persuaderi homines armis & minis non possunt, sed docendo, monendo, argumentis & testimoniis, quæ paulatim ad assentiendum illiciunt. Sed si quis malit eam quæstionem maiorum exemplis expedire, ea in vtramque partem occurrunt. Nam (vt ex nostris Annalibus patet) Clodoueus i. Carolus Magnus, & aliquot alij Galliæ reges, non aliam ob causam Saracenis Ethnicisque arma intulisse videntur, quàm vt Christianos esse victi bello, & nulla & malo subigerent. Itaque victi bello, & nulla adhibita institutione baptisati, simulatque rebellandi facultas obuenerat, qua facilitate Christianam religionem induerant, eadem exuebant. Id confirmat lepida historia Rabbodi Frisię ducis. Is enim quum iam vestes exuisset vt baptisaretur

An Principi
liceat quem
quam armis
ad suam Re-
ligionem sus-
cipiendam
cogere.

Annal. i. c.
ann. 718.

& alterum pedem in baptisterium merisset, pet-
 contatus est ab Senonensi Archiepiscopo, vbi-
 nam plures haberet propinquos & amicos, In Pa-
 radifone an apud inferos. Archiepiscopus, Apud
 inferos, inquit, quoniam maiores tui baptisati
 non sunt. Tum ille pedem aqua educens, Ergo
 (inquit) ad inferos ire malo cum propinquis &
 amicis, neque tanti mihi est baptisari vt ab illis
 seiungar. Ita profanus homo baptismo repudia-
 to abiit. Atqui tū ad Christianismi profefsionem
 sufficere videbatur exterior baptisus, & eò sæ-
 pe armis, veluti obtorto collo, trudebantur
 Ethnici.

Froff. lib. 4.
 cap. 18. & 19.

ITAQUE veteres nostri reges crebras expe-
 ditiones in Orientem & Africam aduersus Sara-
 cenos & Turcas susceperunt amplificandæ reli-
 gionis, atque vt mortis Dōmini nostri pœnas ab
 infidelibus expeterent. Aliquando tamen ab il-
 lis didicerunt, inconsulto zelo eiusmodi bella
 abs se suscipi. Quum enim Carolo v r. regnante,
 Dux Borbonius exercitum Gallicum in littora
 Africæ exposuisset, vt bellum aduersus barbaros
 & infideles gereret: Saracenorum imperator
 præconem ad Ducem misit sciscitatum, cur in ar-
 mis aduersum se, quidve petentes, venissent. Dux
 Borbonius, primoribus conuocatis, quum eam
 rem ad consilium retulisset: responderi placuit
 præconi, Eò venisse vt vlciscerentur mortem
 Christi filij Dei & veri Prophetæ, quem maiores
 ipsorum iniusto supplicio affecissent. Hoc renun-
 ciato Saracenis respōso, remisere extemplo præ-
 conem ad Ducem & proceres, ipsorum querelas
 deferen-

deferentem: Se immeritò accusari & ad pœnam exposci, eos malè auditum accepisse, qui credidissent ad suam gentem sceleris eius culpam pertinere: quippe non Saracenos sed Iudæos Christum cruci affixisse: ac si æquum esset posteros maiorum peccata luere, enimuerò Iudæos vlciscerentur qui inter Christianos viuerent. Nostri quum ad hæc quod aptè pro tempore responderent, nihil haberent, nihilo tamen segnius bellum gesserunt: sed quum pestilentia in exercitu orta esset, nulla re memorabili gesta, & magna copiarum parte amissa, domum redire coacti sunt.

ANNO CIO. CCCC. LIII, Papa per totum orbem Christianum bellum in Turcas publicè Monstrel. lin 3. cap. 63. indici iussit ad vlciscendam Christi mortem, & Turcas in religionem Christianam cogendos. Sed eum literis monuit Turcarum princeps crucifixum fuisse à Iudæis Christum: se verò non ex Iudæorum sed Troianorum stirpe genus ducere, à qua Itali quoque se ortos ferunt. Itaque suum & eorum potius officium fore Troiæ ruinas reparare, & Hæctoris sui aui cædem in Græcos vlcisci, quàm inter se bello certare. Se quidem id iam aggressum magnam Græciæ partem in potestatem suam redegisse. Ceterum credere Christum magnum & nobilem Prophetam fuisse: sed numquam imperasse (quantum quidem intelligeret) vt homines ad suscipiendam suam legem vi & armis adigerentur. Neque se profectò quemquam cogere vt Mahumetis legi credat. Tali propè forma literas Turca ad Papam scripsit, multo certè æquiores quàm bullas Pontificis. Quippe non

violentia armorum Christus, sed prædicatione & doctrina, Euangelium suum tradi voluit.

†ross. lib. 2.
cap. 132. 133.
lib. 3. cap. 24.

QVVM propter Schisma pontificium Christiana Respubl. discessisset in partes, aliis Urbanum aliis Clementem sectantibus: alij alios (vt verisimile est) extra viam salutis esse credebant, & inuicem (sicuti Annales memorant) canes, ineredulos, infideles, alij alios vocabant. Quando enim (inquirebant) non nisi vnum Numen in cælis est, non plus vno in terris quoque esse decet. Qui Clementis erant, Clementem verum Numen illud terrestre esse contendebant. Urbani fautores, Clementinos sicuti à vero Deo ita à Fide aberrare affirmabant. Ita tum Fides (vt Historici nostri, qui communi errore impliciti erant, scribunt) cõcussa & labefactata, parum à ruina aberat. Nam & prætextu huius disidiij Rex Angliæ, qui causæ Urbani faucebat, regibus Gallix & Castellæ, Clementinis, bellum inferre aggressus est. Qui Clementis sectam fouebant, nihilo minoribus animis Urbanianos insectabantur: immò ipsum quoque Urbanum Perusix obsederunt, & cepissent, nisi is fuga se eripuisset. Gallix Rex in Italiam irrupere decreuerat, vt Urbani partes bello frangeret: sed mutato consilio Schismati potius finem imponere statuit. Itaque conuocato sollempni Rhemos conuentu, cui Sigismundus Cæsar ipse interfuit, decretum communi consilio factum est, quo Papæ ambo monebantur vt se nouæ Põtificis creationi subiicerent: suum illis ius conseruatum iri: si parère nollent, fore vt Principes Christiani eorũq. subditi vtriusque

triusque obedientiæ se subducerent. Itaq. quum neuter in Concilij potestate esse & parère huic decreto vellet, vtrique potestas abrogata est, in Concilio Pisano, Caesaris & Regis autoritate, & nouus Pontifex dictus Alexander v. Ita bella Religionis ergò intra eum finem coercita & prorsus extincta sunt.

CETERVM istius fortè Schismatis tempore Fross. lib. 4. cap. 37. disceptanda erat quædam controuersia inter Galia Regem & Ducem Britannia. & eius rei causa Turonibus indictus erat conuentus. Ibi Ducem nonnulli è Consilio regio summonuerunt, minus esse obsequentem Regi, quòd diuersa ab eo religionis esset (Rex enim Clementis, Dux Urbani causæ, studebat) neque decere vassallum diuersam à suo Principe religionem sequi. Ad ea Dux prudenter respondit: Id neq. Rebellionem neque Inobedientiam iure vocari posse, neque se quemquam conscientia suæ arbitrum, præter Deum, habere: ceterù Urbano Papa inniti, quòd ante Clementem designatus esset. Plerique Consiliarij Regis, sed tenuiores, in discrimine illo Religionis hærebant: sed Biturigum & Burgundia duces non tanti esse illud iudicarunt, vt fœdus cù Duce impedire posset. Itaq. ex eorum sententia, non tantùm Rex fidem futura cù Duce amicitia sanxit, sed domesticum quoq. fœdus publico adinxiit, pacta filio Ducis in matrimonium filia.

Hoc exemplum Christiani Principes imitari debent, neq. propter discrimen religionis inuicè dissidere: sed eius rei summum arbitrium ad Deum ipsum deferre. Neq. ab iis ad vllam religionem armis

Molinæus
de Monarc.
Franc. n. 155

adigendi subditi, sed molliores viâ tentandæ sunt, enodandi errores, & ex Dei verbo via rectior aperienda est. Sed præsertim quum hæreseos conuicti non sunt, etiam si adultores insipient, numquam tamen bello sunt persequendi. Memoratu dignum est exemplum Ludouici XII, cui Patris populi cognomen impositum est. Incendebant eum Cardinales & Episcopi aliquot aduersus Merindolanos & Cabrierenses (reliquias videlicet Albigensum Christianorum, qui olim propter Christum dñi multumque vexati sunt) quippe veneficos, incestos, hæreticos, ac proinde tollendos, esse. Merindolani & Cabrierenses subodorati quæ Cardinales & Episcopi in se consilia coquerent, mittunt ad Regem legatos, & innocentiam suam tutantur. Eos legatos aditu regis Cardinales prohibere conabantur, Regem monentes ne illis pro se dicendi apud se potestatem faceret: Iure Canonico prohiberi ne quis cum hæreticis communicet. Tum Rex, Etiam si, inquit, mihi in Turcam aut diabolum bellum suscipiendum esset, eos tamen prius audire vellem. Dignum prorsus Rege responsum. quippe inauditum & indefensum quemquam damnare, sceptro & iure abuti est. Ergo accitos legatos Ludouicus introduci iubet: illi reuerenter exponunt, Merindolanos & Cabrer. Euangelium, Biblia, Symbolum Apostolicum, Dei præcepta, Sacramenta, agnoscere atque amplecti: ceterum nec Papæ nec ipsius doctrinæ credere. Si secus esse Rex deprehenderet, se nullum supplicium recusare. Ea itane se haberent an secus Rex scire voluit.

luit. Itaque ea de re Adamo Fumæo libellorum supplicum magistro, & M. Paruo Dominicano, qui illi à confessionibus erat, quæstionem mandat. Illi ea in loca profecti, & quæstionibus perfectis reuersi, ad Regem referunt, illis in locis Infantes baptisari, articulos Fidei & Decalogum doceri, Dominicos dies religiosè coli, Dei verbum exponi: veneficia & stupra apud eos nulla esse. ceterum se in ipsorum templis neq. imagines neque ornamenta Missæ vlla reperisse. His auditis, Rex eosne præcipiti iudicio damnauit? Minimè: sed iureiurando addito, Me, inquit, & cetero populo meo meliores illi viri sunt. Ad hunc modum Principes aduersum sycophantarum calumnias protegere eos qui errorum conuicti nõ sunt & patienter tolerare debent.

Nunc ad inceptum redeo. Superius enim à me dictum est, Non facilè neque temerè Principi suscipienda esse bella, contra quàm suadet Machiauellus: immò si qua fortè eoactus inierit, omnibus æquis & honestis conditionibus quam maturrimè fieri possit finienda. Quippe nonnumquam Princeps qui æquas pacis leges fiducia virium recusat, aut mox panitere, aut in deteriore sua fortuna pacem facere, cogitur. Nam modici sæpe duces potentissimos Principes & magnos exercitus parua manu fudere.

INSTRVCTIS vtrimque exercitibus in Pictonium agro Angli & Galli stabant in eius pugnae casum qua rex Ioannes captus est: sed priusquam acies manum confererent, Princeps Cambriæ progressus ante signa, colloquio petito,

Princeps omnes vias mucaudi pace belli quætere debet.

Frost. lib. 2. cap. 161. Annal. in ann. 1356.

æquissimas pacis conditiones tulit: Se videl. quæcumq. ex quo Burdegala profectus erat, oppida ceperat, ipsasque adeo manubias & omnem a suis captam prædam restitutum. Rex contendebat vt Princeps & quatuor præterea totius exercitus nobilissimi se ipsius potestati permitterent. Princeps potius quam se vltro Regi dederet summo cum dedecore, prælii fortunam experiri maluit. Itaq. parua Anglorum manu aduersus maximas Gallorum copias contendens, Rege ipso multisque alijs proceribus captis aut interfectis, insignem victoriam tulit. Ea clades regnum adeo vtriusq. & pecuniis exhaustis, vt coriacea moneta clauo argenteo transfixa in vsum adducta sit: & multas præterea calamitates in Galliam inuexit. Quæ non euenissent, si Rex maluisset miti & facili exitu ei bello finem imponere, quam se ac regnum in vnus horæ discrimen dare.

Annal. in
ann. 1451.
Monstrel.
lib. 3. cap. 8.
& 34.

PRUDENTIVS ergo Carolus VII, qui Aquitaniam & Normaniam Anglis eripiens, nullam vmquam conditionem, nullum fœdus, abnuebat. Quippe suorum sanguini parcens sua recipere sine bello malebat: ac si Angli iustam pacem æquis legibus dedissent, non recusasset. Sæpe enim illis Aquitaniam aut Normaniã obtulit, dum sibi summum ius in eas prouincias relinqueretur: sed quia id Angli peruicaciter abnuerent, & sub eius clientela viuere aut ei aliquid in se iuris esse nollent, expulsi vniuersa Gallia, excepto Calesio, dum omnia tenere vellent omnia amiserunt. Itaq. dum rex ille sapiens moderato consilio & ratione potius quam impetu & armis bellum administrat, adeo versa fortuna est vt oppida, castella, arces, vltro in eius fidem & potestatem venirent: ac multo plus leni

illa via breui profecit quàm tres Reges contiuui perpetuis bellis consequi possent. Quare saepe dicebat, velle se semper tentare an pax componi posset, priusquam armis decerneret: vt Deo propitio rem gereret.

PLENAE sunt eius generis exemplis Romanae historiae. Nam quæ res maximè Carthaginenses, Persea, & Mithridatem, subuertit? quid Antiochum Asiae, & Philippum Macedoniae, reges depressit, nisi quòd æquas & honestas pacis leges à Romanis oblatas in meliore sua fortuna non acceperunt, malueruntque experiri quantum iure nixa vis posset? Modica enim vis æquo & iure freta magnas saepe vires, sed iniustas, euertit. Cuius rei ea ratio esse videtur, quòd ij quibus ius & bona causa pia ac iusta arma induerunt, quum ab aduersariis fiducia virium elatis, vel æquissimis conditionibus, pacem impetrare non possint, ab desperatione versis in furorè animis longè acrius pugnant, quàm qui in aciem solam superbiam ferunt. Sed ea maximè causa est, quòd Deus, victoriarum arbiter, plerumque bellorum exitus secundum ius & fas dare consuevit.

VERVM ante omnia Principi ea potissimùm bella sedanda sunt, quæ in ipsius ditione vel à subditis vel à peregrinis mouentur. Nam externa quidem & longinqua bella saepe non modò non noxia sed etiam vtilia sunt, vt iuuentus, quæ otio & voluptate corrumpitur, per laborem in castris vsu militiæ discat. Qua in re potissimùm spectanda sunt popularium ingenia, an, sicuti pleraque Gallorum, ad bellum sua sponte & natura pronæ sint. Tum enim necessariò armis occupandi & exercendi sunt, quòd natura eos ducit: ne ex-

Domestica
& intestina
bella in pri-
mis Principi
sedanda
sunt.

terni belli inopia secum ipsi decertent. Etenim si (quemadmodum ait Sallustius) Regum atque imperatorum animi virtus in pace ita, vt in bello, valeret, æquabilius atque constantius sese res humanæ haberent: neque aliud aliò ferri neq. mutari ac misceri omnia cerneret. Itaque bellis externis subditorum animos durare & acueri non modò Principi ac Reipubl. salutare est, sed etiam necessarium. Domestica verò aut intestina bella ope omni extinguenda sunt: quum ciuibus & patriæ bellum inferre, non secus ac viscera sua lacerantem, sit contra naturâ. nam vt ait Homerus:

Hom. Iliad. 9

*Flagitiosus is est, sceleratus, inutilis, excors,
Quisquis amat populis bella intestina mouere,
Quæ mala tanta ferunt secum, causâsq. malorum
Innumeras sine fine ferunt ciuilibus armis.*

Adhæc, Princeps cogitet ciuilia bella multo periculosiora esse peregrinis, & ciuium inter se disidiis plus suas & Reip. opes atteri vno anno, quàm triginta annis per externa bella.

Liu. Annal.
lib. 2.
Dion Hal.
lib. 8.

LEGERE in eam sententiam iuuat insignem orationem legatorum Rom. ad Marcium Coriolanum, qui iniustè Roma pulsus in Volscos exulatum abierat. Quum enim urbem obsideret, & missi ad eum quinque oratores de pace essent, omnes consulares, & ei ante exilium gratissimi, M. Minucius vnus ex legatis, concedentibus collegis, ita exorsus est: Non ignoramus, Marci, affectum te iniuria à plebe, apud quam nefarij criminis reus peractus iniustè è patria pulsus es: nec miramur si indignè fers hoc infortunium. Sic enim natura comparatum est vt læsus ei qui se læ-

sit in

fit infensus sit. Illud miramur, non discernere te in quos vindicare debeas, nec moderatè pœnas exigere: sed eodem loco habere innoxios & noxios, amicos & inimicos, mouerèq. naturæ leges immobiles, & cõfundere fas, ne tui quidem ipsius memorem, quis aut è quib. natus sis. Venimus à Rep. legati è patriciis natu maximi, tuique studiosissimi, afferentes violati iuris expostulationem mixtam precibus, accepturique vicissim conditiones pacis quas velis renunciari populor: simulque monituri quid in rem tuam fore putemus. Ac primùm vt de iure dicamus, conspirauit in te plebs à tribunis irritata, conatque sunt te indemnatum necare ij quibus terrori eras. Id ne fieret nos senatores prohibuimus. Postea à tribunis dies tibi ad populum dicta est, quòd in senatu plebi maledixisses: restitimus hîc quoque, nec passi sumus te vel sententiæ dictæ vel orationis habitæ pœnas luere. Postremò quû de te iudicium populo permissum esset, tunc quoque senatus tibi adfuit, multis pro te fufis precibus. Quid ergo tibi mali fecimus nos patricij? Cur nos bello petis, quorum tantum fauorem in tua caussa expertus es? Immò ne plebem quidem vniuersam te expulsam voluisse satis apparet, quando omnium suffragiis damnatus non es. quamobrem ne his quidem iure esse hostis potes, à quibus absoluebaris. Sed vt nos omnes odio apud te dignissimus, quid de te meriti sunt feminae ac pueri? quam aduersum te concionem habuerunt? cuius eorum suffragio eiectus es? quibus nunc imminet periculum captiuitatis aliarumque miseria-

rum quæ solent euenire vi captis vrbibus. Deinde qua iniuria laceſſitus monuméta maiorum, aras deorum, templa, delubra, quónam merito iſtorum offeñſus, ſpolias, exuris, ſubuertis? Equidem indignum arbitror viro cui quantulacumque virtutis cura eſt, vel amicos cum inimicis confundere, vel iram in delinquentes implacabilem gerere, eos præſertim qui iam ſatis pœnarum luerint. Præterea tuum eſt præſenti potentia fauore numinum adiutæ moderari, cogitareq. quàm mutabiles ſint fortuna vices, quàm nihil in rebus humanis ſtabile. Licet autem tibi nunc honeſtiſſimis cõditionibus pacem componere, & in patriã toties armis ab te deſenſam reuertí: atque honeſtiſſimam nominis tui memoriam relinquere. Quòd ſi ſimulatẽ exercere pergas, aut fruſtra laborabis populi R. potentiam præſertim Volſcorum ope ſubuertere: aut ſi voti compos euadas, habebis omnium mortalium miſerrimus: matricida diceris, filiorum interfeçtor, patriæ malus genius: nec ad ſacra, nec ad epulas, nec ad domeſticũ larem, admittet te quiſquam iuſtus ac pius: ac ne ipſis quidem carus eris in quorum gratiam iſta feceris. Hæc & alia reputans Marci reſipiſce, deſine meminiffe acceptæ à patriã iniuriæ, & lætus reuertere domum ad amplexus matris gratiſſimos, officia coniugis ſuauiſſima, ſalutationes liberorum dulciſſimas, teq. ipſum reſtitue ornamentum ingês patriæ, quæ te tantum virum educauit & genuit. Hæc legati ad Marcium, qui quũ eius animum nõ flexiſſent, peruiçere matronæ vt mater eius & vxor, duos paruos

paruos ex Marcio secum filios ferens, in castra i-
rent, & quam armis viri defendere urbem non
possent, mulieres precibus lacrymisque defende-
rent. Vbi in castra ventum est, mater, vxor ac li-
beri amplexi, fletusque ab omni turba mulierum
ortus, & comploratio sui patriæque, fregere
tandem virum. Complexus inde suos dimittit:
ipse retro ab vrbe castra mouens, bellum patriæ
inferre desit.

CETERVM vetera exempla calamitatum quæ
ex bellis ciuilibus acciderunt proferrem, nisi re-
centia essent, nisi nimum ipsi experti essemus,
quantum ea reipublicæ iuxta ac priuatæ detrimen-
tum afferant. Quo detestabilior est istorum im-
pietas qui in patria oppugnada & vexada pergunt.
Pudeat eos Coriolano ethnico homine deterio-
res esse, qui etsi irarum plenus & exilio irritatus ef-
set, flexit tamē animū, & patriæ, quam oppugna-
tū venerat, aliquando placatus est. Isti cōtrā picta-
tis erga cōmunē parentē immemores & laxantes
frena odiis, propinquos, amicos, vicinos, patriam
vexant, lacerant: deniq. id agunt vt Remp. quam à
maioribus florentem acceperunt, effœtam poste-
ris & enectam relinquunt. Attamen, quasi hoc
vnum desit malis, nos etiam (si Deo placet) viola-
tæ patriæ accusamur. Sed an ij quæso, qui nihil a-
lienum, nihil nisi suum, postulant, qui Regnum de
integralibus ac moribus conditum & pristi-
no splendori restitutum cupiunt, hostes patriæ ap-
pellari debent? Quid porro iure magis homini-
bus suum est, quam sua cuique cōscientia & vita?
Et (dicet aliquis) vitam vobis tutè degere licet:

insuper offertur conscientiae libertas. nam de re-
formando & corrigendo Regno verba facere,
Maiestatis crimen est. At quae nam nobis fides
datur nos tutò victuros? Quos manus ciuili san-
guine alit, quos ad noua pericidia inuitat prio-
rum impunitas, eorum scilicet, sicut oues lupo-
rum, praesidio ac tutelae committimur. Quae por-
ro conscientiae libertas offertur? Nempe vt li-
ceat Machiaueli religionem profiteri, id est sine
religione, sine pietate, sine libero & vero Dei
cultu, suum more viuere. Id verò nos non liber-
tatem, sed maximè seruum seruitutem, vocamus.
Quòd si de sanandis Reipubl. vitiis & morbis
verba facere, Maiestatis crimen est: eos qui publi-
cum bonum procurant, Maiestatis reos esse ne-
cesse est: contra quàm & ipsa ratio & omnes leges
pronunciant. Sed si fortè qui hodie viuunt homi-
nes, hostes patriae eos esse iudicent, qui nihil nisi
incolumitatem illius & conscientiarum liberta-
tem omnibus votis exoptant: at Deus & Veritas
vincent, & suum cuique decus aut dedecus repen-
det posteritas.

Plur. in Syl-
la & Mario.

VERVM etsi bella ciuilia execrari, tot malis
quae nostra haec aetas vidit & videt, iam pridem
didicimus, duo tamen maximè insignia exempla
è memoria antiqua repetam. Ciuile bellum inter
Marium & Syllam exortum urbem & vniuersam
Italiam ciuium sanguine impleuit. Nam quum
inuicem yterque Roma potitus esset, fœdum in
modum alter in alterius amicos victoriam ex-
cuerit. Ita multi innoxij atque illustres viri pro-
scripti & intererati sunt. Sed inter ea quae eo bel-
lo con-

lo contigerunt maximè memorabile & lugubre
 fuit, quòd prælio, quo apud Ianiculum aduersum Florus l. 79.
 Cinnam pugnatum est, ignorantes concurrerunt
 duo fratres, alter ex Pompeij exercitu, alter ex
 Cinnæ. Pompeianus victor quum occisum à se
 hostem spoliaret, agnito fratre, ingenti lamenta-
 tione edita, rogo ei exstructo, ipse supra rogū se
 transfodit, & eodē igni consumtus est. Sed multo
 etiam plures mortales omni genere calamitatis
 absumsit funestum illud inter Pompeium & Cæ- Florus lib. 120.
 sarem accensum bellū: mox ab Triumviris, Octa-
 uio, Antonio & Lepido, aduersus Brutum & Cas-
 sium continuatum: demum inter Octauium &
 Antonium finitum. Triginta duos annos durauit
 hoc bellum, & tam latè fufum est vt totum propè
 orbem, quàm longè patebant imperij Romani
 fines, commouerit. Tantam certè cladem infli-
 xit, vt ab initio eius vsque ad quartum C. Cæsa- Plut. in Cæsare.
 ris consulatum, centum septuaginta millia ci-
 uium Romanorum consumferit. Et quota hæc
 fuit pars eorum qui postea, qui per reliquam Ita-
 liam atque omnes prouincias, exstincti sunt? Ita-
 tum bellis ciuilibus tantum sanguinis perditum,
 tot hominum millia perierunt, vt eorum nume-
 rus iniri non posset. Sed in primis atrox & inte-
 stabilis societas fuit quam iniit Octauius cum
 Antonio & Lepido, qui se Triumuiros Reip. con-
 stituendæ cum summo imperio in quinquen-
 nium renunciarunt. Nam quum proscriptionem
 ac cædem inimicorum ciuium edi vellent, vt ini-
 micos vlciscerentur, amicos quoque prodebant,
 Cæsar quum pro Cicerone excipiendo aliquam-

diu certasset, eum tandem destituit, vt sauitiæ & odio Antonij gratificaretur: quum ei vicissim Antonius L. Cæsarem auunculum suum, quem Octavius oderat, condonaret: Lepidus Paulum fratrem. Qua permutatione quid immanius fuit, quum non secus occiderent quos traderet, quam quos accipiebant? Ea igitur proscriptione, Trimumirorum iuxtà amici ac inimici, plurimi equites, CXXX. senatores, interemti sunt. Sed ne Antonius quidem tantam immanitatem, cuius præcipuè autor erat, inultam tulit. Nam contracto aduersus Octavium bello, nauali prælio ad Actium victus, seipsum gladio transegit: sauitiam in Ciceronein & alios sapius expertam in semetipsum vertens.

Monstrel.
lib. 2. cap. 79.
80. 81. 159.
191. 198.

P O R R O triginta duos annos intestinis discordiis laceratum Imperium Romanum nemo mirabitur, qui legerit inter duas in Gallia familias Aurelianensem & Burgundicam, totos sexaginta annos, duas propè hominum ætates, perpetuis bellis certatum. In quibus nihil sauitiæ omisum est, præsertim à Parisiensibus, qui Burgundi partes fouebant. Illi Conestabilem, illi Cancellarium Gallia obtruncarunt: & vtriusque corpus plurimis ludibriis vexatum passim per vicos raptauerunt. Illi multos præterea, Proceres, Archiepiscopos, Episcopos, Abbates, & tria fermè millia illustrium virorum custodiis extracta, crudeliter mactarunt. Dux sauienti turbæ Capiluchius sese obtulit, Parisiensis carnifex. Sed earum quoque partium fautores, crudelitate nondum expleta, Anglos in Galliam vocarunt, qui ea propè po
titi

titi sunt: Carolum v I, aduersus filium, Gallorum alteros in alteros, armarunt. Immò, nequid inausum relinquerent, supplicia quoque in defunctos composuere. Nam extortis à Papa bullis, Aurelianensis domus clienteis excommunicationibus, atq. interdictis mortuos iuxtà ac viuos persequebantur. Nam sicuius Aureliani, seu is morbo, siue in prælio, seu in vinculis, mortuus esset, corpore potirentur Burgundici, sepultura prohibebant: Itaq. in exquillas insepulta cadauera lupis & feris abiiciebantur. En præclaros fructus bellorum ciuilium, quæ vbi semel efferatis odio animis in morem vertère, in scelera quamuis immania & nefanda prorumpunt.

QVAMOBREM sapiens Princeps nulli neque rei neque labori parceret vt dissidia intestina mature sopiat: atque ea in re exempla Caroli v I & Ludou. x I. prudentium Galliarum regum, imitabitur. Carolo v I adhuc Delphino, Ioannes Burgundiarum dux (vir ambitiosus & vltioni properus) Ludouico, Caroli v I regis fratre, per insidias interfecto, Regnum armis peregrinis & ciuilibus impleuerat: Regem (cui propter morbum mens aliquantum immutata erat) cum regina in potestatem suam redegerat, vt Delphino bellum inferret. Hæ satis iustæ & idoneæ causæ visæ sunt: Delphini familiaribus vt aduersus Ducem audax aliquod facinus moliretur, idque adolescenti facile ab illis persuasum est. Itaque Carolus nuntium ad Ducem mittit, vt colloquendi secum potestatem faceret: se quidem pacem optare: superesse, si ea illi quoque cordi sit, vt locum & tem-

Monstrel.
lib. 2. cap. 179
176. 180. 181.
182. 183. 186.
187.

pus opportunum deligant, quo congregari & de pacis conditionibus simul agere possint. Itaque mutuo consensu dies finitur, locus designatur: Monterellum (oppidum situm ad Yonæ & Sequanæ confluentes) venit Dux, quum fidem à Carolo accepisset. Ibi quum Delphinum salutaret, ab eius comitibus circumventus & cum nonnullis clientibus trucidatus est. Eius filius Philippus fœdam patris cædem adeo indignè tulit, ut ex eo tempore omnia moliri cœperit quibus eam vinceretur. Itaque iam antè cœpta bella civilia in longum trahi: Angli per speciem alienæ persequendæ iniuriæ, in Gallia res suas agere: Normaniam, Lutetiam, Picardiæ magnam partem, sibi adiungere. denique tantum progredi ut Aureliam quoque obsiderent. Inter has rerum moles Carolus v. moritur. Carolus vi. regni hereditatem adiens, sed eius magna parte exutus, Regulus Biturigum per ludibrium vocitabatur. Sed is sapienter cogitans fore ut breui, si longius bella serperent, cetera quoque amitteret, totus in pacis studium versus, omni ope tentavit ut cum Philippo in concordiam rediret. Itaque missis ad eum legatis, Conestabili, Cancellario, & amicorum præcipuis, nunciari iubet: Se ultro ab eo pacem petere, agnoscere abs se pravo consilio patrem ipsius Ioannem per scelus interentum: si ea tum prudentia esset qua nunc polleret, aut id infectum reddi posset, numquam se tantum nefas admissurum aut permissurum fuisse. sed tum deterrimo consilio usum & adolescentem fuisse. Ceterum se, quacumque ratione vellet, satisfacturum illi,

mul-

multamque quam is diceret, sibi met irrogaturum: immò petiturum ab eo veniam gratiamque tanti sceleris per legatos, qui vicem eius obirent. Præter hæc se dono dare illi Comitatus, Matiscouensem, Altissiodorenses, & Boloniensem, oppida S. Iangonij, & Barij ad Sequanam, multasque alias ditiones: tum ipsi ac subditis officium & obsequium personale, quod sibi, tamquam vassalli & clientes regni Galliarum, deberent, id quam diu viueret remittere. Sineret ergo se propter Christum exorari, ac concordiam redderet. Tanti Principis tam demissa & supplici oratione ac precibus Philippi animus adeo mollitus est, ut de pace secum agi sineret, quæ tandem in Attrebatum oppido facta est. Eo omnium Christianorum principum, Concilij Basiliensis & Pontificis legati venerant, ad quatuor millia equitum. Iis omnibus æquæ & honestæ visæ sunt leges quibus Rex pacem petebat. Itaque ipsius legati (Dux Borbonius, Comes Richemontius Constabilis, Archiepiscopus Rhemensis Cancellarius, Fayetteanus Marechallus, & aliquot alij proceres) in conspectu omnium nomine Regis principis sui gratiam perpetratæ cædis, & patris eius contra fas & ius gentium interempti, à duce Burgundiæ petiuerunt: & falsi Regem id iuuenili temeritate & prauo consilio impulsam admisisse, orarunt ut omni deposito odio sincerè cum eo redire in gratiam vellet. Dux Burgundiæ pronunciauit se omnem iniuriam Regi condonare, tum propter venerationem mortis & passionis D. N. Iesu Christi, tum quia plebis Gallicæ misericordia

eum caperet: tum etiam vt Concilij & Papæ & Christianorum Principum monitis morem gereret, qui merebantur vt hoc ab se impetrarent. Sed præterea Duci datum est vt in eos animaduertetur qui patrem ipsius interfecissent aut quorum consilio Rex etiam tum Delphinus, ad id facinus impulsus esset. Regem ipsum datum operam vt quæreret ei noxæ affines & in potestate haberet. Ad hunc modum ergo Carolus VII. tempestiuè summittendo animos & culpam agnoscendo domestica bella sustulit: ex quo tempore omnia ei adeo prosperè euenerunt, vt externis aduersum Anglos finem quoque imponeret. Quod à Deo haud dubiè profectum est, qui plerumque humiles ac demissos attollit, & deiecit superbos. Neq. se infra decorum summittit Princeps aut in ordinem cogit, si Maiestatis suæ grauitatem facili comitate & modestia temperet, quæ (vt Plutar. in Phocione inquit) omnium centuū maximè concinna & delectabilis temperatura est. Nam si Rex tum eiusmodi homines habuisset in consilio, quales plerique hodie sunt Regum consiliarij, quid dixissent? Enimuerò infra vassallum se demittere, gratiam delicti petere, debitum obsequium ei remittere, indecoras Regi res esse. Nullam Principi cum subdito pacem faciendam esse, qua non integrum suum decus conferuet: eas pacis leges dedecori esse: omnia potius extrema pati debere, quam vllam pacem admittere, nisi qua subditi se prorsus ac sua omnia illius fidei ac potestati permitterent. Nam quomodo id non dicerēt, quum hodie vociferari

austint

ausint, parū decorum fore Regi, si præter exerci-
tium Religionis & instaurationem Iustitiæ quæ-
dam pignora suæ fidei det subditis, vt pro certo
habeant se tutò victuros. Carolo tamen VII om-
nes Principes suæ stirpis, Regni primores, Prin-
cipum externorum legati, suaserunt vt multo du-
riores & iniquiores leges pacis acciperet, & ac-
cepit. Scilicet inter tot & tam illustres viros, quo-
rum nonnulli eruditissimi (vt qui à Concilio, ab
Academia Parisiensi, & Parlamentis delecti fue-
rant) omnes vsurerum periti erant, nemo adco-
prudencia & ingenio pollebat vt isti, qui nihil fe-
rè præter Machiauellum tenent.

LVDOVICVS XI, initio Regni, remouit à
muneribus Reip. & dignitatibus præceres & a-
micos Caroli VII patris sui, qui multis sæpe locis
belli domiq. rem Gallicam forti ac fidei opera
iuerant: ac vltimæ sortis homines extulit. Inde
bellum (vulgò Boni publici appellatum) exor-
tum est, querentibus iis à quibus bellum illud bo-
no publico susceptum erat, perditam Reip. admi-
nistrationem, propterea quòd Rex probis & illu-
stribus viris reiectis, extremæ fortunæ & nullius
virtutis homines proucheret. Sed breui Regem
penituit. Itaq. vt errorem maturè corrigeret, be-
nignè ad se accitos præceres & veteres patris sui
amicos beneficiis reconciliare instituit: eos pri-
stinis honoribus, aut amplioribus, ornat. denique
illis Boni publici curatoribus, quidquid publicè
aut priuatim petiuerunt, concedit. Si Machiauel-
licas in consilio habuisset, dixissent, minimè de-
cère Regem pacis condiciones à subditis accipe-
re.

Cotmin. lib. 7
cap. 1. & 10.
& seq.

re, aut iis qui aliquando inimici fuissent fidere, multo minus dignitatibus reconciliatos augere. Hoc tamen illi prosperè euenit, & eorum quibus cum post hostiles inimicitias in gratiam redierat fideli opera deinceps vsus est. Immodò scribit Cominæus, Ludouicum hac prudentia & modestia è summis rerum difficultatibus emersum, se & Regnum seruasse: quod fortè amissurus erat, si ineptis & inspidis Machiaueli consiliis ac rationibus vsus esset. Quippe omnes actiones nonne ex fine æstimandæ sunt? Quod dedecus est Principi, si quantumuis parua & humili ratione, placidè subditos in officio cõtineat, & statum suum firmet? Quid interest vtrum in superiorem locum gradibus ligneis an lapideis ascendas, dum eò peruenias?

Pax sanctè
seruanda est

VERVM ne illud quidem satis est, si Princeps sedulo incumbat vt Pacem restituat patriæ. Quippe facta, religiosè seruanda est: nisi fortè pace insidiosa, tamquam reti, vti volumus, quo incautos & securos capiamus. Sed qui in ea sententia sunt, (vt tota Machiauellitarum natio) nã illi venerabile Fidei nomen haud magni pendunt: aduersus quos alio loco dicemus. Nunc vt Pax firmè & constanter seruetur, vtilem & commodam iis esse oportet quibuscum facta est, vt eam non tantùm libenter sed studiosè etiam colant. Duram & perniciosam cordati viri diutius ferre non possunt.

Esu. Annal.
lib. 8.

QVA in re Rom. senatus sapiens moderatio memoria digna est. Priuernates ab Romanis obsessi, priusquam vltima vis adhiberetur, sese in ditionem

ditionem Consuli permiserunt. Itaque eorum legatos ad pacem petendam Romam ire placuit. In senatu quum ipsa per se res anceps esset, prout cuiusque ingenium erat, atrocius mitiusve suadentibus incertiora omnia vnus ex Priuernatibus legatis fecit, magis conditionis in qua natus esset, quàm presentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ autore, quam pœnam meritos Priuernates censeret: Eam, inquit, quam merentur qui se libertate dignos censent. Cuius cum feroci responso infestiores factos videret Consul eos qui antè Priuernatium causam impugnabāt, vt ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret, Quid si pœnam, inquit, remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam & perpetuam: si malam, haud diuturnam. Tum verò minari, nec id ambiguè, Priuernatem, quidam: pars melior senatus ad meliora responsum trahere, & dicere viri & liberi vocem auditam. an credi posse vllum populum aut hominem denique in ea conditione, cuius eum pœniteat, diutius quàm necesse sit, mansurum? Ibi pacem esse fidam, vbi voluntarij pacati sint: neque eo loco, vbi seruitutem esse velint, ibi fidem sperandam esse. In hanc sententiam maximè consul ipse inclinavit animos identidem dicēdo, eos demum qui nihil præter quàm de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant. Itaque & in senatu causam obtinere, & ex autoritate Patrum latum ad populum est vt Priuernatibus ciuitas daretur.

Dionys. Ha-
lyc. lib. 6.

NEC minus memoranda T. Largij in senatū
sententia de fœdere cū Latinis renouando, quod
tamen ipsi fregerant, & victi à Romanis fuerant.
Is enim moderatè fortuna vtendum censuit, præ-
cipuam laudem dicens, vt singulorum, ita ciuita-
tum, non corrumpi felicitatibus, & bona sua fer-
re æquo & modesto animo. Omnes enim prospe-
ritates inuidiosas esse, præsertim quæ à prostratis
& obnoxiiis iniuriam non abstineant. Neque for-
tunæ nimis credendum, cuius versatilem in con-
stantiam suo malo bono vt toties experti sint: nec
cogendos aduersarios ad extremum periculum,
quod plerumque inuitis ex desperatione addat a-
nimos. Verendum etiam ne publicum odium si-
bi contrahant omnium in quos affectent impe-
rium, si peccantibus acerbos se præbeant atque
implacabiles. oblitī quibus artibus ad tantam
claritudinem euaserint: Omnibus præterea ho-
minibus innatum libertatis desiderium: neq. in-
dignandum si libertati atq. imperio assueti popu-
li veterem dignitatem retinere cupiant. Quod si
rerum bonarum cupidos, deinde sua spe frustra-
tos, malum immedicabile maneat, breui omnes
homines mutuis cladibus interitusos. Optimum
deniq. & firmissimum esse imperium, quod sub-
ditos beneficio magis quàm pœna in officio con-
tineat. illius enim beneuolentiã, huius timorem,
esse comitem. quidquid autem timeatur, id natu-
rali necessitate exosum esse omnibus. Postremò
ad egregia maiorum exempla imitanda eos hor-
tatus est, qui clementer potius consulendo victis,
quàm victoriam acerbè exercendo: & captas vr-
bes

bes nouis colonis frequentando quàm diruendo, imperium ex paruo magnum fecissent. Summa sententiæ fuit, censere vt renouaretur pristinum fœdus cum Latino nomine, abolita omni præteritarum offensarum memoria. Hęc Largij sententia, Seru. Sulpitio, qui post eum rogatus est, & ceteris propè omnibus assentientibus, in senatu vicit, vt omnium saluberrima. Atque ea sola, si ratio, non libido, hodie in rebus humanis dominaretur, dux & magistra Principi esse posset, doceréque si firmam & tutam pacem esse velit, eam demum dandam esse quæ lubenter ab omnibus seruetur. Seruabitur autè, si cum ea æqua & moderata libertas, idoneis fidei pignoribus adiunctis, concessa fuerit.

CETERVM veteres externis bellis, pacis fiducias & pignora, Obsides dare solebant: sed artificiosum vinculum pacis Fides publica erat & Iusiurandum, de quibus aliàs agemus. In secessionibus & discidiis intestinis sedandis alia quædam præter fidem & iusiurandum adhibebant. Nam vt omnibus satisfieret, inter vtrosque munia & dignitates æqualitate quanta maxima poterant diuidebant. Quod Romæ sæpe factum est, quoties plebes à nobilitate oppressa secesserat. Quippe tum Patres Cōsulatum, Censuram, Præturam, sacerdotia, & ceteras dignitates cum plebe communicando, eiusmodi motus sedabat. Ita Romæ plebeis iuxta ac nobilibus honores promiscui esse cœperunt, nullumq; fastidiebatur genus, in quo virtus eniteret, donec à potentibus suffragia pretio corrumpentur. Neque enim mirum est, si paucorum arbitrio belli domique Rēpubl,

Pacis si luciatia pignora.

agi tetur, & parti civium neq. spes neq. aditus ad honores pateat, omnia odiis & suspicionibus misceri & duas ex vna civitates fieri. Nam quibuscum in re publica nulla honorū societas est, quænam in priuata amicitia esse potest? Itaq. Romæ quum plebes in Sacrum montem secessisset, & à Patribus missi essent de concordia reconcilianda oratores, qui publica fide & iureiurando interposito cauerent necui fraudi secessio esset, si plebs redire in urbem & in concordiam vellet: quidam L. Iunius Brutus tertij ordinis nomine illis ita respondit: Plebeius ordo non dubitat, quin Patricij quas fertis concordia conditiones seruetis, neque plura promissorum & conuentorum pignora quàm fidem & iusiurandum vestrū postulat. Veremur tamen futurum tempus & tyrannicos quorundam animos ne iras seruent, quas per occasionem in plebem effundant. Vna porro est securitas omnibus qui potentiores timent: si certum sit, etiã si lædere illi velint, nocendi potestatem eis defore. Quamdiu enim malis lædendi facultas relinquitur, illico simul adest voluntas. Itaque concedite nobis creare annuos magistratus aliquot nostri ordinis, qui nullam aliam potestatem habeant, nisi vt oppressis iniuria plebeiis & vim patientibus succurrant, nec patiantur quemquam fraudari iure suo. Hoc à vobis precibus contendimus præter illa quæ vltro dedistis, si non verbis sed reuera de pace agitur. Æquum hoc plebis postulatum Patribus visum est: concessumque in conditiones, vt plebi sui magistratus essent: neve cui Patrum capere eum magistratum liceret. Hanc originem habuit

tribunicia potestas: quamdiu ea bene tribuni vsti sunt, Reipu. utilis ac salutaris: vbi ea abuti ac in libidinem vertere cœperunt, perniciosissima. Quod & ceteris quoque magistratibus ac potestatibus vsuuenire solet.

SED pacem fidam & diuturnam esse non posse, si victis superbè ac duriter imperitetur, Saguntini suo exemplo docuerunt. Oppugnabantur ab Annibale acriter, neque auxiliij ab Romanis, neque obsidionis sustinendæ diu spes erat: & tristes conditiones vt ab irato victore ferebantur. Alorcus Hispanus, publicè Saguntinis amicus atque hospes, se eius pacis interpretem fore pollicitus, Saguntum ingressus est. Vbi inter alia: Pacem ad vos, inquit, affero magis necessariam quàm æquam. Urbem vobis Annibal, quam ex magna parte dirutam, captam ferè totam, habet, adimit, agros relinquit locum assignaturus in quo nouum oppidum ædificetis: aurum argentumque omne publicum ac priuatum ad se iubet deferri, &c. Hæc victor hostis imperat, hæc, quamquam sunt graua atque acerba, fortuna vestra vobis suadet. Equidem haud despero quum omnium potestas ei a vobis facta sit, aliquid ex his rebus remissurum. Sed hæc patienda censeo, potius quàm trucidari corpora vestra, rapi trahiq. ante ora vestra coniuges ac liberos, belli iure finatis. Verùm quum Saguntini pacem quæ libertate emeretur iniquissimam iudicarent, mortem prætulerunt, potius quàm vt viui in Annibalis potestatem venirent. Itaq. primores, priusquam responsum daretur, argentum aurumque omne

Liu. Annal.
lib. 11.

ex publico priuatoque in forum collatum, in ignem ad id raptim factum coniiicientes, eodem plerique semetipfos præcipitarunt. ceteri, vrbe capta, nullum antè finem pugnae quàm morientes fecerunt. Ita viri fortissimi miserrimo genere leti absumi maluerunt, quàm libertatem seruili pace mutando cum dedecore viuere.

Pax tolerabilis violari non debet.

SED quemadmodum Pax iniqua & seruilis diu seruari non potest, ita magnopere peccant qui commodam & tolerabilem frangunt. Ea certe res florentem & præpotentem Carthaginensium ciuitatem pessumdedit. Nam quum à Romanis sæpe victi, sæpe fidem fallerent & fœdera cum iis iusta violarent, tandem deleta est Carthago. Mouit ea res maximè Romanos, quòd toties fœdera violantibus credere tutum non esset: præsertim quum non duriores pacis conditiones, sed eas tantum accepissent, quibus caueretur ne rebellare aut erefcere possent.

Liui. Annal. Lib. 33. & lib. 44. Plur. in P. Emilio.

SED quàm religiose bona Pax colenda sit, Philippi & Persei Macedoniae regum exempla in primis documento sunt. Philippus Aetolis, Romanorum amicis & sociis, arma inferebat. Eum Romani, misso primùm Læuino, deinde Sulpitio in Macedoniam compulere. Mox quum biennium res neglecta in Græcia fuissent, Philippus desertos ab Romanis Aetolos, cui vni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciscendam pacem subegit: & paulo post cum P. Sempronio Rom. imperatore congressus, pacem cum Romanis fecit. Sed quum Philippus socios populi Romani armis lacefferet, & Pœnos ho-

res eiusdem auxiliis & pecunia iuiffet: preces
 quoque Atheniensium, quos agro peruastato in
 urbem compulerat, Romanos excitarunt ad re-
 nouandum bellum. Sed aduersus aliquot præliis
 fractus Philippus pacem à Rom. petiit & im-
 petrauit. Eamque quamdiu vixit ita coluit, vt
 bis in die legum eius pacis capita legeret, & obe-
 dienter omnia faceret aduersus Romanos, nequã
 mouendi belli causam præberet. Nisi quòd iam
 eo viuo Macedonici vltimi belli semina iacta
 sunt: sed dum Romani belli consilia secretò agi-
 tat morte interceptus est, & Perseo regnum reli-
 quit, quem infestissimum esse senserat Romanis.
 Itaq. Perseo hereditarium bellum tradidit, quod
 ille mox alere & fouere omnibus consiliis cœpit.
 Habebat inter intimos amicorum Onesium
 quemdam virum nobilem, qui pacis semper au-
 tor ei fuit, monuitque, sicut pater eius Philippus
 institutum vsque ad vltimum vitæ diem seruabat
 quotidie bis in die fœderis icti cum Rom. perle-
 gendi, vt eum morem, si non semper, crebrò ta-
 men vsurparet. Postquam deterrere eum à bello
 nequirit, primò subtrahere se per alias atque alias
 causas, ne interesset iis quæ nõ probabat, cœpit.
 postremò quum suspectum se esse cerneret, &
 proditiõnis interdum crimine insimulari, ad Ro-
 manos transfugit. Post hæc Perseus magna vi pe-
 cuniæ contracta, & præter Macedonum copias
 x. millib. mercenariorum militum conductis, sin-
 gulas fœderis leges paulatim violare & summa
 vi bellum parare cœpit. Itaq. quum id bellum L.
 Paulo Æmilio cons. mandatum esset, is in Mace-

doniam profectus, Perseum acie vicit, Macedoniam in potestatem Pop. R. rededit, & bellum quindecim diebus perfecit. Rex quoque in Samothracum templo cum liberis captus, & in triumpho à Paulo ductus, in custodia extinctus, est. Hic ergo fuit exitus Persei, in quo Philippus & Alexander magnus Macedonum reges effulgabant, quum Romanorum vim bello experiri quàm fidem in pace maluisset: idémque finis inclyti per Europæ plerumque atque Asiam omnem regni.

EQVIDEM Princeps qui sedulò reputauerit quantum in Pace boni sit, eam quoad eius fieri possit, certè in suis finibus, seruabit. Quippe res omnes pace crescunt & florent, bello ac discordia dilabuntur. Anton. Pio imperante, quum ille pacem adeo amaret vt malle se vnum ciuem seruare quàm mille hostes interficere, diceret, Prouinciæ omnes non tantum omni rerum & bonorum copia, sed virtute quoque & bonis artibus, florebant. Tum erant in honore litteræ, ac Iuris prudentia in primis: neque ea tantum docebatur, sed rerum quoque præsens effectus & summa ubique iustitia erat. Præterea amplissimis operibus extruendis Pius delectabatur. nam & Amphitheatrum Nemausi, vnde oriundus erat, (quod hodie Arenas vocant) & Templum Adriani patris honori dicatum, & sepulcrum eiusdem, excitauit: & Amphitheatrum Romæ, templum Agrippæ, pontem sublicium, multaque aut vetustate consumpta aut incendio hausta restituit. Multas etiam ciuitates pecunia adiuuit, vt opera vel

Capitol.
in Pio.

noua facerent, vel vetera instaurarent: Traiani Plf. in epist. ad Traian. munificentiam verè regiam & Principe dignam imitatus, qui multa eaque apprimè necessaria ædificauit, vias, portus, ædificia publica, pontes: & Pomtinas paludes lapide sternendas locauit: bibliothecas instruxit, multaque alia fecit quibus immortalẽ nominis sui famam redderet. Quippe eiusmodi pacis edendis operibus Principes non minus quàm victoriis & triumphis diuturnam ad posteros, magis certè prosperam, sui memoriam relinquunt. Franciscus I (felicis memoriæ Princeps) instauratis in Gallia literis plus laudis adeptus est, quàm quilibet auorum bellis & tropæis. Nam (vt inquit Horatius) litteræ,

Per quas spiritus & vita redit bonis

Post mortem ducibus, -

eam de se bene meritis gratiam rependunt, vt eos ab obliuione, tamquam à morte, vindicent: ceterorum, qui litteras nullo honore dignati sunt inornata virtus, velut inertia, siletur.

IAM siquæ comparatio & contentio faciendæ est magnifici status & paratus, quem Princeps in pace tueri potest, cum eo quem belli tempore induere necesse est, tantum interest quantum inter lucem & tenebras. Eius rei luculentum exemplum Philippo Valesio regnante apparuit. Nam quum longa pace florent tum Regni opes, Philippus quatuor aut quinque reges sæpe in comitatu habuit, qui illum ob magnificentiam colebant, reges Boemiæ, Scotiæ, Aragoniæ, Nauarriæ, Balearis insulæ maioris, multosque Duces, Comitibus, Barones, & Prælatos, quibus sumtum ferè

omnibus præbebat, vt re ipsa ostenderet Galliarum regem veluti Regum regem esse. Certè vt tantæ regij paratus magnificentiæ sufficeret, ingentes sumtus faciebat: sed ipse largus animo, & quum diues longa pace populus munificentiam Regis æquaret, par etiam opibus erat. Ea tempestate Angliæ Rex in Galliam traiecit, vt Philippo hominum & fidelitatis iuramentum præstaret propter ducatum Aquitaniam, quem diu Angli beneficio Galliarum regum feudi iure tenuerunt. Anglus spectata aulæ Gallicæ opulentia, & Regem tot regibus, ducibus, comitibus & proceribus, cunctum miratus, fidem atq. hominia ei sine vlla dubitatione præstitit, & longè quidem aliter quàm animo destinauerat. In Angliam reuersus palàm dicebat, nullum existere suo iudicio Imperatorem aut Regem, qui tam magnificam principalis fastigij speciem tueri posset quàm Rex Galliarum foleret. Vbi nunc aurea illa tempora? Quàm diuerso itinere pergimus? quantum absumus ab illis? Eò certè nunquam nos bella ciuilia reducent, sed bona & sancta pax, Iustitiæ & omnium Ordinum & officiorum reformatio: quæ in tam deformem statum lapsa sunt, vt nisi aliquando corrigantur, populum perpetua miseria virgeri & atrodi necesse sit. Populo ad inopiam redacto quæ aut Regi, aut Nobilitati, aut Ecclesiæ, opes diuitiæ ve esse possunt? Nam Regij dominiij fructus, tributorum collatio, Nobilitatis & Ecclesiæ census ac redditus, denique Regni opes, vnde nisi Plebis laboribus sustentantur?

Hæc satis superque agitata hoc de Bello dogma

gma iudico: neque vel punctum quidem adde-
 rem, nisi operaprecium esset lepidum istius scri-
 bae stylum ingeniũque attendere. Nam in po-
 pularium laudes incurrens, quibus ob egregias
 corporis & animi dotes eximium decus tribuere
 velle visus fuerat: illis repente, velut de industria
 prauaricans, grauissimam ignauiae seordiaeque
 notam inurit, quum dicit eos praecelis numquam
 interesse. Sed causa qua mox tantum dedecus ve-
 lare properat, etiam cetera vincit: quum addit e-
 ius rei culpam inertiae imperatorum assignan-
 dam esse. Perinde ac si diceret, omnes eorum im-
 peratores imbelles, timidos & ignauos, esse, qui
 militum animis formidinem potius quam virtu-
 tem iniiciant. Quod quam verum sit, non laboro.
 Hoc certè constat, ex omnibus Transalpinis du-
 cibus, quotquot in Gallia per hosce quindecim
 annos bellum gessere, neminem praecelari facino-
 ris aut bellicae virtutis gloriam manu meruisse.
 Magna quidem illi inanium species & magnifico
 apparatu: ac si bellum gereretur gesticulationi-
 bus & verbis, bellatores primi: a praecelis tamen
 & vrbibus obsidendis in vniuersum abstinent.
 Hoc illis testimonium virtutis grauis in primis
 auctor & locuples reddit ipse Machiauellus.

II. THEOREMA

Princeps, vt animum penitus à desiderio pa-

cis abstrahat, insigni aliqua iniuria violare aduersarios debet.

Com. lib. 3.
cap. 32.

¶ **Q**UVM natura homines (inquit Machiauellus) vlcisci eos ament à quibus læsi sunt, inde fit vt qui alicui iniuriam intulerunt, præsertim si ea insignis est, ei vix vñquam possint fidere. Omnes enim inimico reconciliato diffidunt, & ab eo sibi metunt. Itaque ne Princeps animum ad pacem vñquam inclinet, néve cupido eum incessat reconciliandæ cum aduersario gratiæ: suadendum ei est vt insigni aliqua iniuria aduersarium violet. nam eo factò numquam aut se illi credere, aut cum eo redire in gratiã, volet.

Sam. lib. 1.
cap. 16.

¶ **N**ON magis ouum ouo simile est, quàm hoc consilium eius geminum quod Achitophel Absalomo dedit: vt nullo ad pænitendum regressu, immortalium cum patre inimicitiarum causam contraheret, & spe pacis incisa regnum perpetuis discidiis & turbis misceret. Is enim suaserat Absalomo, vt palàm Dauidis patris conjuges incestaret, quo probro nullum fœdus imponi poterat, vt ipse & qui eius sectam sequuti essent, sumtis ab desperatione gererent. Sed quem exitum habuit tam fœdum inceptum? Scilicet consilij huius artifex & autor Achito

Achitophel laqueo sibi ipse gulam fregit: seu animum eius obruerant ira & rabies ob consilium spretum, seu metus ne David ab eo pœnas expecteret. Breui quoque oppressus Absalom adeo nefandi cupidè accepti cōsilij tam maturum quàm meritum supplicium luit.

SIMILEM propè exitum inuenit Tolumnius Liu. Annal. lib. 4. Rex Veientium, quo impulsore Fidenæ colonia Romana ad Veientes defecerant. Nam vt maius defectioni scelus adiicerent, legatos Romanos, causam noui consilij quærentes, iussu Tolumnij interfecerunt. Quippe is obstringi Fidenatum populum, ne respicere spem vllam ab Romanis posset, conscientia tanti sceleris, voluit. Itaque cum Fidenatibus, ab causa tam nefanda bellum exorsis, atrox prælium gestū est. Erat inter equites tribunus militum A. Cornelius Cossus, qui quum Tolumnium tota acie volitantem cognouisset: Hiccinne est, inquit, ruptor fœderis humani violatorque gentium iuris? iam ego hanc mactatam victimam legatorum manibus dabo. Calcantibus subditis, infesta cuspide in vnum fertur hostem, quem quum ictum equo deiecisset, cuspide ad terram affixit. tum ex sanguine detracta spolia, caputque abscissum victor spiculo gerens, terrore cæli regis hostes fudit.

CAMPANORVM maiores quum receptos in Liu. Annal. lib. 23. & 26. fidem aduersus Samnites defendissent Romani, & cum ipsis ciuitatem quoque Rom. communicassent: illi tamen superbi atque infideles socij post cladem Cannensem Romanum imperium adeo spreuerunt, vt eam calamitatem in rem

suam vertere statuerint, & fœdere iëto cum Annibale Italiæ imperium sibi despondere ausi sint. Sed primùm Romam legatos mittunt, postulantes vt si rem Romanam adiuuari vellent, alter consul Campanus fieret. Indignatio inde in senatu orta: summoueri à curia iussi sunt, missusq; lictor qui ex vrbe educeret eos atque eo die manere extra fines Romanos iuberet. Itaque ingens inde ira superbæ suopte ingenio genti orta: nec tantùm ad Annibalem ab Romanis desecere, sed alia insuper ediderunt facinora. nam præfectos sociùm ciuësque Romanos aliôs, plebs repente omnes comprehensos, velut custodiæ causa, balneis includi iussit: vbi fetore atque æstu animâ interclusa fœdum in modum exspirarent. Capua paulo post à Consulibus Rom. summa vi obsideri cœpta est. Prius tamen quàm vrbem circumuallassent, Consulibus litteræ à P. Cornelio prætore missæ, vt priusquam clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis facerent, vt qui eorum vellent, exirent ab Capua suâsq; res secum auferrent. liberos fore suâque omnia habituros; qui ante Idus Martias exissent. post eam diem quæ exissent quisque ibi mansissent, hostium futurorum numero. Ea pronũciata Campanis, atque ita spreta vt vltro dicerent contumelias minarenturque. Annibal ad Capuam obsidione liberandam, Romam, caput ipsum belli, petere statuit. Neque tamen propterea inde abscessum est: & nihilo segnius Capua ab Romanis oppugnabatur. Digresso ab Roma Annibale, edictum Proconsulis ex s. c. propositum & vulgatũ est apud Campanos,

panos, vt qui ciuis Campanus antè certam diem
 tranſiſſet, ſine fraude eſſet. Nulla tamen facta tran-
 ſiſio eſt, metu magis eos quàm fide continente:
 quia maiora in defectione deliquerant quàm qui
 bus ignoſci poſſet. Vocato tamen ſenatu, quum
 ceteri de legatis mittendis ad Imperatores Ro-
 manos agerent: Vibius Virius, qui defectionis ab
 Romanis autor fuerat, populi Rom. clementiam
 experturum ſe negauit. neque enim ſibi placabi-
 les fore, aut Capuæ Romanos parſuros, cui infe-
 ſtiores quàm Carthagini, eſſent. Itaque ſeipſum
 ceteroſque qui idem ſentirent, ab audiendis vi-
 dendisſque omnibus acerbis & indignis quæ vi-
 ctos manerent honeſta morte vindicaturum, Vi-
 bium Virium ſeptem & viginti ferme ſenatores
 domum ſequuti ſunt, epulatiſque cum eo & quan-
 tum facere potuerunt alienatis mentibus vino ab-
 imminentis mali ſenſu, venenum omnes ſumſe-
 runt. Inde miſſo conuiuio dextris inter ſe datis,
 vltimoſque complexu collacrymantes ſuum pa-
 triæque caſum, omnes antequam aperirentur Ro-
 manis portæ exſpirarunt. Tam miſerabile ſpecta-
 culum nonne ſatis documento eſt quàm nefan-
 dum & pernicioſum ſit Machiaueli conſilium,
 Exſecrabilis videlicet & implacabilis odij cauſam
 quærerere? Ecquis Princeps eſt, cui non ali-
 quando neceſſe ſit, cum aduerſario vel inferiore
 in gratiam redire? Ac ſi reconciliatio numquam
 non tempeſtiua atque opportuna, immò neceſſa-
 ria, eſt, cur impius nebulo hîc omnem eius ſpem
 mentionemque exſtingui atque opprimi vult?
 Neque temerè ſuccenſeo. nam qui huius conſilij

Reconcilia-
 tio gratiæ
 ſemper vti-
 lis atque op-
 portuna.

usum atque effectum lugubrem in Gallia non viderunt, nihil viderunt.

*Sall. In
Catil.* LVCIVS Catilina, vir ingenio malo prauoque, quum opprimenda Reipubl. consilium cepisset, multos Romæ nobiles adolescentes, atque alios sui similes, in familiaritatem illexerat. Sed cogitans coniurationem sibi procedere non posse, nisi participes eius consilij multos faceret, periculumque esset ne re inter multos vulgata omnia emanarent: populares sceleris sui horrendo aliquo iureiurando sibi obnoxios fidósque reddere statuit. Itaque oratione vniuersos cohortatus, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumferri iussit: inde quum post exsecrationem omnes degustassent, dicitur aperuisse consilium suum, atque eo id factum dixisse, quod inter se magis fidi forent, alius alij tanti facinoris conscij. Itaque mirum quam inter participes coniurationis taciturnitate omnia cohibita sint: donec Fuluiae meretrici nobili Q. Curius, Fulvia Ciceroni, consilia Catilinæ prodidit. Mox quoque per Allobroges, quos in eius belli societatem pellere Lentulus tentauerat, coniuratio omnis patefacta, & de coniuratis supplicium sumtum. Catilina, quum belli fortunam tentasset, pugnans cum suis confossus est. Denique omnium qui ea Machiaueli doctrina vsi, nefando aliquo scelere direntis belli commerciis, spem omnem concordiae gratiaque abruperunt, tragici & horribiles semper fuerunt exitus.

III. THEOREMA.

Princeps in prouincia subacta, præsertim in locis natura aut manu munitis, colonias collocare debet, atque inde veteres incolas expellere.

NULLVM præsentius consilium est (inquit Machiauellus) vt prouincia aut ager recens captus seruetur, quàm si in eum Coloniae deducantur, veterib. expulsis incolis, & missis eò habitatum nouis colonis, qui subditi & clientes sint Principis. Nam ita Princeps facile eius possessionem retinebit, vt neq. multo sumtu, neque præfidiis prouinciam o-neret: neque quemquam offendet, præter indigenas quos suis sedibus eiecerit. Sed ne inde quidem quidquam metuendum erit. nam illi pauci, quippe minima incolarum portio, inopes & extorres, nullam nocendi facultatem habebunt. Ceteri qui in patria remanserint, nihil noui molientur, veriti ne propter rebellionem cum reliquis eiiciantur. Nam quum vel conciliandi sint homines specie quadam clementiæ, nimis

oneribus opprimi non debent qui in provincia relinquuntur: vel quum penitus evertendi sint, eiici & pelli debent incolæ eorum locorum in quibus statuuntur Coloniae. Quippe iniuriæ ita homini inferendæ sunt, vt nihil reliqui fiat, vnde vltionem meritas. Hoc præceptum studiosè olim obseruabant Romani. nam quum in omnes provincias à se domitas Colonias deducerent, earum adminiculo ita tenuiores fouebant, vt non paterentur crescere: potentiorum verò opes debilitarent.

DISTINCTA bonorum ac rerum proprietas, qua quisque fortunarum suarum dominus ac possessor sine controuersia esse debet, legibus naturæ ac iurę gentium instituta est, quæ iubent vt suum unicuique reddatur. Ea porro distinctio commercia & contractus venditi, emti, commodati, locati, mandati, & similia, inter homines fouet, quæ vincula sunt societatis humanæ. Quippe ea ex communi vita sublata, interiret omnis cõmerciorũ vsus inter homines atque omnis consociatio. Etsi enim poetæ & nonnulli philosophi promiscuam bonorum communitatem & aurea Saturni secula celebrant: quis tamen, si paulum modò iudicio valeat, non videt, nihil inde sequi posse nisi vt industria languescat: secordia, ignauiā, discordia & omnium rerum permistio, in Rempubl. irrum pant? sicuti docet luculenter Arist. in Politicis.

Itaque

Proprietas
bonorum,
iuris natura
lis est.

Itaque ius illud naturale religiosè obseruandum est & vnusquisque in fortunarum suarum possessione retinendus. Immo ius illud ita sanctum generi humano esse debet, vt ne Principi quidem violare illud aut abrogare liceat. Atque eam illius auctoritatem & sanctimoniam ius diuinum affirmat, quando Dei verbo damnatur Achabus rex Israelis, quòd Nabotho, quamuis subdito & clienti, auitam vineam extorserit. Huic rei quoque Iuris ciuilibus regulæ concinunt, quibus præscribitur ius naturale & gentium nullo ciuili iure violari aut antiquari posse.

Ex quibus apparet quàm absurdum & iniustum sit hoc consilium, quum suadet Machiav. Principi vt ciues suis vrbib. patres familiâs suis eisdibus, incolas auitis agris & sedibus expellat, atque eorum fortunas nouis colonis attribuat, vt eo præsidio noui principatus opes confirmet. Hoc enim si faceret Princeps, primùm contra omne fas ac ius gentium peccaret. Deinde indignarum aduersus se concitaret odia, ita breui dominatum ditionemq. amitteret. In voluntaria enim obedientia & beniuolentia ciuium Principis status incolumitas & firmitas sita est. Nam dicere eos tantum inuensos fore, qui eiectione essent, ceteros metu quieturos, nugatorium est. Quippe quod alteri contigit, quisque ne itidem sibi eueniat, formidat. Præterea non solum incommoda aut iniuriæ quibus ipsi lædimur: sed ea quoque quibus parentes, propinqui, amici, ceteriq. quibuscum nobis aut patria aut religio communis est, afficiuntur, magnopere nos offendunt. Ter-

tiò certum est, quos Princeps penatibus eiecerit, inexpiabili aduersus eum odio incensos, nunquam quieturos donec aliquam vlciscendæ iniuriæ opportunitatem inuenerint. Neque arbitretur Princeps nihil ab exulibus & miseris sibi mali metuendum esse. nullus hostis, quamuis tenuis, contemni debet. Quàm à paruis initiis creuit Sertorius? Eques ille Romanus, sine autoritatè, sine imperio, quum partes Marij quibus studebat, accisas in Italia sentiret, in Hispaniam concessit. Ibi que proscriptorum, exulum, Hispanorum, aliorumque quos similis fortunæ casus conglobauerat, manu contracta, bonam Hispaniæ partem occupauit. Aduersus eum Sylla Q. Metellum consulem misit: qui à Sertorio sæpe elusus, & multis præliis fatigatus est. Itaque quum is aduersus Q. Sertorium impar videretur, à senatu Cn. Pompeius in Hispaniam cum imperio consulari missus est: vbi à Sertorio bis prælio victus & propemodum interfectus est. Itaque Pompeius (quem Sertorius per ludibrium Syllæ discipulum vocabat) potius à Sertorio quàm ille à Pompeio deletus esset, nisi à suis interfectus esset Sertorius. Attamen ille gregarius propè miles, quum neque ærarium, neque pecunias ex publico, neque imperium nisi voluntarium, haberet, magnus dux euasit, & aduersus duos imperatores Pompeium & Metellum sæpe par, & frequentius victor, non Romanæ virtuti sed suorum fraudi succubuit. Quis erat Spartacus? Pastor, Thrax, mox seruus, qui ergastulo fracto & collecta gladiatorum manu, florentissimas Romani

impe-

Plut. in Sertorio. & Crasso. Florus l. b. 3a. 55 56.

imperij opes laceſſere auſus eſt. Itaque quum is multos pratores & proconſules prælio viciffet, id bellum Craſſo, poſtremò Pompeio, mandatum eſt. Quis Eunus & Cleon? Serui quoque ipſi qui contracta agreſtium ſeruorum manu ad LXX. millia, copiis iunctis contra populum R. bellum ſæpe geſſerunt. Quis Viriatus? Primùm in Hiſpania ex paſtore venator, ex venatore latro, mox iuſti exercitus dux quoque factus, Luſitaniam vniuerſam occupauit, tantùmque terrorem is hoſtis intulit, vt conſulari & duce & exercitu aduerſum eum opus eſſet. Is quum dolo non armis à proditoribus, Seruiliij Cæpionis conſilio, interemtus eſſet: ea victoria, quia emta erat, à ſenatu non probata eſt. Sed ne ipſius quidem morte diſiectus exercitus, à Romanis venia impetrata, agros etiam fertiles, quos coleret, cum Valentia Hiſpaniæ vrbe, ne inopia coactus ad latrocinia verteretur, obtinuit. Noſtra memoria Philibertus Aurengiæ princeps, Antonius Laua, Andreas Auria, Marchio Mantuanus, & ceteri de quibus alio loco, qui à Francisco I. defecere, num plus illi nocuerunt quàm vires Caroli V. Illi tamen ad Regem collati, multo eo inferiores erant. Quamobrem Princeps ſapiens nullum vniquam hoſtem paruum aut ſpernendum putabit: canebitque ne quem quam iniuſtè lædat, ne aduerſum ſe inimicos concitet. quippe inimicitia, etiam non arceſſita aut quaſita, vitro & facillimè parantur.

CETERVM Romani non eo conſilio deducebant colonias, vt tamquam arces aut præſidia victarum à ſe gentium ceruicibus imponerent,

Liu. Annal.
lib. 10. & li.
27. & lib. 38.

(quemadm. ait Machiauellus) sed vt exundantem multitudine Urbem turbida & seditiosa face exhaurirent. Nam (quemadmodum M. Valerio & Q. Appuleio Coss., accidisse Liius memorat) Romæ plebem quietam & exoneratam deducta in colonias multitudo præstabat. Ceterum noui coloni quidem in agros bello captos & qui Rom. populi facti erant mittebantur: veteres tamen coloni sedibus non pellebantur, neque fortunis spoliabantur: sed Romani indigenis permisti cum illis habitabant, in tectis quæ aut ipsi extruebant, aut quæ publica populi Romani facta erant. Propagabant quoq. illi colonias nonnumquam stirpis augendæ causâ, non vt iis velut arcibus aut munimentis imperium firmarêt. Nam neque in omnibus prouinciis, neque in locis munitissimis, eas collocabant, sed frequenter in fertilissimis. Immo ne ipsæ quidem colonie in fide & obsequio semper manebant: vt post eladem Cannensem accidit: quo tempore duodecim colonie Rom. & munera militiæ & imperium Romanorum detrectarunt, & quantum in se fuit prodiderunt Annibali. Reipsa enim ciues in alias sedes traducti facillè degenerant, & mores eius regionis quam colunt induunt. Sic Alexandria in Ægypto, Seleucia in Assyria, Babylon in Mesopotamia, colonia Macedonum, Tarentum, colonia Lacedæmoniorum, breui in mores & ingenia indigenarum versa & oblitæ suæ originis, in luxum & molliem degenerarunt.

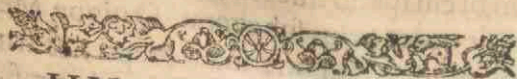
Lii Annal.
lib. 40.

SED hoc loco memorabilis Philippi Macedonum regis calamitas prætermitti non debet, in quam

in qua ob id maximè incidit quòd maritimarum
Macedoniæ urbiũ ciues eiicere & transferre aliò
aggressus est. Is enim iam tum consilia de bello
Rom. secum ipse volutans, primùm omnem ferè
multitudinem ciuium ex maritimis ciuitatibus
cum familiis suis in Emathiam traduxit: Thraci-
bũsque & aliis barbaris vrbes tradidit habitan-
das: fidiora hæc genera fore ratus in Romano bel-
lo. Ingentem ea res fremitum in tota Macedonia
fecit: relinquentesque penates suos cum coniu-
gibus ac liberis pauci tacitum dolorem contine-
bant: execrationesque in agminibus proficiscen-
tium in regẽ, vincente odio metum, exaudiebantur.
His ferox animus, omnes homines omnia loca
suspecta habebat, postremò negare propalam
cœpit, satis tutum sibi quidquam esse, nisi liberos
eorum quos interfecisset, comprehensos in cu-
stodia haberet & tempore alium alio tolleret.
Eam crudelitatem fœdam per se fœdiorem v-
nius domus clades fecit. Herodicum principem
Thessalorum multis antè annis occiderat, gene-
ros quoque eius postea interfecit. in viduitate re-
lictæ filia, Archo & Theoxena, filios paruos ha-
bentes. Quarũ Theoxena superstes sorori, quum
suum sororisque filios in eadem cura haberet,
posteaquam regis edictum de comprehendendis
liberis eorum qui interfecisti essent accepit, ad
liberis eorum animum adiecit, ausaque est dice-
re, se sua manu potius omnes interfectorã, quàm
in potestatem Philippi venirent. Poris eius vir
mentionem tam fœdi facinoris abominatus, A-
thenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit,
comitẽmq. ipsum fugæ futurũ esse. Ita nauim cõ-

scendunt: sed regij qui præerant custodiae portu
 lembum armatum ad pertrahendam eam nauim
 miserunt, cum graui edicto ne reuerterentur sine
 ea. Quum iam appropinquabant, ferox interim
 femina ad multo antè cogitatum reuoluta faci-
 nus, venenum diluit, ferrumque promit, & posito
 „ in conspectu poculo strictisque gladiis, Mors, in-
 „ quit, vna vindicta est: viæ ad mortem hæ sunt: quæ
 quemq. animus fert, effugite superbiam regiam.
 agite iuuenes mei, primùm qui maiores estis, ca-
 pite ferrum: aut haurite poculû, si segnior mors
 iuuat. Et hostes aderant & autor mortis instabat.
 alij alio leto absumti, semianimes è naue præci-
 pitatur. ipsa deinde virum comitem mortis com-
 plexa, in mare sese deiecit: naue vacua dominis
 regij potiti sunt. Huius facinoris atrocitas no-
 uam velut flammam regis inuidiæ adiecit, vt vul-
 gè ipsum liberòsque eius execrarentur: quæ di-
 ra (inquit Lilius) breui ab omnibus diis exaudi-
 tæ vt scuiret ipse in suum sanguinem effecerunt.
 Nam paulo post legitimum filium Demetrium
 (egregiæ indolis principem) falsis criminibus
 ab altero filio, sed pellice orto, Perseo, circum-
 ventum veneno sustulit. Mox quum Demetrium
 à Perseo fraude & insidiis petatum cognouis-
 set, & Perseum regni hereditate depellere vellet:
 curis & vigiliis, quum identidem vmbra & spe-
 cies infantis interemti filij eum diris agitarent,
 cum execratione alterius extinctus est. Perseus,
 quum regnum scelere partum inuasisset, bel-
 lumque aduersus Romanos mouisset, ab il-
 lis victus, captus, & in triumpho ductus est,
 & in

& in custodia mortuus. Ita horribiles illæ diræ execrationesque, quas multitudo suis penatibus & agris eiecta in Philippum iecerat, effectum habuere. Hoc vno exemplo audito, nonne horrescere comas oportet Principi, quoties de pellendis suis sedib. incolis apud eum mentio fit? Non desunt tamen hodie Machiaueli fraterculi, qui palàm dicere audeant, veros Galliaë incolas nonnullis saltem locis pelli in rem fore, missis in eorum locum bonis ac fidelibus (puta Italis & Langobardis) colonis. Immò quantum hodie abest, quin Lugdunum colonia Italica facta sit? Nam præterquam quòd maxima pars ciuium Italici sunt, ceteri quoq. incolæ ad eorum mores, victum, cultum, linguam etiam, sese paulatim accommodant. Neque aut vix adeò vllum vel vilissimum opificem in ea vrbe reperias qui non iam Italicum idioma meditetur & garriat. Quippe Magnifici isti Machiauellitæ neminem intueri vel audire solent, nisi qui sermone ipsorum vti didicerit: ita scilicet & sibi & linguæ suæ auctoritatem parantes. Sed nobilissimæ quoque vrbes, Lutetia, Malsilia, Gratianopolis, & complures alia, nonne istis Magnificis plenæ sunt?

III. THEOREMA.

Princeps in prouincia nuper victa eos quibus mutatio graui damno est, omnes subuer-

tere debet, atque eorum qui prius in ea dominabantur familiam ac sobolem ab stirpe tollere.

HOMINES (inquit Machiauellus) lubenter dominos mutant, rati melius fore. Itaque hæc spes eos ferè in defectionem impellit: sed sæpius frustratur, quum nihilo meliorem conditionem suam esse experiantur. Quare vt defectioni obuiam eat Princeps, quos ob graue damnum acceptum mutatione offendi animaduernerit, omnes tollere debet. Nam omnibus sani iudicij hominibus persuasum esse opinor (inquit) vllum Principis aut Ciuitatis statum diuturnum esse non posse, nisi qui illi infesti sunt ob ingens detrimentum in rerum nouatione acceptum, de medio tollantur. In quo malè rebus suis consuluit Rex Galliarum Ludouicus XI, & tam breui spatio ducatum Mediolanensem amisit quàm prius subegerat. Quippe Mediolanenses opinione sua decepti, & frustrati commodis quæ ab ipso sperabant, superbum noui Principis dominatum ferre non potuerunt. Peccauit ergo in eo, quod non eos sustulit quibus ea mutatio detrimento

mento & offensioni erat: tum quòd non stirpem omnem Sfortiarum exstinxit. Sed non ita Cæsar Borgia. Nam quum Flaminiam occupasset, Seniores & nobilissimos quosque quos opibus & bonis exuemat, quotum potiri potuit, morte adfecit: pauci discrimen effugerunt. Itaque præstat Borgiæ quàm Ludouici regis exemplum imitari. nam optimorum imitatio non semper prosperè evenit. Quippe Pertinaci & Alexandro Seuerò clementiam & bonitatem Marci Antonini repræsentare exitiosum fuit: & Caracallæ, Commodò, Maximino, expressisse Seuerum.

NEQVIS dubitaret hoc Machiavelli esse consilium, vt tyrannum informet, nõ vt Principem bonis artibus imbuat, tyrannicum hîc præceptum tradit, illi planè compar quod à Thrasybulo Milesio Periandro Corinthiorum tyranno, & à Tarq. Superbo Romanorum rege Sexto Tarq. datum est. Nam Periander, quum principatum Corinthi inuasisset, ad quem nullum ius præter vim habebat, occultas coniurationes veritus, nuncium ad Thrasybulum Milesium familiarem suum misit, orantem vt ipsi consilium daret quònam modo firmum sibi tutumque principatum præstare posset. Huic nuncio Thrasybulus nihil respondit, tantum iussum vt se sequeretur, in segetem farris messi ma-

Dion. Hist.
1yc. lib. 4.

turam abiit, ibique inambulans spicas eminentiores vellere & manibus terere cœpit: neque alio responso reddito nuncium ad Periandrum remisit. Periander facile intellexit quæ esset illius mens: Corinthiorum scilicet potentissimos qui mutatione status offerebantur, ut quisque maxime emereret, euellendos & tollendos esse. Eadem arte Sextus Tarquinius Tarquinij Superbi filius Gabios cepit: Nam quum vi capi non possent, fraude ac dolo aggressus est, & patris in se scuitiam intolerabilem conquerens, Gabios ex composito transfugit. Benignè ab Gabinis excipitur: vetant mirari si qualis in ciues, qualis in socios, Tarquinius, talis ad vltimum in liberos esset: sibi verò gratum eius aduentum esse, futurumque credere breui ut illo adiuuante, ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur. Inde in consilia publica adhiberi cœptus: dux ad vltimum belli legitur. Itaque postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbatur: tum è suis vnum sciscitatum Romam ad patrem mittit, quidam se facere vellet: quandoquidem ut omnia vnus ipse Gabiis posset ei didicisset. Huic nuncio nihil voce responsum est. rex, velut deliberabundus in hortum ædium transit, sequente nuncio filij. ibi inambulans tacitissima papauerum capita dicitur baculo decussisse. interrogando expectandoque responsum nuncius fessus, ut re imperfecta redit Gabios. Sexto vbi quid vellet parens, quidve præciperet tacitis ambagibus paruit, primores ciuitatis, criminando alios apud populum, alios sua ipsos inuidia op-

dia opportunos interemit. Eminebat inter ceteros Antistius Petro suæ ciuitatis facilè princeps. eum oblato falso crimine in fontem oppressit. quippe arguebat coniurasse eum cum aliquot consciis, ut rem Gabinam & se seu viuum seu mortuum Tarquinio regi traderet. Ac super cetera falsas literas ad Antistium signo adulterino Tarquinij regis signatas, in ipsius domum clam illatas, protulit. Itaque Antistius, atroci in eum omnium inuidia orta, à Gabinis lapidibus cooperatus est: ceteros qui in ita cum Antistio societatis accusabantur, Sexti libidini permittunt. Ita multi palàm interfecti, alij in exilium acti sunt, absentiumque bona iuxta ac interemptorum diuisa fuere. Largitionis inde, prædæque & privati dulcedine commodi, sensus malorum publicorum adimi: donec orba consilio auxiliòque Gabina res regi Romano traditur. Verùm tamen tandem & hoc tyrannicum facinus & cetera quæ nefariè alia super alia ausi sunt, Tarquinos Romano regno & publicis ceruicibus depulere. Itadum ranam piscantur, murænam amittunt. Nequiverò multo felicius euenire solet ceteris, qui contaminata & nefanda Machiaueli disciplina uti volunt.

NAM si consideremus quonammodo res præclaras gesserint, non minuti isti tyranni Borgiæ, sed ætatis suæ maximi Principes & imperatores, Cyrus, Alexander Magnus, Cæsar, Carolus Magnus, longè aliis artibus pacis & belli vsos esse comperiemus, quàm quas Machiauellus docet. Quippe nihil sæuitiæ aduersus summos aut infi-

mos, nisi quantum ius aut necessitas belli posce-
ret: sed victis populis clementissimè utebantur,
statum publicum immotum, omnia quieta & in-
tegra, religionem, rempublicam, libertatem, mo-
res & iura, sinebant: quum sibi summum tantum
ius & Principum nomen honorémq. sumerent.
Itaque multi vltro sine vlllo certamine semetip-
sos illis dedebant. Quamobrem Ludouicus rex
regio planè & generoso consilio illorum Prin-
cipum clementiam imitatus est, quum Mediola-
no potitus est. Nam quòd postea amisit, ex eo or-
tum non est quòd à saeuitia, quòd à stirpe Sfortia-
rum tollenda, abstinuit: sed ab inconstantia Me-
diolan. populi, & occultis Iulij 11. Pontificis ac
Venetorum consiliis & machinis, quum tantum
Principem sibi vicinum esse nollent. Id ita se ha-
bere Gallicæ & Italicæ historiae testantur.

» OPTIMORVM Principum imitatio (inquit)
» non semper prosperè euenit. Itaque præstat scele-
rata improborum facinora sibi proponere ad i-
mitandum. Quid hoc monstro vel imperitius vel
nequius fingi potest? Nam edocere Principem
vt scelera imitetur, quia feliciter cadunt: quid ali-
ud est quàm hortari vt mercatores & præter-
euntes, prædonum more iugulet, quoniam præ-
dones ex sanguine & præda quæstum faciunt? Si
Machiauellus de prospero impiorum successu ab
exitu iudicium faceret, annon vberem illum &
faustum omnium rerum prouentum, nihil aliud
esse cerneret quàm iter quo Deus illos ad exi-
tium trahit? sicut alibi pluribus exemplis de-
monstrauimus. Sed in exemplis quoque citandis
quàm

quàm crassum & non *μνημονικόν* sed *ὄνικόν ἀμάρτυ-*
μα prodit? Caracallæ (inquit) Commodò & Ma-
 ximino Seuerum imitari non profuit, Euge euge
 Lysiteles, iam palmam feres. Commodus (opi-
 nor) ante Seuerum imperauit (quippe Commò-
 do Pertinax, Pertinaci Seuerus successit) nec for-
 tè Seuerum nouit, Afrum hominem & humili lo-
 co ortum. quem ergo Seuerum imitari poterat?
 Caracalla & Maximinus sola Seueri vitia & nul-
 lam eiusdem virtutem imitati sunt. Itaque miran-
 dum non est si scuitiam eius exprimere illis exi-
 tiosum fuit. Seueri quidem plurimæ virtutes ex-
 titerunt. nam & is bonarum artium studiosus
 fuit: viros doctos fouit & auxit: bonas leges con-
 didit: ius populo incorruptè reddidit: barbaros
 domuit, pacatam Rempubl. reliquit. Earum vir-
 tutum Caracalla eius filius nullam habuit, quan-
 tumuis eius virtutes extollat Machiauellus. Neq-
 vllum eius laudabile factum scriptores memo-
 rant, nisi quòd à pueritia militari vitæ assuetus,
 deliciarum minimè appetens, laboris patiens, e-
 rat: ceterum instabilis & omnibus vitiis refer-
 tus. Maximinus Caracallam planè retulit, nisi
 quòd Caracalla nobili genere ortus erat: iste se-
 mibarbarus homo & qui à pueritia opilio fuis-
 set. Pertinaci & Alexandro Seuero imitari Mar-
 ci Antonini mores noçuisse quum scribit Ma-
 chiauellus, eorum historias vel non legit vel non
 attendit. Nam Pertinacem à militibus occisum,
 quòd parcior & illiberalior esset: & Alexandrum
 propter matris Mammæ auaritiam, sordes &
 parcimoniam erga milites, inuisum & interse-

Spart. &
 Dion in Se-
 uero & Car-
 acal.

Capitol. in
 Maximino.

Capitol. in
 Pertin.
 Lamprid. in
 Alexandro
 Herod. lib. 6.

Capitol. in
Mar. O.

ctum referunt. Quibus vitii Marcum Antonium laborasse nemo scribit: sed liberalem, ab auaritia alienum & ea in re, sicut in ceteris, verè philosophum extitisse memorant. Itaque melius sibi & suæ famæ consulisset iste scriba Machiauellus si tabulis Florentiæ tractandis operam potius dedisset, quàm tam inepta interpretatione inquinandis & corrumpendis historiis.

V. THEOREMA.

Qui sine vlla dimicatione ciuitatem aut provinciam vlcisci volet, eam malis moribus impleat.

Com. lib. 1.
cap. 17. & lib.
2. cap. 19.

QVIUITATES aut provinciam bello victæ (inquit Machiauellus) mirificè vlciscuntur victores, quum eos comiter accipiunt & malis moribus corrumpunt: quippe eos tali arte ad victoriam hosti ex se tradendam præparant. Quemadmodum Capuæ Annibalis militibus accidit. Nam otium diuturnum & voluptates immodicæ ita eorum corpora & animos eneruauerunt, vt deinde nihil præclarum gesserint. Hæc deprauatio vniuenire solet, quum corruptæ gentes frequenti commercio & vsu sese aliis immiscendo

scendo, integros populos externorum & malorum morum velut contactu inficiunt. Itaque natio Germanica integrè & constanter mores patrios seruauit. quippe rara illis cum finitimis commercia: migrare in aliena, aut exteros in suas sedes accipere, non consueuerunt: sed patrio semper victu, cultu, fortunis suis & moribus contenti, importatis non vtuntur. Ita Hispanorum, Galorum, Italorum, quibus nullæ gentes magis corruptæ sunt, consuetudine vitata, eorum mores & vitia non didicerunt.

VERIVS est hoc Theorema quàm vellem, neq. refellendi animo hîc inserui. Nam, vt vetera omittam, eius rei quotidie exempla cernimus. Quippe Gallia nostra in mores, ingenia, vitia, peregrinorum tota versa est, quorum arbitrio Respubl. belli domique agitatur: qui soli cum suis magistratus & dignitates aliâque omnia tenent. Neque pluribus tantùm Gallis mens adeo fracta est, vt externos animorum habitus induant, sed vt linguâ quoque Gallicam fastidientes, peregrinam meditentur & garriant. Sed si hanc vlciscendi artem quam Machiauellus hîc docet considerabimus, tum iis qui ea vtuntur, tum iis aduersum quos exercetur, perniciosissimam esse deprehendemus. Liu. Annal. lib. 23. Capua ipsa exemplo sit. Nam Campani quidem exercitum Annibalis nimis bonis & deliciis ef-

Pleuar. in
Alexan.

feminarunt: sed ipsi quoque eadem opera sibi-
metipsis exitium peperere: & Persæ qui Alexan-
dri Magni mores peregrino succo infecerunt,
ne ipsi quidem sibi magnoperè consuluerunt.
Nam degenerante in mores Persarum Alexan-
dro, inuisi Macedonibus quibus ea res odio erat,
post ipsius mortem (quam ex Persica intemperan-
tia contraxerat) calamitatis quam seuerant fru-
ctum ipsi tulere. Sic eos qui Principum & popu-
lorum mores quacumque arte corrumpunt, par-
tem eius mali capere, cuius ipsi autores sunt, si-
cuti æquum, ita propè assiduum est. Galli nostri
testari possunt quantum illis profuerit Neapoli-
tanæ gentis consuetudo, quum expeditionem
Neapol. suscepit Carolus v i i i. nam inde Variolam
(quam luem Indicam vocant) egregium la-
boris pretium tulerunt. quæ inter eos ex eo per-
uicaciter mansit. sed eius tamen morbi ne ipsi
quidem Neapolitani ceteriq. Itali exsortes man-
sere. Quocirca (vt paucis verum absoluiam) able-
ganda est ad inferos hæc Machiau. doctrina: abii-
cienda omnis vlciscendi libido: & bonorum con-
suetudine vtendum est, sicuti præcipit Paulus:
quum non tantum bonos mores mala commer-
cia corrumpant, sed etiam malos inserant.

p. Eoz. 15.

CETERVM Germanos quoque ipsos (de qui-
bus agit Machiauellus) in Galliam frequenter
commeari, neque inde tamen malos mores hau-
rire, cernimus. Quòd Gallicam gentem inter
corruptissimas numerat, negare non possumus:
sed Machiauelli disciplinam, & eius similibus
consuetudinem, eius mali causam esse testamur.
Nam

Nam vnde Galli Atheismum, præposteram Ven-
nerem, perfidiam, sæuitiam, fenebres artes, & si-
milia vitia, hauserunt, nisi ex Machiauello & Ma-
chiauellitis ipsius popularibus? Itaq. pro suo iure
iactare inter suos possunt, se bella à maioribus no-
stris Italiae illata præclare vltos esse.

VI. THEOREMA.

*Stultum est existimare apud Principes no-
uis benefactis veterum iniuriarum obli-
uionem induci.*

CAESAR Borgia (inquit Machia-
uellus) viuento Alexãdro VI, pon-
tificæ, patre suo, principatum Fla-
minia v'surpauit, quæ dominij Ec-
clesiæ est, & dux Valentinus est numcupa-
tus. Ea v'surpatio, quam fauore & autorita-
te patris subnixus aggressus erat, multos
Cardinales offendit, in iis Cardinalem S.
Petri ad vincula, Postea tamen mortuo Ale-
xandro cõsensit vt is Põtifex designaretur:
vnde mox eũ pænituit. Nã nouus iste Papa
(qui Iulij II nomẽ sumsit) sumtis extẽplo ar-
mis, recuperare cœpit q̃ Borgia occuparat:

quamquam is ipsius electioni fauisset. Quod numquam facere debuerat, neq. pati eum Pontificē dici qui ipsi esset inimicus. Quippe noua benefacta veterum iniuriarum obliuionem numquam inducunt. Itaq. Borgia, qui in ceteris rebus egregiè sese agita- uerat, in creatione Iulij turpiter lapsus est, & ipse sibi ad exitium viam strauit. Haud dissimili via errauit Seruius Tullus Roman- rex, quum duas filias duob. Tarquiniis iun- xit, qui de regno litem mouebant, & iacta- bant ab eo iniustè vsurpari. Nam non mo- dō ista affinitas inuidiam, quæ aduersus Ser- uium eos stimulat, exstinxit, sed alteram quoque è filiabus ad moliendam patri ne- cem impulit.

QUAE hīc de Borgia à Machiauello nar- rantur, paulum à verò videntur defle- ctere. Nam Sabellicus scribit, quum a- gerentur Comitia Iulij II, conclusum fuisse in arce Pontificia Borgiam, vt inimico- rum impetum effugeret. Iam parum credibile est, cum cui velut in custodia delitescendum e- rat, propter magnam vim inimicorum quam si- bi conciuerat, multum habuisse autoritatis in e- lectione Papæ. Sed demus ita esse, & Iulium Bor- giæ gratia subnixum ad Papatum ascēdisse: mox veterum iniuriarum recordatione quas à Borgia acceperat eius beneficij memoriam obliterasse.
Quorsum

Quorsum hæc? Nempe (inquiet aliquis ex Machiaueli familia) quum omnes Principes eodem exemplo agant, illis fidendum non esse. Etdignam Principe doctrinam! Si quemquam offendisti, ne illi umquam fidito. Si te aliquis offenderit, ne illi umquam reconciliator. Quid si in concordiam & gratiam rediero? Caue tibi vlla gratia, vlla pax, aut amicitia species, illum tibi fore fidum persuadeat. Execrabilis plane doctrina: debere adeo altas radices agere odia vt nullis neque officiis neque beneficiis euelli aut eruncari possint. Sed Machiaueli proprium hoc dogma non est: Machiauelitis omnibus hoc insitum, quibus honorificum videtur odia implacabilia & inimicitias immortales gerere. Neque vlla re ferè magis delectantur quàm vltionis libidine explenda. Si corpore inimici ad pœnam potiri possunt, foedum & barbarum in modum trucidant, trucidando iniuriam ab eo acceptam muliebriter exprobrant: lacerant omnib. probris & contumeliis, vt animum simul & corpus vexent: ac nonnumquam os & manus ipsius cruore oblinunt: eumq. adeo subigunt deuouere semetipsum Satanae, vt corpore mactando animam quoque, quantum in se est, perdant. Vtinam misera nostra Gallia (quæ nimum iam peregrinis moribus & Transalpinis vitiis inquinata est) hac immortali & inexplebili vlciscendi libidine numquam ardeat. Nam quæ pax aut concordia esse possit vel inter propinquos & affines, si offensæ nulla re, quàm vltione, restingui possint? Pudeat Christianos homines non tantum barbaris vel

Vlciscendi
libido im-
placabilis,
iuri natura-
li contraria.

Ethnicis sed ipsis quoque brutis animantibus im-
mitiores esse. Canis ab homine laesus, si panem
porrexeris, mitescit, & ei quoq. blanditur à quo
caesus est. Equus, taurus, etiam si stimulaueris aut
verberaris, simulac fœnum apponis placatur.
Itaque qui ultionem iure naturali licitam esse
defendunt, vel bestiis testibus refelluntur. Do-
cet quidem naturæ ipse sensus hominem, cete-
râque animalia, vt quum vis vltro infertur, vim
vi quantum possunt propulsent: verum minimè
præcipit, post vim illatam quærendas esse vlcis-
cendi opportunitates ad compensandam iniu-
riam. Quippe hoc nõ est repellere iniuriam, quæ
iam illata propulsari nequit, sed nouam inferre.
Imò ius quoque illud naturale, quo vim vi repel-
lere licet, ex equo & bono interpretari debemus:
nempe vt eo tantum vtamur quum nulla alia ra-
tione vis arceri potest. Qua in re vel ferarum i-
psarum exempla intueri licet. Nam lupus, aper,
vrsus, quamdiu locus ipsis ad fugiendum patet,
venatorum vim vi propulsare non solent: nec vix
vnumquam, donec in angustias cogantur. Itaque
vltionis appetentiâ iure naturali velle defendere
impudentis ignorantia est. quando illi perspicuè
repugnat, ac potissimum implacabilibus illis o-
diis, quæ nullis nouis beneficiis elui possunt. For-
tè mihi dicet aliquis ex lanistæ istius ludo, Ma-
chiauellum hîc tantum agere de Principibus &
summæ fortunæ viris, apud quos nouis benefa-
ctis veteres iniuriæ aboleri nequeant: cui suffra-
gatur illud Homericum,

Hom. Iliad.
lib. 4.

Perpetuò regis metuendâ est ira minoris

Quis

*Qui quamquam malè dissimulat, bilèmq; mole-
lestam*

Concoquit, & pœnam præsens in tempus omittit,

Non tamen imbibita semel obliuiscitur ira:

Supplicio dum facta graui commissa rependat.

Sed demus iras atque odia altius descendere in pectora Principum, ac diutius ibi hæere quàm in priuatorum & tenuium animis: an propterea sequitur Principem inexorabilem esse debere, & nullis neq. officiis neq. beneficiis posse placari? Ne ipse quidem Homer. in Principum ingeniis aliud annotare voluit, quàm quòd iniurias tamdiu dissimulare & premere norunt, donec vlciscendi opportunitas euenerit. quod quidem à multis sæpe fit & sæpe factum est. Sed illud non dicit, nullis obsequiis, nullis precibus, nullis suppliciis veniam gratiamque à Principibus impetrari posse. Præterea illo loco Homer. de Regibus iræ impotentibus agit, qui animo & violentis affectibus imperare nequeunt: qualem ibi Agamemnonem describit. Nam bonorum & sapientum Principum exempla non desunt, qui quum violentos animi motus & appetitus rationi parere cogèrent, perpetuam vlciscendi libidinem non modò non patiebantur diutius in animo suo consistere; sed iniurias quoque vltro obliuiscabantur. Quippe iudicabant immanes istos affectus, præterquam quòd anxium animum cruciant præcipuè quoque virtuti Principis, Clementiæ videl. ac bonitati, prorsus esse contrarios: virtuti (inquam) quæ non modò tutum verum etiam gratum Principis statum præstat: quæ potissimum

Boni Prin-
ces, procli-
ues ad igno-
scendum.

eminere ac elucere debet in priuatis offensis, quemadmod. Iustitia in publicis: sicuti alio loco fufius dicemus. Quamquam & in publicis iniuriis nonnumquam vtilitas publica à Principe impetrare debet, vt obliuionem earum & Clementiam adhibeat.

QVA in re Q. Fabij Maximi sapientissimi viri sententia memoria digna est. Quum enim post Cannensem cladem Romana res erigi & refici cœpit, multi sociorum qui ad Annibalem defece- rant quòd de imperio desperassent, ad Romanos redierunt. Inter ceteros Calsius Altinus Arpinus in Rom. castra clã nocte venit, promittens, si sibi præmium foret se Arpos proditurum esse. Quum eam rem ad consilium retulisset Fabius consul, Q. Fabij filius: Altinus pro transfuga verberan- dus necandusque videri, ancipitis animi, commu- nis hostis: qui post Cannensem cladem, tamquam cum fortuna fidem stare oporteret, ad Anniba- lem discessisset, traxissetque ad defectionem Ar- pos: tum posteaquam res Romana, contra spem votaque eius, veluti resurgeret, turpius videatur nouam referre proditionem. Contra ea Fabius consulis pater, Temporum oblitos homines in medio ardore belli, tamquam in pace libera de quoque arbitrari & agere aiebat: quum illud po- tius agendum sit, si quo modo fieri possit, nequi socij à populo R. desciscant. Quòd si abire ab Ro- manis liceat, redire ad eos non liceat, cui dubium esse quin breui deserta ab sociis Romana res, fœ- deribus Punicis omnia in Italia iuncta visura sit? Itaque eum reditum approbandum, & Arpinos
in so-

in societatem recipiendos, sibi videri. Fabio ab omnibus assensum est, & Arpi sine vllius, præterquam vnius perfugæ & proditoris, clade Romanis restituti sunt.

SED ne inter ipsos quidem Principes & sum- Liui. Annal. lib. 49.
 mos viros implacabiles inimicitias esse debere, illustre exemplum ex Liuiio referam. Inter M. cc
 Amilium Lepidum & M. Fuluium Nobiliorem cc
 nobiles inimicitia erant sæpe multis & in senatu
 & apud populum atrocibus celebratæ certami-
 nibus. Sed quum illi Censores creati essent, ad eos
 senatorum principes cum agmine ciuitatis vene-
 runt, inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fe-
 cit: Non oblitus sumus, Censores, vos paulo antè
 ab vniuerso populo R. moribus nostris præposi-
 tos esse: & nos à vobis admoneri & regi, non vos
 à nobis, debere. Indicandum tamen est, quid om-
 nes bonos in vobis aut offendat, aut certè mu-
 tatum malint. Inimicitias per annos multos
 vobis ipsis graues & atroces geritis: quæ pericu-
 lum est ne ex hac die nobis & Reipubl. quàm vo-
 bis grauiores fiant. Has vt hodie finiatis simulta-
 tes, quæ sumus vos vniuersi: & quos coniunxit
 suffragiis suis popul. R. hac etiam reconciliatio-
 ne gratiæ coniungi à nobis finatis. Non modò si-
 multates, sed bella quoque finiuntur: ex infestis
 hostibus plerumq. socij fideles, interdū etiam ci-
 ues fiunt. Vulgatum illud, quia verum erat, in pro-
 uerbum venit: Amicitias immortales, inimici-
 tias mortales, esse debere. Illi de iniuriis alteri
 ab altero illatis questi: tamen ambo significare,
 si alter vellet, se in potestate tot Principum ciui-

Amicitias
 immortales,
 inimicitias
 mortales,
 esse debent.

tatis futuros. Omnibus instantibus qui aderant, dextras fidemque dedere, mittere verè ac finire odium: deinde collaudantibus cunctis deducti sunt in Capitolium: & cura super tali re Principum, & facilitas Censorum egregiè comprobata ab senatu & laudata est.

ITAQUE boni & honesti viri non est odia in perpetuum recondere, ut Machiavellus docet, sed facilè ac libenter in concordiam redire. Neque tantum ad reconciliandam gratiam proni ac faciles esse debemus, sed odisse quoque vim ad ulciscendum paratam, tamquam illicitam & indecoram ei qui boni viri existimationem querere actueri cupit. Immo (ut inquit Sallustius) bono vinci satius est, quam malo more iniuriam vincere, & victòria ex libidine sua uti. nam ea res plerumque magnas ciuitates pessumdedit, dum alteri alteros vincere quouis modo, & victos acerbius ulcisci, volunt.

Sall. in Iugurth.

Liv. Annal. lib. 7.

DEINDE non tantum apud Principes egregios nouis benefactis veteres iniurias deleri oportet: sed recentes quoque offensa plus quam antiqua merita valere non debent. Exempla eius rei multa suppeditat Livius: hinc unum inferemus. Carites, Romanorum socii, Tarquiniensibus iuncti per populationem Romanos laceSSIuerunt. Tarquiniensibus victis, Carites, quibus bellum indictum erat, quum pæniteret populationis, legatos Romam ad petendam erroris veniam miserunt. Legati ab senatu reiecti ad populum, deos rogarunt, quorum sacra bello Gallico accepta ritè procurassent, ut Romanos florentes ea sui

sui misericordia caperet, quæ se rebus affectis quondam populi R. cepisset. Eâne meritos, crederet quisquam hostes repente sine causa factos? aut siquid hostiliter fecissent, consilio id magis quàm furore lapsos fecisse, vt sua vetera beneficia, locata præsertim apud tam gratos, nouis corrumperent maleficiis? Itaque Cere sacrarium populi R. diuersorium sacerdotum, ac receptaculum Romanorum sacrorum, intactum inuolatumque crimine belli, hospitio Vestalium cultisque diis darent. Mouit populum non tam causa præsens, quàm vetus meritum, vt maleficij quàm beneficij potius immemores essent. Itaq. pax populo Cariti data: indutiæque in centum annos factas in Senatusconsulta referri placuit.

Verus meritum nouam iniuriam extinguit.

Bellaius lib. 9 Comm.

EADDEM animi moderatione vsus Franciscus Gallia rex, Rupellanis pepercit, anno 1541. Rupellani aliquos Regios ministros tributum impositum salu exigentes, violarant. Sed peccatum agnoscentes, à Rege supplices veniam petiere. Rex oratione graui & Christiano Principe digna admonitos, in gratiam accepit. Is ergo ita differuit: Officium subditorum erga Principem tantum momenti est, ciues & subditi mei (nam quando erroris piget iure ita vos appellare possum) vt qui illud violant, crimen non tantum scelere sed exemplo etiam perniciosum admittant. Quippe omnis aut Monarchiæ aut Reipubl. status his duobus maximè continetur: Legitimo videlicet Principis imperio in subditos, & Fideli obsequio subditorum. Si alterutrum sustuleris, vt in homine nisi animus imperium corpori, corpus animo

Resp. status Bene imperandi & obedienter imperium faciendi officio continetur.

seruitium præstet, vitam interire: ita publicum statum corrumpere, necesse est. Deum ego suppliciter oro, cui Regni ius acceptum debeo ac refero, ut mihi imperij legitimè erga vos exercendi mentem det ac facultatem. Possèm ego in vos pro meo iure animaduertere, nisi laus quæ clementiam sequitur magis quàm seueritatis decus Principem deceret. Itaque quum & veniam petatis supplices, & maiores vestri fideli sæpe opera superiores reges adiuuerint, recentis maleficij vestri obliuisci malo quàm meritorum veterum. Non libet mihi erga vos ea exempla edere quæ Cæsar in Gandauenses statuit: quorum ceruicibus arcem cum præsidio imposuit, quorum sanguine manus scædauit. Ergo ille suorum beneuolentiam amisit: ego beneficio & clementia potius quàm malo & pœna vos continebo. Vtinam tam facilè vos obliuiscamini eorum quæ in me aufertis, quàm ego non meminero: si vos erroris verè pœnitet, satis superq. pœnarum habeo. Deum igitur rogo & obsecro ut vobis eius sceleris gratiam faciat: nam quod ad me attinet, ego sincerè ignosco, & vos non pœna tantum sed crimine quoque libero. Sub hanc orationem tam moderati & clementis Regis, vniuersa plebs lacrymarum plena clamorem tollere & fausta omnia illi precari: Viuat Rex: Deus nobis tam bonum Principem diu incolumem præstet. Mox Regis ipsius imperio, campanæ strepere, tormenta fulminare, ignes passim, lætitiæ signa, excitari cœperunt.

Qui Magistratus insignia induit,

Ac tantum abest ut boni Principes ad vltimum scendum festinent, ut siquam vltionis libidinem priuati

priuati haberent, eam prorsus deponant Principatum adepti. Sic Adrianus quos in priuata vita inimicos habuerat, Imperator tantum neglexit: vt vni quem capitalem habuerat, factus Imperator diceret, Euasisti. Ludouicus xii, dux Aurelianus, priusquam Rex esset, multis difficultatibus conflictatus est. Regnante Carolo viii, veritus ne Lutetiæ in custodiam traderetur, in Britanniam concessit. Aduersus eum & Ducem Britannia qui eum protegebat, exercitus missus est: proelio inito ad S. Albinum Regis copiam superiores abeunt: dux Aurelianus captus primò Lusitanum, inde Bituriges, deducitur. Demum omnis illa simulas extinguitur: postremò ille ad Regnum peruenit. Qui illi fugæ & laborum comites fuerant, suadebant vt vlcisceretur inimicos qui ipsi ementito Regis nomine atque autoritate, bellum intulerant. Quippe eas iniurias non illi à Carolo, tum adhuc puero, sed ab ipsius tutoribus atque educatoribus, ortas esse, Ludouico Trimulio, & similibus. Sed Ludouicus, vt principem Christianum decebat, memorabile responsum illis edidit: Minimè decet Regem Gallia (inquit) illatas duci Aureliano iniurias persequi.

PHILIPPVS, cognomento Audax, Galliarum Rex, leni ingenio fuit, pacis amans, facilis ad ignoscendum. Comes Fuxius arma in illum mouerat: rogatu tamen generi eius Comitibus ei bonus ille Rex non solum veniam dedit: ditionem quam occuparat, restituit: sed insuper eum in equestrem ordinem & inter domesticos asciuit. Ita tum scilicet ille inextincta odia & immorta-

odium & vl-
ciscendi li-
bidinem e-
xuere debet.
Spart. in
Adriano.
Annal in
ann 1488.
Bellatus
Com. lib. 2.

Annal. in
ann. 1279

les inimicitias alebat. Possem huc Augusti Cæsaris, Traiani, Marci Antonini, Constantini, Caroli Magni, D. Ludouici, Caroli Sapientis, Alex. Magni, Cyri, & similibus, exempla conicere. Nam quidquid vsquam egregiorum Principum fuit, ita Clementiam, commendabilem in Principe virtutem, amplexi sunt, vt vlciscendi libidinem fugerent. Sed ea quæ adduxi satis superque probant, nihil minus Principem decere quàm implacabili odio vltionem appetere.

EXEMPLA, quibus Machiauellus vtitur, tyrannorum sunt & improborum hominum. A quibus vt ipse cauere monet, ita cauendum quoque censeo. Nam, vt iram aliquamdiu callidè dissimulent, illam tamè, simulac vlciscendi opportunitas oblata fuerit, haud dubiè nudabunt. Sed non omnes Principes Tarquiniolorum aut Iulij I I, quos pro omnibus exemplis sumit Machiauellus, similes sunt. Nam Tarquinius, qui Seruij Tulli soceri sui patricidio se inquinauit, vt regnum opprimeret, eo facto & aliis se tyrannum prodidit. Ergo tam fœdis initiis similem exitum habuit. nam regno & patria cum liberis pulsus, extorris, egens, in exilio mortuus est. Iulius I I, in tyrannorum quoque & perfidorum numerum referendus est. Nam is inter alia, Ludouici XII. facilitatem ludibrio habuit. Eripuerat bonus ille Rex Bononiam Bentiuolo, multaque alia oppida quæ ab tyrannis iniuste vsurpabantur, eaque in ius & ditionem Iulij restituerat, quòd ex Ecclesiæ Romanæ possessionibus essent. Iulius, vt dignam eo beneficio gratiam redderet, promulgatis bullis
excom-

excommunicauit & omnium prædæ exposuit Galliarum regnum, simulque agros & ditiones fortiorum eius. Ita Ioannes Albretius rex Navarra regnum amisit, rex Ludouicus Mediolanum, & quicquid trans Alpes possidebat. Eam Ludouicus beneficij apud tam impium & perfidum Pontificem locati mercedem & gratiam tulit. Itaque tum Romæ conscriptum est in Iulium Pontificem festiuum epigramma (quod in nostros Annales inclusum est) quo Pasquillus eius Sanctitatem sic compellabat:

*Genua cui patrem, genitricem Gracia, partum
Pontus & unda dedit, qui bonus esse potest?
Sunt vani Ligures, mendax est Gracia, ponto
Nulla fides: in te singula solus habes.*

VII. THEOREMA.

*Princeps debet sibi proponere ad imitandum
Cæsarem Borgiam filium Alexandri VI.
Pontificis.*

NON possum (inquit Machiavel-
lus) vlla meliora præcepta tradere nouo Principi, quam si illi proponam imitanda gesta Cæsaris Borgiarum, ducis Valentini, filij Alexandri VI. Pontificis. Nam etsi quæ orsus erat non sperè cessere, non tamen id prorsus ipsius

Cap. 14. de
Principe.

culpa factum est, sed inusitata quadam iniquitate & malignitate fortunæ. Primùm igitur, Pontificis patris sui opera, omnes Italiae status turbare instituit, ut eos aut certè aliquos commodè opprimere posset. quod facillimè perfecit. Nam impulsu Papæ & Venetorum Ludouicus XII, Galliarum rex, in Italiam transgressus, simulac Mediolanum attigit, auxilia Papæ summisit ut Flaminiam in potestatem suam redigeret: quæ breui in ditionem Borgiæ concessit, propter famam Gallici nominis. Secundò, quum Romæ duæ factiones essent Ursina & Columnensis, utraque opibus valida: veritus ne simul iunctæ ipsius inceptis obstarent, Ursinam blandis pollicitationibus in se traxit, eiusque & Gallorum ope Columnenses prostravit. Quo factò, nobiles utriusque partis viros adeo illexit, benignè sumtus præbendo, munia domus suæ, urbium præfecturas, & alias amplas dignitates, illis largiendo, ut cuiusque meritum erat: ut breui Ursini & Columnæ, utriusque factionis duces, sine comitatu relinquerentur. Mox comiter appellando, donis & blâdis alloquiis, specie amicitia, Ursinos Senogalliam inuitatos, posteaquam in potestate habuit, interemit omnes. Itaque utraque factione oppressa,

pressa, posteaquam nullo aduersante Flami-
nia tota & Urbini ducatu potitus est, metu
conciliando & reprimendis minorum e-
ius prouinciæ tyrannorum iniuriis, ei præfe-
ctum Remirum Dorcum, hominem sæuum
& acrem, summo cum imperio & libero im-
posuit. Hic acerbè in populum quæstionib.
& suppliciis sæuiens, totam prouinciam me-
tu in quiete & obsequio continuit. Quid in-
terim Borgia? Quò persuaderet eam pœna-
rum acerbicatem suo nec iussu nec consen-
su institutam fuisse, de improviso Remirum
istum capite plecti publicè iubet. Post hæc,
Gallis diffidens, eorum subsidio deinceps
vti noluit: sed vt aduersus eorum vires suas
opes firmaret Hispanos sibi fœdere iungit,
qui tum in regno Neapol. bellū gerebant,
& qui, quòd longius abessent, minus ei no-
cere poterant, quàm Galli, qui Mediola-
num tenerēt. Præterea primores omnes &
nobilissimos quosq. quos læserat, vnâ cum
omni stirpe & cognatione paucis exceptis
extinxit: ne nouus Pontifex, post ipsius pa-
trem, per eam causam bellum ipsi inferret,
vt nobiles illos, aut eorum propinquos, in
suas fortunas reduceret. Quos verò nulla
iniuria offenderat, propè omnes sibi adiun-
xit, vt eorum ope nouum Papam deterre-

ter, nequid aduersum se moliretur. Destinabat animo principatum Herruriz, mox etiam totius Italiz, inuadere. Iam Pisam in fidem & clientelam receperat: Sena & Luca ipsum spectantes nutabant. Inter hæc Alexander Pontifex pater eius moritur, & eius spem immaturè destituit. Itaque dominatu, qui adhuc velut in aere pendens & inchoatus tantùm erat, à Iulio II. Papa facillimè exutus est. Borgia fortunam (quæ initio multùm arriserat) repentè inuidam & aduersam cernens, egritudine correptus extremum vitæ diem clausit. In lectulo morti proximus dixit, Se aduersus omnia pericula quæcumque sibi euenire possent, multo antè remedia quæsisse, præterquàm aduersus mortem. quippe numquam cogitasse se tam citò moriturum.

EGREGIAM verò vitam, & vitæ convenientem exitum, quæ sibi ad imitandum proponant Principes! Est tamen & nonnulla huius historiæ utilitas, vt perspicua Dei iudicia aduersus intestabiles tyrannos, qualis hic fuit, animaduertamus. Posteaquàm enim principatum flagitio & scelere quæsitus malis artibus aliquamdiu exercuere, Deus eorum destinata & conatus repentino icu abrupit, vt infamem vitam pessima morte finiant. Neque

Cæsar Borgia exemplar iudicij Dei.

que ea tantum pœna defunguntur, vt inter omnium execrationes tædio lucis vita excedant: sed quum adeo scelerum vsu occalluerint, vt nullius eos rei magis pœniteat, quàm quòd plura non perpetrarunt, huius vitæ pœnas in illis æterna supplicia excipiunt. Sed ex infelici illo Borgia, (qui moriens cõfessus est nihil sibi aduersus mortem prouisum de qua non antè cogitasset) an poterimus discere, Nos id pridè meditatum habere oportere Migrandũ esse hinc vt nos in Dei conspectum sistamus? Vel ipse Horatius profanus poeta, docet nos futuro innitendum non esse, his versibus,

Prudens futuri temporis exitum

Caliginosa nocte premit Deus:

Ridètque si mortalis ultra

Fas trepidat, quod adest memento

Componere æquus, cetera fluminis

Ritu feruntur -- &c.

Hor. lib. 3.
Carna. Od.
29.

SED vt omnes intelligant quàm idoneum sit hoc exemplar Principi ad imitandum, quod iste proponit: historiam Cæsaris Borgiæ paulò altius repetam. Erat is spurius Alexandri VI. sed (vt probabile est) in legitimorum liberorum iura asciuit. nam si, iuxta Papæ canones, sacerdotibus ortos ex nothis legitimos Pontifici reddere licet, cur non ex se genitos? Eius pater Hispanus erat, qui ante Papatũ Rodericus Borgia nominabatur: sed post Alexandri nomen assumpsit, vt duorum clarissimorum Principum Alexandri & Cæsaris nominibus ipse & filius insignes, fama & terrore nominis sui terras & maria

Sabell. En.
nead. 10.
lib. 9.

Alexandri
Pontificis
natio & lib.
berii.

implerent. Peruenisse ad Pontificatum magicis artibus, & cum cacodæmone (qui habitu & forma Protonotarij ei apparuit) pepigisse, à nonnullis proditū est. Alij corrupisse eum pecunia Cardinalium suffragia memorant. Cominæus, æqualis iis temporibus, scribit emisse illum pecunia eam dignitatem, cui concinit hoc Iouiani Pontani epigramma:

Vendit Alexander sacramēta, altaria, Christum:

Emerat ille prius vendere iure potest.

Sed vtro modo (quum vtroque potuerit) eò peruenierit, non magnopere interest. Ceterum Rodericus extra Cæsarem multos præterea habebat spurios: & in iis vnum qui Romæ interfectus est quum noctu per lasciuiam grassaretur, eiusque corpus sacco inuolutum in Tyberim proiectum est, & craftina luce inuentum: neque facinoris autor reperiri potuit. Habebat & spuriam Lucretiam nomine, quam quum vni ex spuris suis iunxisset (siue quòd eam pro sua non agnosceret, siue qua alia de causa) incesto tamen poluit. In eam hoc Actij Sannazarij legimus epitaphium:

Hoc iacet in tumulo Lucretia nomine: sed re

Tnais Alexandri filia, sponsa, nurus.

Sed præter ceteros spurios vnice dilexit hunc Cæsarem Borgiam. Itaque Pontifex designatus ei Episcopatum Valentinum in Hispania dedit: eumque mox rubro galero insignitum, Cardinalem Valētinum vocari iussit. Sed nouus iste Cardinalis, nimia iam fortuna inflatus, maiora moliri cœpit. Nam & Ecclesiasticum statum abii-

cere.

cere vt Laicum indueret, & arma capere, vt He- Cæsaris Not
giz ingentia
& vana de-
stinata
truriam, mox etiam Italiam, occuparet, instituit:
immò iam animo & spe despondebat sibi om-
nium earum gentium principatum, quæ impe-
rio Rom. subiectæ fuerant tempore Iulij Cæsaris. Itaque rubro galero abiecto pro Cardinali Valentino dux Valentinus dici voluit: & malis artibus dolisque quicquid mouere aggressus est. Acceperat pro heroico symbolo, CAESAR AVT NIHIL: quasi diceret, Se pro nihilo habere minorem esse Iulio Cæsare. Atque illi tandem convenientius fuit hoc symbolum quàm putabat. quum enim ad alterutrum tantum aspiraret, nempe vt Cæsar esset, aut planè Nihil, vtrumque fuit: Cæsar nomine, & Nihil, re ipsa. Ceterum quibus artibus destinata exsequi instituerit, Machiauel- lus ipse suprâ narravit: sed historici præterea eius dolos & consilia primò suspecta, mox nudata, fuisse scribunt: omnesque Italiæ principes ex primis velut lineamentis deprehendisse, omnia eius & Alexandri Pontificis incepta non aliò spectare quàm vt Italiæ dominatum inuaderent. Itaque eius conatibus maturè obuiam esse. Pontifice quidem eius parente mortuo, ab omnibus statim desertum, vix tutas vsquam latebras percussum & fractum inuenisse. Nam quoscumque offenderat, & in primis Vrsini, eum ad eandem quærebant. Fabius Vrsinus Pauli filius (quem Borgia occiderat) quum obuium fortè habuisset quemdam è Borgia necessariis, eum atrociter lanauit & eius cruore lauit sibi, vt fertur, manus & ora. Sed insigne de Borgia Sabellici testimonium iudicium-

que hîc adscribam: Subit. (inquit) nunc illa reputatio, quod rarò in aliquo hominum maius vitæ documentum extitit, quàm in hoc Borgia. Potuit is secundo à Pontifice contentus esse loco, tam amplis sacerdotiis pollens, quàm eius ordinis in quo fuit nullus quod sciam alius: in diuitiis & dignitate amplissima victurus. Ceterum sui oblitus, dum Fortunam vt matrem nimis indulgentem fatigat, sæuam est nouercam expertus. In amplissimo ordine esse noluit, vt in nullo demum esset: sed nihil certè est inconsulta felicitate breuius: summa fastidiuit, vt tristitia & calamitosa optaret. Enimvero inter sæua hominum odia destitutus, quia incolumis aliter esse non potuit, beneficij loco posuit, quòd in pontificia arce sit custodiri iussus, quoad nouus Põtifex crearetur. En iudicium Sabellici, eruditi scriptoris, de vita & gestis Borgia, multum diuersum à Machiaueli sententia. Nã Machiauellus suadet Principi vt Borgia consilia & actiones imiteretur: Sabellicus dissuadet, docetq. eius hominis exitu documento esse debere hominib. ne illius exẽplum imitari velint, ne simili ruina præcipites abeant.

D I S S E R E R E hoc loco plurib. de dolis, perfidia, sæuitia & similibus artibus, quas Borgia ad res gerendas adhibuit, vt vitæ eius exemplum fugiendum esse appareat, nimis longum & superuacaneum esset. Nam vel sensus ipse communis docet adeo nefanda esse ea vitia, vt quibus ea placebunt sicuti placuerunt Borgia, haud disparè quodque exitu iuueniant. Primum, quia tyrannis hanc ferè mercedem Deus persoluere consuevit: dein-
de quum

de, quū homines publico omnium odio damnato tyrānos, non fecus ac feras immanes horreāt, singuli solos eos aut inermes captando, & publicæ salutis mactando, de humano genere benemereri student. Quare nemo tam exitiale consilium dat Principi, vt Borgiam imitetur, nisi qui eum in summum fastigium tyrannidis peruehere nititur. quod vnum agit Machiauellus.

SED quod dicit Borgiam Remiro Dorco, ministro suæ crudelitatis, ceruices abscindi iussisse, id vnum cum bene egisse agnosco & fateor. Nam si Remirus nihil ex his sponte à se susceptum, sed Borgiæ paruisse, defenderet, ea causa non valuisset. Quippe satius erat dignitatem exuere, quàm ea scelera contra omne ius & fas committere. Nam leges quoque ipsæ vetant Edicta Principum, quibus cædem aliquam imperant, obseruari ante trigessimū diem, vt eo spatio rei, aut eorum necessarij, aut ipsi quoque magistratus, reorū innocētiam Principi probare possint: atque interea desæuiat & deferuescat ira Principis. Legem ea de re à Gratiano, Valentiniano & Theodosio, Cæsaribus, latam, quia memoria digna est, hæc adscribam: *Si vindicari in aliquos seuerius contra nostram consuetudinem pro*

*l. Si vindicia
xi C. de pœnis.*

causæ intuitu iusserimus, nolumus statim eos aut subire pœnam aut excipere sententiam: sed per dies triginta super statu eorum fors & fortuna suspensa sit. Reos sanè excipiat vinciatque custodia, & excubiis sollertib. vigilanter obseruet, Dasa xi. Kal. Sept. Veronæ, Antonso & Syagrio Coss. Ergo in Remirum, vt hominem nimis promptum exsequendæ

ſæuitiæ, iure animaduерſum eſſe, vel ex hac lege apparet. In Gallia quidem ſi locus huic legi fuiſſet, neque reperti eſſent tam properi carnifices, & Rempubl. meliore ſtatu haberemus, & faciliores ad pacem vias.

CETERVM ſi Princeps vnum aliquem eximium proponere ſibi ad imitandum velit, multos reperiet, qui non minus virtute inſignes exiterunt quàm Borgia vitiis fuit. Verùm, quoniam præſtantiffimi quique homines, homines tamen fuerunt, id eſt, non omnibus numeris abſoluti, ſed aliqua ſui parte debiles ac vitioſi: proponere ſibi potius claros viros quos imitetur, in vniuerſum debet: deinde quod maximè commendabile eſt in ſingulis, id ſeorſum quoque intueri. Exempli gratia. Inter Principum Ethnicorum virtutes, ſpectabilis eſt & imitatione digna Clementia Iulij Cæſaris, qui victoria ſuæ ita moderatus eſt, vt eius vim nemo niſi armatus ſenſerit. Poterit quoque Princeps imitari Ciuilem animum & moderationem Auguſti in Republ. adminiſtranda, tum eiufdem diligentiam, quam in pace conſtituenda adhibuit. Nam nihil omiſit vt orbem bellis ciuilibus feſſum pace & otio reficeret: & tanta moderatione egit vt non Monarchiæ ſtatus Romæ ſed Reipublicæ eſſe videretur. Præterea operam dabat vt incorruptè Iudicia exercerentur: neque tantùm ſalutares conſtituendis iudiciis leges condebat, ſed ius quoque ipſe aſſiduè dicebat. Ad hæc doctos viros omni genere honoris & munificentię fouebat. Ex Auguſti virtutes dignæ ſunt quas moribus Princeps exprimat. Traiani quoque

Quænam exemplaria ſibi ad imitandum proponere debeat Princeps.

quoque bonitas & lenitudo : Pacis amor in Pio :
 Sapiencia, humanitas, facilitas ad ignoscendum,
 & bonarum literarum studium, in Marco Ar-
 tonino, notari debent à Principe, vt ad ea specula
 mores suos cõponat. Sed ne in Ethnicis nimum
 immoremur, satis multi Christiani Principes, et-
 tiam inter Gallia Reges, sese offerent Principi,
 non indigni quorum vitas inspiciat vt ad eorum
 exempla mores suos limet ac perpoliat. CARO-
 LVS Magnus, non minus fortis & bellica glo-
 ria clarus quàm Cæsar, etiam in bonos benignus
 & munificus fuit, continens, lenis, facilis veniæ,
 pius ac Dei timens : Bibliorum lectionem & li-
 brorum S. Augustini cupidè audiebat, multos
 domi pauperes alebat, quibus ipse quoque ac-
 cumbentibus ministrabat nonnumquam. LVD-
 VICVS, cognomento Diuus, pius, sapiens, ius
 summa æquitate reddebat, sæpe in prouincias
 mittebat qui quærerent de auaritia, libidine & ra-
 pinis magistratum, & quos culpæ obnoxios de-
 prehenderat, in eos seuerè animaduvertebat. Non
 præmittendum videtur hoc loco quod de eo
 Annales nostri memorant: Fortè quum aliquan-
 do ex Psalmis Dauidis precum formulas concii-
 peret, interuenit aliquis qui supplicaret vt cui-
 dam reo capitis pœnam remitteret. Rex quasi a-
 liud agens annuit. Sed mox quum incidisset in
 versicul. Psalmi 106. ibi, *Beati qui faciunt iustitiam*
in omni tempore: tum reuocari iussit cum cui gra-
 tiam concesserat, & eam irritam fecit: memora-
 bili edita sententia, Principem qui punire cri-
 men potest nec punit, non minus esse reum quàm

si ipse id perpetrasset: pium esse opus, non crudele, Iustitiam facere. Erat præterea castissimus, & alienus ab ulciscendi libidine. CAROLVS Sapiens leni & modesto ingenio fuit, qui nihil temerè & calidè, nihil nisi deliberatum & consultum, agebat: subditorum eorúmque tranquillitatis amans. Dei verò etiam metuens, Bibliis legendis oblectabatur: ea quoque legi à populo, & vt legerentur in Gallicam linguam transferri, voluit. Si tres tantùm illos Reges sibi proponat Princeps, habebit verum & propemodum absolutum exemplar omnium earum virtutum quæ in Principe Christiano elucere debent. Inspiciat ergo tamquam in speculum vitas eorum, & ex iis exemplumumat: non ex isto spurio, profani sacerdotis filio, monstro & omnis nequitia exemplari.

SPURIUM voco, propterea quòd nec diuino nec humano iure legitimus erat: quamquam alioqui Iure Canonico legitimos reddere sacerdotum spurios, ac proinde suos, Papa potest, vt supra diximus. Hæc tamen quæstio videtur in dubium vocari posse, An Papa spurios suos legitimare possit. Ratio dubitandi ea est, quòd Iurisperiti dicunt, Legitimationem esse actum & exercitium iurisdictionis. Atqui axioma haud ambiguum est, Nemini licere iurisdictionem exercere quum de sua re aut suo facto agitur. Itaque videtur, Papæ non licere legitimare suos spurios. Sed quando in eum sermonem fortè incidimus, rem paulo altius repetamus: vt si hanc quæstionem, arduam sanè, planè decidere nequeamus,

animi

An Papa spurios suos legitimos reddere possit.

animi tamen gratia utcumque expedire conemur. Quippe, ut præcipit Cato, interdum seriis ioca etiam miscenda sunt.

In eam igitur quæstionem, An Papæ spurios ex se ortos legitimare liceat, multa in utramque partem & luculenta argumenta occurrunt, tum ex iure civili tum ex Theologia petita. Pro affirmatiua parte huius quæstionis hæc adducuntur: Iure naturali datum esse homini ut sui similem procreet: ita quum Dominus Papa dat operam liberis creandis, nihil in eo facit quod iuri naturali non sit consentaneum. Secundo, Papas vocati patres, ac proinde necesse esse ut habeant filios: quippe Patris & Filij nomina esse relata. Tertio, Canonibus & constitutionibus pontificiis, discretè edicti oportere ut Papa membris genitalibus instructus sit: alioqui fore inhabilem & incapacem huius dignitatis. Itaque si quo infelici casu Papa forte Eunuchus designaretur, quæcumque pro munere ageret, ea omnia irrita & inutilia essent: neque ipsius bullæ, collationes beneficiorum, dispensa, fulminationes, aggrauationes, indulgentia, legitimations, & similia acta, quidquam valerent, quia essent ab Intestato. Quod verum in Iure mirum est, Priuationem testium bullas irritas reddere, quasi omnis Papæ potestas ex ipsius testibus penderet. Sed eius rei nonnulli hanc rationem reddunt, quod Eunuchi & euirati ferè effeminati sunt, neque ea vi & potentia præditi qua integri homines. Ita mirum non esse si Canones Papam testibus carentem vi quoque & potestate carere voluerunt. Alij, quibus hæc ratio

non placet, dicunt Canones hinc vim & autoritatem Iuris positivi habere: rationem verò omnium quæ Iure positivo constituta sunt reddi non posse. Itaque satis esse debere quòd sic decretum est, Oportere ut Papa habeat testiculos, neque ulterius eius rei causam esse querendam. Si tamen necesse esset eius constitutionis rationem edicendum potius esse, id fuisse institutum ut ita ianua & aditus Papatus occludatur Papissis, quæ alioquin ex eo aulæ fuissent in Sanctam sedem irrepere, sicuti fecit Papissa Ioanna. Iam ex ista doctrina Canonum, Papam videlicet debere esse testibus instructum, ducuntur Corollaria & consequentia quæ mirificè adiutant & confirmant affirmatiuam partem nostræ quæstionis. Nam si (inquiunt Canonistæ) necessitate necessitatur requiritur ut Papa genitalia habeat, sequitur id esse propter aliquem finem & usum. Absurdum enim esset dicere, Iure Canonico aliquid esse constitutum, quod non sit ad aliquem finem. nam omnes actiones humanæ fiunt propter aliquem finem & usum: ergo multo magis constitutiones Iuris Canonici debent ad aliquem finem tendere. Atqui Genitalia ad nihil prodesse possunt quàm ad generandum: ergo sequitur quòd Dominus Papa debet illis uti ad hoc opus. Siquis vellet dicere, Papam debere illis uti ad generandum in statu matrimonij, responsio in promptu est, Omnes Ecclesiasticos (præcipuè Papam, caput illorum) votum fecisse perpetui cælibatus. Ergo quandoquidem non licet Papæ, ex voto Ecclesiæ Catholicæ Romanæ, ducere vxorem: & ex consti-

constitutionibus Canonicis necesse est vt habeat genitalia (quæ habere non potest nisi propter ali quod opus) necessariò sequitur ipsum posse & debere gignere nothos & nothas. Hoc argumen tum posset reduci sub primum modum primæ Figure syllogismorum, videlicet in Barbara: quæ sunt (sicuti dicunt Dialectici) omnium optima & concludentissima argumenta. Supposita ergo hac conclusione (inquiunt) vt clara & bene probata, Papam, dispositione Iuris, debere gignere nothos: facile veniemus ad partem affirmatiuam nostræ quæstionis. Nam si liberi legitimi vocan tur, qui constitutione ac permissione legis & iuris procreati sunt, Papæ nothi iam inde à pro creatione legitimi esse comperiuntur: ergo mul to magis quando insuper ipse Papa (qui potest omnia in omnibus) ipsos legitimat. Nam ista le gitimatio est actus superabundans, qui vtique om nino prodesse, & numquam nocere, potest: quia quod abundat non vitiat reliqua, & omnis actus ad aliquem finem & operationem vtilem ferri debet.

Qui negatiuam partem huius quæstionis tu tantur, argumenta alia & contraria afferunt. Pa pa (inquiunt) sese obligauit, sicuti ceteri Eccle siastici, voto generali Ecclesiæ: itaque obseruare illud votum debet vt alij, præsertim vt ceteri sa cerdotes exemplum ab illo sumant. Nam si Papa (qui plerumque senex est) sibi permittat habere nothos, & frangere votum castitatis & continen tiæ quæ requiritur in ordine sacerdotali: quale e xemplum præbebit iunioribus sacerdotibus &

otiosus? Naturam dedisse hominibus genitalia ad procreandum, verum est (inquiunt) sed iis in matrimonio vti deest. Nam si hoc promiscue valeret, ergo licitum esset omnibus presbyteris votum vniuersale frangere. Sed contra est veritas, nemo enim debet fieri presbyter, neque huic voto se obstringere, nisi nouerit se posse illud obseruare. Papas vero vocari Patres, etiam illud verum est: sed Patres spirituales esse intelligendum est, non Patres carnales. Quod Canonicis decretis constitutum est, Papam genitalibus instructum esse oportere, id fit vt appareat Papam integrum esse hominem & qui omnibus membris præditus sit, sicuti par est. Sed quando hoc decretum factum est, non est intellectum ipsum propterea dispensari & excipi à voto vniuersali Ecclesie: cui semper obstrictus manet. Nam iure Canonico Papa neminem potest dispensare contra vllum statutum Ecclesie vniuersalis. Itaque non potest gignere nothos quin semper nothi sint ac illegitimi: neque illos legitimare iuste potest, quia non licet illi iurisdictionem in proprio facto exercere. Hæ sunt rationes eorum qui defendunt partem negatiuam huius questionis. Fatentur tamen quoque illi Papam posse legitimare spurios ex se ortos, plenitudine potestatis, quando expresse declarat se ita velle plena & absoluta potestate: & in eo omnes Canonice consentiunt. Nam quum de Plenitudine potestatis Papæ agunt, loquuntur tamquam de ingenti & imperscrutabili abyssu, ex qua nemo magis possit emergere quam ex profunda aliqua & immen-

la aquarum voragine. Quippe affeuerat esse rem infinitam, quæ nec finem nec principium, nec ripam, nec fundum, nec summum nec intum, nec medium nec extremum, habeat. Illa tamen nobis hic aliquantum scrutanda est: verum ita vt neque ipsi nimiam altè in istam Charybdin nos immergamus: sed laxandi animi gratia consideremus quàm scitè de illa egerint doctores Theologicæ facultatis, qui in isto argumento cum Canonistis & Decretistis non satis consentiunt.

De Concilio
et de
Concilio

De Papæ &
Concilij potestate.

STATVENDVM ergo primum est, veterem quandam esse quæstionem, quæ nondum expedita sit ipenuria iudicis aut idonei arbitri: Vtrius videlicet maior sit autoritas, Concilij, an Papæ. Sæpe multumque agitata est ea quæstio, sed nondum vllus satis idoneus iudex extitit qui eam discutueret. Nam quis hoc sibi sumeret, de Papæ iudicium ferre, quando Reges & Imperatores sunt ipsius subditi & vassalli, sicut dicit, & debent pro officio frenum & stapedam tenere, quum ipse equum insecendit. Subditus & inferior non potest iudex esse supra suum Seniore & superiorem. Itaque nullus neque Rex neque Princeps inuentus est, qui auderet suo iudicio finire hanc litem quæ est inter Papam & Concilium: ergo adhuc sub iudice lis est, nec propè est vt finiatur. Inter ea tamen donec lis pendet, Canonistæ firmiter tenent, Papam superiorem esse Concilio: Doctores facult. Theologicæ mordicus quoque suam opinionem tuentur, Concilium videlicet plus pollere quàm Papam. Canonistæ nituntur speciosis rationibus: Papa & Concilium (inquiunt)

non sunt in eodem gradu. Vnde ij qui

Deum & Ecclesiam repræsentant: ita quemadm. Deus supra Ecclesiam est, sic Papa supra Concilium. Præterea Concilium compositum est ex hominibus in specie (Disertè dico In specie, vt occurram obiectioni, Posse videlicet contingere vt Concilium constaret ex bestiis ingenio & sciëntia.) Atqui Papa aliquid amplius quàm homo est: ergo supra Concilium. Nam Papam esse amplius quàm hominem, de eo ambigendum non est. quippe Ius Canonicum aliquot locis expressè & disertè hoc affirmat. In quo Canonistæ tenent Papam neque Deum neque hominem esse: ita tamen vt Bestiam esse nolint dicere, sed aliud quod intermedium animal quod sit plus quàm Homo & minus quàm Deus. Tertio Canonistæ dicunt, Papam referre magnum & summum pastorem, & Concilium minutos pastores: ac proinde Papam debere statui supra Concilium, sicuti pecoris magistrum supra pastorculos qui ipsi subiecti sunt. Quartum argumentum ipsorum est, Claves cælorum datas fuisse Petro, qui illas suis suecessoribus Papis reliquit, non Concilio: adeo vt (inquiunt) si Papa vellet seuerè cum Concilij Patribus agere, neminem eorum sine- ret ingredi in cælos. Nolle tamen illum suo iure aduersus eos vti, etiamsi illum multis modis prouocent, quum se eo superiores dicere audent.

DOCTORES Theolog. facultatis vt contra præbent Concilium esse superius Papa, vtuntur subtilissimis & acutissimis argumentis, quæ quibus assequi non magis potest quàm oculos fornicarum, propter minutas eorum & subtiles argutias. Nam quum ea de re agunt, dices eos in puluere

c. quanto &
sim. ex. de
translat. e.
pisc.

puluerem tam tenuem quàm sunt atoma Epicu-
ri redegisse omnes Thomæ Aquinatis & Scoti
subtilitates, & ex iis in balneo destillatis quintã
essentiam elicuisse. Primùm distinguūt Papam à
Papatu: deinde esse Papatum spiritualem & Pa-
patum potestatiuum, & ea duo non semper con-
currere & simul esse in eodem subiecto Papali.
Nam Papatum spiritualem posse deesse in subie-
cto defectu scientiæ: & Potestatiuum, defectu e-
lectionis. Postea multis terminis & multis regu-
lis duplicem hunc Papatum circumscribunt, &
ad eas debere exigi & componi dicunt potesta-
tem atque actiones Papæ. Verùm ne meipsum
implicem atque induam in tam minutos argu-
mentorum nexus, ea tantùm attingam quæ à me-
diocri ingenij hominibus comprehendi pote-
runt. Primò, dicunt Concilium potestatem ha-
bere creandi & abdicandi Papæ, sicuti sæpe fa-
ctum est, ac proinde supra Papam esse. Nam
quidquid alterius componendi & dissoluendi
vim habet, eo plus pollere necesse est. Secundò af-
ferunt Concilium tenere locum Ecclesiæ vniuer-
salis, quæ in fide errare non potest: Papas verò sæ-
pe errasse circa fidem, & pro hæreticis Conci-
liorum autoritate fuisse damnatos. Adhæc secun-
dum Canones, Papam non posse solum decreta
facere de articulis & quæstionibus fidei: sed hoc
pertinere ad Concilium. Quartò, Papam, etiamsi
Concilio præsit, vnicum suffragium habere perin-
de vt quemuis Episcopum. itaque corpus Con-
cilij amplius esse quàm Papam: sicuti corpus Cu-
riæ Parlamenti plus est quàm quilibet vnus Præ-

fidum. Quintò, Christum quum promississe daturum claves cælorum, ita dixisse, Ego vobis dabo claves regni cælorum. In quo notandum est, ipsum numero plurali usum esse, quum ad plures sermonem dirigeret, nempe ad omnes Apostolos, non ad Petrum solum: itaque eum de pluribus clauibus agere, quæ pauciores duabus esse non possunt, quando plurali numero vitur. Porro duarum earum clauium alteram clauim Scientiæ, alteram Potestatis dici, & priorem proprie ad Concilium pertinere, (etiã si Papa pro insignibus ytramque præferat) & sine ea Scientiæ clauim alteram nihil prodesse, neque portas cælorum posse aperire, propter ancipites seræ flexus & occultos pessulos, qui nulla præterquam Scientiæ clauim referari queant. Itaque, quum primaria clauis penes Concilium sit, sequi illud Papa superius esse. Hæc sunt præcipua Doctorum argumenta, quorum quidem memini. *q. 30. de m. d. ibi de d. o. s. quoque* argumentis adiungenda est eius rei praxis, sicuti obseruata est tum à Principibus ab Academiis, à quibus ferè iudicatum est, Concilium supra Papam esse. Regnante in Gallia Philippo Pulchro. Papa Bonifacius VIII. Decreto edito interdixit omnibus Regibus, Cæsaribus & Principibus Christianis ne tributa ab Ecclesiasticis exigere, constituta pœna excommunicationis absque vlla mora & longiori cognitione incurrenda. Rex, hoc suis priuilegiis aduersari questus, ex sententia sui Consilij, Prælatorum Gallia, & Theologorum facultatis Parisiensis, prouocauit à Papa velut inferiore ad proximum

Annal. in
ann. 1296.
Monstrel.
lib. 1. cap. 67.

num Concilium, tamquam superius. Simili exemplo, quum Alexander v. decimas exigere vellet ab Ecclesiis Gallicis, decretum est ex sententia Vniuersitatis Parisiensis, vt ab eo & eius bulla ad proximum Concilium generale appellarent. Quinetiam Theologiae Doctores hoc axioma pro certo & probato habent, Concilium Papa superius & maius esse: immo nonnulli eò vsq; profecti sunt vt dicerent, Ecclesiam facile Papa quocumque in totum carituram.

Ex superiori disputatione facile apparet Doctores Theol. facultatis infinitam illam plenitudinem potestatis Papæ voluisse circumscribere, ac ne nimium luxuriaret Concilij auctoritatem ei, tamquam frenum, inieciſſe. Sed aliis quoque rationibus potestatem illius coercere aggressi sunt. Nam primùm regulæ illi vniuersali, *Papa omnia potest*, addiderunt exceptionem, *clauæ non errante*. Quæ exceptio lepida est, & non minus prope modum patet, quàm ipsa regulæ. Nam si excutere libeat bullas & constitutiones Papæ, nulla reperietur quæ non aliquid Iuri repugnans contineat. Eam repugnantiam Papa facit iure aut vi suæ potestatis, & quia ita illi liber. Ita, iuxta illam à Theologis adiectam conditionem, eiuscæmodi bullas irritas esse & nullius momenti dici potest, quia Iuri repugnant, aduersus quod Papa nullam vim habet, iuxta illud *clauæ non errante*. Immo maximam partem Canonum & Decretorum hæc exceptio euertere & abrogari, propterea quod vel Iuri diuino, vel æquitati & naturali rationi, derogent, vel aliquid addant Scripturæ,

i. Limitatio potestatis Papæ.

quod Deus prohibuit. Itaque, clauē Pontificum multis locis vel attrita & obtusa (sicuti quotidie atteritur) vel fracta, nihil admodum boni superes-
set in iis quæ à Pontificibus vel olim decreta & gesta sunt, vel hodie geruntur: immò omnia penuria potestatis irrita fieri & rescindi necesse esset.

ii. Limitatio

SED & alia quoque eiusdem Regulæ restrictio seu exceptio est, quam Thomas Aquinas mordicus defendit. Papam enim ille omnia posse dicit, præterquam novos articulos Fidei condere. Quæ exceptio latè patet, & multum imminuit de Papæ potestate. Nam si verum est, ei non licere noua Fidei capita cudere, inde sequitur nullis Papæ commentis & traditionibus credendum esse quas ad Dei verbum de suo addidit. Quamobrem ex limitatione Thomæ, quæcumque præcepta Pontifex ad Decalogum apposuit reuocanda sunt, vt illud *D. misiss diebus missus adio*, & cetera eiusdem fuffuris. Atque in vniuersum quæcumque Scripturæ testimoniis aduersatur, pronouis & falsis Fidei capitibus repudiabimus: quando & omnes in genere & singulæ vtriusque Testamenti sententiæ pro totidem Fidei articulis habendæ sunt. Quare vniuersa Papæ doctrina, quæ vel minimo Scripturarum apici repugnat, pro adulterina respuesta est, vel ex ista interpretatione Thomæ, quæ novos Fidei articulos admittere non patitur.

iii. Limitatio.

PRAETER superiores leges quibus Papæ potestas circumscribitur, est & quædam alia Theologis & Canonistis communis. Quippe in eo
con

consentiant Papam hæreticum nullam potestatem habere, neque illi obedientiam ullam deberi. Quæ lex sæpe ad coercendam Papæ licentiam profuit, quum enim nimium ferociret, hoc velut iniecto freno cogebatur in ordinem: accusabatur hæreseos, & tum sine vlla dubitatione ab omnibus deserebatur. Quemadmodum Auenione Benedicto XII. contigit. Nam quum ille bullas promulgasset, quibus Regnum & Regem Galliarum excommunicabat, quòd Rex pecunias regno exportari & Auenionem ferri non sineret: Rex ad Academiam Parisiensem, præsertim ad Doctores Theol. facult. causam omnem retulit. Illi Benedictum indignum Pontificia dignitate & hæreticum pronunciant: ac proinde illius bullas nullius momenti esse. Itaque ex eo magistrali decreto, bullæ Benedicti conscissæ sunt: & obedientia ei negata. Fortè quæret aliquis, in quo fidei capite erraret, vt hæreseos damnari posset. Id nescire me fateor, neque eius rei Annales nostri vllam mentionem faciunt. Propius verum est, illum ex composito eo crimine circumuentum esse, à quo tamen multum abesset. Nam quomodo hæreticus esset, qui ne nomen quidem Hæretici quid sibi vellet sciret? Theologiam numquam attigerat: Biblia ne inspexerat quidem, nisi quæ fortè ex Bibliis excerpta in Breuiarium & Missale inserta sunt. In iure Canonico, vt eo tempore, satis eruditus: ita tamen vt nihil nimis. Eiusdem Academiae decreto Bonifacius VIII, hæreticus pronuntiatus est, minimè id quidem quòd in fide erraret (de qua nõ magnopere laborabat) sed quòd

Monstrel. si.
l. c. 33. 40. 41.
Annal. in
ann. 1310.

lib. 1. cap. 1.
lib. 1. cap. 2.
lib. 1. cap. 3.

privilegia Regis violare ausus esset. Eius quidem præiudicij tanta vis fuit vt simulac hæreseos damnatum esse innotuit, vniuersum Gallia Regnum eius obedientia se subduceret. Iulium r. hæreseos quidem Theologica facultas non damnauit, quum visum esset melius fore si de eo iudicium ferretur in generali Concilio, quod indiceretur in Italiam, vt Italia quoque ipsa eius potestati se subtraheret. Itaque eius rei causa, inuito Papa, Concilium Pisæ habitum: & propè erat vt quaestione peracta damnaretur hæreseos, nisi ante iudicij diem finem vitæ fecisset. Denique ea olim erat certissima & præsentissima ratio effrenis Papæ libidinis coercendæ, si pronunciaretur hæreticus. Hæreticum verò magistri nostri tum definiebant, Eum qui aut factio aut opinione doctrinam Ecclesiæ contraria iret. Itaque istos Pontifices hæreticæ prauitatis conuincere non difficile erat, tametsi enim opiniones contrarias fidei Catholicae Romanae non defenderent, multa tamen admittentibus ei doctrinæ contraria. Et in tam præcisa Sorbonæ seueritate talo aliquid egisse, ad crimen hæreseos & damnationem sat erat.

— Si diuina Papæ & Concilij controuersiam, & quibus artibus Conciliorum fautores Papam cristis demissis incedere coegerint, satis multis exposuimus: nunc vicissim quomodo illos aliquando tandem pulchrè vltus sit Papa, narrandum quoque est. Anno 1437. Concilium Basileæ habitum est, cuius autoritate Eugenius tum Papa dignitate abdicatus est, & in eius locum Amadeus Dux Sabaudia subrogatus, Papa Felix dici

dici voluit. Is paulo antè ducatum & omnes di-
riones suas in filium transtulerat, vt priuatus Ri-
palian, ad lacum Lemannum, in eremum conce-
deret. Aduersus eum Eugenius fulminare, bullas
promulgare, & anathema vltimum minari, si Pa-
pæ nomen vsurpare pergeret. Felix nihilo secius
Papæ munia obibat, quum haberet Concilium
in partibus, quod Basilea Geneuam translatum
est (qua in ciuitate Pontificatus sui sedem insti-
tuit) & spernens Eugenij tonitrua, bullas quoque
& fulmina in eum torquebat. Quinetiam spes e-
rat superiorem in eo certamine futurum, saltem
per Cisalpinas prouincias, si Auenionem migras-
set, quæ ex duabus Papatus sedibus haberetur al-
tera. Sed quum Geneuæ sederet, Rex Galliarum ab
Eugenij potestate subducere se noluit: quâquam
alioqui in Concilio Basiliensi inclinaret, &
approbaret decreta ibi facta. Ceterum tamè per-
fecit vt Antipapam Felicem, cum Papa Nicolao
Eugenij successore in concordiam redigeret,
anno 1447. Itaque decimo post creationem anno
Felix dignitate se abdicauit, vno hoc se contentu-
m fore testatus, si perpetuus Papæ vicarius
in Sabaudia esset: & Nicolaum, vt verum Papam
veneratus est, quod exemplum imitati sunt qui
Felicem designauerant, & cum eo Geneuæ ma-
nebant. Itaque ex eo tempore Geneuæ nullus
fuit Papa, neque Geneuenses, vllum Papam in
ciuitatem suam admittere volunt, sicuti audiô.
Porro quum Pragmatica sanctio (id est, quædam
leges seu Canones de Beneficiis in eo Concilio
decreti) redditus Papæ, bullistarumq; & notario-
rum Romanæ curiæ quæstum, multum minueret,

numquam quieuit Papa donec eam in Gallia aboleret. Qua in re quum Attrebatensis cuiusdā episcopi, qui Regi familiaris erat, opera vsus esset, eum rubro galero remuneratus est. Tum igitur Pragmatica sanctio, quum triginta fermè annos vighisset, sublata est, magna nobiliū & diuitem offensione: qui non poterant ita facilè & commodè abuti bullis indulgentissque Pontificiis, vt in simplici tonsura Episcopatus, Abbatias, & plura simul beneficia; occuparent, quemadmod. antea solebant & nunc quoque solent. Tenues quidem etiam tum clericos calumniis & litibus à sacerdotiis absterrebāt: & iuridici homines vehementiùs pecunia potentum quàm inopum scientia mouebantur. Quippe parū decorū videbatur, miserū aliquē magistrum artium, aut baccalaurum, aut Doctorem theol. augere tam pingui beneficio, Episcopatu vel Abbatia decem aut viginti millium librarum: neque tam opimis sacerdotiis pares esse tenues homines, qui neque in triuialibus phrontisteriis neque Sorbonæ Episcoporum aut Abbatum in morem epulari consuessent. Itaque ex æqui & boni regula, quæ tenues & humiles ab immodicis opibus dignitatibusque arcet, ne nimio luxu diffluant, Iudices isti Parlamentarij, magistros artium, scholares, baccalauricos, licentiatos & doctores in Theologia & in Iure Canonico, pinguisimis quibusque & saliaribus sacerdotiis excludebant, non obtante Pragmatica sanctione. Curias tamen, vicariatus, capellanias, & ceteras viles præbendas modici redditus, illis non inuidebant. Ac profectò ea in re miri-

mirifica erat Parliamentorum cùm sapientia tum æquitas. quippe prudenter considerabant nihil magis corrupenda virtutis, nihil magis ignavia concilianda esse, quàm nimia bona & immodicas voluptates: nihil esse homine superbius qui ex humili fortuna repente opes & honores consequutus sit. Itaque satius esse existimabant amplam & lauta beneficia conferre in diuites & nobiles quàm in squalidos & viles ludimagistros, Sorbonistas, vel Decretistas. hi enim ne nimia fortuna luxuriarent, periculum esse: illos verò ad fastum & corruptionem veterem nihil addere posse. Quare (vt semel finiam) Pragmatica ista sanctio, triginta annos vtcumque in Galliis vsurpata, tandem à Carolo v. antiquata est. Immo eam paulo post Pius ii (qui antè Æneas Sylvius) Papa, caussa cognita, publica ignominia Romæ damnauit, ita vt & Concilio quoque ipsi, à quo in Papæ detrimentum sancta fuerat, perpetuum dedecus inureret. Nam sententia aduersus eam lata, per omnes vrbis vicos raptata & plurimis ludibriis vexata est. Ibi omnes Romanæ curiæ Rabulæ, Datarij, Bullistæ, Copistæ, Notarij, saltare, ridere & omnibus modis miseræ illi Pragmaticæ illudere, quo vltionem tot damnorum & longum odium explerent. Tum prorsus Concilio ingens vulnus inflictum est, & apparuit Papam, quando illi libet, Concilio superiorum & potentiorum esse: quantumuis Magistrorum nostri, Occam, Gingencurtius, & Gerson, cum vniuersa Theologica facultate, contra senserint & scripserint.

N. R. Q. verò tantum maiorem sibi quam Con-
 cilio autoritatem Papa vendicat, sed se quoque
 supra Casares, Reges & Principes terræ attollit,
 quemadmodum ex plurimis Canonibus & decre-
 tis pontificiis liquet. Sed vnā tantum Innocen-
 tij III. & Imperatoris cuiusdā Constantinopoli-
 tani historiam eius rei testem producam: qui an-
 num circiter 1200 regnabant. Is Pontifex ad Im-
 perat. ita scripserat, vt cum tamquam famu-
 lum obiurgaret. Imperator modestè rescripsit:
 Mirari se quomodo tam imperiosè ad superio-
 rem potestatem scriberet: longè aliter præscri-
 ptum esse à Petro, qui iubet omnes subiectos esse
 Règi vt supereminenti, tum magistratibus qui
 per eum mittuntur. His verbis haud perplexè in-
 quēs, Papam Imperatori subiectum esse debere:
 ac proinde non cum eo, tamquam cum inferiore
 agere. Innocentius, haud diu moratus, ita respon-
 dit: Mirata est Imperialis sublimitas, quòd te au-
 si fuerimus, in nostris literis increpare. Huic au-
 tem tue admirationi non causam, sed occasio-
 nem, præbuit, quod legisti beatum Petrum Ap-
 postolorum Principem sic scripsisse: *Subditi estote
 vni humane creaturæ propter Deum, siue Regi
 tamquàm præcellenti siue ducibus, tamquàm ab commissis, ad
 vindictam malefactorum, laudem verò bonorum. &c.*
 Verum si personam loquentis & eorum ad quos
 loquebatur, ne vim loquutionis, diligentius at-
 tendissis, scribentis non expressisset taliter intel-
 lectum. Scribebat enim Apostolus subditis suis,
 & eos ad humilitatis meritum prouocabat. Quod
 autem sequitur *Regi tamquàm præcellenti*: non ne-
 gamus

e. solita. cx.
 de Maior.
 & obedient.

1. Pet. 2.

gamus quin præcellat Imperator in temporalibus illos duntaxat qui ab eo suscipiunt temporalia. Sed Pontifex in spiritualibus antecellit: quæ tanto sunt temporalibus digniora, quanto anima præfertur corpori. Præterea nosse debuerat, quòd fecit Deus duo magna Luminaria in firmamento cæli: Luminare maius, ut præffet diei: & Luminare minus, ut præffet nocti: utrumq. magnum, sed alterum maius. Ad firmamentum igitur cæli, hoc est vniuersalis Ecclesiæ, fecit Deus duo magna Luminaria, id est duas instituit dignitates, quæ sunt Pontificalis autoritas & Regalis potestas. Sed illa quæ præst diebus, id est spiritualibus, maior est: quæ verò carnalibus, minor: ut quanta est inter Solem & Lunam, tanta inter Pontifices & Reges differentia cognoscatur. Ad hunc modum Innocentius, ut summam potestatem pro suo iure sibi asserere videretur, lepida & profunda allegoria Imperatorem Constantino-politanum elusit: Circiter illa tempora erectæ sunt in Ecclesia duæ validæ columnæ Papalis potestatis & doctrinæ, Mendicantium videlicet ordines & Decretalia.

Gen. i.

Papa se Soli comparat: Reges & Cæsares Lunæ.

SVPEREST Pontificiarum opum & tam excellenti fastigij vltimus veluti gradus, quòd Papæ, Concilia, Regna & Imperia supergressi, postremum anni sunt. De eo Georgius Buchananus doctissimus poeta luculentissimè scripsit: Primos videlicet Romænæ ciuitatis Principes, Reges, Cōsules, Dictatores, Cæsares, terras & maria subegisse. Sed hoc nihil esse ad Pontificum Romanorum victorias, qui Romæ posterioribus dominati

sunt. Quippe priores Episcopos Rom. pietate & sanctitate vitæ cælorum esse potitos: quod multo amplius est quàm terræ & maris imperium quassisse. Sed posteriores Papæ, Gregorius VII, Bonifacius VIII, Silvester II, Julius II, Ioannes XXI, Alexander VI, Cæsaris Borgiæ pater, & ceteri de genere hoc, rerum gestarum magnitudine non modò superiores Pontifices, sed veteres quoque Reges, Consules, & Imperatores Rom. vicerunt. Nam Acherontem quoque ipsum perumpere ausi sunt, & Plutone cum copiis strenuè profligato Inferorum regnum domitum suo imperio ac potestati subiecere. Ita Pluto iugum accipere, & Papam dominum agnoscere cogitur: se verò ipsius vassallum & clientem, & carceris Pontificij veluti commentariensem. Itaque quum Papa bullas Indulgentiarum aut Cruciadæ emittit per orbem terrarum (sicuti Leo X. fecit) mandat Angelis cælorum vt victorum apud inferos animas, persoluto pro illis pretio, liberatum eant: Plutoni verò & eius clientibus imperat vt eas exemplo vinculis soluant & abire sinant. Iam verò quis istum *δευροφύλακα* adeo contumacem & impudentem existimet, vt vel minimo Papæ nutui repugnare audeat, cuius amicitiam tanti facit, vt cum omnibus obsequiis demereri studeat? Sed ipsius Buchanani versus elegantissimos præstat hîc adscribere:

*Roma armis terras, ratibusque subegerat undas,
Atque iidem fines orbis & urbis erant.
Restabat calum, sedes perfregit Olympi
Pontificum veterum religiosa cohors.*

At bo

Pontifices
Inferos in
ditionem
suam rede-
gerunt.

*At bona posteritas, ausis ne cedat auitis,
Tartara precipiti tendit ad ima gradu.*

VIII. THEOREMA.

*Princeps sæuitiæ famam negligere debet,
dum modò subditos in obsequio contineat.*

CAESAR Borgia (inquit Machia- De Principe,
cap. 17. uellus) quum sæuus haberetur, sæuitia tamen in ius & ditionem suam redegit Flaminiam totam.

Quare Princeps non admodum de sæuitiæ fama & existimatione laborare debet: dum hac ratione populum in fideli obsequio contineat. Nam seueræ & crudeles Principis animaduersiones priuatim tantùm aliquibus officiunt, quos meruere non debet. & nimia Principum clementiorum lenitas innumera mala, cædes, latrocinia, in ipsorum ditionibus gignit. Adeò Principis indulgentia quàm inclementia publicè nocentior est. Quod Seueri exemplo probari potest. Is enim quum atrox esset, Albinum Nigrumque & eorum amicos maximam partem sustulisset, concedentibus omnibus in eius fidem ac potestatem, Imperium per diu quietum ac tranquillum tenuit.

CAESAR Borgia, sicuti antea vidimus, quum intestabili sauitia omnes propè Italiae principes ex amicis inimicos fecisset, adeo ambiguae firmitatis solo statum suum imposuit, vt patre Papa amisso, ab inimicis circumuentus, ab amicis desertus, ereptis ditionibus quas per iniuriam occupauerat, imminentem pestem latebris vitare coactus sit. Hic tam tragicus exitus plurimum abest ab opinione Machiaueli. Neque enim sauitia, cui facile obfisti poterat, quietam Flaminiae possessionem obtinuit: sed Papa pater ipsius metuebatur, quum opibus viribusque Gallicis ad arbitrium vteretur pro suis, & Christianis principibus, sui formidinem inficeret. Nam ea tempestate nuda Pontificis bullae multo vehementius timebantur, quam hodie vel clauis Petri, vel gladius Pauli, vel fulmina, & anathemata, & quaecumque hominibus terrendis ludibria inuenit. Nam quis hodie haec curaret, quae Romani ipsi rident? Itaque mitum non est, in tanta Papae autoritate, si Caesari Borgiae, Alexandri pontificis parentis sui gratia & viribus Galliae subnixo, Flaminiam occupare licuerit. Atque eius potiunda felicitatem non ex filii sauitia sed fauore patris ortam inde apparuit, quod simulac fauor ille euauit, speciosa illa fortunae ingentis moles tota repente corruit. Quare Machiaueli dogmati planè contrarium oppono, asseueròq. Nullo vitio citius certiusq. quam sauitia euerti à stirpe principatus, nulla virtute melius firmari quam aequitate ac clementia.

Id perspicuis rationibus probare perfacile est.

Borgia A-
lex. Pontifi-
cis opibus &
fauore ni-
xus fastigiū
extulit, non
sauitia sua.

est. Sæuitiam enim vocare solemus quidquid in personas aut in fortunas, sine vlla iuris forma, contra fas, contra æquum & bonum, perpetratur. Vnde sequitur quemadmodum vis iuri & æquitati contraria est, ita Sæuitiam iuri esse contrariam, neq. aliud esse Sæuitiam quàm vim manifestam. Atqui vel ex Philosophorum placitis, Quidquid violentum est quum diuturnum esse nequeat, quæ spes diuturnitatis esse potest in eo statu, qui violenta & immani crudelitate fundatus ac nixus est? Præterea omnibus hominibus odio est inhumana crudelitas: quæ tametsi ad omnes non perueniat, ij tamen quoque à quibus illa iniuriam abstinere metuunt, & exempla in propinquos & necessarios suos edita ad se quoque pertinere & in se verti posse existimant. Metus verò earum amittendarum rerum quas nos primas ducimus, vitæ, fortunatum aut decoris, ingens odium parit: & eorum quæ odimus non tantum excidium optare sed moliri consueuimus. Itaque quum omnes Tyranno, id est sæuo Principi, exitium struunt, quoniam modo is vitabit ne alicunde perniciēs ingruat, & quos singulos spernit, qua ratione vniuersos effugiet? Nam si fortè Dei indulgentia diutius viuat, quare tantam felicitatem & securitatem Deus illi præbet, nisi vt quo elatior est eo cædius corruat? Nam Tyranni viuaces & longæui (sicuti in Tragædiis cernitur) quid aliud egerunt per totum vitæ tempus quàm vt sibi reſteis necerent, patibula defigerent, pugiones & gladios acuerent, & venena miscerent, quibus repentè alius alia leti viâ ipsi aut

aliena manu exstingueretur ante ora populi plaudentis & meritò fieri clamantis? Neque tragici tyrannorum exitus pro fabulis aut poetarum figmentis habendi sunt. Permulta eiusmodi casuum in sauos ac sanguinarios Principes exempla historiæ non minus vera quàm lugubria memorant.

Sæui homines, plerumque timidi.

Pomp. lætus in Mauricio.

Amm. Marcell. lib. 27.

ISTUD quidem plerumque vitium, quod ex impotentia eorum animi oritur qui iracundiæ & vlciscendi libidini moderari nesciunt, numquam in excelsam & generosam indolem sed ferè in naturas timidas, ignauas & degeneres, cadit. Itaque quum Mauricius admonitus esset in somnis, vt ab occulta conspiratione caueret, cuius dux esset Phocas: eique Philippicus gener diceret se nosse eum hominem, neque tale facinus vmquam ausurum: quum, etsi improbus, timidus tamen esset. Propterea (inquit Mauricius) mihi cauendum est: nam qui timidi sunt, postquam scelera ineunt, parcere nesciunt & sæuius agunt. Eiuscemodi truculentiam (vt inquit Marcellinus) vlcus esse animi diuturnum, interdumque perpetuum, prudentes definiunt, nasci ex mentis mollitie consuetum: id afferentes argumento probabili, quòd iracundiores sunt incolumibus languidi, & feminae maribus, & iuuenibus senes, & felicibus ærumnosi. Et de Valentiniano agens, scribit, eum quum natura in iram vehementius efferesceret, ad pauores tamen irritos aliquoties abiectius pallescere solitum & quod nusquam erat inconsideratè metuere. Hæc quidem ira feruidior illi mortis etiam tandem causa fuit: quum in Quadorum

rum legatos vehementius excāduisset. Quare, vt nullius rei rationem habeat Princeps, præterquã valitudinis, respicere tamen seipse debet, nec vquam iræ aut sæuitiæ affuere. quippe hæc vsceribus torrefactis haud diu vivere Principem sinunt. Sed præterea is cogitare debet his vitiis famam magni & generosi animi inquinari, qui Principem decet. nam plerumque ita incidit vt & sæui iracundi Principes, molles quoque atque ignaui sint: generosi & fortes, lenes & humani. Ad hæc, sæuos Principes, numquam ferè bono & miti obitu vitam claudere: Deumque ita merito statuere, quum nemo possit humano sanguine ludere, quin Ius diuinum in primis violet, quo cædes prohibentur: nisi quæ fiunt à Magistratu, sceleribus puniendis Dei iudicium exsequente. Violat præterea Crudelitas Iura naturæ, quum homo hominem & sui similem interimit, quando is quoque instinctus feris à natura datus est, ne in suum genus sæuiant: & è Iuris naturalis præceptis vnum hoc sit, Alterum non lædere. Transgreditur etiam ciuile Ius, quo cædes & homicidia vetantur, pœna capitis constituta. Quis ergo mireretur sæuos & sanguinarios Principes tetrum dirumque finem vitæ habere, qui omnia Iura, naturalia, diuina atque humana, violent?

CAIO Caligula vix alius aut immanior, aut timidior, fuit. Nam in expeditionibus adeo trepidabat metu vt ad solam hostium mentionem cohorresceret. Fortè aliquando in Germania paucos de custodia Germanos traici occulique trans Rhenum iussit: ac sibi post prædium quam-

Suet. in Ca.
lig. cap. 45.
46. 47. 52. 58.
59.

tumultuosissimè adesse hostem nunciari. Quo facto proripuit se cum amicis & parte equitum Prætorianorum in proximam siluam, truncatisque arboribus & in modum tropæorum adornatis, comites & participes victoriæ nouo genere coronarum donauit. Annon erat hoc strenui & generosi Principis facinus? Alia vice, quasi bellum perpetraturus, directâ acie in littore Oceani, ac ballistis machinisque dispositis, nemine gnaro & opinante quidnam cœpturus esset, repente vt conchas legerent, galeasq. & sinus replerent, imperauit: spolia Oceani vocans Capitolio Palatioque debita: & scripsit procuratoribus triumphum apparere quam minima summa, sed quantus numquam alius fuisset, quando in omnium hominum bona ius haberent. Egregiam verò laudem & spolia ampla referens scilicet, ad triumphum meritum festinabat, truncata silua lectisq. ostreis & conchis. Degeneris & ignaui animi hæc signa sunt: quæ sequuntur, sæui. Militem decollandi artificem habebat, qui sæpe in conspectu prædentis vel comessantis quibuscumque è custodia capita amputaret. Multorum adhæc illustrium virorum mortes & singulatim crudeliter facta eius exequi longum & molestum esset. Sed ita bacchantem grassantemque, postquam per triennium illussisset imperio, coniuuati aliquot confoderunt.

Suet. in Nerone cap. 49

IMMANIA Neronis facinora, qui Agrippinam matrem, Britannicum fratrem, Octauiam coniugem, Senecam educatorem, multosq. præterea illustres viros, & ex senatorio ordine, nullo de

lo delectu aut modo adhibito, sustulit, notiora sunt quàm vt à me fusius exponi debeant. Sed non minor in eo ignauia quàm scinitia fuit. Neque enim vllam expeditionē adiit. vtrum omnia militia munia legati strenui ac fortes sanè viri administrabât, dum iste cithara ludicrum in modum canens, & inter histriones aurigâsque pudore vulgato, publicis theatris se imperiûmque dedecorât. Ceterum, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione, numquam timore vacuus. Finis eius nouus & prodigio similis fuit. Nâ quum ab omnibus desertus, circumspiciens latebras, Phaontis liberti sui suburbanum petiisset, vnoquoque hinc inde instante vt quamprimum se impendentibus contumeliis eriperet: modò Sporum hortabatur vt lamentari ac plangere inciperet: modò orabat vt se aliquis ad mortem capessendam exemplo iuaret: interdum segnitiam suam increpabat. Sed equites appropinquantes sentiens, ferrum iugulo adegit, iuuante Epaphrodito à libellis. Qua in morte hoc valdè mirum est quòd qui tot hominibus necem intulerat, reperire neminem potuit, quum maximè opus erat, cuius manu periret. Notabile quoque fuit, quòd qui perfidiam assiduè exercuerat, fidem sibi violatam esse supremas inter voces conquestus sit. Quo magis Tyrannorum secordiam irridere libet, qui quum fidem erga omnes frangant, eandem sibi seruari debere existiment. Nam contra, Tyranni fidem atque obsequium exuere, eumque deserere, nihil aliud est quàm patriæ debitam fidem officiumque præstare.

INHUMANAM crudelitatem. & fædos Com-
 modi Balsiani, que exitus, Principum ignauorum
 & immanium, alio loco memorauimus. Iis ad-
 iungi possunt Didius Iulianus, Heliogabalus,
 Galienus, Maxentius, Philippus, Phocas, Carinus
 Zeno, & alij secordis ingenij Principes, qui nul-
 la re memorabili edita, ob crudelia facta vitam
 ferro aut alia vi amiserunt. Herodis quoque
 aduersus filios immanitas, & Tiberij tristis sæuitia
 eò coniciantur, qui mori volentibus viuendi
 vim adhibebat, & quibusdam custodia traditis,
 non modò studendi solatium adimebat, sed et-
 iam sermonis & colloquij vsum. Huc addantur
 etiam Otho, Vitellius, Domitianus, Macrinus &
 similes, velut exemplaria sæuitiæ ac degeneris a-
 nimi, qui paucos intra dies & ferro omnes extin-
 cti sunt. Sed quia Domitiani mors inter paucas
 insignis est, vt appareat Tyrânos iustam numinis
 vindictam effugere non posse, eam paucis com-
 plectar. Primum igitur tyrannus iste complures
 senatores, in his aliquot consulares, interemit: ex
 quibus Ciuicam, Cerealem, Saluidienũ Orfitum,
 Acilium Glabrimonem, quasi molitores nouarum
 rerum: ceteros leuissima quemque de causa:
 quemadmodum ex Suetonio cognosci licet. Sed
 vt suis quoque vitiis & sceleribus, velut egregiis,
 reuerentiam conciliaret, vecordi arrogantia,
 quum procuratorum suorum nomine forma-
 lem epistolam dictaret, sic incipiebat, *Dominus*
 & *Deus noster sic fieri iubet*. Tandem per hæc ter-
 ribilis & inuisus cunctis, cupido eũ incessit scien-
 di quis se exitus maneret. Ergo quum percontan-
 ti &

Suet. in Tib.
 cap. 61.

Suet. in Do-
 mit. cap. 10
 13. 14. 15. 16. 17

& rimanti fata respondisset Ascletarion mathematicus cum ferro propediem periturum: illum interrogat an sua quoque fata comperisset. Tum ille Artis (inquit) meæ scientia præfagio fore ut breui lacerer à canib. Domitianus ut temeritatem artis coargueret, interfici eū sine mora, & accuratissimè sepeliri iubet. Id quum fieret, euenit ut repentina tempestate deiecto funere, semiustum cadauer discerperent canes: idque ei cœnanti inter ceteras diei fabulas referretur. Itaque hoc Ascletarionis responso casuq. commotus, tum etiam Chaldæorum præfagiis, qui illi pridem annum diemque vltimum vitæ, horam etiam & genus mortis, prædixerant, pavidus semper atque anxius minimis etiam suspicionibus præter modum commouebatur. Tempore quoque periculi suspecti appropinquante, sollicitior in dies, porticum in quib. spatari consueuerat, parietes phengite lapide distinxit: è cuius splendore per imagines quidquid à tergo fieret prouideret. Quo die periit horas requirenti, pro quinta quam metuebat, sexta ex industria nunciata est. His, velut transacto iam periculo, lætūm festinantemque ad corporis curam Parthenius cubiculo præpositus conuertit, nuncians esse qui magnum nescio quid afferret nec differendum. Itaque summotis omnibus, in cubiculum se recepit, atque ibi occisus est. Nam ea ipsa hora Stephanus quidam, sinistrore brachio velut agrolanis fascisque per aliquot dies ad auertendam suspicionem obuoluto, professus conspirationis indicium, & ob hoc admissus, legenti traditum

abs se libellum & attonito suffodit inguina, Saucium ac repugnantem adorti liberti & domesticorum intimi, qui coniurationis participes erant, vulneribus confoderunt. Exemplum hoc insigne est, nulla humana prudentia aut providentia Deum impediri posse quominus in tyrannos iudicia sua exsequatur. Ac si quis fortè roget, quoniam modo Domitiano mortis quoque horam Chaldaei & mathematici prædicere potuerint: Respondeo, eos neque certa aliqua arte neque scientia id prænuntiasse: sed Satanam significasse coniuratis vana diuinatione fatalem Domitiano horam, quo illis subderet animos ad tantum suscipiendum facinus, crederentq. astra & cælum ipsorum cæptis futura. In primis tamen Deum ipsum (qui ad peragenda iudicia sua quibuscumque libet instrumentis utitur) efficaciam erroris dedisse Satanae. Idem propè euentus vaticinium mortis Caracallæ sequutus est. Nam id Macrinum ad maturandam eius cædem impulit, cui ea res non antè in mentem venerat, neque ventura erat, nisi ea diuinatio illum eò pertraxisset.

Comin. lib.
7. cap. 2

NEQUE hîc omittenda est insignis historia quam sua ætate accidisse Cominaeus memorat. Alphonfus, Ferdinandi filius, Neapolis & Siciliae rex erat, patris pessimi proles pessima. Erat enim Ferdinandus Alfonsi Aragoniæ regis filius illegitimus, truculento ingenio, neque magnæ tantum sed & callidæ inopinataque scruitia. Nam & inter epulas quum hilaritatem præ se ferret, iubebat homines comprehendi, & incautos opprimebat. Deniq. nihil erat in eo humani, nihil æqui, ni
hil

hil misericordiae erga populum: neq. tantum profunda auaritia erat, sed etiam sordida. Patris ingenium referebat Alphonfus, non minus quam ille crudelis, libidinosus, impius. Ab eius patre nobilitas prope omnis defecerat, paulo ante Caroli VII. expeditionem: qui quum extremum auxilium diu frustra expectassent, in gratiam redire, & ex ipsis nonnulli, quum Neapolim reuertissent, per fidem circumuenti, ab eo circiter vigintiquatuor capti sunt. Eos à Ferdinandi morte Alphonfus necauit omnes, & in his Rhosana principem, qui Ferdinandi sororem in matrimonio habebat, & iam totos viginti quinque annos fuerat in vinculis, quod contra fidem datam à Ferdinando coniectus fuerat. Crudelitatis eius administer erat quidam Numida, homo barbarus & ferus, quem perpetrata caede domum dimisit ut facinus illud in occulto maneret. Itaq. Cominaeus non dubitat affirmare miserabilem vtriusq. exitum post Neapolitani regni iacturam, fuisse plagam illis à Deo inflictam, ut reliqui Principes omnes ipsum reuereri discant, & eius praecipis obsequi. Ferdinandus enim (inquit) quum videret à Gallis impendere sibi tantum discrimen, magno opere angebatur animo, & evehementius, quo magis de sua filisq. turpitudine cogitabat, & quod iustio rem populi erga se offensam norat. Itaque periculi magnitudinem intelligens, per legatos Regem retinere in Gallia, & ab eo pacem impetrare, omni ope tetavit: i. aureorum millia in vestigal annuum pollicitus: paratus etiam fidem & iurandum praestare, & regnum eius beneficio acceptum ferre.

Sed quum videret omnem spem pacis incisam, & popularium in se odia, morbo ex ægritudine animi correptus supremum diem expleuit. Alphonfus autem, qui per omnem vitam adeo immanis fuerat, & adeo magnum armorum usum habebat vt de toto bello paulo antè contemptim loqueretur, sua sponte priusquam Rex Roma degrederetur, administrationem omnem deposuit: tantusque eum timor incessit, vt noctu perpetuò exclamaret, audire se aduentantes Gallos, & non homines tantum, sed arbores etiam & saxa, nomen Gallicum sonare. Filio itaque Ferdinando, qui populo acceptior erat, rege inaugurato, fugam in Siciliam adornat. Et quæ tanta subitæ consternationis causa? Nemo crudelis (inquit Cominæus) vir fortis & animosus esse potest, vt in Nerone & aliis tyrannis videre est. Erat autem tam exanimatus vt socru tridui spacium ac moram petente ad res colligendas, responderit, nisi pateretur se discedere eiecturum sese per fenestram: Et, Nonne auditis (aiebat) omnes inclamantes nomen Gallicum? Sic perterritus cum paucis profugit, relictis omnibus fortunis, & preciosissima supellectili in arce Neapolis: neque quidquam secum asportauit præter paucas pecunias, & malam conscientiam, quæ ipsius animum dies noctesque vexabat. Habebat in animo migrare in Hispanias & Valentia quoddam vitæ monasticæ genus amplecti, sed calculo grauissimè conflictatus paulo post vita excessit. Interea nobilitate & populo à Ferdinando deficiente, Carolus Rex intra paucos

dies

dies Neapolitano regno potitur, nequid huic
tragœdiæ deesset: cuius extremus actus fuit Fer-
dinãdi minoris mors, qui febre & diarrhœa cor-
reptus aliquanto pòst interiit. Ita vix expleto
biennij spatio, tres Neapolitanos Reges, Al-
phonsum & duos Ferdinandos, propter sæuitiã,
perfidiam, impietatem, & feritatem erga subdi-
tos, Deus seuerissimè ultus est.

SIMILES pœnas exegit Deus iustus scelerum. Comin. li. 6.
cap. 9.
Bellaius li. 1.
Comm.
vindex à Richardo Angliæ sæuo & immiti rege,
Edvvardi IIII. fratre. Edvvardus enim quatuor
liberos, duos mares, totidem feminas, paruos ad-
modum moriens quum relinqueret, iis educato-
rem tutorémque Richardum ducem Cloestrie,
fratrem, testamento instituit. Is quo sibi ad Re-
gnum per scelus viam faceret, duos nepotes viri-
lem fratris stirpem interimit, rumore sparso in
vulgus illos ex ponte quodam præcipientes flumi-
ne abreptos periisse. Fratris filias monasterio in-
cludit, spurias esse causatus: quòd (vti aiebat) pa-
ter earum Edvvardus non potuerat iustum & le-
gitimum matrimonium cum earum matre con-
trahere. Quippe ipsum antè promississe se ductu-
rum nobilem quamdam feminam (quam ille no-
minabat) præsentè Basensi episcopo, qui ita esse
testaretur, & pacta promissãque inter eos in suis
manibus facta esse diceret. Ita Richardus, subla-
tis Edvvardi liberis, viribus & opibus subnixus,
Angliæ Regnum inuadit. Ac quum multi proce-
res de tam atroci sæuitia (vt fit) questi essent, no-
uus iste tyrannus quoscumque libero conquestu
voces aduersum se ac tyrannidem misisse intelle-

xit, eos diuersis suppliciis extinxit. Ita fundato statu, quietem tamē quam sperabat, diu non obtinuit. Deus enim illi excitauit aduersarium, Comitem Richemontium, qui Eboracensi ex familia erat, paruis opibus, nec viribus nec pecunia instructum, & paulo antè in Britannia captiuum. Illum aliquot Angliæ proceres occultis nunciis cohortati sunt: veniret intrepidè in Angliam: si posset duobus aut tribus millibus militum portum aliquem tenere, populū vniuersum illius futurum, regnūque Angliæ in ipsius manus daturum. Comes Carolus VIII. adit: impetrat, & eius permisso conscribit in Normania milites. Itaque tribus fermè millibus in naues impositis, portum Dubrensem petit, vbi cum quadraginta millium exercitu hostis aduentum Richardus expectabat. Sed non sine Dei numine, qui omnem expeditionem regebat, classis vento abrepta & Calesium delata est. Ibi copiæ omnes sine vllō tumultu, nullo impediēte, in terram expositæ sunt. Biduo post, vulgata ipsius aduētus fama, qui eum acciuerant, viribus cum eo iunctis Londinum rectā ire statuunt. Richardus è diuerso, quadraginta aut quinquaginta armatorum millia trahens, in hostem pergīt: eique Londinum tendēti, cum exercitu sit obuius. Quum tam propè essent acies vt manum conferere possent, plurimi è Richardi exercitū ad Comitem transfugiunt. Rex tamen (qui nullā tuendi sui status nisi in victoria spem habebat) pugnae fortunam experiri statuit, & in eo certamine occubuit. Comes victoria potitus, tyranno interfecto, Londinum pergīt: è mona-

monasterio Edvardi Regis filias extrahit: & maiore in coniugem ducta, Angliæ Rex designatur. Is fuit Henricus VII. serenissimæ Anglorum reginæ Elisabethæ auus.

ALPHONSVS XI, Castellæ Rex (qui regnum Froff. lib. 1.
cap. 230. 231.
241. 242. 243.
inuit anno 1310. & quadraginta annos regnavit) regni hereditatem reliquit Petro filio legitimo, & Henrico ex concubina orto. Petrus, quum sæuo ingenio esset, multa nefanda admisit: Blancam coniugem, reginæ Galliæ sororem: tum fratris Henrici matrem, necavit: postremò multos Castellæ proceres quosdam exilio quosdam morte adfecit. Quibus facinoribus in odium omnium subditorum & finitimorum incidit. Itaque Henricus, iure legitimi filii familiâs à Papa impetrato nobilitatis Castellæ impulsu & Caroli Sapientis Galliæ Regis ope (qui illi egregium exercitum, ductoribus Ioanne Borbonio & Bertrando Guesclino, in subsidium misit) Petrum Castellæ regno expulit. Eum princeps Cambriæ, quum in regnum restituisset, hortatus est ut omnibus qui aduersus eum arma tulerant ignoscere vellet, clementiâque uti erga subditos. Is recepit se facturum: sed iniuria & exilio efferatus odium & vltionem explere ante promissa habuit. Interea Henricus Regis Galliæ openouo conscripto exercitu, in Castellam improuisus irrupit: Petrus, cum paucis & incompositis in aciem progressus, prope Montelium magna parte copiarum amissa funditur, & ab Henrico ipso obtruncatur. Quo facto, quietum Henrico regnum Castellæ relictum: Petrus sauitia peruicaci præ-

ceps datus est.

Tot exemplis, quæ commemorauimus, edoceri Princeps potest (nisi planè iudicij expers sit) quàm exitialis sit Machiaueli doctrina quæ Principem ad sæuitiam erudit. Quippe neque Principes truces diu posse regnare, neque iudicia Dei vniquam truculentiam deserere, sed per violentas mortes & omne pœnarum genus in eam grafari, omnium atatum experientia didicimus & quotidie discimus. Machiauel, confirmandæ suæ doctrinæ exemplum. Seueri affert, qui immitis & sanguinarius, rei Romanæ tamen arbitrium duodeuiginti circiter annos obtinuit, & in lectulo placida morte defunctus est. Sed (vt hæc ego refellam) Seueri crudelitatem rerum temporumque status aliquatùm excusat. Quum enim competitors haberet Albinum & Nigrum, nobiliores, & quib. plures amici essent: necessariò, vt eorum opes frangeret, amicos eorum tollendos sibi esse existimauit. Plurimis tamen Albinianis pepercit, & eos sibi reconciliauit. Præterea multa sæuè asperèque exercuit vt Pertinacis optimi principis mortem vlcisceretur. Cæterum quum multas haberet egregij Principis dotes, odium sæuitiæ virtutes eius deprecabantur. Nihilò tamen mitiorem exitum quàm ceteri sæui principes nactus est. Nam (vt scribit Herod.) non minus merore quàm morbo consumtus est, quod filios capitalib. odiis inter se dissidètes in concordiam redigere non posset, & Balsianum natu maiorem patricidij manifestum tolerare cogeretur. Præterea in eo Deus Seueri crudelitatem seuerè

Dion. in Se-
uero. He-
rod. lib. j.

ultus

virtus est: quòd quum omni genere sæuitiæ funda-
tum Imperium firmum suæ stirpi traditurum se-
speraret, spe sua deceptus est. Siquidem ex duo-
bus eius filiis alter alterum interemit: neque
Balsianus diu post Getam, & à Macrino interfe-
ctus, nulla stirpe relicta, interiit. Quare neque
Seueri exemplum Machiavelli doctrinam satis
inuat: neque eo vnico innumera alia eaque con-
traria vinci debent. Quippe non ex eo quod raro
contingit, sed ex pluribus & frequentibus exem-
plis, certa regula constituenda est.

NON tantum fœdæ sed exitiosæ quoque cru-
delitatis fuit facinus, quod ausus est Ioannes Bur-
gundiæ dux aduersus Ducem Aurelianum vnicum
Regis fratrem. Nam ea multos mortales in Gal-
lia, postremò ipsum quoque autorem, exstinxit,
eadem ratione qua Ducem Aurelianum sustule-
rat. Sed quod ipso facinore prodigiosius fuit, au-
sus est Dux defendere iure à se eam eadem esse
factam: immò doctorem Theologum reperit (ei
Ioanni Paruo nomen erat) qui theologicis argu-
mentis facinus illud pulchrum, laude ac præmio
dignum esse, sine vlllo pudore contenderet. Habet
equidem nostra hæc ætas multos eiusmodi do-
ctores lagenarios, patronos & defensores scele-
rum. Sed vt is tandem mendacij & calumniæ
conuictus, & eius *deus* hæreseos damnatæ sunt,
ita Dominus similia hodie ausos simili exitio in-
uoluet. Verum, vt asinum ex auriculis agnosca-
mus, eius orationem innectere infrà libuit.

IOANNES ergo Burgundiæ Dux, quum
Lutetiæ vi & armis plus posset, vt eadem abs se

Monstrel,
lib. 1. cap. 38.
39. 112.

factam purgaret, conuentum habere instituit. Ei concilio interfuere, Delphinus, Siciliae rex, Cardinalis Barius, Biturigum, Britanniae & Lotharingiae duces, plurimi Comites, Barones, Proceres, Rector Academiae Parisiensis, & multi cum eo Doctores, docti viri, & ciues. Eò introductus per accensum magister Ioannes Paruus Doctor theologus, in conspectum totius cœtus productus est vt Ducis Burgundiae iustificationes exponeret. Silentio igitur ab omnibus facto, eiusce modi orationem exorsus est: Dux Burgundiae Princeps meus (præstantissimi viri) Comes Flandriae & Artesij, bis Franciae Par & Parium Decanus, Regiam Maiestatem summum suum Principem adiit, vt ei cum omni reuerentia fidem & obsequium exhibeat: sicuti quadruplici obligatione ei præstare tenetur, vt Doctores Theologiae, Iuris Canonici & Civilis, vulgò definiunt. Earum obligationum prima est, Proximi erga proximum: altera, Propinqui aduersus propinquum: tertia, Vassalli erga Seniores & patronum: quarta, non modò vetat ne subditus Principem offendat, sed iubet quoque vt iniurias illi factas propulset. Sunt & aliae obligationes quæ illum Regi deuinciunt, nempe quòd Rex tantum Duci Burgundiae tribuerit vt eius filiam Delphino filio suo, suam quoque filiam Michaelam eius filio, iungi voluerit. Et vt dicit D. Gregorius, *Quam crescunt dona, crescunt rationes donorum.* Hæ omnes obligationes Ducem Burgundiae mouerunt vt Aurelianum ducem nuper mortuum tolleret. Quippe hoc facinus summo Regis ipsius, liberorum

Oratio Doctoris Theologi, iniustam eadem defendentis.

liberorum eius, & totius Regni bono, perpetratum est: sicuti ego ita perspicuè demonstrabo ut me omnibus satisfacturum putem. Dux enim Burgundia mihi expressio mandato onus hoc imposuit, iussitq. ut iustificationem suam vobis exponerem. Quod quidem duabus de causis illi negare non ausus sum. Primò propter iusiurandum quo ante tres annos operam meam illi obstrinxi. Secundò, quia annum stipèdium bonum & opimum mihi attribuit, quo studia mea fouerem: quum consideraret mihi tenuis admodum reditus sacerdotium obtigisse. Sed quum rem ipsam mecum reputo, de qua coram illustri hoc cœtu agere institui, toto animo contremisco. Nam agnosco me esse exigui ingenij, imbecillæ mentis & nullius memoriæ, immò quidquid etiam iudicij habere consueueram, id totum me deseruit. Itaq. nihil ad eam ré video superesse consilij aut re medij nisi ut Deo creatori, gloriosæ ipsius matri, & domino meo B. Ioanni Euangelistæ, theologorum principi, memet commendem. Fortè autem mihi dixerit aliquis non esse Theologi sed Iurisconsulti dictam iustificationem peragere. Cui ego respondeo, Mihi quidem hoc non conuenire, qui nec Iurisperitus nec Theologus sum, sed imperitus & rudis homo, quem ingenium & memoria deficiunt: posse tamen defendi, Doctoris theologi esse munus, domino & patrono suo patrocinari, & verum profiteri. Nemo igitur mirari debet, si quamuis imperitam linguam meam Principi & mæcenati meo commodo, qui me fouit, & Deo fauente, porrò etiam fouebit. Nam

difficillimo ipsius & maximè necessario tempore hanc ego illi operam do, vt si qui eam ob rem me accusent, mihi valdè ipsi peccare videantur. Quamobrem vt eam Iustificationem ordiar, thema & argumentum mihi desumam ex eo quod dicit D. Paulus. *Radix omnium malorum Cupiditas quam quidam appetentes errauerunt à fide.* Hæc verba habentur I. ad Tim. sexto. Posset hîc mihi opponi, Superbiam omnium malorum esse radicem, quia omnium peccatorum primum est, & Lucifer ambitione è cælis ad inferos præceptus datus est: tum quia 10. cap. Ecclesiastici scriptum est, *Initium omnis peccati superbia.* Posset igitur ex eo loco argui, Cupiditatem non esse radicem. Sed respondeo, tres esse Cupiditatis species: Vnam Honorum, alterâ Diuitiarum, tertiam Voluptatum. Atqui primâ species Superbiam complectitur. Ergo, &c. ista Honoris cupiditas vanam etiam gloriam, iram, odium, inuidiam, in se continet. Itaque qui ea libidine ducitur, vana quoque gloria ardet & ira aduersus dominum suum, cuius locum tenere vellet: simulque eum odio & inuidia prosequitur. Ea omnia crimina simul colligata, quæ à Cupiditate oriuntur, quum aduersus Principem commissa sunt, læsæ Maiestatis vocantur. quo criminum genere nullum grauius est. Hoc primum caput sit mei thematis, Dominam cupiditatem radicem esse omnium malorum. Secundò, Homines perfidos reddit. Nam dominandi libidine, contra fidem & sacramentum, quiduis moliuntur in Principem. Porro vt Iustificationem Domini mei Ducis Burgundiz
ordine

ordine & via qua decet exsequar, locum illum de Cupiditate quem citavi pro maiori propositione mihi sumam: inde ad minorem seu assumptionem veniam, postremò ad conclusionem.

Quo facilius Maiorem probem, substernere mihi libet Octo veritates principales, veluti fundamenta totius defensionis: iis adiungere octo alias conclusiones tamquam corollaria, quibus velut columnis, innitatur Domini mei Ducis iustificatio.

PRIMA Veritas est, Omnem subditum aut vassallum qui cupiditate adductus machinatur perniciem Regi & principi suo ut illum imperio & vita exuat, lesa Maiestatis crimine teneri & duplici morte dignum esse, prima videlicet & secunda. Id ex eo probo, quòd omnis subditus & cliens fidem frangens Principi, peccatum mortale admittit. Ergo, &c. Item probo ex D. Gregorio, *Tyrannus (inquit) est propriè qui non dominus reputatur, non iuste principatur, aut non principatu decoratur.* Item ex D. Ioanne Euang. *Qui vivit (inquit) non morietur, nec ledetur à morte secunda:* id est, qui Cupiditatem & tres eius filias, Iram, inimicitiam & invidiam, vicerit, numquam æternum damnabitur. Lepida
glossa.

SECUNDA Veritas, Quo in crimine vassallus aut subditus duplicem mortem meretur, vassallum tamen maiori supplicio dignum esse quàm simplicem subditum: Baronem maiori quàm simplicem vassallum, Comitem quàm Baronem, Ducem quàm Comitem, & Regis propinquum quàm Externum. Id ex eo probo, quòd inter mul

tos gradus maior est obligatio Ducis aut consanguinei Regis erga Regem, quam vel Comitis, vel Baronis, vel Vassalli. Ergo crescere quoque debet supplicium. nam quum gradus obligationum & prerogatiuæ respondeant gradibus poenarum: quo illæ maiores sunt, hæ quoque grauior esse debent. Sed & alio argumento enuntiatum istud probo: Maius scādalum est, quum Dux aliquis aut regis stirpis Princeps, perniciem Regi aut ipsius statui molitur, quam si idem tentaret vilis subditus. Ergo quo maius est offendiculum, eo atrociorẽ poenam esse oportet. Tertiõ, quum maius periculum imminet à potenti quam ab humili: ergo remedium, id est supplicium, maius esse decet, vt cohibeantur nobiles & potentes ne Satanæ & Cupiditati seruiant.

TERCIA veritas erit; Quum vassallus Maiestatis reus, duplicis mortis poenæ sese obstringat, licere vnique subdito, ex legibus moralibus, naturalibus & diuinis, absque villo mandato perfidum illum hominem interficere: neque tantum id licitum esse, sed etiam honestum & meritorium. Hanc veritatem XII rationibus confirmo, in honorem sacrosanctæ Theologiæ. Prima est Doctoris qui in secundum librum Magistri Sentent. sic scripsit, *Qui ad liberationem patriæ Tyrannum occidit, premium accipit, & facit opus laudabile & meritorium.* Secunda auctoritas est Doctoris Salcebræ, qui in libro suo Policratum sic dicit, *Amico adulari non licet sed aurem tyranni mulcere licitum est. quia ei licet adulari quem licet occidere.* Tertia est multorum Theologorum, quos in
vnum

vnum acervum colligam, ne trium numerum excedam, Richardi videlicet Myvillei, Alexandri Hallensis, & Astensis, qui dictam conclusionem tuentur. Maioris confirmationis causa adiungo autoritatem D. Petri qui dicit, *Subditus estote Regi quasi præcellentis*. Tres posteriores meæ rationes nituntur autoritate trium Philosophorum moralium. Prima, *Licetum & laudabile est cuilibet subditorum Tyrannum occidere*. Secunda est M. Tullij qui scribit in Officiis, Iulij Cæsaris interfectores dignos esse laude, propterea quòd is Romæ principatum per tyrannidem inuassisset. Tertia Boccacij est, qui dicit Licere coniurationem facere & arma capere aduersus Tyrannum, & rem esse sanctissimam & maximè necessariam: neque Tyrannum Regis aut Principis nomen mereri: nec Tyranni cæde vllum Deo gratius esse sacrificium. Huic subiungam autoritatem Iurisperitorum. Sed quia ego non sum Legista, leges ipsas non proferam, sententiam earum tantum exponam. Nam duos tantum annos Iuri civili & canonico dedi operam, idque ante viginti annos: itaque non nisi pauca admodum discere mihi licuit, & pauca etiam illa longo temporis spatio effluerunt. Prima autoritas è Iure civili hæc est: *Posse iure occidi equestri ordinis & militiæ desertores*. Quis verò desertor militiæ iustius vocandus est quàm qui Regem deserit, qui summus equitum & militiæ imperator est? Secunda, *Licere cuius grassatores necare, qui itinera infestant*. Ergo Tyrannum interimere, qui assidue infidiatur legitimo Principi, Tertia, *Licere latro-*

nem noctu domi suæ deprehensum occidere. Ergo multo iustius Tyrannū, qui dies & noctes Principi exitiū struit. Venio nūc ad testimonia Scripturæ. Primam autoritatem suppeditat exemplum Moſis, qui sine autoritate Ægyptium sua manū interfecit. Tum enim Moſes nullam Iudicis aut Magistratus autoritatem habebat in populum, quæ illi quadraginta annis post illud facinus data est. Secunda petitur ab exemplo Phinees, qui sine vilo imperio occidit ducem Zambri, quod cum Saracena sese miscuisset: ex quo facto præmium triplex adeptus est, videlicet Amorem, Laudem & Diuitias. Tertia autoritas ducitur à S. Michael Archangelo, qui sine Dei mandato aut alterius cuiusquam Luciferum tyrannum interemit, Deo principi suo infidelem, & ipsius principatum inuadere molientem. Itaque S. Michael triplici præmio liberaliter decoratus est, Honore videlicet, Amore, & Diuitiis. Amore, quia illum Deus supra ceteros Angelos amat. Honore, quia Deus illum cælestis exercitus perpetuum principem constituit. Diuitiis, quia Deus tantas illi opes largitus est quantas habere voluit, & efferre potuit. Ita ergo ritè probata est tertia mea Veritas, & confirmata XII. rationibus in nomine XII. Apostolorum: quarum rationum tres à Theologis petitæ sunt, tres à philosophis Moralibus, tres à Iurisconsultis, tres postremæ à Scriptura. Ita ternæ semper incedunt.

QVARTA mea Veritas talis est. Multo magis meritorium & honestum est Tyrannum occidi à consanguineo Regis quàm ab externo: & à Duce quàm

quàm à Comite: & à Barone quàm à simplici vas-
sallo. Ita enim melius elucet interfectoris obe-
dientia & caritas erga Principem: & magis hono-
rificum est Regi, defendi à nobili quàm ab obscu-
ro & tenui homine.

QVINTA mea Veritas, Pacificationes, pro-
missa, sacramenta, fœdera, non debere seruari, si
ex iis Princeps aut Respubl. detrimentum acci-
pian: quippe ea seruando leges morales & diui-
nas violari. Eam sic confirmo. Quoties duæ obli-
gationes contrariæ concurrunt, maior seruanda
est & abiicienda minor. Atqui in casu proposito,
obligatio erga Principem & Rempubl. maior
est omni Iure iurando, promisso & fœdere. Ergo,
&c. Iterum sic arguo. Quoties aliquis melius &
amplius aliquid facit quàm quod iurauit se factu-
rum, periurij non tenetur. sicuti disertè dicit Ma-
gister Sent. 3. libr. distinct. vltima. Atqui in casu
proposito, satius est occidere tyrannum, etiam si
quis iurauerit non occisurum, quàm vitam ei con-
cedere: sicuti suprâ demonstratum est. Ergo ne-
que improbi neque periuri hominis est Tyran-
num occidisse, etiam contra promissum, contra
iusiurandum aut fœdus cum eo ictum.

SIXTA Veritas. Si fortè eiusmodi pacta,
conuenta, promissa, fœdera, vni stipulantium
damnosa sint, non tenetur iis seruandis. Hanc ita
confirmo: *Finis præcepti, est Caritas*, inquit Apo-
stolus. Atqui prima Caritas incipit à nobis. Er-
go præceptum fidei in promissis &c. seruandæ
negligi debet, si contrarium est charitati quam
debemus habere erga nosmetipsos. Iuxta id quod

vulgò fertur, *Frangenti fidem fides frangatur eidem.*

VII Veritas. Licitum & meritorium est cuique subdito Tyrānum dolo & infidiis necare, ac dissimulare vt id facere possit. Quod primū testimonio superius citato Boccacij probo, Adhęc exemplo regis Iehu, qui simulauit se probare religionem Baalis, vt sacerdotes comprehenderet: & ex eo laudatur. Item exemplo Ioiada, qui per infidias Athaliam interfici fecit: vnde etiam cōmēdatur. Præterea factō Iudith, quæ Holophernem dissimulando & illecebris irretiuit: & laudis præmium tulit. Nullus sanè conuenientior & dignior tyrannis potest contingere exitus, quàm si dolo & infidiis tollantur.

VIII Veritas. Quicumq; subditus, libidine inuadendi principatus, Principi exitium machinatur adhibita Necromantia & dæmonum inuocatione, fidem Catholicam corrumpit, & duplici morte, prima & secunda, dignus est. Nam (vt D. Bonauentura lib. 2. distinct. 6. scribit) numquam Diabolus istorum hominum voluntati obsequitur, quin primū idololatria & infidelitas in iis mixtæ sint. Quemadmodum enim diuinorum miraculorum operationem fides multū adiuuat: ita ad diabolicorum operum effectiōnem infidelitas necessaria est.

IX OCTO Veritates, seu vera enunciata, satis superque à me confirmata sunt: sequuntur octo Corollaria. Primum est: Siquos eiusmodi dæmonum inuocatores, proditores & Regi infideles in vincula coniectos, aliquis particeps scelerum aut minister liberet, pari cum illis pœna puniri debet.

debet, morte videl. prima & secunda. **II.** Omnis subditus qui cum altero paciscitur, vt Principem suum veneno tollat, etiamsi effectus consilium non sequatur, capitali tamen pœna dignus est. **III.** Omnis subditus qui per speciem ludicri vestibus Principem suum induit, & ignem iniicit vt eum exurat, duplicem quoque mortem meretur. **IIII.** Omnis subditus qui fœdus facit cum capitalibus Regni & Regis hostibus, capitis reus est. **V.** Omnis subditus qui clanculum inter Regem ac Reginã simultates ferit, Regine suadês vt cum liberis Regno excedat, quasi Rex eam odio habeat, & suam ea in re operam offerens, capite plecti debet. **VI.** Omnis subditus qui Papæ falsa scribit, atq. illi suadere conatur Principem suum minimè regno idoneum esse, neque aded ipsius filios post eum, morte quoque dignus est. **VII.** Tyrannus qui concordiam Ecclesiæ impedit, & Cleri consultationes ad vtilitatem Ecclesiæ, pro hæretico & schismatico puniri debet, & dignus est cui terra dehiscat, vt eum absorbeat, sicuti Core, Datham & Abiron. **VIII.** Subditus qui veneficis mortem Principi & liberis eius machinatur, capitis pœnam quoque meretur. Postremum hoc erit: Omnis subditus qui militibus immisis populum vexat & agros Principis sui populatur: quique pecunias exigit & erogat pro libidine, & iis abutitur ad fœdera cum hostib. Principis sui facienda, puniri debet tamquam tyrannus morte prima & secunda. Atque hîc maioris meæ finis sit.

Nunc vt minorem meam declarem, demon-

strandum mihi est, defunctum Ludouicum nuper ducem Aurel. adeo fuisse accensum cupiditate honorum & diuitiarum, vt conatus sit, instinctu Diaboli, Regi fratri suo & filiis eius Principatum Gallię eripere. His autem artibus vsus est. Quum nactus esset monachum apostatam magicę artis peritum, ei dedit anulum & ensẽ, vt ea consecraret Diabolo. Monachus in solitudinem profectus, abiectis ponẽ rubum vestibus, sola interula tectus & in genua procumbẽs, dæmonas inuocare cœpit. Confestim apparuere duo dæmones fusco subuiridi amicti, quorum alter Hernias, alter Estramanus, dicebatur. Illis tantum honoris & venerationis exhibuit, vt nemo maiorem Deo ipsi deferre queat. Tum eorum alter anulum arripuit, alter ensẽ: deinde euanuerunt: monachus abiit. Aliquanto post eundem in locum redit, & anulum reperit qui colorem rubrum acceperat, & ensẽ: quibus Dux regem exurere cogitabat. Sed Dei auxilio & Biturigum Burgundięque ducissarum ope Rex periculũ euasit. Præterea Dux Aurel. scedus inuit cũ duce Lanclastrię, qui & ipse dolos necebat Richardo regi Anglię principi suo, quos ad exitum perduxit. Adhęc molitus est Reginam & eius liberos capere, vt postquam in suum ducatum Luxemburgensem deduxisset, de iis pro arbitrio statueret. Sed Reginę id persuadere non potuit. Idem venenato pomo Delphinum tollere conatus est: sed quum illud puero cuidam commississet, addito mandato ne id vlli præterquã Delphino traderet: fortẽ puer illud pomum vni ex Ducis

Ducis Aurel. filiis obtulit: qui ex eo mortuus est. Idem semper Papæ fauit in exportandis è Regno pecuniis: vt videl. Papa in eius gratiam pronunciatet Regem & eius stirpem minimè esse idoneos ad regni administratione: & ad eum Regni hereditatem trāsferret. Idem 14. aut 15. annorum spatio milites diuersis locis habuit, quibus nihil pensi erat quàm populum vexare, rapere, prædas agere, feminas & virgines stuprare. Præter hæc, multa alia crimina & scelera admisit, quæ tempore & loco opportuno dux Burgund. exponet.

QVAMOBREM inde satis consequitur Dominum Ducem Burgundiæ à nemine iure posse accusari ob cædera ducis Aurel. Immo debere hoc factum ita Regi probari, vt illud ratum auctoritate sua esse iubeat, quantum opus fuerit. Ad hæc quoque triplici præmio remunerandus est, Amore videl. Honore & Diuitiis, sicut honorati fuerunt S. Michael Archangelus, & vir fortis Phinees. Hoc est (quantum ego rudi meo & crasso ingenio capere possum) debet Dominus noster Rex multo magis quàm antea Ducē Burgundiæ diligere, amplecti & multo magis honorificè de eo existimare: ac de eare promulgare litteras per vniuersum Regnum. Deus vtinam ita faxit, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

HÆC est in summa oratio venerabilis istius Doctoris (cui ne verbum quidem addidi: detraxi tantum nescio quas longas allegationes & odiosè repetitas) ex qua facilè apparet quàm crassum fuerit animal iste Magister noster, pretio conductus ad defendendum & iustificandum tam exse-

crabile facinus. Ceterum quum tam elegans oratio Episcopi Parisiensis, Doctorum Sorbonicæ facult. & Inquisitoris fidei, examini subiecta esset sequentes Conclusiones hæreseos notatæ sunt. Tyrannus potest à vassallo & subdito interfici, absque imperio magistratus. S. Michael Luciferum interfecit sine Dei mandato. Phinees occidit Zambri, absq. Dei iussu. Moses trucidauit Ægyptium absq. Dei mandato. Iudith non peccauit quum Holopherni blandiretur: nec Iehu, quum fingeret se velle colere Baal. Periurium non semper est, quum quis facit quod iurauit se non facturum. Hos articulos quum dicti censores hæreseos notassent, cremandos publicè censuit magistratus cum ossibus magistri Parui. nam is tum Hefdini mortem obierat. Cremati ergo fuerunt publicè articuli: sed Parui ossa haberi non poterunt, quòd dux Burgundiæ Hefdino potiretur.

PRŌDIGIOSVM planè & detestandum est existere homines, qui similia scelera & cædes ex composito perpetratas, sine vlla iuris specie, phaleratis rationibus tueri audeant. Quid est enim, tenebras lucem vocare, nefanda extollere, omne honesti & turpis, iusti & iniusti, à Deo & natura ipsa fixum discrimen euellere, si hoc non est?

NUNC posteaquam abundè docui Sæuitiam semper exitiosam esse Principi, quidquid contra nugetur iste: opportunum esset vicissim demonstrare, Clementiam & bonitatem veras esse artes quibus Principis status fundari & conseruari possit. Sed quia alius erit commodior de eo disserendi locus, properemus ad alia.

IX. THEOREMA.

Utilius est Principi, metui quàm amari.

HOMINES (inquit Machiauellus) Cap. 17. de
Principe. amant suo arbitrio, metunt verò arbitrio Principis. Ita q. Princeps, si sapiat, eo niti debet quod ex ipso, non eo quod ex aliis, pēdet. Si Princeps posset vtrumque simul assequi, metui videlicet & diligi, melius haud dubiè ita esset. Sed quum sit difficillimum vtrumque completi, multo timeri quàm amari tutius est.

HOC Theorema non aliunde ortum est quàm ex veteri tyrannorum sentētia, quæ in prouerbum venit, *Oderint dum metuant.* Tragicum illud verbū Caligula subinde iactabat, itaque per totum imperij tempus tam atrociter illud reipsa exercuit, vt non alium finē cōsequutus sit quàm quo perire solēt eiusmodi Principes, qui metui quàm diligi malunt, sicuti alio loco tradidimus. Tiberius eius prouerbij asperitatem ita mollire conatus est, vt quum metum sui non probaret, odium tamen minimè deprecaretur. Identidem enim dicere consueuerat, *Oderint dum probent.* Sed is perperam videtur odium cū probatione iunxisse. Nam quod homines oderunt, haud libenter probant: nec quod probant, oderunt. Ceterum eiusmodi dicta, *Oderint dum metuant, & Oderint dum*

Suet. in Calig. ca. 30. & in Neron. c. 37. & in Tib. c. 39.

proben, symbola sunt Tyrannis attribui ferè solita, & ab illis re ipsa vsurpata. Nero, quum propter immanitatem omnibus terrori esset, inflatus tantis successibus negabat quemquam Principum scisse quid sibi liceret. Verùm tandem tam execrandæ licentiæ pœnas exsoluit, seròque didicit summam potestatem in libidinem versam, odium ingens ab atenti pàrere, ex odio perniciem atq. exitium nasci. Idem Caligulæ euenit, idem Tiberio. idem euenit atque eueniet omnibus qui metui potius cū odio quàm cum beneuolentia volent.

» PRINCEPS (inquit Machiau.) pro arbitrio suo
 » & libidine timetur. Id si verum esset, præclare ageretur cum tyrannis. quippe ita metui ab omnibus vellent, vt nemo eorum imperia contra ire, nemo eorū iussa aspernari, auderet. Sed contrà vsus docet, haud diuturnam esse posse subditorum obedientiã, si Principis imperia iniusta esse videantur. Itaq. eos quibus acerbè imperatur, opportunitate oblata, obsequium exuere, nec diutius imperiũ tolerare quàm necesse sit. Iam quum nulla vis ac necessitas diuturna esse possit (nihil enim violentum natura durabile est) imperia quoque aspera & iniqua non diu ferri certum est, & obedientiam metu nixam parum fidam & stabilem esse. Nam æquitas & iustitia imperij neruus est: & quemadm. sine neruis corpus moueri quoquam non potest, nisi fortè in præceps vt lapis: ita edictum propter iniquitatem infectũ & inuisum subditis, vsu valere & obtinere auctoritatem nequit, nisi breue ad tempus & in ipsis tantum initiis.

QVOD dicit Machiauellus difficillimũ esse Principi

Æquitas imperij
 neruus

cipi ſimul amari & metui, falſum eſt: neq. quidquam
 Principi facilius quàm vtrumque obtinere. Princeps
 enim qui ſubditis pacem & quietem & tuta liberatq.
 commercia præſtabit: qui in perturbatores boni pu-
 blici animaduertet, qui noua tributa & onera non
 imponet, qui vt ius vnicuique reddatur, iudicia iu-
 ſtè & incorruptè exercentur, curabit: quis dubitat
 quin benevolentiam ciuium & ſubditorum paret?
 Caritatem verò vltro ſequetur metus. Nam ſimulac
 perſpectum erit cum ius ſincèrè ſeuerèque dicere,
 non pretio, aut gratia, aut vllò alio affectu, perum-
 pi, non nimis lentum eſſe in Reip. iniuriis largiēdis,
 non molli diſſolutaq. indulgentia criminum & ſce-
 lerum gratiam facere, niſi vbi ratio aut æquitas iu-
 bent: non ſuos tantum ſed etiam exteros in ſui ve-
 recundiam & formidinem adducet. Exempla ſatis
 multa ſuppeditant veteres egregij Principes, Augu-
 ſtus, Traianus, Adrianus, Antonini duo, & ceteri,
 quos ſimul verebantur & diligebant ſui. Veteres
 quoque Gallia reges eius rei teſtes laudare poſſem,
 qui propter rectam Iuris adminiſtrationem non
 tantum ſubditis ſed etiam finitimis terrori erant.
 Immò tanta erat apud exteras gentes ipſorum au-
 toritas & iuſtitia fama, vt etiam externi Principes ſi
 quid controuerſia haberent, id interdum Curia Pae-
 rium Francia iudicio permitterent. Nam quòd iu-
 dicia ſeuerè exercent, an putamus eos inuiſos &
 odio habitos fuiſſe? Minimè. ne ab improbis quidē:
 qui virtutem, à qua plurimum alioqui abhorrent,
 mirari tamen in illis & diligere cogebantur. Quo-
 modo enim boni illi Principes ſubditis cari non el-
 ſent, quum Galli eo ingenio ſint, vt Regem ſuum

quamlibet corruptum odisse non possint: ferèque Principis vitia potius ministris & consiliariis eius quàm ei assignent? Quippe reuera si Principes probos & honestos viros secum semper haberent, numquam ire in vitia præcipites possent, saltem eum Reipubl. detrimento. Itaque Reipubl. administratio meritò potius cõsiliariis Principis quàm ipsi imputatur: quemadmodum alio loco diximus.

X. THEOREMA.

Princeps amicitia hominum fidere non debet.

Cap. 17. de
Principe.

HOMINES (inquit Machiauellus) ferè ingratitude laborant, mutabili ingenio sunt, simulatores, periculi fugientes & lucri cupidi. Quamdiu tecum res suas agent, vtèris illis arbitrato tuo: offerent tibi vitam, fortunas, & quidquid possident, quum non opus est. Sed vbi necessitas venerit, statim mutata veste diffugient. Itaque Princeps qui eo munimento innitetur, ad primum impetum corruet. Immò illum facilius offendent, quum leniter eis vtì volet, quàm si asperè agendo terrorem illis incutiat. Homines enim minus verentur eum lædere qui amorè conciliare sibi studet, quàm eum à quo sibi metuunt: propterea quòd amicitia

amicitia obligatione tantum aliqua nititur, quæ facile abrumpi potest: metum verò formido pœnæ continet, quæ hominem nunquam deserit.

EYRANNICVM quoq. hoc præceptum est, non minus quam superius Theorema. nam ut inquit AEschylus,

Inest suo quòdam modo tyrannidi iste

Morbus, ut fidem non habeant amicis.

Eiusmodi

fuit Dionysius, qui quum parum fidei in benevolentia civium suorum reponeret, cubicularem lectum, perinde ut castra, lata fossa cingebat: & fossæ transitu ponticulo ligneo iungens, eius disiectos asseres & axiculos secum in stratum abiens transferebat, quum forem cubiculi extrinsecus à custodibus opertam, interiore claustro ipse diligenter obserasset. Idem collum tonsori committere non ausus, tondere filias suas docuit. Sed Commodus multo etiam solletior; qui tonsorum metu cadentibus iuglandium putaminibus, comam & barbam sibi ipse adurebat. Infelices planè homines quibus facinora flagitiâq. sua adeo in supplicium verterât, ut conscientia scelerum omnium odio dignos se ipsi iudicaret, diffisque omnium fidei perpetuo in metu & terrore versarentur.

SED multum abest ab hac Machiavelli doctrinâ oratio, quam Micipsa Numidiæ rex paulo ante mortem ad Iugurtham & filios habuit: **N**ON exercitus neque thesauri præsidia regni sunt, verum amici: quos neque armis cogere neque auro parare queas, officio & fide parantur. Quis autem amicior quam fra-

Aeschyl. in Prom. vincto.

Ann. Marcell. lib. 16.

Lamp. in Comm.

Sallust. in Iugurth.

„ ter fratri? aut quem alienum fidum inuenies si tuus
 „ hostis fueris? Equidem ego regnum vobis trado fir-
 „ mum, si boni eritis: sin mali, imbecillum. Nam con-
 „ cordia parvæ res crescunt, discordia maximæ dila-
 „ bantur. Breni hortatio, sed plena neruorum: qua lu-
 „ culenter docuit quantū in bonis & fidis amicis præ-
 „ sidij sit, quantum profit benevolentiam & fidem in-
 „ ter propinquos fouere. Similis fuit oratio Syllæ ad
 „ Bocchum Mauritaniæ regem: **MAGNA** nobis (in-
 „ quit) lætitia est quum te talem virum Dij monue-
 „ re, vt aliquando pacem quàm bellum malles. Popu-
 „ lo Rom. iam à principio inopi melius visum est, a-
 „ micos quàm seruos quærere: tutiusque rati volenti-
 „ bus quàm coactis imperitare. Tibi verò nulla oppor-
 „ tunior amicitia nostra: primùm quòd procul abstu-
 „ mus, in quo offensæ minimum est: gratia par, ac si pro-
 „ pè adessemus: dein quòd parentis abundè habe-
 „ mus. Amicorum neque nobis neque cuiquam homi-
 „ num satis fuit.

BENEVOLENTIA quidem ciuium & fideles
 amici, quos Princeps iusto imperio parare sibi de-
 bet, adeo tuta firmæque Principatus præsidia sunt,
 vt nulla satellitum militumve custodia illi opus sit.
 Sic Traianus, quū amari à populo quàm coli mal-
 let: hostisque formidolosus, ciuibus carus, esset, sæpe
 veniebat in amicorum ædes nulla septus custodia.
 Hic quoq. fuit mos veterū Galliæ regum, qui pere-
 grinis & sclopetariis ad præsidariam cohortē non
 vtebantur, vt hodie: neque alios satellites aut stipen-
 ditores circum se habebant præter aliquot nobiles so-
 lo ense accinctos.

Dion in Tra-
iano.

Cic. in Lælio

AMICITIAM qui è vita tollunt (inquit Cice-
 ro) solem

ro) solem è mundo tollere videntur: qua à Deo immortalis nihil melius habemus, nihil iucundius. Itaque si exemeris ex natura rerum, è societate hominum, benevolentia coniuñtionem (quam Machiavellus è Principum animis euicere conatur) nec domus vlla, nec vrbs, stare poterit, nec agri quidem cultus permanebit. Quum enim amicus sit tamquam alter idem, & qui amicum intuetur, tamquam exemplar aliquod intueatur sui, iucundissimum est habere quicum secundis rebus lætari, quicum aduersas partiri, possimus. Itaque si eius amici copia sit, in cuius sinu ægritudinem animi & questus liberè & familiariter effudere possimus, maxima doloris parte leuari & exonerari videmur. Præterea quum in nostris ferè rebus parù perspicaces simus, amici siquæ à nobis peccantur animaduertunt, comiter monendo nos in viam reuocant: & consilia sæpe suppeditant, quæ nobismet ipsi dare non potuissimus. Deniq. vita inculta & deserta ab amicis, quid aliud est quam tristis quædam orbitas, præcipuè suauitatis experis, qua nulla dulcior ex societate communi percipi potest? quemadmodum Cicero, Plutarchus, ceteriq. philosophi præclarè disseruerunt. Quare si quis vtilitates & cõmoda quæ ex Amicitia oriuntur, copiosius scire cupiet, cum ad istos remitto.

HABD negem multos eiusmodi amicos existere, quales describitur à Machiav. qui amicos se esse simulant, quamdiu aliquam à nobis vtilitatem se consequuturos sperant, & nobis omnia vltro pollicentur atque offerant quum non opus est: mox in rebus aduersis, sese auertât. Sed quis bonos verosque amicos propter malos dedignetur, aut amicitiam in-

famet, propter vitia aut incommoda quæ illam comitantur? Nam & in segetibus lolium, & inter salubris herbas noxiæ & venenosæ pullulât: propterea tamen neque triticum, neque olerâ innoxia, aspernamur. Itaque conandum in eo nobis est, quoad eius fieri possit, ut bonum à malo, salubre à noxio, fecernamus. Qua in re similis cautio adhibenda est ei quam Augustus in deligendis amicis vsurpare cōsueverat. Nam quū amicitias temerè non admitteret familiarium fidem & ceteras virtutes antè probabat. Quos probos, veri minimè dissimulantes (qualis fuit Mæcenus) munia quæ imposeret integrè obeuntes, deprehendebat, tales in amicorum numerum accipiebat. Sed quemadmodum amicitias non facile neque inconsultè admittebat, ita quas admiserat, constantissimè retinebat. Rebus quoque in aduersis veri & simulati amici spectantur. nam simulac aliquis in calamitates ex rebus secundis incidit, veri constanter manent, auolant falsi. Præclare igitur Euripides:

Eurip. in Hecuba.

In aduersis rebus boni sunt certissimi

Amici: secunda verò qualibet habent amicos.

XI. THEOREMA.

Princeps, quum morte adficere quempiã cupit, speciosum aliquem pretextum adhibere debet: neque vlla inde inuidia aut infamia sequetur, si bonorum hereditatem illius liberis relinquat.

QUUM Princeps (inquit noster Tyrānodidascalus) struere alicui perniciem & mortem volet, id aliqua iustitiæ specie debebit velare: & conecato, ab ipsius pecuniis publicandis autn fiscum redigendis abstinere. Nam liberi qui supersunt, mortem patris facilius obliuiscuntur, quàm patrimonij iacturam. Ad hoc nihil est quod maius odium Principi conciliet quàm si aut bona aut coniuges subditorum attrectet.

DIVINGAMVS & hoc Tyrannicis præceptis. Nam Tyrannis hic quoq. mos est, calumniis & criminibus falsis circumuenire quos capite plectunt, nonnumquam ante, interdum secundum, supplicium illatum. De Domitiano antè vidimus, qui multos senatores & principes ciuitatis Rom. leuissima quæq. de causa, sustulit: quippe sibi suspectos, quemadm. tyrannis

illustres & præstantes viri ipsis ferè suspecti esse solent. Talis fuit Tiberius qui initio principatus (ut inquit Tacitus) neq. eminentes virtutes sectabatur, & rursus vitia oderat: quum ex optimis periculum sibi, à pessimis dedecus publicum, metueret. Sed postea in omnia scelera simul ac dedecora prorupit, postquam remoto pudore & metu suo tantum ingenio utebatur. Itaque quum viros virtute insignes odisset, multos hac Machiaulli arte & doctrina sustulit. Cremutius Cordus nobilis historicus ab ipso morti adactus est, quòd editis annalibus M. Brutum & Casium laudasset. A Emilius Scaurus, quòd in tragœdia Agamemnonem ut tyrannum probris lacessuisset. Multi item alij damnati ab eò quæ sita iuris specie, quo tyrannidem velaret. Simili impudentia Nero, matre interfecta, litteras ad senatum scripsit, in quibus præter cetera commemorabat, ab ea insidias sibi esse factas, atque in eò deprehensam mortem sibi consciuisse. Haud dispari arte Caracalla, Geta fratre interfecto, progressus ad milites, exclamare cœpit, contra se factam esse coniurationem, & se maximum periculum effugisse. Deniq. hoc perpetuum tyrannorum institutum est, ut specioso aliquo prætextu sævitiam & vltionem expleat, ut præscribit Machiaellus. In eam rem memorabiliū & quidem recētium exemplorū tanta copia est, ut si quis ea colligere velit, amplum commentarium in hoc Theorema possit scribere. Parisiensis strages quæ D. Bartholomæi diem insignem & nefastum fecit, mox iniusta supplicia, Bricomaldi, Cauanij, Comitij Mongommerij, Mombrunij, fortissimorum virorum, & similibus, falsis ad eum modum criminibus

tecta

Tac. Annal.
lib. 1. & 4.

Dion. in Ne-
rone & in
Anton. Ca-
sar.

tecta & colorata sunt à Machiauellitis, & iniquis iudicibus eorum mancipiis, sicuti omnibus notum est.

Quod dicit filios iniuste cæsum parentum leuius ferre quàm iacturam bonorum, in eo paucos (ni fallor) consentientes habet. Quiuis enim, cui modò viri boni indoles, decus semper & vitam ante fortunas ponit. Imò si heres, filius aut propinquus, defuncti iniuste cæsi ultionem licitis & legitimis rationibus persequi negligit, famam amittit, & legibus successione indignus est. Ad hoc, iniuria parenti oblata, filio quoque facta existimatur, & contra: ac si propinqui nostri amicive læduntur, lædè nos arbitramur. Quamobrem eiusmodi iniusta supplicia omni fortunarum clade duriora sunt: animosque eorū quibus decoris existimationisque studium est, & qui planè non sunt in suos ἀσπρῶς, multo acrius quàm cetera incommoda & damna, vulnerant. Ac quamuis homo mortuus non mordeat aut bellum gerat (quod Machiauellitis pro certo axiomate est) mors tamen sæpe hominis ingentium cladum causa existit. sicuti alio loco fusius trademus.

XII. THEOREMA.

Princeps Leonis & Vulpis ingenium imitari debet: non alterutrius seorsim ab altero.

Cap 18. 19. de
Principe.

DVPLEX est (inquit Machiavel-
lus) decertandi modus apud ho-
mines, nempe aut iure & legibus
quum res ratione tractantur: aut
vi. Prior ratio hominum propria est, qui ra-
tione vtuntur: altera beluarum, quæ ratio-
ne & iudicio carent. Verùm quum prior ad
fouendos & in rerum suarum possessione
tuendos homines non sufficiat, sæpe necesse
est vt ad posteriorem, id est ad vim, cõfu-
giant. Quare opus est vt Princeps bestiam si-
mul & hominem agere norit: quemadmo-
dum veteres præceperunt, quum scriberent
Chironem Centaurum, semiferum homi-
nem, Achilli heroi attributum educatorem
fuisse. Hac ambage significantes, Princi-
pem hominis & bestię naturã simul indue-
re debere. Quum igitur scire cogatur bestię
scitè imitari, inter omnes bestias Leonis &
Vulpis simul naturas eligat oportet, non al-
terius seorsũ. Vulpes enim satis astutia pol-
let vt

let vt ab infidiis & retibus caueat, sed imbecillior est aduersum lupos: Leo contrà satis virium habet vt luporū vim arceat, sed non tantum sollertiæ quātum opus est ad vitandas plagas. Vulpem igitur esse oportet, vt fraudes prouideat: & leonem, vt viribus editior sit & terreat lupos. Didius Iulianus Imper. dextrè vulpem egit, vt Imperium obtineret. vim enim magnam pecuniarum pollicitibus militibus, vt ipsum Imperatorem appellarent: postquam appellatus est, vulpina arte illorū spem elusit, quum multo minus daret quàm promiserat. Sed leonem simul agere nesciens, breui sublatus est. Quū enim Seuerus qui viroque pollebat cum valido exercitu aduentaret, Iulianus à sui corporis custodibus interfectus est, & illi ad Seuerū trāsierunt. Interea Seuerus vt Albinū in Gallia, Nigrū in Oriente, qui validis legionibus præerāt & ipsū nobilitate generis antebat, verbis inescaret, ne ipsi Imperiū occupati obstarent, vulpē agere statuit. Multa ergo illis & præclara pollicitus est, præsertim Albino, quē sociū imperij & Cæsarem appellauit: pari iure & honoris titulo quo est & hodie Rex Romanorū dicitur. Nigri verò liberos, specie honoris, penes se vt obsides habebat. ideo eū metuebat minus. Postea-

quam vulpino astu Albinum & Nigrum negligētiore reddidit, prouidit ipse per quietem vt Imperator appellaretur. Post hæc, ad ingenium Leonis reuersus, in Albinum & Nigrum, vires cōuertit: & vtrumque deleuit. Ita Leonis & Vulpis partes peritè agens, Imperium sibi tutum & securum, sine vllō æmulo, præstitit. Cōtrà Maximinus posteaquàm à militibus Imperator appellatus est, ne vna quidem Vulpis techna vsus, sed tantùm Leonem agens, diu non mansit. Multi enim aduersus eum exorti sunt, ne quieto imperio potiretur: donec à militibus quoque interfectus est.

NONDVM vllum Machiauello dignius acroama audiuius. Quippe hîc instituit Principem, quānam arte bestiam exprimere possit. Parūmne est, obsecro, docere qua ratione in homine imiteris bestiam? Dicent mihi hoc loco eius discipuli, hîc aliquid arcanae philosophiæ latere: neque hoc sentire Machiauellum, vt Princeps quadrupedum more pronus eat, aut per solitudines Arabum erret, aut in speluncas ferarum se abdat, sed vt astutiam Vulpis & vim Leonis iungat, eorūque actiones imitetur. Ego illis sensum hunc allegoricum vel moralem haud grauatè concedo, & facillè patior istum aliquid singularis & noui voluisse docere. Propius igitur inspiciamus. Quum (inquit) Princeps eo modo qui proprius est
 hominis,

hominis, id est ratione, certare non potest, bestiarum more decertare debet, id est vi aut astutia uti. Ego huic breuiter ita respondeo: Quum Princeps litem mouet aut res ab alio repetit, id iure aut iniuria facit. Si iniuria, suscipere bellum iniuste non debet: quando omne bellum iure & ratione niti debet, sicuti alio loco demonstraui. Si iure id agat Princeps, & is quicum illi negotium, ius persolvere recusat, tum Princeps ut ius suum adipiscatur, potest illum vi & armis piis ac iustis cogere. Neque hoc leonis aut beluæ ritu pugnare est, sed hominis ratione utentis more, qui vires corporis, robora eorum virorumque, arma & muros, adhibet, ut quod ratio iubet pie iusteque extorqueat. Quare vis legitimo vsu & more tractata, rationis & iuris ministra est, illiusque imperiis morem gerit. Nihil ergo ea in re beluinum est, & qui vim ita adhibent bestiam non imitantur. Quod ad fraudem attinet, licere quoque in bello dolis uti aduersus hostem cõtendo, dum nec fides nec belli iura violentur: neque hoc vulpinum astum sed militarem sollertiam dici debere. Itaque quum in bellis dolo, fraude, militari sollertia (nam hæc vocabula bonam in partem accipi possunt) utimur, neque bestias effingimus neque vulpinamur.

Vis rationis
ministra.

SED Machiauello longè alia mens: Principem videlicet nulla iuris aut fidei aut promissi religione obstringi debere, quominus nunc vi nunc fraude utatur, ut quæque maximè idonea erit ad incepta perficienda. Nam fidei, iurisiurandi, promissi, nulla mentio inter Machiauelli discipulos, nisi ut ludibrio habeant eos qui eiusmodi vincula humanæ socie-

tatis sancta & in pretio habent. Sed quæ ad fidem & promissa pertinent suo loco reddemus: nunc tantum mihi consilium est docere, dolos astusque, quales hic intelligit Machiau. numquam prosperè suis autoribus cedere, immò eos in casses quos tendunt sapius incidere.

Ltu. Annal.
27. & 33.

QVVM Annibal Marcellum Imperatorem Rom. insidiis interceptisset, & eius annulo cum corpore esset potitus, nomine Marcelli & eius signo obsignatas literas mittere ad Salapianos (& proximè erat Salapia) statuit: se nocte quæ diem illum sequutura esset, Salapiam venturum: parati milites essent, qui in præsidio erant, si quò opera eorum opus esset. Crispinus alter consul, metuens eius signi errore nequi donnicus neceretur à Pæno, circa ciuitates proximas nuncios miserat, occisum collegam esse, annuloque eius hostem potitum: ne quibus literis nomine Marcelli compositis crederent. Paulo antè hic nuncius consulis Salapiam venerat, quàm literæ ab Annibale allatæ sunt. Itaque circa portam qua venturum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat opponunt: oppidanos per muros vrbisque opportuna loca in stationibus disponunt. Annibal quum ad urbem accessisset, perfugas Romanorum, qui & Latine loquebantur & arma Romana habebant, in primo agmine ire iubet. Ij vbi ad portam est ventum, excitant vigiles: aperiri portam iubent, consulem adesse. Vigiles, cataram in tantum altitudinis subducunt vt recti subire possent: quum sexcenti fermè intrassent, remisso fune quo suspensa erat, catara cæta magno sonitu cecidit. Salapiani perfugas inuadunt & trucidant. Ita inde Annibal suamet ipse fraude

fraude captus abiit. Quippe omnes illius Vulpis ingenium norant. Itaque suis eum artibus sæpe eludebant: sicuti à venatoribus capiuntur Vulpes, quum retia in contrarium tenduntur. Ac profectò eiusce modi fraudes, quæ perfidiam redolēt, haud satis ferè feliciter eueniant. Nam (vt præclare Athenienses dixerunt quū monerent A Etolos ne temerè Rom. societatem celeritate nimia consiliorum exuerent) cōsilia" callida & audacia, prima specie lata, tractatu dura, euentu tristia, ferè sunt.

Astuta consilia, periculosa.
al. calida.

Liu. Annal.
lib. 42.

IN hac quæstione de fraude & perfido astu memoratu digna est senatus R. sententia. Quum enim bellum Macedonicum in expectatione esset, nihil tamè satis paratum haberent Romani ad id gerendū præter animos, primùm legatos mitti ad Perseum placuit, qui res repeterent, & sciscitarētur an pro iniuriis pop. R. illatis satisfacere vellet. Illi, quum eum præparata atque instructa omnia hæbre cernerent: & suo maximè tempore, atque alieno hostibus, bellum incipere posset, ni vana spes pacis eius consilia occæcasset, autores illi fuerūt mittendæ Romam legationis, quum prætermittendam nullam spem pacis censerent. Interea indutias petenti Perseo concedunt, vt tutum iter eius legatis esset. Martius & Attilius (illi legati Rom. erant) Romam quum venissent, legationem ita renunciarunt, vt nulla re magis gloriarētur, quàm decepto per indutias & spem pacis rege. Ita per speciem reconciliandæ pacis extrahi tempus, vt spatium ad comparandum militem habeant. Hæc, vt summa ratione acta, magna pars senatus approbat: veteres & moris antiqui memores, negabant se in ea legatione Romanas agno-

Verfutiæ à
Romanis
repudiatur.

scere artes. Non per insidias, & nocturna prælia, nec simulatam fugam, improvisòsque ad incautum hostem reditus, nec ut astu magis quàm vera virtute gloriarentur, bella maiores gessisse. Indicere prius quàm gerere solitos bella: denūciare etià, interdum locum finire in quo dimicaturi essent. Eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum vitæ eius insidiantem: eadem Faliscis vinctum traditum proditorem liberorum regis. Hæc Romana esse, nō verfutiæ Punicarum, neque calliditatis Græcæ: apud quos fallere hostem quàm vi superare gloriosius fuerit. Interdum in præsens tēpus plus profici dolo quàm virtute: sed eius animum in perpetuū vinci, cui confessio expressa sit, se neque arte neque casu, sed collatis comminus viribus, iusto ac pio bello esse superatum. Hæc seniores, quibus noua hæc minus placebat sapientiæ: quorum antiqua & prudens auctoritas, dum Punicos & vulpinos astus aspernātur, pluris apud nos esse debet, quàm centum Machiaveli.

Froff. lib. 2.
cap. 88, 89.

ANNO MD C. LXXXIII dux Andium, Caroli Sapientis frater, expeditionem in Italiam suscepit, ut regnū Neapolitanū subigeret. Inter ceteros principes qui sese expeditionis comites vltro adiunxerant, Comes Sabaudia erat cum instructo equitatu. Iam peruenerant in Apuliam & Calabriam, nullo obuiò armato tum sermone inter eos fortè or prohibere possent: renunciat aliquis Andium duci validissimum totius regni locū esse arcem Ovi, quæ Neapoli in mari ædificata est, quam Carolus Pæuceus, qui de regni Neapolitani iure contendebat, præsidio infedisset. Ac quum Dux de rationibus ar-

cistam

cis tam munitę potiundę cōsultaret, interuenit Magus quidam qui polliceretur, se tam facillē arcem in manus eius traditurum quā tradidisset Carolo Paceo qui tum eam obtinebat. Quā via? inquit Dux. Ego (inquit Magus) densam nubem ē mari sublimē attollam, quę pontis speciem referat: ita rei tantę miraculo attoniti hostes vltro metu in deditiōnem venient. Dux: Verò, inquit, poteruntne per hunc pontem armati superstātes ad arcē succedere? Haud equidem hoc affirmem (inquit Magus) nam simulatque subeuntes crucis signo se munient, aut alioqui manus vel crura decussatim composuerint, euanescent omnia. Subrisit Dux: & comitē Sabaudię acciri iussit. Is vbi venit, ei Dux omnia refert, eiusque ea de re iudiciū & consiliū exquirat. Tum Comes, Rogo te, inquit, vt hominē ad me mittas. libet enim per otium ex eo quę dicis sciscitari. Postera die Dux Magum ad Comitem mittit. Ibi Comes ita inquit: Heus tu, polliceris te nobis traditurum Qui arcem? Polliceor (inquit) quippe eam Carolo Paceo tradidi, qui nunc ea potitur, & me plus quā vllas vires metuit. Comes: At ego illum ea cura metuque libero: neque patiar dici, à tot & tam strenuis equitib. Paceum tam imbecillum hostem, debellari non potuisse, nisi vnus magi opera. Hem carnifex, ades, & huic impostori ceruicem incidito. Ita iussu Comitit carnifex eum arripuit, & securi percussit: quū is pręstigiis & arte magica vincere nollet, sed vera virtute. Ac generosi profectò pectoris homines tales astus & calliditates aspernantur: quę etiam diu valere nequeunt. Nam simulac Principem aut ducem iis vti fama distulit, pari arte declinari solent:

ac tum quoque quum sine dolo & candidè agunt, dolos semper machinari putantur. Iis vt vt Seuero prosperè cesserit, non tamen omnibus, aut semper, aut plerisq. feliciter euenit. Imò ne Seueri quidem fraudibus, propter quas aduerso rumore fuit, sed aliis eius virtutibus, secundum rerum cursum tribuo.

SED malitiàmne an supinam ignorantiam appellem, quod de Chirone iste dicit? Apud què legit Chironem hominè & bestiam simul fuisse, & attributum Achilli, vt artem istam edoceret, iungendæ simul cum homine bestix? Xenophon scribit Chironem fratrem fuisse Louis (adeò illum supra ceteros attollit) hominem bonarum artium, virtuti, iustitiæ, pietati, deditum. Adhæc, AEsculapium, Nestorem, Amphiaräum, Peleum, Telamonem, Theseum, Vlysses, Castorem, Pollucem, AEneam, Achillem & ceteros heroas, quos Græcia in deorum numerum retulit, virtutem ab eo didicisse, quæ immortalem illis gloriam & diuinitatis opinionem famamque circumdedit. Ceterum Chironem non vixisse Achillis æuo, sed aliquot antè seculis: verùm quum eius disciplina Achilles eruditus fuisset, idcirco Achillis præceptorem habitum esse. Eum quidem poetæ Cætaurum vocant, quòd equis agitandis & venatu delectaretur, studiis Principe dignis: sed quamquam ad equos & equestre studium animum adiunxisset, numquam tamen bestix ingenium sapere visus est: diuinitatem potius, propter insignes virtutes quæ hominem Deo adiungunt, remouent à beluis. Itaque hîc beluinam malitiã prodit Machiæ. dum generosi & strenui principis Achillis exemplo peruersè abutitur, quòd persuadeat Principi vt bestiarum morem

Xenophon
de Venat.

morem sequi non dubitet: quando Achilles à Chirone Centauro institutus, in homine bestiam imitari didicit. Quippe mera est fabula: & Chiron diuinitatem quàm beluinam feritatem propior, nullis nisi heroicis disciplinis & virtutibus Achillem erudit: neque eum ita educatum vulpinas veisutias aut magnanimo Principe indignas artes vsurpasse vquam legimus.

VERVM quum tantopere laboret iste vt persuadeat Principi leonem & vulpem imitari, quin simul suadet vt duorum istorum animalium imagines expressas pro insignibus gestet? Multi leonum figurâ in scutis præferunt (quippe hoc animal generosum est) sed neminem videmus qui in clypeo Vulpem depingat. Generosa enim indoles & virtutis amans, astus, fallacias, & vulpinum ingenium, odit. Machia uelli sectatores, qui decorum Principi censent, vt vulpis & leonis naturam induat (vt suâ ipsi disciplinam probent) gerant in insignibus Vulpes. Sed quofacilius simplicitatem hominum captent, nudare seipsum nolunt, neque quales sunt

tales agnosci, ne larua detra-

cta tamquam Vulpes

exsibilentur à

populo.

Cc ii)

XIII. THEOREMA.

Crudelitas quæ laudabilem finem sibi proponit, reprehendi non debet.

Comm. lib.
1. cap. 9.

ROMULVS (inquit Machiau.) regni initio Remum fratrem interemit. Et aliquãto pòst in mortem Tatijs Sabinorum regis consensit, quem in ciuitatis & imperij societate acceperat, vt in vnam ciuitatem duo populi, Romani & Sabini, coalescerent. Plerisque rudibus & parum acutis hominibus videri posset Romulus malè inchoasse regnũ à cæde fratris: & facinus fuisse pessimi exēpli. Verum quod ad me attinet (inquit cruentus iste doctor) longè aliter senti q. Nam axioma perpetuũ est, Reipublicæ statum nouis legibus rectè condi & componi non posse, si plures iuris conditores & rerum arbitri existant. Vnius enim tantũ hominis ingenio omnia prouideri & constitui oportet. Itaque Princeps qui ed eniti cupit, reprehensione dignus nõ erit, si nouo & inusitato facinore id assequi parer. Vis enim ea quæ omnia euertit & delet magnopere culpanda est: at non ea quæ ad res melius componendas comparata est.

Quare

Quare Romulus laude dignus, quòd fratrem ipse interfecit, & Tatium consortem imperij interimendum curauit, vt solus commodius Romanæ ciuitatis statum formaret: sicuti postea fecit, instituto Senatu, quem de omnibus negotiis pacis & belli consulabat: & multis præterea egregijs legibus ac moribus urbem condidit. Par quoque laus Agidi Sparta regi debetur, qui quum corruptum Lacedæmoniorum statum instaurare cuperet, & veteres Lycurgi leges in vsum reducere, veritus ne Ephori ipsius destinatis aduersarentur, eos occidi iussit. Quo facto magnū sibi decus peperit, immò propè maius quàm ipse Lycurgus, primus earum legum lator. Agis quidem quæ animosè inchoauerat absolueri non potuit, propter infausta Macedonum arma, qui eum prælio vicere, ita præclara eius incepta ad irritum ceciderunt.

N VLLA vnquam cædes, nullū scelus commissum est, quod specioso aliquo nomine prætextum non fuerit. Alij Iustitiæ specie iniustitiã velant: quæ fecerunt, iure & æquitate niti: & magistratum nihilo segnius animaduersurum in cælos quàm ipsi fecerint: se compendiarie via idem assequutos, quò longo iudiciorum & quæstionum amfractu vix tandem peruenturi erant iudices. Ita se pro prædonibus & sicariis, Indi-

ciorum compendarios contractores, impudenter ferre audent. Nam eos cur puderet, quum forensis iurisdictio hodie multis in locis ita peruertatur, vt cædibus & latrociniiis obtentui sit: vulgòque qui vel conscientia sua teste sceleratè agunt, Iuris ac iustitiæ nomen vsurpent, vt se bene agere aliis persuadeant? Homicidis ac sicariis licebit in posterum absq. vllò pudore iactare, se pœnas iudiciis debitas antevertere, & multo breuius de reis statuere quàm magistratus, quum Iudices ipsi & magistratus eadè via grassentur, nec minus iniqua facinora per alios perpetrent. Vtrique sanè (iuxta hoc Machiaueli præceptum) laudabilem finem prætendunt suis sceleribus, iactantque quidquid agunt, iuris & iustitiæ exercendæ esse. Alij alio fine, nempe bono publico, sæuitiam suam velant, dicuntque se maioris fraudis vitandæ causa occupasse facinus, quæ timeretur ab iis qui iure cæsi essent. Alij pacis & tranquillitatis larvam induunt, & suadere conantur cædes ad motus sedandos & pacem stabilendam esse perpetratas. Deniq. (ex hac Machiaueli doctrina) nullus existet tam importunus tyrannus, tam immanis sicarius, qui non absolui, laudari, præmio etiã donari, debeat. quippe omnibus cædibus & paricidiis honestus semper finis prætendi poterit, neq. deerit acerbissimis carnificibus. Splèdidus colos, quo execranda scelera fucare vtcumque audeant. Verùm, arcessitis istis coloribus, perinde vt fuco meretricio, tãdem elutis & larua detracta, patet factæ cædes cædes, latrocinia latrocinia, impij impij, vcris vocabulis appellatur. Quantùlibet callidè iste agant vulpes, tãdem tamè pro vulpibus agnoscuntur:

Cædes semper cædes est, quemcumq. in finem fiat.

tur: atq. vt multos impune fecerint priusquam essent agniti, pœnas tamen fraudum postea cum fenore exsoluunt. Quippe nemo illis credere aut fidere vult, etiam quum candidè & bona fide agere in animum induxerunt. Omnes enim quum illos ex præterita vita estimēt, infidos, versipelles, queis nullum fas, nulla religio, sit, mutati in melius animi fidem facere nequeunt. Hoc ergo iam primum & non leue malum oritur ex hac Machiaueli disciplina: quòd qui ea vtuntur pessimè sibi ipsi consulunt, & omnium in se hominum odia concitant.

SED & alterum quoque nihilo leuius incommodum ex hoc præcepto proficiscitur. Nam si Princeps, specie laudabilis propositi, cædes facere sibi permiserit, omnem æqui iuris, iudiciorum, pœnarum, morem ordinemque peruertet, & statum suum ac reip. in periculum adducet. Nam si iudicia malè exercentur, cetera quoq. pessum ibunt: si iudicia vigeant, cetera simul florebut. sicuti aliàs copiosius ostendemus. Adhæc iniustæ cædes numquam diu inultæ manēt: sed Deus sua illis præmia & mercedem persoluit, quemadmodum contigit Romulo (cuius exemplum profert iste) qui sicut iniuste fratrem & socium cæciderat ita vicissim cæsus est. Eius rei complura exempla vidit nostra ætas, & plura etiam (vt spero) visura est in eos quos Dei manus nondum adepta est. Porro extra hæc mala & supplicia quæ ferè sicariorum & latronum vestigia vrgent, & vsque ad sepulcrum comitantur: præterque furias, terrores & occulta tormenta, quæ conscientia scelerum mentes eorum assidue exagitant: possem hîc refellendo huic dogmati memorabilem Pauli sententiam proferre, Facienda non esse mala.

Sententia iudiciorum æquitatè peruertit.

vt eueniant bona. Sed iã alio loco testatus sum nosse me Scripturam, rem tam sanctam ac pretiosam, consumere in refellendo profano isto & impio homine: sed suis eum telis configere, id est Ethnicorum testimoniis: qui hac vna in parte eum referunt quòd Christiani non sunt. Nam cetera profus ab eo diuersi, tum in hoc argumento procul absunt ab execrabili istius doctrina.

Liu. Annal.
lib. 1. & 2.

TARQUINIUS Superbus quum propter atrocitiam facta in caritate ciuium spei nihil reponeret, metu regnum tutari statuit. Itaque vt eum pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum sine consiliis per se solus exercebat: perque eam causam occidere, in exiliũ agere, bonis multare, poterat nõ suspectos modò aut inuisos, sed vnde nihil aliud quàm prædam sperare posset: idque per speciem firmandi principatus. Verum quàm rectè firmavit? Tantum consequutus est hac Machiaueli doctrina obferuanda, vt omnium in se concitatis odiis, abrogato regno, extorris exsulque interiret.

VETERES quidem Romani tantum à scuitia abfuerunt, vt ab acerbioribus etiam, quamquam iustis, damnatorum suppliciis abhorrent, nedum libenter innoxio sanguine luderent. Testis eius lenitatis est Metius Fufetius, qui propter prodicionem diuersis equis distractus est. Nam etsi tam atroci pœna dignus erat, Romani tamen adeo horruerunt, vt auerterent omnes à sceditate spectaculi oculos, & primùm vltimùmque, illud apud Romanos supplicium exempli parum memoris legum humanarum fuerit.

DISPLICUIT quoque Romanis quòd nonnulli iuniores ex Patribus Genucium seditiosissimũ tribunum

tribunum pl. domi necassent, quia plebem concionibus & agrariæ legis stimulis incenderet. Si Genutio dies dicta esset, satis fortè materiæ erat ad eum damnandum. Iuri quidem obstabat sacrosancta eius magistratus autoritas, neque licebat tribunum pleb. manu aut verbo violare donec magistratu abisset. Itaque aut alia via eius actionibus resistendum erat, aut accusatio differenda donec priuatus esset. Hæc speciosa causa esse videbatur, cur is iure an iniuria tolleretur, atque ita obuiam iretur tribuniciis procellis. Hæc tamen vis pessimique exempli victoria non placuit, multisque postea seditionibus materiam præbuit.

QVOD scribit iste Romulum Tatij, quem in reini societatem acceperat, mortem curasse, ut rem Romanam facilius, sublato emulo, componeret, falsum est. Nam testantur historici, eum hoc edito facinore insolescentem, multa superbè & in senatus contumeliam egisse. Itaque in templo Vulcani, seu ad Capræ paludem, Patrum manibus discerptum esse, & dissecto interfecti corpore partem quemque in sinu extulisse. Mox sollicita ciuitate desiderio regis, subornasse quendam qui diceret eum sublimem raptum abiisse in cælum. Atque hoc mendacium adiuuissse Patres, & Romulum, facta fide immortalitatis, retulisse inter deos. Quamobrem illi iniustâ Remi & Tatij cædem Romuli cæde vlti sunt. quippe hic ferè perpetuus canon est, ut qui alios iniustè ceciderunt vicissim ipsi cædantur: paucissimas quidem exceptiones habet.

QVOD dicit vnius ingenio atq. autoritate Reip. statum constituendum esse, vsu ipso refellitur. Quæ

Dion. Halyc.
lib. 2.

Liv. Annal.
lib. 1.
Plut. in Rom.
mulo.

enim Romani libertati æquandæ & Reipubl. constituendæ leges condere vellēt, duos Cōsules (quod tunc summi imperij nomen erat) huic muneri non suffecturos rati, reliquis abrogatis magistratibus, transtulere imperium ad Decemuiros, qui ex patriis moribus & peregrinis legibus optimas feligentes & reip. maximè vtilēs, iura pop. R. constituerent. Itaq. ab illis XII tabularum leges scriptæ & perlatae sunt, quas ne vsus quidem longo tempore post eorum ætatem experiendo arguit: & nunc quoque aliquæ ex illis leges obseruantur. Naturæ quoque iudicium id confirmat: quum plus polleant multorum ingenia consiliâq. legem multorum sententiis deliberatam & versatam præstantiorem esse, quàm quæ vnus arbitrio sit condita. Sed hæc de re satis copiose alibi.

CETERVM quod de Agide narrat Machiauellus, longè aliter apud Plutarchum legitur. Nam is scribit Agim fuisse placidissimis & mansuetissimis moribus, ac conatum esse Spartanæ reip. statum corrumpere & vetera Lycurgi instituta reducere. Cùmq. Ephori ipsius cōsiliis obstarēt, effecisse vt Lysander & Agesilaus, qui studio eius fauebant, Ephori crearentur. Sed vnum Agesilaum avaritia victum hoc præclarum Agidis inceptum & Sparta dignum conuulsisse atq. vertisse. Hæc de Agide Plutarchus, qui nō ab eo necatos Ephoros, sed ab Ephoris necatum Agim, scribit: neq. de Macedonum expeditione aduersus Agim verbū vllum facit. neq. (vt opinor) scriptor alius. Itaque splendidum hoc mendacium ab se confictum nemini debet Machiauellus.

Liv. Annal.
lib. 3.
Dion. Haly.
lib. 10.

Plut. hæc
Cleomeni
tribuit, non
Agidi. in Cle-
omene & A-
gide.

XIIII. THEOREMA.

*Princeps sauitiam exercere debet vno veluti
ictu atq. impetu: beneficentiam, paulatim.*

Qui principatum aliquem inuadit
(inquit Machiauellus) quæcumq.
sæuè & acerbè fieri expedit, ea
primo statim impetu exsequi de-
bet, ne sapius omiffa repetere necesse fit:
quò subditos postea mansuefacere leni &
moderato imperio possit. Nã iniuriæ semel
& vno veluti ictu inferri debent, vt quo ra-
riores subditis illatæ fuerint, eo minus irri-
tent. Contrà verò, beneficia sensim & paula-
tim cõferèda sunt, vt sapius iterata animos
eorum qui accipiunt vehementius imbuât.
Plurimi quidem extitere qui propter sequitiã
tranquillum principatum diu obtinere nõ
potuerunt: sed id propterea euenit, quia sæ-
uitiam dextrè non exercuerant. Quæ verò
sæuè fieri debent, dextrè fient, si semel tran-
figantur, velut per necessitatem firmandi
sui status, vitandi maioris incommodi, &
Reipublicæ amplificandæ. Agathocles Si-
culus, hac disciplina vsus, ad Syracusa-
rum regnum ex humili & sordido genere

Cap. 17. de
Principe.

peruenit. Quippe in Sicilia patre figulo natus, non honestiorem pueritiam quam principia originis habuit: & omni vita turpis, vitiiis tamen magnitudinem quamdam animi adiungens, primò gregarius miles, mox centurio & tribunus militum factus, tandem Prætor Syracusanorum cõstituitur. In eo magistratu, Syracusarum imperium occupare quum vellet, veluti Reipubl. statum formaturus esset, & magnum aliquid communi consilio deliberãdum relaturus, senatum & populum in concionẽ vocari iubet. Sic compositis rebus, immissis militibus populum obsidet, senatum & ex plebe locupletissimos & promptissimos quosque trucidat. Ita nullo impediẽte, Syracusarũ vrbe & imperio potitur. Itaq. qui Agathoclis prudentiam considerauerit & magnitudinem animi eius in tanta re suscipienda & exsequenda, nihilo eum inferiorem quouis alio duce aut imperatore iudicauerit. Memoria nostra, regnante Papa Alexandro v I, Oliuarius Firmanus à pueritia educatus est à Ioanne Fogliano auunculo suo. is illum, simulac ætas militiæ patiens fuit, ad bellum misit, vt stipendiis faciundis sub Paulo Vitellio imperatore, militares artes disceret, & ad honoris aliquem gradum perueniret.

Oliuarius

Oliuarius manu promptus, impigróq. atque acri ingenio, postquam aliquamdiu gregarius miles fuit, tam humile vitæ genus per-tæsus, statuit Firmam, patriam suam, quorundam ciuium suorum ope de improviso aggredi, & ea potiri. Vt consilij compos esset, literas ad Ioannem Foglianum auunculum componit: in eis scribit, se quum per diu à patria abfuisset, propinquos & amicos visere aliquando cupere. Sed vt sui ciues nossent ipsum decus aliquod bello quæsisse, quam honorificentissimè fieri posset urbem velle ingredi, centum equitum, clientum & amicorum, comitatu instructum. Daret operam ipse vt ciues festo apparatu obuiam venirent: id non tantùm sibi honori fore, sed etiam ipsi auunculo, à quo esset educatus. Ioannes eo nuntio non mediocriter exhilaratus, omnia enixè parat quæ ad sororis filiũ excipiendum honorificè poterat. Itaque ciues, quum omni rerum verborumque honore quanto maximo poterãt celebrassent eius aduentum, eum quoque in publicas ædes deducunt. ibi aliquot dies quiescit, dum interea parantur quæ ad exequenda destina ta struxerat. Tandem splendidum conuiuũ instruit, ei auunculũ & nobilissimos ex ciuibus adhibet. Sub finem conuiuij, de rebus

feriis & maioris momenti sermonem iniicere cœpit, de Papa Alexandro, de duce Valentino eius filio, eorûmque consiliis & destinatis. Ad ea quum eius auunculus nonnihil responderet: tum Oliuarius renidens sermones de rebus eiuscemodi secretiori loco habendos esse dixit. Ac euestigio, quasi aliquid occultioris cōsilij eis aperturus, in abditam ædium partem eos seducit, remotis omnibus arbitris. Vix eo loco confederant eius auūculus & ceteri illustres ciues, quum ecce irrumpunt milites quos prope eum locum abdiderat, & auunculum eius atque alios trucidant. Iis ita gestis, Oliuarius cum suorum globo per urbē volitans, Magistratum in palatio obsidet: deniq. omnes subigit vt eius imperium accipiant. Ita principatū in ea vrbe adeptus Reip. statum composuit, omnibus interemtis qui mutatione offendi & nocere ipsi poterant. Ac paulo pōst, ciuilibus & militaris disciplinæ legibus conditis, non tantum Firmanum principatum sibi tutum reddidit, sed finitimis quoque terrori erat. Perincommodè & infelicissimè accidit, quòd à Cæsare Borgia imprudens deceptus est. Borgia enim quum per blandis & benignis dictis eum Senogalliam pellexisset, cōprehendi & suspēdi iussit. Sed nisi mala fors

la fors inuidisset, magnas res haud dubiè gesturus videbatur.

MA CHIAVELLYS vt Principē tyrannica disciplina perfectè imbuat, hoc loco edocet qua ratione populum recens subactum mansuefaciat, eiúsque gratiam sibi conciliet. Princeps (inquit) magnam aliquam stragē primò & vno impetu edat, suspectum sibi quemque interimens. Ceteros qui supererunt, sibi comitate amicos reddere & beneficiis paulatim vincere poterit. Sed quis est, obsecro, tam communis sensus expers, quin doctrinam hanc absurdam iuxtà atq. impiam esse intelligat? Quis enim fieri posset, vt Princeps, tam barbaro & immani facinore perpetrato, subditorum animos sibi conciliaret, quum boni quique Principes omni genere clementiæ & benignitatis vix hoc consequantur? Nulla est tam effeminati animi, aut tam proiectæ ac seruilis patientiæ, natio, quæ nō malit ceteris mortem oppetere, quàm Principis à civili sanguine principatum inchoantis iugum imperiūque subire. Quòd si vis cogat frenū accipere, diuturnior tamen quàm vis ac necessitas principatus esse non potest. Id vel Oliuarij istius Firmani exemplo doceri potest, qui breui sublatus est: neq. multo aliter ipse Cæsar Borgia, qui iisdem artibus Romandiolæ principatum occupauerat: sicuti alio loco dictum est. Sed quid crudelius aut detestabilius excogitari potest, quàm quod de Oliuario narrat Machiauellus? qui specie amicitiae propin quos & ciues suos, à quibus honorificè exceptus fuerat, per summum scelus interfecit. Proponit tamen

Ingens immanitas ex animis deleri nequit.

exemplum tale Machiauellus imitandum Principi, sicuti antea Cæsaris Borgiæ. Agathocles vero (quemadm. Suidas & alij scribunt) tyrannidem quidem Siciliae inuasit, Syracusarum principibus per dolum interemtis. Sed dignum igitur sceleribus exitum habuit. Nam, quasi angustiorem insulam terminis clauderetur, spe amplificandi regni, è Sicilia in Italiam traiecit. Sed quum, eorum quos in partes & consiliorum societatem attraxerat immutata voluntate, omnia ei in Italia aspera cœdâq. euenisset, irritò incepto regredi coactus, ægritudine animi & morbo consumtus est. Sûntne hæc iudicia Dei, qui tyrannos eadem via pessumdat qua grassari passus est? Agathoclem tamen, quamuis infamem vitam inhonesto exitu clauserit, audet Machiauellus summis imperatoribus componere, exemplar scilicet imitandum Principi. Neque huic impio aliud propositum est, quàm Principi persuadere ut à virtutibus ad vitia trãsfugiens Tyranni animum & mores induat. Verùm de effectis & fructibus Sævitiæ quum antea satis copiosè disseruerim, plura hîc non addam.

SED opere pretiũ est attendere quàm lepidè probe, pœnarum acerbitate semel defungendum esse: ne videl. si sæpius & repetitis velut ictibus subinde iteretur, acriorem sui sensum memoriãque relinquat. Quasi verò crudelitatis vulnera eo tantũ momento sentiantur ac doleant, quo sunt illata. Nam contrã ex indigna multorum cæde vehemens dolor tam altè in pectora propinquorum amicorũque descendit, ut eius memoriã per omne vitæ tempus seruatam, hereditariã sæpe ad posteros, in
tertiam

certiam vsque stirpem, tramittant. Atrociam verò facta quæ iteratis vicibus & per interualla eduntur, quamquam repetitis & continuis iniuriis animos exulcerant, haud ita acriter tamen vulnerant, neque tam peruicaciter insidunt mentibus hominum. Sensibus quidem nostris multo scædus horribiliusque spectaculum esse liquet, ingentes trucidatorum corporū aceruos, quàm duo triæve cæsa, cernere. Deinde quis speret principē, qui tam ferali introitu principatus initia consecrauerit, deinceps melius acturum, utcumque simulatis & quæsitis blanditiis clementiæ fidem facere studeat? Vbi enim semel tantæ atrocitatis imago occupauit animos, ita pertinaciter hæret, ut inde quamlibet longa humanitatis demonstratione elui exseruere nequeat.

XV. THEOREMA.

Tyrannus strenuus & virtute præditus, ut tyrannidis opes firmet, alere factiones inter subditos, & boni publici amantes tollere, debet.

SÆPENVMERO vsuuenit (inquit Comm. lib. 2. cap. 2. lib. 3. cap. 5. nouus iste Philistus) in regionibus quæ ab vno reguntur, ut quod Principi utile est, damnosum sit subditis: vicissimque quod subditis commodum

est, id Principi sit incōmodum. Quæ res sæpe ex Principibus tyrannos facit, quum illi suam vtilitatem subditorum commodis anteponant; sed subditos quoque sæpenu-mero aduersus Principem concitat, cuius tyrannidem & iniquum imperium diutius ferre nequeunt. Itaque Princeps vt coitionibus subditorum obuiam eat, impediâtque aduersus tyrannidem coniurent, sereralerêque odia & factiones inter eos debet. quippe ea ratione sibi inuicem diffidentes, & metuentes ne alteri alteros accusent, nihil audebunt in eum machinari. Adhæc quotquot libertatis publicique boni amantes, & tyrannidis inimici, erunt, eos necandos curet. Si Tarquinius, rex vltimus Romanorum, hoc præceptum vsurpasset, Brutumque interemisset, nemo ausus esset quidquam aduersus ipsum moliri, sempêrque, nullo aduersante, tyrannidem pro libidine exercuisset.

VI BVS artibus paretur Tyrannis, scilicet, videlicet, impietate & iniustitia, exemplis Cæsaris Borgiæ, Oliuarij Firmani & Agathoclis, antè docuit Machiauellus. Nunc qua ratione adepta conseruetur, aperit: fouendo nimirum dissidia & partes inter subditos, & reipublicæ amantes necando. Nemo enim publicæ utilitatis

litatis studiosus esse potest, quin Tyrannidis inimicus sit: nemo è contrario tyrannidem probare, quin idem publici boni sit hostis. Quippe tyrannis omnia ad se rapit, subditos bonis & commodis exiit, vt ea sibi adiudicet: alienis pro suis, communibus velut propriis, abutitur. Quamobrem qui propriis Tyranni commodis seruit, subditorum eius vtilitatem negligit: qui publico subditorum emolumento studet, priuatis Tyranni rationibus aduersetur necesse est. Hic autem testor me de tributis aut vectigalibus non loqui, quæ iure à subditis exigí possunt. Quum enim ij sint legitimi Principum reditus, ea imperare & colligere legitimi Principis opus est. Hic verò de operibus Tyrannorum propriis agimus.

Tyranni omnia in se trahunt.

SI QUA profectò ratio est fouendæ Tyrannidi idonea, ea esse videtur quam hic docet Machiauellus: nimirum vt discordia & partes foueantur inter subditos. Nam (quemadmodum aiebat T. Quintius Græciæ vrbes ad mutuam concordiam cohortans) aduersus consentientes nec rex quisquam satis validus nec tyrannus est: discordia & seditio omnia opportuna insidiantibus faciunt. Quamobrem ingenuè fateor, neque me hoc negare experientia ipsa patitur, Machiauellum hac in re summum esse tyrannidis doctorem, neq. ad eam tutandam quidquam verius aut conuenientius his præceptis posse tradi: nempe vt qui libertatem & vtilitatem publicam amant interficiantur, & inter ceteros ciues discordia seratur. Nam & ea tyrannidis naturam prorsus redolent, & ex eodem impietatis & iniustitiæ intestabilis fonte hausta sunt.

Liv. Annal.
lib. 34.

Tyranni impij sunt.

VERVM tamen neque hæc neque similia præcepta tyrannica diu tyrannum aut tyrannidem tutari possunt. Nam Dei decretum, his Machiaueli præceptis validius, Tyrannidi aduerfatur, neque diuturnam esse paritur. quemadm. exemplis Neronis, Caligulæ, Domitiani, Caracallæ, & aliorum, docuimus. Nam vt inquit Sophocles,

Sophocel. in Aiæc. Flagell.

Tyrannum piū esse haud est facile.

Itaque quum Tyranni impietate & crasso Dei contemptu abundant, Deus, cui proteruè illudunt, iustè & seuerè in eos animaduertit, efficiatque vt ferro aut quacumque alia vi pereant: & teste Iuuenali,

Iuue. Sat. 10.

*Ad generum Cereris sine cade & vulnere pauē
Descendunt reges & sicca morte tyranni.*

Tacit. An-
nal. lib. 5.

Sed præter tragicos & luctuosos exitus, quos Tyranni iusto Dei iudicio sortiuntur, quamdiu etiam viuunt, furiaæ dira'q. vltlices impurum eorum animum, Deo hominib'que infestum, ita excarnificant, vt neque vigiliis nec quietibus sedari possit. Memorabile est quod de Tiberio Tacitus narrat. Qui quum ad summum tyrannidis fastigium peruenisset, atque in insulam Capreas sese abdidisset, literas aliquando ad senatum scripsit, quibus sæuitiæ & scelerum conscientia mentem exagitatam vastari quasi semet ipse pertæsus testaretur. A deo facinorosa atq. flagitia sua (inquit Tacitus) ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra præstantissimus sapientiæ (Platonem intelligit) firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus & ictus: quando vt corpora verberibus, ita sæuitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur. quippe Tiberium non fortuna, non solitudines

dines protegebant, quin tormenta pectoris suasque
 ipse pœnas fateretur. Quid? Dionysium Siciliae ty-
 rannum quo animo vixisse arbitramur? qui nec fa-
 miliarium, nec filiarum, nec vxorum, nec cuius-
 quam, fidei credebat. Quamquam hic quidem ty-
 rannus ipse indicauit quàm esset beatus. Nam quum
 quidam ex eius assentatoribus Damocles comme-
 moraret in sermone copias eius, opes, maiestatem
 dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam
 ædium regiarum, negatque vmquam beatiorum
 quemquam fuisse: Visne igitur (inquit) ô Damocle,
 quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degusta-
 re, & fortunam experiri meam? Quum se ille cupe-
 re dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto,
 strato pulcherrimè textili stragulo, magnificis ope-
 ribus picto: abacòsque complures ornauit argento
 auròque celato. Tum ad mensam eximia forma
 pueros delectos iussit consistere, eosque ad nutum
 illius intuentes diligenter ministrare. Aderant vn-
 guenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ
 conquisitissimis epulis exstruebantur. Fortunatus
 sibi videbatur Damocles. In hoc medio apparatus
 fulgentè gladium è lacunari seta equina appensum
 demitti iussit, vt impenderet illius beati ceruicibus.
 Itaq. nec pulchros illos administratores aspiciebat,
 nec plenum artis argentum: nec manû porrigebat
 in mensam: iâ ipsæ defluebant coronæ. Deniq. ex-
 orauit tyrannum vt abire liceret, quòd iam beatus
 noller esse. Scilicet didicit iste tyrannorû vitâ, cuius
 splendorè tãtopere admirabatur, tenui filo pendere.

Tyrannorum
vita filo pen-
det.

Cic. Tusc.
quæst. lib. 8.

“

“

“

illiusque

illiusque

Suet. in Ne-
ron. cap. 34

Quid? quo cruciatu timoris angi solitum Nero-
 nem cœsemus? qui perfecta matris cæde, sæpe con-

Tyranni fu-
riis & diris
vexantur.

fellus est, se materna specie exagitari, verberibusq;
furiarum ac tædis ardentibus. Quàm iucundâ vitam
egisse Caligulam & Caracallam putamus? qui arcas
variorum venenorû plenas secum circumferebant,
tum vt alios, tum vt seipsos veneno tollerent, si for-
tè esset opus, ne in manus inimicorum viui incide-
rèt. Quid Heliogabalû? qui funes serico & cocco in-
tortos parauerat, quibus, si necesse esset, laqueo vi-
tam finiret. Parauerat & gladios aureos quib. se oc-
cideret si aliqua vis vrgeret. Neq. profectò inter ar-
tes tyrânicas vlla sollertior videtur quàm vt maturè
prouideant tyranni vt mortè in potestate habeant,
siquid immineat grauius. Sæpe enim illis supremû
illud auxilium ereptum est, quum maximè eo egēt:
sicuti Neroni contigit, qui nec amicû nec inimicum
habuit cuius manu periret. Adiuuit quidē eius ma-
nû Epaphroditus à libellis, vt ferrû iugulo adigeret,
sed neq. is neque alius soli id tentare ausi fuerât. Si
scriba ille à libellis ludû scribē istius Machian. fre-
quentasset, haud dubiè ad eadem fuisset audacior.

Tyrannidis
notæ.

CETERVM quemadmodum his præceptis Ma-
chiauellus sibi hoc vnum proponit vt tyrannû in-
formet, ita nobis pro tyrânno habendus est quicumq;
hęc in praxin atq. in vsum vertit. Quisquis igitur in-
ter subditos dissidia & similtates touet: quisquis
perniciè struit iis qui reip. incolumitatem & instau-
rationem procurant, is pro cõmuni hoste & tyran-
no censendus est. Sût & alię Tyrannidis notæ, cuius
modi sunt eæ quas suprâ ex Bartolo protulimus: &
quas scriptores in Tarquinio Superbo exitisse me-
morant. Hic enim contempta plebe simul & patrib.
confusisque legibus ac moribus patriis, & omni de-
coro corrupto quo ciuitas sub prioribus regibus

Dionys. Ha-
lyc. lib. 4.

floruerat, principatum in manifestam tyrannidem vertit. Ac primùm satellitio se stipauit audacissimorum hominum exterorum & ciuium: tum negotia publica domi plerumque tractabat cum amicis intimis, pauca verò in foro: controuersias quoque litium non ex iure dirimebat, sed ex suis moribus. Præterea multos illustres viros capitalibus criminibus inuoluit, primùm inimicos, post etiam alios quibus putabat molestam esse mutationem status publici, præcipuè diuites. Fuerunt & qui clam ab eo interficerentur, quorum ne cadauera quidem vsquam reperta sunt: ita sublata per mortes exiliæque senatus parte maxima, senatum ipse alium constituit. Adhæc imperatis contra veterem morem tributis plebem grauissimè affixit. Habebat postremò passim speculatores & inquisitores tam dictorum quàm factorum occultos plerosque, qui misti confabulantibus, & interdum de tyrannò malè loquentes, pertentabant animos singulorum ciuium: deinde quos sensissent præsentem rerum statum molestè ferre, deferebāt ad Principem: conuicti autem pœnas acerbis dabant. Hi sunt colores quibus historici Tarquinium depingunt, postquam ex rege legitimo tyrannus effectus est: simulq. ea sunt notæ & signa quibus tyranni deprehendi possunt. Neque in firmandis tyrannidis opibus quidquam videretur omisisse Tarquinus, hoc vno excepto quòd Brutum non interfecit: qui error in arte tyrannica commissus (vt doctè annotat Machiæuellus) perniciem illi attulit. Sed eius rei causa fuit, quòd Brutus, ne auunculo suspectus esset, contentus tutus esse statuit, ybi in iure parum præsidij esset,

& ad stultitiæ imitationem de industria factus est: Quippe soli sapientes & probi viri Tyrannis suspecti & inuisi: stulti, fatui, luxuriosi, perditæ, adulatores, lenones, sicarij, nouarum prædandi ex publico & priuato artium inuectores, & eiusdem notæ homines, illis acceptissimi sunt. Neque tamen continuò Tyrāni extra periculum. potest enim inter stolidos & fatuos exoriri aliquis Brutus, qui necopinatum illis exitium struat. Itaque eorum vita tenui semper filo dependet: sicuti dicebat Dionysius tyrannus Siciliæ.

Liu. Annal.
lib. 24.

EXEMPLVM Hieronymi, Siciliæ quoq. tyranni, referre hoc loco iuuat. Is Hieronis, (qui etsi nullam ius ad principatum haberet, & propterea tyranni nomē tulerit, bonis tamen artibus partim firmatūmq. regnum summa iustitia exercebat) is ergo Hieronis boni & moderati Principis nepos erat: paruus admodum quum auus moreretur. Itaque Hiero tutores quindecim puero reliquit, in iis Andronodorum & Zoilum generos, & Thrasonem quemdam, primos: quos precatus est moriens vt fidem erga populum Rom. quinquaginta annos ab se cultā inuiolatam seruarent: iuuenēmq. suis potissimum vestigiis insistere vellent, disciplinæque in qua edoctus esset. Post hæc mandata quum exspirasset, Andronodorus puero in concionem producto (erat autem tunc xv fermè annorum) vt nomen regium penes puerum, regimen rerum omnium penes se, esset, ceteros tutores summouet: iuuenē iam esse dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendō. que tutelam quæ ipsi cum pluribus communis erat in se vnum omnium vires conuertit. Atque vt se ipsum

ipsum sub regis iuuenis autoritate metuendum efficeret, purpuram illi & diadema ac satellites armatos circumdedit, quadrigisque etiam alborum equorum ex regia procedentem, more Dionysij tyranni, ostendit. Atque ut eum prorsus ab Hieronis institutis auerteret, hunc tam superbum apparatus habitumque conuenientes sequebantur mores: contemptus omnium hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta: aditus non alienis modò sed tutoribus etiam difficiles: libidines nouæ, inhumana crudelitas. Ita corruptis ab Andronodoro adolescentis moribus, coniuratio in tyranni caput facta: mox indicata, mirabiliter tamen ad exitum perducta est. Nam quum ab indice nominatus inter coniuratos Theodorus quidam torqueretur, victum malis se simulans, auertit ab consciis in insontes indicium, Thrasonem & alios quosdam ab lateretyrani nominans. Ita stolidus & furiosus iuuenis, ex Andronodoris sententia, cuius destinatis illi obstabant, præcipuos & maxime fidos amicos ad supplicium tradidit. Quare paulo post tyranus, postquam se amicorum fido præsidio orbauerat, à coniuratis in viæ cuiusdam angustæ transitu multis vulneribus confossus est. Interfecto tyranno, Andronodorus & insulam & arcem & alia quæ poterat, quæq; opportuna erant, præsidiiis firmat. Sed in præsentia temporis cedens, paulo post, quum nequicquam palam atque aperte petitum regnum, clam & dolo affectaret, in curia interfectus est, ipse, vxor eius & vniuersa stirps tyrannorum, tam innoxij quàm qui crimini affines erant. Hic plerumque est eritq; iuniorum principum exitus, qui in tyrannos degenerant: simulque eorum

Coniuratio
patefacta, &
pactata.

qui illos in prauos mores & vitia præcipitant.

POSTREMO hîc quoq. præteruolandum non est profani nebulonis scelus, qui sublato omni boni & mali discrimine, strenui & virtute præditi nomen Tyrânno attribuit. Nô est hoc perinde vt si tenebras claras, vitium honestum, ignorantiam doctam, appellaret? Sed de industria & libens sacrilegus iste impostor ea dicendi genera vsurpat, vt execrabile odium Tyrannidis, quod mortalium animis ferè insculptum est, quoad eius fieri possit deleat: eamque Principi gratam ac concupiscendam efficiat.

XVI. THEOREMA.

Princeps non minus virtute quam vitio odio sibi conciliare potest.

Comm. de
Princ. ca. 19.

PERTINAX (inquit Machiaellus) Imperator appellatus est aduersa militum volûtate, qui Commodo imperitante, vitiis & voluptatibus dediti, licentius viuere consueuerant. Itaque Pertinax princeps bonus & sapiens, militibus odio fuit, veritis ne militarê disciplinam veterem reducere vellet. Simili casu periit Alexander Seuerus, adolescens multis egregiis dotibus instructus. Ex quo animaduertêdum est, maleuolentiam hominum

num non minus virtute quàm vitio quari. Quare si Princeps rerum suarum statum tutari vult, eorum ingeniis à quibus damnum aut iniuriam metuit, sese accommodet: eorumque vitia & quamuis corruptos mores imitetur. Quippe virtus & honestæ actiones illic aduersæ atque exitiosæ sunt.

SI QUID fortè bonæ indolis supererat in Principe, si quod semen ingenuitatis in animo ad virtutem propenso latebat, id totum nunc euellit Machiauellus. Haud multo secus ac si diceret, inter vitium ac virtutē nihil esse discriminis: neque multum referre vtrum sequatur, dum quod maximè rebus suis commodum erit id potissimum deligat. Potius tamen vt vitio utatur, Principi suadet, quod fouendæ tyrannidi aptius est. Nam si quis dixerit, vitia malevolentiam hominum, subditorum etiam, parere: nō minus virtute odia quari respondet. In eam sententiam, Pertinacis & Alexandri Seueri exempla coniicit, qui propter virtutes (vt ipse interpretatur) militum in se odia conciuerint, Quis cacodæmon magis pestiferum dogma excogitare possit? Si omne virtutis ac vitij discrimen euertimus, quantum inter nos & bruta animantia interest? Nihil planè: tantum quòd eo deteriores & vitiosiores erimus, quo humanum ingenium in vitia sceleraque sollertius est natura bestiarum: Verùm & naturæ iudicia, & sensus communis, & quotidiana experientia, demonstrant Machiauellum hîc, vt in plerisque, impudenter mentiri. Quippe non solùm bonos & egregios principes

Boni Principes cari, mali inuisi, sunt subditis.

beniuolentia, sed malos quoq. & vitiosos omnium odium sequitur, nisi fortè assentatorû, qui tamdiu amorem simulant, quamdiu aliquam ex tyrannis utilitatem se capturos sperât. Quia tamen alio loco vberimè de Adulatoribus, eorûmq. simulata beniuolentia, disserui, hoc loco actum agere mihi consilium non est.

SED idem mortalibus circa eminentes virtutes vsu venire existimo, quod lippis accidere solet, quû solem intuentur. Nam vt hi fulgorem solis ferre nequeunt: ita nulla aut exigua virtute homines, excellentes virtute viros pati non possunt. Sic olim Atheniensis populus, quum iis qui virtute & gloria eminenter supra ceteros ciues offenderetur, exilium decennale (exostracismon appellabant) principum alicui per interualla irrogabat. Sed inuidiæ gloriæ aut virtutis eius prætexebat metû tyrannidis. Quippe fidei haud absoum erat in populari Reip. itatu (qualis tum erat Athenis) magnum aliquem virum & multis virtutibus insignem captato sensim fauore populi, principatum in ciues & summam auctoritatem in Republ. versis in se vnum omnium viribus, occupare posse. Ergo Athenis ij sæpe quorum conspicua erat virtus & maximæ in ciuitate opes, à populo ea lege ab vrbe amoti sunt: in iis Aristides, Themistocles, Alcibiades, & alij magni viri aliquot. Nulliustamen facinoris illud exilium pœna erat, sed speciosum nomen habebat, vt auctoritatis & potentiæ grauioris diceretur depressio. Nâ quum magnorum virorum virtutes admirarentur, suspèctas tamen habebant, neque eas magis in comparatione sui tolerare, quàm lippi solem, poterant. Erat

Plut. in Ni-
sia & Alcib.

Exilium ho-
norificum
Athenis.

igitur

igitur & aliqua eius pœnæ dignitas, neque vilis & obscurus in eam ullus incidere solebat: donec irrogatione instâte decennalis exilij Hyperbolo cuidâ sordido & improbo homini, ceterum ex audacia & popularibus concionibus opes nactus, hæc multa in-ficta est. Quum enim eo ad vexâdos sugillandôsque principes populus vteretur, atq. huius impulsu exostracismus Alcibiadi aut Niciæ (qui ea tempestate civium potētissimi erant) immineret, siue consociatis ab Alcibiade factionibus, siue quòd civitas principibus illis viris ægrè caritura erat, damnatio in ipsum Hyperbolum vertit. Quo honore, quum ob improbitatem similiter ac summi viri multatus esset, numquam illi in vita maior obtigit.

ROMÆ quoque hoc Catoni minori vsuenerit, cuius quum probitatem, iustitiam, seueritatem, ciues admirarentur, gratis tamen plebi moribus præditus ipse non esset, Consulatus repulsam tulit: malebâtque populus mediocri virtute præditis honores mandare quàm Catoni, cuius tamen antiquos mores mirabatur & laudabat. Sic Furij Camilli, Pauli AEmilij, & Scipionis Africani, virtutes ad cælum latas, suspectas tamen & calumniis petitas, Liviusscribit. Neq. illis accusatores grauius quidquã obiectere poterât, quàm in eos nimiû gloriæ, nimiûm honorû congestum esse, quos illustrib. victoriis & magnificis triumphis belli domiq. peperissent. Petilius Scipionis Africani accusator, nihil propè aliud ei obiecit quàm non ad aliam rem in Asiam cum fratre profectum, quàm vt quod Hispaniæ, Galliæ, Sicilia, Africæ, iampridem persuasum esset, hoc Græciæ Asiæ'q. & omnibus ad orientem versis regibus

Plut. in Cat.
Vitic.

Liv. Anna.
lib. 5. & lib.
38. & lib. 45.

gentibusque appareret vnum hominem caput columenque imperij Romani esse : sub umbra Scipionis ciuitatem dominam orbis terrarum latere : nutus eius pro decretis Patrum , pro populi iussis, esse. Ita infamia intactum , inuidia qua poterat virgebat. Ad ea Scipio nihil respondit, quum huic accusationi responderi nihil posset: nisi fortè diceret, Virtutem sibi inuidiæ & fraudi esse non debere. Sed quum eam à suis ciuibus tolerari non posse prospiceret, Linternum concessit , & ruri vitam egit sine desiderio vrbis. Quamobrem ex his colligi potest , præclaros viros propter eminentiũ virtutum claritudinem suspectos & inuidiosos (populo præsertim deprauato & corrupto) non inuisos aut contemptos, reddi.

Virtutes eminentes Principi spectari esse non debent.

SED apud Principem eiusmodi inuidiæ locum esse non decet : qui virtute spectabiles viros amare & fouere debet. Nam præterquam quòd virtutis alienæ laus, & rerum ab eius ministris bene gestarũ gloria, ipsi Principi assignari solet, exiguæ virtutis hominum opera rebus in magnis vti non potest. Quippe egregia facta virtutis effecta sunt : & quemadmodum ex rubis vix aut poma decerpi nequeunt, ita Princeps à vitiosis aut modicæ virtutis hominibus summa laude digna officia frustra expectet. Neque vlla Principi iusta occasio esse potest, cur præclaros viros suspectos habeat. Primum, quia eiusmodi, multò carius decus habent quàm tenuis fortunæ homines, neque facillè adducuntur vt aliquid fœdum inceptu aggrediantur. Secundò, quum se à Principe diligi suamque virtutem enitescere & honorari vident, ea res bene agendi studium accendit, quod prauis consiliis & inceptis aduersum est.

Deinde

Deinde excellenti virtute homines, magno & generoso animo sunt: struere autem bono Principi infidias, quod perfidorum est, magnitudini animi repugnat. Postremò, quum hac ætate Regna & principatus non tumultuaria & violenta electione aut ambitu, sed hereditario iure vel legitimis populi suffragiis deferantur, amentes illi essent si altius fastigium affectando quàm quò aspirare liceat, & moliendo res nouas, pro tutis, certis & olim partis, noua, ambigua, & ancipitia, mallent. Si præter hæc virtuti adiuncta sit pietas, numquã in animum inducet vir bonus & Dei metuens, vt vim aut dolũ necet Principi, quem coli & obseruari Deus in primis iubet. Itaque Principi resistere, cum Deo ipso bellum gerere est. Ac quum ciuilem potestatem Deus sua auctoritate sanxerit, danda in primis Christianis opera est, vt fidele & voluntarium obsequium Principi præstent, quamdiu is legitimi & boni Principis locum tuetur & partem agit, neque apertè in tyrannum degenerat.

CETERVM quod Machiauellus Pertinacem scribit propter virtutes odium militum in se conciuisse, perspicuè falsum est. Quamquã enim ille Princeps multas ob virtutes commendabilis erat, tamen propter sordem & auaritiã (quas inter virtutes Principis post Machiauellum enumerat) malè vulgò audiit. Fuit enim adeo sordidus & lucri cupidus vt mercaturas exerceret iam Imperator per homines suos, non aliter quàm priuatus solebat. Et quum quantalacumq; parci senis liberalitate conciliari militum animi potuissent, alimentaria etiam compendia quæ nouem annorum ex instituto Traiani debebantur,

Capitol. in
Pertin. Herod.
lib. 6.

obdurata verecundia sustulit. Itaque quum ex iis in contemptum simul & odium militum venisset, ab iis interfectus est. Alexandrum Seuerum quoq. ob matris Mammæe sordes niniæ parsimoniâque erga legiones inuisum, sui milites cum ea interfecerunt, quemadmodum Herodianus æqualis iis temporibus scribit. Perperam ergo à Machiauello proferruntur exempla Alexandri & Pertinacis, vt probe Principes ob virtutem, inuisos reddi. Deinde etsi milites, à quibus interfectus est Pertinax (qui licentiæ luxuriæque à Commodò ita assuefacti erant, vt haud minus vitia Principum amarent quàm olim virtutes verebantur) & ij à quibus Alexander (qui sub Heliogabalo omnibus vitiis sese immerferant) etsi, inquam, illi virtutis hostes essent, ex iis tamen exemplis perpetua lex aut regula constitui non debet. Latrones & sicarij iudicia & magistratum oderunt: quis tamen inde colligit Principem plus sibi inimicitiarum quàm beneuolentiæ ex eo quærere, quòd iudicia scuerè exercet? Quare hæc & similia exempla pro exceptionibus regulæ vniuersalis habenda sunt, cui, vt cumque aliter interdum cadat, sua semper tamen constat veritas. Quemadmodum hæc apud philosophos enunciatio, AEstatem calidam, hiemem frigidam, esse, etsi nonnumquam hiberni nonnulli dies æstiuus nonnullis calidiores sint, vera esse propterea non desinit.

XVII. THEOREMA.

Princeps aliquem semper aduersarium in se alere debet, vt eo oppresso potentior & terribilior videatur.

PRINCIPES (inquit nouus iste Anaxarchus) crescere solent, quum moles & difficultates suis destinatis obstantes superant. Itaq. Princeps sapiens ingeniosa quadam sollertia aliquem in se aduersarium fouere debet, vt illius oppressione ac ruina suas opes amplificet. Talis enim aduersarius magnitudini eius augendæ materiam præbebit, ac veluti gradum quo altius ascendat.

Comm.de
Principe
cap.20.

HIVSDEM notæ hoc Theorema cuius superiora illa, non aliò etiam spectat quàm vt Princeps omni ope metum sui potius quàm benevolentiam paret. Sed Principem qui ex Machiaulli præceptis agere decreuerit, multum laborare non necesse est qua ratione inimicum sibi comparet. Quippe ea via numquam deerunt illi hostes, & intestini & externi, imò etiam domestici. Sed fore vt eos opprimat, quo sui formidinem incutiatur omnibus, nemo est qui præstet: crediderim ego potius, & ille hoc pro certo habeat, futurum vt illi

Tyranni scilicet semper hostium habent.

Tac. Annal.
lib. 13.

cum tandem subuertant. Quum Milichi indicio Nero grauem coniurationem aduersus se factam cognouisset, illi ad hæc peragenda quæ hic Machiauellus docet diligentia aut sæuitia non defuit. Ergo quum agmina coniuratorum ad supplicium ipsius iussu traherentur, tantum sui terrorem iniecit, ut solum Neronis nomen formidabile esset. Ita simul (inquit Tacitus) compleri vrbs funeribus, Capitolium victimis: alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico, interfectis, agere grates diis, ornare lauru domum, genua ipsius aduolui, & dextram osculis fatigare. Nec minus in senatu, cunctis, ut cuique plurimum mæroris, in adulationem demissis, decreta dona & grates diis: propriusque honos soli, cui erat vetus ædes apud Circum in quo facinus parabatur, qui occulta coniurationis numine retexisset: decretum etiam ut templum Saluti exstrueretur, eo loci ex quo Sceuinus ferrum promiserat. Atque id Nero gaudium credens (quod gaudij tantum imitamentum erat) omni sæuitiæ genere grassatus est. mox satiatus pœnis & ultione satis expleta securus, de publico mærore quasi prorsus debellatis hostibus triumphabat. Sed multo aliter euenit. nam his aliis super alias cædibus ceterisque sceleribus, tantum in se hominum odium conciuit, ut omnes prouinciæ ab eo deficerent: donec ab omnibus destitutus, præterquam à quatuor aut quinque libertis qui illum fugientem prosequuti sunt, sua ipse manu caderet. Itaque Neronem sollicitum esse non oportebat qua ratione inimicos in se pararet: quemadmodum hic docet Machiauellus. Neque enim iis moribus deesse illi umquam inimici poterant. quemadmodum & satis multi

multi semper existunt qui ceteros tyrānos oderint.

NAM quomodo tyrannis inimici non essent, quando egregiis quoque Principibus exoriuntur aduersarij? Sed hac de re præclarum Philippi Cominæi elogium hîc inferam, qui lib. Hist. 5. cap. 18. in hanc ferè sententiam scribit: In rebus humanis ita comparatum est, vt nullus ferè sit populus, nullus Princeps, nulla ciuitas, cui non æmulum aliquem & aduersariū Deus excitat. Gallis opposuit Anglos, & Anglis Scotos. Lusitani Castellanis oppositi sunt: Granatenses Lusitanis. Inter principes Italię & potentiores ciuitates perpetua similtas intercedit. sic cetera Regna & principatus inter se dissident. Nam si qui Princeps aut si quæ ciuitas secuta sine vlllo metu hostili viueret, luxuriantibus otio animis, principatus in libidinem & tyrannidem verteretur. Ita Deus dum singulari prouidentia Principib. & ciuitatibus excitat æmulos, illis velut quosdam stimulos subdit, vt alij aliorum metu modestè & temperanter se gerant. Neque vlla res est quæ Principem melius in officio contineat quàm aduersarij metus. Neque enim Dei metu, aut caritate proximi, aut rationis imperio (quæ maximam partem Principes negligunt) aut legum reuerentia (quarum vinculis solutos se esse putant) à libidine & ceteris vitiis deterrentur, sed sola hostis formidine. Et aliquanto post Cominæus, hac quæstione expedita, aliam huic annexam aggreditur. Quænam causa est (inquit) cur Principes in rapinas & scelera prorumpant, spreto diuinæ potestatis & iustitiæ respectu? Incredulitas hoc efficit, inquit. Nam si Principes & ceteri omnes ceterò statuerent Deum esse qui scelus nullum sinit im-

Com. lib. 5.
cap. 18.
Deus cuique
Principatui
aduersari-
um aliquem
attribuit.

Principes fl-
de carentes,
Dei metu
quoque &
caritate vac-
cui sunt.

„ punitum : horrendas & æternas pœnas manere in-
 „ iustos & impios:credibile est neminem fore qui vio-
 „ lenter aut auarè aut crudeliter aliquid ageret. Om-
 „ nia igitur mala & calamitates ex Fidei defectu pro-
 „ ficisci perspicuum est. Cui rei argumento vel ipsi
 „ Principes esse possunt. Nam quū ab hoste Princeps
 „ aliquis captiuus detinetur, quid habet in rebus tam
 „ carum aut pretiosum quod pro sui liberatione non
 „ dependat? Quidquid tam è suis quàm è populi fa-
 „ cultatibus corrogare potest, hoc eò totum confert:
 „ quemadmodum accidit temporibus Ioannis Vale-
 „ sij, Galliarum regis, qui captus ab Anglis apud Pi-
 „ ctones, dependit eis tricies centena francorum mil-
 „ lia, & simul dedit Aquitaniã, id est tertiam ferè Gal-
 „ liæ partem: quæ tunc ad extremam inopiam reda-
 „ cta, corio cui clauus argenteus infixus erat, loco
 „ pecuniæ utebatur. Hæc omnia ille pro recuperanda
 „ libertate persoluit, & vt nihil planè dedisset, Angli
 „ tamen non erant eum interfecturi: atque vt id fecis-
 „ sent, quota tamè fuisset illa (quæso) pars cruciatu
 „ inferni, qui post hanc vitam impios manent? Cur au-
 „ tem se, suos liberos, & populum, hac pecuniarum
 „ collatione exhaustit? Ideo sanè, quod certò sciret se
 „ non alioqui è captiuitate euasurum. Quiduis igitur
 „ tur ille fecit vt è vinculis expediretur: at verò vbi re-
 „ perias Principes qui posteaquam semel aliquid per
 „ iniuriam, aut quocumque modo, occuparint, resti-
 „ tuere illud velint. Itaque neq. ratio, neque iurifia-
 „ randi religio, neq. metus diuini numinis, nec æqui-
 „ tas vlla, neque inferni cruciatus perpetui, flectere il-
 „ los possunt vt quod alienum est, quod à se mala fi-
 „ de possideri sciunt, id reddant vltro. Id ergo nul-
 „ la ex re

la ex re adeò fit quàm incredulitate. Quippe nò cre-
 dunt Principes fore vt Deus aliquando ab ipsis sce-
 lerum pœnas expetat, & pro fabulis habent quæ de
 inferis dicuntur. Certissimum tamẽ est fore vt Deus
 in eos non minus quàm in alios anima duertat, si nò
 in hac in vita, certè in futura. Verùm (dicet aliquis)
 quis de potentibus quæstionem habiturus est? quis
 illos coram iudice accusabit? quis pœnarum erit exa-
 ctor? Certè querimonix & lacrymæ miserorum ho-
 minum, quos crudeliter vexarunt, viduarum & pu-
 pillorum suspiria & gemitus, quos parètibus & ma-
 ritis inhumanè orbarunt: breuiter eorum quos for-
 tunis omnibus euerterunt, lamenta & voces, pro ac-
 cusatione erunt; quam illi omnes coram supremo
 Dei tribunali sistent. Qui magnitudine scelerum of-
 fensus, non semper concedit diuturniorem impuni-
 tatem, sed illos aliquando præsentibus pœnis ver-
 berat: & quidem ita euidenter vt dubitari non pos-
 sit ipsum iniquitatum esse iustum ultorem. Sed quo
 priuatos homines altius supereminent Principes, eo
 etiã grauius & periculosius cadunt. Præfagium autẽ
 ipsorum ruinæ nullum certius, quàm vbi Deus mē-
 tem illis ita imminuit, vt, sapientum consiliis repu-
 diatis, prouehant homines novos, stolidos, vecor-
 des, & assentatores qui omnia ad ipsorum gratiam
 faciant & loquantur. Nam simulatq. hæc eueniunt
 Principi, ipsi à Deo ruinam & perniciem immine-
 re statuere possumus.

HÆC in summa sententia est clarissimi & sa-
 pientissimi viri Philippi Cominæ, iisdem ferè ver-
 bis ab eo scripta, de causa propter quam Deus ad-
 uersarios Principibus commoueat. Quæ quidem

Signa & præ-
 sagia ruinæ
 & exitij
 Principis.

germanè Christiana est, & ab hominis vsu rerum tractandarum pollentis prudenti iudicio profecta. Cominæus enim totos triginta annos à rege Ludouico XI, & Carolo VIII eius filio, legationibus obeundis & summis negotiis gerendis adhibitus est. Neq. cum eo vlla ex parte conferendus est Machiauellus, vilis scriba & tabularius: cui quum nulla vumquam grauior res cōmissa sit quàm vt Florētinz Reip. rationes referret in tabulas, ab his rudimentis orsus, ausus est sese Regum principūmq. negotiis inferere, atque eos docere quænam sit optima Reip. administrandæ, aut verius tyrannidis moliendæ, ratio. Siquis verò præstantissimi historici Cominæi Annales legerit, in iis multa luculentâque præcepta comperiet, ab eo longa experientia rerum diligenter collecta & notata, neq. minus idonea bono Principi formando, quàm Tyranno Machiauellica.

PORRO quia insignis inter multas eius ista sententia est, quam superius protuli, Deum videl. alienare mentem Principis quem perdere constituit: ad eam confirmandam veteris cuiusdam sapiens ellogium adiungam, cuius meminit Sophocles:

Soph. in An-
rigoæ.

Sapienter (inquit) ex quodam

Celebre dictum profectum est,

Malum videri aliquando bonum.

Illi esse, cuius animum

Deus agit in calamitatem.

XVIII.

XVIII. THEOREMA.

*Principi peierare, fallere, & dissimulare, si-
ne vlla dubitatione licet. nam decipiendi
artifex semper aliquem fraudi opportu-
num nanciscitur.*

PRINCEPS (inquit Machiauellus) Comm. lib. 2.
ca. 13. & c. 18.
De Principe,
qui opes suas augere & imperii fi-
nes prorogare vult, artem fallendi
ediscat necesse est. Hac arte Io-
annes Galeacius ducatum Mediolanensem
Bernardo auunculo suo eripuit. Romani
quoque per nomen simulationemque so-
cietatis ac fœderis Latinos populos ita im-
prudentes circumuenerunt, vt prius eos in
suam potestatem ac seruitutem redigerent
quàm illi hoc suspicarentur. Magnæ quidẽ
ad fallendum simulationes, dissimulationes
& periuria adhibenda sunt: sed Princeps qui
ad id natura & arte factus erit, prosperos sè-
per inceptorum habebit exitus. Homines e-
nim ferè adeo simplices & parũ cauti sunt
temporũq. ac præsentibus necessitatibus a-
deo seruiũt, vt fallendi artifex fraudi sèper
aliquẽ paratum atq. opportunum reperiatur.
Possẽ in hãc sententiã innumera exẽpla fœde-
rũ, induciarũ, promissorũ, referre, quæ à Prin-

cipibus violata felicem euentū habuerunt. Recens tātū eius rei testimoniū proferā. Alexander VI. Pontifex nullam vnquā aliā artem quā imposturam exercuit, neque ad aliud studium animum adiunxit: neque vllus vnquam extitit, qui aut promissa magis execrabilibus sacramentis cōfirmaret, aut qui ea minus sancta haberet. Fraudes tamen illi & periuria bene cesserunt. quippe hīc hominum ingenia tractare & versare nouerat.

THEOREMA hoc nihil aliud est quā *ἡμετέριον* & amplificatio superioris illius, qua Machiauellus docet Principi expedire vt Vulpem agat. Siquidem nunc exponit quid sit Vulpem agere: Fallere videl. dissimulare & peierare, atque his virtutibus Principem ornatum esse oportere contendit. De Fallacia set astutia paulò antè abundè differuimus: de Perfidia & periurio pòst alio loco agemus. itaq. paucis hoc transigemus, ne sæpius iteremus eadem. Neq. tam exiguæ mentis vllus est quin agnoscat hanc doctrinam non Principi tantū indecoram, sed & cuiuscumque sortis homini, esse. Immò si eius rei AEgyptij illi erronei, & circulatori circumforanei ceterique eius generis æruscatores, iudices caperentur, haud dubitem ipsos dogma hoc vt impiū & execrandum damnaturos.

QUOD scribit, Impostorē, semper aliquem fraudi opportunum nancisci: non nego semper existerē

re fatuos & incautos homines qui ab eo imprudentes dolo capiuntur, immò etiam nonnumquam acutos & sagaces: sed nemo tamen adeo ingeniosus fallendi artifex est quin sapius etiam ipse fallatur. Impostor sic pe suis artibus capitur. Nam simulatque patuere eius fraudes, nec negotij, nec commercij, quidquam cum eo habere volunt homines: aut si cogantur, ne ipsi irretiantur, occupare & dolo ei necere student. Neque licitum modo sed laude dignum quoque putant Cretisare aduersus Cretensem. Itaque fieri non potest quin deceptor, multorum insidiis appetitus & suis tentatus artibus, sæpe in suas ipse pedicas, quas aliis struxerat, incidat. Quippe & nemo vnus adeo huius artis impostoriæ peritus est, vt alios se doctiores reperire non possit: & multorum sollertia vnus verfutias facile eludit. Ita non rarò euenit vt fallacia in autorem vertat, & (sicuti prouerbio fertur) cornix cornici effodiat oculos.

NEQVE eius rei longius exemplum petã quàm ab ipso Alexandro VI, cuius ea in re peritiam commendat Machiauellus. Quò enim spectabant eius fraudes ac periuria, nisi vt Cæsarem Borgiã spuriũ suum, regem Italiæ, mox totius Christiani nominis, si posset, faceret? Sed consiliorum ac inceptorũ eius tragicus fuit exitus, sicuti aliàs exposuimus. Ceterum quæ fuit causa cur toties ille Pontifex principes Christianos, in iis Ludouicum XII. regem Galliæ, impune falleret? Quia nimirum ea tempestate adeo vehemens bullarum & fulminum Papæ metus occupauerat hominum animos, vt legatum Dei in terris vulgò crederent, omniãque eius verba haberent pro totidem oraculis. Hæc restum Papæ

imposturis, famam & auctoritatem circumdabat: sed quum eius hodie somnia pueri quoque ludibrio habeant, nihil est iam quod talibus illecebris homines inescare speret.

Socij ac fœderati Romanorum, serui non erant.

QVOD dicit Machiauellus veteres Romanos per nomen & speciem æqui fœderis ac societatis redegisse in seruitutem Latini nominis populos, fabula mera est. Quippe (vti ex Historiis patet) omnes diuersis temporibus subegerunt. Ita tamen cum illis pacem & amicitiam pacifcebantur, vt quum tanquã bello victis leges dicerent, eas sibi paulo commodiores quàm illis darēt: neq. id iniuria. Nam quum iure gentium victi victoris serui sint, & omnia ei qui armis plus potest dedantur, multo magis ipse ius & imperium aliquod in victos obtinere debet. Imperium autem hoc in subactos populos penes se retinebant Romani, in omnibus fœderibus: Ne videl. socij & amici cuiquam bellum inferre possent sine suo arbitrio & consensu: deinde vt ad Romana bella milites ex formula darent. Ceterum veterem libertatem, pristina iura, suas leges, religionem, magistratus, & cetera immota populis relinquebant, neque noua vlla tributa illis imperabant. Ea conditio, seruitus dici non debet, sicuti nominat Machiauellus: aut si ea seruitus vocanda est, nulla hodie Christiana gens existit, siue earum quæ sub Regibus viuunt, seu quæ Optimatum consilio aut Populi imperio reguntur, quæ duplicis & quadruplicis seruitutis iugum non ferat.

IAM quum Machiauellus dicat Artem decepto-riam Principi notam esse debere, quæri hinc posset cautionis adhibendæ gratia, quanam sint eius artis præcepta

præcepta. Huic quæstioni pro Machiauello respon-
 deo, eius rei nõ posse tradi præcepta singularia, quæ
 vnicuique negotio accommodentur ad cauendam
 fraudem: sed generalia principia seu axiomata eius
 artis hæc esse, Audaciter peierare, Callidè dissimu-
 lare, Insinuare se in animos & eos pertentare, Fi-
 dem & promissum frangere, & cetera eius generis,
 quæ partim iam exposuimus, partim exponemus.
 Sed hîc diligenter animaduertendum est: Ingenio-
 so versutiarum architecto non passim neq. erga om-
 nes Frangendæ fidei præceptum vsurpandum es-
 se. Nam si vbique & semper violaret, peccaret in a-
 liam legem quæ iubet Callidè dissimulare: & quum
 debeat boni viri orationem & mores imitari, nõ
 daret seipsum & subdolum animũ palam omnibus
 cõspicuum faceret. Itaq. vt omnia simul artis prin-
 cipia obseruet, fidem in paruis rebus seruabit, vt in
 magnis & grauib. frangat. Quod vt caueret Scipio-
 nẽ Fabius Max. monebat, traicere in Africam cum
 exercitu parantem: An Syphaci Numidilq. credis
 (inquebat) satis sit, semel creditum. non semper te-
 meritas felix est: & fraus fidẽ in paruis sibi præstruit,
 vt, quum operæ precium sit, cum mercede magna
 fallat. Hoc cõsilium Fabius vir sapientiss. Scipio-
 ni iuueni imperatori dabat. Qua igitur via fidei falla-
 cis insidias eludemus, quæ paruis in rebus constans,
 in magnis destituit? Id planè agendũ, quod se acturũ
 Fabio respõdit Scipio: Syphacis & Massanissæ regũ
 (inquit) fidei ita innitor, vt veriturus perfidiã sim.
 SED & alia cautio est aduersus versipelles istos
 homines, simulandi & dissimulandi artifices, qui
 multa promittunt, & nihil minus pensi habent
 quàm vt promissa præstent. Fugiendi enim sunt

Principia an-
 tis imposto-
 riz.

Liu. Annal.
 lib. 28.

“
 “
 “
 “

“
 “

tamquam orcus, & angue peius odio habendi: vel
Achille teste, qui sic apud Homerum loquitur,

Hom. Iliad.
lib. 9.

*Odi etenim, ceu claustra Erebi, quicumq. loquuntur
Ore aliud, tacitoque aliud sub pectore claudunt.*

XIX. THEOREMA.

*Princeps scire hominum animos versare de-
bet, ut eos fraude circumueniat.*

Comment.
lib. I. c. 42. &
28. de Princi-
pe.

PRINCIPES (inquit Machiauel-
lus) ætas nostra vidit, qui quum
hominum animos astu tractare
& pertentare nossent, magnas
res gesserunt, eosque vicerunt qui simpli-
cem & nudam fidem colebant. Id fit quum
Princeps vitium aut virtutem eius quem cir-
cumuenire vult, diligenter notat, & ad eum
inescandum illecebram naturæ eius idoneam
offert. Sic Appius Claudius, vnus Decem-
uironum qui Romæ creati sunt, quum sum-
mum in vrbe imperiū amplexus perpetuo
tenere velleret, potentissimos quosque duce-
re in partes & sibi conciliare statuit. In his
quum Quintum Fabium, egregium antea
domi militiæque virum, honoris cupidum
esse cognosceret, dignitates & honores pol-
licendo

licendo eum labefecit, atque ita mutauit vt Appij quàm sui similis esse mallet. Præterea quum nobiles adolescentes Romanos (alioquin ingenuè & liberaliter educatos) diuitiarum cupidine ex ætate flagrare intelligeret, ad explendas libidines, largiendo pollicitandòq. ita obnoxios sibi fidòsque fecit, vt eorum semper circum se, tamquam stipulatorum & ministrorum tyrannidis, cateruas haberet. Quare Princeps qui ea arte hominum animos versabit, eos haud difficulter dolo captos quocumque volet inflectet.

Alli Gallii nimium simplices! Videtis re-
 ta & laqueos quibus toties implicamini?
 Vos simulationum nescij liberè quæ sen-
 titis eloquimini, stolidas voces & incon-
 sultas iacitis, Machiauellitis istis pectora & affe-
 ctus nudatis; illi simplicitatem vestram callidè ca-
 ptant, speculantur abditos sensus vestros, & arcana
 eliciunt. ita vos incautos minimo labore illaqueant.
 Ipsi verò lenti, cunctabundi, taciti, occulti, sensus
 suos penitus abdunt: deinde suspensa semper &
 obscura verba: neque illis quidquam temerè ore
 excidit, quin multo antè cogitent quam in partem
 interpretari possitis, idque ita in incertum & ambi-
 guum implicant, vt in contrarium planè sensum
 quàm quem vos suspicamini dicta inflectant. Neq.
 verò hoc quidem occultum habent. Galli isti (in-
 quiunt) leues, vani, imprudentes, nimij sermonis, ar-
 cana premere, affectus abscondere, non didicerunt.

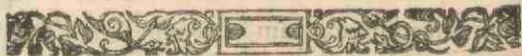
Ingenia Gal-
lorum ad
scrutandum
facilia.

Insuper simul loquendo verba alij aliorum præpe-
diunt, & lingua infreni omnibus cogitationes suas
aperiunt. Hoc certè nobis ingenuè fatèdum est, nul-
lius gentis quæ Gallix vicina sit animos & volunta-
tes tam facilè introspici posse quam ingenia Gallo-
rum. Itaq. hoc Cabalæ Machiauellitarum *μυσθίου-
τατων* dogma est, neque alio magis vtuntur ad res
Gallix pro arbitrio versandas. Sed si hanc eorum ar-
tem Galli eludere possent, vna opera omnes eorum
conatus & consilia infringerent: quibus paulatim
omnes sibi suspectos aut formidabiles subuertunt,
quo ceteris Turricam in seruitutem detrufis, securi
Gallias coloniis Italicis occupent.

SED hoc præceptum variè vsurpatur: nimirum
tam vitis hominum quàm virtutibus animaduer-
sis. Nam simulatque alicuius ingenium ambitione
flagrare intelligunt, dignitate oblata perliciunt ho-
minem, mox ampliorem pollicitando, eo vtuntur
vt libet. Ita introspecto & captato eius animo, cum
in suam nassam attrahūt, vt nihil sit tam scèdum aut
iniquum in quo suam illis operam non commodet.
Nam (sicuti Sallustius scribit) Ambitio, quod vitium
propius virtutem est quàm avaritia, multos morta-
les falsos fieri subigit: aliud clausum in pe&ore, aliud
in lingua promptum: magis que vultum quàm inge-
nium bonum, habere. Itaque insana illa honoris cu-
pido multis sepe ciuitatibus exitij causa & omnium
malorū quasi materies fuit. Quippe multis veterib.
& nouis exēplis liquet, vecordi ambitione sæpe in-
cēfos homines in patriæ perniciē coniurauisse. Quæ
tabes hodie nimum multorum mentes occupat,
qui oblitī se omni iure diuino, humano & naturali,
ad pa-

Sall. in Ca-
til.
Ambitio in-
gentium ma-
lorum fax.

ad patriam conseruandam obstringi, eam tamen
 seque ac ciues suos obstinatis animis perditum eunt,
 vt honoris speciem inanem & fumum quemdam
 fortunarum, vitæ, & animarum suarum pretio emant.
 Verum quid facias talibus mancipiis ambitione oc-
 cecatis & ebriis, quorum animos isti pro libidine a-
 deo agunt trahuntque vt eos suismetipsorum vitiis,
 velut hamis, inuicent? Eodem modo si aliquem Ma-
 chiauellitæ isti in venerem pronum esse cõpererint,
 meretrices aulicas elegantes & comtas summittunt,
 quæ breui illum sua libidine, tamquam visco, impli-
 cent. Si cuius auaritiã nudauerint, dono aliquo, for-
 tẽ sacerdotio aut alio munere, sibi deuinciunt, &
 maiorum spe ac promissis onerant. Ita hominis cor-
 rupto animo facile potiuntur. Siquem probum, in
 bono & fide constantem deprehenderit, conantur
 ab eo promissum aliquod elicere, atque ex eo dolos
 illi nectunt. Si alterius ingenium boni publici amas
 perspexerint, munus illi aliquod anceps & dolosum
 mandandum curant, vt ea via pellici in insidias pos-
 sit. Denique percontandis & explorandis hominum
 ingeniis, & scrutandis eorum virtutibus, vitiis, affe-
 ctibus, morbisq. & perturbationib. animorum, vn-
 dique machinas fabricantur, quò eos in potestate ha-
 beant: siue vt eos penitus tollat, siue vt in suos mo-
 res formatis ad destinata sua exequenda abutantur.
 Ceterum cautiones, quibus eorum doli fraudesq. vi-
 tentur, nõ admodũ difficiles sunt, attentis quidem &
 sapientibus. quippe, quum eiusmodi exploratores
 ingeniorum satis hodie noti sint, vt in suas ipsimet
 insidias precipitent, contrã explorandi sunt.

XX. THEOREMA.

Princeps qui, velut coactus, clementia & lenitate utitur, perniciem suam accelerat.

Comm. li. 1.
cap. 33.

NIXVMQUĀ euenit (inquit Machiauellus) vt comitas & indulgentia qua Princeps in subditos utitur, quum rebellionis aut alio quouis metu coactus id agit, gratè ab illis accipiat. Populus enim beneficia à Principe sic in se collata grato animo nūquam ferè amplectitur: immò potius accepta illa fert iis qui Principem eò necessitatis inuitum traxerunt. Atq. id populum sæpius ad quærendas rationes impellit, quibus Principem in eas angustias detrudat. Quare numquam Princeps extremam illam necessitatem expectare debet, vt subditos comiter & liberaliter habeat. quippe adeo nihil opis in eo erit, vt exitium quoque eius maturet.

AVD dubiè longè honestius atque vtilius Principi est, vt subditorum obsequium bono & moderato imperio antecatur: quàm vt vim expectet, cogaturque aut summum ius rigoremq. laxare, aut frangi. Consiliū tamen hoc Machiaueli planè impium est, & eiusmodi

cemodi vt ex eo Princeps nihil nisi certam perniciem sui ac rerum suarum sperare possit. Quum enim Principi suadet vt subditos duriter & inclementer habere obfirmato animo pergat, etiam quum necessitate ad clementiam trahitur: si is de summa seueritate nihil remittat, etiamsi infesta multitudo non procul seditione absit, perstetque in incepto immitis animus: quid inde sequi potest, præter ipsius ac reipubl. status interitum? Quæ enim re magis nititur status Principis quàm consensu & vnanimi obsequio subditorum? Si ergo obstinato & inuictò rigore ac sæuitia subditos eò perducatur vt ipsius obedientiæ sese subtrahant, nonne cum principatu corruere necesse est? Nam, vt luculenter Sophocles,

Nimia Principis seueritas subditos ad obsequiū negandum impellit.

-Dura nimium mentes

Cadunt maximè: & durissimum

Ferrum assatum ex igne firmissimum,

Fractum & ruptum plurimum videas.

Sophocl. in Antigone.

Quare hoc Machiavelli consilium, quo rigida & inflexa pertinacia aduersum subditos tendere Principi suadet, non minus ceteris regibus perniciosum est quàm Roboamo fuit, qui populum tributorum & onerum leuamentum orantem obstinate & superbe repulit. Quippe ille rex consilium isti nimis compar sequutus, inclementer populo respondit, se durius asperiusq. patre suo ipsos habiturum, nedum vt quidquam de oneribus solitis & suo iure deminueret. Itaque tam minaci & contumaci respōso populi animos ita offendit, vt maximam regni partem amitteret.

IAM quod dicit, populo ingrata esse beneficia

Beneficia extorta non
omni utilitate carent.

quæ Princeps necessitate coactus confert, vel experientia ipsa refellitur. Neque enim adeo acuta est plebs, ut multum laboret in vestigandis causis quæ Principem ad hoc vel illud iubendum edicendumve impulerint: sed eiusmodi constitutionum bonis perfruens, (quorum gaudium omnium aliarum rerum sensum præoccupat) non præsentit tantum lætitia effusa, sed per multos dies gratis & cogitationibus & sermonibus reuocata, faustis omnibus precibusque Principis sui clementiam prosequitur. Eius rei paces Gallicæ, quæ bella ciuilia exceperunt, satis multa exempla suppeditant. Has enim pacis leges Euangelici ab inuito Rege extorsisse videri poterant: & Rex contrariis edictis, quum bella instaurabantur, perspicuè id declarabat. Nam inter alia Edicto anni 1568, testatus est sibi semper eum animum fuisse ut Religionem illam Euangelicorum tolleret: eam tamen se aliquamdiu tolerasse ut necessitati ac tempori seruiret. Quare Aulici eam per ludibrium Religionem toleratam vocabant: Catholicam Romanam verò, Religionem ratam & approbatam. Quamquã igitur hæc pacis edicta Rex inuitus concederet, nihilo tamen fecius populus erga Regem gratus, eum ut boni publici amantem laudabat, & pro ipsius incolumitate Deum orabat. Sed fingamus quod vult Machiæuellus, beneficia vi aut necessitate extorta à Principe gratiam omnem apud subditos amittere: an propterea sequitur clementiæ Principis in subditos nullum fructum extare? Quippe eo remedio populi querimoniæ sedantur, rebellionum seditionumq. materies, siqua erat, discutitur. Id Romæ sæpe accidisse pluribus exemplis ex Livio probari po-

bari potest. Nam quum Romæ atrox aliquod certamen plebis aduersus patricios ortum erat, simulatque illa à patribus obtinuerat quod peteret, quiescebat. Non deerant utique inter Patres non minus ingenio consilioque pollentes quàm Machiauellus (quales erant Appius, Coriolanus, Q. Cæso, & alij nonnulli) qui suaderent, nihil seditionum & turbarum metu plebi concedendum esse: immò recuperanda iura quæ extorta secessione ac vi patribus essent: discordiam ita magis accendi quàm dirimi, neque vnumquam defuturam certaminibus materiem, si pessimo exemplo seditiones non tantum impunitas sed præmia quoque sequerentur. Vincebat tamen in senatu sententia melior: Plebem per equa per iniqua patribus reconciliandam esse, ac potius cedendum popularibus procellis quàm resistendum esse. Sæpe in Gallia propter noua vectigalia imposita populares motus exorti; sublatis vectigalibus extincti sunt. Quippe in omni re si causam sustuleris, effectus quoque simul pereat necesse est. Non nego id contra naturam seditionis esse, ut ex ea aliquid boni oriatur, neque propterea seditiones & rebelliones pessimo exemplo ciendas: sed vicissim cogitandum est, populum numquam sine iusta aliqua & graui causa in seditionem exardescere. Itaque si fumantem seditionem maturè non oppressit Princeps, actensam restinguere, & quamuis sero remedio negligentiam corrigere, ne dubitet. Nam in ira & sæuitia perseverare, irritatisq. animis ignes materiemque subdere (quod Machiauellus docet) exitiale est: multo tutius honestiusque omni contentione deposita, mollire animos, quoties bonum publicum pri-

uatúmque suadet: quemadmodum Phœnix apud Homerum Achilli præcipit:

Verum age, vince animum ipse tuum fortissime Achille,

Vince iram, fera corda doma: ne pectore sauo

Esse aliis videare atque implacabilis ira,

Quod minime decet atque indignum est laudibus istis:

*Quum neque sint tales, quoniam placantur & ipsi
Dij superi &c.*

Ineptæ Machiauellitarum distinctiones.

Ac quominus id quoque obseruarent boni Principes, Machiauellicis distinctionibus numquam impediti sunt: quales istæ sunt, Subditum priorem suppliciter debere veniam & pacem orare: Quod Princeps concessurus sit subditis, ipsius arbitrij debere esse, ne videatur leges accipere ab iis quibus dicere debet: neque cum iis fœdus ex æquo facere. De decus fore Principi siquid inuitus & coactus egerit: & alia eiusmodi. Prudentes enim Principes (quantum ex historiis colligere licet) tam subtilia rerum discrimina & vix pueris dignas ambages numquam seruauerunt: sed perinde ut salus subditorum & sui status incolumitas flagitabant, ita sese accommodauerunt. Neque consilium salutare inhonestum, neque conditiones iniquas arbitrati sunt, quibus integram populi beneuolentiam & obsequium seruare possent.

XXI. THEOREMA.

Princeps prudens fidem seruare non debet, si damno ei est, & occasiones propter quas eam dedit, sublatae sunt.

PRUDENS & acutus Princeps (inquit Machiauellus) fidem sanctè seruare nec potest nec debet, quum talis obligatio ipsi damno est, & occasiones necessitatèsq. quæ illū ad dandam fidem impulerunt, præteritæ & extinctæ sunt. Si omnes homines boni essent, præceptum hoc vituperari posset: sed in tanta hominum malitia, quum ipsi fidem non colant, Princeps quoq. suam illis præstare non tenetur. Neq. metuendum est ut Principi desint speciosæ causæ, quibus hæc fidei violationem velet. Præterea promissa vi extorta posse frangi cogitandum est (præsertim si bonum publicū agitur) vbi vis aut necessitas præteriit. Cuius rei quum multa exempla legantur, nostra ætate quoque id quotidiano vsu confirmari cernimus. Nam non tantūm promissa coacta à Principibus violantur, postquam vis decessit: sed cetera quoque non seruantur, vbi eorum occasiones seu causæ sublatae sunt.

Cap. 18 de
Princip. &
Com. lib. 3.
cap. 42.

FEST in superioribus placitis Machiauellus omnium qui sunt & qui fuerunt impietatem nequitiamque superet, hinc tamen non tantum alios omnes sed seipsum quoque vicit: neque inter ea quidem dogmata quae hominum in homines officia spectant, vllum hoc detestabilius est. Nam si Fides illaque in dictis promissisque constantia ex hominum vita sublata sit (sicut Machiauellus tollere nititur) omnes contractus, commercia, omnem civilem iustitiam, & hominum inter se societatem & communionem, simul aboleri necesse est, quae sine fidei sanctitate consistere nequeunt. Iam si dissoluto fidei vinculo, omnia vendendi, emendi, permutandi, commodandi, commercia, ceterique contractus & omnis negotiatio, iuris aequa descriptio, certaque viuendi disciplina, leges ac mores, dissipati interirent, quantum inter nos & bruta animantia interesset? Paullum admodum, nisi quod deteriores essemus. Nam sublatis commerciis necesse esset dispersos homines, in agris bestiarum more vagantes, sine urbibus, sine pagis, cultu & victu ferino, in diem raptu viuere. Quare qui est rebus humanis Fidem expellit (quemadmodum Machiauellus) in siluestrem & ferinum victum rursum redigit homines, eosque spoliatur omnibus commodis & utilitatibus quae ex hominibus percipiuntur, omnibusque illis artibus quibus exulta mortaliu[m] vita tantum distat a victu & cultu bestiarum. Quod si quis Machiaueli discipulus respondeat, eius consilium non esse, Fidem funditus est communi vita tollere, sed eam tantum violare, quum ex ea re aliqua capi potest utilitas, eodem recidere vtrumque contendo.

Hominum
vita ac so-
cietas absq.
fide consistere
non potest.

contendo ac propè paria esse, Fidem penitus tollere &, Eam emolumentum sui causa frangere. Nam qui pannum emit, & pepigit se pretium persolutorum, ubi merces acceperit, poterit dicere se pedendi pretij fide & pacto hac regula absolui, quoniam sibi utile sit & pannum & pecuniam habere. Cui aliquid commodatò vel mutuò datum est, dicet se à Machiauello liberari commodati vel mutui reddendi promisso, quia sibi scilicet commodum sit id retinere. Similiter in omnibus contractibus & commerciis fidei violatio quamlibet fœda utilitatis velo tegi poterit: atque ita paulatim fides penitus ex hominum vita eiici. Hæc sunt effecta & fructus pestiferæ huius doctrinæ.

E I verò refellendæ, vel malorum quæ inde sequuntur coniectura euidens, vel insignis absurditas, quæ vel imperitissimis quibusque obuia est, sufficere possunt. Sufficere quoque potest Scripturæ sacræ vnicum illud testimonium, quo iubet Deus ut fidem & promissa, etiam cum incommodo nostro coniuncta, sanctè obseruemus. Sed profanum istum hominem, sicuti antea, Ethnicorum testimoniis refutare mihi consilium est, atque ostendere quàm malè negligentèrque T. Liuium legerit, in quem commentationes illas suas ignorantia iuxta atq. impietatis plenas scripsit. C. Licinius & L. Sextius tribuni pl. leges aduersus opes patriciorum & pro commodis plebis, promulgauerunt: Vnam de ere alieno, ut deducto eo de capite quod vsuris pernumeratum esset, id quod superesset, triennio æquis portionibus persolueretur: Alteram de modo agrorum, nequis plus quingenta iugera agri possideret. Ad has rogationes

Psal. 5

Lin. Annal.
lib. 6.

diffuadendas Appius Claudius Crassus ex patritiis processit, docuitque inter alia, hac dulcedine ex alienis fortunis prædandi illiciti populum non debere ad iniquas leges iubendas: quarum altera solitudines vastas in agris fieri, pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. Oratio Appij ad id saltem valuit ut tempus rogationum iubendarum proferretur. Postea semunciarium ex vnciario fenus factum, & in pensiones æquas in triennium, ita ut quarta præsens esset, solutio æris alieni dispensata est. & sic quoque parte plebis affecta, fides tamen publica priuatis difficultatibus potior ad curam senatui fuit. Sæpe quoque ab aliis tribunis Lex agraria promulgata est, neque vnquam sine maximis rerum motibus, seditionibus & ciuium cædibus, agitata. Ex quo apparet violationem fidei publicæ perpetuò secum calamitates magnas & malorum Iliada trahere.

Liuij. Annal.
lib. 23.

ROMÆ, secundo bello Punico, quum ad ærarium inops esset ut stipendium ex publico ad exercitum Hispaniensem mitti non posset, re ad senatum relata, plebi nouum onus iniungi non placuit. quippe ipsum tributum conferentium numerum magnis exercituum stragibus imminutum: tum qui superessent pauci, si multiplici grauarentur stipendio, alia perituros peste. Itaque, quum neque plebs tot per annos tributo exhausta stipendium ex affecta re familiari pendere posset, neque pecuniæ quidquam in ærario esset, nisi fide Respubl. staret, opibus non staturam. Prodeundum in concionem Fuluius prætori esse, indicandâsq. populo publicas necessitates, exhortandâsq. qui redempturis auxissent patrimoniam,

patrimonia, vt reipubl. ex qua creuissent, ad tempus commodarent: conducerentq. ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hispaniensem opus essent: vt quû pecunia in ærario esset iis primis solueretur. Hæc prætor in concione edixit: qua die vestimenta, frumentum, Hispaniensi exercitui præbenda, quæ que alia opus essent naualibus sociis, esset locaturus. Vbi ea dies venit, ad conducendum tres societates aderant hominum vndeuginti. quorum duo postulata fuere, vnû, ne eo tricennio alij publicani essent: alterum, vt quæ in naues imposuissent, ab hostium tempestatîsq. vi publico periculo essent. Vtroq. impetrato, conduxerunt, priuatâq. pecunia respubl. administrata est, & quemadmodum conductâ omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita: nec quidquam desideratum, ac si ex opulento ærario, vt quondam, alerentur. Si de fide Romana dubitatum esset, non tam facilè reperissent in tanta rerum difficultate qui priuatis opibus rempublicam sustinerent: sed quibus constans dictorum & promissorum veritas non deest, deesse quoque non potest quicum contrahant.

PERSEVS rex Macedoniae bellum in Romanos cõparans, quû Græcarum ciuitatum sollicitatis animis, in primis Achæorum gentis conciliandæ sibi viam quæreret, literas ad Achæos scripsit. Iis recitatis, & plerisque benignè & moderatè scriptas esse censentibus: Callicrates ex iis qui in eo veri salutem gentis crederent, si cum Romanis inuolutum fœdus seruaretur: Parua (inquit) aut mediocris res, Achæi, quibusdam videtur agi: ego maxime grauissimam omnium, non agique tantum ar-

liu. Annal.
lib. 41.

„bitror, sed quodammodo actam esse. Quis enim
 „non videt viam regiae societatis quaeri, qua Ro-
 „manorum foedus, quo nostra omnia continentur,
 „violetur? His & multis aliis praeterea rationib. Cal-
 licrates Romanae societatis & fidei publicae causam
 agens, impedit ne de Persei amicitia accipienda de-
 cretum fieret: & perucit ut Achaei, Romanam socie-
 tatem, vnam tum in terris vel viribus vel fide sta-
 bilem, fouentes, ne legatos quidem aut nuntios regis
 admitterent, per quos aliquorum ex ipsis animi sol-
 licitarentur, ne ea res fidem suam Romanis suspec-
 tam redderet. Huic consilio suffragatur praclarum
 hoc M. Antonini Caesaris elogium, Nihil grauius
 & calamitosius esse quam fidem nullam in homini-
 bus esse, eamque violari ab amico: sine qua nulla a-
 micitia, nulla virtus, tuta esse possit.

CETERVM quum famae & fidei damna maiora
 sint quam quae aestimari possint, non tantum fidei vio-
 latae crimine sed suspicione quoque, quoad eius fie-
 ri possit, carendum esse Fabius Maximus memora-
 bili exemplo docuit. Annibal omnibus belli cladi-
 bus Italiam vrens, quum ei a perfugis monstratus
 ager dictatoris Fabij esset, omnib. circa solo aequa-
 tis, ab vno eo ferrum ignemque & vim omnem hostium
 abstinere iussit, ut occulti alicuius pacti ea merces vi-
 deri posset. Fabius vero ea re inuidiam sibi quaeri
 prospiciens, quum tunc quoque argentum pro ca-
 ptiuis debitum, quoniam non consulisset patres,
 tardius erogaretur, necui sua fides suspecta esset, in-
 uiolatum ab hoste agrum missio Romam filio ven-
 didit, fidemque publicam priuato impendio exsoluit.
 Ac nihil profecto in hominum vita sociali fide ad
 extre-

Dion in
 Marci.

Fides nec
 re ipsa vio-
 lari, nec per-
 fidiae suspi-
 cione asper-
 gi, vult.
 Liu. Annal.
 lib. 22.

extremum constanti gratius est, præsertim quum fo- Liu. Annal.
lib. 31.
 ciorum affectis rebus inuiolata seruator. Itaq. Ro-
 mani amicorum & sociorum numero habebant, &
 bene de se meritos existimabant, eos qui ipsis bello
 implicitis socialem fidem colerēt & fidelium socio-
 rum officio non deessent. Secundo bello Punico
 quū Ptolemæus rex Aegypti in fide mansisset, per-
 acto bello legati tres ad eum Roma missi sunt, qui
 annunciarēt victum Annibalem Pœnósque, & gra-
 tias agerent regi, quòd in rebus dubiis, quum finiti-
 mi etiam socij Romanos desererent, in fide mansis-
 set: & peterent vt pristinum animum erga populum
 Rom. conseruaret.

ATTALVS rex Pergami virtute sua ad regiam Liu. Annal.
lib. 33. & 37.
 dignitatem peruenit. Huic viro (inquit Liuius) præ-
 ter diuitias fortuna nihil dederat ad spem regni. his
 simul prudenter, simul magnificè vtendo effecit pri-
 mū vt sibi, deinde vt aliis non indignus videretur re-
 gno. victis deinde prælio vno Gallis, regiū adsciuit
 nomen, cuius magnitudini semper animum æqua-
 uit, summa iustitia suos rexit, vnicam fidem sociis
 præstitit; & quum in Roman. amicitiam venisset, eā
 perpetua & constanti fide ad extremum finem vitæ
 perduxit. Itaque regnum Eumeni filio adeo stabile
 ac firmū reliquit, vt eum Romani adiecta regni An-
 tiochi parte florentissima præpotentē inter Asiæ re-
 ges fecerint: quia patris vestigia ingressus (qui P. R.
 societate maximā filio hereditate relinquere se mo-
 riens dixerat) non animū duntaxat bonum ac fide-
 lem præstitisset, sed etiam omnibus bellis pro ipsis
 arma tulisset.

QVONDAM profectò Romanis adeo venera- Liu. Annal.
lib. 1. & 11. 44.
 bilis & sancta erat fides publica vt eam pro numine

colerent. Itaq. apud eos solenne & sacrarium erat institutum Fidei, in quo pacis leges, fœdera, induciæ, iureiurando confirmabantur, vt eius qui ea violaret sacrum diis inferis caput esset. Neque in priuatis contractibus sanctius vllū iusiurandum quàm fidei: publicæ verò tanta autoritas, tãta existimatio, vt nemini tutius pecunias credere quàm Reipubl. priuati arbitrarentur. Bello Punico secundo, quum fortè Censores ob inopiam ærarij se iam locationibus ædium sacrarū tuendarū, & similiū his rerum, abstinerent, cōuenere frequentes ad eos, qui hastæ huius generis afflueuerāt: hortatiq. Censores vt omnia perinde agerent locarētque acsi pecunia in ærario esset: neminem nisi bello confecto pecuniā ab ærario petiturum esse. Pecuniæ quoque pupillares primo, deinde viduarum, cœptæ conferri: nusquam eas tutius sanctiūsq. deponere credentibus qui deferebant, quàm in publica fide.

SCIPIO Africanus posteaquam in Siciliam venit, vt in Africam cum exercitu transiiceret, Syraculas nondum ex magnis belli motibus satis tranquillas venit. Græci res à quibusdam Italici generis eadem vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, concessas sibi ab senatu repetebant. Omnium primum igitur ratus tueri publicam fidē, partim edicto, partim iudiciis, etiam in pertinaces ad obtinendam iniuriam, redditis, suas res Syracusanis restituit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus Siciliae populis grata fuit, eoque enixius id bellum adiuuerunt.

M. Valerio Læuino & M. Cl. Marcello coss. bellum gerente in Italia Annibale, quum Romanis ad classem ornandam & militum stipendia pecunia in

nia in ærario non esset, consulibus autoribus voluntaria pecuniarum collatio à priuatis facta est. Non dum perfecto eo bello, sed in Africam verso, ea res à M. Valerio Læuino ad senatum relata est: qui à priuatis collatas pecunias se ac M. Claudio Consulibus, reddi tandem æquum esse dixit, nec mirari quemquã debere, in publica obligata fide suam præcipuam curam esse. Nam præterquam quod aliquid propriè ad consulem eius anni, quo collatæ pecuniæ essent, pertineret, etiam se autorem ita cõferendi fuisse, inopi ærario, nec plebe ad tributũ sufficente. Grata ea patribus admonitio fuit, iussisque referre consulibus, decreuerunt, vt tribus pensionibus ea pecunia solueretur: primam præsentem ij qui tum essent, duas tertij & quinti Consules, numerarent. Quum tertij pensionis tempus venisset, priuati frequentes, quibus ea debebatur, senatum adierunt: quia Cõsules, quum ad nouum bellum & magnas reipublicæ necessitates vix ærarium sufficeret, negauerat esse vnde iis in præsentia solueretur. Quum & priuati æquum postularent, nec tamen soluendo ære alieno Respublica esset: quod medium inter æquum & utile erat, decreuerunt: vt quoniam magna pars eorum agros vulgò venales esse diceret, & sibi met emtis opus esse: agri publici qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia iis fieret: Cõsules agrũ estimaturos, & in iugera asses vectigales, testandi causa publicum agrum esse, imposituros: vt si quis quum soluere posset populus, pecuniã habere quã agrum mallet, restitueret agrum populo. Læti eam conditionem priuati acceperunt.

PORRO ea in fide sanctè seruanda integritas nõ

Liu. Annal.
lib. 30.

in Romanis tantum publicè, sed in singulis quoque priuatim, adeo elucebat, ut nihil tantopere fugerent quàm quidquam contra fidem facere. Scipio in Africa bellum gerens cum Pœnis indutias fecerat, ut legatos Romam ad pacem petendam mitteret. Nōdum reuerterant ab Roma legati, neque sciebatur quæ senatus Rom. de pace aut bello sententia esset: necdum indutiarum dies exierat, quum Asdrubal cum onerariis, xxx longas naues, ex Romana classe, tempestate disiectas & captas Carthaginem abduxit. Eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab iis qui petissent pacem & indutias, spem pacis & fidem indutiarum violatam esse, legatos Carthaginem extemplo mittit. Qui quum multitudinis concursu propè violati essent, nec reditum multo tutiorem habuissent, & alio super alio scelere haud dubiè ruptæ indutiæ essent, legati Carthaginenses ab Roma superueniunt. Iis Scipio, etsi non indutiarum modò fides à Carthaginensibus, sed etiam ius gentium in legatis suis violatum esset, tamen se nihil nec institutis populi Ro. nec suis moribus in iis facturum esse dixit, ita eos iure belli liberos, intactos & inuiolatos, dimisit. Quippe tum vulgatum Canonistarum dicterium nondum in usu erat, *Frangenti fidem, fides frangatur eidem*. Inter Cæsaris virtutes minima quoque hæc nō fuit, quòd quum motis apud Ilerdam deditiois conditionibus, quum, assiduo inter utrasque partes usu atque commercio, Afranius ac Petreius deprehensos inter castra Iulianos subita pœnitentiâ interfecissent, admissam in se perfidiam non sustinuit imitari. Naturalis quidem ratio hoc dicit, quæ vitia aut scelera in aliis damna-

Suet. in Iulio, c. 75.

mus, ea nos non debere imitari: nec (sicut dicebat L. Quintius Cincinnatus) qui exemplo aliis esse debemus, aliorum exemplo peccare potius, quam alij nostro recte faciant.

PRÆTEREA veteribus Romanis tanta religione colebatur Fides, ut non tantum violari eam crederent si aliquid contra facerent, sed etiam quum paterentur fieri aliquid ab aliis quo fides læderetur. Posteaquam Annibal Saguntum Hispaniæ urbem sociam Romanis, cepit & excidit, non tantum ingens mæror, misericordiæque sociorum peremptorum indignè, & pudor non lati auxilij, recenti clade, sed, quum iam res prosperæ in Hispania essent, verecundia Romanos cepit, Saguntum oppidum, cuius ciues ad vltimum fidem ipsis præstitissent, quintum iam annum sub hostium potestate esse. Itaque (fidem agi in eo suam rati) id oppidum vi pulso Punico præsidio receptum, cultoribus antiquis quos vis belli reliquerat, restituerunt. & Turdetanos qui contraxerant eis cum Pœnis bellum, in potestatem redactos sub corona vendiderunt, urbemque eorum deleuere. Bellum in Hispania propter ipsos susceptum, quatuordecim annos tam pertinaciter gesserunt, ut Carthaginenses ex Hispania expulerint: per omnem Hispaniam Saguntinos ciues venundatos, dimissis qui conquirerent, ex seruitute in libertatem vindicarunt. deniq. nullo tempore destiterunt quæ Saguntinis commoda, quæque aduersa ipsorum hostibus essent, facere. Ad eò præclari illi & antiqui moris homines omnibus testatù facere studebant, quanti supra ceteras res humanas publicam fidem facerent.

Liv. Annal.
lib. 28,

Sallust. in
Iugurtha.

IUGURTHA rex Numidiæ, quum duos fratres suos pro summum scelus interemisset, Masanissæ nepotes, filios Micipsæ, qui regnum illud tum liberis suis tū Iugurthæ filio fratris ab se adoptato reliquerat: Romani, qui Masanissam viuentem dilexerant, eius nepotes à Iugurtha tam scèdè patrio regno pulsos & interfectos indignati, eorum mortem seuerè vindicandam censabant. Causam tamè dicere & factum purgare parantem Romam venire passi sunt, interposita fide publica. Is Romam ubi venit, largitione magis quàm causa fretus, homines nobiles factiosos magna mercede parat, quorū autoritate & opibus, quæcumque deliquerat, cōtra ius munita fore sperabat. Ibi quoque Bomilcar quidam, mandatu Iugurthæ, Masianam Numidiæ regno imminentem, obtruncat. Ergo fit reus, magis ex æquo & bono quàm ex iure gentium, Bomilcar comes eius qui Romam fide publica venerat. At Iugurtha manifestus tanti sceleris, non prius omisit contra verum niti, quàm animaduertit super gratiā atq. pecuniam suam inuidiam facti esse. Itaq. clam in Numidiam Bomilcare dimisso, quamquam visus est commississe vt merito pœna affici posset, vt tamen in regnum remitteretur vicit fides publica.

Dion in Nerua.

NERVA, quum Imperator appellatus orationem haberet, qua moderati imperij spem dabat, ad extremū iuravit nullum è senatoribus suo iussu interfectum iri. Gratiissima patribus ea vox fuit, quia paullo antè à Domitiano multorum senatorum & consularium cædibus, leuissimis de causis iustis, Rom. exhaustam meminerant. Sed aliquanto post quum aliquot senatores in Neruam conspici

raffent, iusiurandum tamen inuiolatum seruare ma-
luit, q̄ senatores grauisissimi sceleris manifestos iusto
supplicio adficere. Quid hoc loco dicent Machia-
uelli fraterculi, qui contra fidem publicam eos etiã
interimunt, qui nihil dignum supplicio admiserunt?

SEd à veteribus & externis exēplis (quæ omnia
percenfere nimis longum esset) transeamus ad do-
mestica. Anno C D. D. VIII. rex Ludouicus XII.
(qui tum ducatu Mediolanensi potiebatur) factio-
nem & societatem cum Maximiliano Cæsare & Iu-
lio II. Pontifice Cameraci iniit, vt communi ope-
ra & impensa Venetos continenti arcerent, nimi-
rum ditiones Imperij, Ecclesiæ, & ducatus Medio-
lanensis, iniuste occupantes. Itaque cōuentum in-
ter eos, vt sequenti anno singuli cum suis copiis iis
locis præsto essent: & ditionibus illis subactis quæ
à Venetis possiderentur, vnicuique quod suum esset
restituere. Rex Galliæ ex pacto cum exercitui
multisque principibus & proceribus Gallis maturè
adfuit: Cæsar verò & Pontifex non venere. Gallus
tamen quum satis sibi virium esse crederet, Venetis
pugnandi copiam facit, eorum exercitum fundit,
& viginti millibus hominum stratis, ducibus captis,
ita cunctos exterret, vt omnes propè vrbes quas in
continenti habent, in deditionem venerint. Quid
ibi Rex? Quum socij pactum non obseruassent,
quæcumque solus bello ceperat, pro suo iure vt sua
retinere poterat. Vltro tamen Cæsari, Veronam,
Vicentiam, Patauium, & cetera Imperij Rom. op-
pida, restituit: Pontifici, Ariminum, Faentiam,
Ceruam, Rauennā, & reliquas Ecclesiæ vrbes, red-
didit. Tanti bonus ille Rex integram & sinceram

Bellaius lib.
I. Comm.

fidei obseruationem faciebat. Si aliquam fraudi specie[m] iuris imponere vellet & Machiauellicas ambages fallendæ fidei exquirere, an deerat color aut causâ quibus eam irritam faceret? Non poterat dicere fidem ab illis fuisse abrogatam? neque se vlllo vinculo obstrictum esse vt suo sumtu & labore alienum ius persequeretur? Non licebat ei Papam suis canonibus oppugnare, & illud tritum iacere, *Frangenti fidem*, &c? Sed quum verus, candidus & sincerus eiset, eiusmodi sophismata & officias aspernabatur. Itaque cum Machiauellus pro suo iure reprehendit, quod fraudibus & dolis grassari nesciret, sicuti Alexander & Iulius pontifices.

Bell. Comm.
lib. 2.

INGENTIUM bellorum quæ Carolus v. & Franciscus i. inter se gessere, memoria nondum exoleuit, & quàm sæpe vulgatis scriptis alter alteri perfidiam exprobrarit. Quæcumq[ue] tamen iniucem quasi rixantes obiectauerint, ea quàm vera essent, euentus docuit. Anno enim MD. XXXI. X, quum Cæsar fide à Rege accepta per mediam Galliam in Flandriam contendit vt Gandauen[sium] motus cõpesceret: nonne & sibi & aliis satis persuasisse visus est, Regem ea fide esse vt ei tutò semetipsum credere posset, vtcumq[ue] inter eas simultates grauissimæ, odia & bella exorta, necdum sopita, essent? Quippe si vel minimum de Regis veritate ac fide dubitasset, numquam eò amentia venisset vt vltro in perfidi Principis & hostis aqueos sese indueret, dum arcem Gandavi exstruere properat. Sed iacta in Regem probra & verba factis refellens, non minus re ipsa veracem eum compèrit, quàm antè crediderat: neq[ue] Rex Cæsari tutum modò transitù, sed latũ festumq[ue] & omni

& omni genere honoris celebrem præbuit. Cæsar vt transitum impetraret vltro promiserat Regi, aut vni ex eius liberis, ducatum Mediolanensem daturum, ad quem ius legitimũ Rex haberet. Summa opportunitas Regi oblata erat, si Machiaueli præceptis ad violandam fidem abuti vellet, Cæsaris in Gallia retinendi, donec is Mediolani iure ac dominio in ipsum translato promissi fidem impleset. Verũ generosus ille & sapiens Princeps, fidem publicam puram, minimẽque interpretatõnibus exceptionibũsve callidis corruptam aut adulteratam, præstandam gnarus (quum etiam super ingenitum candorem Conestabilis Mommorentij, prudentissimi & à Machiaueli fucõ abhorrentis viri, consilio vteretur) promissum pro virili parte sincerẽ & candidẽ seruare voluit. Itaque quamquam Cæsar ipse, posteaquam in Flandriã peruenit, fidei parũ memor Regem verbis & vana spe lactauerit, nemo tamen sani iudicij homo Regis factum reprehendere potest. Nam, vt tum violatio fidei fructuosa illi esset, diuturnus tamen is fructus esse nõ poterat: nihilque intentatum omisisset Cæsar, vt quod sibi ea arte extortum fuisset, quacumque vi aut via posset reciperet: totũque Imperium secũ in partes traxisset. Rex quoque alioquin, aduerso rumore apud omnes, ruptæ fidei sibi perpetuã notam inuississet: nunc verò, constantiæ & veritatis in promissis seruandis decore parto, sinistram famam existimationẽque aduersario reliquit.

QVI Fidem honos, quæ cõmoda, sequantur vidimus: nunc Perfidia mala & incõmoda audiamus: Primũ qui fidem violant eam mercedem referũt,

Perfidis nemo fidem habet.

Liv. Annal.
lib. 9.

vt nemo illis in posterum credere aut fidere velit. Samnites, quum sæpe fidem fœderum & spem pacis turbassent, seu finem seu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam aliquando miserunt. Illis suppliciter agentibus responsum est: Nisi sæpe bellum parantes pacem petissent Samnites, oratione vltro citroque habita, de pace transigi potuissent: nunc quando verba vana ad id locorū fuissent, rebus statim esse. Consulem cum exercitu breui in Samnio fore: eum, ad bellum pacemne inclinent animi, falli non posse: comperta omnia senatui relaturum: decedentem ex Samnio Consulem legati sequerentur. Itaque quum pacatū Samnium exercitus Romanus benignè præbito cōmeatu peragrasset, fœdus antiquum Samnitibus redditum.

Liv. Annal.
lib. 35. & 39.

ANNIBAL, quum Carthaginis cladem sibi à ciuibus suis assignari & se vnum peti ab Romanis non falleret, patria profugus ad Antiochum Syriæ regem concessit. Quum quum fluctuantem adhuc animo, incertumque de Romano bello reperisset, haud paruum momentū animo eius ad moliendum attulit. Ac certè regi Antiocho diu de eo bello confilia volutanti, nemo aptior super tali re sermonis particeps esse poterat. Quippe & implacabilem eius viri animum esse aduersus Romanos apparebat, & neminem ea ætate peritiorem ducē, nec quem Romani magis timerent, esse constabat. Rex tamen Punicum Annibalis ingenium veritus, neque eum in consiliū adhibuit, neque tanto imperatori maioris alicuius rei gerendæ in eo bello facultatem materiemve præbuit. Quippe, præterquam quòd Annibalem) numquam antea fidem seruare, nisi commodo suo,

suo, solitum) vilè suspectumque ad omnia regi per-
 fidia faciebat, etiam verebatur Antiochus ne, siquid
 prosperè eueniret eo bello, Annibalis ea gloria es-
 set non sua: nève conciliatis militum animis Punico
 astu ipsi perniciem strueret, nec modò gloriam, vi-
 ctoriæ præmium, sed regnum quoque habere vellet.
 Itaque non tantum eo duce ad bellum vsus non est,
 sed ne consiliis quidem, quæ is non tantum vtilia, sed
 ad totius belli administrationem salutaria, dabat,
 paruit. Hæc iusta est perfidi hominis merces, vt sem-
 per calliditate & perfidia vti velle videatur, etiam
 quum consiliarij & amici fidelis officio fungitur. An-
 tiochò victo, quum Annibalem ante omnia Roma-
 ni deposcerent, ad Prusiam Bithyniæ regem profu-
 git. Ille non minus perfidus quàm Annibal, eius in
 Q. Flaminini, qui eò legatus venerat, potestatem tra-
 dendi consiliū cepit. Itaque Annibal postquàm nun-
 ciatum est milites regios in vestibulo, & omnia circa
 clausa custodiis dispositis esse: execratus in caput
 regnumq. Prusiæ & hospites deos violatæ ab eo Perfidi perfidiam tandem ipsi damnate cogit.
 fidei testes inuocans, venenum hausit. Quo in ex-
 plo animaduertendum est, perfidos plerumque in sui
 similes incidere, à quibus cogantur perfidiã ipsam
 detestari, quã antea omnium suarum virtutum vnam
 maximè diligebant.

BASSIANVS Caracalla multa perfidiæ exem- Dion in Ca-
racalla.
Herod. lib. 4
 pla edidit, sed in his tria maximè insignia: quibus ef-
 fectum est vt nullã ei fides haberetur. Primum, quum
 ad eum tamquam ad amicũ Augarus rex Osroeno-
 rum venisset, ei fidem fregit, cõprehensumque con-
 iecit in vincula, & Osroenen rege destitutam cepit.
 In eò licebat ei Machiaveli doctrina scelus vclare;

& laudabile facinus esse contendere quod cum vtilitate coniunctum esset. Sed ei insidiæ aduersus Armeniam non pariter processere. Quñ enim Armeniorum regem à filiis dissidentem, ad se per litteras amicè vocasset, quasi concordiam inter eos reconciliaturus, iis quidē eodem modo quo Augaro vsus est: sed Armenij, sceleratam eius perfidiam perofsi, arma capere quàm ad eum deficere maluerunt.

SED multo etiã fœdiore perfidia Artabanum regem Parthorum, specie nuptiarum, decepit. Parthici enim cognomen affectans, litteras ad Artabanum mittit, in quibus scriptū erat se velle eius filiam ducere in matrimonium: principem se esse & principem natum, quare haud decorū priuati cuiusquam & tenuis fieri generum, sed reginā ducere potius filiamque magni regis. Duo maxima imperia esse Romanum & Parthicum, quibus affinitate illa in vnum eoëuntib. vnā tantūm potentiā factū iri, nullis expugnabilem viribus. Parthus primò quidem abnuere, negare barbarum matrimonium Romano satis conuenire, quam enim fore cōcordiam, neque voce satis congruentibus, & victu habitūque inter se distantibus? Hęc igitur principiò rescribens, conditionem aspernabatur. Sed instanti Antonino, donis que & iureiurando studij sui & caritatis vxoriæ fidera facienti, credidit barbarus: ac pollicitus daturum filiam, generum iam ipsum appellitabat. Ergo Antoninus, quasi ad sponsam petendam iret, prohibente nullo fluuios transgressus, ac iam Parthicam regionem quasi propriam peragrans, sacrificantibus passim vniuersis, suprāque coronata altaria odores incendentes, letum se honore illo barbarorum magnopere

gnopere simulabat. Postea verò quàm magno itinere factò, ad ipsam Artabani regiàm appropinquare, occurrit ei rex, nouum nuptum generùmque suum excepturus. Sed vbi omnis barbarorum multitudo confluit, ac relictis equis, pharetrisq. & arcibus depositis, inter libamina & calices agitabant, collectique in vnum quamplurimi, inordinati & incompositi, nihil mali suspectâtes, constiterant: tum signo dato Antoninus militibus imperât, impetum eadêmque in barbaros faciant. Illi salutatione tam infueta & nouâ perterriti, cadentib. sauciantibusq. Romanis, perinde vt in prælio, turbam inermem, terga obuertût. Ipse Artabanus à suis stipatoribus raptus, atq. equo impositus, vix ægréque cum paucis fugiens elabatur. Ita in simulatis illis nuptiis lætitia multis in luctum vertit. Artabanus tantæ fœditatis graues pœnas expetere decreuerat: nisi Macrinus eû illa cura liberasset, Antonino interfecto, qui temerato iureiurando & fœderibus apud omnes infamis erat.

CETERVM præterquàm quòd mendaci & fœ-

disfrago nulla in posterum fides habetur, hoc quoque malum ex perfidia oritur, quòd perfido non tantùm dedecus, sed perniciem quoque, adfert. Exemplum ipsius Annibalis documêto esse potest. Is enim par-
ta perfidiæ fama, primò omnibus suspectus factus, mox in sui similè incidit, à quo contra hospitij fidem proditus vim vitæ suæ afferre coactus est. Huic etiã loco conuenit Virij Campani senatoris & viginti septem aliorum tristis exitus (de quo antè egimus) qui, quum Annibale in Capuam accepto fœdus cû Romanis ictum violassent, veniam flagitij desperan-

Perfidia perfidis ipsis exitio est.

Liv. Annal.
lib. 29. & lib.
30.

tes, semetipfos necarunt. Sed præ ceteris in signe est Syphacis regis Numidiæ exemplum. Is cum Scipione iura hospitij, cum Romanis fœdus & societatem, inierat aduersus Pœnos. Karthaginenses, vt Syphacem sibi adiungerent, cum nuptiis Sophonisbæ, filiæ Asdrubalis, cuius forma erat insignis & florentissima ætas, pelliciunt. Illa virum recenti amore accensum, omnibus delinimentis adeo auertit atque alienauit ab Romanis, vt publicum quoq. fœdus priuato adiiceretur. Ita societas inter populum Karthaginensem & regem, data vltro citroq. fide, eodem amicos inimicosque habituros, iureiurando affirmata est. Scipio, quamquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magna que spe, destitutus erat, maturare tamen statuit, ne simul cum rege & cum Karthaginensibus foret bellandum. Itaque cum exercitu in Africam transiit. Ibi Syphax pro Karthaginensibus aduersus Romanos præliumiciens, equo grauiter icto effusus opprimitur captusque, & viuus ad Scipionem perducitur. Quum ex eo Scipio quid sibi voluisset quereret, qui non societatem solum Romanam abnuisset, sed bellum vltro intulisset: tum ille peccasse quidem sese atque insanisse fatebatur: sed tum demum quum arma aduersus populum Rom. cepisset, exitum sui furoris fuisse non principium: tunc se insanisse quum hospitia priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecerit: quum Karthaginensem matronam domum accesserit. Illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemque omnibus blanditiis animum suum immutasse: nec quiescisse donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem atque

atque amicum induerit. Hic rex postea à Scipione in triûpho ductus est, & in custodia mortuus. regnumque eius in populi Romani potestatem venit: cuius opulentissimam partem Masanissæ dedit alteri Numidiæ regi, qui fidem & dextram datam non fefellerat. Itaque Syphax regnum & vitam perfidia amisit. Masanissa, præter summum decus seruatae constanter fidei, non patrium modò recuperauit regnum, sed, parte florentissima Syphacis finium adiecta, etiam amplificauit.

CAROLVS Simplex Galliaë rex Robertum du- Annal. in
ann. 916,
cem Aquitaniaë armis persequens, in Successionum agro assequutus prælio vicit. Robertus ipse in acie cecidit. Eam cladem adeo ægrè tulit Hebertus Comes Viromandus, sororius Roberti, vt insidias parare statuerit, quibus Regem caperet. Itaque Regem, per speciem amicitiaë, Peronam ad solenne conuiuium inuitat: eo conueniunt Rex & multi cum eo principes ac proceres Galli: eos omnes nihil tale suspectantes, comprehensos in arcem Peronæ includit. Principes paulo post liberos abire passus est, pactus tamen ne vnumquam aduersus se arma ferrent: Regem verò captiuum detinuit. Is quum biennium in custodia fuisset, vita excessit. Ludouicus III, Caroli filius, in ipso statim regni initio pœnas de Heberto palam expetere ausus non est, veritus ne eius propinqui, amici & clientes, quos multos in regno habebat, turbas & tumultus concirent. Sed magnifico instructo conuiuiò, ei principes & regni proceres, in iis Hebertum eiusque amicos, adhibet. Iis epulantibus, cursor Anglus interuenit (totam fabulam ita composuerat rex Ludouicus) & ocreatus petasatusque au-

lam ingreditur, procumbens in genua Regem salu-
 tat, & regis Angliæ literas regi Ludouico tradit. Rex
 acceptas (quò minus omnem melius ageret) sum-
 missa voce Cancellarium legere iubet. Vbi perlectæ
 sunt, Rex subridens clara voce ad eò vt omnes con-
 uiuæ exaudire possēt, ita inquit: Vel hoc satis probat
 q̄ vulgo dicitur verū esse, Anglos parū sapere. Quip-
 pe cognatus meus rex Angliæ ad me scribit, reper-
 tum esse in regno suo vassallum quemdam rusticum
 hominem, qui quum Seniore suum ad epulas in-
 uitasset, domi suæ attinuit & strangulauit. Porro sci-
 scitari se velle ex Principibus & proceribus Galliarū
 quid supplicij meritum istum censeant. Ille super
 hac re responsum à me expectat. Quare rogo vt sen-
 tentiam de eo vestram dicatis. Quid tibi videtur,
 Comes Blesensis? (is erat natu omnium maximus)
 Tum Comes, Rusticum illum capitali pœna dignū
 sibi videri respondit. Huic iudicio ceteri assensu
 & Comes Viromāduus quoque sententiam rogatus
 assensit. Tum Rex sermonem excipiens, Comes Vi-
 romandue, inquit, te ore & iudicio tuo capitalē
 fraudem fecisse statuo: Pellexisti domum tuam per
 simulationem amicitia ac conuiuij patrem meum:
 & domi tuæ in custodiā traditum foedè ad mortem
 compalisti. Itaque quum tua etiā confessione ca-
 pitalem noxam nocueris, tibi extremum & infame
 supplicium iudico. Sub hæc dicta, Rex corripui homi-
 nem & laqueum iniici iubet. Itaque Comes Heber-
 tus fracta laqueo gula suomet ipse iudicio periit: &
 eam perfidia mercedem tulit.

omnibus Reipubl. muniis, proceres regni nobilissimos viros præ se aspernabantur. Fortè accidit, vt quum rex aduerso prælio aduersum Scotos dimicasset, ea clades Spenferorum consiliis vulgò assignaretur. Illi rati Angliæ proceres, apud quos sua auctoritas & gratia inuidiæ esset, eum de se rumorem sparsisse, eam ignominiam pleno perfidiæ scelere vlcisci statuunt. Ergo regi persuadent vt procerum cœtû sollemnem conuocet, velut cum iis, tamquam in publico Ordinum conuentu de Reipub. summis negotiis deliberaturus. Regis mandatu Principes & proceres conueniunt. Edvardus (cui Spenferi persuaferant, proceres moliri occultè consilia quibus ipsû regno pellerent) nihil tale suspicantes comprehendi & in custodia retineri iubet. Mox viginti duos summos viros, principes Angliæ, indicta causa, capitis pœna adficit. In iis fuit Thomas dux Lancastræ, regis auunculus, sapientissimus Princeps, qui post mortem in Diuorû numerum relatus est. Tam scæda perfidia, tot scæuitiæ exemplis cumulata, tantum omnium odium inuidiâmq. in regem conciuuit, vt ei Statuum auctoritate imperium abrogaretur, & priuatus in custodia vitam finiret: Spenferi verò perfidiosi facinoris autores, exquisitissimis pœnis afficerentur. Illis enim, vbi arcæ impositi & circum omnes Erfordiæ vrbs vicis tracti essent, pudenda primùm exacta, mox cor auulsum pectore, & in ignem vtraque coniecta sunt: deinde capita amputata Londinum, cetero corpore in quatuor parteis discisso, trunci in quatuor vrbes delati & patibulis affixi. Insigne documentum omnibus, quàm detestanda perfidia dictos proceres, specie regiæ auctoritatis,

accitos, contra fidem publicam regis sœuitiæ prodidissent.

Comin. lib.
4. cap. 12. &
13.
Annal. in
ann. 1475.

NIHILO meliorem euentum habuit Caroli vltimi Burgundiæ ducis perfidia, qui quum Comiti S. Pauli Conestabili Galliæ, fidem dedisset vt cili- ceret sine vlla periculi suspicione se adire, captum in custodia retinuit, & Ludouico XI Galliæ regi prodidit: à quo paullo pòst, cognita caussa, Lutetiæ capitali supplicio adfectus est. Grauisimè quidem ille vtrumq. offenderat, & totus in eo semper fuerat vt inter duos illos principes perpetuum bellum a- leret. Caroli tamen splendore maximè indignum fuit, quòd eum cui fidem dederat, quem arcessiuerat, cõ- prehēdit: ac deinde nõ tam metu quàm avaritia im- pulsus ad certam necem velut in manus carnificis tradidit. Quippe cogitauerat Comes, nisi deceptus esset à Carolo, in Germaniam cum pecuniis profu- gere: vnde lenito Regis animo cum eo redire in gra- tiam poterat. Sed ducis Burgundiæ, in cuius præsi- dium Montium Hannoniæ oppidum confugerat, fluxa fide circumuentus est. Quæ perfidia eo fœ- dior fuit, quòd cupiditate Sanquintini, Haniij, Bo- haniij (quæ oppida Comitis erāt) potiundi, eum de- stituit, & regi tradidit. Sed tam pudendum flagitium diu inultum non fuit. Nam quum ad Gransonium & Moratum re infeliciter gesta, obsidio quoq. No- uesiana ei non processisset, & amisso insuper duca- tu Lotharingiæ (quam iniustè occupauerat) aliæ su- per alias calamitates obruissent eius animum, in æ- gritudinem incidit: neque ex eo tempore corporis aut animi valitudine satis prospera vsus est. Itaque imminuta mente & popularium fidei diffusus, pere- grinis

grinis subsidiis uti voluit. Ergo Comitem Campobachium Italum inter domesticos habuit, cui negotium dedit ut Italos præterea multos adduceret, quorum opera uteretur. Atque hic fuit tragediæ simul & ipsius vitæ extremus actus. Numquam enim ex eo quieuit Campobachus, donec eum duci Lotharingiæ proderet. Nam quum Carolus Nanceium obsideret, eoque Lotharingus cum exercitu venisset ut eum ad obsidionem soluendam cogeret, prælij fortunam inconsultè expertus est, & à Campobachio desertus & proditus, cum multis infelicitè cecidit. Itaque quemadmodum ille contra fidei & iurisjurandi religionem Conestabilem ceperat, eiusque captus ac fortunas vendiderat: ita perfidia & prodicione Campobachij cui plurimùm tribuebat, vita & fortunis euersus est: eiusque domus, Christiani nominis, secundùm Gallicæ domus opes, florentissima, diruta & dissipata.

LONGVM esset enumerare omnes calamitates, Florus. lib. 51. 52. quæ ex Perfidia ortæ sunt. Illa Carthaginem, æmulam Rom. imperij, florentissimam quondam civitatũ, breui momento evertit. Illa Corinthum, Thebas, Chalcedem, tres Græciæ nobilissimas civitates, solo æquavit. Illa Hierosolyma & omnem Iudæam deleuit. Deniq. nulla ferè insignis clades umquam uribus, aut civitatibus, aut regnis, aut gentibus, incidit, cuius perfidia causa non fuerit. Etli enim avaritiam sævitiam, & similes pestes secum trahit: hæc tamen illis ad omnia mala dux & quasi magistra est. Illa pacem & fœdera turbat, bella ciuilia & externa renouat, gentes quietas sollicitat, regnorum opes cõminuit, ius & æquum peruertit, sacra omnia profa-

nat: pietatem, iustitiam & Dei metum pellit, audacē religionis contemptum inuehit: omnem amicitiam, patriæque & sanguinis respectum, tollit: ordinem politicum, leges, iura omnia, abrogat & conuellit. Denique quid vel in terris vel in inferis mali est, quod monstrū hoc non vsurpet? Quæ Alecto, quæ furia exitiosior Perfidia, nup̄ ex ipsis tartaris exci-
 ta ad concutiendū & miscendum orbem terrarum, in primis verò regnum Galliæ? Verū quia descriptio furia Alectūs (sicuti apud Vergilium legitur) & iracundię Iunonis, quæ eam ad explēdam animi sui libidinem & vltionem ab inferis exciuit, calamitōsi huius temporis perfidia appositē accommoda-
 ri potest, liceat mihi eam hīc veluti *παρῶδῳ* *εἶναι*:

*Vix bene compositis ridens Concordia bellis
 Mulcebat dictis animos pacemque ferebat,
 Latæque concordēs iungebant fœdera Galli:
 Quum frendens veterisq̄ memor Saturnia belli,
 Prima quod in sanctos pro * sacris gesserat aris,
 Et duro æternum seruans sub pectore vulnus,
 Pacem agrè aspiciens, stetit acris fixa dolore:
 Tum quassans caput hæc effudit pectore dicta,
 Heu stirpem inuisam & satis contraria nostris
 Fa: a virū! num Xanthonicis occumbere campis,
 Num capri potuere capi? num senior haust
 Flamma viros? medias acies mediōsque per igneis
 Inuenere viam? At credo mea numina tandem
 Fessa iacent, odius aut exsaturata quicui?
 Quinetiam patria excussos infesta sub armis
 Ausa sequi, & profugis toto me opponere regno:
 Al sumte in Gallos vires regniq̄ Papæq̄.
 Quid fraudes, quid castra mihi, quid flamma per
 urbis,*

Perfidia fu-
 riale & tarta-
 reum mon-
 strum.

Sic Æn. 3.
 Auri sacra
 fames.

urbis

Profuit? optato componunt fœdere motus
 Securi belli atque mei pacemque reportant.
 Ast ego tot Regina virum, nil linquere inausum
 Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
 Vincor ab exulibus. quod si mea numina non sunt
 Magna satis, dubitem haud equidem implorare
 quod usquam est.
 Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.
 Non dabitur sacris (esto) superare Latinis,
 Atque immota manet certis pax aurea fatis:
 At trahere atq; moras tantis licet addere rebus,
 At licet ambarum populos excindere legum:
 Hac læta coeant mercede in fœdera gentes.
 Sanguine & illi stri iamiam dotabere virgo,
 Et Bellona manet te pronuba: nec fera tantum
 Bella aciesque viris instant, sed pace cruenta
 Funesta Gallis media inter gaudia tædæ.
 Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petiuit:
 Perfidiæ nigræ dirarum ab sede sororum
 Infernisque ciet tenebris: cui tristia bella,
 Frag, insidiæq; & crimina noxia cordi.
 Odit & ipse pater Pluton, odere sorores
 Tartaræ, monstrum: tot sese vertit in ora,
 Tam scævæ facies, tot pullulat, atra colubris.
 Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur:
 Hunc mihi da proprium virgo sata Noctæ labore m.,
 Hanc operam: ne noster honos infra tævæ cedat
 Fama loco: da connubiis ambire tyrannum,
 Hugonoti faciles possint: ac nocte propinqua
 Sterne mihi fusos, & pollue fœdera cædæ.
 Ergo illa attollens stridentes anguib; alas,

Hh

*Protinus in Gallos stygiis se concitat umbris,
 Bella manu letumque gerens, cornuque recuruo
 Tartaream intendit vocem: qua protinus omnis
 Gallia contremuit: belli quâ buccina signum.
 Dira dedit, raptis concurritur vndique telis.
 Illa furens arma arma tonat: discrimine nullo
 Cade narant vrbes, atque omnis sternitur atas.
 Interea, dum sic nutu Iunonis eunt res,
 Ipsa sedet victrix ac tot secura malorum,
 Ridet, & aeternum conuulsa pace triumphans
 Inter bella sibi maris viros spondet honores.*

Speciosi per-
 fidia prætex-
 tus apud vi-
 ros bonos
 nullius mo-
 menti.

Liu. Annal.
 lib. 21.

QVOD dicit Machiavellus, numquam de fore
 speciosa nomina & integumenta ad velandam vio-
 lationem fidei, id verò apud probos & honestos vi-
 ros nullius momenti est, qui existimant eiusmodi
 velamētis, tamquam malitiosis dolis, perfidiam de-
 teriorem reddi. Karthaginiēses primo Punico bello
 nauali prælio apud A Egates insulas victis pax da-
 ta est, & fœdus illis cū Romanis à Lutatio consule
 ictum. In eo fœdere disertè additum erat, Ita id ra-
 tum fore, si populus censuisset. Itaque Romani, quia
 neque autoritate patrum nec populi iussu ictum e-
 rat, negarunt se eo teneri. Quare aliud de integro fœ-
 dus publico populi Rom. consilio cum Asdrubale
 Pœnorū imperatore ictum est, in quo disertè vtro-
 rumque sociis, nominatim Saguntinis, cautum est.
 Id fœdus diu vtrimque obseruatum est, & viuo As-
 drubale, quamquam Karthaginiēsisibus insciis illud
 icerat, multorum annorum tamen silentio compro-
 batū. Aliquot pòst annis Annibal nō tam suo quàm
 publico consilio Saguntum obsedit & exscidit. Ro-
 mani legatos in Africam miserunt ad percunctan-
 dos Kar-

dos Karthaginieneses, cur contra fœdera Saguntinos Romanorum socios oppugnassent. Karthaginieneses iam tum Machiauellica instituta seruantes, rem speciosis nominibus ornare conati sunt: quum dicerēt Asdrubalis fœdere, quod sine sua autoritate ictum esset, obligari non potuisse: nec minus licere sibi illud non comprobare, quàm Lutatij fœdus Romani abrogauerant. Videbatur hic color aliquâ speciem præ se ferre, sed propius inspicientibus facilè erat fucum & fallaciam deprehendere. Quum enim Pœni tot annorum silentio & re ipsa Asdrubalis fœdus ita ratum eo viuo habuissent, vt ne mortuo quidem autore quidquam mutarent: etsi verbo non approbassent, antiquare tamen illud iam integrum ipsis amplius non erat. Neq. in Asdrubalis fœdere quidquam tale exceptū fuerat, quale in fœdere Lutatij. Itaque Rom. legati, callidas Karthaginensium ambages nihil morati, neque de fœderum iure verbis disceptandum rati cum iis qui re ipsa fœdera violauerant, bellum an pacem mallēt, petiverunt. Quum à Karthaginensibus, darent vtrum vellent, succlamatum esset, Romani bellum dederunt: & vicerunt. Ita id de quo verbis ambigebatur, vter populus fœdus rupisset: euentus belli, velut æquus iudex, vnde ius stabat, ei victoriam dedit: & Pœnis speciem colorémque perfidiæ inducere infeliciter cessit.

ETVS E M O D I colorum & subtilium distinctionum lepida historia exstat apud Lium. Antiochus rex, quum Romanos Græciæ omnis liberandæ causa in Asiam iam transcendentem pertimesceret, eosque sibi amicos quàm inimicos mallet, legatos ad T. Quintium miserat qui Rom. amicitiam

Liu. Annal.
lib. 34.

peterent. Menippus & Hegesianax principes regiae legationis erant. His verba sine fide rerum iactantibus, nihil iam perplexè (vt antè quum dubiae res incolumi Philippo erant) sed aperte pronuntiatum vt excederet Asiae urbibus, quae aut Ptolemaei aut Philippi regum fuissent, abstineret liberæ omnesq. Graecae: ante omnia denunciatur, ne in Europam aut ipse transiret, aut copias transiceret. Ex iis Menippus ignorare se dixit quidnam perplexi sua legatio haberet, quum simpliciter ad amicitiam iungendamq. societatem venissent. Esse autem tria genera foederum, quib. inter se paciscerentur amicitias ciuitates regesque. Vnum, quum bello victis diceretur leges. Alterum, quum pares bello aequo foedere in pacem atq. amicitiam veniret. Tertium esse genus, quum qui hostes numquam fuerint, ad amicitiam sociali foedere iungendam coeant. eos neq. dicere neq. accipere leges. id enim victoris & victi esse. Ex eo genere quum Antiochus esset, mirari se, quod Rom. aequum censeant ei leges dicere, quas Asiae urbiu liberæ & immunes, quas stipendiarias, esse velint. Ad ea Quintius, qui res disceptare & distinguere gladio magis quam verbis nouerat: Quoniam vobis distinctè agere liberæ (inquit) & genera iungendarum amicitiarum enumerare, ego quoque duas condiciones ponam, extra quas nullam esse regi nuncietis amicitiae cum populo Rom. iungendam. Vnam, si nos nihil quod ad vrbes Asiae attinet curare velit, vt & ipse omni Europa abstineat. Alteram, si se ille Asiae finibus non contineat, & in Europam transcendat, vt & Romanis ius sit Asiae ciuitatum amicitias & tueri quas habeant, & nouas complecti. Populus quidem Rom. susceptum

susceptum libertatis Græcorum patrociniū non
 deferere, fidei constantiæque suæ esse ducit. Ad ea
 quum legati (qui tam arguta diuisione plurimum
 se assequutos sperabant) hæsitaret, nec infitiri pos-
 sent honestiorem causam libertatis, quàm seruitu-
 tis, prætexi titulo: nihil tamen pacisci vellent, quo
 Antiochi regnum minueretur: neque remissa vlla
 re neq. impetrata, æquè ac venerant omnium in-
 certi redierunt. Tandem tamen Antiochus distin-
 ctionem Quintij conditionesque ab eo latas acci-
 pere, id est Europa abstinere, & omni Asia quæ cis
 montem Taurum est decedere, coactus est. Itaque
 eiusmodi argutæ calliditates & speciosi prætex-
 tus, vbi de pace & fide seruanda agitur, ridiculi sunt.
 Quippe res humanæ solido iudicio neq. à commu-
 ni sensu abhorrente tractari debent, non argutiis
 futilibus, distinctionibus & subdistinctionibus,
 quæ ad sophisticas & logicas in scholis rixantes dele-
 ganda sunt.

EIVSCEMODI sophismata placuisse olim Græ-
 cis nimio plus quàm par esset, summo Græciæ detri-
 mento, eorum & scripta & exempla demonstrant.
 Sæpenumero enim quum ciuitates suas argutis ma-
 gis quàm solidis consiliis regerent, in magnas cala-
 mitates præcipitauerunt. Insigne vnum exëplum pro-
 feram. Belli illius Peloponnesiaci (quod Thucydi-
 des scripsit) quo Græciæ opes per viginti octo an-
 nos attritæ & propemodum consumptæ sunt, quæ-
 nam fuerunt causæ propter quas ruptis fœderi-
 bus ad arma itum est, nisi subtiles quædam & vix
 pueris dignæ ambages? Quum enim ea tempestate
 Athenienses & Lacedæmonij Græcarum ciuitatum

Thucyd. lib.
 1. de bello
 Peloponnesiaco.

principatum teneret, ceteræ in earum comparatione parvæ, societate ac fœdere duarum alteri sese adiunxerant: paucis exceptis, in quibus Corcyrenses neque Atheniensium, neque Lacedæmoniorum, fœderibus adscripti erant. Erat autem additum in Lacedæmoniorum & Atheniensium fœdere, Siqua Græcarum ciuitatum ex fœderatis non esset, ei licere ad vtros vellet accedere. Quare cum Corcyrenses aduersus Corinthios Lacedæmoniorum socios bellum gererent, dissi si viribus domesticis Athenas legatos mittunt, orantes vt ab Atheniensibus in amicitiam & societatem accipiantur: docentque id fœderis communis legibus disertè permitti. Corinthij contrà (qui ad eam societatem impediendam legatos & ipsi Athenas miserant) docent, quod in fœdere additum sit, Licere cuilibet non adscriptarum fœderi ciuitatum ad vtros velit se conferre, non ita dici vt id fiat in perniciem partis alterius: nec de iis debere intelligi qui ad inferendam aliis iniuriam auxilium & amicitiam peterent. Itaq. Athenienses aduersus fœdera facturos, si cum Corcyrensis amicitiam instituerent, & receptos in fidem aduersus Lacedæmonios, Corinthios ceterosque fœderatos, armis defenderent. Quippe ita licere ex fœdere nouas societates assumere, vt id sine veterum sociorum detrimento fieret. Corcyrenses rursus dicere, fœdus cum Lacedæmoniis ictum non violari ab Atheniensibus, quum se qui neutrorum socij essent in amicitiam acciperent: neque cautum esse fœdere, ne nouos socios iungere, & aduersus vim atque iniuriam iustis armis defendere, liceret. Athenienses autem Corcyrensis (qui vltro eorum societatem appetere

erant

rent) iniuriam passis, nō inferentibus, opem laturos. Athenienses, vtrisque, auditis, neglectis Corinthiorum rationibus. & salubri fœderum interpretatione quam edebant, Corcyrensibus sese iungere & auxilium ferre statuūt. Altera parte Lacedæmonij Corinthiis opitulari, vti fas erat: atq. eo initio duæ potētissimæ ciuitates, Corcyrensibus & Corinthiis laudibus sese & omnem Græciam attriuere. Accensum enim inter Athenienses & Lacedæmonios certamen reliquas ciuitates in partes traxit, & Peloponnesiacum illud bellum, longum, funestum, ac vniuersæ propè Græciæ internecium, excitauit. Huic autem incendio maximam facem & materiam subdidit fallax captiosaq. interpretatio, quam Corcyrenses illi fœderis capiti affinxerunt.

Plut. in
Pompeio.

Næc minus perniciofa fuit etiam ipsis autoribus arguta & subtilis disceptatio eorum qui Pompeij interimendi consilium cepere. Pompeius acie Pharsalica à Cæsare victus, cum vxore & amicis confuso nauigio in Aegyptum profugit, ratus se à Ptolemæo rege, quem multis erga eius patrem beneficiis sibi deuinctum habebat, benignè ac comiter exceptū iri. Quum Aegypto appropinquaret, præmittit certos, qui aduentum suum regi supplicibus verbis nuntient, & rogent vt illius opibus in calamitate tegatur. Erat admodum adolescens Ptolemæus: & in procuratione regni erant, propter eius ætatem, tres eius amici, Pothinus eunuchus, Achilles præfectus, & Theodotus rhetor. Tres isti, summæ rerum digni scilicet arbitri, capita inter se conferunt, & consilium ineunt quid Pompeio faciendum esset. Alij

reiciendum, alij vocandum & recipiendum, censebant. At Theodotus faciendam intempestivè ostentans, neutrum tutum esse dixit. Quippe si eum recepissent, Cæsarem hostem ipsos habituros, & Pompeium dominum: sin abegissent, in culpa futuros apud Pompeium, quòd ipsum repulerint: apud Cæsarem, quòd non sint persecuti. Optimum ergo factu esse, vt accitum interficiant. Siquidem & illi rem gratam facturos, & hunc non formidaturos. Adiecit tam atroci sententiæ ludibrium, Mortuum nō morde. Ita in sententiam mercenarij rhetoris itum est, & huius funesta garrulitate interfectus est magnus Pompeius, vt ipse glorians sophista iactabat. Sed haud ita multo post perfidiæ, sophistica subtilitate nixæ, pœnas dedere. Nam Cæsar mox in Aegyptū veniens, non tantum eum qui caput Pompeij sibi obtulit vt detestabilem auersatus est, sed Achillam quoque & Pothinum interfecit. Theodotus Cæsaris quidem tum vltionē declinavit, sed ita vt omnibus execrabilis obscuram, inopem & vagabundam, vitam ageret. Eum tandem Brutus interfecto Cæsare Asiā obtinens repertum ibi, atq. omni cruciatu genere affectum, necavit. Hic fuit exitus trium consiliariorum Ptolemæi, qui paulo post pravis eorum consiliis præcopis datus est. Nam bello Alexandrino, quod isti conflauerāt, à Cæsare victus, quum ex castris fugisset, receptus in nauem, multitudine eorum qui ad proximas naues adnabant demerso nauigio, periit. Utinam quotquot hodie tres istos consiliarios imitantur, deliberandis cædibus & moriendis insidiis contra fas & fidem, similem mercedem ferant. Sed ne hoc quidem diu deberi illis potest.

potest. quippe Deum, etsi patientem, iustum tamen esse credimus.

SCVRILE quidem dicitur Theodoti per-
petuò in ore habent purpurati isti carnifices, Mor-
tuum nõ mordere. atq. eo trucidandi cõsilia confr-
mant. Et huius & istius (inquiūt) pœna defungendũ
est: minus multi supererūt. Homo mortuus bellũ nõ
gerit. At homo mortuus, etiamsi bellum non gerat,
bellorum tamen caussa esse potest. Quis id neget
quod & quotidiana experientia & historiæ perspi-
cuè docent? Ludouicus dux Aurelianus, Caroli VI.
frater, à Ioanne duce Burgundiæ interemtus, arma
quidem ipse non mouit, sed in Gallia tamen com-
mouit bella ciuilia, quæ 60. annos durarunt. Pom-
peius cæsus etsi bellum non gessit, luctuosi tamen
& diuturni belli ciuilis caussa fuit. Leuitæ cuiusdam
uxori post stuprum mors illata, nõnne atroci bello
facem subdidit, quo sexaginta hominum millia &
amplius cecidere. Eorum qui Valsiaci trucidati sunt
anno CIO. IO. LXI. indigna cædes quanta & quàm
funesta bella conciuit? Qui anno CIO. IO. LXXII. ma-
gnis in Galliæ vrbib. fœdè oppressi & mactati sunt,
nõnne hæc incendia excitarunt quibus etiam nunc
ardemus? Quamobrem qui ea opinione ad iniustas
& promiscuas cædes suscipiendas impelluntur, quòd
istud, Mortuum hominem non certare, tam verum
quàm vulgatum existimant, neq. sceleris exemplum
euentũmq. considerant, non modò impiè sed et-
iam ineptè & stolidè faciunt. Sed in hanc senten-
tiam insigne est Getæ principis responsum, quo Se-
uerti patris sui sæuitiam compefcuit. Quum enim
stateret Seuerus eos qui Albino & Nigro fauerant
collere: & inter suos diceret, Hostes vobis eripio:

Iud. 19. & 20.

Spartian. in
Geta.Spartian. in
Geta.

consentirétq. vsque adeo Balsianus, vt eorum etiã
 liberos, si sibi consuleret, diceret occidendos: Geta
 interrogasse fertur, quantus esset interficiendorum
 numerus: quúmque pater numerum edidisset: ille addi-
 dit, Isti habent parentes, habent propinquos: quum
 responsum esset habere complures: Plures ergo (in-
 quit) in ciuitate tristes erunt quàm læti quòd vici-
 mus. Perinde ac si diceret, Plures nobis inimicos re-
 linques quàm eripies. Hoc iuuenis & mãsueti prin-
 cipis responsum adeo Seueri pectus percussit, vt in-
 genita sc̄uitia abstinere statuerit. Et obtinisset Ge-
 tæ sententia, nisi Plautianus præfectus & Iuuenalis
 institissent spe proscriptionum, ex quibus ditati sunt.

IT AQ. tales tyrãnorum ministri & carnifices pro
 certo habeant pro vno cæso decem illis inimicos eo-
 nascituros. Neque hæc vna pœna sperent defungi.
 Nam ad vltimum vitæ finem, super memoriam sce-
 lerum, species vmbreque in fontium interentorum eos
 diris adeo infestè agitabunt, vt nullis piaculis pro-
 pitari possint. Atq. haud dubitè magni illius Ami-
 ralijs vmbra Gallicarum cædium autoribus noctes
 diésque obuersari, & quibusdã veluti facibus armatam
 somnos & vigilias infestas inquietasque facere, quasi
 tumulto eius tales planctus audirentur.

Virg. Æn.
 lib. 4.

sequar atris ignibus absens:

*Et quum frigida mors anima seduxerit artus,
 Omnibus vmbra locis adero: dabis improbe pœnas.*

HÆC de bellis pœnisque quibus inimicos inultè
 cæsi vlciscuntur, aduersus Machiavellitarum dicte-
 rium frigidum, Hominem mortuum bellum non
 mouere, obiter attingere visum est. Nunc vnde de-
 flexit oratio, eò redeat: nimirum ad versutas argutias,
 quas

quas in rebus tractandis ad velandam perfidiam vrsurpari numquam debere diximus.

ANNIBAL post prosperam ad Cannas pugnam, pecuniæ egens captiuus Romanis sui redimendi copiam fecit. Itaque placuit decem eorum suffragio eligi, qui Romam ad senatum irent: nec pignus aliud fidei, quàm vt iurarent se redituros, acceptum.

Quum egressi castris essent, vnus ex iis, velut aliquid oblitus, religionis soluendæ causa quum in castra rediisset, ante noctem comites assequitur. Quum illis à senatu triste respõsum, Non redimi captiuos, reditum esset, ceteri ad Annibalem reuertere. Vnus ex iis domum abiit, quòd fallaci reditu in castra, iureiurando se exsoluisset. Sed vbi id innotuit, decreuit senatus vt ille veterator & callidus minimè Romanì ingenij homo vinctus ad Annibalem deduceretur. Neque enim graues & sapientes illi viri (quales fuerent Romani veteres) ingeniosas istas calliditates & prætexendæ perfidiæ inuolucra norant aut probabant: quæ tamen Machiauellus Principi, tamquam prudentiam, suadet.

HABD absimilis fuit dolus Philippi v. Galliarum Regis. Quum enim iusiurandum dedisset (sicuti ferè superiores Galliarum reges) numquam ditionem vllam Imperij inuasurum, & Theoduno (castrum Cameraco vicinum est) à quo incommoda multa accipiebat, potiri cuperet, Normaniæ ducem filium suum summo cum imperio exercitui præficit, & castrum obsidere iubet: quum ipse veluti vnus ex gregariis militibus nullum imperatorium munus obiret. Hac astutia iureiurando se liberatum Philippus putabat, sed falsebatur. Nam qui aliquid alterius opera exse-

Liu. Annal.
lib. 23.

M. Ann.
lib. 23.

Proff. lib. 7.
cap. 50. &
seq.

quitur, perinde est ut si ipse faceret. Ac ne ipse quidem dolus ei satis ex sententia & feliciter celsit. coactus enim est dux Normaniæ obsidionem solvere, & aliquanto post Rex magna pugna ab Anglis ad Creiacum victus est.

Ann. Marcell. lib. 28.

VALENTINIANVS Cæsar, quum in supplicis irrogandis immitis esset, multos ministros sui similes habuit. In iis Maximinū quemdā Romæ, præfectum annonæ, quæsitore & cognitore causarum capitalium constituit. Is quum reos per tormenta interrogaret, fateri hortabatur & conscios edere, adiecto iureiurando promittens nullum igni vel ferro se puniri iussurum. Sed promissa impunitate corruptos & sæpe confessos quæ non admiserant, plumbeis contundi & elidi iubebat. Itaque Maximinus sub Gratiano miti principe capite plexus sæuitiæ & perfidiæ pœnas exsoluit. Neq. rarò vsuuenit ut eiusmodi atroces iudices, qui sæpè Principi diligentiam suam probare conati sunt, à sequenti bono Principe operarum præmia referant.

Liv. Annal. lib. 35.

NABIS Lacedæmone per vim imperium inuasit & tenuit, tyrannus sæuissimus & violentissimus in suos. A Etoli (audaces & temerarij homines) magnū sibi decus fore rati, si tyrannū quoquomodo tollerent: & qui spoliatum maritimis oppidis à Rom. tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsus, occupasset occidere, cū totius gratiam rei apud Græcos, præsertim apud Lacedæmonios, laturum illum dolo capere statuūt. Causam mittendi ad eum habebant, quòd fatigabat precibus ut auxilia sibi, quum illis autoribus rebellasset, mitterentur. Ergo per speciem & nomen societatis mille

mille pedites & triginta equites duce Alexameno ad eum mittunt. Iis denunciatur, quidquid Alexamenus res mouisset subiti consilij capere, ad id quamuis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exsequendum parati essent. Cum his ita preparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adueniens extemplo spei impleuit: eiq. persuasit ut quas haberet copias non sineret sub tectis marcescere otio, sed educeret, & in armis decurrere cogens, simul animos acueret & corpora exerceret. Educi inde frequenter ante urbem in campum capere. Quum dies patrando facinorosa statuta venisset, Alexamenus tyrannum procul satellitibus adortus transfixo equo deturbat, iacentem equites confodiunt. Alexamenus cum omnibus Aetolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Nec mouisset se quisquam, si extemplo positis armis vocata in concionem multitudo esset, & oratio habita temporum conueniens: frequenter inde retenti in armibus Aetoli sine iniuria cuiusquam. Sed, ut oportuit in consilio fraude cepto, omnia in maturandam perniciem eorum qui fecerant sunt acta. Dux regiam inclusus diei ac nocte in scrutandis tyranni thesauris consumpsit. Aetoli velut capta urbem, quam libera esse videri volebant, in praedam versi. Simul indignitas rei, simul contemtus, Lacedaemoniis (alioqui tyranni eade latens) animos ad coeundum fecit. Itaque armis acceptis Aetolos vagos per urbem cadunt: tum regiam inuadunt: ibi Alexamenus cum paucis resistentem obtruncant, ceteri, comprehensi a magistratibus, sub corona venierunt.

POSTREMUM huius argumenti exemplum dabit 2. Sam. 2. 20.
 Ioabus, apud Israelitas Conestabilis dignitate & 1. Reg. 2.
 Dauide auunculo insignis, cui fidelis fortemque opera

domi belliq. prestitit. David tamē supremis mādatis Salomoni filio iniunxit, vt Ioabum merita morte ob perfidiā adficeret. neq. is, vt David supremum diem expleuit, exsequi cunctatus est. Abnerum enim & Amasam (duos summos imperatores) dolo & specie amicitiae incautos interemerat. Videbatur Ioabus excusando facinori satis iustas causas habere. Quippe Abnerus Asaelem Ioabi fratrem interfecerat; neq. fieri poterat vt fraternae cædis memoria ac dolor Ioabi animum non pungeret. Abnerus præterea Saulis domum & opes aduersus Dauidem tutatus erat: Amasa verò etiam rebellionis seditionisq. in Dauidem commotæ particeps, Absalomi partis iuuerat. Itaque si Ioabus Machiauellicos iudices habuisset, non tantum illi eum omni noxa & poena liberassent, sed Abnerj quoq. & Amasæ fortunarum parte opima, tamquam præmio, donassent. Sed memorabile illud iudicium Dauidis, quod extremas inter voces aduersus filium sororis pronunciauit, à quo multis magnisq. meritis & officiis auctus erat, satis argumento est quantopere perfidiam execratus sit. Atq. hæc Dauidis autoritas Principibus Christianis verè pro documento habenda est, vt sapientissimi ac sanctissimi regis exemplum imitentur: cuius ore docentur fidei & promissi religionem, vel cū suo damno, seruare. Quæ doctrina fœtidis Machiauelli placitis prorsus contraria est.

DENIQ. fixū hoc maneat, Perfidiā scelus esse adeo ipsi Deo & hominibus detestabile, vt fœditragos & perfidos Deus nūquam impunitos relinquat. Neq. semper eorum supplicia post mortem differt, sed sæpe anteuertens etiam in hac vita eos

scue

fevero ac inusitato modo vlciscitur, horæ momen-
to coniuges & liberos eorum vniuersamq. sobo-
lem à stirpe subuertens. Quemadmodum apud Ho-
merum Agamemnon Troianorum fraudes ac per-
iuria diuinitus vltum iri pronunciat:

Etsi periuros violato fœdere Troas

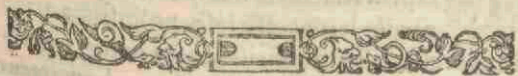
Iuppiter è calis presenti haud punit ira,

At quandoque graues magno cum senore pœnas

Hi cum coniugibus & tota stirpe rependent.

Hom. Iliad.

4.

XXII. THEOREMA.

*Fides, clementia, liberalitas, virtutes sunt
damnosæ Principi: sed opus est tamen vt
earum speciem aliquam præ se ferat.*

PRINCIPEM necesse non est (in-
quit Machiauellus) his omnibus
virtutibus esse instructum, sed ta-
men expedit vt earum speciem
& opinionem habeat. Quippe fidenter
hoc dicam, si omnes earum leges omnibus
locis seruet, fore vt plurimum illi noceant:
contrà verò earum simulationem & adum-
bratam imaginem non mediocriter profu-
turam. Nam (sicuti quotidiana experientia
confirmat) sæpius Princeps ab omni fide,

Cap. 18. de
Principe.

simulatio
on & mix
in illis
su ab n

caritate, humanitate & religione, discedere cogitur, vt quod suum est tueatur ac defendat. quod re ipsa protinus amitteret, si vellet exactè omnia virtutum momenta librare, propter quæ homines probi & honesti habentur.

TRTIBVS his virtutibus, Fidei, Clementiæ, Liberalitati, re ipsa semel valedicere Principem Machiauellus iubet. Si possit tamè earum larvas effigièsq. politissima arte ad viuû expressas alicû de nâcisci, eas vt induat turpe nō cēsset: meretricum planè ad morè, quæ honestarum matrum familiâs cultu ascito, probas & castas feminas libèter ementiuntur. Sed aduersus putidum hoc dogma inuehi neq. mihi operæ neq. legentibus vsui est. Nam quis adeo hebes ac plûbeus, vt nō perspicuè intelligat Machiauellum hîc bruto stupore & scurrili arrogâtia excellētissimis inter homines virtutibus illudere? Quod attinet ad Fidem in cōmuni hominum societate colendam (nam de ea fide quæ Deum respicit, nihil apud Machiauellum) superiore in Theoremate egimus: de Liberalitate quæ dici poterunt suo loco reddemus. Clementiam ergo agrediamur, & consideremus vtrûm virtus hæc perniciofa sit Principi necne.

Clementia
vtilis & ho-
norabilis ei
in quo est.

QVAM non solum non damnosa, sed vtilis Clementia ei sit, in quemcumq. diuinitus ea dos collata est, nō aliunde melius quam ex contrarij vitij cōtentione deprehendi potest. Nam si Sæuitia (oppositum Clementiæ vitium) sæuis exitium adfert, quod multis antè rationibus probatum est: quid ex Clementia

mentia proficisci potest præter utilitatem & decus? Quum enim hæc virtus sponte sua sit amabilis, omnium hominum fauorem, gratiam, & benevolentiam, ei conciliat in quo est: neque hi affectus aut otiosi esse, aut à suis effectis magis sciūgi, quàm ignis à calore aut lux à splendore, possunt. Quare Clementia & lenitate ornatum virum (præsertim Principem) super laudem, amicitiam & venerationem, omnium, vltro etiam omni metu libera securitas & summa animi tranquillitas consequentur. Sed priusquam utilitates quas ex Clemētia adipisci possumus exsequi aggredior, moneo me ita Clementia vocabulum vsurpare, vt quum latissimè patet, ac nō tantum misericordiam erga errantes, sed & bonitatem quamdam naturæ, mansuetudinem morum, facilitatem popularem, æquitatem in subditos, humanitatem affabilem & comitatē officiosam erga omnes, complectitur. Omnes enim hæc virtutes animum à natura bene informatum & compositum mellitæ quadam suavitate & dulcedine condiunt: quæ suauitas vno Clementiæ vocabulo designari potest, etsi ex variis effectis officiisque, varia mutuetur nomina.

NATURALIS ergo illa bonitas (quæ Clementia dicitur) ingenita Principi, fontium pœnas minuet ac nonnumquam in totum remittet, pro ratione facti aut personarum. & hūc quasi ex se primum fructum fundet. Princeps enim accuratè considerare debet quando, quomodo, cui, & quamobrem, criminis gratiam faciat. quippe quum Princeps iustas scelerib. pœnas irrogare possit ac debeat, nec faciat, ea non clementia, sed crudelis quædam misericordia vocanda est: sicuti dicebat Rex Ludouicys.

cognomēto Diuus. Sed quum AEquitas velut iuris anima sit, eadēmq. saepe legum seueritati repugnet, Princeps clementiam in consilium adhibere debet, vt ad moderandas legum pœnas summum ius æquitate temperet. Verum si nulla neq. æquitas neq. ratio molliendam legum duritiem suadeat, tunc pro magnitudine delicti pœnam ab eo statui par est: nisi pro misericordi sœuus haberi, & se reum eius criminis subdere velit, quod impunitate alit. Qua in re Principem sapientia & vigilantia summa vti decet, ne ab clementia in crudelitatē lapsus, odiosis remissionum & gratiarum flagitatoribus circumueniendū se præbeat. Itaq. periculi huius ancipiti metu se vt liberet, quum facinus mali exempli est, & reipublicæ interest, Princeps maleficio condonare non debet, nisi adhibito consilio & accuratē causa cognita.

Capit. &
Dion in
Marco.
Vulc. Gal-
licanus in
Auidio Cas-
sio.

MARCVS Antoninus sapientissimè omnium in cognitione criminum seueritatem clementia condiebat. Erat enim illi mos omnia crimina minore supplicio quàm legibus plecti solent punire, si leuia essent, nec pluribus noxis rei se obstrinxissent: sed nonnumquam cōtra manifestos & grauium criminum reos inexorabilis permanebat. Sed in suis potissimū iniuriis lentus erat & ad ignoscendum facilis: quod in Auidij Cassij defectione reipsa palā apparuit. Cassius quum in Oriente nuncium de interitu Marci accepisset, Imperatorium nomen usurpauit. Et quamquam non ita multo post verum rescieuit, tamē quod semel motum fecerat de sententia decedendum sibi esse non putauit. Itaque non iam libero regressu, & exitium metuens, sibi imperium

rium armis parare statuit. Quod tamen metuebat effugere non potuit. Nam aliquot eius centuriones, ut Marci gratiam inirent, eum iter facientem obtruncarunt, & abscisso eius capite, ad Imperatorem profecti sunt. Marcus verò, capite Cassij viso, non elatus est: sed doluit etiam creptam sibi esse occasionem misericordiae, quum diceret se viuum illum voluisse capere ut illi exprobraret beneficia sua, eumque seruaret. Denique, quum quidam diceret, Sed quid si ille vicisset? respondisse fertur, Non sic deos coluimus, nec sic viuimus ut nos ille vinceret. Enumerauit deinde omnes Principes qui occisi essent: habuisse causas quibus mererentur occidi, nec quemquam facillè bonum vel victum à tyranno vel occisum, dicens: meruisse Neronem, Caligulam, Othonem & Vitellium, nec imperare debuisse. Nam de Pertinace & Galba paria sentiebat, quum diceret, in Imperatore auaritiā esse acerbissimū malum, Denique non Augustum, non Traianum, non Adrianum, non patrem suum, à rebellibus potuisse superari: qui egregio principatus temperamento pares habuerūt exitus. Et in quadam ad Verum epistola: Sibi habeat Cassius suos mores, maximè quum bonus dux sit, & seuerus, & fortis, & Reipubl. necessarius. Nam quod dicis, liberis meis cauendum esse morte illius, planè liberi mei pereant, si magis amari merebitur Auidius quàm illi, & si Reip. expedit Cassium viuere quàm liberos Marci. Ex his responsis liquet bonum illum Principem mira fuisse facilitate in condonandis suis iniuriis & delictis quae in se proprie admissa erant. Qua virtute nihil magis Principem decet. Vix enim potest Princeps suum

dolorem atq. iniurias sibi factas acriter vlcisci, quā
 scuitiæ famam incurrat: quemadm. testatur idem
 Imperator epistola ad senatum rescripta, quum is
 quæstionem aduersus Cassij conscios nimium a-
 cerbè exerceret. Sed quia memorabiles sententias
 „ continet, eius partem hîc inseram: Quod ad defe-
 „ ctionem Cassianam pertinet, vos oro atq. obsecro
 „ p. c. vt censura vestra deposita, meam pietatem cle-
 „ mentiãmq. seruetis, immò vestram: neq. quemquam
 „ vllum senatus occidat. Nemo senatorum puniatur,
 „ nullius fundatur viri nobilis sanguis: deportati re-
 „ deant, proscripti bona accipiant. Vtinam possem
 „ multos etiam ab inferis excitare. Nō enim vñquam
 „ placet in Imperatore vindicta sui doloris: quæ est
 „ iustior fuerit, acrior videtur. Quare filiis Auidij Cas-
 „ sij & genro & vxori veniam dabit. Et quid dico
 „ veniam? quum illi nihil fecerint. Viuāt igitur securi,
 „ scientes sub Marco se viuere. Viuant in patrimonio
 „ parentum pro parte donato: auro, argēto, vestibus,
 „ fruantur, sint diuites, sint securi, sint vagi & liberi,
 „ & per ora omnium vbique populorum circumfe-
 „ rant meæ, circumferant vestræ, pietatis exemplum.
 „ Nec magna est hæc p. c. clementia, veniam pro-
 „ scriptorum liberis & coniugibus dari. Ego verò peto
 „ à vobis vt conscios senatorij ordinis & equestris, à
 „ cæde, à proscriptione, à timore, ab infamia, ab inui-
 „ dia, & postremò ab omni vindicetis iniuria: detisq.
 „ hoc meis tēporib. vt in causâ tyrannidis qui in tu-
 „ multu cecidit probetur occisus. Hanc eius clemētiã
 „ senatus his acclamationib. profecutus est, Antonine
 „ pie, dij te seruēt. Antonine clemēs, dij te seruēt. & c.
 „ Quæ faustę acclamationes satis ostendūt quàm gra-
 tum

tum acceptumq. omnib. clementia Principē reddat: neq. vllam esse rē quæ multitudinis amorem in eum magis commoueat, quàm istam animi mansuetudinem. Itaque quum talis extitisset Marcus, tantum clementia consequutus est, vt pro certo haberent omnes, eum in cælum, tamquam in suam sedem atq. originem, reuolasse: neq. fieri posse vt tot ac tantis virtutibus ornatus animus aliunde quàm è cælo venisset, aut aliò quàm eòdem reuerteretur. Antonini verò nominis tam ingens desiderium apud omnes per multas ætates mansit, vt multi sequentes Principes, etsi Marcū aut eius domū nullo gradu contingerēt, conciliando tamen multitudinis fauori, hoc sibi cognomen asciscerent. Sic Diadumenus filius Macrini & in imperio collega: sic Bassianus & Geta Seueri filij, sic Heliogabalus, Antonini numcupati sunt. Sed isti, quemadmodam Antonini cognomen falso usurpabant, ita nullam eius virtutem habuerunt, cuius nomine gloriabantur. Ceterum non deerant, qui Marcum reprehenderent, quòd in coniuratos & perduelles nimium mitis esset, & malè consulere sibi ac liberis suis, quum defectionis popularibus ignosceret, qui si vicissent ipsi nō pepercissent. In iis Faustina Imperatrix permolestè ferebat, quòd de Cassij consciis graues pœnas non sumeret. Is ergo ad Faustinae coniugem epistolam scripsit, cuius ea sententia erat: Tu quidem mea Faustina religiosè pro marito & pro nostris liberis agis. Nam relegi epistolam tuam, qua me hortaris vt in Auidij conscios vindicem. Ego verò & eius liberis parcam, & genero, & vxori: & ad senatum scribam ne aut pro scriptio grauior sit, aut pœna crudelior. Non enim

„ quidquam est, quod Imperatorem Romanum me-
 „ lius commendet gentibus quàm clementia. Hæc
 „ Cæsarem deum fecit, hæc Augustum consecrauit,
 „ hæc patrem tuum in primis Pij nomine ornauit.
 „ Denique si ex mea sententia de bello iudicatum es-
 „ set, nec Auidius esset occisus. Esto igitur secura, dii
 „ me tuentur, diis pietas mea cordi est.

QVAM OB REM nulla virtus est quæ Principem
 magis quàm Clementia decoret: quam ritè exerce-
 bit, si facilè eorum errori veniam det à quibus pro-
 priè offensus est: tum etiam iis qui nihil atrox admi-
 sere, aut quod non aliqua ratione leniri vel æquitate
 subleuari possit, aut qui malè agere non assueuerunt,
 aut alioqui Reipubl. vtilis esse possunt, mitiores
 pœnas irroget quàm quæ legibus constitutæ sunt.
 Nam nisi Princeps in has circumstantias condi-
 tionésve mentis aciem intenderit in exercendis
 iudiciis, misericordia ita inconsultè vtetur, vt in
 seuitiam iniustitiámq. potius quàm in clementiam
 propendat: sed si eam æquitate moderabitur ac de-
 finiet, à recta iuris & iustitiæ via, cuius æquitas
 norma est, numquam deflectet.

IAM quemadmodum è clementia Principis sub-
 diti æquitatem percipiunt, ita ipse quoque Princeps
 vberissimum ex ea fructum, videlicet omnium bene-
 uolentiam, colligit. Neque ylla res magis Marcum
 Antoninum earum omnibus & desiderabilem Prin-
 cipem fecit, sicuti antè dictum est. Eadè in Vespasi-
 anum omnium studia & caritatem accedit. Offen-
 sarum enim inimicitiarumq. minimè memor exse-
 quitur, Vitellij quoque hostis sui filiam splendi-
 dissimè maritaliuit, dotauiq. etiam & instruxit. Tan-
 tumq.

Suet. in
 Vesp. cap.
 14. & 15. in
 Tito. cap. 1.
 & 9.

tumq. abfuit vt iniufta cuiusquam cæde lætaretur, vt iuftis etiam suppliciis illacrymaret. Titi quoque eius filij tanta fuit comitas ac māsuetudo in imperio, vt nullius aduerfum fe odium commouerit. Neque autor cuiusquam necis nec confcius, quamuis interdum vlcifcendi cauffa non deeffet, periturum fe potius quàm perditurum adiurabat. Itaque tantum illi ad promerendam omnium voluntatem vel ingenij vel artis superfuit, vt vulgò Deliciæ atq. amor generis humani dictus fit. Par cauffa publicæ caritatis Traiano, Adriano, Pio, Tacito, fuit, & alijs egregijs Principibus, qui propter naturalem comitatem & lenitatem adeo probati & dilecti funt à fuis, vt poft mortem in deorum numerum referrentur.

PRAETER hæc verò adeo commendabilis in Principe eft Humanitas, vt eius quoq. pulchritudo fubditos ad imitandum alliciat. Hominum enim ea vulgò natura eft vt ipfi fe in Principis, velut vnici exempli, mores forment: & ficuti prouerbio vulgatum eft,

Clementia
Principis
fubditis bonorum
morum
magis
ftat.

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Popularibus verò hanc eius virtutem imitandam fibi proponentibus, Rempubl. longè florentiorem opibus, & pace tranquilliorem, fore haud ambiguum eft. Homines enim huic virtuti dediti, iufticiam quoque, temperantiam, caritatem, pietatem, colent, & ceteras fimul bonas artes, quæ clementiam comitantur: vnde oriatur publici ftatus omnibus propè numeris absoluta felicitas. Cuius rei fidem fecere Marci tempora. Nam quum omnes ad eius virtutum exemplar, præfertim moderationis & bonitatis, fe fe

Capit. in
Marco.

componerent, bonorum morū exemplorūmq. nulla
ætas feracior fuit: Quum enim (vt inquit Capitol.)
moderatissimus esset in hominibus deterrendis à
malo, inuitandis ad bona, remunerandis copia, in-
dulgentia liberandis, ex malis bonos, ex bonis opti-
mos, reddebat. Neq. verò eiusmodi Principes, hu-
mano generi ingentium bonorum autores, ciuium
suorum honore & beneuolentia viuì tantum per-
fruantur: sed quum ab historicis litterarum monu-
mentis tradantur, mortui quoque virtutum suarum
fructum ferunt, prosperam ad posteros sui memo-
riam, & immortalem nominis gloriam & famam.
Sæui contra Principes, detestabiles & probrosi pro-
pter magnas illatas hominibus calamitates, omni-
bus omnium dictis, scriptisq. & in vita & post mor-
tem lacerantur. Quod graphicè ab Homero his ver-
bis depictum est:

Odyss. lib.
19.

*Quisquis inhumani studet intestabilis vti
Moribus, huic omnes viuo clam dira precantur:
Huic omnes credunt fas insultare perempto.
Sincerum vite contra, culpâq. carentem
Tantus inumbrat honos, vt famam nominis amplis
Quilibet extremas passim ferat hospes in oras.*

Clementia
Principis
nullius ma-
li causa est.

HIC mihi Machiauellitæ fortè obiicient, si Prin-
ceps animo ad ignoscendum propenso delictorum
gratiam facilè fecerit, fore vt multos ad clementiam
ipsius experiendam inuitet, atq. impunitatis spe ho-
mines ad peccandum illicitat. Quibus ita respondeo.
Primum, si Princeps ita clementia utetur, vt iusti-
tiam non deserat (sicuti fieri debere diximus) nulla
crimina digna supplicio impunita omittentur, neq.
ad talia audenda vllus impunitate prouocabitur.
quip-

quippe iudiciorum eadem semper erit vis atq. auctoritas, quibus tamen clementia & æquitas modum statuet. Secundò, etsi clementia Principis (vt hoc fingamus) vitiorum licentiæ fenestram apertura est; nusquam tamen id locum habebit, quàm in peruersis & deprauatis naturis. Nam ingenui & à natura bene instituti homines ita potius ad imitandã Principis virtutem, quàm ad prauitatem flectentur. Princeps verò lenis, ceterarum quoque virtutum amans & vitiorum hostis, viros probos opibus atque honoribus extollet, & abiiciet improbos. Ergo ita fiet vt improbi quoque homines sceleribus & criminibus abstineant; nã etsi ex mansuetudine Principis spem facilè impetrabilis veniæ sibiipsis facere possunt: quia tamen metuent ne sceleribus admissis excidat à gratia & favore Principis, animum continere cogentur. Tertiò, quamquam Clemëntia aliquid secum iniqui & iniusti trahat (nam vix fieri potest vt Princeps res adeo æquato examine penset, vt nõ aliquod momentum iniustitię ad mansuetudinem sese adiungat) ista tamen mali ad Clementiam accessio tantum non est, vt propterea omnis humanitas è Principis animo excuti & eiici debeat, ex qua tot utilitates & tanta commoda in Principem, populũ & republ. exundant: sicuti ex iis quæ diximus, & iis quæ dicturifumus, colligi poterit.

ROMANI quondam suam in ignoscendo facilitatem multa bella, multas sociorum defectiones, attulisse non ignorabant. Sed an propterea in eos à quibus læsi erant clementia vti desinebant? Immo nulla magis virtute gloriabantur, neque vlla utebantur frequentius; gnari nulla re validius quàm clementia

Liv. Annal.
lib. 31.

magnitudinem imperij Rom. & res atq. opes suas
 stare. Id confirmat oratio à legato Rom. in Panæ-
 tolicæ concilio habita, quum AEtoli sollicitarētur à
 rege Macedonum Philippo vt ipsius amicitiam Ro-
 manæ societati anteferrent. Quum enim obiecisset
 Macedonum regis legatus, Capuæ & aliarum vrbiū
 finitimarum ruinis creuisse urbem Romam, & alia
 argumenta sæuitiæ: Romanus vt obiecta refelleret,
 „ inter alia hæc, Au Campanorum, inquit, pœnæ, de
 „ qua ne ipsi quidem queri possunt, nos pœniteat? Hi
 „ homines, quum pro iis bellum aduersus Samnites
 „ per annos propè septuaginta cū magnis nostris cla-
 „ dibus gessissemus: ipsos scedere primum, deinde cō-
 „ nubio, atq. inde cognationibus, postremò ciuitate,
 „ nobis coniunxissemus: tempore nostro aduerso pri-
 „ mi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro
 „ scèdè interfecto, ad Annibalē defecere: deinde in-
 „ dignati se obsideri à nobis, Annibalem ad oppu-
 „ gnandam Romam miserunt. Horum si neq. vrbs
 „ ipsa, neq. homo quisquam superesset: quis durius
 „ quàm pro merito ipsorum statutum indignari pos-
 „ set? Plures sibi in ipsi conscientia scelerum mortem
 „ consciuerunt, quàm à nobis supplicio affecti sint:
 „ ceteris ita oppidum, ita agros ademimus, vt agrum
 „ locumq. ad habitandum daremus: urbem innoxiam
 „ incolumem stare pateremur, vt qui hodie videat eā,
 „ nullum oppugnatae captæ'ue vestigiū ibi inueniat.
 „ Sed quid ego Capuam dico, quum Carthagini vi-
 „ ctæ pacem ac libertatem dederimus? Magis illud est
 „ periculum ne nimis facilè victis ignoscendo, plures
 „ ob id ipsum ad experiendam aduersus nos fortunam
 „ belli incitemus. Quod ad vos attinet AEtoli, vobis
 resti-

restituendi vos in amicitiam societatemque nostram
 fortuna oblata est : nisi perire cum Philippo , quam
 vincere cum Romanis, mauultis. Hæc & alia quæ
 ab Romano dicta essent, AEtoli, nihil aut huic aut
 illi parti assensu, tum certi quidquam non responde-
 runt: sed, dimissis re suspensa legatis, occultè inter se
 consilium inierunt, ut euentum expectantes medios
 sese gererent. tempestiuè utrius partis melior fortu-
 na belli esset, ad eius societatem inclinatueros. Id cõ-
 silium quum usu & euentu infelix apparuisset, Ro-
 manam tamen etiam ipsi clementiam aliquando ex-
 perti sunt. Ea certè virtutis huius præstantia est, ut
 eam numquam Princeps exuere debeat, etsi non-
 numquam incommoda videatur: nec siquid inde
 oriatur mali, clementiæ assignari debet, sed vitio
 hominum qui ea abutuntur. Nihil tamè propterea
 magis reijcienda est quàm vini usum homines, pro-
 pter ebriosorum intemperantiam, repudiant. Iam
 cetera quoque Clementiæ effecta persequamur.

PRAETER utilitates enumeratas quæ ex Cle-
 mentia percipiuntur, nimirum ut seueritatem iuris
 legumque, temperet, Principem omnibus amabilem
 venerabilemque, reddat, eius subditos virtutum amo-
 re & bonis moribus impleat: tria præterea eius in-
 signia sunt commoda. Illa enim subditos Principi
 obsequētiores efficit, eius opes statumque, firmat: po-
 stremò Imperium quoque amplificat. Quæ tria or-
 dine ut exsequar, hoc pro indubitato primùm sta-
 tuam, Principem facilè suis imperare, si eorum
 voluntates sua sponte ad parendum cõparatæ sunt.
 Neque dubitandum est quin is animorum volunta-
 tumque habitus sit in subditis, si eos Princeps clemētī

Princeps
 clemēs sub-
 ditis obse-
 quentiōri-
 bus vītur.

mitiq. imperio contineat. idq. duabus de causis. Primum, quia subditorum caritatem adeptus, obedientiam facillime consequetur. Deinde, quum clementis Principis nulla nisi æqua moderataq. imperia & iusta sint, fieri non potest ut subditi vltro illis morem non gerant. siquidem nihil est quod magis homines ad obediendum impellat, quam ubi illis perspecta explorataq. est imperij equitas. Lex enim, quum ab equitate (que imperij neruus est) omnem vim motumq. mutuetur, si sese ab ea seuererit, neque diu neque fide obseruari potest.

Liu. Annal.
lib. 45.

Legum bonarum & firmarum condendi ratio.

QVAMOBREM leges quas Macedonibus ab se victis populus R. imposuit, quamdiutissime ita durarunt ut neque mutata neque abrogata fuerint. Quippe (ut inquit Lilius) eas tanta cura dedit, ut non hostibus, victis, sed sociis bene meritis dare videretur: & quas ne vltus quidem logo tempore, qui vnus est legum corrector, experiendo argueret. Itaque operumpretium est attendere qua prudentia & æquitate vsi sint in condendis iis legibus. Nam eam rem agitare in senatu non satis habuerunt, neque æquum censuerunt ad paucorum arbitrium senatusconsultum scribere (sicuti hodie nostri purpurati tyrannidis satellites pro libidine domi edita eudant, neque ea consilia cum quoquam, nisi cum suis communicant) Sed decem legatis decretis, quorum decretum imperator res componeret, primum in senatu agitata est summa consiliorum, ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatorem possent: cetera ipsi imperatori legatisque relicta, quibus præsens rerum tractatio certiora subiectura erat consilia. In primis decem illis viris iniunctum ut mores, ingenia, iura vetera, gentis inspicerent, sententiam exquireret, & ad ea nouas

nouas leges accommodarent. Quare leges ita viles
 & cōmodas genti Macedonum dederunt, vt quū iis
 ipsis quib. dabantur æquæ & bonæ visæ essent, eas
 haud grauatè acciperent. Similis perpetuò in nouis
 legib. edictisq. scribendis moderatio adhibenda, cō-
 sensusq. & voluntas eorum qui illis teneri debēt per-
 contanda est: quum nemo melius norit quid in qua-
 que re plus minúsve sit, & incommoda siquæ inde
 sequutura sunt. Ad eū ferè modum veteres Galliar
 reges de sententia publici Ordinum concilij edicta
 componebant, aut certè sollēnis alicuius cōuentus,
 cui Regni proceres, prælati, & nobilissimarum ciui-
 tatum principes intererant: atq. is cœtus Magnū Re-
 gis consiliū numcupabatur. Imperatores quoq. Ro-
 mani leges de cōsilio senatus latis, eiúsq. autoritate
 comprobatas, iubere consueuerāt: sicuti alio loco à
 nobis dictū est. Temerarię enim & stolidę arrogatię
 est vnum hominē aut paucos tātum sibi sumere, vt
 satis aptas gēti alicui leges cōdere se posse existimēt,
 absq. illius consensu, & multorum simul consiliis &
 sentētiis cōiunctis. Romani veteres nō minus quàm
 isti iudicio & sapientia pollebant: nullam tamē legē
 nisi prius diu multūmq. agitātā ac versatam, nec nisi
 potestate facta eius suadendæ aut dissuadendæ, si-
 quis vellet, accipiebant. Itaq. sæpe Tribuni pl. (quę-
 admodum ex Liuiο liquet) quorum munus erat pro-
 curare vt promulgatæ leges sciscerētur aut repudia-
 rētur à populo, orationib. & autoritate dissuadentiū
 moti à lege aliqua ad populū ferenda desisterent: sæ-
 pe etiā quū rogationi alicui intercessissent, eā suadē-
 tū rationib. victi, actionē deponebant. Imitaremur
 hodie hos mores: nec prius sanctiones Regni aut

Reipubl. cuiuslibet componendo statu quaesitæ perferrentur, nisi prius multorum sententiis in publico Statuum concilio deliberatæ: neu quidquam antè decerneretur, quàm copia facta dicendi ac suadendi quod quisque aut vellet aut optimum putaret. Hæc ita si fierent, nec tam absurda edicta nec tam infirma haberemus. A Equa enim & commodiis in quos lata essent, omnes vltro ad spontè parendū allicerent: quando A Equitas (sicuti dictum est) leges efficaces, sanctas & inuiolatas, præstat.

CETERVM nequis dubitet eum qui summæ imperij autoritati suorum benevolentiam adiunxerit, iis melioribus & obedientioribus vsurum, id quoque confirmandum est. Lucullus rei militaris peritus, & omni laude bellica haud dubiè dignus, vixit, qui duos potentissimos reges Tigranem & Mithridatē bello vicit; quum tamen militares animos tractandi & conciliandi rudis esset, eorum seditionibus parta antè decora propemodū amisit. Quum enim parum comis & affabilis esset, in primis acer in rerum gestarum rationibus reposcendis, inexorabilis in suppliciis, ita militum in se odia incendit, vt omnem propè laborum & victoriarum fructum alteri concedere coactus sit. Nam quum Lucullus à militibus ludibrio haberetur, Pompeius aduersus Mithridatem missus est, non tam belli quàm triumphis successor, neq. tam ad res gerendas quàm vt rerum ab Lucullo gestarum eiusq. laborum præmia colligeret. Is ergo quū exercitum ab Lucullo accepisset, eosdē milites ita comiter liberaliterq. habuit, vt iis ad omnia paratissimis vteretur, eorumq. armis totum propè Orientem Romano imperio subiiceret.

Dion in
Pompeio.
Plur. in
Lucullo.

ceret. Hoc ergo vitium tot egregiis Luculli virtutibus aspersum (siue is temperare ingenium suum, & seueritatem miscere comitate, nescierit, siue noluerit) non minimū de ipsius felicitate & rerum gestarum gloria detraxit: quum & paratam suo labore ac periculo propè finiti belli famam tradere successorī coegit, & in mora fuit quominus quæ susceperat ad exitum perduceret.

SED Lucullo Appius Claudius quo asperior eo etiā infelicior extitit: qui militiæ adeo durus & sæuus imperator fuit, ut à militibus metui quàm diligimallet. Is enim quū iam inde à paternis certaminibus inuisus infestusq. plebi, missus esset in Volscos, eadem in militia sæuitia eius, quæ domi, fuit. Hæc enim ira indignatiōq. quam in vrbe tribuniciaë rogationes accēderant, ferocem animum ad vexandū sæuo imperio exercitum stimulabat. Nec tamen exercitus vlla vi domari poterat, tantum certamen animis imbiberat, segniter, otiosè, negligenter, contumaciter, omnia agere, nec pudor nec metus coercerat. Si citius vellet agi agmen, tardius sedulò incedere: si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam remittere industriam: presenti vultus demittere: tacitè prætereūtem execrari: ut inuictus ille odio plebeio animus interdum moueretur, omni nequidquam acerbitate prompta. Quum productus esset in aciem miles, vinci voluit & turpi fuga petiit castra, ut gaudere sua clade atque ignominia appareret. His tamen nihil infractus ferox Appij animus, quum insuper sæuire vellet, cōcionemq. aduocaret, concurrunt ad eum legati tribunisq. monentes ne vitæ experiri vellet imperium, cuius vis omnis in

Liu. Annal.
lib. 2.

consensu obedientium esset. negare vulgò milites se ad concionem ituros. Quum sequenti die castra ex agro Volscò moueret, & Volsci nouissimos adorirentur, nemo ullius nisi fugæ memor fuit, vt prius hostis desisteret sequi quàm Romanus fugere. Itaq. aduocata concione inuectus in proditorem exercitû militaris disciplinæ, desertorem signorum, inermes milites, signo amisso signiferos, ad hoc centuriones duplicariòsq. qui reliquerant ordines, virgis cæfos securi percussit, cetera multitudo, sorte decimus quisque, ad supplicium lecti. Ita magis irritato exacerbatoq. in se militum odio quàm vlla belli laude insignis, in urbem rediit. Ei aliquanto post, partim propter eam inclementiam, partim quòd legi Agrariæ resisteret, dies à tribunis dicta est & à populo producta. Priusquam ea dies veniret, morte ita subita extinctus est, vt multi voluntariam crederent. In eam calamitatem non incidisset Appius, si, parando ciuium amori, atrox illud & cõtumax ingenium leni & mansueto mutasset.

PORRO clementia Principis erga subditos multis rebus enitescit: si leuamenti onerum, laxamenti laborum, delenimenti animorum corporumq. illorum voluntates promereri studeat: si iura, si libertatem illis tutam perpetuamq. sub tutela sua præstet: si edicta & leges æquas iubeat, & iudicia incorruptè administranda curet. Sed nihil iisdem gratius acceptiusq. quàm si eos adeo non despiciat, Princeps, vt nonnumquam cum ipsis communicet, de publicis negotiis cum ipsis agat: sententia, opera, opibus, eorum vt æquum censeat. Quum enim subditi vident sibi tantum tribui vt in partem cura-
rum

rum & confiliorum vocētur, quum necessitates publicas introspiciunt, iustasq. causas quare hoc vel illud Princeps efflagitet: haud equidē dubitē multo libentius parituros, quā quum rerum nullam notitiam habent, neq. sciunt quas ob causas sibi indicatur pecuniarum collatio, nec quos in sumtus illæ erogentur. Eius rei luculentum exemplum supeditat sollennis statuum conuentus apud Turones habitus anno **CIO CCCC. LXXXIII.** regnante in Gallis **Carolo VIII.**, quemadmodum **Cominæus** commemorat. Gallæ opes tum vehementer attritæ erāt: populus per viginti & eo plures annos continuis tributis exhaustus, & ciuilib. bellis propemodum cōsumtus. Quum tamen viderent Galli à Rege Status conuocari ad Reipublicæ necessitates populo indicandas, & quærendam eius opem: non tantum præsens tributum collaturos polliciti sunt, sed à Rege quoque petiuerunt vt post biennium alij conuentus agerētur: ac si ea pecuniæ summa non sufficeret ad eius vsus, vltro se daturus quantum vellet. Immò si quis aduersus ipsum quidquam moliretur, se non fortunas tantum omneis, verum etiam sanguinem & vitā pro ipsius incolumitate paratos esse profundere. Tantū valet ciuilib. & popularis moderatio Principis de publicis rebus cū suis subditis cōmunicantis, ad conciliandos subditorum animos & obsequium parandum, vt ea via difficillima quæque facilius quā vi aut minis minima consequi possit. Sed quæ addit in hanc sententiam **Cominæus**, operæpretium est audire, Num iniquum igitur & inhumani sit (inquit) tributis & licentiæ sœuire in eiusmodi subditos, qui tam benignè & munificè con-

Comin. lib.
5, cap. 18.

,, ferunt? Nónne multo æquius tam Dei quàm homi-
 ,, num respectu est, pecunias ad eam formam quàm
 ,, per libidinem exigere? Quippe nullus Princeps tri-
 ,, butum subditis sine ipsorum consensu & voluntate
 ,, imponere potest, nisi tyrannide uti & intestabilis
 ,, esse velit. Et paullo antè: Existimari per id tempus
 ,, poterat bonum illum Ordinum conuentum peri-
 ,, culosum esse, dicebantq. nescio qui non magni pre-
 ,, tij homines, sapiúsq. post id tempus dixerunt, crimè
 ,, esse læsæ Maiestatis siquis de trium Ordinum con-
 ,, cilio conuocando verba faciat. Id enim ad minuend-
 ,, dam Regis autoritatè pertinere. Verùm illi ipsi sunt,
 ,, qui crimè illud aduersus Deum & Regem & Rem-
 ,, publ. committunt. Neq. verba eiusmodi aliis pro-
 ,, sunt, quàm iis qui nullo suo merito gradus hono-
 ,, rum & dignitatum obtinent: neq. ad illos obtinen-
 ,, dos sunt idonei: sed blanditijs & clandestinis su-
 ,, rrationibus Principum aures demulcere & nuga-
 ,, torijs de rebus verba facere didicerunt: magnúsq.
 ,, conuentus hominum reformidant, ne quales sunt,
 ,, tales agnoscantur: eorúmq. opera vituperètur. Hoc
 Cominæi ellogium memoria dignum est: & ad no-
 stra tempora vix quidquam aptius.

Princeps
 clemens fir-
 mum & se-
 curum sta-
 tum obti-
 net.

N V N C ad alterum Clementiæ effectum acceda-
 mus, quod ad tuendas firmandásq. Principis opes &
 statum pertinet. Hæc mihi nemo negauerit nihil esse
 quod Principis statum tutiorem validiorémq. præ-
 stet, quàm si nullos inimicos hostesve habeat. Nul-
 las autem inimicitias odiavè in se concitaturum Prin-
 cipem bonum & lenem. Clementia ipsa spondet:
 virtus per se semper amabilis, & quæ eos in quibus
 est gratos omnibus acceptósq. reddit. Ac si forte in
 talem

talem Principem aduersarij quoque nonnulli exoriantur (sicuti nonnumquam honorum & diuitiarum cupido auaros ambiciososq. aduersus mites stimulat) vix tamen aut eius statum labefacere, aut cum se de ac fastigio euoluere, vniquam poterunt: praesertim si cum Clementia boni consilij copiam habeat. Quum enim ei sua virtus finitimos beneuolentes, subditos vltro obsequentes, efficiat: quis dubitet tot studiis amicitissq. fultum facile vel occultis inimicorum insidiis obuiam ire, vel impetum propulsare, posse? Alexandrum Seuerum, moderatum, senem, affabilem & cunctis hominibus amabilem, fuisse accepimus. Itaque quum ei nimiam ciuilitatem obicerent Mammaea mater & vxor Memmia, & saepe dicerent, Molliorem tibi potestatem & contemptibiliorem imperij fecisti: Ille respondit, Sed securiore atq. diuturniore. Praeclare sane ac verè. nam nisi illa fuisset, diu imperaturum constabat: sed parca & fordida mulier tantum arrogantia & auaritia effecit vt sibi & filio exitium attulerit. Simile dictum Theopompo Sparta regi attribuitur, qui quum regiam potestatem optimam esse intelligeret, si ea reges moderatè vtantur: plures tamen esse qui eam in superbiam & libidinem vertant, quàm qui moderati sciât, soluta regum potentia Ephorum auctoritatem, tãquam frenum, iniecit, sibiq. & sequentibus regibus illos veluti censores & castigatores morum imposuit. Ergo quum exprobraret ei vxor, quòd regnũ filiis minus quàm accepisset esset relicturus, Immò (inquit) eo maius quo diuturnius. Ita nimirũ innuens, principatum nullis melius opibus fundamentum quàm moderato imperio stare: quum videl.

Lampr. in
Alex.
Herod. lib. 6

Plut. in Ly-
curgo.

Spart. &
Dion in
Seuero, &
in Carag.

Princeps ita iura & leges dat subditis, vt legum auctoritati semet ipse subiiciat. Seuerus Imper. multis alioqui virtutibus memorabilis, ea dote caruit: verum, quam re ipsa crudelissimus esset, clementiam tamen dignam Principe virtutem agnoscebat & fitebatur, talémq. se haberi cupiebat, nisi facta obstitissent. Hic mihi Machiauellitæ obstrepent, Seuerum, quum natura truculentus esset, clementiæ se admiratorem dolosè & simulatè finxisse (quod Principem decere Machiauellus contendit) sed his gemino responsio ita occurro. Primum, vt fingamus Afrum hominem Punico astu in eo usum, haud dubiè tamè tacito animi iudicio & sua confessione, eam virtutem vt egregiam, quum re ipsa negligeret, probabat. Deinde probabile est, Seuerum, etsi per totum ferè tempus principatus sauitiam stabiliendis regni opibus maximè idoneam & tutissimam credidisset, ferè tandem vidisse clementiam esse potiolem, meliusq. suis rebus consulturam fuisse, si ea usus esset. Nam Plautianum intimum amicum, quem ex humili fortuna ad summas opes prouexerat, mox etià Bassianum filium, quem Imperij collegam ascuerat, necem suam molientes videre & ferre coactus est: quum in eos animaduertere non auderet, qui ex se sauitiam didicissent. Postremò quoque moriens supremas voces has edidit, Se Antoninis (filios innuens quibus, vt cari essent, Antonini cognomè imposuerat) firmum imperiũ tradere, si boni essent: si mali, imbecillum. Quæ vox ab eo, velut oraculo missa, imminetium præfagium fuit. Nam, truculentia patris nihilo mitior Bassiani immanitas, primum Getæ fratris sanguine imbuta, mox per amicorum, deinde

illy.

illustrium virorum, cædes peruagata est. Ergo ei (sicuti Seuerus moriens prædixerat) breue æui spatium, breue imperij, fuit. nam quum sex annos tantum regnasset, à Macrino legato interceptus, simul cum vita principatum amisit. Domitianus, quanquam immanis & sanguinis sitientissimus esset: Clementiã tamen, velut necessarium Principis ornamentum, laudibus ferre, & quoties in senatu alia de re sententiam diceret, aliqua semper virtutis huius encomia orationi aspergere, insueuerat. Famam scilicet maiestatis consequi dictis cupiebat, quum factis euerteret. Sed ex istis satis liquet eam esse Clementiã vim ac pulchritudinem, vt improbos quoque, à quibus repudiatur, in admirationem sui rapiat, cogatque fieri Principe dignam esse virtutem.

POSTEA QUAM Romæ, exactis regibus, Res publica & libertas instituta est, populus sine publico stipendio militare cogebatur. Interea eodem tempore Reip. operam dare & æs alienum facere: quod nihilo minus vsuris cumulabatur. Ergo militi labore ac vulneribus fesso, domi pro quiete nouus obiectabatur labos: quippe aderant creditores, qui super fortem crediti etiam fructus belli tempore auctos efflagitarēt. Ita inopes iudicati pecuniæ & nexi ob æs alienum à feneratoribus in seruitium ducebãtur. Quamobrem plebes iniusto fenore obruta fremere: milites ægrè pati, postquam bello sanguinem pro Republ. impenderint, non tantum fortunas suas sed corpora quoque pecuniæ creditæ obnoxia esse: se nexos in seruitutē & in vincula duci: ac ingentis motus non suspicio tantum, sed aperta species obuersabatur ante oculos. Iamq. haud procul seditione res

Dionys. Hæ
lyc. lib. 7.

erat: cuius leniendę causa patribus in curiam vocatis, senatores aliquot æquioris ingenij, Remittēda egenis debita, certè fenore leuandum æs alienum, censebant: neque æquum esse vt plebs suo sumta militiæ onera sustinens, vsuris insuper sortē ipsam mergentibus obrueretur. Huius sententiæ princeps erat M. Valerius Marci filius, fratris P. Valerij Poplicolæ, vnus eorum quorum opera tyranni vrbe pulsifuerant. Is addebat irritatos esse inopes: periculum esse ne plebs infensa senatui Rempubl. iniquo tempore desereret: immodò ne tyrannorum blandimentis illecta cum illis arma aduersus patriam confociet, ac mox Tarquinium in regnū restituat. Itaque demerendam hoc beneficio plebem, & paruæ rei iactura ciuium beniuolentiam redimendam, sibi videri: quā vna Reipubl. incolumitas staret. Huic Valerij sententiæ senatus assensus est: edixitq. nequis ciuem Rom. vinctum aut clausum teneret: nequis militis, donec in castris esset, bona possideret, aut videret: liberos nepotēsve eius moraretur. Quippe non ignorabat publici status firmitatem Clementia & æquitate niti.

Liū. Annal.
lib. 22.

ANNIBAL in Italia bellum gerens, quum Capuæ potiundæ spem haberet, captiuo cuidam imperavit vt se in agrum Casinatem duceret: edoctus à peritis regionum, si cum saltum occupasset, exitum Romano ad opem ferendā sociis interclusurum. Punicum ab horrens ab Latino nomen, Casilinum pro Casino ducem accipere fecit: auersusq. ab itinere, Pœnos Casilinum deduxit. Sed cognito demum errore, & Casinum lōgè inde alia regione esse, Annibal virgis cæsū ducem ad reliquorum terrorem in
cru-

erucem sustulit. Hæc tamen eius sæuitia, nec reliquus terror, quum omnia bello flagrarēt, fide socios demouit: videlicet quia iusto & moderato regebatur imperio: nec abnuebant, quod vnum vinculum fidei est, parēre melioribus.

BELLVM aduersus Antiochum Syriæ regem, L. Lid. Anna.
 Cornelio Scipioni mādauerat senatus, quod P. Sci- lib. 37
 pio Africanus dixisset, si L. Scipioni fratri suo pro-
 uinciam Græciam decreuissent, se legatum iturum.
 Fortè accidit vt, iis bellum in Græcia gerentibus, fi-
 lius P. Scipionis captus in Antiochi potestatem ve-
 niret. Eum Antiochus ad se deductum ita comiter
 accepit, vt si pax cum populo Rom. maneret, ho-
 spitiūmq. priuatim regi cum Scipionibus esset, neq.
 liberalius neque benignius haberi coliq. adolescens
 quàm cultus est, potuerit. Quippe non dubitabat eū
 esse Scipionis animum, vt pro tanto in ipsum munc-
 re gratus esse vellet: & tanti amicitiam viri sibi ad om-
 nes casus paratam & opportunam fore. Itaque
 quum audisset Scipionem ægrum Elæam delatum,
 legatos qui filium ad eum reducerent, misit. Non so-
 lum animo patrio gratum munus, sed corpori quo-
 que salubre gaudium fuit: satiatusq. tandem comple-
 xu filij, Renuntiate, inquit, gratias regi me agere: re-
 ferre gratiam aliam nunc non posse, quàm vt suadeā
 ne antè in aciem descendat, quàm vt in castra me
 redisse audierit. Quamquā L. x. millia peditum, plus
 x i i millia equitū, animos interdū ad spem certami-
 nis faciebant: motus tamen Antiochus tanti autori-
 tate viri, in quo ad incertos belli euētus omnis for-
 tunæ subsidia posuerat, sese recepit. Annon (obse-
 cro) hęc singularis Clementiæ fructus fuit, quum res

haud perinde firmum status munimentum ratus o-
pes suas quàm mansuetam hostis animum, plus in e-
ius clementia quàm in viribus suis spei posuit?

VERVM quid pluribus exemplis aut testimoniis
in re tam perspicua opus est? Nónne perpetua o-
mnium ætatum experientia docuit docéte, nullum
statum diuturniorē firmiorémq. vlllo tempore fuisse
ac esse quàm bonorū & clementiū Principū? Te-
stes, Augustus, Vespasianus, Traianus, Antonini,
multiq. alij Romani principes: & ex Galliæ regibus
non pauci, moderati & lenes, tranquillum principa-
tus cursum emensi & miti obitu defuncti, ingens sui
desiderium populis reliquerunt. Memoria dignum
est Anton. Pij ἀπόφθεγμα, neq. hoc loco præter-
mittendam: quod à Scipione acceptum frequentare
consueverat, quū diceret, Malle se vnum ciuem ser-
uare, quàm mille hostes occidere. Digna pro-
fus bono Principe vox, qui sanguine humano lude-
re nollet: quemadm. nostri hodie Machiauellitæ,
qui eorum quos in hostibus suis numerant sanguinē
adeo sitiunt, vt quum aliquem ex iis illustrem ac no-
bilem bello fortè captū in potestate habent, centum
suis non permutatint. Possunt ergo illi meritò iacta-
re contrà ac Scipio & Pius Cæsar dicebāt, Malle se
videlicet vnum hostem occidere, quàm centū ciues
seruare. Digni certè homines qui imperiū obtineāt:
sed in beluas. quippe nec alio quidē loco Principis
subditos habent quàm si ære emta mancipia essent,
aut bestiæ, quas cedere, lacerare, mactare, ius fãsq. sit.
Nuper quidē repertus est ineptus quidã scriptor &
chartarū inquinator, è mercenariis Machiauellitã-
rū operis vnus, vulgare impudēter ausus, perinde ius
esse

esse Principi in subditos, vt domino in seruos: adeo vt omnē vitę ac necis potestatem in eos habeat, eosq. pro suo iure indefensos ac indēnatos necare, & eorū fortunas publicare, possit. Credo isti fatuo regiā auctoritatem horridi alicuius triremiū præfecti officio videri similem: vt rex perinde in subditos, ac iste in remiges, seuiat, & catenis onustos verberib. quotidie laceret. Enimuerò multo æquius censeā ego, istos qui in ea opinione sunt incidere in validū & immitē aliquē trierarchū, qui bistërve in die disciplinam istam in tergo eorū experiatur, & lūbos illis atq. humeros fuste aut neruo demulceat. Quāto humanioris ac ciuilioris animi fuit Augustus Cæsar, qui adeo metuebat ne libertatem populi, nō dico abolere, sed imminuere velle putaretur, vt Domini appellationē, veluti probrum & maledictum, semper exhorruerit? Quia videlicet mutua quedā relatio Domini ad Seruū erat: etsi multū abesset à superbis illis titulis quos alij postea Principes asciuerunt, ita tamē vt nominis sola vsurpatione contenti rei ipsius vsu abstinerent.

TERTIVM superest, nempe vt doceam Clementiam Principis ad augendū imperiū valere. Rom. imperio nullū vñquam florentius fuit: sed cui debetur tantæ incrementū vr̄bis, maximūq. in terris imperij principium, nisi clementiæ? Romulus enim nō tam armis vincendo, quā leniter consulendo victis, vicinas gentes edomuit. Quippe volitante per vr̄bes non tantū fama bellicæ Romuli virtutis, sed etiā erga victos clementiæ: & multi viri fortes cū valida manu clientum & amicorum ad eum migrabant, & integri populi eius fidei se committebāt. Hęc virtus Julio Cæsari Gallias aperuit, quum enim populōs

Suet. in Augusto. cap. 33.

Princeps clementia imperium amplificat.

Dion. Halic. lib. 2.

Plut. in Alex. & Cæsare.

armis inuictos, comitate & gratia vicisset, ceteros eorum ope atq. opera paruo negotio subegit. Alexander per Asiam bellum & arma circumferens, tam moderatè victòria utebatur, vt nobilissimarum vrbiu ciues vltro semetipsi & suas ciuitates eius fidei tradētes venirent. quum enim ita consuleret victis vt de pristino statu nihil mutaret, ea clementia prouocati sub eius imperio viuere, quàm suis legibus, malebant.

Liu. Annal.
lib. 22.

ANNIBAL, Sagunto exscissa, tantum sui terrorem iniecit, vt omnis Hispaniæ populos à societate Romana auerterit: quòd Romani Saguntinis fociis suis auxilium aduersus Annibalem non tulissent. Romani vt eum errorem (cuius vehementer pudebat) corrigere, Cneum & Publium Scipiones cum classe & exercitu in Hispaniam misere. Ibi exposito exercitu & conciliata clementiæ fama, non veteres tantum societates renouarunt, sed instituerunt nouas. Annibal vt Hispanos in fide contineret, obsides totius Hispaniæ, quos à nobilissimis & principibus ciuitatum acceperat, Sagunti custodiæ traderat. Id vnum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hispaniæ populorū animos morabatur, ne sanguine liberorum suorum culpa defectionis lueretur. Forte quadam ij obsides custodia elapsi, in Romanos inciderunt, & ad Scipiones perducti sunt. Eorum cæde quum Scipiones ob defectionem Hispanos vicisci possent, beneficio deuinire maluerunt. Itaque comiter acceptos adolentes suis domos restituerunt. Ita quum Romani primo aduentu ab re clementi liberaliq. initium fecissent, id priuatim parentibus, quorum maximum nomen

men in ciuitatibus suis erat, & publicè populis, ita gratum fuit, vt ingenti consensu omnes ad defectio- nem spectarent, breuiq. vniuersa Hispania ad Romanos descisceret. Id non tam faciliè consequuti es- sent Scipiones, si ex præceptis & consiliis Machia- nelli de obsidibus statuissent.

EST r̄ nihil huic benignitati addi potuisse videatur, patrem tamen & patrum ea virtute vicit Africanus Scipio. Is post vtriusque mortem in Hispaniam cū imperio missus, Carthaginem nouam (veteris Carthaginis coloniam) oppugnare magno animo aggressus, tandem scalis & corona cepit. Ibi præda ingens omnis generis fuit: atq. extra alia nobilium Hispaniæ regum ac populorū obsides, quos in ea vrbe Carthaginenses custodiri iubebant: pignus fidei earum ciuitatum quas post mortem Scipionum Romanis abstulerant. Sed capta à Romanis vrbe, eorum perinde ac si sociorum liberi essent, cura habita: mox pro concione vocatos Scipio, bonum animum habere iussit. venisse eos in populi R. potestatem, qui beneficio quàm metu obligare homines malit: exterâsq. gentes fide ac societate iunctas habere, quàm tristi subiectas seruitio. Deinde acceptis nominibus ciuitatum, recensuit captiuos, quot cuiusq. populi essent: & nuncios domum misit, vt ad suos quisque recipiendos veniret. si quarum fortè ciuitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit. ceterorum curam benignè tuendorum C. Flaminio quæstori attribuit. Inter captiuos adducta est ad eum à militibus adulta virgo, adeo eximia forma, vt quacumq. incedebat, cōuerteret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam parentésq. in-

Liuius An-
nal. lib. 26.

ter cetera accepit, desponsatam eam principi Celsi
 tiberorum adolescēti, cui Allucio nomen erat. Extē-
 plo igitur parentib. sponsōq. ab domo accitis, quum
 interim audiret deperire eū sponsæ amore: vbi pri-
 mūm venit, accuratiore eum sermone quā paren-
 tes alloquitur: Iuuenis (inquit) iuuenē appello, quo
 minus sit inter nos huius sermonis verecundia. Ego
 quum spōsa tua capta à militibus nostris ad me de-
 ducta esset, audirēmq. eam tibi cordi esse, & forma
 faceret fidem: quia ipse, si frui liceret ludo ætatis,
 præsertim recto & legitimo amore, & non respub.
 nostrum animum occupasset: veniā mihi dari spon-
 sam impensius amanti vellem: tuo cuius possum a-
 mori faueo. Fuit spōsa tua apud me eadē qua apud
 foceros tuos parentēsq. suos, verecundia: seruata tibi
 est, vt inuiolatum dignum me tēq. dari tibi donum
 posset. Hāc mercedem vnā pro eo munere paciscor:
 amicus populo Rom. sis: & si me virum bonum cre-
 dis esse, quales patrem patruūmq. meum iam antē
 hæ gentes norant: scias multos nostri similes in
 ciuitate Romana esse: nec vllum in terris populū
 hodie dici posse, quem minus tibi hostem tuūq. esse
 velis, aut amicum malis. Quum adolescēs simul pu-
 dore gaudiōq. perfusus, dextrā Scipionis tenēs, deos
 omnes inuocaret ad gratiam illi pro se referendam,
 quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo a-
 nimo, atq. illius erga se merito, esset: parentes inde
 cognatīq. virginis appellati. Qui, quoniam gratis si-
 bi redderetur virgo, ad quam redimendam satis ma-
 gnum attulissent auri pondus: orare Scipionem, vt
 id ab se donum acciperet, cœperunt: haud mino-
 rem eius rei apud se gratiam futuram affirmantes,
 quā

quàm redditæ inuiolatæ foret virginis. Scipio, quãdo tantopere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit: vocatôq. ad se Allucio, Superdotem, inquit, quam accepturus à focero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent. aurúmq. tollere ac sibi habere iussit. His lætus donis honoribúsq. dimissus domum, impleuit populares laudibus & meritis Scipionis. Venisse diis simillimú iuuenem, vincentem omnia cum armis tum benignitate ac beneficiis. Itaque delectu clientum habito, cum delectis CIO. & CCCC. equitibus intra paucos dies ad Scipionem reuertit. Paulo post aliorum etiam necessarij quum ad Scipionem venissent, iis etiã suos restituit, fide ab iis accepta amicos fore populi R. Mandonij quoque vxorem, qui frater Indibilis Illergetum reguli erat, suis reddidit. quæ caussa Indibili & Mandonio fuit, haud dubiè omnis Hispaniæ principibus, vt eum omni popularium manu ad Scipionem, relicto Asdrubale, transirët. Fortè etiã quum inter captiuos puer adultus, Masiua nomine, regij generis esset, cui auunculus Masanissa Numidiæ rex, eum annulo aureo, cultu magnifico, & equo ornato, donatum, & iussis prosequi quoad vellet equitibus, ad auunculum dimisit. Ea res Masanissæ animum Scipioni & Romanis adiunxit. itaque ad eos transfessus, ex eo tempore constantissimæ ad vltimam fœnctâ fidei, & Scipionem ad vincēdos Carthaginenses, & rem Rom. forti fidelisq. opera semper adiuit. Hispani quoq. quibus obfides sine pretio reddiderat, eo omni bello egregiam illi populôq. R. operam nauarunt. Deniq. clementia & benignitate Scipionis factum est, vt omnia ingenia eius

conata plana & facilia essent. Sed geminatae in eodem hoste clementiae exemplum illustre hoc loco praetermittendum non est. Mandonium & Indibilem regulos, quibus paullo ante obsides reddiderat, mors Scipionis falso credita ad concitandos populares exciuit. Sed postquam Scipionem vivere allatum est, abiectis belli consiliis, nihil tutius sibi experta fide & clementia Scipionis rati, ad eum veniunt; & genibus aduoluti errorem fatentur, eam suam esse conditionem testantur, ut seruati bis vni debitam vitam pro eo in perpetuum deuoueant. Scipio multis in eos verbis inuectus, Illos quidem merito perituros fuisse ipsorum maleficio, ait: victuros suo atq. populi Rom. beneficio. Ceterum se neq. arma iis adenturum: quippe ea pignora timentium rebellionem esse: se libera arma relinquere solutosq. metu animos: neq. se in obsides innoxios, sed in ipsos, si defecerint, sauiturum: nec ab inermi sed ab armato hoste poenas expetiturum: utramque fortunam expertis permittere sese, utrum propitios an iratos habere Romanos mallent. His itaque Scipionis exemplis facile liquet rerum omnium nihil aptius nihil utilius esse Principi ad opes tuendas ac tenendas quam Clementiam: qua parare amicitias, imperium propagare, iram Dei atq. inuidiam hominum effugere, & alteri, quod sibi factum velit, facere possit. Atq. hoc ipsum est quod Romulum victis ab se Antemnatis & Ceninensibus dixisse commemorat Dionysius. Quamuis (inquit) omnia extrema meriti sitis, ut qui amicitiam nostram aspernati bellum malueritis nec honestum nec necessarium, nos tamen multa mouent ut de vobis moderatius consulamus;

Dionys. Halyc. lib. 2.

lamus: in primis respectus indignationis deorum quibus inuisa est omnis superbia, deinde metus hominum inuidiæ: & quod misericordiam in tot mortalium miseriis vtilissimam esse credimus: quam & ipsi vellemus aduerso tempore nostro impetratam ab aliis. Itaque hoc peccatum vobis benignè condonamus, neq. vos agris aut aliis bonis multamus.

SENATVS quidem Rom. misericordiæ meminisse consueverat, etiam aduersus eos qui sepius rebellarent. Ligures (quos nunc Genuenses vocamus) sepius in deditiōnem accepti à Romanis, bellum sepe renouabant. Quum ergo à M. Popillio consule prælio victi essent, dederunt sese, nihil quidem illi pacti: sperauerant tamen non atrocius quàm superiores imperatores consulem in se sæuiturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaq. eorum vendidit, literasq. senatui de rebus ab se gestis misit. Quas quum prætor in curia recitasset, atrox res visa senatui, deditos in fidē populi Rom. vltimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum innoxiorum, fidem implorantia populi Rom. nequis vñquam postea se dedere auderet, pessimo exemplo venisse, & distractos passim, iustis quondam hostibus populi Rom. pacatis seruire. Quas ob res s. c. factum est, placere senatui M. Popillium consulem Ligures pretio emptoribus reddito, ipsos restituere in libertatem, bonaq. vt iis, quidquid eius recuperari possit, reddantur curare: arma primo quoque tempore fieri in ea gente: consulem de prouincia decedere, quum deditos in sedem suam Ligures restituisset: claram victoriam vincendo pugnantes, non sæuiedo in afflictos, fieri.

Liu. Annal.
lib. 42.

Liv. Annal.
lib. 5.

CAMILLVS, cui bellum in Faliscos mādatum erat, urbem eorum obsidebat. Mos erat Faliscis eodem magistro liberorum & comite uti: simulq. plures pueri vnius curæ demandabantur. Is, quum in pace instituisset pueros ante urbem lusus exercendique causā producere, nihil eo more per belli tempus intermissio, ubi res dedit progressus inter stationes eos hostiū castrāq. inde Romana in prætorium ad Camillū perduxit. ibi scelesto facinori scelestiorem sermonem addit, Falerios se in manus Romanis tradidisse: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint, in potestatem dediderit. Quæ ubi Camillus audiuit, Non ad similem, inquit, cui nec populum nec imperatorem scelestus ipse cum scelesto munere venisti: nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas nō est: quā ingeneravit natura, utrisque est eritq. sunt & belli sicut pacis iura: iusteq. ea non minus quā fortiter didicimus gerere. Arma habemus non aduersus eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur, sed aduersus armatos, & ipsos qui nec læsi nec lacestiti à nobis castra Romana ad Veios oppugnarunt. eos tu quantum in te fuit nouo scelere vicisti: ego Romanis artibus, virtute, opere, armis, sicut Veios, vincam. Denudatum deinde eum, manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit: virgāque eis, quibus proditorem in urbem agerent verberantes, dedit. Ad quod spectaculum concursu populi primū facta, deinde à magistratibus de re noua vocato senatu, tanta mutatio animis est iniecta, ut qui modò efferati odio irāq. in Romanos ferrentur, apud eos pacem vniuersa posceret ciuitas. Fides Romana, iusticia

stitia Imperatoris, in foro & curia celebrantur. Confensuq. omnium legati ad Camillum in castra, atq. inde permissu Camilli Romam ad senatum qui deederent Falerios, proficiscuntur. Introducti in senatū ita loquuti feruntur: Patres conscripti, victoria, cui nec deus nec homo quisquam inuidear, victi à vobis & imperatore vestro, dedimus nos vobis: rati, quo nihil victori pulchrius est, melius nos sub imperio vestro quàm legibus nostris victuros. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. vos fidem in bello quàm præsentem victoriam maluistis: nos fide prouocati, victoriam vltro detulimus. Sub ditione vestra sumus: nec vos fidei nostræ, nec nos imperij vestri, pænitebit. Camillo & ab hostib. & à ciuib. gratiæ actæ. Ipse cum exercitu, ad triumphū multo iustius clemētia partū, quàm si armis vicisset, insignis iustitia fidēq. in urbē rediit.

TEMPVS maturius me quàm res desereret, si vellem huc conicere quæcumq. exempla in hanc sententiam historiæ suppeditant. Itaque illustrissima quæque attigisse sufficiet: neque in re per se satis perspicua diutius hæere necesse est.

XXIII. THEOREMA.

Princeps ingenium versatile & arte vsuq. factum in seuitiam & perfidiam habere debet, vt reipsa talem se præstet quoties expedit.

Cap. 18. de
Principe.

FIDELIEM, humanum, misericordem, liberalem (inquit Machiavellus) videri & re ipsa quoque esse bonum est, si qua ex eo consequetur utilitas. Sed Principi ingenium flexibile & consuetudine exercitum esse decet, ut contrarias partes agere sciat, si res postulat. Sæpius enim necessitas exigit ut perfidum, sævum, imitem, & parcum, se præbeat.

HABITVM Philosophi definiunt, facilem illam & promptam aptitudinem ad aliquid agendum quam homines frequenti exercitatione & multo usu in quaque arte sibi comparant. Sic sutor vestiarius crebro usu secandi & suendi habitum tandem & artem vestium conficiendarum sibi acquirit. Sic sagittariis sæpe arcute tendendo & collimando, peritè aliquando iaculari & scopum attingere in consuetudinem atque in habitum vertit. Eodem modo ceteris in actionibus atque artibus, quilibet assiduè studium aliquod meditando atque exercendo eius tandem facilem industriam ac scientiam consequitur. Ita Principem vult Machiavellus non tantum crudelem aliquando esse, perfidum, & illiberalem: sed frequenti actione & usu perfidiæ, sævitiæ, &c. parare sibi habitum, ut tam egregias artes, quoties expedierit, habere in promptu & dextrè obire possit. Nisi enim ea quotidie meditando faciliæ & familiaria sibi reddiderit, ea quorum usu non callet, expedite peragere, quum necesse fuerit.

rit, nō poterit: sicuti qui fistulam ferream aut quacumque arma bis tēve tantū tractauit, iis, si opus fuerit, peritē ac concinnē vi non potest. Quippe (vt inquit Aristoteles) vna actio habitum non facit, sicuti neq. vna hirundo propinqui veris fidē facere solet. Verūm annon (obsecro) erudiendo Principi egregiē comparata est hęc doctrina? Certē, siquid dæmonibus discere libeat, vix quidquam reperiri possit aptius. Quum enim natura nō nisi in malum vitiumque ferantur, fortē haud absurdum sit vt Machiauellum aliquem habeant (sicuti fors & habent) nequitiaē doctorem. Istius quidem artis (si ars ea vocanda est) hoc vnum præceptum est, quo iubet vt crudelitas, perfidia, illiberalitas, & eiusdem generis virtutes, Principis animum insideant: non vt simplices tantū qualitates, sed tamquam perfecti & adulti iam habitus. Mihi verō in dogmate hoc resellendo hęc morari non libet: quum de scruitia perfidiaq. antē agens, quātum Principem ista dedecāt satis multis verbis demonstrauerim: de Illiberalitate quoque alio loco dicturus. Rogo tamen omnes atq. obtestor, qui pietatis virtutisque amorem animo nō eiecerunt, vt vel hinc tam nefariam doctrinam execrari velint. Quis enim Arabs, Scythia, aut Turcas, in extrema barbaria natus, fœdius aut immanius aliquid in mores humanos inuehere possit, quā hic persuadere nititur: videlicet vt Principes vitiis asuescendo nequitiaē habitum colligant? Deinde hinc quoque discamus non temerē quibusuis credere, sed spiritus & ingenia probemus. Si Machiauellus antē cognitus esset, qualem hisce commentationibus patrefactum iri confido, non tantum detrimenti attu-

lisset. Postremò Deo etiam gratias agamus, quòd non passus sit animos nostros tam pestiferæ doctrinæ contagione infici, vt in opiniones prodigiosas & ab omni pietate ac ratione abhorrentes prolaberemur. Nam sicuti Thucydides mancipia opinionum absurdarum eos vocat qui noxiis consiliis potius quàm sanis parent, quemadmodum sæpe Athenienses: ita ego duplo immò centuplo miseriorem credo esse eorum seruitutem, qui se peruersæ & impiæ Machiaueli doctrinæ discipulos & obnoxios tradunt.

XXIII. THEOREMA.

Princeps pacem cum finitimo pactam & iurando firmatam violare cupiens, amico eius & socio arma inferre debet.

Comm. lib.
2. cap. 9.

Si Princeps (inquit Machiauellus) amicitiam cum finitimo certis legibus iunxerit, easq. diu firmas & seruatas directè violare & hostilia arma inferre in eum vereatur: speciosum prætextum assumere, & eius sociū bello aggredi, debet. Quippe ita futurum, vt ille amici & fœderati periculum ad se pertinere existimans, eum defendere ac protegere æquum

æquum censeat. Hac arte fiet vt ille prior bellum incepisse ac fœdus rupisse videatur.

ONSTARE sibi voluit Machiauellus, ne à se ipse disideret. Antea docuerat velandæ perfidiæ satis multa speciosa nomina reperiri à Principe posse: nunc eius rei legem & regulam aliquam tradit: Nimirum vt Princeps fœderi frangendo speciem honestam & causam quærens, amicum eius cum quo fœdus ice- rat, bello adoriatur. Nos verò antè aduersus eiusce- modi speciosos & callidos prætextus copiosè dis- seruimus, eosq. suis autoribus perniciosos ferè esse; pluribus exemplis docuimus. Astutiæ quidem certè tales ac versutæ ambages non Principe modò inge- nuo, sed quouis etiam homine, indignæ sunt: nec le- uiorem pœnam irrogant leges ei qui per dolum quàm qui per vim alteri nocuit.

ROMANOS veteres ex more & forma quam in Liv. Annal. lib. 1. fœdere seruabant, sciendo cum finitimis populis fœdere seruabant, satis constat ab istis Machiaueli præceptis alienis- simos fuisse. Nam Paterpatrus (is pacis arbiter & stipulator, ad iusiurandum patrandum, id est san- ciendum, fiebat) fœderis legibus vtrinq. acceptis & recitatis, clara voce hæc effatus: Vter, inquit, prius populus illis legibus defecerit, tū illum Dies- piter sic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam: tantòque magis ferito, quanto magis potes pollésq. Id vbi dixerat, porcum saxo silice percutiebat. In summa tectam & insidiosam pacis violatione non minus execrabantur, quàm si bello aperto fieret: Quippe certum habebant, omnes redintegrati belli

clades in eos expeti à quibus pacis fides rupta erat.
Sed quia de his abundè antè disserui, ad sequentia
propero.

XXV. THEOREMA.

Princeps ad temporis auram & varios fortuna casus animum circumagere debet, ut vitio quoque sciat uti, si res postulet.

Cap. 25. & 26.
de Principe.

BONVM (inquit Machiauellus) neque semper vtile neque tempestiuū est: ac sæpe Princeps qui eo uti volet, exitium suū lacesset. Quippe aliquando tempora incidunt, quibus necessariò malo & vitio vtendum est. Itaque prudenti Principi accuratè temporis aura ac fortunæ varietas obseruanda est: tum scire vitio uti suo commodo atq. emolumento debet, quum tempus postulat. Nam fortunæ inconstantia momenta temporum virtuti adeo aduersa obiicit, ut si eam vsquequaque colere volet, breui corruat.

METVS suberat ne Princeps virtute imbutus, Machiauello lecto, assensum suspenderet, iudicaretque ab se alienum, virtute exuta, vitium asciscere. Idcirco Machiauellus nodum hunc soluit: docet Principi haud indeco-

decorum esse, virtutem vitio mutare. Atque ut illi animum ad eam rem faciat, monet sæpe incidere eiusmodi tempora & casus ut Principi necessariū sit scire uti vitio, ut fortunæ, quæ sæpe virtuti aduersa est, seruiat. Verūm quis tam ingenio hebes est, cui non id perspicuum sit, duo impia prorsus hac doctrina contineri? Vnum, Principi necessarium esse ad tuendum suum statum ut vitio utatur: alterum, ut leuitatem inconstantiamq. in moribus probet, & sine vlla dubitatione virtutem vitio mutet. De primo copiosè antè diximus, ac docuimus egregios Principes & virtutis studiosos perpetuo tenore felicitatis egisse: improbos contrà & in flagitia prouolutos infaustis casibus obnoxium & fœdum principatum deformi exitu clausisse. De altero, Inconstantia videlicet, paucis hoc loco differemus.

IN primis igitur statuo, Constantiam, qualitatem esse ceteris virtutibus adeo artè implexam atque adhærentem, ut eiusdem generis ac naturæ meritò censeri possit. Itaque vulgò Iustitiam definiunt, constantem voluntatem suam vnicuique tribuendi. Nec minus Temperantia definiri potest, constans rerum omnium vtendarum ac fruendarum modus. Prudentia itidem, constans & sollers in omnib. rebus prouidentia. & ad eum modum ceteræ virtutes. Quamobrem, quum omnium virtutum veluti cognata & consanguinea Constantia sit, Inconstantem hominem omnium virtutum exsortem esse necesse est: quando virtus sine constantia esse non potest. Atq. hoc Machiavellus ipse, quantumuis bliteus homo, vidit, quū enim Principes & ceteros sectatores suos ad summum nequitia & mali fastigium veluti per

Constantia
omniū vir-
tutum co-
mes.

gradus prouehere vellet (quemadmodum philoso-
phi sua doctrina ad summum bonum eniti & por-
rò agere homines conantur) facillè intellexit id se
assequi non posse, nisi Inconstantia fundamentum
substerneret. Inconstantem enim hominem & ad o-
mnem leuitatem paratum vitiis omnibus abundare,
virtute vacuum esse, necesse est. quia, quum virtutes
secum ipsa concordent, in eas nulla leuitas, nul-
la temeritas, cadere potest: sed vitiis mutatio & in-
constantia potest accidere, quum in extremis ferè
locata multùm à se inuicem dissideant. Verbi gratia,
Prodigalitas & auaritia, temeritas & ignauia, igno-
rantia & malitiosa calliditas, sæuitia & dissoluta le-
nitas, ambitio & supina bonæ famæ neglectio, vitia
inter se cõtraria sunt. Itaque Incõstantia in vitiis ho-
spitium in quo stabulet facillè nanciscitur, ex alio in
aliud commigrando: inter virtutes haud perinde
serpere potest, quæ constantia ita sunt *συγγεγνησ*, vt
ne virtutes quidè sine ea esse possint. Quare quum
Machiauellus Principem vetat pudere incõstantia,
docetq. cum fortuna & temporum casibus mutabi-
lem animum gerere, callem sanè reperit quo eum
in summum nequitia iugum atque arcem educat.
Nam simulac Princeps in omneis sese formas ver-
tere instar Protei, & impar sibi neque in dictis con-
stantiam neque in factis æqualitatem vllam seruare
assueuerit, vitiis omnib. mancipatus, pro insanabili
ac deplorato habendus est. Neque à tali Principe,
inconstanti, vario, cuius neque dictorum fides con-
stans, neque mores neque imperia certa sunt, quid-
quam nisi malum, dedecus, omnia in exitium præci-
pitia, expectes.

SCIPIONIS Africani imperatoris clarissimi mihi potius exemplum intueatur Principes, memorabilemque illius vocem infigant animis, Victos fortunæ non cedendo vincere. Sed quia eius sententiæ latissimè patet utilitas, causam cur eam ediderit, paucis exsequar. Quum duo summi imperatores Scipiones intra dies xxx. in Hispania cecidissent, qui in locum duorum succederet, extraordinaria cura deligendus erat. Quum ergo proconsuli in Hispaniam creando diem comitiis Consules edixissent: mæsta ciuitas, propè inops consilij, comitiorum die in campum descendit. Ibi in magistratus, & eos qui se tanto imperio dignos crederet, versi, circumspiciunt ora principum aliorum alios intuentium, nec nomina profitentium: ac fremunt res adeo perditas, desperatumque de Republ. esse, vt nemo audeat in Hispaniam imperium accipere. Quum subitò P. Cornelius, illius qui in Hispania ceciderat filius, quatuor & viginti fermè annos natus, professus se petere, in superiore vnde conspici posset loco, constitit. In quem postquam omnium ora versa sunt, clamore ac favore ominati extemplo sunt felix faustumque imperium. iussi deinde inire suffragium ad vnum omnes P. Scipioni imperium esse in Hispaniam iusserunt. Ceterum post rem actam, vt iam resederat impetus animorum ardorq. silentium subito ortum, & tacita cogitatio, quidnam egissent noui. quòd fauor plus valuisset quàm ratio ætatis, maximè pænitebat. quidam fortunam etiam domus horrebant, noménq. ex funestis duabus familiis, in eas prouincias, vbi inter sepulera patris patruisque res gerendæ essent, proficiscentis. Quam

vbi ab re tanto impetu acta sollicitudinem curamq;
 hominum animaduertit, aduocata concione, ita de
 ætate sua, imperioq. mandato, & bello quod geren-
 dum esset, magno elatoque animo disseruit: vt ar-
 dorem eum qui resederat rursus excitaret: & imple-
 ret homines certioris spei, quàm quantã fides pro-
 missi humani aut ratio ex fiducia rerum subiicere
 solet. Ipse ad exercitum profectus, alloquēdos ma-
 ximè veteres milites ratus, qui tantis cladibus su-
 perfuerant, gratias illis egit, primùm quòd ea pietate
 erga patrem patruumque suum viuos ac mortuos
 fuissent. Deinde quòd amissam tanta clade provin-
 ciæ possessionem, integram & populo Rom. & suc-
 cessori sibi virtute obtinuissent, labantemq. fortu-
 nam Reip. Rom. sustinuissent. Sed id deinceps pa-
 randū non vt ipsi in Hispania manerent, sed ne ma-
 nerent Pœni. Mihi quidem (inquit) vt familiaris pe-
 nè orbitas ac solitudo frangit animum: ita publica
 cum fortuna tum virtus desperare de summa rerum
 prohibet, eo fato quò donata nobis fors est, vt ma-
 gnis omnibus bellis victi vicerimus.

Yto. Annal.
 lib. 37.

Constantia
 nec aduersis
 nec prospere
 rebus
 frangitur.

I D E M Scipio Asiatico bello, quum Zeuxidi &
 Antipatro, qui ad pacem petendam oratores ab An-
 tiocho missi erant, responsum daret, graui & pru-
 denti oratione Romanã in vtraq. fortuna constantiã
 asseruit: Romani (ait) eosdem animos in omni for-
 tuna gessimus gerimusq. neq. eos secundæ res extale-
 runt, nec minuerunt aduersæ. Eius rei (vt alios omit-
 tam) Annibalem vestrum vobis darem testem, nisi
 vos ipsos dare possem. Priusquam aciem videremus,
 quum communis Mars & incertus belli euētus esset,
 de pace vobis agentibus, quas pares paribus fereba-
 mus

mus cōditiones, easdē nunc victores victis ferimus. En Romanos in virtute & bono constantes, quos neque aduersæ res neque secundæ mutarent. Quippe à Machiaulli institutis plurimum abhorrebant: neq. Scipionem, aut alium quemquam ex veteribus Romanis, eo animo fuisse accepimus vt nulli proposito adhærere, & ad omnes fortunæ nutus circumagi, vellet. Huius moris siue artis disciplinā sibi habeant ac profitentur Machiaullitæ, minimè Romani ingenij homines: qui meretricibus similes, neminem & omnes amantibus, ancipiti semper ambiguoq. animo trochi in morem huc & illuc feruntur.

VVLGO dici solet Regem subditorum viam esse legem, ac Principem populi exēplar esse oportere. Atqui nōne ridiculum esset legē, quæ constans & inuiolata manere debet, mutabilem & fluxam esse dicere? Ita Princeps omnium constantissimus esse debet, vt reipsa se veram ac viam populi legem esse doceat, in cuius velut vnici exēpli mores, subditi seipfos forment. Quare Principem minimè aut bilinguem aut in promissis inconstātem esse decet, sed excelso & generoso animo, virtutis & publici boni studiosum: quem neq. res prosperæ flatu suo efferant, neq. aduersæ infringant, aut efficiant vt à recto virtutis cursu deflectat. Deinde ita maiestatem & magnitudinem summæ fortunæ retinere, vt grauitatem populari quadam & moderata comitate temperet. In omni actione sibi ipsi parem ac sui vbiq. similem, comiter probos reipublicæq. vtilis viros excipere: impuros, adulatores, mendaces, & similes, pariter reuicere. Postremò, constantem esse oportet in probis amicis ac fidis ministris

Rex νόμος
ἐμψυχος

Constantia
Principis
quibus in
rebus potissimum
excelsa exercenda sit.

retinendis, vt neque temerè neque leui de caussa sinistra de ipsis opinionem concipiat: & perpetuò sanis consiliis parère, suisque affectibus sapienter moderari. Eiuscemodi fuerunt Romani principes, Augustus Cæsar, Vespasianus, Traianus, Adrianus, Antonini duo, Alexander Seuerus, Constantinus Magnus, Theodosius, & eorum similes. Tales fuerunt præcis temporibus, Darius rex Persarum & Medorum, qui Assyriorum monarchiam euertit, Cyrus, & Alexander Magnus. Neq. ab his multum abhorrentes veteres Gallia reges, Clodoueus I. Carolus Magnus, Ludouicus cognomento Diuus, Philippus Augustus, Carolus Sapiens, Carolus septimus, Ludouicus duodecimus, Populi pater, Franciscus I. literarum instaurator, Henricus II, & alij item aliquot. Hos sibi ad imitandum proponat Princeps, non homines nihili, indignos qui in Principum numerum referantur: cuiusmodi fuerunt, Agathocles, figulo patre ortus, qui Sicilia tyrannidem inuasit: Oliuarius Firmanus, gregarius miles, sæuitia magis quam vlla re alia insignis, qui cognatos & amicos per insidias trucidauit vt patriæ principatum raperet: Cæsar Borgia, Papæ spurius, perfidia, crudelitate, inconstantia & aliis vitiis, illustris, regiarum artium & virtutum præsertim expertus: Digni scilicet homines in quos Machiaui, tamquam in exemplaria vnicæ, Principem intueri iubeat. Sed à Principe subditos tranquillo ac pacato imperio sine constantia regi non posse, vel bestia ipsa documento sunt. Reges apum constanter in aluariis resident, vt examina in officio & opere contineant:

non illis quisquam cunctantibus alium

Pre iter, aut castris audebit vellere signa:

inquit Poeta. Itaque si qui fortè reges incerti & instabiles extra fauos euolent, omnia turbis ac temerario tumultu permiscent. Nam simulac rex apum sese commouit, tota gens exemplum illius sequuta, relictis operibus, vagatur: ac sæpe rex ille vagus & inconstans, inconsulta temeritate præcipitans in stagna aut paludes, semetipsum cum toto exercitu perdit. Quare vel ex ipsis animalculis discant Principes & ceteri nihil sibi magis necessarium esse constantia: & ab ea si discesserint, fieri non posse quin cæca & temeraria leuitate alios, & primùm seipsos, pessumdent.

VIRI quidem boni hæc est dos vel maxima: cuius etiam præclarū hoc ellogium exstat apud Euripidē, Etiam si cælum mutet, mores non mutare: neque in rebus secundis aut aduersis ingenio alio atq. alio uti. Sic enim ille:

Non mirum est, si terra quidem mala

Nacta bonum cælum diuinitus bonam segetem fert:

Bona verò frustrata iis quæ conueniebat consequi,

Malum præbet fructū. Inter homines verò semper

Malus nihil aliud quàm malus,

Bonus autem bonus: neque præ calamitate

Ingenium perdit, sed bonus est semper.

Eurip. in
Hæcuba.

NEQUE profectò Machiauellitarum ars, ingenij subinde ad omnes rerum conuersiones casusq. mutandi, magis viris bonis ac fortibus, qui insitæ animo ingenuitatis obliuisci nequeunt, probari potest, quàm versus illi malè tornati, quos Machiauellitæ perpetuò in ore habent:

Quum fueris Roma Romano uisito more,

Quam fueris alibi, uiuio sicut ibi.

Quippe versatili morum inæqualitate uti, & quamlibet formam habitumque induere, Chamæleontem imitari est, qui ad colorē loci in quo est sese accomodat: aut Polypum, qui cuicumque petreæ adhererit, eius colorem corpore imitatur. Quod parum bonis uiris conuenit, qui constantes in bono esse debent, nec à recto proposito demoueri, etiā si vel cælum ipsum rueret. Itaque Horatius constantem uirum his versibus politissimè depinxit:

Hor. Car. 3.
od. 7.

*Iustum & tenacem proposui uirum,
Non ciuium ardor praua iuuentium,
Non vultus instantis tyranni,
Mente quærit solida: neq. Auster,
Dux inquieti turbidus Adriæ,
Nec fulminantis magna Iouis manus.
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruine.*

si quis
adum. II

XXVI. THEOREMA.

Illiberalitas laudabilis in Principe est, & sordidi existimatio dedecus est absq. maleuolentia.

Cap. 8. & 16.
de Principe.

Si Princeps (inquit Machiauellus) munificentia uti uolet, breui dando egebit, & ad inopiam lapsus omnibus contemptui erit. Si uero conabitur subditis expilandis egestatem suam

suam explere, odia eorum in se concitabit, ac Tyranni nomen perniciemq. sibi arcesset. Sin contrà parcus extiterit, & suppetent illi copix vnde publicis necessitatibus, siquæ oriantur, subueniat: & laudem ex eo consequetur. Nam siqua fortè liberalitatis infamia aspergatur, nihil tamen inde periculi ipsi timendum est, quando ita viuat vt nihil per vim à subditis auferre ei necesse sit. Principi quidem licet ex alieno, vt ex belli manubiis, largiri, quemadmodum Cyrus, Alexander, Cæsar, solebant: sed de re sua parcè & moderatè imperietur. Nihil enim est quod se magis exhauriat quàm largitio, qua quo in plures vsus sis, eò minus in multos vti possis. Nec magnas res nostra ætate ab vllis geri vidimus, præter quàm ab iis qui parsimonix famam obtinerent: ceteri in nihilum dilapsi sunt. Iulius Papa munificus fuit donec ad Pontificatum ascenderet: sed vbi eò peruenit, liberalitati valedixit vt bellum aduersus Ludouicum XII. Gallix regè gerere posset. sicuti fecit. Rex quoque Hispaniarum (Ferdinandum auum maternum Caroli V. Cæsaris significat) numquam tot incepta feliciter ad exitum perduxisset, si famam liberalitatis affectasset.

AVLICIS omnibus, siue illi Machiauellicæ nationis seu cuiuslibet alterius sint, parum probari hoc dogma non dubito. quippe illi Principem non modò liberalem sed prodigum quoque esse malunt, quàm parcum aut auarum. Sed quū sicut in Principe tenacitas & avaritia turpis est, ita indecora quoque sit profusa largitio, medium iter capeffere honestò poterit: nimirum vt munificè meritis & officiis in se collatis gratiam referat, sitq. in viros bonos, & Reipubl. causa, liberalis. Ea enim demū verè Liberalitas est, quum pecuniarū munerumve largitio & beneficentia in honestos vsus confertur. Sed vt doceamus quomodo Princeps ea rectè vti debeat, prius de Avaritia & Prodigalitate, quæ vtrimque æqualiter à medio absunt, agemus.

Illiberalitas
& Profusio,
perniciosa:
Liberalitas,
laudabilis.

Tenacitas
& Avaritia
Principi exitiosa.

Tac. Annal.
lib. 17.
Dion in
Galba.

Dion & Capitol. in Pertinace.

Quod ad Avaritiã & tenacitatem attinet, quam Machiauellus honestam in Principe esse asseuerat, nihil est quod eum in maiorem omnium contetum adducat. Nam cum in aliis omnibus odiosa est, quia sordida est & illiberalis, tū maximè in Principibus, quos, quo ampliore & opulentiore fortuna vtuntur quàm ceteri homines, & liberaliores & ab avaritia remotiores esse decet. Galba inter bonos & prudentes Principes numerari poterat, nisi avaris & rapacibus libertis se regendū abutendūq. permisisset, & ipse nimium parcus erga milites eo vitio virtutes omnes scedasset. Ergo illum nimia parsimonia, & ministrorum eius rapinæ, odio & contemptu destruxerunt, tantamq. ei militum inuidiam concierunt, vt ab ipsis iuglaretur. Pertinax omnes ante & post se Principes sapientia, moderatione & omni virtutum genere, æquauit: ita vt meritò Populi pater dici posset,

posset, adeò publicis vtilitatibus cõsulere studebat. Quum tamen parcior esset, à militibus spretus & interfectus est. Mauricius Imper. cetera egregius Pomp. Lætus in Mauricio & Phoca. Princeps, eo vitio adeo laboravit vt nulli rei magis quàm cumulandis thesauris operam daret: deinde adeo tenax, vt stipèdia rara aut nulla militibus penderet. vnde in omnium odium atq. infamiam incurrit. Itaque pecuniarum quas collegerat cupidò Phocam ipsius legatum (timidum & ignaum hominem, sed auarum) ad necem eius & Imperium inuadendum impulit. Sed ille Mauricij cæde non edoctus, tenacius etiam eo aurum seruans, inexplebili rapacitate pecunias vndique corradere perrexit. De Imperij & Reipubl. procuratione nihil aut parum sollicitus. Itaque auaritia & ignauia Phocæ propè factum est vt Imperij status & nomen deleretur. Illo enim imperante, Germania, Gallia, Hispania, bona pars Italia, Pannoniæ, Mœsia, & magna pars Africa: in Oriente Armenia, Arabia, Macedonia, Thracia, Assyria, Mesopotamia, Aegyptus, multæque aliæ prouinciæ, partim à Romano Imperio defecerunt, partim à Persis aliisq. barbaris Principibus occupatæ sunt. Earum calamitatum & ruinæ totius propè Imperij causam cui rei verius quàm auaritiæ Phocæ assignemus?

PERSÆVS verò Macedoniae rex non aliquantùm Imperij parte ob auaritiã multatus est vt Phocas, sed regnum penitus etiam amisit. Quum enim bellum in Romanos pararet, magnam pecuniã vim collegerat: sed mox quum ei impensa faciendã fuit ad societates parandas, in animum inducere non potuit vt quemquam sibi adiungeret. Miserat

in Gallos Bastarnas ad arcessenda auxilia: & illi diu sollicitati ab suis sedibus, per Illyricum sese effuderant. Veniebant decem millia peditum, par numerus equitum, pacti eques denos præsentés aureos, pedes quinos, mille dux eorum. Sed vbi ad pecuniæ mentionem ventum est, ibi hæsitās, & auri melior quàm regni custos, institit de perfidia & feritate Gallorum disserere. Multorum iam antè cladibus expertum, periculosum esse tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne grauiores eos socios haberent, quàm hostes Romanos. Quinque millia equitum fat esse, quibus & vti ad bellum possent, & quorum multitudinem ipsi non timerent. Denique, velut nihil aliud ageret quàm vt quanta maxima posset præda Romanis ex victo reseruaretur, auxilia in vitium discrimen sibi prorsus necessaria alienare auaritia maluit, quàm thesauros attingere. Itaque Galli indignantes se frustra excitos sedibus suis, retro ad Istrum perpopulati Thraciam, quæ vicina erat viæ, redierunt. Romani verò paulo post victo Perseo, eius regno & omni gaza potiti sunt. Hanc Perseus auaritiæ & sordidæ parsimoniæ mercedem tulit.

Ioseph. Antiq. 14. cap. 8. & 13. Plutar. in Crasso.

MARCVS Crassus, (quum in censu haberet milia septingentis quater r. s. (id est, bis & quadragies sexaginta millia aureorum, vt nunc loquimur) Luculli tamè prædam & manubias ex Asia cernens & prouinciæ cupiditate incensus, populum Rom. expugnauit vt Parthicum bellum sibi decerneret. Ergo quæstus maximè gratia contra Parthos expeditionem parans, in Iudæam peruenit, fama diuitiarum templi Hierosolymitani permotus: ac veluti Romani mercatorem aut quæstorem potius in prouinciam

ciam quàm Imperatorem misissent, duo millia talentorum, pecunias pupillorum & viduarum quas Pompeius non attigerat, abstulit: totòque reliquo auro ad octo talentorum millia templum spoliavit. His ita gestis, Mesopotamiam & Parthorum dittonem ingressus, à Surena, Hyrodis Parthorum regis legato, victus prælio, filiù amisit. Deinde quum infelicis belli reliquias colligens fuga sibi consulere vellet, cum Parthi adepti interfecerunt: caput eius amputatum, & ad Hyrodem allatum quum fortè tragœdia inter epulas ageretur, ipsi regi & ceteris conuiuis lætum simul & tragicum spectaculum fuit. Is fuit tristis & tragicus Crassi profundæ auaritiæ hominis exitus, qui nefarij sacrilegij & expilati templi Hierosolymitani non minus celeres quàm iustas pœnas luit.

HÆC igitur & similia exempla documento sunt Auaritiã non, vt docet Machiavellus, Principibus vtilem esse, sed in primis pestiferam atq. exitiosam. Extiterè fortè pauci aliquot inter multos, quos Auaritiã non pessumdedit: in quibus Vespasianum patrè numerare possumus. Cuius rei hæc causã reddi potest, quòd pecuniæ cupiditatem ferè non nisi in procuratores & magistratus rapaces exerceret, & rapinis malèque partis pecuniis optimè vteretur, easque in Reip. vsus non in libidines consumeret, Ceterum in omne hominum genus, præsertim in doctos viros, liberalissimus: plurimas quoque per totum orbem ciuitates terræmotu aut incendio afflictas, restituit. Itaque, si quod fortè vitium excusari potest, duabus hisce causis auaritiæ dedecus deprecari potuit Vespasianus. Primùm enim, etsi vul-

Dion. in Vespas. & Suet. in Vespas. cap. 16. 17.

gò furacibus magistratibus pro spongiis diceretur
 yti, quòd siccos madefaceret vt exprimeret humen-
 tes, nihil tamen reprehensione dignũ faciebat, quum
 extorqueret istis prædas, quas è populi fortunis cu-
 pidius hauserãt. Rem enim per se bonã meliore exẽ-
 plo agebat: neque malè nobiscum ageretur, si hodie
 idem fieret. Probabilior verò etiam altera causa est,
 quòd videlicet nõ in luxum ac voluptates pecunias
 profunderet, sed in publicos & necessarios vsus. Ni-
 hil enim æquè molestum est subditis, qui tributa
 conferunt, quàm quum Princeps publicas pecunias
 inhonestè prodigit: libentiùsq. assem quàm corona-
 tum largiantur, si suos nummos bene collocatos vi-
 derint. Ludouicus x i. Vespasiani in eo ferè inge-
 nium & mores imitabatur. Quum enim à populo
 ingentia tributa, immò triplo grauiora quàm supe-
 riores reges soliti essent, exigeret; erogandæ tamen
 per honesta pecuniæ cupidus, ea non in libidines
 aut delicias consumebat, sed in Regni ac Reipubl.
 necessitates: siue pax cum vicinis emenda esset, seu
 beneficiis ac muneribus deuinciendi peregrini ho-
 mines, ad eam rem aut ad quælibet alia negotia idõ-
 nei. Nequaquam in eo Mauricij Cæsaris aut Persei
 regis similis, qui cumulos auri & argenti acervos
 attingere non audebant. nam (vt scribit Cominæus)
 quantumcumq. pecuniarum coegerat, tantum ero-
 gabat.

PRINCIPES igitur qui à populo magnam vim
 pecuniarum exigunt, excusari aliqua ratione pos-
 sunt, si eas in Reip. & ceteros honestos vsus impen-
 derint: in primis verò si rapacissimum quemque in
 prædam corripiant, populiq. ac reip. vultorios spo-
 lient

lient, quo parcant ceteris. Sed profusos ac nepotes
 qui immanibus iacturis & infinitis sumtibus subdi-
 torum facultates hauriunt, quis vlllo modo excuset?
 C. Caligula, Tiberio succedens immensam pecu-
 niam in arario, nempe ad sexagies septies millies
 mille aureos, & quingenta præterea millia, repe-
 rit. Tantam tamen auri vim intra finem anni
 vertentis effudit. Nec mirum, si quis insanos sumtus
 reputet in quos tantam pecuniam coniecit. Quippe
 (vt Suetonius scribit) in exstructionibus prætoriorum
 & villarum omni ratione posthabita, nihil tam effi-
 cere concupiscebat, quàm quod posse effici negare-
 tur. Itaque eius iussu iactæ moles infesto ac profun-
 do mari, excissæ rupes durissimi silicis, cæpi mon-
 tibus aggere æquati, & complanata fossuris mon-
 tium iuga: idque incredibili celeritate, quum moræ
 culpa capite lueretur. Præterea prodigiosis sumti-
 bus omnium prodigiorum ingenia superauit: vt
 commentus nouum Balnearum vsus, portentosis-
 sima genera ciborum atque cœnarum, calidis & fri-
 gidis vnguentis lauaretur, preciosissimas margari-
 tas aceto liquefactas sorberet, conuiuis ex auro pa-
 nes atque obsonia apponeret. Quin & fabricauit de
 cedris liburnicas, gemmatis puppibus, versicolo-
 ribus velis, magna thermarum & porticum & tri-
 cliniorum laxitate, magnæque etiam vitium & po-
 miserarum arborum varietate: quibus discumbens
 de die inter choros ac symphonias, littora Campa-
 niæ peragraret. His ergo immanibus & prodigiosis
 effusionibus pecuniarum immensas opes totumque
 illud Tiberij Cæsaris vicies ac septies millies II. s.
 non toto vertente anno absumsit. Quare exhau-

Profusio pe-
 cuniarum
 exitiosa
 Principi.

Suet. in Ca-
 lig. cap. 37.
 38. 40. 41.

ftus atque egens ad rapinas conuertit animum, vario & exquisitiffimo calumniarum, auctionum & vectigalium, genere. Nam pro eduliis quæ tota vrbe venirent, pro litibus atque iudiciis vbicumque concepit, ex gerulorum diurnis quæftibus, ex capturis prostitutarum, ex lufu alex, vectigalia noua atque inaudita instituit. Postremò contrectandæ pecuniæ cupidine incensus, super immensos aureorum aceruos patētiffimo diffusos loco, & nudis pedibus spatiatuſ & toto corpore aliquãdiu volutatus eſt. Quibus rebus (præter ſauitiam ceteraque vitia quibus abundabat) omnium odium meritus, breui occiſus eſt. Neque aliter fanè aut tot eius flagitiis ſubueniri aut ipſe vlllo pacto excuſari poterat, quòd noua tributorum genera excogitans, ſanguine & opibus populi per libidinem ac turpitudinem abuteretur.

Suet. in Nerone. cap. 17. 30. 32.
Dion. in Nerone.

NERO quoque auunculi veſtigia cupidè ingreſſus, ingentia tributa exegit à ſuis: teſtamenta eorum qui ſe heredem non reliquiſſent, velut ingratorum in Principem, reſcidit: templis dona detraxit: multiſque aliis rapinis omnes vexauit. Neque honeſtius pecunias collocabat quàm quæſierat. Quum enim diuitiarum fructum non alium putaret quàm profuſionem, nec largiendi nec abſumendi modum tenuit. Prodigioſas epulas inſtruxit: aduatores & ſcurras immèſis donis auxit. Nullam veſtem bis induit. Quadrigenis in punctum *xx. s.* alexam luſit. Piſcatus eſt rete aurato, purpura coccòq. ſanib. nexis. Numquã carrucis minus mille feciſſe iter traditur, ſoleis mularum argenteis, canuſinatis mulionibus, armillata & phalerata hamaxicorum ac cursorum turba. Sabina Poppæa eius vxor adeo delicatè vivebat,

bat, vt mulas quibus agebatur, haberet aureis funibus subligatas, & quingentæ afinæ quæ recenter peperissent, quotidie mulgerentur, vt ipsa earum lacte lauaretur. Deniq. Nero tot modis pecunias trahabat & vexabat, vt tanto impensarum furori nullæ opes sufficerent. Itaq. rapinis & manubiis animum intendens, prouincias tributis exhaustis: & rapacitati sæuitiam adiungens (quarum altera sine altera ferè numquam est) omnium odiis in se accensis, miserrimo genere mortis periit. sicuti alio loco diximus.

Nec multo secus Vitellius Imper. qui adeo profundæ & inexplebilis gulæ fuit, vt prodigis epulis nonagies cetera millia aureorum paucissimis mensibus interuerterit. Dion scribit, eum patinam vnã apparatusse, in qua, decem millium aureorum impensa facta, scarorum iocinora, phasianorum & pauonum cerebella, linguas phœnicopterum, murænarum lactes, commiscuit. Suetonius, cœnam ei à fratre datam, in qua duo millia lectissimorum piscium, septem auium, apposita tradantur. Quare quum luxuriæ & auaritiæ non temperaret, ad prædam sæuitiamq. cõuersus, pollutus & ignauus Princeps turpiter periit, quum annum vnũ, decem diebus detractis, imperasset.

Dion. in Vitellio. Suet. in Vitell. cap. 15.

Huc Domitiani, Commodi, Bassiani, aliorumque Principum Romanorum exempla coniecere possem, qui diuersis duobus vitiis auaritia & luxuria laborantes, quum altero ad conquirendas pecunias, altero ad profundendas abuterentur, Neronis, Caligulæ, Vitellij, cædibus pares exitus habuerunt. Sed sufficiant quæ protulimus, vt ex iis demonstremus, contra quam Machiavellus docet, Principem tena-

cem & auarum, præsertim pecuniis abutentem, rebus prosperis & ex voto fluentibus uti non posse. Superest ut doceamus Liberalitatem & gratiam bene collocatam Principi vtilem ac necessariam esse.

Plutar. in
Alex.

ALEXANDER Magnus in Asiam traiecturus aduersus Persas, conuocatis amicis & copiarum du-
cibus, penè vniuersum regium patrimonium ac ve-
tigalia eis benignè largitus est, ut nihil ipsi prop-
modum superesset. Tum Perdiccas vnus ex purpu-
ratis, Tibi ipsi rex, inquit, quid reliquum fecisti? Cui
Alexander, Spes meas, inquit. Ergo nos quoque (ait
ille) qui auspicia tua sequimur harum erimus con-
sortes. Repudiantem assignatum sibi diplomate
predium Perdiccam nonnulli alij ex amicis sunt imi-
tati. Ac non minore gratia quàm si ea munera acce-
pissent, Alexandrum ad bellum sequuti sunt, eiusq.
auspiciis Asiam subegere. Itaque beneficentia Ale-
xandro non inutilis fuit.

Liu. Annal.
lib. 37.

Plut. in
Catone.

ROMANI olim sociis & amicis pro merito cuiusque & gratiam dignam referre eosq. præmiis bel-
li ditare consueuerant. Sic Masanissam, quia in Afri-
ca aduersus Syphacem & Carthaginienses fideliter
atque impigrè cum ipsis steterat, adiecta opulentis-
sima parte regni Syphacis, præpotentem inter Afri-
cæ reges fecerunt. Eumenis quoque regnum, quum
ei quæ cis Taurum montem Antiochi finium fue-
rant attribuissent, amplum & egregium & quater
tanto maius quàm antè fuerat, fecerunt. Simili mu-
nificentia in Attalum regem Pergami, Hieronem
Siciliæ tyrannum, Ptolemæum regem Cypri, & a-
lios plurimos, vsi sunt. Quid igitur ipsis profuit li-
beralitas? Nempe ut ad eos illorum regnorum ius
& pos-

& possessio deferretur, siue ab ipsis Regibus testamento relinquerentur heredes, seu populi voluntate & suffragiis, seu alia qualibet ratione. Nam beneficiæ fama, quam Romani consequuti erant, omnium regum ac principum animos inclinabat ut eorum societatem amicitiamq. peterent. Sylla bello Iugurthino Marij quæstor regi Mauritanie Bocebo persuasit ut cum Romanis amicitiam & foedus aduersus Iugurtham iungeret: propterea quòd populus Romanus non magis beneficiis quàm armis vinceretur.

Sall. in Iugurth.

COTYS Thracum rex, quum se in fide & amicitia populi Rom. mansurum pollicitus, fidei pignus obsides dedisset, Perseum tamen Macedoniae regem auxiliis iuuit aduersus Romanos. Eo bello quum fortè captus esset filius eius Bitis, legatos Romanam misit, pecuniam ad redimendum filium aliòsque obsides apportâtes. Eis in senatum introductis & defectioni excusandæ vana quædam prætentibus, respõsum ex autoritate senatus est: Etsi Cotys Persei gratiam prætulisset amicitia populi Rom. magis tamen quid se dignum esset, quàm quid merito eius fieri posset, æstimaturum: filium atque obsides ei remissurum. Beneficia gratuita esse populi Romani: precium eorum malle relinquere in accipientium animis, quàm præsens exigere.

Liv. Anaal. lib. 45.

AVGVSTVS Cæsar quum bellis civilibus multorum in se odia commouisset, incertusque esset animi vtrum eos occideret, quorum morte nõ magis securum se esse intelligebat: an eos viuere sineret, à quibus periculum sibi immineret: in tantam dubitatione venit ut dies noctesq. curis angeretur. Itaq.

Dion. in Augusto.

Liuia eius vxor (proba & sapiens mulier) ei con-
 silium dedit vt inimicos liberalitate & beneficiis
 vinceret. Ei paruit Augustus, & initio factò à Cneo
 Cornelio, qui Pompeij Magni ex filia nepos erat,
 eum consulem designauit, ceterorumq. quos suspe-
 ctos habebat, lenitate & beneficentia animos adeo
 molliit, vt ex inimicis amicissimos faceret. Sed quia
 insignis est ea Liuiæ oratio qua Augustum dubium
 animi confirmauit, eius summam hîc inseram: Mi-
 rum non est (inquit) mi vir, à multis tibi parari insi-
 dias: partim quòd alienum non sit ab humana con-
 ditione: partim quòd in tantò imperio multa facias
 ex quibus par est plerosque molestiam capere. Prin-
 cept enim non solùm non potest omnibus placere,
 sed etiam, quantumuis rectè imperet, eum multis in-
 iuriam esse necesse est. Neq. enim tam multi homi-
 nes iusti sunt, quàm ij qui iniuriam facere volunt,
 quorum cupiditates expleri non possunt. Deinde
 mutatio ista status Reipubl. in vnus principatum
 efficit, vt ne ab amicis quidem etiam satis tutus sis.
 Ego verò tibi consiliùm dabo, quod quamuis mu-
 liebre sit, rogo vt patienter audias neque repudies.
 Procliues in malum seu naturæ seu voluntates ho-
 minum facilius humanitate & beniuolentia inflecti
 & corrigi posse videtur mihi quàm sæuitia. Etenim
 qui veniam dant, non solùm cari sunt iis quibus se
 misericordes præbuerunt, sed & apud ceteros omnes
 summo in honore sunt. Homines verò iracundi &
 inexorabiles, non tantùm odio sunt iis à quibus ti-
 mentur, sed etiam reliquis omnibus sunt permolesti:
 vnde fit vt iis plerique parent insidias, ne prius ipsi
 pereant. Annon vides medicos quàm rarò veniant
 ad

ad vrendum & secandum, ne morbos efficiant gra-
tiores, & vt eos miribus medicamentis curent atque
molliant. Nec verò inter morbos corporum & has
animi perturbationes quidquam interest: vt ob eam
causam consimili medicina egeant. Mitia verò ani-
morum remedia, placidam & lenem Principis o-
rationem, clementiam & misericordiam, voco: non
promiscuam eam quidem & in omnes. Nam teme-
rarios, molestos, sceleratos, postremò omnes quo-
rum flagitiosa adeo vita est vt sanari nequeant, tol-
lendos censeo, non secus quàm eas partes corpo-
ris quibus medicina adhiberi nō potest: ceteros ve-
rò qui propter adolescentiam, aut imprudentiam,
aut ignorantiam, aliòve casu volentes deliquerunt,
aut inuiti, eos arbitror esse admonendos & propo-
sitis minis continendos. Ceterum Principem non
solum nihil facere per iniuriam, sed nec omnino
facere videri oportet: neque alio pacto potest homi-
num animos ad benevolentiam allicere, quàm si ne-
mini volens inuitusve iniuriam faciat. Etsi enim vt
alterum metuat cogi aliquis potest, tamen vt amet
id ei persuaderi necesse est. Quamobrem te Augu-
ste hortor atque moneo, vt quos tibi inimicos esse
existimas, eos clementia & benignitate deuincias.
quippe ita & isti consilium mutabunt, & ceteros quo-
que meliores & beneuolētiores efficient. Hac ora-
tione Liuia permotus Augustus, reos omnes verbis
admonitos dimisit, multosque eorum honoribus &
opibus auctos, beneficiis & caritate tanta sibi con-
iunxit, vt nemo inde insidias ei faceret, aut omnino
facere videretur. Hunc igitur Augustus beneficentiæ
fructum consequutus est.

Dion. in
Marco.

M. Antoninus nihil magis timuit & deprecatus est quàm Illiberalitatis crimen: atq. ita vixit vt ne minima quidem auaritiæ labe aspergi posset, sed magnificentiam Principe dignam exerceret. Nam & Athenis omnis disciplinæ doctores annua mercede conductos instituit ad omnium gentium vtilitatem. Itaque tam vberem doctorum virorum prouentum ea ætas tulit, vt meritò Imperij eius tempus seculum aureum dictum sit. Nostra ætate Franciscus I, Gallix rex, sapientis huius Principis exemplum imitatus, publicos professores propositis honorariis in Parisiensem Academiam acciuit: quo facto maiorem diuturniorémq. nominis gloriam & famam sibi peperit quàm tot gestis & confectis bellis. Præterea Antoninus remisit Romanis quæcumque fisco ærario ve debebāt ab annis quinquaginta, iussitque syngraphas omnes scriptas de iis rebus in foro cõburi. Id pulcherrimū videlicet & maximum populo Rom. donum conferens, ne in posterum fisci procuratores, veteribus & obsoletis nominibus excutiendis, cuiquam negotium facefferent. Tertio in exigendis pecuniis aut nouis tributis imperandis nemini molestus erat: quum in re familiari & in aulico apparatu temperans & frugalis esset. Postremò, vt palàm testaretur quantum eam virtutem diligeret, Beneficentiæ templum in Capitolio extruxit.

IN hoc igitur exemplar inspiciant Principes, atque inde exemplum sibi sumant, discantq. quomodo exercēda sit liberalitas. In quo in primis obseruandum est, ita publicè liberalē fuisse Antoninū, vt domus & aulæ suæ statū frugalitate honesta tēperaret.

mul.

multum abhorrens à profusis & prodigis Caligulæ, Neronis & Vitellij, sumtibus. Satius enim ducebat Imperij opes in Reip. vsus quàm per libidines & luxû absumi. quippe Largitionē sequi rapinas & Principem sumtibus exhaustum alienis bonis manus afferre cogi: quum Largitio effusa (sicut proverbio fertur) fundum non habeat. Itaque Traianus optimus Imper. statum domesticum & aulicum intra modum ita coercerat, vt inutiles homines nullos aleret. Alexander Severus palatium suû comitatûmq. omnem, abiectis ex aulico ministerio cunctis obsecenis & infamibus, purgavit: nec quemquam passus est esse in palatinis ædibus nisi necessariû hominem. Ceterum quos Reip. iudicabat vtilis, ita liberaliter fouebat, vt si quos sciret vel nihil petiisse, vel non multum, vnde sumtus suos augerent, vocabat eos & dicebat, *Quid est cur nihil à me petis? an me vis tibi fieri debitorem? pete ne priuatus de me queraris.* Adrianus quoque amicos solebat ditare, & quidem non petentes, quum petentibus nihil negaret. Sed in primis erga doctos & literatos viros munificus erat: oderat autem eos qui malis artibus opes quærerent. Denique boni omnes Imperatores beneficentiam ea moderatione ac prudentia exercere, vt neq. in Machiaueli fordes, neq. in prodigam largitionem deflecterent. Ergo secundum principatus cursum feliciter emensi, perpetuam prosperamq. virtutum suarum memoriam ac laudem posteris reliquerunt.

Dion. in
Traiano.
Lampr. in
Alex.
Spartianus
in Adriano.

GALLIAE quoq. reges, Clodoueus, Carolus Magnus, Ludou. Pius, Robertus, Henricus I. Ludou. Crassus, Ludou. viii. Ludouicus, cognomēto Diuus

& permulti alij liberalitate insignes fuerunt: quam tamen præcipuè exercuerunt in Ecclesiasticos, & eos quidem nimio plus quàm par esset, ditarunt. Carolus tamen Magnus in doctos etiam viros beneficium fuisse legitur: ac nullis pepercisse sumptibus ut Academiam Parisiensem institueret ac foueret. Atque in vniuersum Galliarum regibus id solenne fuisse, ut pauperum tenuitatem Christiana munificentia subleuant. Quo Liberalitatis fructu nullus neque certior neque Principe dignior videtur.

ITAQ. his cum rationibus tum exemplis euertere Machiauellii dogma necesse est, quum inde liqueat Auaritiam non minus damnosam & indecoram Principi quàm pecuniarum effusionem esse: Liberalitatem verò iuxta ei honestam atque utilem. Nam quæ argumenta adfert Machiauellus, non minus quàm ipsius conclusio inepta & falsa sunt. Quum enim dicit, Principem potentiam famam consequuturum, si ingentes thesauros cumulauerit, quàm validum est hoc argumentum? Perseus rex Macedoniæ etsi multum auri argentique congersisset, nihilo secius tamen degener & ignauus etiam à suis habitus est. Crassus Pompeio multo ditior, bellicæ tamen virtutis & probitatis fama, atque omni genere honorum, inferior fuit. Mauricius & Phocas Imperatores Rom. anxius sordibus magnas opes corripere avaritia subegit: sed an propterea potentiores & iudicati sunt? Immò ita imbelles & desides pupum inter abiectos & ignauos numerentur.

SED omisis exemplis rem ipsam consideremus. Si diuitiarum Principis inclytæ & fama celebres fuerint,

Principis
potentia &
opes in pecuniarum
copia sitæ
non sunt.

rint, nōne finitimorum cupidinibus flammam sub-
 dent vt eum adoriri audeant, quo ipsius thesauris
 potiantur? Itaque Veneti (qui, si liberet, omnium
 Christianorum Principum pecuniosissimi esse pos-
 sunt) legem tulere, nequem in Republ. thesaurum,
 præter arma, habeant. Quippe qua sunt sapientia sa-
 tis intelligunt thesauros, siquos cumularent, fore ir-
 ritamenta quibus vltro inuitarent vicinos suos ad
 bellum sibi inferendum. Bellorum autem nimium
 multæ causæ suppetunt, neque ea, veluti proposito
 præmio, allicere aut laceßere opus est. Itaque quum
 pecuniarum magnitudo sæpe malo vertat, ferèque
 impellat auri cupidos ad nocendum: haud magno-
 pere expedit Principi pecuniosum videri, sicuti
 iudicat Machiauellus. Etsi enim pecuniæ belli
 nerui vulgò habeantur, necessariæ tamen adeo non
 sunt vt sine his geri non possit. Quippe & Gallos
 Evangelicos militiam grauem sine vllis sæpius sti-
 pendiiis tolerantes nuper vidimus: & vetus Roma-
 næ militiæ mos ac disciplina, vt Valentiniano im-
 perante & posterioribus etiam seculis in vsu erat,
 eius rei fidem facit. Tum enim ita instituta militiæ
 ratio erat, vt milites non æs aut argentum in stipen-
 dium, sed menstruum salariū, id est panem, vinum,
 laridam, & reliquam annonam, finito pondere aut
 mensura, acciperent. Deinde ad constitutam diem
 tunicas nouas, ceteraque ad cultum victumque ne-
 cessaria: vt quum nullius rei egerent, pecunias tamen
 nullas, aut paucas, attingerent. Immò in vita com-
 muni quis nummorum est vsus, quibus nemo vesci-
 tur, aut vestitur, aut æger curatur? Nullus, nisi vt
 permutandis facultatibus, mercibus, commodis,

commercia inter homines faciliora & promptiora sint. Nam si nummi suppetant, ea facillimè quibus egemus à nobis comparari possunt. Itaque si res ipsæ necessariae, non pecuniæ, suppeditentur militi (sicuti Valentiniàni Cæsaris & sequentium temporibus fiebat) verè æstimantibus appareret, nummorum copia Principis opes non niti. Neque tamen infitias eo, vt nunc sunt militiæ leges quæ pecuniarium stipendium militi persolui iubent necessarias esse pecunias: neque sine illis quidquam magnum effici posse: immò eas veluti neruos artusque belli esse cõcedo. Sed vicissim dico eas à Principe vberimè diligenti industria & frugalitate parari posse, vt neq. tenacem neq. auarum eum esse necesse sit.

QVOD ad famam & opinionem Illiberalitatis quam Machiauellus Principi negligendam suadet, libens quæsierim, non dico ab iis qui excelsum & heroicum spiritum gerunt, qualis Principem decet, sed qui indole tantum ingenua præditi sunt, quæ quolibet libero & nobili homine digna est, quibus decus suum vile non est, num ægerrimè sint laturo si vulgò sordidi atque illiberales habeantur. Non ignoro quidem Machiauellitas nobiles, qui mercaturam potius quàm belli artes exercent, ignobili tantum lucro & quæstui affixos, sordidæ huius parcimoniæ famam & existimationem contemnere: sed Gallia Germaniæ, Angliæ, & ceterarum Christiani orbis prouinciarum, nobiles mechanicam istam & mercenariam nobilitatem aspernantur: neque vlla ratione adduci possint vt illiberales & sordidos se haberi libenter patiantur.

PORRO exempla Iulij pontificis & Ferdinandi re-

di regis, quæ huc adfert Machiauellus, nihil ad rem. neque Iulius magnas res gessit, sicuti vulgò notum est: neque Ferdinandus in suscipiendis aut gerendis bellis plus æquo parcus aut auarus fuit, quantum quidem ex historiis colligi potest. Verùm tamen vt in his duobus verum hoc esse vincat Machiauellus, opponam his duobus obscuris eorum quoscumque antè commemorauit multo illustriora exempla: quibus abundè docui Tenacitatem & auaritiã Principibus perniciosam, Liberalitatem ab effusa iargitione remotam, vtilem & honestam esse.

POSTREMO, vt hoc argumētum semel absol-
uam, Auaritiæ Ingratitudo ferè adiuncta est. Quo
vicio nullum in Principe maius, nullum fœdus, di-
ci potest. Eius enim negotia quum sine diligenti
fidelisque amicorum & ministrorum opera tractari
non possint, eos numquam habebit tales, si in gra-
tia meritis referenda malignus & tenax extiterit.

Itaque Princeps Bocchi Mauritaniæ regis senten-
tiam inscriptam animo gerere perpetuò debet:

Sallust. in
Iugurth.

REGEM armis quàm munificentia vinci, mi-
nus flagitiosum. Quamobrem Titus Cæsar recor-
datus quondam super cœnam, quòd nihil cuiquam

Suet. in Titō
cap. 8.

toto die præstitisset, memorabilem illam meritòq.
laudatam vocem edidit, Amici, diem perdidit. Per-
inde vt si diceret, Beneficentiam præcipuum esse
scopum in quem Princeps collimare de-
beat, vt omne tempus perdere vi-

deatur quod in eam rem

non impenderit.

XXVII. THEOREMA.

Princeps, si exactè vir bonus esse vult, diu inter homines agere non potest in tot improborum colluuiè.

Cap. 15. de
Principe.

PERMULTI (inquit Machiauellus) scriptis Principem erudire conati sunt, eúmque ad perfectum summúmque omnium virtutum fastigium adducere. quemadmodum Xenophon in *Cyripæda* fecit. Extirere item philosophi & alij, qui Ideas quasdam & simulacra Rerumpubl. & Regnorum literis effinxerunt, quorum in mundo nihil vniquam simile fuit. quippe multum interest inter eam viuendi rationem quæ vulgò instituitur, & eam quæ institui debet. Siquis ergo in formis Regnorum ac Rerumpubl. quas philosophi depinxerunt hæserit, spernens ea quæ fiunt, & ea laudans quæ fieri debent: nã ille perniciem inde potius quam salutem suam hauserit. Itaq. his omissis quæ de perfecto Principis exemplari plerique commenti sunt, idq. vnum spectans quod reipsa existit, quódque vulgò in usu est, contendendo

tendo Principi, vt dignitatem atque opes suas tueatur, discendum & meditandum esse vt nonnumquam à virtute deflectat, sit que improbus, siquò res & negotia postulabunt. Nam si virtutis rectum iter insistere & viri boni mores exactè in vita repræsentare volet, fieri non potest vt diu viuat incolumis in tāta improborum multitudine.

THEOREMA hoc propria refutatione non eget, quum ex superioribus abundè refelli possit. Multis enim verbis antè demonstrauimus egregios & laudatos Principes, florentes opibus non tantum diu sed etiam tranquillè regnasse: sceleratos contra & breue imperium habuisse & de statu violenter fuisse deiectos. Quod ad perfectas Regnorum & Rerumpub. Ideas formásq. attinet, nō eò disserere de iis philosophi vt persuaderent simile aliquid re ipsa existere, sed vt regibus & ciuitatum moderatoribus exemplar aliquod ad imitandum proponerent. Porro exemplar quod intuendum offertur, pulcherrimum & perfectissimum esse decet: vt qui inde sibi exemplum sumere volunt, ad illud pro se quisque quàm proximè fieri possit accedant. Verum si Princeps exemplaria Machiauellica inspicienda sibi & exemplanda sumserit (puta Cæsare Borgiam, Oliuarium Firmanum, Agathoclem) quid egregium, quid laude dignum peragere poterit, quum ipsa quoque exemplaria multum à virtute abhorreant? Itaq. exemplaria ad quorū formam nosmetipsos nostraq.

Exemplaria ad imitandum proposta, perfectissima esse debent.

componere cupimus, politissima & accuratissima esse debent: ut si forte à perfecta virtutis effigie imitando aberremus, eam tamen in vita & moribus nostris utcumque exprimamus.

SED quid sibi vult Machiavellus, quum dicit iis omisissis quæ veteres de perfecto Principis exemplo scripserunt, vulgarem usum sequendum? Nonne hoc dicit, deferenda esse virtutis præcepta ut animam ad vitia & tyrannidem flectamus? Nam quæ de Principis institutione à veteribus prodita sunt litteris, non usque adeo à communi usu abhorrent ut nulla ratione attingi & perfici queant: ac si Princeps assequi non potest ut omnia præstet, præstabit tamen nonnulla. Itaque si perfectus evadere Princeps nequeat, non continuo tamen deferendæ ei erunt virtutis partes, & in castra vitij ac tyrannidis transeundum. Nam, ut inquit Horatius,

Est aliqua prodire tenus, si non datur ultra.

Quare quum dicit Machiavellus negligenda esse quæ de perfecta Principis forma à Philosophis scripta sunt, & quæ in usu sunt sequenda, nugæ agit. Nam si vitium solum in usu esse contendit, pro suo more consilium prauum & perniciosum dat: si virtutem quoque usurpari & coli fatetur, ne ea quidem repudianda erunt, quæ de perfecto Principe tradita sunt, etiam si nemo eam perfectionem adepturum se speret. Nam aliqua tenus progredi, & quamproximè fieri possit, conniti, semper laude dignum est.

PORRO quum dicit bonum Principem in tanto improborum numero incolumem diu non permanfurum, facile apparet non aliò spectare quàm ut persuadeat Principi ut ad improborum exemplum suos mores

mores inflectat. Verum si seriò cogitasset, virtutem vel nequissimis & nullius pretij hominibus venerabilem esse, qui quod oderunt laudare tamen coguntur: ac pro certo habuisset (sicuti certum est) subditos facile mores suos formare ad exemplum Principis (sicuti Dion scribit Antonini Imper. cognomento Philosophi, tempore multos vltro ad philosophiæ studium se contulisse, vt eius gratiam inirent) numquam venisset illi mentem suadere Principi vt publica & communia vitia exemplo suo, & veluti suffragio, comprobet. Hortatus illum potius esset ad studium virtutis, vt ad bene agendum subditis facem præluceat, & eò summa cum sua laude ceteros alliciat exemplo. Sed nemini mirum esse debet Machiavelium tam fœda & à virtute aliena oratione vti, quippe hoc sibi non proposuit vt virtutis iter tenere Principem institueret, sed vt ei ad omnem impietatem & iniustitiam præiret: sicuti pluribus locis demonstrauimus.

ROMANI, secundo bello Panico, quum inspectis libris Sibyllinis carmen ab Decemuiris inuentum esset: Quodcumque hostis alienigena terræ Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italia vincique posse si mater Idæa Pefsinunte Romam aduecta esset: cogitantes quæ ratio transportandæ Romæ deæ esset, legatos ad Attalum regem Pergami decreuerunt: quem facturum quæ posset populi Romani causa sperabant. Legati Asiam petentes, protinus Delphos quum ex cendissent, oraculum adierunt, consulentes, ad quod negotium domo missi essent perficiendi eius quam sibi spem populoque Romæ portenderet. Responsum esse ferunt, per Attalum

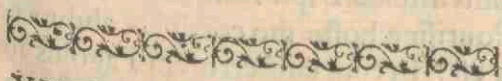
Liu. Annal.
lib. 29.

regem compotes eius fore quod peterent. quum Romam deam deuexissent, tum curarēt vt eam qui vir optimus Romæ esset, hospitio acciperet. Pergamū ad regem peruenerunt. Is legatos comiter acceptos Pefsinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumque iis lapidem, quem Matrem deūm incolę esse dicebant, tradidit ac deportare Romam iussit. Remissus ab legatis M. Valerius Falto nunciauit deam apportari: quærendum virum optimum in ciuitate esse, qui eam hospitio ritè acciperet. Haud paruæ rei iudicium senatum de matre Idæa accipienda consultantem tenebat, qui vir optimus in ciuitate esset. veram certè victoriam eius rei (inquit Liuius) sibi quisque mallet, quàm vlla imperia honorēsve suffragio seu patrum seu plebis delatos. P. Scipionem Cn. filium, eius qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, Africani Scipionis patruelem fratrem, iudicauerunt in tota ciuitate virum optimum esse, & ad matrem Idæam accipiendam ire iusserūt. Si Romani illi, antiqui moris homines, Machiaueli doctrina tincti fuissent, & ex eo disciplinam istā haussissent, Virum bonum ad vnguem esse non expedire: tantopere concupiuisent eius nominis gloriam? eūmq. titulum Dictaturis & cōsulatibus anteposuisent? Sed illi, quum diuersum planè sententiis à Machiauellicis placitis, pluris virtutem quàm diuitias & honores faciebant.

RERVM quidem veri & sani æstimatores, Viri boni nomini quem dignitatis titulū anteferant non inueniunt. Neque hīc ego, Conestabulorum, Marschallorum, Amiraliorum, Cancellariorū, Præsidentum, Equitum auratorum, & alia honorū speciosa vocabula,

Boni viri non
men honori
ficentius apud Romanos
quàm consulis aut
Dictatoris.

vocabula, excipiam. Nihil istorum est quod, Viri boni nomine detracto, vel flocci faciendum sit: & quo magis oneratos quàm honoratos non existimet eos quibus ista tribuuntur. Si ceteris imaginum insignibus & titulis Viri boni nomen adiunxerint, geminato honore spectabiles & qui ab omnibus amentur & colantur dignissimos esse fateor.

XXVIII. THEOREMA.

Homines nec summè boni nec summè mali esse: neque crudelitate & iniusta vi perfectè ut, inorunt.

IOANNES Pagolus (inquit Machiavellus) ut Perusiæ (quæ domini Ecclesiæ Romanæ est) principatū inuaderet, propinquos & amicos suos interfecit. Ei homini omnia vitia, sed neque fides neque religio, inerant: & cum sorore sua stupri consuetudinem habebat. Iulius II. pontifex, anno 1505, quum in eo totus esset ut Ecclesiæ Rom. restitueret agros ac ditiones quæ ab eius patrimonio auulsæ, & à pluribus Principibus usurpatæ, fuerant, Perusiam inermis profectus est, magno Cardinalium comitatu & quotidiana

Comm. lib.
I. cap. 17.

corporis custodia tantum stipatus: & erant in eo agmine supellex & impedimenta inæstimabilis precij. Pagolus, qui sciret eò venisse Pontificem ut se dominatu pelleret, non satis animi habuit ad eum cum Cardinalibus opprimendum, quum id agere & spoliis ditescere ipsi facillimum esset: sed se à Pontifice hoste suo corripì & abduci passus est. In eum sanè errorem Pagolus non aliquo conscientiaè terrore percussus, aut religione lapsus est: sed quòd planè perfectèq. sceleratus, quum maximè fuit opus, esse nesciit. Quare statuo (inquit) homines magnas rerum oblatas opportunitates, obuiàq. temporum fortunàq. momenta labi ac corrumpi sinere, quòd summa perfectàq. nequitia uti in tempore non norunt.

Machiauellus summæ nequitiaè doctor.

HÆC Conclusio scopum ipsum velut digito monstrat, quò Machiauellus Principem ceterosq. discipulos suos tendere iubet: nempe ut summum Nequitiaè fastigium attingant. Gradus qui ad summum & editissimum illum improbitatis verticem ducunt, saepe antè aperuimus. Machiauellus enim docuit, saevitia, perfidia, impietate, astutia, avaritia, velut præclaris artibus, Principem instructum & ornatum esse debere. sunt autem eæ Machiauellicæ virtutes, veluti gradus quibus ad extremæ nequitiaè cacumen pervenitur. Nunc queritur homines, quamquam omnibus

bus flagitiis coopertos, iis tamen ita dextrè & soller-
ter uti nescire, ut altius semper enitendo in eminent-
tissimum vitiorum iugum euadant. unde multa ipsis
dàrna & pericula oriantur. Possent (obsecro) inter
Scythas, Arabas, aliàsve quamlibet barbaras gentes,
quibus nullæ leges, nulli mores humani, sunt, disci
aliquid immanius aut fœdus quàm in Machiauelli
ludo? Quid enim aliud tam impura præcepta quàm
meram tyrannidem spirant? quid aliud struit, dum
eamdem etiam methodum adhibet in summo malo
vitiòq. docendo, qua philosophi utuntur in summo
demonstrando bono? Aristoteles, Plato, Cicero, &
quotquot de summo bono differunt, primum de vir-
tutibus & bonis moribus agunt, quibus veluti gra-
dibus per arduum ad illud summum ascenditur. Ita
hic putidus doctor, eadem docendi ratione & via,
ab omni flagitiorum & scelerum specie Principis
institutionem inchoat, ut eum mox ad summam vi-
tiorum arcem & ἀκρόπολιν euehat.

I AM in ista Conclusionem pluribus refellenda mul-
tum operæ ponere non libet. Gradus enim istos,
quos dixi, ita mihi expugnasse & perfregisse videor,
ut qui callem à nobis apertum subierit, cum altera
illa via numquam ascensurum putem: sed planè di-
uersa. Deinde perspicuis quoque argumentis & il-
lustribus exemplis docui, eos qui perfidiæ, impieta-
ti, sæuitiæ, & aliis malis artibus, quas Machiauellus
pro virtutibus laudat, sese tradunt, ferè atroci & in-
felici mortis genere absumi: nedum ut perniciosum
sit, absolutæ nequitiae cumulum assequi non posse:
sicuti iste impudenter affirmat. In exemplo verò
Pagoli hoc vnum miror, quò factum sit ut homo ille

nequam & sceleratus improbitatis fastigium attingere non potuerit: quum genus hoc hominum ad cogitanda & perpetranda scelera animum paratum atque impigrum habeat. Credibile igitur est hominem fuisse ignauum & secordem, cui Pontificis interficiendi voluntas non deesset, sed animus ad facinus suscipiendum. Nisi potius credere libeat, metuentem Pagolum nequid boni sciens aliquando faceret, ideo vim abstinuisse à Iulio Pontifice. Nam si eum de medio sustulisset, præclaro illo facinore multum de Christiano nomine meritis esset. Iulius enim discidia & bella inter Christianos principes ferere pro ludo & iucundo spectaculo habebat: & iactare consueuerat, quando Petri claues haud satis efficaces experti essent superiores Pōtifices, se Pauli gladio vsurum. Itaque Pagolus (qui in Machiaueli doctrinam iurasset, vt videtur, statuissetq. nihil vniquam boni agere, sed in flagitiis tantum & sceleribus volitari) tam egregiæ rei autor esse, & eo monstro Christianum nomen liberare, noluit. Machiauello tamen aliter videtur. existimat enim peccasse in eo Pagolum quòd Iulium non occiderit, & ea de re non sine aliquo animi morfu & dolore loquitur. Neq. enim capitalior vniquam hostis Papæ extitit quàm Machiauellus. Vnde miror Machiaueli nomen apud Papistas tanto in honore esse. quamquam qui eum admirantur, verbo quidem fortassis, re ipsa certè, Papistę non sunt: sed tetri homines qui pudore omni consumto, nec Dei reuerentia, nec pœnarum apud inferos metu terrentur: qui nec veram nec falsam religionem fouent, qui Papam & Papatum ludibrio habent: pietatis expertes, *āthesi*, & magistrī similes.

Machiauel-
lus Papæ ho-
stis, Pagolus
vituperat
quòd Papā
non occide-
rit.

similes. Ceterum & Misiæ interesse & ceremoniis defungi & simulare ita didicerunt, vt facilè probent se in hæresi Machiauellica tantos progressus fecisse, vt perfectionem, quam iste Machiauellitarum coryphæus hîc docet, adepti esse videantur.

XXIX. THEOREMA.

Qui viri boni personam semper gerere consuevit, vultq. fieri improbus vt quò cupit perueniat, eam mutationem speciosa aliqua causa velare debet.

QVVM quis mutationem morum institutorúmque. facere statuit (inquit Machiauellus) vt siquam ob causam improbi personam suscipere vult, quum antea viri boni mores naturámque. præ se tulerit, eam prudenter & consideratè facere debet, & multo antò opportunitates quærere & speculari occasiones, maturéque. providere vt novos amicos in subsidium comparer, quos veteribus & discessuris substituat. Qua in re graviter lapsus est Appius Claudius Decemviri. Quum enim antè semper, popularem, comem, affabilem, aditu facilem, in iudiciis equum & in-

Comm. lib.
I. cap. 42.

corruptum, se præstitisset, ac postea summum imperium Romæ occupare vellet, nimis repenti à pristinis moribus illis in contrarios migravit, perinde vt si albam vestem nigra mutasset. Quare simulatione & malitia eius populo nudata, & palàm omnium oculis exposita, conata sua ad exitum perducere non potuit. Quod facile facturus erat, si sensim ac pedetentim seipsum immutasset, captassetq. occasiones speciosas, ne sine causa crudelis, superbus, rarus aditu, & colloquentibus difficilis, factus videretur: interea etiam muniendis dominationis opibus amicos eiusdem ingenij parasset.

EIUSDEM generis est hoc Theorema cum superiore illo de Vulpino astu, quod antè confutauimus. Hic enim docet Machiavelus quomodo quis ex viro bono malus tam industriè fiat vt id à nemine deprehendi possit. Neq. enim adeo inconsultè & apertè id ei tentandū esse, vt repenti ex probò improbus, velut ex albo niger, appareat. Possè enim tam repentinam mutationem in hominum suspiciones & sermones incurere: sed astu & arte progrediendum esse, quæ sitisq. coloribus omni ope curandum vt ea migratio non sine bono consilio & ratione instituta esse videatur. Itaq. si scire libeat, scuitiam specie aliqua iuris velabit: si rapinis animum adiecerit, auaritiæ necessitates & vtilitates publicas prætetdet. Ita paulatim a-

liam

liam personam induet, & ita lento gradu è bonis moribus in malos migrabit, vt omnium sensus fallat. In primis verò notanda est colorum cum moribus similitudo, quam hîc Machiauellus adhibet. Quemadmodum enim colorem nigrum alba imbibere nequeunt, si nihil admistum sit: sed vt alba nigro tingantur, ea primùm alio colore, vt cæruleo aut rubro, infici necesse est: ita (inquit) ista boni viri in malum conuersio facilè & commodè fieri non potest, nisi adhibito specioso aliquo prætextu, qui hominem inter bonâ & malâ mistum ostendat.

SINGVLARE hoc est artis nequitia præceptum, A virtutibus ita pedetẽtim & tacitè transire in vitia, vt nemo id sentiat. Id enim ita præstare vt homines intelligãt, imperiti est hominis & artis ignari. Nam callidè simulare & dissimulare quiduis, summa industria & dexteritate vultum fingere, & omnes fallere, ea demum ars & summa sapientia est. Istius autem artis hoc planè germanum præceptum est, quo Machiauellus docet qua ratione aliquis improbus tutò euadere possit, ita nimirum celando quod agit & dissimulando, vt id nemo sciturus, nemo ne suspicaturus, quidem sit. Itaque Principem (quod perspicuè omnes vident) sceleratus iste nebulo perfecte nequitie disciplina instituere & informare pergit. Sed quia in omnes eius species, nominatim aduersus hypocrisin & malitiosam simulationem, copiose antè differui, de iis nunc agere pluribus supersedeo.

CETERVM Appij Claudij exemplũ, quod profert Machiauellus, nihil ad rem facit. Nam Appius Claudius Decemuir quũ in annuo magistratu esset,

Liu. Annal.
lib. 3.

eum primo anno ita cum collegis gessit, ut nullius
 eorum populam Rom. pæniteret. Sequenti anno
 quum ei comitorum habendorum manus creandis
 Decemuiris, cōsensu collegarum, iniūctum esset, de
 iectis honore per coitionem summi fastigij civibus:
 quos sibi opportunos & obnoxios fore ratus est, De
 cemuiros creauit. & se in primis, quod nemo facere
 ausurum crediderat. Tum ille finis Appio alienæ
 personæ ferendæ fuit. suo iam inde viuere ingenio
 cœpit. Quum enim antè adeo nouū sibi ingenium
 induisset ut plebicola repente omnisque auræ po-
 pularis captator euasisset pro truci sæuôq. infecta-
 tore plebis: tum viam ad continuandum in tertium
 annum magistratum quærens, quum id voluntate
 plebis consequi se posse desperaret, omnibus terro-
 rem iniicere instituit, ut clandestino fœdere cum
 collegis nefariè icto perpetuo decemuiratu posses-
 sum semel imperium retineret. Fecissetq. fortassis,
 nisi duobus circumstantibus urbem bellis externis
 timor & domesticū nefas conatis ipsius obstitisset.
 Quum enim agrè delectu habito & plebe priuato-
 rum imperium detrectante, ductu atq. auspicio De-
 cemuirorum nihil prosperè in bello gereretur: & in
 vrbe Appius intolerandæ libidinis exemplo multi-
 tudinem ad repetendam libertatem concitauisset:
 Decemuiri autoritate & consensu Patrum victi, de-
 positis imperij insignibus, abdicauere se magistratu.
 Appius & Sp. Oppius correpti à plebeiis accusato-
 ribus in vincula ducti sunt, vbi ante iudicij diem vi-
 tæ finem fecerūt. collegæ eorum reliqui quum exilij
 causa solum vertissent, eorum bona tribuni publi-
 carunt. Itaque Appius quòd ex bono & populari
 Decem-

R. viro repente superbus & atrox euasit, non ideo perpetuum Romæ imperium adipisci non potuit: sed quòd tempore magistratus ipsius finito, populus obsequium abnueret. Frustra igitur ad iniustam dominationem retinendam simulationes & versutias Machiauellicas adhibuisset. Tum enim Romæ publicè aliquo munere fungentem (siue bonus siue improbus esset) legitimo imperij spatio expleto, magistratu abire leges cogebant.

SEd hoc præceptum non tantùm flagitiosum est, verumetiam difficile ad exsequendum. Quamlibet enim honestis & speciosis nominibus veletur personæ morumque mutatio, fieri tamen vix potest vt quis tam cautè nouum ingenium induat & ex bono fiat improbus, quin id aliquis olfaciat. Semper enim existunt aliqui acuti homines qui simulatoribus istis vaftris personam eripiant, & sagaci odoratu ac vestigijs Machiauellicas vulpes persequantur.

XXX. THEOREMA.

Princeps, si pacis tempore discidia inter subditos foueat, facilius iis ex voluntate vertetur.

MAIORES nostri Florentini (inquit Cap. 29. de Princ. Machiauellus) præsertim qui ceteros sapientia antea videbantur, in ea semper fuere sententia, Pistoriã discordiis intestinis in fide & obsequio

continendam esse. Quamobrem in oppidis suo imperio subiectis discidia inter ciues alebant, quo facilius iis potirentur. Eodem consilio Veneti in suæ ditionis ac iuris vrbi- bus Guelforum & Gibellinorum factiones fouebant, vt subditorum animis in hæc studia conuersis meditandæ rebellioni otium non suppeteret. Belli tamen tempore Princeps sapiens contentiones nullas accendet. Multum enim detrimenti ipsi afferrent: sed in pace earum adminiculo subditis commodius vti poterit.

Si Respub. prudenti consilio à bono Principe administratur, isque subditorum beneuolentiam sibi conciliet, ne ei quidem defuturum vel pacis vel belli tempore eorum obsequium pro certo habendum est. Populi enim maxima pars ei libenter morem geret: ceteri metu legum & iudiciorum continebuntur, quæ Princeps in sua ditione iustè exercebit. Itaque ex huius præcepti vsu nullum fructum Princeps præter certissimam animorum alienationem, odium subditorum, postremò exitium, colligere potest. Nam si factiones inter suos alet, numquam poterit tam æquabiliter inter utrosque medium sese gerere, vt in suspicionem & inuidiam alterutrius partis non incurrat. Quum enim ancipitem animû inter infensos ita diuidat, vt ad hos magis quàm ad illos inclinare se videatur: nusquam gratia stabili vtriusque factionis odium

Factiones
exitio sç
Principi.

odium, & ex eo perniciem, sibi inueniet. Atq. vt alterius tantum partis malevolentiam in se commouerit, ne sic quidem tamen ipsius securitati satis prouisum est. Odia enim ferè mortales ad ea perdenda quæ oderunt stimulant: neq. tantum plures sed vel vnus incepti quouis modo patrandi rationem viamq. reperit. quemadmodum pluribus exemplis antè demonstrauius. Quare huius consilij periculum facere in subditis, valdè Principi noxium est. Tyranno quidem fortè opportunum esse videtur ad abruptendam multitudinis cõcordiam, quæ tyrannidi semper inimica atq. infesta est. Nam aduersus consentientes tyrannus haud satis quisquam validus est, neque in concordi populo violenta & iniusta imperia satis commodè exerceri possunt: quia iugum detrectat, & iniqua tyranni iussa nouaq. onera subire abnuit. Itaq. obsequio negato imperium vincitur, cuius vis omnis in consensu obedientium est. Quamobrem qui tyrannidem moliantur, Factiones & ciuiles discordiæ Tyrannidis fundamentum. ab ipsa discordia, velut tyrannicæ potestatis fundamento, ferè initium ducunt. Quamuis enim tyrannis constans aut diuturna nulla sit, nulliq. aut pauci tyranni longo imperio fruuntur (siue quòd tyrannidi ferè vis adiuncta est, nihil autem violentum natura durabile: siue quòd Deus iustus scelerum vindex præcipites ipsos è superiore loco deiicit) nulla tamen fundandæ & stabilindæ tyrannidi aptior ratio fingi potest, quàm si discidia & contentiones in populum serantur. Neq. aliò sanè spectat Machiavelus quàm vt tyrannidem instituat: sicuti sæpe diximus.

CETERVM ab Appio Claudio huius axiomata-

Uta. Annal.
lib.2.
Dion. Ha-
lyc.lib.9.

tis exemplum sumfisse videtur, vehementis ingenij viro & truci infectatore plebis: cui si multos similes habuiffet fenatus, tyrannidem haud dubiè occupasset in ciuitate, & statum Aristocraticum in Oligarchiam vertiffet. Sed percommodè accidebat vt eius sententiæ per sepe nemo assentiretur. Is ergo, quum Tribuni (plebeij magistratus ad plebem aduersus vim & opes potentium tutandam instituti, quibus & nouis fenatusconsultis, legibus, atq. oneribus, intercedere licebat: & nouas rogationes promulgare prout populo commodum esse censerent) legis Agrariæ autores, rogationem promulgassent vt ager ex hostibus captus viritim diuideretur: quo plebiscito vt plebis commoda augebantur, ita magnæ partis nobilium publicabantur fortunæ: quum ergo Tribuni de plebis commodis sanctiones ferendo fenatum vexarent, Appius viam Patribus ostendit dissoluendæ tribunitiæ potestatis vnam esse, si inter ipsos tribunos factiones sererent & ex collegio ipsorum quoscumq. possent ad intercessionem pellicerent. Ita enim fore, vt suis ipsa viribus dissolueretur: neque tamen plebes eius rei causam Patribus assignaret. His Appij præceptis sæpenumero quum paruiffent Patres, re ipsa tâdem apparuit haud salutaria esse. Quum enim tribunitiæ rogationes collegarum intercessione tollerentur, neq. tranquilla comitia habere aut quidquam suffragiis sciscere ratumq. facere populus possent, ad arma & secessiones decurrebat. Ac sæpe à Patribus per vim extorquebatur, quæ illi suffragiis & vsitato more disceptari passi non fuerant: multaq. à quibus obsecundando ratione & leni via deterreri poterat, ea leniendæ ple-

plebis causa senatus concedere cogebatur. Ea enim ingenii hominum cupiditas insita est, ut in vetitum semper nitantur & quæ negantur ardentius cupiant, & ut præclare Horatius,

Audax omnia perpeti,

Gens humana ruit per vetitum nefas.

Horat.
Carm. lib. 1.
Ode. 3.

PRAETEREA si quando Patres ad senatusconsultum aliquod promulgandum quod utile Reip. iudicaret, Tribunorum auxilium implorarent, consequi tamen quod cupiebant non poterant. Illi enim Patrum impulsu factionibus assueti, intercessionem multis sæpe certaminibus expertam in ipsius autores vertebant. Itaque ex turbulentis Tribunorum factionibus tanta internobilitatem & plebem certamina exarsere, ut in urbe & foro, velut in acie, armis sæpe certaretur: quemadmodum contigit quum Gracchi duo vindicare plebem in libertatem aggressi ferro necati sunt. His tot ac tantis malis Appij consilium causam materiemque præbuit: neque vlla populis certe ac civitatibus maior labe aut præsentius vllum venenum discordia intestina reperiri potest. Christus ipse, æterna & certa veritas, affirmat, Regnum aduersus seipsum Matt. 23. 25. dissidens, vastari: & urbem domumve discidiis laceratam stare non posse. Quæ verba si Machiavellicæ adeo bardi sunt ut animo non capiant, credant rebus ipsis. Galli certe ipsi, nisi planè stipites sunt, hæc & iactura bonorum & suorum cæde & tot aliis super alias calamitatibus, nimio plus quam vellent vera esse experti sunt. Vnde enim Galliarum clades, nisi ex discidiis Papistarum & Hugonotorum (ut vocant) quorum semina sparserunt peregrini & aluerunt? Neque mihi hæc dixerit aliquis, di-

serimen Religionum dissensionum semen fuisse. Nam si de Religione, concionibus, disputationibus, colloquiis, disceptatum esset uti cœptum erat, in has bellorum ciuiliũ vndas numquam incidissemus. Verũ vbi primũ reperti sunt qui ferro & armis hanc controuersiam diiudicarent, & ad quidlibet credẽdum vi conscientias adigerent, tum moueri omnia & in partes discindi cœpere. Ita quod volebant externi illi homines adepti sunt, ut in Gallia Machiauellici status fundamenta iacerent.

Liu. lib. 35.

ITA Q. à Chalcidentibus sapientissimè factum est, qui AEtolorum consilium repudiarunt, quod huic Machiaulli præcepto & Appij consilio compar erat. Exorto enim inter Romanos & regem Antiochum bello, AEtoli (gens inquieta, vana & infesta Romanis) quum legatos circa vires regesq. vicinos misissent: qui non solũ tentarent animos eorum, sed suis quemq. stimulis mouerent ad Romanum bellum: id agitabãt quõnam modo res in Græcia nouarentur. Omnibus igitur in Græcia tumultu completis, Antiochus in Europam transiecit. Ibi cum AEtolis consultare cœpit vnde bellum ordiretur: Chalcidem primũ aggredi placuit. Prius tamen tentandos Chalcidentium animos, si quibus conditionibus in amicitiam regis perlici possent. AEtolorum principes cum magistratibus Chalcidentium ad colloquium congressi magnopere suadere cœperunt, ut salua Romanorum amicitia regem quoque assumeret socium atque amicum. Neq. enim eum inferendi belli, sed liberandæ Græciæ causa, in Europam transiecisse, & re liberandæ, non verbis & simulatione, quod fecissent Romani. Nihil autem

autem vtilius Græciæ ciuitatibus esse quàm vtramque complecti amicitiam. ita enim ab vtriusque iniuria tutam alterius semper præsidio & fiducia fore. Id consilium Chalcidenses non acceperunt, gnari duarum simul gentium animis armisque certantium amicitiam tutò haberi non posse, eosq. qui bello se nihil interponentes vtriusque partis gratiam fouere student, sæpe sine vllius gratia sine dignitate nihil aliud quàm prædam victoris esse. Igitur ad hæc Mictio vnus ex Chalcidensium principib. mirari se dixit ad quos liberandos Antiochus relicto regno suo in Europam transiecisset. nullam enim ciuitatem se in Græcia nosse quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pendat, aut fœdere iniquo alligata quas nolit leges patiatur. Itaq. Chalcidenses neq. vindice libertatis vllò egere, quum liberi sint: neque præsidio, quum pacem eiusdem populi R. beneficio & libertatem habeant. Amicitiam regis non aspernari, neque ipsorum AEtolorum, id primùm eos pro amicis facturos, si insula excedant atque abeant. nam ipsis certum esse non modò non recipere mœnibus, sed ne societatem quidem vllam pacisci nisi ex autoritate Romanorum. Hoc Chalcidensium sapiens responsum aspernantium factiones & consilia AEtolorum, & responso non dissimilia facta, felicem exitum habuerunt. AEtolorum verò, nunc Romanos nunc Antiochum fouentium, vana & praua cõsilia in ipsorum, caput reciderunt. Quum enim neutram partem vellent altera oppressa potentio fieri, sed integris vtriusque viribus inter Antiochum & Romanos perpetuum bellum alere omni ope tentarent, & horù & illius odiù in se mo-

uerunt. Itaq. deuictō & fugato è Græcia Antiocho AEtoli proprio bello à Romanis fracti, pacem diu æquis conditionibus impetrare non potuerunt. Ergo tribus repulsis fatigati, & complorantes inutili lamétatione fortunam gētis, furorem in semetipfos verterunt: & tam perniciosi dati cōsilij alij alios incusantes, mutuis cædibus ad internecionem gentem propè adduxerunt. Donec diu iactati, senatu ægrè ad audiendas eorum preces conuerso, & vix pace tandem impetrata, Romanam clementiam experti sunt: & in AEtolia res vtcumque composita.

Liu. Annal.
lib. 4.

ARDEAE (vicinum erat Romæ oppidum) similia certamina factionum erant quæ Genuæ etiam hodie sunt. Genuæ enim Republ. in duas partes distracta, plebs cū nobilitate discordias & simultates exercet: neque vllum Ducem ex patriciorum corpore pati potest. Duces ergo ex plebe creant: & eiusdem fortis ac loci nimium multos hodie nobilitatem generis venditantes in Gallia esse haud ambiguum est. Itaq. quum Ardea similibus studiis scissa esset, fortè incidit vt virginem plebeij generis, maximè forma notam, iuuenes duo simul peterent, alter virgini genere par, tutoribus fretus, qui & ipsi eiusdem corporis erant: nobilis alter, nulla re præterquam forma captus. Adiuuabant eum optimatum studia, per quæ in domum quoque puellæ certamen partium penetravit. Nobilis iudicio matris superior esse: quæ quam splendidissimis nuptiis iungi puellam volebat. tutores in ea re quoque partium memores, ad suum tendere. Quum res peragi intra parietes nequisset, ventum in ius est. postulatu audito matris tutorumq. magistratus secundum parentis

rentis arbitrium dantius nuptiarum. Sed vis potentior fuit. namque tutores inter suæ partis homines de iniuria decreti palàm in foro concionati, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. Aduersus quos infestior coorta optimatum acies sequitur accensum iniuria iuuenem. Fit prælium atrox. Pulsa plebs, armata ex vrbe profecta, colle quodam capto, in agros optimatum cum ferro igniq. excursionses facit. nec vlla species cladésq. belli abest, velut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum, funestas nuptias ex occasu patriæ petentium. Parum parti vtrique domi armorum belliq. est visum: Optimates, Romanos ad auxilium vrbs obsecræ, Plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos excinere. Romanus, Volscis profligatis, Ardeæ turbatas seditione res, principibus eius motus securi percussis, bonisq. eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit. Eat nunc Machiauellus & intestina arma laudet, quorum Ardeæ initium non aliunde quàm ex certamine factionum ortum est. Quæ (vt insigne T. Liuij ellogium hac de re non prætermittam) fueruntq. potentibus populis magis exitio quàm bella externa, quàm fames morbive, quàm quæ alia in deum iras velut vltima publicorum malorum vertunt. Nam (vt alio loco T. Quintius Flamininus apud eundem Liuium dicit) discordia & seditio omnia opportuna insidiantibus facit, quum pars quæ domestico certamine inferior sit, externo potius se applicet quàm ciui cedat. Hæc verba sicuti longè alium autorem quàm Machiauellum habent, ita eius doctrinæ planè aduersantur. Itaque Machiauellum impudentiam mirari satis non possum, qui in T. Li-

Liu. Annal.
lib. 34.

uium commentationes edere ausus sit, quem tam peruersè intelligeret, cuiusque menti cōtrarias prorsus interpretationes affingeret. Sed vt ex eodem præstantissimo scriptore superiora confirmem, orationis T. Q. Capitolini (quā ad reconciliandam ordinum concordiam ad populum habuit) eam partem adiungam quæ ad hanc rem pertinet: Hostes
 „ (inquit) non vestram ignauiam contempsere, nec
 sue virtuti confisi sunt: quippe toties fusi fugatiq. castris exuti, agro multati, sub iugū missi, & se & vos nouere. Discordia ordinum est venenum vrbs huius, patrum ac plebis certamina: dum nec nobis imperij, nec vobis libertatis, est modus: dum tædet vos patriciorum, nos plebeiorum magistratum, sustulere illi animos.

Liv. Annal.
 Lib. 22.

CARTHAGINIENSIS verò florentissimæ ciuitatis occasus, quæ res magis causa fuit quàm ciuilibis dissensio? Erant enim Carthagini duæ factiones. Vna Barchinorum, cuius Annibal cum omni Barchina familia erat: altera Hannoniorū. Ceterum occiso Amilcare Annibalis patre, Asdrubal ipsius gener, Barchinæ factionis opibus, quæ apud milites plebēmq. plusquā modicæ erant, haud sanè voluntate principum, imperio potitus est. Is quū sub Amilcare imperatore belli artes didicisset, vt parem gratiam eius filio redderet, cum vix dum puberem litteris ad se arcessiuit: & acta res in senatu est, Barchinis nitentibus vt assuesceret militiae Annibal, atq. in paternas succederet opes. Hanno alterius factionis princeps sententiam rogatus, ita censuit: Et
 „ æquum postulare videtur (inquit) Asdrubal: & ego
 „ tamen non cēseo quod petit tribuendū. Quum ad-
 mira-

miratione tam ancipitis sententiæ in se omnes con-
 uertisset. Florem ætatis (inquit) Asdrubal, quem ipse
 patri Annibalis fruendum præbuit, iusto iure cum
 à filio repeti censet. nos tamen minimè decet iuuen-
 tutem nostram pro militari rudimento assuefacere
 libidini imperatorum. Ego istū iuuenem domi te-
 nendum sub legibus, sub magistratib, docendum vi-
 uere æquo iure cum ceteris censeo: ne quandoque
 paruus hic ignis incēdium ingens exsuscitet. Pau-
 ci ac fermè optimus quisq. Hannoni assentiebātur:
 sed vt plerumque fit, maior pars meliorem vicit.
 Missus Annibal in Hispaniam, primo statim aduen-
 tu omnem exercitum in se conuertit, tum quòd A-
 milcarem viuentem redditam sibi veteres milites
 crederent: tum propter eximias eius virtutes. Itaque
 Asdrubale interemto summam imperij ad eum ex-
 ercitus summo omnium cōsensu detulit. Simulatq.
 imperator declaratus est, Hannonis vaticiniū euen-
 tu affirmavit. Fax enim fuit eorum bellorum quæ
 ipsius tādē Carthaginis exscidio finita sunt. Neq.
 aliunde hæc incēdia orta sunt quàm ex potentium
 factionibus, qui odio magis partium quàm cura
 Reip. perpetuò alij in alios, Hannonij in Barchi-
 nos, sententiis & studiis in senatu certabant: at-
 que id potius agebant vt numero & suffragiis su-
 periores essent, quàm vt melior sententia vince-
 ret. Neque vnquam aliter euenit vbicumque di-
 scidia vigent. nam factione & partium respectu
 (quæ semper offecere officiēntque publicis con-
 siliis) præoccupatæ mentes contradicendi potius
 quàm salubris sententiæ expediendæ cura studio-
 que ducuntur.

AVORVM nostrorum memoria Aurelianæ
 & Burgundicæ familiarum factiones quàm fœda,
 quàm diuturna, incendia excitarunt, quibus Gallia
 sexaginta annos & eo amplius, arsit: donec Burgun-
 dicæ domus ruina restinguerentur. Ludouicus
 dux Aurelianus, Caroli v. frater vnicus, pro sym-
 bolo vocem istam vsurpabat, ex aleæ lusu sumtam;
 Mitto. Dux Burgundiæ Ioannes suum quoque as-
 sumsit, Accipio: Regis fratrem æmulatus & ei parem
 se gerens, quū diuitiis etiā superior esset. Ex tā paruo
 initio pugnantium symbolorum, quæ lancearum
 suarum supparis & versicoloribus sagulis militum
 inscribebant, velut ex scintilla, tantum incendium
 ortum est, tātum animorum certamen, vt Dux Bur-
 gundiæ Aurelianum ducem quouis modo interfici-
 cere decreuerit: & exsequutus est. Aurel. ducis filij,
 quum vt in eius facinoris noxios animaduertetur
 obtinere non possent, armis eam iniuriam vlcisci
 statuunt. Altera parte Ioannes copias colligit: ita
 propter duarum illustrium familiarum certamina
 Gallia in duas partes discessit. Aliquanto pōst Ioan-
 nes apud Monterellum ad Sequanæ & Yonæ con-
 fluentes fœdè interemtus est. Hæc patris necem Phi-
 lippus filius vlciscens, fœdere cum Anglis inuito, il-
 los in Galliam adduxit, cuius tertiam propè partem
 occuparunt. Tandem inter eum & Carolum septi-
 mum pax facta est. Sed Philippi filius Carolus Regi
 Galliæ diffidens ob auita & paterna odia, Ludoui-
 cum x. adoriri conatus est: sed ille Carolo longè
 follertior tot aduersus eum hostes vndique exciuit,
 vt Burgundica domus oppressa mole corruerit. En
 fructus dissensionum, quas Machiauellus tantopere
 com-

commendat Principi. Qua de re luculentum *Com. lib. 2. cap. 5.*
 minæi ellogium extat. Dicit enim ille dissensiones
 ferere facillimum esse, sed in quibuscumque pro-
 uinciis illæ radices egerint, iis ingentium cladum
 & vltimi exitij prænūcias esse, quemadmodum mul-
 tis regnis & ciuitatibus sæpe vsuuenit.

INTER cetera exempla eius rei quæ profert *Com. lib. 4. cap. 4. & 7.*
 minæus, Lanclastricæ domus aduersus Eboracen-
 sem contentiones in Anglia, quàm periculosa sint
 factiones, documento esse testatur. Quum enim se-
 pties aut octies signis collatis certassent, ac variis
 præliis cæsi essent octoginta fermè regie stirpis
 Principes & viliorum capitum magna vis, vix tan-
 dem Lanclastricæ domus ruina discidium illud fi-
 nitum est. Præterea iis dissensionibus factum esse
 scribit vt multi ex Anglia proceres & Principes in
 exilium pellerentur: atq. inter alios vidisse se quem-
 dam domus Lanclastricæ ducem, eius factionis
 Principem, sororium Edvardi III. qui quum
 Anglia profugus in Burgundiam venisset, comita-
 tum Caroli Burgūdiæ ducis pedibus discalceatus &
 sine caligis sequeretur, & ostiatim stipem emendi-
 caret. Ibi quoque tragicos & luctuosos exitus Du-
 cis Beruicensis, Edvardi & Henrici regum, Princi-
 pis Valliæ, Clocestriæ & Somerseti ducum, com-
 memorat: quos sine horrore audire aut legere non
 possumus, quin intestina discidia, partes, & factio-
 nes, toto animo exsecremur.

BELLO secundo Punico quum simul creati cō- *Liu. Annal. lib. 6. 27. & 26. 4. & 8.*
 sules essent M. Lilius & C. Claudius Nero, inter
 quos antè nobiles inimicitia erant, senatus veritus
 ne ex ipsorum in magistratu simultatibus Respub.

detrimentum acciperet, monuit eos vt misso verè ac
 finito odio in gratiam redirent. Liuius magis impla-
 cabilis erat, & nihil opus recõciliatione esse aiebat.
 Acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne cre-
 scendi ex se inimico collegæ potestas fieret. Vicit
 tamen autoritas senatus, vt positis simulatibus, cõ-
 muni animo consiliõq. administrarent rempubli-
 cam. Meminerant enim quum Tribuni militũ qua-
 tuor essent T. Quintius Pennus, C. Furius, M. Po-
 sthumius, A. Corn. Cossus, ignominiam & cladem
 acceptam ad Veios certaminibus inter se imperato-
 rum. Tendendo enim ad sua quisque consilia, quũ
 aliud alij videretur, hosti ad occasionem victo-
 riæ locum aperuerunt. Idem etiam accidisse po-
 stea recordabantur L. Virginio & M. Sergio tribu-
 nis militum, qui priuatim alter alteri inuili & infe-
 sti Remp. in discrimen ad Veios adduxerant. Sed
 maximè insigne & recens exẽplum clades Cannen-
 sis in oculis erat, quæ duorum imperatorum Pauli
 AEmilij & Terentij Varronis altercationibus &
 discordia accepta fuerat. His ergo exemplis addu-
 ctus senatus Liuium & Neronem consules hortatus
 est vt simulates finirent, Reipubl. quàm ipsis peri-
 culosiores. Illi tot Principum ciuitatis consensu vi-
 cti, inimicitias deposuerunt. Itaque quum vno ani-
 mo & summa concordia bellum gererent, Asdruba-
 lem, sexaginta millibus armatorum in Italiam in-
 gressum & castra Annibalis castris iungere paran-
 tem, cum omni exercitu deleuerunt. Dux hostium
 Asdrubal eo prælio cecidit, & iussu Neronis con-
 sulis eius caput ante hostium stationes proiectum
 est. Eo viso Annibal, tanto simul publico familia-
 riq.

rique iustus luctu, agnoscere se fortunam Carthaginis fertur dixisse. Eum fratris mortem luctu prosequentem & Romanam constantiam mirantem sic inducit Horatius:

Horat. lib.
4. Carm.
Od. 4.

Menses profundo, pulchrior euenit:

Luctère, multa proruet integrum

Cum laude victorem, geretque

Prælia coniugibus loquenda.

Carthagini iam non ego nuncios

Mittam superbos. occidit occidit

Spes omnis & fortuna nostri

Nominis, Asdrubale interemto.

Itaque M. Liuij & C. Neronis reconciliatio vrbi atque imperio saluti fuit: vt, sicuti antea Pauli AEmilij prudentissimi, & Terentij Varronis temerarij ducis, certaminibus Resp. propè ad vltimum discrimen adducta & imperium prolapsum erat: ita hæc concordia consulum non tantum labantem fortunam pop. R. sustinuerit, sed etiã paulò antè strattam humi & afflictam rem Romanam erexit ac sustulerit, confusa Annibalis & Pœnorum ex prosperis pœrtiis ad Thrasymenû & Cannas superbia.

Concordia
Reip. vtilis-
sima.

QVARE concordiam, non dissensionem, Reipubl. vtilè & salutarè esse his exemplis liquet. Atque in eam sententiam memorabilem Fabij Maximi Rulliani ad populum Romanum orationem attendere operæ precium est. Eum quum quintum consulem populus cum L. Volumnio diceret: Fabius, Dij approbent, inquit, quod agitis acturique estis Quirites. Ceterum quoniam in me, quod vos vultis, facturi estis, in collega sit meæ apud vos gratiæ locus. P. Decium expertum mihi concordie col-

Liuij. Annal.
lib. 10.

legio virum, censura & duobus simul consulatibus gestis, quæso mecum consulem faciatis. Quippe hunc senectuti suæ adminiculū fore: nihil concordi collegio firmitus ad rempubl. tuendam esse. nouo imperij socio vix iam assuescere senilem animum posse: cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. Subscripsit orationi eius Cōsul cum meritis P. Decij laudibus, tum quæ ex concordia Consulum bona, quæque ex discordia mala in administratione rerum militarium euenirent, memorando, & admonendō Decium Fabiūque, vt vno animo vna mente viuerent. Ceteris verò non iusta tantum suffragatio visa, sed tanta populi lætitia & gratulatio fuit, vt quum omnes centuriæ Q. Fabiū, P. Decium consules dicerent, præciperetur victoria animis, triumphūsq. non bellum decretum consulibus videretur. Tantum in concordia spei vel momenti ad Rempublicam egregiè belli ac domi gerendam ponebant.

Liu. Annal.
lib. 5.

ROMANIS Veios obsidentibus, quum accepta apud Veios calamitas, & horæ momento agger vineæq. longi temporis opus incendio hausta essent, neque operibus reparandis, neque stipendio militibus persoluendo (quibus paulo antè æra publicè constituta erant) ærarium sufficere poterat. Eas res quum mæstitiam omnibus, senatui curam metumque inieciisset: repente, quibus census equester erat, equi publici non erant assignati, consilio prius inter sese habito, senatum adeunt, factaque dicendi potestate, equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus quum amplissimis verbis gratiæ ab senatu actæ essent, famaque forum atq. urbem peruasif

uasisset, subito ad curiam fit concursus plebis. pedestris ordinis se aiunt nunc esse, operamq. reip. extra ordinem polliceri, seu Veios, seu quò aliò ducere velint. Tum verò iam superfundenti se lætitiæ vix temperatum est. non enim sicut equites, dato magistratibus negotio, laudari iussi: neque aut in curiam vocati quibus responsum daretur: aut limine curiæ continebatur senatus: sed pro se quisque ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem voce manibusq. significare publicam lætitiæ: beatam urbem Romanam, & inuictam & æternam illa concordia dicere. laudare equites: laudare plebem: diem ipsum laudibus ferre: victam esse fateri comitatem benignitatẽque senatus. certatim Patribus plebique manare gaudio lacrymæ. Donec, reuocatis in curiam Patribus, senatusconsultum factum est vt Tribuni militares, concione aduocata, peditibus equitibusq. gratias agerent: memorẽ pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore. Scilicet hæc vniuersi senatus populique R. de concordia ordinum sententia erat: nedũ vt factiones partium vtilis esse crederent.

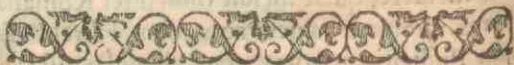
VERVM tamen, etsi concordia ciuium Reipub. incolumitatem niti existimem, non propterea necesse esse iudico vt quicumq. Reipubl. capeffunt per omnia & ingenio & oratione sint similes. Existere enim in eadem Reipubl. faciles & graues, comes & tristes, seueros & lenes, Appios & Poplicolas, Catores & Cæsares, vtile est. Vt enim in fidibus si nerui omnes similem sonum ediderint, harmonia nulla est: sed ex dissimillarum vocum moderatione concentus congruens & concors efficitur. Ita

qui ad Remp. administrandam vel ad Principis consilium adhibentur, si nihil inter eorum ingenia & habitus animorū intersit, nihil admodū amplum aut quod è Rep. sit præstare poterunt. Sin verò in rebus deliberandis & consilio capiendo ita diuersis morib. ac iudiciis comparati sint vt in eūdem omnes scopum, publicum videl. bonum, colliment, longè certior clariórque rerum & caussarum veritas ex illa sententiarum dissimilitudine & velut concordi discordia emergit, quàm si absque vlla varietate omnes idem atq. vnum sentirent. Itaq. in summa quaque ciuitate vbi ciues cum ciuibus de virtute certant, dissensio hæc salubris est: neque olim Romana ciuitas, nondū publica iurgia, odia, similitates, seditiones, experta, ciuilis tamen huius discordiæ expers erat: si quidem Tullo Hostilio Rom. regi credimus. Is enim Metio Fufetio Albanorum dictatori dissidia exprobranti ita respondit: Dissensiones quas nobis Fufeti obiicis ad salutem Reip. conducunt, non perniciem. Contendant enim Romani vtri plus ei profint, maiores an iuniores, indigenæ an aduenæ. Ac quum imperatori duæ dotes adesse debeant, in bello virtus, in consiliis prudentia: non factio cum factiosis, sed cum strenuis virtute, cum sapientibus sollertia & prudentia, certamus. Hæc igitur in consultationibus opinionum & sententiarum discrepantia, in Reip. salutem tendentium, iucundissimam ex rerum dissimilium consensu & concordia harmoniam efficit.

PRIVS QUAM hoc argumentum finiam, illustre vnum testimonium Cominæ (cuius auctoritatem plurimi facio) hîc addam. Is eadem dere agens ita

ita scribit: Atq. vt agam de factionibus & partibus, Com. lib. 6.
13^a (inquit) periculosissimæ sunt, præsertim nobilibus, qui ad eas alendas plus æquo proni sunt. Siquis fortè dixerit, fore vt hac ratione noua intelligant, & vtraque pars alterius metu contineatur: equidem facile patiar vt Princeps adolescens eiusmodi similitates inter mulieres nobiles suscitet. Ita enim habiturus est ridendi & sui oblectandi materiam, & omnia earum arcana nudabit. Verùm alere discidia inter homines (præsertim Principes & magni animi viros) ita periculosum est vt nihil amplius esse possit. Hæc Cominæus. Ego verò quod ad Liu. Annal.
lib. 10. nobiles feminas attinet, malim inter eas tale certamen incidere, quale incidit olim inter Romanas mulieres. Romæ ad ædem rotundam Herculis sacellum Pudicitæ patriciæ erat, vbi nulla nisi spectatæ pudicitæ matrona ius sacrificandi haberet. Eò ingressam Virginiam Auli filiam patriciam plebeio nuptam L. Volumnio consuli, matronæ quod è Patribus enupsisset, sacris arcuerant. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit: quum se Virginia & patriciam & pudicam in patriciæ Pudicitæ templum ingressam: & vni nuptam ad quem virgo deducta sit: nec se viri honorumve eius ac rerum gestarum pænitere verò gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit. in vico Longo vbi habitabat, ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello, exclusit: aramq. ibi posuit: & conuocatis plebeiis matronis conquesta iniuriã patriciarum, Hanc ego arã, inquit, Pudicitæ plebeiæ dedico: vósq. hortor vt quod certamẽ virtutis viros in hac ciuitate tenet,

hoc pudicitiae inter matronas sit: detisq. operam vt
 hec ara, quam illa, siquid potest, sanctius & à castio-
 ribus coli dicatur. En dignū feminis probis & hone-
 stis certamen, vt quemadmod. virtutis inter viros
 æmulatio est, sic inter mulieres pudicitiae sit. Sed
 multo aliarum rerum inter matronas nobiles hodie
 contentio est. Neq. enim de rebus ad pudorem &
 sanctitatem feminarum pertinentibus, sed de or-
 natu, cultu, munditiis, inter se certant; quæ elegan-
 tius saltare, psallere, fucare se & comere docta sit, &
 cetera agere: quæ mulieres non in sacellum Pudici-
 tiae patriciae, neq. in aram plebeiae Pudicitiae, sed
 longè diuerso itinere deducunt.

XXXI. THEOREMA.

*Ciuiles seditiones ac dissensiones vtilis sunt:
 minimè verò damnanda.*

Comm. lib.
 I. cap. 4.

LONGE aliter ac multi opinentur
 (inquit Mach.) affirmo dissensio-
 nes ac seditiones ciuiles bonas
 atq. vtilis esse, ac per eas Romam
 in tantā Imperij magnitudinem fastigiū-
 que ascēdisse in quod olim euecta est. Scio
 nonnullos esse qui virtute bellica & secūdo
 fortunæ flatu cō perductam esse existimēt:
 sed illi non satis reputant rem militarem
 sine

sine aliquo more, sine disciplina, administrari non posse: atq. recta disciplina bonisque moribus ferè prosperam fortunã fieri. Iam verò certũ est è seditionibus natos esse bonos mores & præclara instituta, quæ Romæ vigerũt. Deniq. egregia facta aut exempla veterum Romanorũ ex eo fonte, nimirum ex seditionibus, manasse. Præclara enim exempla ex recta educatione proficiuntur, recta educatio ex bonis legibus atque institutis: bonarum verò legum causæ seditiones sunt atq. intestina discidia, quæ à multis nimium temerè damnantur.

VITINAM Machiauellus ceteriq. eius sectæ, quibus seditiones vtilis & fructuosæ videntur, eas cum omni vtilitate quæ ex iis percipi potest sibi seruassent & suis, neq. eius mali tabem, veluti pestifero cõtactu aut afflatu, finitimis impertiuissent. Gallia quidem non tantũ facile sed etiam libenter caruisset discidiis & ciuilibus bellis, quibus tantum sanguinis domit perditum, tot euerse domus, tot calamitates inuestæ sunt: neq. Machiauellitas transgredi Alpes propterea necesse erat, vt inter nos seditiones sererent. Id si ita esset, tam deformem Galliæ speciem, tot vulneribus laceratæ, &, plusquam dimidia virium parte detracta, miseris & macie peremtæ, qualem hodie cernimus, non videremus: neque infelicis populi reliquias tot annorum cladibus ex-

haustas, & ad tantas rei familiaris angustias tantamque rerum omnium inopiam redactas, vt nihil reliqui præter terram nudam ac vastam habeant. Intestinis enim discordiis Reipubl. opes adeo attrita sunt, vt cultura agrorum & commerciorum libertate turbata (quibus duobus, vberissima rerum omnium copia quæ ad victum hominum cultumque pertinent paratur) clarissimis & opulētissimis quibusque domibus pudendam ad inopiam delapsis, Regnum ex florentissimo egētissimum factum, ne nomine quidem Regni dignum sit. Vt enim sylva, quæ procerissimis quibusque & eminentissimis arboribus excisis, sentes tantum & rubos humiles alit, non sylvæ aut nemoris, sed dumeti modò aut vepreti, nomen obtinet: ita Regnum aut Ciuitas, in quib. nobilissimis & vetustissimis familiis egestate perditis ac extinctis, nihil præter nomen & deformis ruinas superest, desertæ cuiusdam solitudinis aut Cyclopicæ barbariæ potius quàm Regni aut Reipub. nomen meretur.

PORRO argumentum quo Machiauellus abutitur ad seditiones probandas, non modò scèdum sed etiam ineptum est. Nam si seditiones aliquando nõ propriè causam sed occasionem præbeant bonis legibus atq. institutis condendis, an continuo sequitur bonas esse? Ea ratio simillima est philosophi cuiusdem argumento (quod ab Agellio deridetur) qui defendere conabatur febrem quartanam bonam & utilem esse, quòd sobrios & temperantes homines reddat, efficiatque vt cibo & potu abstinenter & moderatè vtantur. Eiuscemodi seu philosophastri, seu sophistæ, qui absurdas opiniones iuuehere

Ciuites discordiæ publicas & priuatas opes exhauriunt: agriculturæ commerciorumq. vñu sublato.

intuehere amant, digni sunt qui ablegentur sine ullo responso cum suis seditionibus & febribus quartanis, ut ex illis fructus quos venditant capiant. At numquid communi prouerbio fertur, Ex malis moribus enatas bonas leges? Quid tum? quis inde efficiet ut mali mores boni sint, id est, lucem tenebras aut tenebras lucem vocemus? Nemo est tam imperitus quin sciat Leges à legumlatoribus scriptas & latas ad mores corrigendos & castiganda vitia. Vbi nihil contra morem peccatur, vbi nulla libido est quæ coerceatur, nullis legibus opus est. Sicut enim ⁶⁶ (ut inquit Cato) antè morbos necesse est cognitos ⁶⁶ esse quàm remedia eorum: sic cupiditates prius ^{Liu. Annal. lib. 34.} nate sunt, quàm leges quæ iis modum facerent. Itaque vitia & libidines bonis legibus certè occasionem præbent: Principes tamen, iuris æqui conditores & legumlatores, earum veræ causæ sunt: ita ut nemo sanus propterea flagitia & prauas cupiditates bonas & laudabiles esse dixerit.

PRAETEREA ne id quidem, quod Machiavel. ^{Florus lib. 8. 60. 61.} Florus lib. 8. 60. 61. lus pro confesso assumit, vsquequaque & perpetuò verum est. Seditiones à duobus Gracchis Romæ commotæ, quibus tam multi mortales absumti sunt, quas bonas leges dedere? Meritam quidem vtrique necem attulere, sed nullius bonæ legis aut sanctionis causæ fuerunt. Quomodo enim potuissent, quàm ad leges iniquissimas ferendas, & possessores suis sedibus pellendos, essent comparatæ? Nam Tiberius Gracchus seditiosis actionibus, eò tendebat ut legem Agrariam inuitis omnibus bonis perferret. Nequis videlicet ex publico agro plus decem iugera possideret: id est, ut qui nullum habuerat agrum, haberet: qui

autem habuerat, amitteret. Atq. in eum furorē exarsit, vt Octauio collegæ pro bono publico stanti, imperium abrogaret: triumuiros agris diuidendis colonisq. deducendis, crearet se societūq. suum consularem Appium & Gracchum fratrem. Itaq. tot indignitatibus grauiter commoti senatus optimates, atq. equestris ordinis pars melior & maior, & intacta perniciosis consiliis plebs, autore P. Cornelio Scipione Nasica, irruere in Gracchum in Capitolio, & interfectū in flumen proiecere. Paucos post annos C. Gracchus eiusdē exēpli tribunatū ingressus, eādē legem agrariā, quam frater eius tulerat, promulgare conatus est: mox etiam alteram non minus perniciosam, qua equestrem ordinem, tunc cum senatu consentientem, corrumperet, vt sexcenti ex equitibus in curiam sublegerentur: & quia illis temporibus CCC. tantū senatores erant, 10. C. equites trecentis senatoribus admiscerentur. id est vt equester ordo bis tantum virium in senatu haberet, factio haud dubia Gracchi, cuius beneficio in curiam venirent. Verū quum ea lex nobilitatis opprimendæ esset, Gracchi actionibus obuiam iit. Itaq. L. Opimius Consul ex s. c. vocato ad arma populo C. Gracchum cum M. Fulvio Flacco consulari ac triumphali viro, quem Gracchus in locum Tiberij fratris sui virum nominauerat, sociūque tribunitiæ potestatis assumerat, morte adfecit. Denique Gracchos, Tiberij Gracchi summi viri filios, Africani nepotes, viros optimis ingeniis malè vsos, agrariæ contentiones perdiderunt: nihilq. aliud ex pessimis legibus consequuti sunt præter immaturā & violentā mortem cū multorum ciuium perniciē.

Hoc

Hoc igitur initio in vrbe Roma civilis sanguinis facto, discordiæ sequentes ciuium, non iure & conditionibus vt antea, sed ferro diiudicate: præsertim quæ ex Octauij, Lepidi, & Antonij triumuirorum societate eruperunt, quid addiderunt Reipublicæ? Quid? nisi longam malorum seriem, diuturna bella ciuilia, infinitas proscriptiones & ciuium cædes, inopiam & rapinas prouinciarum postremo libertate oppressa versum statum ciuitatis, & in Reip. ruinis exstructum principatum? Nam etsi Prouinciæ ac subiectæ Rom. imperio gentes eum rerum statum non abnuerunt, neque plurimum ex ea mutatione incommodi accipere visæ sunt, quia bonus ac moderatus Princeps Augustus obtigerat: paulo post tamen sub aliquot Principibus qui Augusto successerunt & tyrannicè dominati sunt, (Tiberio videl. Caligula, Claudio, Nerone, Othone, & Vitellio) bonæ libertatis incassum discere & mala status in deterius versi sentire cœperunt.

HERODIANVS scribit Græcos eo vsque discordia sua & ciuilibus bellis redactos, vt dum eminentissimum quemque tollere è medio conantur & seditiones inter se agitant, non gloriam tantum & seditiones sed libertatem quoque amitterent. Nam Macedoniæ reges, deinde Romani, velut è specula quadam libertati omnium insidiantes, dum contentiones ciuitatum alunt, auxilium inferioribus ferendo, victos pariter ac victores iniquam seruitutem subire coegerunt. Ita Græciæ ciuitates libertate & fortuna parum modicè vsq; dum imperare singulæ cupiunt, imperium omnes perdiderunt. Immo ne postea quidem quàm Romanum impe-

Herod. lib. 3.

rium subierunt, à seditionibus temperare sibi poterant: præsertim quum plures de Imperio certarent. Nam tum aliæ aliarum praua æmulatione atq. odio instinctæ scindebantur in studia, & diuersas partes fouebant. Quæ res florentissimis sæpe ciuitatibus exscidij causa erat. quemadmodum Seuero imperante iis accidit qui Nigri opes iuuerant.

Comment.
Cæs. lib. 1. &
lib. 6.

GALLIA, priusquam à Romanis subacta esset, in Ciuitates ita distincta erat (sicut ex Cæsaris commentariis liquet) vt societate inter se omnes iunctæ essent, & certo anni tempore publicum gentis Concilium agerent, in quo de summæ Reipubl. causis & negotiis deliberabant. Porro ante aduentum Cæsaris, diuisa erat Gallia in duas potissimum factiones. Harum alterius principes erant AEdui, alterius Aruerni, quibus adiuncti erant Sequani. Hi ergo, quasi parum parti vtrique domi armorum bellique esset, Germanos ductore Ariouisto: illi Romanos ad auxilium partium exciuerunt. Cæsar Galliam ingressus quum has contentiones, quæ vltro inter concordēs struendæ erant, inter discordēs opportunas suis rationibus iudicaret, studiosè illas aluit & auxit, donec vniuersam Galliam Romano imperio adiungeret. Quam quum in prouinciæ formam redactam vt ditissimam omnium prouinciarum Romani existimabant, ita ex ea ingens vectigal capiebant. Itaque ex quo in ius Romanorum concessit tanta tributorum & feneratoris sauitia à Præsidiibus Romanis vexata est, vt seditiones exsecrari & pristinæ libertatis meminisse sæpius cogeretur. Sed latrociniis & rapinis honestum titulum Romani prætendebant: Nimirum egestate atque inopia Gal-

Gallos in obsequio ac fide cōtinendos, ne aduersus Romanos, multis bellis expertos ac sæpe etiam victos, rebellionem meditarentur. En seditionum fructus.

DECENVIRI, Romæ iuri condendo pro Consulibus creati, Remp. occupare, & magistratum ultra legitimi imperij tempus cōtinuare, conati sunt. Neq. ad ea quæ moliebantur quidquā magis idoneū repererunt quàm Seditionem. Quamdiu enim inter Patres & plebem discidia & certamina fouere poterunt, tamdiu eorum tyrannis firma & valida stetit. Sed simulatque Decemuirorum sæuitia ordines redire in concordiam subegit, eorum imperium exemplo dissolutum est. Hoc verò exemplo vix vltimum aptius est ad confirmandum Machiaueli præceptum, si spectemus eum finem quem ipse sibi proposuit, nimirum vt tyrannici Principatus instituendi rationem doceret. Quid enim tyrāno ad firmandas iniustæ dominationis opes magis opportunū esse potest, quàm seditiones & civiles discordiæ? Verum de tyrannicis actis atq. artibus multum ac sæpe antè disserui. Exempla & cetera quæ ad hūc locum pertinent, illinc peti poterunt. Nunc vltimus propero.

Dionys.
Halyc. lib.
11.

XXXII. THEOREMA.

Subditi in pace, concordia & fide, facillimè retineri, & prohiberi à motu ac rebellionem, possunt, si inopia cohibeantur.

Comm. lib.
1. cap. 12. lib.
2. cap. 7. lib.
3. cap. 16. & 27

VRBES in solo sterili & inferaci posita (inquit Machiauellus) ferè cordes & tranquillæ sunt: propterea quòd incolæ cultura agrorum & labore occupati, facultatum atq. otij ad feditiones ciendas copiam non habent. Vrbes contrà fertili in terra & vbere circum agro sitæ, maximè in res nouas & rebelliones pronæ sunt. Dissensiones enim discordiæq. hominum non nisi ferè ex nimis opibus rerùmq. omnium abundantia oriuntur: neque populus diuitiis affluens facile regi sese patitur. Itaque Romani Colonias suas paupertate in fide continebāt, & paucos agros colonis assignabant, ne rebellare possent. Immò in ipsa vrbe per diu Paupertati honos fuit: neq. ea obstabat quominus & virtute ciues pollerent, & summis Reip. muneribus adhiberentur: cuiusmodi fuerunt Q. Cincinnatus, M. Regulus, Paulus Æmilius, qui quum pauperrimi essent, res tamè maximas gesserunt. Experientia quidem & ipsa perpetuò docuit docetq. suauiores ex paupertate quàm ex opulentia fructus percipi: & populum diuitiis atque otio luxuriantem ad res nouandas & exuendam fidem ferè procliuiorem esse. Quamobrem ei malo salubre remedium est, vt sub-

diti

diti inopia cohibeantur, ne vel seipfos vel alios nimis opibus corrumpant.

oc præceptum eius consilij quod Guimandus Egidio dedit (qui Rom. Imperatoris legatus Suefsionum vrbi & finibus cū imperio præerat) simillimū est ac prope geminū. Childerico IIII. Frācogalliæ regi, hic Guimandus, nobilis eques Gallus, prudentia insignis & manu strenuus, intimus amicitia & consiliorum erat. Rex aliquamdiu luxui ac voluptatibus deditus, vt libidines expleret ingentia & iniqua tributa populo indicere coactus est. Id grauiter tulere Francogalli, qui tum aspero & duro ingenio erant (vt inquit historiae scriptor) itaque Regem capere & in custodia tradere, iuuenes verò & prauos consiliarios, quos secum habebat, ab ipso latere & consuetudine arcere statuunt. Id vbi Childericus comperit, sciscitatur ex Guimando quid facto opus sit. Ille suadet vt fuga sibi consulat, & iræ Francorū & temporis cedat: se interea dum ipse abesset, placaturum animos & curaturum vt ab exilio reuocetur. Tum annulo in duas partes fracto, alteram partem Regi tradens, Rex Childerice, inquit, quum alteram huius annuli partem quam mihi ipse afferuo, ad te mittā, eo tu indicio & signo cognosce tutum tibi reditum in regnum patere. Childericus igitur ad Thuringiæ regem perfugit. eo absente Frācogalli Egidium maioris Galliæ partis Præsidentem (quam etiam tum Romani tenebāt) regem sibi præficiunt. Is Guimandum, cuius ea tempestate prudentia inelyta & celebris erat, arcessitū ad se inter

Annal. in
ann. 456.

amicos accipit, & in consilium adhibet. Guimandus verum animum dissimulando, apud Romanum præsidem nouem annorum spatio ita dextrè se gessit, vt fidei tamen beneuolentiæq. in Childericum nunquam oblitus sit. Nam inter cetera quæ huic nouo regi persuasit, admonuit, Gallorum ingenia non nisi sæuo & duro imperio posse subigi. proinde videret ne ditescerent: illos inopiã moderatius quàm abuti dantiã laturus: quippe Gallos bonis intemperanter abuti & lasciuire otio, vbi effusè affluant opes, & rebellionẽ moliri, consueſse. Tam callido consilij commẽto (cuius exitum talẽ exspectabat qualis accidit) Romanum præsidẽ faciliẽ adduxit vt ingentibus tributis & oneribus nouis Gallos grauaret, & potentiam in superbiã ac sæuitiã verteret. Itaq. Francogalli (consilio & occulta factionẽ ipsius Guimandi) Childericum regem suum cõmuni cõsensu reuocarunt, cui alteram annuli partem quã sibi ipse asseruarat, Guimandus remisit. Regi redeunti nobiles Galli Franciq. quum obuiam gratulatũ Barium vsque processissent, cum honorificentissimè exceperunt. Ipse verò, sublati tributis ac vectigalibus nouis, ex eo sapienter & moderatè se gessit; ac ex Sardanapalo & deliciis effeminato rege, egregius ac strenuus Princeps factus, è Romanorum seruitute Galliam (cuius illi maiorem partem occupabant) vindicauit in libertatem, & Regni Franco-gallici sineis longè latèque propagauit. Quare vel ex hac vna historia satis liquet siue Machiauellii præceptum, siue ei compar consilium Guimandi, sicut Egidio exitiosum fuit, ita semper scœdum inceptu, scœdum exitu, fore.

IAM verò ne semper exemplis, sed aliquando argumentis, pugnemus, nemo mihi (opinor) negauerit vtilius esse Regi vt diuitis & opulentæ alicuius prouinciæ, quàm sterilis & inopis, principatum obtineat. Quum enim Principis magnitudo & potentia populi multitudine nitatur, arida & inops regio neque magnum populum capere neque alere potest: ea fundendo quæ ad victum cultumque pertinent, fruges, vina, herbas, pecunias, ceteraque ad vitam tuendam necessaria. Denique ad Regni opes tuendas, tenendas atq. amplificandas, diuitiis atque omnium rerum copia nihil aptius est. Neq. propterea quòd alicubi Machiavelus de bello agens, falsum esse asserit quod vulgò dicitur, Pecunias neruos esse belli, ideo minus hoc verum esse putandum est. Nam vt verum sit (quod Machiavelus inepta quidem & intempestiua subtilitate, veluti nouum & singulare, adfert) non pecunias sed strenuos milites belli esse neruos: torpescerent tamen isti nerui, neque præclari quidquam ederent, nisi pecuniis, veluti fotu quodam & calore adhibito, excitarentur. Itaque etsi pecuniæ nerui belli non sunt, quia per se ac sponte nusquam mouentur, adminicula tamen sunt quibus nerui ipsi impelluntur: sine quibus milites nihil agerent, aut certè sine mercede rebûsque æqualis cum pecunia pretij, sine victu, sine cultu, sine armis. Nam si quis obiecerit, extitisse atque esse gentes aliquas inopes simul ac bellicosas, quarum opes non diuitiis, sed virtute animi & duritia corporis, censeantur (quales videri poterant Alexãdri Magni temporibus Macedones, qui collatj cum ceteris Græcis

Principis
potentia &
opes in di-
uisionis suæ
vbertate &
opulentia
suz sunt.

egentissimi erant, Persæ etiam & Medi: hodie verò quoque Scythæ ac Tartari: & ante centum annos Heluetij) plurima habeo quæ respondeam. Primum non nego horridæ & infrugiferæ regionis incolas natura bellicosos esse posse, sicut ferè Septentrionalis sunt, inter quos numerantur Macedones, Scythæ ac Tartari: immò Heluetij quoq. ipsi & Germani in Septentrionem vergunt. Sed martia hæc indoles paupertati minimè tribuenda est. nam in Africa, America, multis Asiæ locis, insulisq. plurimæ sunt gètes imbelles simul atq. inopes. Neq. gètes illas sua sponte bellaces, si ex egentissimis opulentè in sua terra euaderent, virtutem amissuras puto. Heluetios quidem hodie in summis opibus nihilo minus fortes ac strenuos prælio cernimus quàm quum ante centum annos duces Burgundiæ ad Moratum fuerunt. quo tempore a deo diuitias ignorabāt vt plurimi eorum vasa argentea à stanneis dignoscere nō possēt, vt scribit Cominæus. Macedonū quoq. indurata assiduis bellis virtutem diuitiæ, quas immensas subacta ductu & auspiciis Alexandri Asia, cumularūt, non fregere. Romani quum sub initia & incrementa vrbs pauperrimi essent: crescente tamen in dies publica & priuata omnium fortuna, neque timidi ex fortibus neq. ignaui ex strenuis facti sunt. Itaque neque regionis miseria, neque terræ infæcunditas, populum fortem & bello inuictum reddidit, sed fortè cæli natura atq. indoles, quæ multum adiuuari videtur, quum regio veterem egestatem noua opulencia commutat.

Hic si quis mihi rursus obiecerit, plurimos & Principes & priuatos homines sumtuosos diuitiis
per

per turpitudinem & flagitium abuti (vt Caligulam qui sexagies septies millics mille aureos & quingenta præterea millia, non toto vertente anno absumsit : vt Iulium Cæsarem qui ingentes thesauros, quos ex Galliæ manubiis congesserat, largitionibus immensis effudit, multo (q. alios) huic ego bifariam respondeo. Primum enim quis inde colligat pecunias idcirco malas esse, quia iis nonnulli abutantur ? Nam neq. si quibus diuitiæ ludibrio fuisse videntur, nulli contra sunt qui iis honestè vtantur. Præterea conclusionem hoc loco à specie ad genus valere posse nego. Nam vtilius quidem fore Reipubl. haud negem, si in ea plures domus extiterint mediocribus copiis instructæ, quàm si pauca fuerint diuitiis affluentes. Immodica enim sæpe opum abundantia possessorem temperantiæ sineis transilire subigit, & in exitium trahit. Sed vt demus nimiam exuberantiam opum singulis & priuatis hominibus prægrauem & noxiam esse, vniuersæ tamen provinciæ aut ciuitati obesse eam posse non sequitur : immò quò ditior fuerit, eo validiorem fore, si modò ita opibus in commune valeat, vt singuli propriis ac priuatis pecuniis non abutantur. Quod quidem periculum facile vitabitur, si non tantum illi bonis legibus & magistratibus regentur, sed etiam si singuli nõ priuatum vltra modum exundantes, sed mediocres, & vt cuiusque fors & dignitas feret, fortunas & copias habebunt. Nam, sicuti omnium rerum, ita facultatum, modus est optimus : quando etiam earum adminiculo ad virtutem assequendam & exercendam vtimur : nimia, sapius præcipites & perniciosæ sunt : vt Cæsaris ætate multis Romæ cõtigit. Quum enim

Diues Publicum esse, quam priuatos præstat.

illis diuitiæ superarent, infirmos & impares eorum animos à virtute & bonis artibus ad luxum & rerū nouarum studium inflexerunt.

Princeps ga
218 cumulan
dis incōbe-
re nō debet.

CETERVM quum dico immodicas opes sæpius singulis perniciosas esse, ne ipsius quidem Principis personam excipio. Neq. enim aut honestum aut utile est, Principem ipsum accumulare opes immensas & ingentes gazas exstruere: quæ vel hostilis avaritiæ irritamenta & illecebræ, vel post ipsius mortem litium & dissidiorum semina futura sint. Ferè enim thesauri Principum malis potius quàm bonis causam & materiem præbent. Illud vicies ac septies millies R. S. congestum à Tiberio & relictum, quid profuit? Quid, nisi vt Caligula per omne dedecoris genus immanes pecuniarum effusiones faceret? quas facturus non videbatur, nisi paratas opes reperisset. Et quas reliquit Carolus, cognomento Sapiens, rex Galliæ, cui vsui fuerunt? Vt inter fratres odia & similitates sererent. Nam quum eum thesaurū Ludouicus dux Andium inuasisset, ducum Biturigum & Burgundiæ animos offendit & à se alienauit: qui & ipsi vt avaritiam explerent, per omnia vectigalium & rapinarum genera in populi fortunas sæuierunt. Sed ipse Andicus illis opibus quò vsus est? Vt se & illas in regnis Siculo & Neapolitano subigendis perderet. Nimia diuitiæ Cræsum regē Lydorum ad bellum Cyro inferendum impulerunt, vt suas ipse opes euerteret, sicuti fecit. Immensa vis auri & argenti Persæ Macedoniæ regi, fiducia virium, ad suscipiendum aduersus Romanos bellum animos fecit, eumque ac regnum eius in vltimum discrimen adduxit. Quare neque bonum neque utile Principi est vt the-
sauris

fauris cumulandis & recondendis studeat. Quorsum
 igitur hæc pertinent? Principemne ergo nuda ege- Thefaurus
 state conspicuum esse oportebit? Minimè verò, sed Principis
 opulētum & diuitem, neq. enim aliter hostium vim certissimus
 atq. impetum propulsare posset. Sed ipsius thesau- in subditorū
 ros in subditorum pecuniis atq. loculis fitos & re- loculis.
 conditos esse satius est. Itaque Principi danda erit
 opera vt subditi pace tuta & tranquillo otio fruan-
 tur & ditescant: vrbibus sua libertas, sua iura & cō-
 moda, seruentur: libera vbiq. sint commercia: agri-
 cola ceterique extraordinariis & immōdicis tribu-
 tis leuentur: ne magistratus, tamquam hircines,
 populi sanguinem exsugant: ne latronum globi,
 aliæque rapacium hominum manus (qui propterea
 quòd fortè in equestri aliqua ala hastatorum nume-
 rum locumq. obtinent, aut quemcunque alium mi-
 litia ordinem ducunt, agricolas vexant & lacerant)
 specie & nomine militum palantes vagentur: néve
 vlli alij per causam decimarum, vel tributorum exi-
 gendorum, vel quibuscumque aliis honestis nomi-
 nibus, miseræ plebis fortunas impunè agant ferant-
 que. Nam minuta plebs hodie profectò non minus
 exhaustur explendæ eorum cupiditati qui seu verè
 seu falsò magistratum nomen vsurpant, quàm tri-
 butis Regi persoluendis: quamquam in eo quoque
 genere multa intoleranda à Machiaulli discipulis
 inuenta & excogitata sint. Hoc igitur si in animum
 inducat Princeps, efficiatque vt omnes ipsius ditio-
 nis partes diuitiis abundant, sintque quamplurimæ
 locupletes & opulentæ domus: nullos certiores ha-
 bebunt quæstores ærarios quàm subditos, nec qui pe-
 cunias ei liberalius, quoties necesse erit, suppeditent.

Nobilitas egregiè equis armisque instructa, suam etiam sumtu, si res ita feret, vltro ad bellum ibit. Mercatores & plebei homines pecuniam & milites conferent. Ecclesiasticus ordo decimas ad militiæ impensam volens dabit. Denique omnes pro suis quisque facultatibus Principem adiuuabunt: eosque habebit locupletissimos & certissimos thesauros quos in loculis subditorum condiderit. Quam enim ceteris quæstoribus & præfectis ærarij regij stipendia de publico assignari solent (præterquam quod callidè interuersis sæpe pecuniis, necopinante Principe, publico peculatu se pascunt) quæstores isti de quibus agimus nullam operæ mercedem à Principe flagitant: ex ætatio non furantur: in eorum manibus tutius seruantur pecuniæ publicæ quàm in fisco Principis. Itaque veræ ac certæ Principis opes, & propè extra omnem periculi & iacturæ aleam positæ, in subditorum diuitiis sitæ sunt. Nam quæ ex publicis vectigalibus & tributis quærentur pecuniæ, possunt vel quæstorum negligentia dilabi, vel eorundem fuga aut perfidia auerti, vel bello aut naufragio, aut quocumque alio casu, perire: thesaurus verò quem populus penes se habet his tot casibus obnoxius non est. Quamobrem nulla ratione opes suas augere Princeps melius potest, quàm si populum sibi commissum elementer habeat, cumque temperata & salubri cura ac leuamenti onerum distescere per otium sinat. Ad hunc modum Veneti, rei politicæ peritissimi, Rempubl. suam administrant. quippe apud eos capitale est de publico ærario seu thesauro instituendo verba facere: ceterum ciues copiis familiaribus a deo amplius sunt, vt Respublica
inopia

inopia laborare nequeat.

Paupertas ad res novas molientes impellit.
 SUPERIORIBVS argumentis Machiavelli dogma satis mihi confutasse videor, ac docuisse Principi vtilius esse ad firmandas sui status opes subditos diuites quàm inopes habere. Nam inopia obedientiores & mansuetiores redditum iri, ac quantumlibet graua onera æquius faciliusq. laturos, sperandū non est. Hoc sentiebat Galba, quum relatum esset Vitellium moliri res novas, diceretque nullos minus metuendos quàm qui de solo victu cogitarent. Itaq. Vitellium gulæ & ventri deditum in summa rei familiaris egestate, nulli quidquam in se metuendum relinquere. Sed falsum id esse periculo suo tandem expertus est, & docuit, hominem in rerum angustias redactum nullum non lapidem mouere vt animo & accensis longa egestate cupiditatib. satisficiat. Hæc caussa, Inopia videl. Othonem ad Imperium rapiendum instigauit. Neq. enim dissimulabat (inquit Suetonius) nisi Principem, se stare non posse, nihilque referre ab hoste in acie, an in foro sub creatoribus caderet. Itaq. Cæsar dictator, prodigis, obærat, & ceteris quos grauior criminum vel inopiæ luxuriæ ve vis vrgeret quàm vt subueniri à se posset, palàm bello ciuili opus esse dicebat. id est, eos non alia ratione ex inopia & magnitudine æris alieni emergere posse, quàm si liceret publicè ac priuatum rapere (vt bellis ciuilibus fieri consuevit) & magnas opes paruo labore quærere. Nam (vt præclare Sallustius scripsit) semper in ciuitate, quibus opes nullæ sunt, bonis inuident, malos extollunt, vetera odere, noua exoptant: odio rerum suarum mutari omnia student; turba atque seditionibus sine cura

Suet. in Vit.
 cap. 7. in
 Oth. c. 5.

Suet. in Cæs.
 dict. cap. 27.

Sallust. in
 Cæsil.

ra alútur: quoniã egestas facilè habetur sine damno,

Dion Ha-
lyc. lib. 5. 6. 7

Eius rei multa documenta exemplaq. habeo, si res postularet, quæ inopiam multarum dissensionû bellorûmque ciuiliû causam & originem extitisse demonstrant. Romæ crebras seditiones plebis accidisse legimus ob sæuitiam feneratorum, & caritatem annonæ. Eiusmodi in Gallia motus sepe coorti sunt.

Annal. in eo-
rum Regum
vitis.

Nam regnantibus Philippo Augusto, Ludouico, cui Diuo cognomen fuit, Ioanne, & sæpe aliâs, quibus Iudæi & Itali mensis publicè positæ fenus in Gallia exercerent, & plebem vsuris obruerent, ideo regno pulsi sunt. Factiones Malleariorum (Mailloinos vulgò vocabant) eorûmque qui versicolores cucullos gestabant, & similia vulgi irritamenta & seditionum faces, non alio fundamento nitentur.

Tac. lib. 3.

Homines enim egestes ac viles, autores semper & concitatores eiusmodi turbarum erant. Immo quum Gallia Romano imperio subiecta erat, iam tum Gal-

Dion in
Augusto.

li ob continuationem tributorum, sæuitiam feneratoris & superbiam præsentium, rebellionem sæpe faciebat. Imperante Augusto Licinius quidam Iulij Cæsaris libertus, Galliæ procurator ab Augusto impositus fuerat. Is miro astu quum Galli menstrua tributa penderent, septimanas ad sex dies, menses ad vigintiquatuor, contraxit, ita annum in quatuordecim menses descripsit, quorû duos integros in quantum suum converteret. Cæsar, quum audiuisset, molestè tulit, neq. tamen in Licinium animaduertit. Aliquanto post Augustus Quintilium Varum Gallis præfecit, quum antè Syriæ præfuisset, quam pauper diuitem ingressus, diues pauperem reliquit. Galliam ergo sortitus, eadem quæ in Syria moliri & Gal-

lis

lis perinde vt Syris, id est gentibus ad seruiendum natis, imperare cœpit, & vectigalia acerbè exigere. Id Galli diu quum ferre non possent, apertè tamen & palàm non defecerunt, sed simulata beniuolètia frequentes ad eum bellum in Germanos parantem venerunt, velut eum in expeditionem sequuturi. Sed mox vbi in saltum quemdam impeditum peruenissent, atq. id quod petierant, clausum siluis & montibus circumfusumq. suis & Germanorum copiis hostem habuerunt, Romanos inuadunt & trucidat: Varus & qui cū eo erant clarissimi viri infelici dextra & suo ictu mortem inuenere. Eandem ob causam sapius ex eo Galli aduersus Romanos rebellauerunt: sicut accidit Nerone primùm, deinde Galieno imperante, & aliis: donec prorsus ab Imperio Rom. deficerent. Quamobrem ex his exemplis statuo ab isto consilio Machiaueli, nimirum vt populus inopia in fide contineatur, nihil nisi seditiones, motus, & bella ciuilia, in Rempubl. nasci posse.

I AM verò vt Princeps ita felicitati atq. opulètia subditorum consulat vt suæ potentia nihil detrahat virium, eam tutissimam viam rationemque sequetur. In primis abusus, licentia, auaritia & superbia, exempla semel tollet, quæ in exigendis à populo ordinariis tributis edi solent. Princeps enim pro suo iure recepta & inueterata tributa indicare populo potest, vt publicis oneribus sustinendis sufficiat. aliter enim ipse status dissolueretur. Neque in eo Neronem imitari debet, qui aliquando dubitauit an cuncta vectigalia omitti iuberet: mox, quum eius impetum attinuisset senatus, dissolutionem Imperij docendo, si fructus quib. Resp. sustinetur deminuerentur, super

Quibusnam
rationibus
Princeps tu
cō subditos
ditare pos-
sit.

Tac. Ann.
lib. 15.

vetera & assueta, noua etiam indixit. Nam sapient
 Princeps neque hoc neque illud faciet, sed ita vete-
 ra tributa exigere perget, idq. quammodestissime
 fieri potest & absq. iniuria querelæ uel populi, ut no-
 uis illicitisq. exactiõibus nihil opus habeat. Id
 commodè fieri poterit, si tributi indictio æquabili-
 ter, absque gratia & personarum respectu, distri-
 buatur. Quod olim à Seruio Tullo rege Rom. pri-
 mum usurpatum est. Is enim Romæ censum insti-
 tuit, ex quo belli pacisq. munia non uirum, ut an-
 tiquè, sed pro habitu pecuniarum fierent. Itaque non
 tantum æquatis Reip. inter ordines oneribus, sed
 multis quoque à pauperibus in diuites inclinatis,
 plebs ex eo ingens leuamentum, ipse decus & gloriã,
 tulit. Imitandi quoq. erunt veteres Romani, qui in o-
 neribus patrimonialibus (id est tributis quæ ex cen-
 su pro ratione fundorum pendebantur) neminem exci-
 piebant. Nam senatores ipsi, quum res postularet,
 augures & pontifices tributum in militare stipendium
 non minus quam plebs conferebant. Danda etiam
 opera ne quaestores, publicani, uentilium redem-
 tores, & tribuni ærarij (qui acerbissime omnium in
 populum sæuiunt) plebem lacerare atque expilare
 possint. Præterea fenestre malum (seditionum di-
 scordiarumq. creberrima olim apud Romanos
 causa) cohibendum: prohibendumque ne specie
 pensionis, aut uersuræ & similibus honestorum no-
 minum, pecuniæ immodico fenore augeatur: fene-
 ribus legibus & pœnis constringenda auaritia: ne uel
 ex libidine locupletum æris alieni solutio agitur,
 certus aliquis statuendus modus uersuræ est, extra quæ
 nemini fenus exercere liceat. Nã præcisè feneratio
 uetita uias & artes nouas fraudis inire subigit, nem-
 pe

Liu. lib. 26.
 & lib. 33.

pe vt contractibus, venditiones reddituum, locationes fructuum, v̄ditiones de pacto retrouendendo, fictæ numerationes, & similes colores, prætendantur. Proridendum quoq. ne feneratorib. & mensariis peregrinis mensas vertere & bonis cedere impunè liceat: reuocanda in vsum vetus lex, qua imperante Suet. in Tib. cap. 48. Tiberio sanctum est vt feneratoribus duas fenoris & patrimonij partes in agris per Italiam collocarent. Præterea coercenda luxuria in cultu, victu, conuiujs, & ceteris rebus: cupiditatib. & sumtib. faciendus modus, quib. homines semetipsos ad inopiã redigunt. Ea parcimonia paupertatem & rei familiaris angustias tolerabiles reddet. Nam (vt Cato Censorius pro lege Oppia aduersus luxuriã feminarum differens inquit) pessimus quidem pudor est vel parcimoniæ vel paupertatis: sed vtrumque lex demit, quum id quod habere non licet non habetur. Nam equidem simul pudere quod nõ oportet cœperit: quod oportet, non pudebit. Postremò curandum est Principi summos cum infimis vt iuris & iudiciorum æquitate contineat, ne inopes à potentibus, imbecilles à validioribus, boni ab improbis, opprimantur. Neque adhæc instituenda & tuenda magno labore aut sumtu Principi est opus: subditos verò ita diuitiis explebit vt ex priuatis copijs nihil Principi, præsertim flagitanti, v̄quam negent. Comitatus Fuxiani incolæ, quamquam ingenio essent duro & contumaci, Gastoni tamen Principi suo (qui regnante Carolo VI. in Gallijs viuebat) tantum vectigal pendebât, vt regio victu, cultu & statu ætatem ageret, etsi tantum Comes esset. Immo ita volentes & libentes pendebant, vt

eum quoq. summa beniuolentia complecterentur. Vnde tanta erga eum caritas? Nempe subditis ita tutam pacem & æquabilem iudiciorum æquitatem, quo tempore assiduis bellis finitimi vrerentur, præstabat, vt nemo præter ipsum eos expilaret & vexaret. Præstat autem, si id pati necesse fit, spoliari ab vno quàm à pluribus: & subditi iniuriam sibi à Principe fieri quàm à priuatis multò æquius ferre solent: præsertim si id persuasum sit, grauiores tributorum erogationes in Reip. vsus conuerti, & onerum acerbitas fidæ pacis & iustitiæ dulcedine quodãmodo leniatur. Quare scitè Cominæus simul laudat & reprehendit Ludouicum XI. Galliæ regem, quòd ipse quidem subditos iniquis tributis & oneribus grauaret, eos tamen ab alio quoquam spoliari vexariq. non pateretur.

PORRO sicui videatur superior omnis oratio ad Paupertatem spernendam obterendamq. spectare, quæ tamen Christ. religioni magnopere probari videatur: huic ego ita respondeo. Paupertatē ex sese nec laude nec vituperio esse dignam: sed ex circumstantiis æstimandam esse. Eam enim si Christianus homo patienter tolerat: si eam non tantum æquofert animo, sed etiam grato amplectitur, contentq. ea sortē quam Deus attribuerit, ea functione ad quam vocauerit: si eam integritas, modestia, & sinceritas animi, comitentur & subleuent, eam Paupertatem summis virtutibus æquari posse iudico. Inopiam enim constāter ferre posse à recto & honesto non declinantem, haud vulgaris & exiguæ virtutis, sed vel maximi & difficillimi operis est. Itaque Ethnici quoq. ipsi Aristidem, Phocionem, Lyfandrum,

Vale.

Valerium Poplicolam, Fabricium, Curium, Q. Cincinnatum, Menenium Agrippam, Paulum A Emiliam, & similes viros mirati sunt: quos in censu per exiguo magno & cōstanti animo tolerata paupertas numquam à recto virtutis cursu detorsit. Ceterum tantùm abest vt Christ. doctrina Mendicitatem approbet, vt mendicos tolerari vetet. Immò scriptura testatur viros iustos eorūmq. liberos eò ferè non redigi vt mendicando panem cogantur quærere: à Deo enim illis facultates & vitæ instrumenta supeditari. Quare monachi (quos vulgò Mendicantes appellant) in laudanda & extollenda Paupertate modum egressi sunt: quum à recta eius interpretatione, quæ ex Dei verbo petenda erat, longius aberrassent. Itaque iam inde ab ipsis initiis tam altè in huius paupertatis vsu possessionemq. sese immerisise breui eos pænituit: & in eam sæpius reluctando & calcitrando conflictati, nulla tamen ratione efficere potuerunt vt eam excuterent. Sed ad eam obtinendam ac seruandam à Pontificib. & Parliamentis coacti sunt: quum in eius vsu summa eorum Ordinum perfectio constituta esset. Verùm quia lepida historia est, hîc paulo altius exponere libet quàm graue Mendicantes fratres peræ & egestati bellum indixerint, & vt semper causa & iure inferiores victiq. discesserint. Ea narratio obuia rerum similitudine & satietate fatigatos legentium animos exhilarabit & redintegrabit.

MENDICANTES monachi vbi primùm orti sunt, vt celebre nomen suum facerent, statuerunt perfectionis statum amplecti, vnde & ipsi meritis suis æternam vitam assequi, & eò aliòs quoque

Psal. 37.

Historia Mé
dicantiū cō-
trouersie
aduersus
Paupertatē.

qua inferior
res discesse-
runt.

C. Quia quo-
rundam. s.
nec obstat.
de Ver. sign.
In Extrau.
Io. XXI.

introducere sua gratia & autoritate possent. Perfe-
ctum autem illum statum tribus potissimum in ca-
pitibus seu votis collocarunt: Nimirum ut in Obe-
dientia, in Castitate, & sine proprio, id est in Pau-
pertate, viuerent. Duo priora attingere hic nihil
attinet: de postremo tantum agam hoc loco. Pau-
pertatem igitur triplicem fecerunt: Altissimam, Me-
diam & Infimam. Altissima paupertas (quam sibi
Franciscani vendicarunt) ea est quæ nihil habet in
hoc mundo, nec in proprio nec in communi: id est,
nec agros, nec domum, nec fundum, nec redditum,
nec pensionem, nec pecora, nec supellectilem, nec
vestimenta, nec libros, nec fructus, nec rei familia-
ris quidquam. Hæc profectò summa vel extrema
& purissima paupertas est, in qua nihil desiderari
aut redargui potest, quando nihil prorsus habet. Al-
tera species (quam Dominicani sibi sumserunt) Me-
dia est, quæ nihil quidem proprium, sed quædam ca-
men in communi, possidet, ut libros, vestimenta, &
quotidianum victum. Tertia & vltima species
(quæ Carmelitæ & Augustiniani occuparunt) ea est
quam Infimam vocant, cui aliqua & communia &
propria, sed ea tantum quæ ad victum & cultum
naturalis necessitas exigit, habere licitum est: ut ve-
stimenta, libros, stipendia, fundos & agros aliquot,
& cetera quæ ad vitam tuendam necessaria sunt.
Quæ in re boni illi fratres Carmelitæ & Augustinia-
ni singularè modestiam præstiterunt, quum infima
egestate contenti ad altissimam eniti non conati sunt,
indignos scilicet se rati qui in tam eminentem &
supremum gradum ascenderent.

ITA Q. postquam semel Mendicantes sollenni vo-
to (quod

to (quod Ordinem ingressuri concipiunt) sese Paupertati obstrinxerunt, tam arto vinculo ei se conso-
 ciarunt & agglutinarunt, vt ab ea nulla ratione se-
 iungere aut auellere se vniquam deinde potuerint,
 quacumque diligentia aut labore id assequi conten-
 derint. Quod non mediocri dolore illos affecit. et si
 enim theorica Paupertatis speculatio pulchra sit, v-
 sum tamen & praxin illius duriolem & difficiliorē
 esse experti sunt. Theorices quidem illius (altissimæ
 præsertim & summæ Paupertatis) præstantiam si
 introspexeris, nescio an quidquam excellentius aut
 mirabilius in vita reperiri possit. Qui enim eam pro-
 fitentur, ad naturam Angelicam quodammodo vi-
 dentur accedere: quæ terrenarum & caducarum
 huius mundi rerum vsu non egens, nulli curæ, præ-
 terquam in diuinis & spiritualibus rebus, affixa est.
 Præterea isti vel in eo diuitibus & locupletibus supe-
 riores sunt, quod tot malis, ærumnis & curis, quæ
 bona & fortunas istas caducas comitantur, vacui &
 liberi sunt: nulla arandi, colendi, stercorandi, seren-
 di, messis, vindemiæ, putandi, cruncandi, secandi,
 plantandi, ædificandi, vendendi, emendi, contra-
 hendi, & similibus quæ ad huius vitæ vsus & negotia
 pertinent, cura & labore fatigantur. Nulla eiusce-
 modi miseria, nullo opere rustico vel urbano, quies-
 eorum sollicitatur: nullo impedimento à rerum di-
 uinarum meditatione abstrahuntur, quominus sum-
 mam sapientiam & mox Cherubicam & Seraphi-
 cam naturam perfectionemque assequantur: similes
 angelis, qui nihil aliud agendo occupantur quàm
 contemplanda & extollenda Diuinitate. Verùm si
 altera parte consideres quàm difficilis sit istius tam

artæ Paupertatis vsus, rem penitus tristem & iniucundam esse comperies. Quippe non magis apud Mendicantes quàm apud ceteros monachos, immò omnes etiam homines, pro indubitato receptum est Axioma: Vnicuique, vt viuat vitam tuendam esse. Cōtemplationibus autem & meditationibus vita haud satis commodè retineri potest: neque tali cibo venter acquiescit: sed panem ceterumque victum flagitat, quem agri terræque suppeditant. Itaque fundos ad vitam sustinendam necessarios esse apparet: aut certè emendum & sumendum esse victum ab iis qui agros & prædia possident.

PAUPER TATIS professio (præsertim altissimæ) his omnibus repugnat. nam eius lex aut regula nec possessiones habere, nec fruges emere, nec vinum aliãve annonam parare, permittit, earum enim rerum acquisitio (quocumque titulo, venditionis, donationis, permutationis, aut similis commercij, nomine fiat) acquirentem, proprietarium & dominum rei acquisitæ constituit. Quod altissimam Paupertatem profitentibus non licet, quibus propriè aliquid possidere, seu mobilium sit seu immobilium bonorum, vestimenta, victum, & similia, cōcessum non est. Quare egestatis istius praxis molestissima & grauissima est. Nam Theorica ipsa (vt vocant) nihil facilius, nihil iucundius, est: nihil quod minus hominem terrenis negotiis & curarum spinis inuoluat: nihil quod dignius & magis æquis auribus pronisve audientium animis laudari possit, præsertim inter epulas & lauta conuiuia: iuxta vulgare prouerbium:

Qui satur est, pleno laudat Ieiunia ventre.

PORRO

PORRO vt istius Paupertatis praxeos difficultatib. sese liberarent Mendicantes, crebris quæstionum & conscientiæ ambagibus diu se & alios fatigauere: quas quum Pontifices quam expeditissimè fieri posset euoluere nisi essent, numquam tamen istis Fratribus satisfecerunt. Inter ceteros, plurimum laborarunt Fratres minores in explicanda sententia cuiusdam articuli eius Regulæ quæ ipsis à B. Francisco tradita est, vbi disertè edicitur, Ne fratres quidquam proprium habeant, sed ad eleemosynas quærendas vadant confidenter. Hoc enim nonnulli existimabant posse intelligi de nuda & simplici proprietate, non de vsufructu, vel simplici vsu facti, vt vocant. Itaque si rerum sibi concessarum & possessionum necessarium vsufructum sibi retinerēt, abdicata proprietate, non existimabant se vllam Regulæ partem violare. Sed qui Regulæ hanc interpretationem affingebant, eam edere in lucem non audebant, ne aduersus vltimum B. Francisci sui fundatoris mandatum seu testamentum, peccarent: quo disertè vetuerat ne verba ipsius Regulæ glossarentur, & (vt verbis eiusdem vtamur) quòd sic vel sic intelligi debeat non diceretur: neque Fratres vllò modo literas aliquas ab apostolica sede peterent illius amplificandæ aut declarandæ gratia. Quare quum vno capite prohiberentur nouas interpretationes & glossas Regulæ assuere: ceteris tam arte constringerentur, vt nihil habere aut acquirere auderent, animum ancipiti cura distractum huc & illuc versabant. Adhæc ipsis nonnulli ex aduersariis eorum furti & latrocinij crimen obiectabant: & hoc argumento certabant. Quisquis possidet aut consu-

mit alienum, ad quod nullum ius habet, nec habere potest, fur est. Mendicantes (& potissimum Fratres minores) vestimēta, libros, supellectilem, cubicula, stipes, asinos, & cetera mobilia bona, possident, pane & obsoniis vescuntur, ad quæ bona ius proprietatis, aut ius vtendi nullum habere possunt. Ergo, &c. Huic equidem argumento quid responderent non habebant. Nam si dixissent se ius vtendi iis bonis habere, absque proprietate, præterquam quàm huic Canoni glossam addidissent, contra quàm à suo conditore disertè testamento interdictum erat: poterat illis rursus obiici, si ius vtendi iis bonis sibi vendicarent, sequi, ipsos ius hoc sibi in proprietate habere. Ergo, quum iuris illius proprietatem haberent, violare vtique Regulam, quæ prohiberet nequid proprium haberent, seu possessiones, seu quælibet iura vel bona. Hinc dicere omitto quàm hæc argumenta Franciscanorum animis molesta acciderint, quibus tâquam fures ex alieno raptòq. viuentes, ceu vulturij & carniuoræ aues, euidentius quàm vt negare possent, arguebantur. Sed omnium grauissimè vulnerabat eorū animos, quòd summa illa Paupertas (per quam ad perfectionis euangelicæ fastigium ascēsuos se sperarant) iis probris ac contumeliis causam materiãq. præbebat. Queri tamē apertè atq. hiscere non audebant, & nō sine molesto cōscientiæ scrupulo (quū pleriq. ipsorū cogitarent, neq. cibos quibus vescerētur, nec vestes quas gererent, suas esse: neq. sibi in ea, vel proprietatis, vel vsusfructus, vel vsus simplicis, ius vllum esse) patientes ac demissi, secum ipsi in sinu iram & dolorem coquebant. A Egritudinem tamē animi ita
pre-

premere non poterant, quin multis indiciis erumpere: tac sepe numero cibos quoq. ipsos, quos mæsto scilicet animo ac reluctante cōscientia in ventrē infererant, eructare atq. euomere cogeret. Tandem aliquando, postquam diu tot animi & cōscientiæ difficultatibus cōsistati essent, aliqua spes affulsit, & fortè accidit vt Pontifex diceretur Nicolaus III. cui prima ætas in Francisci familia acta erat. Ergo Fratres cordigeri talem Papā (qui & Franciscanus fuisset, & expertus esset quàm difficilis sit vsus altissimæ Paupertatis) ab se alienū non fore rati, Capitulum generale conuocant: & cōmuni consilio statuunt mittendos ad Papam legatos, oratum vt Franciscanis quondam suis benignè opē ferre, & tot difficultates tollere, vellet. Legati illi anno MCC. LXXIX. Papæ sanctitatem adeunt: ei exponūt, mandatu Capituli generalis, magnas & insolubiles difficultates quæstionésq. inter ipsos ortas de interpretatione Regulæ beati Francisci, & obseruatione eorum quæ testamento instituisset, & in vniuersum de vsu & praxi extremæ Paupertatis: postremò suppliciter orāt eius Paternitatē vt se ex tot salebris pro sua sapientia atq. autoritate expediat. Interea tamen, vt preces suas consilio adiuuarent, reuerenter exponunt, sibi videri, B. Francisci eam nō fuisse mentē, vt se omnib. prorsus bonis eorumq. vsu abstinere iuberet. Sanxisse enim eo Canone vt Euangelij doctrinā obseruarent & Christi vestigia sequerentur. Atqui Christū (aiebant) pecuniā & loculos habuisse legimus in Euangelio. Itaq. & idem nobis licere fas est. Præterea dicebant se, si ea bona repudiarent quæ à piis & Christianis hominibus

c. Exit. De
Verb. signif.
in vj. Platina
in Nicol. 3.

testamento sibi legarentur, fore sui homicidas & Dei tentatores: quando rebus ad vitam tuendam necessariis semetipfos vltro priuarent. Adhæc ar- tam istam bonorum omnium abdicationem, viam esse quæ ad beluinum & ferinum statum deducat. neminem enim scientiam assequi posse sine possessione aut vsu librorum. Præter hæc, vt illis non liceat quidquam in speciali possidere, minimè tamen inde esse colligendum nefas esse ipsis aliquid habere in communi. Itaque id sibi à Sanctissimo patre posse concedi, vt bona aliqua nomine Conuentus possideant. Ceterum beatum Franciscum, quum in Regula sui ordinis præcipit vt confidenter & absque pudore emendicando victum quærât, simul præcipere vt quidquid ipsis propter Deum offertur, conceditur, vel donatur, id accipiant, siue mobilium rerum sit siue immobilium, argentum, pannum, seu quiduis aliud, vt eo tamquam suo vtantur. Insuper, ingruentibus morbis & aliis necessitatibus Fratrum pro tempore occurrentibus, & cessantibus elemosynis, necesse esse vt pecunias mutuas aliunde sumant: neque eas ab se reponi posse, nisi habeant aliquid rei, vnde eam pecuniam cogant. Quare aliquid sibi acquirere & habere ipsis necessariò concedi debere, quo mutuum persolvere possint & fidem suam tueri. Ad hæc postulata, Nicolaus Papa conuocato Cardinalium collegio, & omnibus Regulae articulis & circumstantiis diligenter examinatis, eorum sententia statuit, Fratrib. minoribus non licere, vt quidquam vel sibi in speciali approprient, vel Ordini in cõmuni: proptereaquòd in eiusmodi acta proprietatis omnium rerum abdicatione, nullo

nullo sibi in eas iure seruato, propter Deum, meritosa & sancta, Ordinis perfectio consisteret. Reliquit tamen illis simplicem facti, non iuris, vsum (id est qui vtētibus nihil iuris in res vtendas præbet) seu vsumfructum rerum quæ sibi vel monasterio legata, aut alio quouis modo liberaliter oblata, essent: proprietatem verò & dominium in se & Romanam Ecclesiam transtulit. Quinetiam ne omnium quidem, sed tantùm necessarium rerum tam ad vitæ sustentationem quàm ad officiorum sui status executionem moderatum & artum vsum ipsis concessit: vt in omnibus apparet in Fratibus quoad dominium omnimoda abdicatio, & in vsum necessitas, semperq. in eis & eorum actibus paupertas sancta eluceret ex Regula præscripto. Ceterum vt eorum obiectiones solueret, respondit, Christum sic in suis actibus viam perfectionis exercuisse, vt interdum infirmorum imperfectionibus condescenderet: ita, vt infirmorum personam susciperet, loculos non numquam habuisse: sed nihilominus loculos & pecuniam habere, infirmitatis humanæ & imperfectionis esse. Et quòd dicerent, omnium rerum proprietatis abdicationem, homicidium sui & Dei tentationem secum trahere: ita respòdit, Veram esse perfectionis viam, vt se totos Dei prouidentia committerent: in quam tamen viuendo ita recumberent, vt viam non contemnerent prouisionis humanæ: quin vel de iis quæ offeruntur liberaliter, vel de iis quæ mendicantur humiliter, vel de iis quæ labore quærentur, sustentarentur, qui triplex viuendi modus in Regula expres-

sè prouideretur. Adhoc non multo victu illis opus esse, vt ad Canonem illum suum obseruandū sint expeditiores, & eum præsertim articulum, quo ieiunare à Festo omnium sanctorum vsque ad Natale domini, in vigiliis & in sextis feriis, teneantur. quod tempus dimidij propè anni spatium æquat. Et quemadmodum artificissima fit illorum paupertas, ita artificissimum debere esse victum & maximè sobriam mensam. summæ enim egestati summum ieiunium conuenire. Quòd postularent vt sibi liceret aliqua bona habere in communi: respondit, Id concedi non posse: quippe Regula ipsos obstringi ad expropriationem omnium temporalium bonorum. itaque ab omni eo quod dictæ expropriationi esset vel posset videri contrarium, ipsis abstinentum esse. Habere autem aliquid in communi, repugnare ipsorum voto & regulæ: quum quod commune est multis, iure proprio omnibus in genere, & singulis in specie, dici possit. Postremò quod Fratres dicerent se in casu necessitatis, elemosynis cessantibus, mutuas pecunias cogi sumere. itaque sibi licere peterent aliquid acquirere vnde creditoribus satisfacerent: Hic Nicolaus disertè iubet vt Fratres à mutuis contrahendis abstineant, quum eis (ipsorum statu considerato) mutuum contrahere non liceat. quia in ea specie contractus transfertur rei proprietatis ab eo qui mutuum dat ad eum qui accipit: & quemadmodum Iurisconsulti loquuntur, Mutuum est quum de meo fit tuum. quod pronomen Fratri minori non conuenit. Itaque ad hunc scopulum euitandum dat eis consilium acutum & inge-

& ingeniosè excogitatum. Eo casu (inquit) pro-
 curetur à Fratibus vt ille qui dabit eleemosy-
 nam, per se vel per alium non nominandum ipsis
 si fieri poterit, sed ab eo potius iuxta suum bene-
 placitum assumendum, huiusmodi satisfactio-
 nem faciat in totum vel in partem, prout ei Do-
 minus inspirabit. Si tamen ipse hoc nollet face-
 re vel non posset, in nullo Regulæ puritas infrin-
 gitur si Fratres ipsi alicuius vel aliquorum sibi cu-
 rent dari notitiam, vel aliquos seu aliquem nomi-
 nare, aut etiam præsentare: cui vel quibus, si elee-
 mosynam facienti placuit, committi possit exe-
 cutio prædictorum. Ita tamen vt (penes ipsum
 dantem, dominio, proprietate, ac possessione ip-
 sius pecuniæ, cum libera potestate reuocandi si-
 bi pecuniam ipsam semper vsque ad conuersio-
 nem ipsius in rem deputatam, plenè, liberè ac in-
 tegrè remanentibus) in ipsa pecunia nihil omni-
 no Fratres iuris habeant: & ab eiusdem admini-
 stratione seu dispensatione abstineant, &c. Hæc
 in summa ratio est qua Nicolaus Papa Mendi-
 cantium quæstiones soluit de Vsu extremæ pau-
 pertatis. Nam rerum omnium concessarum, o-
 blatarum & donatarum Fratibus, usum Ordini
 & ipsis permisit: proprietatem verò & domi-
 nium in se & Romanam Ecclesiam recepit, di-
 missis ipsis fratribus in eis tantummodo vsu facti
 simplicis. Concessit præterea vt legata testamen-
 tis relicta per interpositas personas acciperent.
 Qua in re se amicum Ordinis & memorem loci
 in quo iuuentutem egisset, esse ostendit. Verum
 tamen in bulla & sanctione illa scrupulum reli-

quit, de quo non minores quàm antè lites & con-
 trouersia mota sunt. Permissionem enim suam
 vel indulgentiam conditione circumscriptis,
 quum addidit: Ista tamen sic faciant vt semper in
 eis & in eorum actibus paupertas sancta relu-
 cest. Quæ conditio illos artis vinculis constrin-
 xit, sicuti post videbimus.

MENDICANTES tamen, quum bullæ Apo-
 stolice Nicolai Papæ autoritate tantum permit-
 tus obtinendos: omni ope ad ea quærenda niti &
 contendere instituunt. Ac quum ad pietatem po-
 puli inflammandam & studium eius in se conci-
 liandum nihil aptius concionibus esse existima-
 rent, id vnum agere aggrediuntur. Igitur labor il-
 lis & res simul procedere. nam ea tempestate E-
 piscopi, Curati & parochiarum rectores (sicuti
 etiam hodie ferè omnes) adeo indocti erant vt
 nec benè nec malè concionari possent: nec eo-
 rum doctissimi ferè quidquam, nisi Missam le-
 gere, scirent. Itaque quum Mendicantium con-
 ciones celebres & gratiosæ ad populum essent,
 breui legata, stipendia, redditus annui, vndique ad
 eos affluunt: quippe in exordiis vel perorationi-
 bus concionum numquam sui obliuiscabantur:
 sed copiosè & summa eloquentia, expositis suis
 necessitatibus, opera charitatis in Conuentum
 commendabant, & simplicium hominum animis
 facilè persuadebant, si monasteria sua opibus au-
 gerent, fore vt eos cum suis in cælum rectè duce-
 rent. Eadem opera confessionum & sepultura-
 rum ius & quæstum in se trahunt. Quum enim o-
 mnes

omnes certatim ad Mendicantes confessum irent, penitentiam ferè eam confitentibus imponebant, vt aliquid Conuentibus suis erogarent. In extremo vitæ articulo agros moribundos hortabantur vt in suis Monasteriis sepultura locum eligerent, & sibi legata opima & eleemosynas testamentò relinquerent. Denique ita sedulo eam incudem diu noctuque versabant, vt legatis & emolumentis aliis super aliâ affluentibus, breuè mirum in modum crescerent: magno Curatorum damno, qui rem suam frigescere, & questus suos, suffragia, veteresq. & assiduas oblationes, dilabi ante oculos non sine ingenti animi dolore cernebant.

QUA M OBREM circiter annum MDCCCII c. 2. de Sepult. in Extratrag. Curati (Episcoporum gratia & præsidio fulti) de ea iniuria apud Bonifacium VIII. grauitè conquesti sunt: quum diceret se antiqua & certarum concionum habendarum, confessionum audiendarum & sepeliendorum corporum possessione à Mendicantibus depelli. Equum esse eos qui curam animarum gererent, defunctorum quoque corpora tumulo inferendi, & quibus sacramenta ministrarent, eorum confessiones audiendi, ius ac potestatem habere. Præterea docebant, à Mendicantibus multa noua & inusitata excogitari & inueniri quum in Conuentibus eadem hora prædicarent qua Curati Missas parochiales & conciones haberent: & extra Conuentus quoque, non petita à Prælati aut Curatis ecclesiarum licentia, concionantes, Curatis & sacerdotibus parochialium ecclesiarum suos redditus & emolumenta eriperent.

rent. Itaque se orare Sanctissimum patrem ut hos abusus tollere vellet, & se restituere in veterem suam possessionem unde pulsi essent. Bonifacius, audita querela Curatorum (pro quibus intercedebant Episcopi & Prælati) hortatus est eos ne se difficiles & asperos sed potius propitios ac benignos exhiberent dictis Fratribus prædicatoribus: & eos, tamquam cooperatores suos in prædicationis & confessionum officio, prompto affectu admitterent. quippe liberum esse debere omnibus concionem audire, confiteri & sepulturam eligere, ubicumque libuerit. Verum ne Parochiales ecclesiæ & ipsarum Curati siue rectores, quibus iure competit prædicare seu proponere verbum Dei & confessiones audire, debitæ ac necessariis beneficiis defraudarentur, autoritate apostolica constituit, ut dictorum ordinum Fratres de obventionibus omnibus tam funeralibus quam quibuscumque & quomocumque relictis, quartam partem Parochialibus sacerdotibus & ecclesiarum curatis largiri integrè tenerentur. In monasteriis autem suis ea hora qua Missæ parochiales peragerentur, aut qua hora episcopi vel eorum vicarij prædicarent, ne Fratres concionarentur, neve extra suos cõventus auderent prædicare, nisi à Parochialibus sacerdotibus inuitati vel vocati: vel nisi petita & obtenta ab episcopo vel loci Curato licentia. Ceterum inter se, tum ecclesiarum rectores, tum Fratres prædicatores, in posterum ita vnanimes & concordés viuerent, ut pacis æmulum zizaniam satorem Satanam tam familiaris consuetudine versari secum nõ sinerent.

HAC constitutione & ordinatione facta à Bonifacio ad reconciliandam inter Curatos & Mendicantes concordiam, paulo post acriores rixæ inter ipsos de integro coortæ sunt. Quum enim Curati cœnobîa Mendicantium ingressi, quartam suam Trebellianicam de obventionibus & lucellis Mendicantium peterent: Monachos ex omnibus claustrî partibus aggregari cerneres, & vno agmine Curatos exhibilare, asinos & indoctos vocare, exprobrare quòd nec missam legere neque nomen declinare possent. Insuper vt verecundiam iniicerent, minuta & Grammatica interrogata Latinè facere. Quid? belua (aiebant) an putas nos cibum parasse, vt tibi mansum in os ingeramus? Tuùmne est, asine, metere quod non seuisisti? Abi, abi, & lege breuiarium tuum, si legere potes, nec in cœnobium nostrum quidquam emendicatum venias, nisi vapulare vis. Apage, & disce Despauterium, & Amo quæ pars, nève huc inquinatum accedas sacræ Theologiæ fontes, in qua tu nihil intelligis. Ferociores alij etiam clamabant, Adesdum adesdum, ingredi nostrum Refectorium, & nos ibi tuam Trebellianicam imponemus humeris tuis. Curati (quum viderent Mendicantes pugnos suos ponderantes & demissis retrorsum cucullis, pleno gradu ad se venientes) natura abhorrentes ab ictibus, & humeris malè metuentes, sensim extra Cœnobîa se eripere & pedem efferre cœperunt. Sed quum sua Trebellianica potiri alia ratione non sperarent, à Bonifacio sibi attributa, Benedictum

c. i. de Priuil.
in Extrauag.

runtur, circiter annum CIO. CCC. IIII. Mendicantes altera parte pro suo iure obtinendo nauiter tendunt, & docent quemadmodum ex legatis pijs non detraheretur Falcidia, ita ex suis laboribus & obuentionibus Canonicam portionem non debere præstari, quum pijs de causis in se collatæ essent. Benedictus x i re diu deliberata & examinata communi Cardinalium & quorundam seniorum Iurisconsultorum consilio intellexit, Mendicantes nullo iure teneri ad quartam illam partem Curatis soluendam. Nam etsi probabilis aliquam speciem haberet quod Curati dicebant Canonicam illam portionem sibi deberi, propterea quod nomen & titulum Curatorum haberent: quemadmodum heres quartam Trebellianicam liberam & integram obtinere debet, quia heredis nomen & titulum gerit: latere tamen fallaciam in ea regula aiebant senes illi Doctores. Legata enim ob causas pijs à quarta præstatione immunia esse: cuiusmodi erant ea quæ Mendicantes à pijs Christianis acciperent. Et confirmandæ suæ opinioni proferebant Godofredum in Summa, Azonem, Hugolinum de Fontana, Guillerimum de Cuneo, Raynerium de foroliuio, Hubertum de bobio, Petrum de bella pertica, Oldradum de ponte, & multas alias autoritates veterum doctorum iuris. Producebant quoque quasdam columnas Bartholi & Baldi, quibus suam sententiam niti dicerent. Quare tot eorum testimoniis & æquitate permotus Benedictus, constitutionem Bonifacij & quartæ solutionem simul abrogauit. Vt tamen aliquid datum Curatis videretur

deretur, constituit ut media pars funeralium eorum qui in Mendicantium templis sepelirentur, Curatis cederet. Funeralia autem hoc casu intelligi volebat quæ cum funere deferuntur, cereos, panum feretro impositum & siquid aliud, quæ parua erant præ legatis, foundationibus missarum & precum pro mortuis, & similibus obventionum. Curatis tamen tum huic sanctioni acquiescere necesse fuit.

VERVM inde multo atrocior lis rixaque inter Mendicantes & Curatos commota est. Nam Curati absque dissimulatione palam ferebant sibi à Benedicto iniuriam esse factam, Canonica portione erepta: novos istos mendicos omnia ad se rapere & ecclesiarum legitimos rectores suis redditibus & bonis spoliare velle: ac verbo Mendicantes & temporalium bonorum contemtores esse: re ipsa hypocritas rapaces, qui vndique per æqua & iniqua opes accumularent. Itaque tantum assiduis clamoribus & querimoniis Curati effecerunt, ut anno Domini 1371. tandem causam obtinerent apud Clemētem v. in Concilio Viennensi, ubi Papa Benedicti xi. constitutionem antiquavit, & approbante Concilio eam quæ à Bonifacio prius edita erat, in usum reuocavit.

Cap. 2. de Sepult. in Clem.

IN eodem præterea Concilio relata sunt & examini subiecta quæ fieri dicebatur in Ordine, & videbantur Mendicantium voto & puritati Ordinis repugnare: ex quibus liqueret quantum abusi essent Nicolai iii. permissione, qui tamen exceperat, ut in eis eorumque actibus sancta & insignis paupertas semper reluceret. Sed Mendi-

Cap. 1. de Verb. sign. in Clem.

cantes eò iam creuisse vt nullam speciem Paupertatis gererent. Eos enim institui se heredes non solum sustinere sed etiam procurare: redditus annuos & legata ingentia accipere: sumtuosissimos hortos & magnas vineas habere: non templa sed palatia exstruere. Equos & arma & cetera in funeralibus oblata indistinctè accipere. Itaq; in eis non insignem & spectabilem illam Paupertatem, quam Regula exigeret, sed magnificas opes splendere. Hæc vbi ad Papam relata essent, ipse ex Concilij sententia, declarando edixit Medicantes (quamquam & ipse eiusdem ordinis fuisset) successione huiuscemodi, considerata voti sui puritate, nullatenus esse capaces. Immo nec possessiones, neque redditus vel eorum vsum recipere vel habere illis licere: neque hortos, neque vineas, nec granaria, nec cellas vinarias (nisi duris admodum temporibus) nec magnifica ædificia, nec paramenta aut vasa ecclesiastica pretiosa & Paupertati promissæ repugnantia. Denique hic Papa eos promissa seruare coegit, & ad pristinum vsum Paupertatis altæ, altioris & altissimæ reuocauit, non mediocriter indignantes: atque tam artis vinculis Paupertati alligauit, vt ab ea in posterum auellere sese nõ possent. Reliquit tamen illis vsum aliquè facti: id est necessariarum rerum, tam ad vitæ sustentationem quàm ad officiorum sui status exsequutionem, moderatum vsum: ita vt nec ieiunia Regula præscripta omitterent, nec à Paupertate vquam discederent: & vsum necessarium rerum tantum haberent.

SED anno 1324. Papa Ioannes xxi. etiam istum

stium Vsum facti illis abstulit & planè ad peram & mendicitatem relegavit. Dicebat enim ille vsum illum facti Mendicantibus concessum, proprietatem in rebus aliquà illis attribuere: quum actus ipse vtendi ad vtentem pertineat. Quare quum ius vtendi separari à proprietate seu dominio in reb. quæ vfu consumuntur nequeat: constitui, cum qui actum seu ius vtēdi habet, habere aliquid sibi proprium. quod repugnat Regulæ ac professioni Paupertatis. Itaq. bulla edita concludit reservationem illam dominij, qua bonorū dicti ordinis proprietas ad Ecclesiam Romanam transferatur, vfu eorum Mendicantibus concesso, à Papa Nicolao subtiliter excogitatam, quantum ad statum Perfectionis nequaquam fratrib. profuisse: immò merà simulationem esse & larvam qua Fratres sese tegere conati sint, vt sensim & pedetentim sanctissimæ illius promissæ Paupertatis votum & professionem desererent, in qua statum Perfectionis Euangelicæ collocassent. Quamobrem illos eò reuocat.

Quum Mendicantes fortunas suas retrorabi & se altius in Paupertatem demersos quàm antè viderunt: quamquam dolori vix pares, consilio tamen à patiētia sumto per multos annos in tam iniquo statu propè perditas res suas vtcumque potuerunt sustētarunt. Septuagintasex circiter annos ab hoc Ioannis xxii. decreto (anno videl. 1490) Papalem dignitatem obtinuit Alexander v. Cretensis, qui in adolescentia Franciscanus fuerat. Adeū certos ex suo numero delectos mittit & docent se veros Curatos & pastores populi es-

se, qui ius & potestatem haberent à sede Apostolica confessionum audiendarum & inhumandorum corporum : & eos quibus auditis beneficium absolutionis impertiuissent, haberi probe confessis : quos sepelissent pro bene & ritè sepultis, vt necesse non esset in eo rursus Curatorum operã adhibere. Insuper se quoque ius concionandi & ad populum Missarum celebrandarum obtinuisse, quas popul^o etiã studiosius & religiosius quàm Curatorum missas, vt sanctiores, frequentaret. Adhæc in suis Monasteriis nulla non hora Missas peragi, magno omnium commodo. Pro ientatoribus & comestatoribus matutinis, aut peregrè ituris, Missam matutinam tertia vel quarta hora præsto esse. Pro pigris & tardis (præsertim pro vetulis piis & deuotis) Missas etiam nona, decima & vndecima hora, vsque ad prandium non deesse. Præterea Sanctissimo Patri affirmant Curatos istos ferè esse asinos togatos & inertia pecora, qui minima totius anni prædicatione defungi non possint, nec in Curis & beneficiis suis resideant: sed eorum functione delegent Vicariis quibusdam non minus indoctis, qui de fructu tantùm ecclesiarum percipiendo & ouibus tondendis solliciti, nec earum officiis deseruiant, nec gregi cibum spiritualem præbeant. Se verò tum Missis celebrandis, tum frequenti prædicatione, epulas illas salutare populo affluenter & copiose apponere. Itaque inde (aiebant) euidenter sequitur nos esse veros & legitimos Curatos & pastores populi, qui re ipsa & actu omnia Curatorum munia exsequimur, quæ
sine

sine nomine & titulo Curatorum obiri nequeunt. Isti verò qui hoc nomen vsurpant, Curatorum tantum & pastorum speciem & ymbra gerunt: indigni hoc titulo, indigni qui fruantur fructibus, decimis, oblationibus, obuentionibus, & ceteris redivis & emolumentis quæ ex ipsis beneficiis pendet. Quamobrem se ipsius Sanctitatem orare, vt se vellet constituere solos & veros Curatos, & in ipsorum beneficiorum realem & certam possessionem collocare: inhibitione facta istis qui se Curatos nominant, ne ipsos turbare, molestia afficere, aut vlllo modo impedire, audeant, nec per se nec per interpositas personas: graui pœna constituta, indignationis beatorum Petri & Pauli & damnationis perpetuæ, sine vlla spe gratiæ & veniæ. Ad hæc postulata rationibus tanti momenti nixa, Papa Alexander rem ad collegium retulit, & ex Cardinaliũ sententia, Mendicantibus fratribus quidquid peterent, amplis ac luculentis bullis scriptis concessit. Mendicantes iis bullis instructi, Roma Parisios rectà contendunt, vt eas in Parlamenti Curia recipiendas & comprobandas curarent. Priusquam tamen eas Curia exhiberent, populum sibi conciliare & fauentem habere, optimum ducunt. Itaque per totum Quadragesimæ tempus Lutetiæ in suis cœnobiis bullæ sententiam promulgare atque exponere: se veros Curatos & animarum pastores publicè testari: id ita decretum esse autoritate Papæ legati Dei in terris. ergo se in posterum pro legitimis ecclesiæ rectoribus agnosceret populus, ni vltro vellet incurrere in pœnas à Papa

aduersus contrà nitentes constitutas, Inter hæc quoque inuehi in ignorantiam & impudentiam Curatorum, qui ministerij sui functione neglecta beneficiorum tantum fructus & redditus colligerent. Sed hinc aliquantum opinionis errore decepti sunt. nam fortè ita incidit vt Lutetiæ multa Curiata sacerdotia à Theologicæ facultatis doctoribus Sorbonicis occuparentur. Ergo bullæ istius vim ac periculum ad se quoque pertinere rati, suggestum conscendunt, bullam & eos qui eam impetrarant, suggillant. Docent intrepidè ab omni æuo Curatos in reali & legitima possessione esse decimarum accipiendarum, oblationum, obuentionum ceterorumque fructuum ex beneficiis pendentium: Mendicantes contrà sua confessione & professione perspicua mendicitatis, palàm in possessione summæ, mediæ & infimæ, Paupertatis esse, nemine prohibente aut impediante. Itaq. debere vtrisque suam possessionem liberam & quietam seruari: Curatis videl. vsum & dominium fructuum & reddituum ex ecclesiis suis. Mendicantibus verò possessionem Paupertatis & peræ: nec quidquam innouari oportere. Cui sententiæ confirmandæ multa argumèta adferebant. quippe scriptum esse, Reddenda esse Cæsari, quæ sunt Cæsaris, & quæ sunt Dei Deo: id est, suum unicuique reddendum, Curatis decimas & oblationes: Mendicantibus, mendicitatem & eleemosynas. Adhæc decere vt rei nomen ipsum conueniret. ergo Franciscanos, Iacobitas, Carmelitas & Eremitas S. Augustini, quum Mendicantium nomen sumssissent, re ipsa & fa-

& facto debere esse Mendicantes, non Curatos. Longum esset omnes rationes, testimonia, argumenta, enumerare, quæ Curati in Mendicantes, Mendicantes in Curatos, iaciebant. Neutri enim vniquam conciones diligentius elucubratas & meditataſ attulere quàm ad id certamen. Curati longa possessione & Canonibus veteribus & nouis nitebantur, qui illis animarum curam assignant, & eos Leuitis conferunt, tum in ceteris rebus, tum in accipiendis decimis. Proferebant quoque illud ex Mose, *Non alligabis os boui trituranti,* &c. & *Dignus est operarius mercede sua:* & multos alios locos Scripturæ, quos ad vnguem tenebant. Mendicantes verò nuper velut è terra natos, cui vsui esse nisi vt quæta moueant? Nam priusquam Mendicantium vlla mentio esset, non minus homines Christiana doctrina fuisse eruditos, non minus ritè missas, confessiones, & cetera quæ ad Dei cultum pertinent, fuisse peracta, quàm ex quo exorti essent. Illis nihil esse præter inanem verborum pompam & argutas præstigias quibus homines fascinent, & doctrinæ famam opinionemq. colligant: quum re ipsa ignorantia fastum & hypocrisin, opum cumularum cupidini externam professionem paupertatis, prætexant. Insuper dicebant eos qui Mendicantibus aliquid largirètur (præter aliquas stipes & eleemosynas) mortali peccato sese obstringere. Quem enim illis vel pecunias, vel possessiones, vel redditus, legare posse, quin eos votum paupertatis abrumperet, peierare, ac proinde æternam mortem subire, cogeret? Eum autem qui alteri peccati perpetrans

di autor & causa fit, nihilo minus reum esse quam
 eum qui perpetrat. Altera parte fratres Mendi-
 cantes Apostolicas bullas proferebant, & pote-
 statem Papæ. Annon intolerandam esse hæresin
 bullis Põtificiis auctoritatem & fidem derogare?
 Quid aliud esse reuocare in dubium sublimem &
 immensam potestatem summi Dei ipsius vica-
 rij? Deinde dictos etiam locos *Non alligabis,* &
Dignus est mercenarius, & c. ad se trahebant, & pro
 se facere contendebant. Quippe se veros esse bo-
 ues, qui triturent, & veros operarios qui diuino
 ministerio incumbant. In vno cœnobio plures
 missas vnico mense peragi quam per totum an-
 num in omnibus Curis Parisiensibus: se centu-
 pio plures confessiones audire & plures inhu-
 re quam Curati solerent. Itaque Curatos hos lo-
 cos citantes suo sibi gladio iugulum incidere.
 Conciones verò suas an auderent cum Mendi-
 cantium prædicationibus conferre? quid enim
 istos auditu dignum ad populum eloqui posse?
 quid nisi breues quosdam & exiles Sermunculos
 velut à magistro dictatos, referre, ad oblationes
 captandas? Itaque eorum ignorantiam cum pari-
 turpitudine vitæ coniunctam meritò omnibus lu-
 dibrio esse: nec fabulam vllam publicè probari,
 quin Curato suæ partes attribuantur. Quales verò
 sint nostræ conciones (aiebant ipsi ad popu-
 lum) vosmetipsi testes estis: neque magis cum iis
 illorum præmia posse conferri quam asinum
 cum vitulo. Ceterum Latinè loquendi peritia,
 vellèntne illi nobiscum contendere? Vel minimi
 cœnobij infimus nouitius Curatorum etiam do-
 ctissimis

ctissimis os occluserit, si modò os illi habent.
Denique totum illud Quadragesimæ spatium
contrariis Mendicantium & Curatorum con-
cionibus consumtum est: quum hi & illi vtrimq.
popularem auram & gratiam captarent. Post-
quam illud tempus abiit, vtrimque in ius ventum
est. Mendicantes petere cœperunt à Curia Pari-
sienfi vt bullam Pontificiam admittere & com-
probare sua autoritate vellet: Curati Parisienses
intercesserunt. Ita grauissima lis exofitur: sum-
ma contentione ab vtraque parte causa agitur.
crebris intentionibus & depulsionibus omnes
eæ rationes, & plures in iure sitæ, allatæ & con-
sumtæ sunt. Sed tandem calamitas in Mendican-
tes vertit, quum enim victoriam iam propè sibi
desponderent, ecce Alexander v. moritur. Tum
Curati velut redintegratis viribus, obiecere illis,
suas bullas nullius momenti esse, nisi à Papa Ioan-
ne XXIII, qui Alexandro successerat, de integro
confirmarentur. Mendicantes tam improuiso ca-
su icti, bullarum confirmationem obtinere cona-
ti sunt: sed præuenti elusique à Curatis, quum
præter tot irritos labores etiam spem sibi ere-
ptam cernerent tantæ rei obtinendæ, actionem
omnem deponere statuunt. Primi omnium Ia-
cobitæ liti ac foro renūciant, & ceteri deinceps.
Quamobrem suprema Parlamenti sententia Cu-
ratis adiudicata est possessio & fruitio Curarum
ac reddituum inde pendētium: Medicantibus ius &
possessio peræ ac mendicitatis, cum expressis in-
hibitionibus (ex consensu Curatorum factis) ne-
quis illis ea in possessione molestiam vllam fa-

cesseret: & impensis litis vtrimque compensatis.

MENDICANTES artioribus & grauioribus quàm vniquam compedibus Paupertati affixi, quam patientissimè fieri potuit infortunium suum tulere. necessitas enim cogebat. Extitere tamen inter eos nonnulli, qui quum super infirmis animis industriam gratia quoque pollerent, effecere vt sibi impetrarent prouisiones & priuilegia à Papa in quasdam Curas & alia beneficia, adiuncta dispensatione & licentia ea tenendi & possidendi, non obstante voto Paupertatis. Hic Curati Gallix, exemplum veriti, apud Carolum v. i. queruntur. Rex ex Consilij sui sententia, anno 1413. constitutionem in eam rem edit: quæ Regulas ab autoribus & fundatoribus ordinum Mendicantium factas multis verbis laudat: præfertim quòd illis statutum est vt in tali paupertate viuant, vt nihil illis neque in communi neque in speciali possidere liceat. Quippe salutarem esse hunc Canonem: & Mendicantium professione ita annexam esse Paupertatem, vt ne Papæ quidem alteram ab altera diuellere liceat. Quibus consideratis, seuerissimè vetat prouisionum aut priuilegiorum, quæ Mendicantes in Curas aut alia beneficia obtinuerint à Papa, rationem vllam haberi: immò si quis eorum in alicuius sacerdotij possessionem sese miserit, inde expelli iubet, neque quemquam eò deinceps admitti. Tum edicit omnibus Præfectis, Bailliis, Seneschallis, aliisque Regni officariis ac ministris, ne rem tam perniciosam, immò superstitiosam, permittant, sed in delinquentes seuerè animaduertant: non obstantibus.

tibus quibusuis bullis, prouisionibus, dispensationibusve Pontificiis, huic suo Edicto contrariis. Quamobrem hoc Edicto regio Mendicantes profundius quàm antea in altissimam Paupertatem & mendicitatem demersi sunt, tum communitè tum priuatim ac propriè singuli. Idque autoribus & machinatoribus Curatis aduersariis eorum.

SED quis tam peruicacib. ingenijs persuasisset vt litiũ finem facere vellent? Mendicantes igitur haud satis æquo animo Edictũ pati, & toruis oculis Curatos aspicere: neutris modestiæ cura in suggestu: alij in alios mutuis cõuiciis debacchabantur. Inter hæc Sixtus IIII, qui Fratrum minorum ordinis fuerat, Papa creatur anno 1472. Ibi Mendicantes cristas erigere in Curatos, nec dubitare quin apud eum non minus gratia quàm caussa valerent. Curati Mendicantium contumelias & intolerandam arrogantiam pertæsi, Pontificem querelis fatigant. Ille reconciliandæ inter eos concordiæ viam quærere sui officij ducens, quatuor Cardinalibus (Hostiensi videlicet, Prænestino, S. Petri ad vincula, & S. Sixti) negotium dat vt de tota Mendicantium & Curatorum caussa & lite cognoscant, cãmque quam mollissima via consequi possint componant. Isti ergo arbitri, auditis vtriusque partis hinc inde propositis & argumentis, partes ipsas communi earundem consensu ad concordiam perduxerunt. Quæ vt firma & perpetua pace inter dictas partes sanciretur: auctoritate Papæ, anno 1478, approbata & confirmata est, & his capitibus comprehensa:

c. 2. de Treuga & pace. In Extrauag.

Capita pa-
cis & con-
cordia inter
Curatos &
Mendican-
tes re: on-
ciliata.

Videlicet, ne ipsi parochiani sacerdotes in poste-
rum dicerent à Mendicantibus hæreses proeef-
fisse, quàm in veritate fides sit illuminata, & ec-
clesia exaltata, per eosdem, & præsertim per Or-
dines Prædicatorum & Minorum. Deinde vicif-
sum ne fratres mendicantes prædicarent, populos
parochianos non teneri audire Missam in eorum
parochiis diebus festis & dominicis: quum iure
sit cautum illis diebus parochianos teneri audire
Missam in eorum parochiali ecclesia. Præterea
ne Fratres aut Curati inducerent aliquo modo
laicos ad eligendum sepulturam apud eos, & be-
ne cauerent propter pœnas quas imponunt Ca-
nones, quum sit libera. Insuper etiam desisterent
Mendicantes prædicare, quòd parochiani non
sunt obligati, saltem in Paschate, proprio confi-
teri sacerdoti: quia de iure tenetur parochianus
(saltem in Paschate) proprio confiteri sacerdoti.
Per hoc tamen ipsi fratres Mendicantes non cen-
ferentur exclusi quominus secundum iuris com-
munis & priuilegiorum eisdem concessorum dis-
positionem, confessiones audire & pœnitentias
iniungere valerent. Item de cetero inter ipsos
fratres Mendicantes & Curatos, quoad effectum
prædicandi, horas cantandi, & campanas pulsan-
di, antiqua consuetudo seruaretur: nec fieret
commutatio temporis vel horæ in ipsis prædica-
tionibus faciendis, nisi de consensu partium.
Quòdque etiam ipsi Fratres in sermonibus pa-
rochialium ecclesiarum, neque etiam populos à
suarum ecclesiarum parochialium frequentia &
accessu

accessu abstraherent, sine retraherent quoquo modo. Et vice versa ipsi rectores & prælati nullo modo detraherent Mendicantibus, sed illum fauorem quem possent eis & in omnibus & per omnia præstarent: vt vera vnitas inter eos ostenderetur. Hæc in summa sunt capita pacis seu concordia inter Curatos & Mendicantes conciliatæ & sententiæ ab arbitris pronunciatæ, quam Sixtus Papa vehementer approbat, hortaturque omnes ad vnitatem: velut illius vices gerens in terris qui Apostolis suis dixit, *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Sed ex iisdem articulis liquidò apparet quàm acerbè (vti diximus) mutuis conuiciis & probris alij alios publicè lacerarent. Neque id adeò vlla ex re fiebat quàm ex nimio zelo quo vtrique flagrabant: minimè inflammandi quidem ad pietatem populi, sed trahendarum in se oblationum: quas rudibus illis seculis à multitudine imperita quantas maximas & vberimas vellent habebant. Quum enim isti omnibus, sed potissimùm ægrotis, Purgatorij & inferorum pœnas comminarètur, nisi gratiam pretio redimerent, eo metu subacti homines fortunis semet ipsi exuebant vt Cœnobicia & ecclesias ditarent.

QVOCIRCA (vt ad propositum reuertamur) vna hæc historia Machiauellum vanitatis & mendacij coarguit, docetq. rerum omnium nihil inceptius esse Paupertate ad pacem tuendam & populum in obsequio continendum: quum istos quoque qui eam vltro profitentur inter se toties commiserit. Sed & ex hac ipsa narratione collie-

gi potest quæ nam fuerit Mendicantium sancti-
tas (cuius fama & opinione tamdiu fascinatus est
mundus) qui iam inde ab originis suæ primordiis
tot certamina & lites pro ventre aduersus
Curatos mouerint. Cœperunt emergere in lu-
cem & florere Gregorij i x. temporibus circiter
annum 1230. præsertim Iacobitæ & Frânciscani. ac
iam tum Pontifex ille soluendis quæstionib. quas
Mendicantes circa vsu Paupertatis necebant,
occupatus est: atque inter cetera declarauit Pau-
peratis illius nomine intelligi Abdicationem
proprietas omnium rerum, non tantum in spe-
ciali sed etiam in communi. sicuti Nicolaus II.
in sua decretali exponit, de qua superius egimus.
Nam constitutio Papæ Gregorij in corpore iuris
Canonici non existat, sicuti existant illæ supe-
riores, de quibus antea. Sed eius rei vilis iactura
est: immò nec totius quidem iuris Canonici mo-
lesta esset nec damnosa. Etsi enim non nihil in-
termistum sit boni, tantum tamen paleæ est, tan-
tum nugarum, & tam multa quæ nulli vsui esse
possunt nisi ad artem fabulariam Romanam &
superstitiones fouendas, vt dum cloaca illa fœti-
da, ex qua tot animorum corporumq. pestes flu-
xerunt, obstruatur obruatûrve, quantumcumq.
in eo boni aut sani est, id simul totum aboleri ex-
pediat. Nam (vt lepido epigrammate Gallico
fertur, quod nos vt cumque expressimus)

Ex quo Decretum sumtis se sustulit Alis,

Gestari que auidis manica Miluibus

Cœpit: & anormes in equis inere Cuculli:

Quid fuit huic mundus? Nil nisi scena mali.

XXXIII.

placna in
Greg. 9.

Ius Canonici
cum plus
mali quam
boni conti-
net.

XXXIII. THEOREMA.

*Princeps sibi à subditis metuens, arces ex-
struere in ditone sua debet, vt eos in ob-
sequio & fide contineat.*

PRINCEPS (inquit Machiauel-
lus) qui vehementius suos quàm
peregrinos formidat, præsidia
& arces exstruere debet: cui ve-
rò ab externo hoste quàm à subditis maior
metus est, is arcibus prorsus non eget. Quis
pe non odio haberi à subditis, ea demum
munitissima arx est: & semel inuisum popu-
lo Principem, nulla adeo valida est arx
quæ protegere aut eripere possit. In pace
quidem possunt præsidiaræ arces Principi
vtilis esse, audentiã enim atq. animum ipsi
eiusq. Legatis ac Præfectis faciẽt, vt fidẽtius
populũ sub iugo teneant, & duriore eũ co-
erceant imperio. Sed ne hæc quidem præsi-
dia satis firma erunt, nisi validum quoque
exercitum comparare possit Princeps ad
subditorum motus & rebelliones opprimẽ-
das, siquæ fortè oriantur. Nam si eos ad ino-
piam redigendo subiungere posse existimet,

Comm. li. 2.
ca. 14 & ca.
20 De Prin-
cipe:

spoliatis arma supersunt: si eos exarmatit, furor arma ministrat: si potentissimos quosque & principes populi sustulerit, ei, tamquam Hydrae, renascentur & succrescent capita. Sfortiae arcis munitae, quam Mediolani exstruxerant, ope ac fiducia subditos tractare se posse pro libidine rati, nullum iniuriae genus ab iis abstinuerunt. Quamobrem, quum omnium ciuium in se odium conciuissent, Mediolanum à Gallis primo impetu expugnatum est: neque Sfortiae arce tantum, quae nihil tum profuit, sed ductu quoque omni exuti fuerunt.

Machiauellus omnia Tyrannica artis praecipua docuit.

QUAMQVAM Machiauellus Tyrannicam artem in suis scriptis methodo & via non doceat, nullum tamen eius praecipuum, nullam partem, omisisse mihi videtur. Principio enim docuit quibus rebus Tyrannis fundari atque exstrui debeat: nimirum, saeuitia, perfidia, versutia, periurio, impietate, uisione, amicorum & consilij contemptu, assentatorum illecebris, odio virtutum, auaritia, inconstantia, similibusque uitiis, quibus paulatim ueluti gradibus ad summum nequitiae atque iniustitiae fastigium perueniatur. Secundo, quibus praesidiis Tyrannus suas opes & editissimam illam uitiuorum & Tyrannidis arcem tutari ac propugnare possit: ferendis uidelicet atque alendis inter subditos discidiis, ac prohibendo ne opibus & diuitiis crescant. Nunc aliam quoque rationem addit, nempe ut

pe ut Tyrānus munimenta aduersus subditos extruat, in maximis quibusque vrribus arces excitet (vulgò Citadellas vocant) castella & propugnacula imponat pontibus, & omnes saltus locaque transitui opportuna præsiidiis impediatis obsideatque. Ac Machiauellus sine hac postrema ope, cetera iudicat parum efficacis momenti fore ad stabiliendam Tyrannidem. Paupertas enim (inquit) haud satis multitudinē in obsequio continet, quia spoliatis arma semper supersunt. Quæ tamen erepta fuerint, capitibus etiam & potentissimis quibusque cæsis, ne id quidem tamen sufficiet. quippe inermi quoque multitudini furor satis armorum telorumque suppeditat, atque ei, tamquam Hydræ, noua & plura capita repullulant.

IN refellendo hoc Theoremate multum operæ consumere nō libet: tantum dico, experientia nos doceri arces istas nuper inuentas (quas Principes nostra ætate subditorum cervicibus imposuerunt) innumera mala peperisse. Quippe & his, velut catenis, commerciorum libertas constrieta, & inde aduersus oppidanos crebræ militū rixæ & iniuriæ ortæ sunt: neque vllus ex ea re fructus ad Principes rediit redibitve præter ingentes sumtus & subditorum odia. Hæc enim arcium & munitionum institutio, præsertim si aliis locis quàm in limite regni vel ditionis, ut aduersus hostem externum, collocentur: indicio est Principem popularium fidei haud satis fidere. Simulatque suam fidem suspectam esse Principi subditi his signis deprehendunt, simul inde

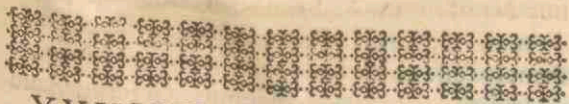
eius animum ab se alienatum esse colligunt. Subditi verò qui se Principi inuisos esse suspicantur, ei vt bene velint fieri non potest. Sublata beneuolentia, ei haud volentes parent, ac vbi opportunitas sese dat, obsequium & fidem rumpunt. Et talium munimentorum & præsidiorum fructus.

Machiauellix in Gallia non per omnia sui Doëtoris præceptionibus paruerunt.

VERVM hoc quoque obiter dicam, nostros Machiauellitas, qui carnificinæ & stragis quæ D. Bartholomæi die Lutetiæ patrata est autores & exsecutores fuere, parum attentè hunc locum Machiaulli perlegisse. Quum enim vulgò iactarent in piscandis ranis & minutis pisciculis operam non esse ponendam, sed ingentes Salmones inescandos & capiendos esse. quippe vel vnus Salmonis caput pluris esse quàm decem milia ranarum: hac ambage nihil aliud significabant, quàm cæsis rebellium (vt vocabant) capitibus ac principibus promiscuam & inconditam multitudinem facile dissectum iri. quæ sine ducibus nihil mouere auderet. Sed discere isti matu-
rè à doctore suo Machiauello debuerant, quod postea re ipsa experti sunt, populo aduersus Tyrannidem duces & capita deesse non posse, immò prioribus excisis alia subinde & plura renasci. Hunc enim locum si accuratè notassent, vt ceteros eiusdem scriptoris: nec tantum profusum esset sanguinis, & eorum tyrannis fortè diuturnior fuisset quàm futura est. Innoxius siquidem sanguis è terra ad Deum clamauit, vltionem tot scelerum cædiùmque flagitans: Deus verò, pro sua æquitate sanguinis voce, pupillique ac viduæ clamore audito, elatam securim in Tyranni

rannidis radicem librauit, neque eam multis iam ramis abscissis, diu stare patietur, vt Galliam pristino splendori & libertati restituat.

Quo d attinet ad præsidia & arces quæ in limitibus & confiniis collocari solent, vt certissima imperij munimenta ad hostium impetus & incursions arcendas: & qui loca proximè hostem incolunt, tuti sint aduersus accolarum & finitimorum iniurias: non hodie primùm in vsu esse cœperunt. Alexandrum Seuerum legimus, loca quæ Lamp. In
Alexan. de hostibus capta erant, limitaneis ducibus & militibus donare solitum, ita vt eorum essent ea lege, si heredes illorum militarent, nec vquam ad priuatos pertinerent: dicentem, attentius eos militaturos, si etiam sua rura defenderent. Pomp. I. z.
rus in Con-
stantino. Constantinum quoque postea sanxisse vt agri, villæ, oppida, quæ ad victum emeritorum contributa erant, ad heredes transfirent. Vnde nonnulli Feudorum originem duci existimant.

XXXIII. THEOREMA.

Princeps ea negotia quorum exsecutio odio vel inuidiæ obnoxia est, alteri delegare debet: ea verò sibi seruare quæ ab ipsius gratia pendent.

Cap. 7 & 14.
de Principe.

PRINCEPS aliquod sæuum & crudele facinus editurus (inquit Machiauellus) eius patrandi negotium alteri dare debet, vt inuidiam atque odium rei à se auertat. Immo si vereatur vt eiusmodi delegatione infamia facinoris decedere nequeat, quin eius consensu vel iussu perpetratum credatur: ministrũ sæuitiæ interficere poterit, vt persuadeat omnib. sua autoritate vel volũtate nihil eiusmodi admissum esse, sicuti Cæsar Borgia Remirum Dorcum sustulit.

FAUSTVM est hoc Præceptum ex præclara illa doctrina quam Machiauellus magistro Cæsare Borgia didicit, quamuis atrox esset, clementiæ tamen speciem assimulans, sæuitiæ suæ ministerium Remiro Dorco mandabat. quemadm. suo loco fusius exposuimus. Sed quia antè omnem perfidiam & malitiosam simulationem indecoram Principi esse copiosè docuimus, hîc actum agendo frustra operam non ludemus. Ceterum haud equidem negem nonnulla interdum incidere, quæ (tametsi sunt æquissima) speciem tamen summae severitatis habeant. Ea Principem aliorum opera quàm per se administrare satius est, qui de eiusmodi causis ex iuris & legum præscripto pro ratione criminum statuunt. Nam (vt M. Antoninus dicere consueuerat) quidquid Princeps agit, id hominibus potius liberæ & solutæ potestatis

Huius lib.
Theor. 7.

Capitol. in
Marco.

testatis licentia quàm ciuilib & moderatè iure agere videtur. Itaq. vt eius vitij suspensionem effugiat Princeps, eius generis causas tractandas delegabit Iudicibus bonis, minimè suspectis, quiq. priuatos affectus in consilium non adhibeant. Valentinianum verò non imitabitur, qui nullos iudices magistratũve, quos ipse tulisset ac statuisset, eiurari ac reici à quoquam patiebatur: sed reos apud eorum Iudicium tribunal, quorum ipsi cognitionem defugerent, causam dicere cogebat. Qua ex re nullum fructum, præter infamiam, cepit. Nam iuris profectò & iudiciorum æquitate tuendæ primarium hoc caput est, vt iudices & magistratus ius & fas priuatis affectibus antiquius habeant. Perturbationes enim animi, nisi coerceantur, rectum mentis iudicium occæcant, & à bono honestòq. in præuatum abstrahunt. Itaq. si Princeps vel vt propriè yleiscendi cupidini, vel vt alienis libidinibus, obsequatur, causarum cognitionem permiserit Iudicibus & quæstoribus qui eorum potentia à quibus corrupti sunt libertatem & conscientiam suam gratificantur, rem per se malam peiore exemplo faciet. Eiuscemodi fuit iudicium, quo, regnante in Gallis Ludou. Hutino, Enguerrantius Marignius, summus Ararij regij præfectus, peculatus reus peractus & damnatus est. Eiuscemodi etiã fuit quod, regnate Carolo vi. de Ioãne Paludano regio in Curia Parisiensi aduocato, capitis reo, factũ est. His meritò adiungi possunt iudicia nostra ætate aduersus Annam Burgium, regium in dicta Curia Consiliarium, Bricomaldũ capitaneũ, Arnoldũ Cauaniũ regiũ libellorũ supplicũ magistrũ, & comitem

Iudices si priuatis affectibus transuersi agantur, ius æquum reddere nequeunt.

Mongommerium, & plures etiam alios pronun-
ciata. Nam ex suppliciis quæ damnationem se-
quuta sunt, quis non vidit Iudices istos, priuata-
rum rerum respectu & propriis affectibus cor-
ruptos, famæ, fidei, conscientiæ suæ, peregrino-
rum qui hodie in Gallia rerum potiuntur com-
modum & gratiam anteposuisse?

XXXV. THEOREMA.

*Princeps, iuri rectè reddendo, magnum Iu-
dicum numerum statuere debet.*

Com. lib. I.
cap. 7.

AD promptam iuris & caussarum
expeditionem (inquit Machiauel-
lus) plures Iudices statuendi sunt.
Nam à paucis pauca fiunt: & pau-
ci quàm plures facilius corrumpuntur. Po-
stremò magnus Iudicum numerus plus pol-
let ad iuris legumque grauitatem & auto-
ritatem aduersus omnes tutandam.

Iuris & iu-
dicatorum
corruptio
in Gallia ex
multiplica-
tione Offi-
ciorum orta.

EORVM quæ in Gallia vidimus & vide-
mus experientia hoc Placitum falsita-
tis coarguit. Ex quo enim propagati
sunt Iudices & magistratus qui iuri di-
cundo præsunt, Parlamentorum consiliariis mul-
tiplicandis, Præsidialibus sedibus instituendis,
nouis aut alternis officariis creandis, multo dif-
ficiliorius reddendi ratio, multo longiores &
frequenter lites, quàm olim, factæ sunt. Ita-
que

que, in publico Regni Concilio ante aliquot annos Aureliæ habito, meritò Status apud Carolum I. X. regem questi sunt de hac tanta multitudine magistratuû, quæ nulli vsui esset (sicuti nequod hodie est) nisi ad multiplicandas lites, & exsugendas populi fortunas: quû nihilo facilior propterea caussarum expeditio quàm antea, immò perspicuè longior, sumtibus quoque immensis litigatores exhauriret. Ad hoc postulatû præclarum s. c. factum est, vt Officia & magistratus qui morte vacarent, abolerentur, neque in demortuorum locum subrogarentur alij: donec Iuridica Officia ad veterem numerum reuocarentur, qualis erat regnante Ludouico XII. Eodem edito vetitum est, Ne officia venalia essent, sed conferrentur à Rege (nominatione facta ab amplissimis cuiusque loci ciuibus) spectatæ probitatis & doctrinæ viris, de quorum scientia ac peritia extemporale examen fieret, priusquam admitti possent. Sed Machiauellitè nostri vtrumque legis caput antiquandum curarunt: postèrius, vt ex licitatione Officiorum pecunias congerent: prius, vt in forum suû generis istius mercium maior vis afflueret. Nam quo vberior est Officiorum prouentus, eo mercatus & nundinatio etiam quæstuosior est: quia quo plura sunt, eo etiam plura & frequentius vacant, & quidem (vt dixi) venalia: vnde ingens pecuniæ vis. Neque existimandum ex copia Officiorum vilitatem sequi: immò, ab hinc decennium triente aut dimidia amplius parte eorum pretiis intèsis, Consiliarij munus in Parlamento, quod tribus

Machiauellitæ, auctione Officiorum instituta in Gallia, eorum pretia intendunt.

tantum aut quatuor millibus francorum emebatur, hodie duobus aut quatuor coronatorum millibus constat. Officia Præsidum & Procuratorum generalium (quæ venum dari non solebant) paucis ab hinc annis, velut in auctione, duodecim, quatuordecim, & viginti millibus francorum, prostant venalia, pro dignitatum gradu & amplitudine Parlamentorum. neq. enim vnus sunt pretij. Sed quibus etiam (obsecro) Machiauellitæ nostri in Gallia has merces imperitiunt? Indoctis planè, aut ambitiosis, hominibus, Quippe docti viri, nisi ambitu impellantur, emere publica munera non sustinent: sed (quemadmodum Cato Consulatus repulsam passus dicebat) malunt digni videri Præsidis aut Consiliarij munere, quàm eos honores pretio cõsequi. Quod ad indoctos attinet, non abs re ingenio diffusi subsidium à pecunia mutuantur, vt habeant vnde vitam tolerant, & quod vniuersum mercati sunt, id distractim & minutatim vendant. Nam aliqui eos vel fame contabescere, vel exhibitari à populo, necesse sit, quòd propter ignorantiam nullis forensibus negotiis ac Iuridicis functionibus adhibeantur. Itaque quum & multi sint, & ad Officiorum auctorem certatim accurrant, crebris licitationibus eorum pretia paucis abhinc annis immensum auxerunt. Quo enim cupidius Officiorum diribitores & sectores Machiauellitæ, mercatores affluere, & hastam eius generis rerum calefcere, sentiunt, cõ carius suis mercibus pretium statuunt, neque eas addicere volunt, nisi quam altissimo nummo licitantibus. Sed mihi
 fcedos

ſædos iſtos nundinatores ad rationem & calculum vocare hîc propositum non est: quippe eos in proximo Statuum Concilio publicè cauſam dicturos ſpero.

VERVM, vt dixi, hoc Axioma, publici Statuum concilij Aureliæ habiti decreto damnatum est: vnde liquet ingentem Iuridicorum officiorum & magistratum numerum Reipubl. neque commodum neque vtilem esse: modicum verò, salubrem. Quod vel naturæ iudicio facile quoque intelligi potest. Princeps enim qui iuri reddendo multos magistratus instituet, vel multiplices Iudicum gradus seu ordines statuatur necesse est, vel multos eodem gradu ac pari dignitate Iuridicos. Si multos gradus Iudicum fecerit, iudicia haud dubiè longiora & perturbatio-
ra erunt, non sine litigantium periculo. quippe litigatores per longos circuitus circumduci, & ad eundem variorum Iudicum tribunalibus per multiplices instantias veluti gradatim ascendendo, fatigari necesse erit. Vnde multiplicem Iudicum ordinem perniciosum esse Reip. conſequitur. Si multos eodem gradu & dignitate legerit (vt in Gallia factum est, quum Præſidiales ſedes instituta sunt, veteribus Conſiliariis noui in Parlamento adſcripti, multi Præpoſiti aliſque Iuris miniſtri creati) tantum abest vt tanta Iudicum turba-
tus melius & promptius reddat, vt etiam longiorum litium ſeriè & maiores ſumtus afferat. Nam vt plures vnum in locum conueniant, vt ſententias ordine dicant, multum temporis conſumi necesse est: tum, vt inquit Horatius,

151. *Segnius expediunt commissa negotia plures.*
 20. PRÆTEREA ferè litigatores Iudici sito præcipua iuris & causa: sua capita exponere coram appetunt, veriti scilicet nequid in examinanda lite vel per negligentiam, vel præproperam festinationem, intactum fugerit. Nam (vt in proverbio est) viua vox magis afficit quàm scriptura: & tenacius in animis fidelius & tenacius inculpit. Eiusmodi litigatorum studium, æquum videlicet atque honestam, neque reprehendi, neque frustrando eludi aut frangi, debet. Atqui nihil est quod eius consequendi commodi spem magis minuatur, quàm multiplex Iudicium numerus. Neque enim omnes adire, levis operæ est: ac si in vno reperiendo successerit, raro incidit vt ceteros opportunè offendas. Ad hæc si quaestio quæ in iudicium veniet ardua non sit, quorū multos Iudices, cui expediendæ vnus sufficit? Quippe vni domi plures causas vno aut altero die expedite potest, quàm integro mēse magnus Iudicium cœtus: facile enim ille omnibus horis, matutinis, pomeridianis, vespertinis, festis, profestis, diebus, operi intentus esse potest: diurnis etiam operis nocturnas lucubratiōnes adiungere: multorū confessus non nisi statis quibusdam diebus, & certis horis, agere consuevit. Si causa difficilis in disceptationem adducatur, videtur melius à pluribus diiudicari posse quàm ab vno, quia (vt vulgò fertur) plus vident oculi quàm oculus: tum haud ita commodè corruptio in plures spargi potest. Sed huiusmodi difficultatibus alia ratione consuli posse quàm multiplicato Iudicium numero

Inferioribus
 siue subalter-
 nis (vt vo-
 cant) iurisdic-
 tionibus,
 vnicum præ
 esse Iudicem
 satis est.

meo spes est. Nam in vnaquaque Iurisdictione,
 seu Sede subalterna (vt vocant) vnus Iudex suffe-
 cerit integritate, innocentia, & mediocri doctri-
 na praxiditus, stipendijs de publico assignatis.
 Quem tum insita ingenio probitas, tum honesta
 merces, ab auaritia & corruptione facilius con-
 tinebit, quam colluuiem istam ex qua hodie sus-
 muntur Iudices: doctrina his dotibus iuncta, e-
 nolendis caussarum nodis atque ambagibus o-
 ptimum adminiculum erit. Quinetiam ipsi in re-
 bus quibusque difficillimis, aduocatos, quosque
 doctissimos suae iurisdictionis, assessores sibi con-
 optare licet, eorumque consilia domi priuatim
 percontari: & eorum sententijs expensis, quid in
 quaestionibus Iuris & Facti sequatur, certo secum
 constituere. Quamquam etiam alioqui subsidio
 librorum, caussa de qua agitur partibus omnib;
 accuratè inspectis, sese ex qualibet difficultate
 expedire ipse potest, si iudicio valeat & doctus sit
 qualem esse oportet. Adhuc quum Iudices infe-
 riores vix malè iudicare possint, quin aut in Fa-
 cto aut in Iure errent: cautius & diligentius, a-
 gent, si Supremi iudices officio fungantur, nec
 parcant iis diem dicere, qui crassa ignorantia, in
 Iure offenderint, aut qui negligenter inspectis
 caussis in Facto fuerint lapsi. Equidem si eiusce-
 modi Iudicibus tales censores & errorum casti-
 gatores obtigerint, haud dubitem Iurisdictionem
 non minus probè exerceri ab vno in Subal-
 terna quaq. sede quam à plurib. posse. Quid verò
 hinc fit? Supremi iudices haud aegrè ferunt errores
 istorum & praua iudicia ad se deferri, & sibi qua-

si canis
 h. c. d. d. d.
 h. c. d. d. d.
 h. c. d. d. d.
 7705

81700

stui esse: vt impensas & iacturas emendis Officiis factas sarciant, vt auaritiã expleant, vt effusa coniugum suarum luxuriã immanes sumtus tollerent. Ita Iurisdictioni idem planè quod humano corpori vsuuenit. Caput enim sanum & valens facillè ceterorum membrorum necessitates & morbos tolerat, iisque curam & prouidentiam adhibet: Ægro capite cetera membra languere necesse est. Sic Parliamentorum corruptio omne iurisdictionem inferiorem deprauat.

Suprema iurisdictione à pluribus administrari debet.

ITAQUE aduersus Machiaueli sententiam statuo, Magis è re publica fore si vniciuique iurisdictionis inferioris gradui, seu sedi, vnus tantum Iuridicus præsit, quàm multiplex turba. Id tamen ad Supremam iurisdictionem trahere atque extendere nolim: immò contra iudicauerim necesse esse vt exerceatur à pluribus, id est, mediocri hominum lectorum & probatorum numero. Quippe iudicium communi multorum prudentia & consilio editum multo plus momenti & auctoritatis obtinet (qualis Supremi iudicij esse debet) quàm quod ab vno factum est. Deinde quum Suprema iurisdictione saepe nuda & simplici æquitate nitatur (quæ saepe forensibus locorum consuetudinibus, constitutionibus, & iuri scripto, aduersatur) de æquitate decidi multorum iudicio & sententia bonum ac necessarium est. neque vnum tantam sibi licentiam sumere fas est, discedendi à receptis atque approbatis legibus, vt suam vnus opinionem sequatur, cui æquitatis nomen indiderit. Quid enim aliud esset, vniciuique iudici pro libidine iudicandi potestate in facere, contra

contra tus receptū & cōfirmatum, & quamlibet
fœdam iniuriam atq. iniquitatem specie æquita-
tis obtrudendi? Quare, quum non temerè disce-
dendum sit à legibus: ac circumstantiis, conse-
quētibus, & causis, propter quas nonnumquam
summo iuri præponenda videatur æquitas, accu-
ratè considerandis & perpendendis nemo vnus
satis idoneus esse possit (nisi rara quadam doctri-
næ præstantia, rerum usu, & solido iudicio, cete-
ros omnes superemineat, quales vulgò multi
haud facillè reperiuntur) eam potestatem atq. au-
toritatem æquitas ante leges receptas ponendæ
pluribus quàm vni permittere tutius est: neque id
quibuslibet, sed delectis & probatis viris. Præter
hæc, summorum Iudicum est noua Principis Edi-
cta examinare, vt priusquam ea sua autoritate
comprobent, leniant siquid asperius videatur,
aut Principi significant, cur ea accipi aut promul-
gari non expediat. Id verò vnus hominis inge-
nio præstari aut prouideri posse quæ spes est?
quippe eius tanta non est amplitudo vt quæcum-
que Edictum aliquod absurditatis, incommodi,
aut iniquitatis, arguere possunt, ea omnia cogi-
tatione aut memoria complecti queat. Sed ea
multorum, versantiū in animis secū vnāquam-
que rem: agitantium deinde sermonibus, atque
in medium quid in quaq. re plus minúsve sit, con-
ferentium, ingeniis consiliisq. animaduerti pos-
sunt. Quare dubium non est quin multorum &
doctorum (maturè & diligenter, contraria, simi-
lia, consequentia, & adiuncta cuiusque rei, confi-
derantium) iudicia plus polleant ad eruendum

ac corrigendum siquæ perplexa aut incommoda Edicto hæreant, quàm vnus hominis ratiocinatio. Cuius rei fidem facit ea ratio quam in perfectis legibus obseruabant Romani. Quamuis enim, qui legem ad populum ferrent rogarent que nec iudicij, nec rerum peritiæ, egerent: attamen quum liceret cuilibet ciui, si videretur, ad dissuadendam rogationem procedere, sæpe reperiebantur tenuis fortunæ homines, & nulla vel doctrinæ vel experientiæ fama celebres, qui ea inesse legi vel absurda vel incommoda docerent, vt eam sæpenumero reiici, aut corrigi siue modificari (vt vulgò dicunt) necesse esset. Adhæc quum Summi iudices veluti censors & correctores inferiorum sint, multos esse expedit. durum enim est magistratum gerenti ab vno corrigi, quo fortè neque scientia neq. vsu se inferiorem iudicet. Postremò, quum corruptio formidolosior & periculosior sit in summis iudicibus, qui nullius superioris iudicis censuram & iudicium reformidant, quàm in inferioribus, quos ipsi corrigere possunt: optimum est summum iuridicalem consessum è multis compositum esse. quippe, ceteris partibus, plures corumpere, quàm vnum, difficilius est. Quàmobrem in summo Iurisdictionis gradu, vt in consilio Principis, multos iuri reddendo præesse expedit: dum ne ibi iusto maior sit numerus, vbi qualitas quantitate potior est. His confirmandis vnicum auorum nostrorum exemplum sufficit. Nam regnante Ludouico XII, & ante eius tempora, inferiores magistratus in eodem Iurisdictionis gradu plures non erant: sed

vius tantum in quaque sede ius dicebat: nempe Præpositus, siue Iudex ordinarius, pro primo tribunali, qui omnem iurisdictionem in prima instantia exercebat: & Prætor generalis seu Bailiivus (vt vocant) aut Seneschallus pro secundo tribunali, qui de causis appellationum à sententiis primi iudicis in secunda instantia cognoscebat. In supremis Curiis & Parliamentis plures erant, sed non ea tamen multitudine qua hodie sunt.

VERVM, quando in eum sermonem ingressi sumus, de rationibus statuenda proba Jurisdictionis: quædam à me obseruata in historiis veluti principia ad eam rem vtilia hîc attingere libet. Principiò igitur, vt Jurisdictio probe administretur, Principi bonæ leges condenda, & boni Magistratus iurisquæ rectores creandi, sunt. Quod ad Leges attinet, quædam ad decisionem causarum spectant, quædam ad formam litium. Legibus ad decidendas causas pertinentibus, In iis scripti, & institutorum cuiusque loci & provincie, adminiculo satis prouisum videtur. Secer- ni quidem optima quæque Doctorum iuris Ci- uilis & Canonici dogmata ab aliis, & pro authen- ticis approbari operæpretium esset. Quum enim in iudiciis ægrè iis possimus carere, adeo tamèn confusa & contrariis opinionibus implicata sunt vt qui in Doctorum glossis & commentariis per- plexæ alicuius quæstionis solutionem se inuen- turos sperant, sæpe incidant in labyrinthos inex- plicabiles, & pro thesauro carbones reperiant. Id non accideret, si vtilissima quæque axiomata & decisiones quæ quotidie in vsum veniunt & a-

Ad tuendam
Iudiciorum
æquitatem
bonis legi-
bus & magi-
stratibus o-
pus est.

quitate nituntur, à cetera turba & farragine eorum quæ à Doctoribus scripta sunt fecerneretur. Quod ad eas leges attinet, quæ ad componendum litigandi ordinem instituuntur, satis ei quoque parti prospectum videtur in Gallia, constitutionibus Regiis editis. Ego tamen non tam constituendis & finiendis inter subditos ortis litibus, quàm ne oriantur prohibendis, condendas Principi leges existimo. Quippe alioqui proba iurisdictione & prompta expeditio caussarum obliquè multiplicandis litibus occasionè materiæque præberet: hominibus, expedita iuris administratione fretis, actiones ultro & libenter alias ex aliis mouentibus. Quare, ut huic incommodo occurratur, ne quod per se bonum & sanctum est malo vertat, aberuncandis & radicitus euellendis litibus bonæ leges necessariae sunt. Quae in re constitutiones Regiæ mihi mancæ & imperfectæ videntur. Itaque ad eiusmodi profectò leges condendas Lycurgo aliquo aut Solone opus esset. hominum enim ingenia litibus & controuersis fundendis plus æquo feracia sunt. Neque istam tamen litium nimis fecundam fruticationem & peruicacem luxuriam compesci non posse iudico: sed qua ratione id fieri possit, quia res longiorem commentationem postulat, in aliud tempus reiiciendum existimo.

CETERVM frustra instituuntur bonæ leges, nisi boni simul fuerint Magistratus, iuris & legum custodes. Nam sine Magistratu (qui est ueluti νόμος ἐπιφυλακός, seu legum anima) quamlibet præclaræ sanctiones irritæ, inutiles, & tamquam

mortuæ

mortuæ, iacent. Præstantissima igitur omnium possessio, bonus magistratus: sed ut nihil eo optabilius est, ita nihil ferè, hac quidem ætate, rarius. Quamquam tamen accuratè & sedulò vestigantibus utcumque tolerabiles & mediocriter idonei ad eam rem homines reperiri possent: sed dignis posthabitis, cuilibet aditus ad honores, pretium offerenti, patet. Scribit Dion C. Caligulæ Imper. fuisse equum (cui Velocissimo nomen fecerat) quem tantopere diligebat, ut eum crebrò ad cœnam inuitaret, ei hordeum ex aureo apponeret, funderetque vinum in poculis aureis, ac per salutem eius & fortunam iuraret. Neque is contētus, cum ad honores & dignitates Reiprouehere statuit, seque eum Consulem futurum pollicebatur. Et fecisset (inquit Dion) si visisset diutius. Haud equidem dubitem Machiavellitas nostros, si hoc apud Dionem legerint, illico dicturos, tantum honorem mandare voluisse quadrupedi, insani hominis & mente capti inceptum fuisse. Cur ergo hodie non tantum Velocissimo truculentiores, sed omnium bipedum & quadrupedum nequissimos, honoribus augeri & pulchrum censent? Quippe, si Velocissimus Consul designatus esset, nullum grauius damnum vel Reipubl. vel priuatis inferre poterat, nisi fortè propius adeuntes & salutantes calce feriendo. Ceterum libidinis, sceleris, auaritię, nulla exempla edidisset, nec cuiusquam fortunis manus admouisset. sicuti beluæ istæ honoribus ornatae hodie faciunt. Itaq. id planè agimus quod exprobrat Horatius,

Dion. in
Calig.
Caligula equum suum
Consulem
Romæ designare statuit.

Epist. 1. lib. 1.

*Si curtatus inaequali tonsore capillos
 Occurris, rides: si forte subucula pexa
 Tria subest tunica, vel si toga dissidet impar,
 Rides. quid? mea quum pugnat sententia secum?
 Quod petit spernit: repetit quod imper omisit.
 Astuat & vita disconuenit ordine toto:
 Diruit, edificat, mutat quadrata rotundis:
 Insanire putas sollemnia me, neque rides,
 Nec medici credis, nec curatoris egere
 A pratore dati*

HI prorsus hodie sunt mores: nam & malè
 consum & eum qui lacerà subuculam sub elegan-
 ti tunica, aut qui inaequalem & dissidentem to-
 gam, gerit, vulgò omnes rident: sed eum qui om-
 nia peruertit, qui æquum & ius corrumpit, qui
 abusus innumerabiles in functione sui muneris
 committit, quis ludibrio habet? Quàm multi
 hodie in Gallia sunt honores quos mandari Ve-
 locissimo præstet, quàm iis qui obtinēt? Atqui il-
 lud quod minus periculosum est, omnes vltro ri-
 deant: hoc quod cum Reip. pernicie coniunctum
 est vt corrigatur, omnes quærere & flagitare
 mussant. Quippe, quum duplex Ignorantia sit,
 Simplex videlicet & Malitiosa: in Velocissimo
 simplex tantum Ignorantia erat, quæ nihil boni
 aut mali edere posset: sed malitiosa Ignorantia
 recti & boni prorsus ignara, vitij & prauitatis
 tantum capax & tenax, huic asinorum generi inest,
 quos Machiavellitas vocant. Ergo si de duobus
 istis necessariò legendum sit alterum, quis non
 simplicem ignorantiam longè alteri anteponat?
 quis Velocissimo magistratum tutius committi
 non

non putet, quàm Machiauellitæ cuiilibet, aut Of-
ficioꝝ mercatori, qui quæ vniuerſa emit, ea
minutim & fruſtulatim diſtrahit.

I AM verò Principem, cui certè hæc ſententia
federit, vt bonos magiſtratus Reipubl. præficiat
(ſine quibus iuris & iudicioꝝ æquitas, quan-
tumlibet egregiæ fuerint leges, conſtitui non po-
teſt) multa conſiderare oportet. cum in perſonis
iſtis, tum in vniuerſo Iuridicialis conſeſſus cor-
pore. Principiò igitur ei munus iſſum. ſpectan-
dum eſt, ad quod obeundum viro eſt opus: tum
quærendus vir, qui huius dignitatis fungendis
muniis & oneribus ſuſtinendis tam virtute quàm
peritia par ſit. Quippe maior peritia & (vt ita di-
cam) ſufficiẽtia in Præſide quàm in Cõſiliario re-
quiritur: in Cõſiliario maior quàm in Iudice infe-
riore: in Iudice quàm in Caſtellano. Hæc ergo
ſeruanda eſt Geometrica proportio (cuius memi-
nit Ariſtoteles) & maximè idoneis æ ſuffecturis
mandandi ſummi quique magiſtratus: ad media
paribus, medioeres: minoribus minores. Huc
ſpectabat inſignis illa oratio Fabij Maximij,
quæ ad populum Rom. habuit, quum, Anniba-
le in Italia bellum gerente, T. Otacilium (Fabij
affinem) & M. Æmilium Regillum, iuniores & ce-
tanto tum muneri impares, Conſules diceret: Si
aut pacem (inquit) in Italia, aut bellum cum eo
hoſte, haberemus, in quo negligentia aut errori
locus eſſet: qui veſtris ſtudiis, quæ in campum ad
mandandos quibus velitis honores affertis, mo-
ram vllam afferret, iſ mihi parum meminiffe vi-
deretur veſtra libertatis. Sed quum in hoc bello,
quum hoc hoſte, numquam ab vilo duce ſine in-

Proportio
Geometrica
in mandan-
dis Officiis
obſeruan-
da eſt.

Ariſt. lib. 9.
Ethic.

Liu. Annal.
lib. 24.

genti nostra clade erratum sit: eadem vos cura, qua in aciem armati descenditis, inire suffragium ad creando Consules decet, & sibi sic quemque dicere: Annibali imperatori parem Consulem nomino. Quemadmodum pedites equitesque optamus ut validiores, si minus, ut pares hosti habeamus: ita duci hostium parem imperatorem queramus. Otacilius sororis meae filiam uxorem, atque ex ea liberos, habet. Ceterum non ea vestra in me maioris que meos merita sunt, ut non potiore priuatis necessitudinibus remp. habeam. Neque vllius magis interest quam tua T. Otacili non imponi ceruicibus tuis onus sub quo concidas. Hæc oratio Fabij quæ & Reip. utilis & temporari conueniens videretur populo R. reuocata in suffragium centuriæ ipsum Q. Fabium Maximum & M. Marcellum, ambos summos imperatores, Consules dixere.

AD hoc consilium, ceu certissimam regulam, ut videlicet magistratibus & muneribus pares viri querantur, summorum potissimum Iudicum lectiones componi deberent. Nam quæ ab ipsis in iudiciis faciendis peccantur vix vlllo remedio sanari aut corrigi possunt. Quare. Fabij cum ratione grauis autoritas, & populi R. tam sapiens suffragium, ut & in exemplum trahatur, & pro lege seruetur, dignum est: idque maximo eorum commodo qui Principum imperio reguntur.

Quibus do-
e. bus instru-
ctos esse o-
porteat Ma-
gistratus.

PORRO quæ in legendo Magistratu spectanda sint dotes, nec melius nec breuius describi potest, quam à Iethrone Mosis socero paucis comprehensum est in eo consilio quod Mosis dedit. Suasit

Suasit enim vt legeret in magistratus viros Dei timentes, amantes veritatis, & qui auaritiam odissent. Paucorum verborum sententia, sed ingenti & efficaci sensu. Magistratus enim Dei metuens summa religione & cura, idque ex legis Dei præscripto, munus suum exercebit: dabitque in primis operam, vt purus & sincerus Deo cultus exhibeatur, qualem ipse postulat: atque Impietytem penis coercebit. Mox, si Deum serio cordis affectu timeat, Proximum quoque tamquam seipsum diliget, cauebitque scdulo ne in functione muneris sui quidquam aduersus ipsum admittat quod in se factum nolit. Deinde actiones suas velut in tabulas referet, tamquam earum rationem summo illi Principi ac domino redditurus. Secundò, si Magistratus Veritatis amans fuerit, tum in ciuilibus tum in capitalibus causis veritatem semper vestigabit, & sycophantarum calumniis aures oclulas habebit, quæ virtus vel inter dotes Iudicis maximas numeranda est. Magistratus quoque verax tanti muneris capax erit, peritia, scientiæque & ceteris artibus necessariis instructus. Quippe Ignorantiam Veritas comitem & sociam repudiat. quid enim aliud Veritas est quàm lux? quid Ignorantia quàm tenebræ? Postremò si Auaritiam oderit Magistratus, non solum ipse hoc vitium non admittet in sese, sed in aliis quoque non feret. Si Auaritiam, omnium malorum radicem & matrem, exsecuerit, cetera quoque vitia inde fruticantia stirpitis simul sustulerit. Iam sicuti auaritia magistratuū lites diuurnas, aut etiã seculares, reddit, propterea quòd

litigatorum stultitia & foni tabe tanquam yber
rimo fundo aut perpetua succidia vtuntur: & ple-
bis medullas illis, velut hirudinibus, exfugendas
tradit: ita infestus auaritiæ magistratus litigan-
tibus breui ius reddet, litibus atque impensis mo-
dum faciet, maximo omnium commodo & pu-
blico bono. Denique, si ad istam normam & for-
mulam Princeps magistratus legerit, neminem-
que admiserit in iudiciale tribunal, quin Pius,
Verax, & Auaritiæ inimicus, sit (id est, trib. hisce
dotibus instructus quas in Iudiciis & magistra-
tibus Iethro requirebat) optimam inde Iuris ad-
ministrationem, cum summa sua laude & subdi-
torum vtilitate coniunctam, haud dubiè conse-
quetur.

CETERVM magistratus vero Dei timore
præditos inter Ethnicos extitisse, haud equidem
dixerim, neque enim Deus serio timeri à quoquam
nisi cognitus, neque cognosci, nisi ex Verbo, pot-
est, quod Ethnicis ignotum fuit. Sed in iis tamē
reperiuntur qui ceteras duas illas virtutes (qui-
bus Iethro Iudices ornatos voluit) vita & mori-

Liu. Annal.
lib. 31.

bus repræsentarent. Cato maior quum in Prætu-
ra Sardiniam prouinciā sortitus esset, compe-
rit in excipiendis & colendis Prætoribus Romæ
nisi multos eosque inuiles sumtus, à prouinciāli-
bus fieri solitos. Ingentē etiam in ea insula fene-
ratorū copiam reperit, qui populū vlrus obru-
erent. Sed vbi primū prouinciā attigit, sum-
tus quos in cultum Prætorum socij facere soliti
erant, circumcidit aut sustulit; feneratorēs &
bimensarios, ex insula omnes fugauit; ita vt in eo-
ecce-

ercendo fenore à nonnullis asperior haberetur. Iudicabant enim statui potius decuisse modum fenori, quem feneratoribus egredi non liceret, quam sublato credendæ & sumendæ pecuniæ vfu aboleri commercia. Nihilominus tamen Cato, fenebribus legibus constrictam auaritiam & intra certum modum cohibitam, vias tamen multas fraudis inire posse existimans & mitis artibus ex semiciario fenore vnciarium facere: sublata penitus versura, feneratores Sardinia expulit. Denique ita integrè in eo magistratu se gessit, vt sanctus atque innocens habitus sit.

A c in eo viro certè multa præelata extiterunt. Nulla ars (inquit Liuius) neque priuatæ neque publicæ rei gerendæ ei defuit, urbanas rusticasque res pariter callebat. In bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnis: idem, potestæquam ad magnos honores peruenit, summus imperator: idem in pace, si ius consuleres, peritissimus: si causa oranda esset, eloquentissimus. Orationes & pro se multas, & pro aliis, & in alios, habuit. Nam non solum accusando, sed etiam causam dicendo, fatigauit inimicos. Asperi proculdubio ingenij, & linguæ acerbæ & immodicè liberæ, fuit: sed inuicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentia, contemtor gratiæ, diuitiarum: in parcimoniam, in patientiam laboris periculæque, ferrei propè corporis animiq. quem ne fenestus quidem, quæ soluit omnia, fregerit: qui sex-tum & octogesimum annum agens causam dixerit, ipse pro se orauerit, scripseritque: nonagesimo anno Seru. Galbam ad populi iudicium ad-

Liu. Antiqu.
lib. 39.

Catonis Cen-
sura memo-
rabilis.

duxerit. Hunc ferreum hominem censuram pe-
tentem premebat nobilitas (quam ipse omni vita
agitaauerat) coierantque candidati omnes ad eum
honore deiciendum: non solum ut ipsi potius a-
dipiscerentur, nec quia indignabantur nouum
hominem Censorem videre: sed etiam quod tri-
stem censuram periculosamque multorum fa-
ma, & ab laeso à plerisque & laedendi cupido ex-
spectabant. Etenim tum quoque minitabundus
petebat: refragari sibi, qui liberam & fortem cen-
suram timerent, criminando: & simul L. Valerio
suffragabatur: illo vno collega castigare se noua
flagitia, & priscos mores reuocare, posse. Itaque
aduersa nobilitate, non modò ipse Cato censor
factus, sed etiam collega ei L. Valerius Flaccus
datus, est. Atque duo isti, ut ingenio similes, i-
ta in magistratu collegæ, tristem & asperam in
omnes ordines Censuram gessere: multos & no-
bilitate quidem honoribusque insignes senatu
mouerunt. Aquam publicam omnem in priua-
tum ædificium aut agrum fluentem ademerunt:
& quæ in loca publica inædificata immolitæ
priuati habebant, intra dies xxx. demoliti sunt.
Lacus sternendos lapide, detergendasq. quæ opus
esset cloacas in Auentino, & in aliis partibus, quæ
nondum erant, faciendas locarunt. Et veſtigia
summæ pretiis vltro tributa infimæ locauerunt,
edicto summotis ab hasta qui ludificati prio-
rem locationem erant. Denique nobilem & glo-
riæ plenam Censuram egerunt. vnde Cato Cen-
sori cognomen tulit. Utinam hodie multi eiusc-
modi extarent Catones, eosque ad gubernacula
Reip.

Reip. Principes collocarent. Nullo unquam tempore talibus viris magis eguit Respublica, quam eam tot vitiis & fordibus, quibus corrupta est, liberent.

NEQUE defunt exempla bonorum Regum quæ Reges ac Principes in iurisdictione constituenda imitentur. Age Carolum Magnum & Ludovicum, cognomento Diuum, sibi proponant. Illi enim, boni publici & iustitiæ amantes, Commissarios & quæsitores per prouincias mittebant, ad vitia & abusus magistratuum cognoscendos: & in noxios ac scelestum conuictos seuerè vindicabant. Itaque eorum temporibus ius, magno populi commodo, optimè administratum est. Verùm hoc quoque in legendis magistratibus spectare Princeps debet: nimirum vt eos viros cooptet qui personas non accipiant. magistratus enim est æquabiliter summis ac infimis, pauperibus & diuitibus, iura reddere, iuxta causæ, non personæ, meritum. Nondum adulta Romana reipubl. ad disceptandas controuersias leges nullæ aut paucæ publicè scriptæ extabant: sed quum repositum ius ciuile in penetralibus Pontificum, & eius scientia penes solos patricios, esset; arbitrio magistratuum reddebatur, constabatque maximam partem virorum potestate præditorum præiudicii. Illi ergo hoc prætextu, antè ita esse iudicatum, ius pro libidine ita tractabant vt à potentioribus humiliores & inopes semper foro vitæ discederent. Plebi, libidinem ac licentiam suam magistratibus pro lege esse, intolerandum videri, eosque hominum, non caussarum, totos

Annal. in
ann. 809. &
ann. 1255.

Judices à
καρποωτο-
λησία ali-
eni esse de-
bent.

Dionys. Ha-
lyc. lib. 10.

esse, ut apud quos gratia vim æqui haberet: neque libertatem suam talibus præiudiciis eludi diutius pati potuit. Itaque Tribuni rogationem promulgant, ut Decem viri legum latores communiter ex plebe & Patribus crearentur, qui utrisque utilia, quæque æquandi iuris & libertatis essent, ferrent: ne deinceps ex præiudiciis sed ex legibus iudicia fierent. Ei rogationi patricij pro suo more resistunt: inde atrox in vrbe certamen plebis aduersus nobilitatem, & seditio ita vehemens, ut à Patribus, à Consulibus, consuetis remediis sisti non posset. Dies interea comitiorum creandis Consulibus venit: L. Quintius Cincinnatus Consul ingenti omnium consensu dicitur. Is tum agellum quemdam trans Tiberim colebat: sed ab agresti opere in urbem vocatus, simulatque magistratum iniit, nihil prius aut antiquius habuit, quàm ut tumultu sedato benignè ius summis & infimis & ex æquo redderet. Itaque multas causas iam inueteratas cognouit, ex æquo bonoque diiudicauit, tota die pro tribunali sedens, comis adituque facilis, omnes patienter audiens: ius & merita causarum, non personas, intuens. Denique tanta cum laude magistratum egit, plebi iuxta ac Patribus carus, ut neque humiliores oppressi à potentioribus ad tribunos confugerent, neque nouas leges de iure æquando desiderarent, contenti præsentibus: sed talem magistratum, quàm vllas leges, mallent. Ad eum præsens & efficax remedium est ad ciuiles motus componendos Iudex prudens atque integer, puraque æquabilis iuris administratio. Oriri autem ex Iuris

iuris æqua
& recta ad-
ministratio,
Pacis: corru-
pta, Seditio-
num causa
est.

ris iudiciorumque corruptela motus & bella
 ciuilia, si antea fuit ignotum, Gallia exemplo sa-
 tis superque est cognitum.

VTRIVSQUE exempli documenta Romæ Dionys. Ha-
 lyc. lib. 10.
 & 11.
 extitere paucis post Quintij consulatum annis.
 Quum enim sequentes Consules non eadem er-
 ga populum comitate, neque pari in iure admi-
 nistrando fide ac diligentia, vterentur, Tribuni
 pl. rogationes de creandis Decemuiris redinte-
 grant. Itaque eorum continuis actionibus & fla-
 gitationibus fatigatus senatus, legem tandem
 perferri sinit. Decemuiro ex Patribus creantur: &
 XII. Tabularum leges communi consilio con-
 dunt. Neque eas tantum omnium consensu per-
 latas & plebiscito confirmatas, in æream colum-
 nam inciderunt, sed ex illis ius omnibus æquum
 & incorruptum reddebant. Denique tanta erat
 eorum aduersus omnes æquitas, vt omnes summi
 pariter atque infimi eorum moderationem ac cu-
 ram laudibus ferrent, & præsens contra omnem
 vim atque iniuriam auxilium. Iactabaturque à
 multis non esse opus ciuitati aliis magistratibus,
 quum vnus ad omnia munia obeunda mira pru-
 dentia ac fide sufficeret: ac ne plebs quidem ipsa
 tribunitio auxilio egere se existimaret. Inter
 omnes maximè eminebat Appius, & plebis fauo-
 re regimen totius magistratus penes eum erat:
 quum non tantum salutando & appellando co-
 miter omnibusque officiis populares demerere-
 tur, sed ius quoque æquabiliter & promptè expe-
 daret. Sed tam præclara iuris dictio annum non
 excessit. Altero enim anno, continuato magi-

stratu, fœdus clandestinum inter se pepigere, ne comitia haberent, & perpetuo decemviratu possessum semel imperium retinerent. Atq. vt quoscumque possent factioni suæ adiungerent, ius nouo more & contra quàm primo anno instituerant, reddebant: iudicia domi constabant quæ pronuntiarent in foro: & secundum eos qui tyrannidi fauerent, semper litem dabant. Itaque omnibus qui gratiæ magis quàm causæ fiderent sibi adiunctis, breui magnam vrbs partem in se traxere. Ita in duas partes discessit ciuitas: aliud populus integer fautor & cultor bonorum, aliud Appij factio, tenebat. Sed tyrannica tandem Decemvirorum impotentia dissidentes à se inuicem Ordines in concordiam redegit, illisque omnium consensu imperium abrogatum est. Decemviri igitur primo imperij anno, summa iudiciorum æquitate maximam in Republ. pacem & concordiam fouerunt: altero verò quum iure ad iniuriam & libidinem abuterentur, ciuiles discordias maiores excitarunt quàm antea.

Cum hoc Decemvirorum exemplo componi potest iniqua, factiosa & venalis, Iurisdictio, in Gallia ab hinc quindecim annos vsurpata (quæ haud dubiè tot infaustas seditiones & bella ciuilia peperit, aluit alitque) tum insueta & breuis illa Iudiciorum integritas, quæ in Prouincia, post primos Galliæ tumultus, instar fulguris, reluxit. Nam ius à Præside Morsenio & aliquot consiliariis eò missis seuerè & incorruptè administratum neque id diu, tantum valuit, vt sequentibus deinceps motibus nulli modestius se gesserint quàm

Prouinciales feroces alioquin ingenio & feruidi.

CETERVM (quemadmodum de Quintio antea diximus sedentem in tribunali patienter omnibus aurem præbentem iuris copiam fecisse) ita omnes Iudices hoc sibi velut vnicum exemplum propositum sedulo imitari debent. Ius enim gentium & naturalis æquitas quemquam indicta causa & inauditum condemnari vetant. Tarquinius Superbus Roma pulsus, quum omnem recuperandi regni viam tentaret, multorum ciuim animos ad proditionem corruptit. Illi non ingenuos solum inopes largiendo & pollicitando illerunt, sed etiam seruos quosdam spe libertatis ascuerunt in societatem. Coniurati autem tale consilium ceperunt: vt coniurationis principes noctu arces & munitiora vrbs loca occuparent: serui oppressos somno dominos interficerent, vbi hæc occupata clamore ex composito edito sensissent: simul improuisa eade & tumultu percussis omnibus, Tarquiniis portas aperirent. Sed duorum fratrum Marci & Publij Laurentinorum indicio coniuratio patefacta est. Quum enim illis in somnis horribiles quædam species obuersarentur, viderenturque sibi à furiis exagitari, vates consulunt. Illi respondent, malam eos viam insistere ac sibi exitiosam, ni consilium mutarent. Itaque fessi malis præteritis instantibusque omnem coniurationem vni ex Consulibus Seruio Sulpitio aperiunt. Illum ancipiti malo permotum ingens cura atq. lætitia simul occupauerunt. Nam lætabatur, intelligens coniuratione patefacta ciuitatem periculis ereptam esse. porro

Index causam
veritatem se
dulo inquire
re debet,
priusquam
sententiam
ferat.

Dionys. Hæc
lyc. lib. 5.

autem anxius erat, dubitans in maximo scelere tot & tantis ciuibus deprehensis, quid facto opus esset. Igitur confirmato tandem animo, nihil per se agere statuit, neque in coniuratos, quamquam rei capitalis manifestos, temerè vindicare. (sicuti hodie Machiauellitis nostris mos est, qui vbi innoxios morte adfecerunt, eorum postmodum de caussa cognoscunt.) Itaq. rem ad senatum refert: senatus ei omnem potestatem permittit, vt inquireret in coniurationis populares & comperptos plecteret: denique daret operam nequid detrimenti Respubl. caperet. Sulpitius quum coniuratos nobilitate & multorum affinitatib. subnixos & in vrbe potentes cerneret, sibiq. non mediocrem inuidiam imminere, si in eos haud satis perspicuis argumentis conuictos animaduerteret: rem omnem in tam apertam lucem protrahere, & tam euidentibus indiciis probare, statuit, vt nullus dubitationi aut calumniæ locus esset. Excogitat igitur eiusmodi cõsiliũ. Delectis è senatorum numero qui ætate & viribus valerent, negotium dat vt cum fidissimis amicorum & clientum munita vrbis loca occupent. Collega Tullio Longo, Fidenas tum obsidenti, significat vt initio noctis è castris ad urbem profectus cum maiore parte exercitus in valle quadam mœnibus proxima subsideret: Equites circa forum præsidij caussa cum telis & armis quamocultissimè fieri potest, collocat. His ita præparatis, indices iussit coniurationis ducibus edicere Tarquinius ea nocte ad urbem venturos. itaque circa medium noctis in forum venirent cum suis

co lo-

eo loco accepturi ordinem rei gerendæ, & suum quisque negotium exsequuntur. Ita factum: simulque coniurationis participes in forum concurrerant, signo dato senatores armati loca Urbis editiora occupant: equites circumfusi, ne quis elaberetur, coniuratos corona circumdant. Consul Longus eodem tempore à Fidenis cum copiis aduentat. Simulac illuxit, Consules in sedem suam processere: deprehensique & conuicti coniurationis populares, quum in re tam aperta nihil dissimulare aut infitiri possent. Itaque omnibus approbantibus, propinquis etiam & cognatis eorum, & Sulpitij consulis diligentiam ac fidem laudantibus, de noxiis supplicium sumtum est. Præcipuam igitur ex eo Sulpitius gloriam tulit, quòd intestinum scelus & cum singulari cura, & sine tumultu, oppressisset: summam haud dubiè inuidiam odiùmque apud omnes, præsertim apud coniuratorum affines & necessarios, subiturus, nisi coniurationem re ipsa præsentireuictam, vt non oculis tantum sed veluti manibus teneretur, in iudicium adduxisset.

HELPIDIUS qui Constantio imperante præfecturam Urbis gessit, rectis & sinceris iudiciibus annumerandus est. Ei enim quum coram innocentem quemdam torquere Constantius præcepisset, non magis æquo quàm magno animo abrogari sibi potestatem orauit, hæcque potioribus aliis ex sententiâ Principis agenda permitte. Illi scilicet conscientie religio & muneris sui fides Cæsaris gratia carior erat.

QUAMOBREM si Princeps serio bonos ma-

Ann. Marcell. lib. 27.

Iudex ne conscientiam suam lædaturereri debet

gistratus legere in animum induxerit, eos ad istā
 normam examinet: id est, quærat viros qui haud
 facile alterius libidini malefacta condonent, nec
 conueniant ad flagitia, vt Cato: qui litigantes pa-
 tienter & attentè audiant, sententiãque pro-
 nunciant ex æquo & bono, vt Quintius: qui cri-
 minis fidem ac veritatem acriter explorent, prius
 quam de re statuunt, vt Sulpitius: qui conscien-
 tiæ iudicium & iurisiurandi religionem lædere
 metuant, vt Helpidius: deniq. qui Deum metuât,
 veritatem colant, auaritiã oderint, iuxta consi-
 lium Iethronis. Hæc si ita faciet, Iudices lectis-
 simos & iurisdictionem optimè administratam
 habebit. Itaque fugiat exemplum Tiberij Cæsa-
 ris, qui ignotissimum quæsturæ candidatum no-
 bilissimis anteposuit, ob epotam in conuiuio,
 propinante se, vini amphoram: qui honores e-
 gregios vini potoribus & gulosis mandabat. Iu-
 lianum etiam, cognomento Apostatam, ne imi-
 tetur, qui Alexandrum quemdam, turbulentum
 hominem & seuerum, Syriae iurisdictioni præfe-
 cit. Quum quædicerent nonnulli indignum esse
 hominem eo minere: Iscio (inquit) de Antio-
 chensibus auaritis & contumelijs huiusmodi iu-
 dicem conuenire existimo. Male Iulianus, quum
 malo Præfidi corruptum populum, vt malo me-
 dico ægrotum, permitteret. Similia tamen exem-
 pla nostra ætate, Machiauellitarum factionibus
 corrigentur: nec mirum Impios homines & Dei
 contemtores, Apostatam, à quo ceteris moribus
 non dissentiant, in eo quoque imitari. Cauebit
 etiam Princeps ne Valentiniã Cæsaris exem-
 plum

Suet. in Tib.
 cap. 42.

Ann. Mar-
 cell. li. 23. 27.

22. M. 1153
 23. M. 1153

24. M. 1153
 25. M. 1153
 26. M. 1153

plum sequatur, qui litigantes apud iudicem sus-
 spectum & iudicium potentis inimici declinan-
 tes, aliumque sibi postulantes dari, hoc non impe-
 trato, ad eundem quem metuebant, licet multa
 prætenderent iusta, remittebat. Quippe eiusce-
 modi Principes non tantum sua ætate pessimo-
 rumore propter hæc fuere, sed etiam apud scri-
 ptos infamia notantur, quod homines indi-
 gnos, spretis melioribus, ad honores euexerint:
 quos fortè euectos gradu potius mouere debue-
 rant: sicuti ab aliis Principibus leuioribus de caus-
 sis multis abrogatus est magistratus. Augustum
 memoria proditum est legato consulari succes-
 sorem dedisse, ut rudi & indocto, cuius manu
 pro *ipso* scriptum animaduertisset. Vespasianus
 adolescentulum fragrantem unguento, quum si-
 bi pro impetrata præfectura gratias ageret, nutu
 aspernatus, voce etiam grauilissima increpuit, Ma-
 luissem alium oboluisse: litterasque reuocauit.
 Domitianus *Quæstorium* virum senatu mouit,
 quod gesticulandi saltandiue studio teneretur.
 Etsi enim alioqui *uictoriosissimus* Princeps esset,
 magistratibus tamè coercendis tantum curæ adhi-
 buit, ut neque modestiores unquam neque iu-
 stiores extiterint. *Fabriceius* censor P. *Cornelium*
 virum consularem senatu mouit, quod decem
 pondo argenti facti in supellectile haberet, id est
 (ut hanc loquimur) uasa pretij fortè quadragin-
 ta coronatorum. Quanta seueritate putamus eos
 animaduertisse in peculatus aut repetundarum
 reos, in nummarios iudices, aut alia quouis ratio-
 ne magistratu abutentes (quales hodie palam to-

Magistrati-
 bus abroga-
 tum impe-
 rium leuita-
 ob errata
 distichum
 Suet. in Au-
 gusto. cap. 88
 in Vespas.
 cap. 8. in Do-
 mit. cap. 8.
 Florus li. 14.

lerantur in Gallia) quum tam leuibus ob causas, ob lapsum in orthographia, vnguenti odorem, ludicrum saltandi studium, paucarum argenti librarum supellectilem, homines etiam fummis dignitatibus functos, honore exuerent. Quippe hæc vitia adeo leuia & parua videntur, vt ea quæque hac tempestate multi pro virtutibus amplecti non dubitent.

Temperamentum in Iuridicialibus collegiis legendis necessarium.

PORRO bonorum Iudicum delectum habere Principem, singulorum virtutes spectantem, non satis est: sed etiam in Iuridicialibus collegiis, sive Curiis condendis, quò plures simul Iuridicos adlegi necesse est, quæ vniuersi Ordinis munia, officia, facultates, esse debeant reputare eum oportet, vt ex multis istque diuersis salubri & concordi temperamento mistum ac conflatum corpus lenatus constituat. Itaque eum senatum ex diuersorum ordinum & regionum personis componet. Exempli gratia: In Parlamento (id est, Iuridiciali consessu, qui ex multis constare debet) non tantum sedere debent aut Nobiles, aut Clerici, aut Tertij generis homines: sed mixtum & temperatum ex trium Ordinum viris esse debet. Præterea non debet componi ex eiusdem vrbs vel oppidi ciuibus, sed ex vniuersa iurisdictione seu diocesi sumendi & deligendi Iudices. Quæ duo ex constitutionibus Regiis, quibus ita iubetur, olim in Gallia obseruabantur. Sed vt nostra nunc sunt tempora, ad superiores illas sanctiones hæc quoque possit addi: Iuridiciale *consessu* pro exsolis Catholicis Romanis constari non debere: sed Evangelicis admistis temperandum esse. Etenim

Etenim si status Ecclesiasticus, ad tutanda sua iura & privilegia obtinuit vt in Parliamentis Clerici sedeant (quamquam alioquin eiusdem religionis sunt cum Catholicis R. Laicis) cur id Evangelicis negabitur? Romæ quum ante Syllana tempora ad equestrem ordinem à senatu iudicia translata essent, P. Rutilius vir summæ innocentia, qui legat⁹ Q. Mutij procons. à publicanorū iniuriis Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus, in exilium abiit. ccc. enim senatoribus lege Sempronia admisti D C. equites bis tantum virium in senatu & in iudiciis habebant. Senatus quum impotentiam equestris ordinis in iudiciis exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit vt ad se iudicia transferrentur, sustinente eius causam M. Liuio Druso tribuno pl. Is legem iudicalem tulit, vt æqua parte iudicia penes senatum & equestrem ordinem essent. Ea utilis Reipubl. iudicata & summo consensu accepta est: Sempronia verò, quæ à C. Graccho tribuno pl. lata fuerat, vt videlicet quum ccc. senatores essent, sexcenti ex equestri ordine in curiam sublegerentur, & ipse factione in senatu superior esset: meritò vt iniqua antiquata est, nō sine perniciè Gracchi quum eam ceterasque ab se latas pertinacius defenderet.

I O S A P H A T rex Iudææ, quum per omnes vrbes & oppida regni sui lectos Iudices constitueret, mandassetque vt fideliter atque integrè iudicia exercerent, in timore Domini, & absque vllò diuitiarum aut personarum respectu: Hierosoly-

Florus li. 60.
& 70. 71.

Paral. lib. 2.
cap. 19.
Ioseph. Ant.
tiq. lib. 9. c. 2.

mis *σωεδρον* quoddam, veluti Parlamentum, instituit, compositum ex viris lectis & præcipuarum Regni familiarum principibus: qui supremæ iurisdictionis gradum tenerent, & cognoscendi de causis appellationum à sententiis inferiorum iudicum, litiumque sine prouocatione finiendarum, summum ius haberent. Simili temperamento Romani quondam in magistratibus creandis *visi* sunt. Neque enim nobiles tantum & patricios, sed equites quoque & plebeios ad honores promiscue admittebant: ne pars ciuitatis à parte altera fastidiri & despici videretur: magistratusque ipsi ex omni genere sumti & mixti nec summis nec infimis suspecti essent. Atque hæc olim fuit M. Valerij, prudentissimi senatoris & fortissimi ducis, sententia, quum persuadere vellet senatui plebem ad dignitates & Reipubl. munia
 » admittendam esse: Vix aliud (inquit) vtilius est
 » ad salutem Reipubl. tuendamque libertatem, quam assumi plebem ad res gerendas: & administrationem Reipubl. ita temperari, vt nec penes solos optimates, nec solos plebeios sit, sed vtrimque mixta. Quamuis vobis non timeo ne nimia felicitate corrupamini, qui nuper ciuitatem liberafastis à diuturna tyrannide, & nondum nacti estis otium ad insultandum aliis. Sed dum posteritatem vestram cogitatione præcipio, quantasque mutationes longum æuum afferat, vereor ne quando potentiores senatores nouatis rebus imprudenti ciuitati tyrannicam dominationem inferant. Verum si plebem ad Rempubl. admiseritis, atque fortè extiterit (existere autem posse putandum

DionHalyc.
 lib. 7.

tandum est) qui velit plus posse quàm alij, & in senatu aliquam factionem parauerit, die per Tribunos dicta cogetur rationem factorum & inceptorum plebi reddere. Denique quo maiorem terrorem proposueritis legum transgressoribus & morum corruptoribus, adhibendo superbis & auaris hominibus multos obseruatores & custodes, tanto melius constitutam Rempub. habebitis.

PORRO vbi Princeps accurata magistratuum Princeps Iudices prauos lectione Iuridicalem confessum composuerit, pœna, bonos præ- dare operam deinceps debet vt in officio maneat, vt sanctè atque innocenter se gerant, & mio, afficere debet. maturè obuiam ire ipsorum vitiis ac prohibere ne corrumpantur. Id facilè consequetur, si duplicem hanc legem obseruet. Primùm si delinquentibus in magistratu imperium abroget, immò pœnas irroget pro magnitudine delicti: deinde, si munia sedulò & fideliter obeuntibus digna præmia persoluat. Imperatorum & Principum aliquot exempla antè commemorauimus, qui Iudicum scelera grauibus pœnis multarent. Ea imitari Principem decet, neque flagitia magistratuum, grauia præsertim, impunita omittere: sed in primis singularem Ludouici, cognomento Diui, sollicitudinem ac præclarum institutum assiduè intueri: qui frequentissimè Quæsitores & commissarios circum prouincias Regni dimittere solebat, vt de abusu Magistratuum vitiisq. cognoscerent & pœnas exigerent. quippe fuitne vquam tempus quo hoc remedium magis necessarium esset? Duplicem verò illam legem (de qua

Lampr. in
Alex.

paulo antè diximus) per sanctè obseruabat Alexander Seuerus : nempe vt prauos Magistratus pœnis, bonos præmiis, adficeret. Tanti enim stomachi erat in eos iudices qui furtorum fama laborarent, etiamsi damnati non essent, vt si in eos casu incideret, tanta bili corripereetur vt eloqui nihil posset. Quum quidam Septimius Arabinus ob furta infamis fortè inter senatores salutatum Principem venisset: ille exclamauit, O numina, ô Iupiter, ô Dij immortales! Arabinus nõ solùm uiuit, verùm etiam in senatum venit: fortassis etiam de me sperat: tam fatuum, tam stultum, esse me iudicat. Contrà, verò Præsides prouinciarum & magistratus, quos verè non factionibus laudari compererat, Reipubl. egregiè administratæ laude & præmiis munificè ornabat, dicens, Et fures à Republ. pellendos ac pauperandos: integros redimendos ac ditandos, esse. Similis munificentiae exempla plerique veterum Galliae regum in magistratus & Iuris ministros edidere. Etsi enim stipendia annua hodie ipsis è publico attributa permodica videantur, eo tamen tempore quo primùm constituta sunt, satis lauta erant & ipsis alendis sufficiebāt. Minimè quidem ambiguum est, ante quinquaginta aut sexaginta annos, perinde commodè atque honorificè tolerandis sumtibus trecentos francos pares esse potuisse, quàm mille hodie sint. quippe ex eo tempore omnium rerum pretiis in quadruplum intentis. Itaque, quum sumtus quadruplo maiores, stipendia magistratuum nihilo quàm tunc ampliora sint, ea profectò augeri expediat, vt his præ-

premiis inuitati, abscissis omnibus abusu & vitiorum causis, muneribus. Reipub. integrè fungantur.

Hic locus admonet ut quibusnam remediis vitia delictaque magistratuū anteuerti & prohiberi possint, ex quorundam sententia, paucis expediam. Quibusdam enim videtur illis mature occurri posse si non perpetui sed ad tempus, puta biennes aut triennes, magistratus fuerint: aut certe ambulatorij, id est, qui statis temporibus e provincia in provinciam moueantur. Et quidam nostra ætate vir doctus in ea sententia fuit: neque huic equidem confirmandæ vel argumenta vel exempla defunt. Etenim si qui Iuri dicundo præbuerint imperij tempus finitum habeant, simulatque abierint magistratu, administrationis & factorum reddendæ rationi obnoxij erunt. Si ambulatorij fuerint, provincialibus & iurisdictioni suæ subiectis hominibus cognoscendis, & contrahendæ cum illis familiaritati ac necessitudini spatium non habebunt. quæ res sæpe Iudices à recto atq. honesto detorquet. Itaq. & Romanis legibus. & Ludouici cognomento Diui constitutionibus, cautū erat ne perpetui essent magistratus, neve eidē provinciæ præficerentur ex qua oriundi essent. Verū cōtrā, quum Galliā in multas regiones ac provincias diuisā esse cogitamus, easque dissimilib. moribus atq. institutis, diuersoq. alias ab aliis stylo forēsi vti, vix fieri posse arbitramur ut diuersæ provinciæ & gentis hominibus iuri reddendo idonei Iudices reperiantur. Idque propter ignorantiam styli forensis & instituto-

Magistratus
in Gallia
nec ambu-
latorij, seu
mobiles, nec
temporarij
esse debent.

rum dissimilium cuiusq. provinciæ, quæ non nisi longo usu & exercitatione discuntur. Adhæc quis speret ut senes, & multi præterea magistratum capaces viri, huic ex alia in aliam provinciam migrandi molestiæ subiicere sese velint aut possint? Quippe fieri nequit quin longa peregrinatio rei ipsorum familiari detrimentum afferat. vnumquemque autem familiæ & rationum privatarum curam gerere decet. Præterea qui publica munia capessunt, quamvis doctrina valeant, breui tamen spatio dexteritatem & peritiam agendi exercendæq. industriæ consequi nequeunt, quæ longo rerum tractandarum usu & experientia quæritur. Itaque si magistratus temporarij essent, res tantum inchoantibus circumageretur iurisdictionis eorum spatium, & quum vix potestatis suæ ius atq. officium introspicere cœpissent, magistratu abeuntibus noui subrogarentur, quibus idem accideret. Ita sapius Iuri regundo tirones & noui homines quàm periti & rerum prudentes imponerentur: non sine graui Reipublicæ damno. Melius ergo Antoninus Pius, qui ea constantia & sapientia erat ut septenis & nouenis annis in provinciis bonos præsidēs detineret. Seuerus quoque & multi deinceps Principes Prætorij præfecturam iis qui superioribus Præfectis in consilio fuerant, ut peritioribus, mandabant. Pescennius Niger, quum videret provincias facili administrationum mutatione subuerti, ad Marcum primùm, deinde ad Commodum scripsit, ut nulli, vel provinciæ præfidi, vel legato, vel proconsuli, ante quinquennium succederetur: quòd prius

Capit. in
Pio. Spart.
in Nigro.

prius deponerent potestatem, quàm scirent administrare: deinde ne noui ad Remp. regendam accederent: sed Assessores in quib. prouinciis affedisent, eas administrarent. Quamquã ea quoq. Magistratum frequens mutatio tolerabilior tum erat, quàm in Gallia hodie esse possit. quippe apud Præsides prouinciarum aut Proconsules Rorara priuatorum lites & causæ disceptabantur: Magistratus ipsos in Gallia hodie de omnibus causis cognoscere necesse est.

POSTEA QUAM Princeps in ditiorie sua, tum sanctis bonis legibus, tum lectis magistratibus, iudicia & iurisdictionis formam ordinemque constituerit, nondum tamen officio penitus defunctum se putet. Quippe & ipsum quoque iuris reddundi laborem subire oportet. Atque hæc altera est pars consilij quod Iethro Mosi dedit. Primum enim docuit quòsnam magistratus suo tribunali inferiores legere deberet: deinde consulu, vt difficillimas quasque causas cognoscendi & decidendi summum sibi ius atque autoritatem seruaret. Itaque hoc etiam præstandum Principi, quod ipsius officij est: neque quidquam ferè subditis magis quàm ius atque audientiam debet, siqua sunt quæ ab ipso propriè cognosci necesse sit. Neque enim de omnibus apud inferiores magistratus commodè agi potest: sed permulta sunt quæ ipsius Principis cognitionem iudiciumque desiderant: siue aliquem summi ordinis & fortunæ virum aut magistratum accusari necesse sit, siue de Publicanis & tributorum exactoribus querendum: siue criminis gratia exoran-

Princeps ipse ius dicere debet.

da: siue donum, aut præmiũ, petendum sit, atq. alia id genus. Itaque Princeps ipse aut per se solus, aut cum consilio, ius dicere subditis, & causarum cognitiones exercere, debet. Id docet prima Regum institutio, quorum potestas, à populo tributa, tribus potissimum in rebus sita erat: Primum in vt legum ac morum patriorum custodes, ius subditis administrarent, ipsique de iniuriis & causis grauissimis cognoscerent. Deinde, vt senatum cogerent, ibique communi consilio cum Patribus de rerum summa deliberarent. Tertiò, vt summum in bello imperium gererent. Quare Reges, quorum primum munus est vt ius subditis reddant, meritò Homerus *δικαστῶν* & *θεμιστοπόλων* vocat, id est, Iuris distributores, siue Iuridicos. Id quidem certè egregiis Principibus semper sollenne fuit, vt statis diebus ipsi ad causas audiendas sederent, & subditorum querimoniis & iustis auditis, ius illis ex æquo & bono redderent. Iulius Cæsar ius laboriosissimè ac seuerissimè dicere consueuerat: Legesque ac legum pœnas, in primis Sumtuariam, exercere, vt luxu mensæ ac cultus profusis sumptibus exercitos coereret. Augustus quoque ius summa diligentia dixit assiduè, & in noctem nonnumquam: si parum corpore valeret, lectica pro tribunali collocata, veletiam domi cubans. Claudius ipse (etsi hebes & inconsultus esset) litigatoribus tamen operam dare & ius dicere solitus erat. Domitianus (quamquam plerisque in rebus iniquus & improbus esset) ius diligenter atque industriè dixit: ac plerumque in foro pro tribunali extra ordinem

Dion Halyc.
lib. 22 & 5.

Suet. in Cæs.
cap. 43. in
Aug. cap. 33
in Claudio.
c. 15. in Gal-
ba. ca. 7. 8. 9.
in Domitia-
no. cap. 8.

nem ambitiosas centumviroꝝ sententias rescidit: & nummariis iudicijs graues notas & pœnas imposuit. Seruius Galba, septuaginta duos annos & eo amplius natus, iuris reddendi laborem sustinuit. Traianus, Adrianus, Antonini duo, Seuerus, Alexander, & permulti alij Romani Principes, sedere ipsi iudices, & litigantes attentè audire, non erubuerunt. Immo populus hoc, vt sibi debitum, pro suo iure ab ipsis exposcebat. Ita que quum Adriano aliud agenti & prætereunti fortè occurrisset mulier, ab eoque vt se audiret contenderet: atque is sibi otium esse negasset: tum illa exclamare cœpit, Noli igitur regnare. Ille ad hanc vocem restitit, & nequaquam tenuis mulierculæ libertate offensus, libenter eam audiuit.

Dion in
Adriano.

Si Gallicas historias inspicere libet, hunc Iuris reddendi morem (quod vulgè Lectum Iustitiæ vocabant) frequētius à nostris Regibus quàm à Principibus Romanis vsurpatum fuisse conueniamus. Carolus magnus, præterquam quòd Baliluis, Seneschallis eorūque vicariis siue locum tenentibus, coercendis, multum curæ adhibebat, vt sanctè & innocenter sese gererent: etiam iubebat vt grauissimas quasque causas, præsertim Principum procerūque controuersias, cognitioni suæ reseruarent. Inde introduci ad se litigatores, & iusta sua exponere, iubebat: atque vbi attentè eos audierat, litem, si poterat, amico & placido arbitrio componebat: sin minus, sententiā ex æquo & bono pronuntiabat. Ludouicus, cognomento Pius, tres dies in hebdomada publicè

Annal. in
ann. 809. &c.
814. & 817.

in palatio causis audiendis operam dabat, & ius omnibus summa æquitate reddebat. Quis igitur ex eo fructus consequebatur? Temporibus boni illius Regis (inquiunt Annales nostri) Respubl. ita egregie administrata est, vt nemo subditorum de alterius cuiusquam iniuria quereretur, tanta omnes tum & tam secunda pace ac tranquillitate vivebant: quum alij ab aliis iniuriam abstinerent metu iudiciorum, quæ Rex ipse exercebat, & suo exemplo à ceteris magistratibus exercenda curabat. Adeo pollet potestq. verè regia virtus Iustitia ad pacem felicemque rerum statum in regnis ac ciuitatibus fouendum. Philippus Augustus Galliarum rex, iuris quoque dicendi studiosus, subditorum causas & querelas libenter audiebat. Itaque quum fortè ad ipsum delatum esset, Guidonem comitem Aruerniarum rapinis & manibus sære in subditos suos & finitimos, magnam vim pecuniarum ab inuitis extorquentem absque Regis, summi eorum Principis, consensu: aduersus eum, causa cognita, sententiam pronunciauit, cumque (ex consilio Galliarum procerum) Aruerniarum ditione & iure exiit: quæ ex eo tempore coronæ & Reip. dominio attributa est. Huc etiam referre possemus Caroli Sapientis, Caroli VII. Caroli VIII. Ludouici XII. multorumque aliorum Galliarum regum, æquitatem & industriam in iure dicendo, qui omnes subditorum querimoniis & controuersis audientiam ordinariam præbere, & iuris copiam facere, solebant. Sed ad superiora vnum egregij Principis Ludouici, cognomento Diui, exemplum sufficiet: qui præter ceteras

Annal. in
ann. 1255. &
1269.
Gaguin. in
D. Ludou.
vita.

ceteras regias virtutes, quas multas habuit, æquus etiam & antiquus iudex fuit. Is ergo quum nihil antiquius haberet quàm vt summa iustitia suos regeret, æquitatēque iudiciorum constitueret, primū edixit vt bonæ & veteres Regni leges ac mores strictè obseruarentur: mūlta Bailliis, Seneschallis, & aliis magistratibus constituta, nisi eas exactè seruandas curarent. Magistratus verò vt in officio contineret, dignitates ipse lectissimis quibusque & optimis mandabat, clam exploratis eorum virtutibus: quum vltro sese obtrudentes, vt suspectos, reiiceret. Deinde vt ἀρεῖν ἰσοπαροῦν *Isas* tam inopi quàm diuiti ius æquabiliter & expeditè redderent, vetuit nequid muneris nomine acciperent (extraquàm fortè esculentum aliquid, quod tamen decem solidorum pretium in hebdomadam non excederet) neu quæuis alia beneficia pro se aut suis liberis, neque à litigatoribus, neque ab vllō suæ iurisdictionis & ressorti (vt vocant) homine sumerent: vt ne illis quidem in sua illa iurisdictione & præfectura acquirere quidquam liceret. Prudens nimirum & bonus ille Rex videbat muneribus, beneficiis, & acquirendi cupidine, tamquam illecebris, Iudices & magistratus facillimè posse corrumpi: itaque vt à corruptione prohiberentur, viam illis ad corruptionem esse obstruendam. Ceterum Iuridicos & magistratus potestate abutentes summa seueritate coercerat: quum in eo ne summis quidem viris parceret, sed illis pro merito & gravitate criminis pœnam irrogaret. Seueritatis eius argumentum exemplo vnus rei notasse sat erit.

Ludouici cognomento
Diui iuris
integre dicendi laudabile
exemplum.

Cucij dominus, vir nobilis, duos adolescentes Belgas, quod in syluis suis venantes deprehendisset, in patibulum egerat. Quamobrem citatus ille ad Regem, pro eo facto similem pœnam metuens, Regis cognitionem fugere conatus est, quum Parium Franciæ iudicio sisti se fas & æquum diceret. Rex tamen eum apud se causam dicere compulit: & capite anquirere ac damnare decreuerat, ni ab eius propinquis ac necessariis, amplissimis viris, exoratus, clemētiam quàm seueritatem maluisset. Itaque Rex Cuciano, amicorum eius rogatu, extremum supplicium remisit: eum tamen, veluti relegatum in triennium, in Sacram expeditionem aduersus Turcas & infideles ire iussit: & decem insuper millibus Parisiensium librarum multauit, qua pecuniâ Rex publicum pauperum hospitium Pontosiæ extruendum locauit. Bonus ille Rex rarò, nec nisi post multam & diuturnam deliberationē, criminum gratiam faciebat: & frequenter habebat in ore locum illi Psalms 106. (velut peculiare symbolum) *Beati qui faciunt iudicium & iustitiam in omni tempore.* Dicere quoque solebat, De noxiis supplicium non sumere, sœuitiæ magis quàm misericordiæ nomen mereri. Præter hæc veritate etiam, castitate, caritate, inter paucos insignis, De quoque metuens erat: denique iis & aliis præterea dotibus pollebat quæ pium ac iustum Principem decent. Id maximè declarant memorabilia illa præcepta quæ supremum diem agens Philippo Audaci filio & heredi suo tradidit: digna profectò quæ Regum & Principum Christianorum limitibus

minibus aureis litteris inscribantur, vt ea perpetuò ante oculos habeant: Quando Dei patris & creatoris nostri (inquit) ô mihi carissime fili, ea voluntas est euocare me ex hac caduca & misera vita, vt fruam meliore: nolo abs te discedere quin tibi vltimam meam benedictionem impertiam, nimirum documenta & præcepta quæ bonus parens filio tradere debet: quum sperem fore vt supra hæc parentis tui verba in pectus demittas. In primis igitur mando ac præcipio tibi, fili mi, vt Dei metu nihil prius, nihil antiquius, habeas. Dei enim timor initium, immò caput ac perfectio, omnis veræ sapientiæ est: si nomen eius veneris & colas, benedicet tibi. Secundò, vt aduersa omnia moderatè & patienter feras, moneo te, & peccata tua Dei manu ita corrigi reputes: ne rebus secundis temetipsum efferas, neque ea meritis tuis, sed merè Dei gratiæ accepta ferre memineras. Tertiò, Charitatem & beneficentiam in pauperes summopere tibi commendo. quæcumque beneficia in eos contuleris, ea Christus seruator noster vt sibimetipsi data imputabit, & centuplo cumulatiorem gratiam referet. Præterea magnopere tibi edico atque impero, vt bonas leges & mores huius Regni seruandos & tuendos cures, & subditis ius incorruptè administres: felices ij qui Iustitiam omni tempore exercent. Hoc vt assequaris, etiam atque etiam vide vt probis magistratibus legendis summam curam & diligentiam adhibeas: vetesque ne illi procuratoribus tuis contra ius & æquum faueant: in delinquentes & publica potestate abutentes seueriss.

x. Præcepta
quæ rex Lu-
douicus, co-
gnom. Di-
uus, moriès
filio tradi-
dit.

“

“

“

mè animaduerte. Quum enim ceteros non magis imperio quàm exemplo regere debeant, si deliquerint, grauiore pœna digni sunt. Personarum acceptionem & gratiam in iudiciis ne tolères: pauperi hactenus faueas, vt iusta sua ei exponere liceat: in iudicio nec huius nec cuiusquam favori indulgeas. Adhæc iubeo vt bonum Consilium summa ope tibi pares, & tuo lateri adiungas matura ætate viros & ingenio sedato tranquillòque, qui arcana sibi commissa tegere possint: pacis amantes, haud auaros aut rapaces. Hæc te præstantem omnium beneuolentia & laus vltro sequetur. quippe ministrorum Principis relucens integritas, domini claritudinem etiam illustrat. Insuper veto ne à subditis tributa aut vectigalia exigas, nisi vrgens necessitas, perspicua utilitas & iusta causa, subegerint: alioquin dignus eris quem non pro rege sed pro tyranno habeât. Dabis etiam operam vt tuis pacem & tranquillitatem præstes: iura & priuilegia quibus antè vsi sunt serues: nève cuiquam Principi Christiano, nisi grauissimis de causis, bellum inferas. Postremò vide vt beneficia & sacerdotia Regni tui integris & religiosis viris, conferas: non luxui aut auaritiæ obnoxiiis, ne aliena peccata tua facias. Hæc mea præcepta, fili mi, si seruaueris, exemplo tuo subditis omnibus bene viuendi studium iniicies (libentissimè enim populus ad Principis exemplum mores suos componit) Deus verò etiam fidum firmumque tibi principatum & regni tui statum præstabit. Hæc ad filium tam pia, & reliqua vitæ consentanea, loquutus bonus ille

Rex,

Rex, paulo post spiritum Deo reddidit. Porro hæc salubria præcepta filius eius Philippus III. (cui postea Audaci cognomen ex virtute & factis fuit, quæ multis aduersus Saracenos & alios hostes bellis præclara edidit) diligentissimè exercuit, & per omne regni tempus, prosperissimo in Galliis rerum statu, pacem concordiamque fouit.

POSTREMO, nequid præclari regis Ludouici felicitati deesset, huius Scripturæ loci, quo propheta dicit fore vt iustus sobolescat, accipiatque à Deo præmium numerosæ ac diuturnæ stirpis, huius (inquam) loci fidem euentus affirmavit. Nam eius posterii trecentessimum iam annum & amplius ab eo Regnum Gallia obtinent: immò, extra eos qui ab ipso prognati sunt, nulla iam Regiæ stirpis familia superest. quippe Valesia domus & Borbonia ab eo originem ducunt. Vtinam hodie Dominus pro singulari sua misericordia concedat Principibus, qui ex tam sancta radice propagati sunt, vt luculenta hæc boni Regis proauis sui præcepta animis inscribant: quando & ipse non tantum ea Philippo filio suo, sed etiam omnibus posteris, tradita & præscripta esse voluit.

XXXVI. THEOREMA.

Nobiles viri qui arces & iurisdictiones possident liberis Ciuitatibus inimicissimi sunt.

Com. lib. 2.
cap. 55.

GERMANIAE ciuitates & Heluetiæ pagi (inquit Machiauellus) summa pace & tranquillitate viuunt, proptereaquod æqualitatem inter se tuentur, nec patiuntur vllos nobiles viros in sua ditione agere. Ac si qui fortè rari inter eos supersunt, eos adeo implacabili odio prosequuntur, vt casu in eorum manus delapsos inclementer interimant: quippe ab iis (vt ferunt) aperto nequitiæ ludo, omnia corrumpi & perdi. Ceterum Nobiles (inquit) eos voco, qui suis se fructibus alunt, neque arti vlli exercendæ sese applicant. Eiuscemodi homines nusquam non perniciosi sunt, ac præsertim qui summam iurisdictionem & coercionem in subditos obtinent, qui castella & arces munitas possident, qui vassallos & clientes habent, sibi obedientiæ & fidelitatis iure iurando obnoxios. Regnū Neapolitanū, Romania seu Flaminia, Lombardia, eiuscemodi hominibus abundant: & per eos factum est quominus in iis regionibus status politicus hætenus constitui posset. Ciuilis enim Rerumpublicarum status nullos certiores & capitaliores hostes habet.

QVI

 VI apud Germanos & Heluetios vixerunt, istum scribam falsi & vanitatis coarguere pro suo iure possunt. Iis enim locis quum Nobiles multi sint, & summam iurisdictionem, & castella, & vassallos seu homines suos, habeant: non tantum auitæ nobilitatis ac dignitatis iura obtinere sed Reipubl. quoque munia fungi, notum est: tantumque abest vt ibi apertum nequitiae ludum habeant, vt pro se quisque ciuitatis suæ pacem & tranquillitatem foueant: vassallisque & clientibus suis ius reddendum curent. Haud equidem negauerim in Germania, Heluetia, Gallia & passim alibi, Nobiles reperiri improbos, vitiosos ac sceleratos: sed propter vnum aut alterum non omnis in vniuersum damnari debet Nobilitas: quemadmodum eam hîc stylo confodit atque vna velut litora ex humana societate delet Machiauellus, quum dicit perniciosum esse hominum genus & statui politico natura inimicum. Enimvero sintne tales isti quos memorat, Neapolis, Romaniae, Lombardiae & Romæ, Nobiles, quales hîc depingit, pro explorato certè non habeo: neque id mihi magis affirmare quàm refellere in animo est: sed eiuscemodi esse Cisalpinam nostram Nobilitatem, id verò vehementer pernego. Immo in Gallia & finitimis regionibus magistratus auctoritatis protectores Nobiles, eiusque imperij assertores & propugnatores, cernimus. Neque tamen fateri nolim, nostros Nobiles pessimè odisse eiuscemodi statum politicum, qualem suis scriptis expressit Machiauellus, id est Tyranni-

cum. Quippe nostrę historię sæpe testantur apud maiores nostros (potissimum Barones, proceres ceterosque gentilitia natalium claritudine illustres) semper extitisse fortes & cordatos viros, qui sese tyrannorum opibus & violentiæ opposerent, neque eam diuturnitate coalescere per ignauiam sinerent. Masculam profectò istam hodie Gallicę Nobilitatis viuudo in pectore indolem Machiauellitis & peregrinis meritò formidolosam esse par est, qui tyrannidis suę domicilium & sedem in Gallia collocarunt. siquidem fieri non potest (si Deus fauerit) vt hæc pestis in visceribus Gallię diutius hæreat,

XXXVII. THEOREMA.

*Nobilitas Gallica Regni statum pessumda-
ret, nisi eam Parlamenta metu & pœnis
coercerent.*

Comm. lib.
3. cap. 1.

REGNUM Gallię (ait Machiauel-
lus) omnium maximè regnorum
legibus regitur, quarum Iuridi-
ciales confessus (quæ Parlamen-
ta vocantur) custodes & ministri sunt, præ-
sertim Parisiensis. Regnum verò hæctenus
incolume stetit, propterea quòd Parlamen-
ta perpetuò & inuictò animo potentię No-
bilitatę

bilitatis obuiam ire consueuerunt. Quod
ni ita fieret, iam pridem eius Regni conuul-
sa & soluta esset compages.

NON magis alienæ quàm suæ famæ me-
lius consulisset Machiauellus, si res Flo-
rentinas contentus attingere, in Galli-
cas non deerrasset: neque ignorantia
impudētiam adiungens, omnibus palam fecisset
se in Republ. nostra hospitem, numquam scisse
quonam modo ea à maioribus nostris constituta
& administrata fuerit. Nam quæ, malum, audacia
est, persuadere velle regnum Gallia pessum itur-
rum, nisi Nobilitati Parlamenta vltro aduersa
& infesta sint? Vnde hoc, aut ex quo, habet? Quid
aliud est dicere, longè melius actum iri cum Re-
gno Gallia, si omnis semel aboleatur Nobilitas?
quippe omnia versuram, nisi impotentiam eius
Parlamenta legum vinculis & pœnarum metu
constrictam teneant. Eam quidem fuisse Machia-
uelli mentem, vel hoc vnum satis argumento est,
quod ipsius hodie discipuli, quæ hîc docet re ipsa
in Galliis exsequuntur: idque vnum laborant &
agunt, vt omnem Nobilitatem extinguant: quo
facilius, aduersante nullo, tyrannidem illic suam
statuant. Quamobrem bonas leges Reipubl. no-
stræ omnes iubuerterunt, quibus ad hanc diem
incolumis stetit: sicuti Machiauellus fatetur, &
quidem verè. Neque verò id eius fraterculis i-
gnotum. Itaque vt Regni statum funditus verte-
rēt, quod iam pridem conantur, prius leges ipsas
velut eius columnas & fundamēta, moliri & sub-

ruere aggressi sunt.

VERVM, vt planum faciam quàm vanum sit hoc dogma, vnū hoc mihi probare sat erit quod ex nostris Annalibus liquet: nimirum Galliarum regnum felicius ac multo melius administratum fuisse antequàm vlla Parlamēta existerent, quàm ex quo sunt instituta. Nam Parisiense Parlamentum (quod omnium vetustissimum est) Philippo Pulchro in Gallijs regnante constitutum est. anno videlicet CIO. CC. XC. IIII. Tolosanum regnate Carolo VII. anno, CIO. CCCC. XLIII. Burdegalense, eiusdem Regis temporibus. anno CIO. CCCC. LI. Gratianopolitanum, eodem sub Rege (sed Ludouici XI. filij eius, tum Delphini, autoritate, qui apud Delphinates commorabatur) anno, CIO. CCCC. LIII. Diuionense & Aquense, regnante Ludouico XI. Rothomagensis, Ludouici XII. tempore. anno CIO. CCCC. XC. IX. Nouissimum omnium Britannicum in Armorica (Britanniam vulgò vocamus) regnate Henrico III. conditum fuit. Iam (obsecro) priusquam horum Parlamentorum vlla audita esset mentio, an minus pace locuples & omnium rerum copia circumfluens, aut bello potens, erat Regnum Galliarum quàm hodie? Quis hoc neget, nisi qui impudenter audebit omnibus historiis nostris fidem abrogare? quæ summo consensu, Clodouei I, Caroli Martelli, Caroli Magni, Philippi Augusti, Ludouici, cognomento Diui, & aliorum multorum Galliarum regum, temporibus Regnum Galliarum pacis bellique artibus opibusq. validissimum ac florentissimum fuisse testan-

Parlamento
rum in Gal-
lia institu-
tio.

Ante Parla-
mentorum
institucionē
non minus
pace & iudi-
ciorum ex-
cellente flo-
rebant Re-
gnum Gal-
liarum quàm ex
quo orta
sunt.

testantur. Quum tamen eiusmodi Parliamentorum nulladum mentio esset: tantumque abest ut superioribus illis seculis Nobiles turbarent Regni statum, ut ipsi quoque Bailliuorum & Seneschallorum munera exercerent, & circum prouincias dimissi ius populo redderent. Siquando peregrè proficisci cogerentur, Vicarium seu locumtenentem (ut vocant) qui suam vicem obiret ipsi statuebant. Quod ad Appellationes ab ipsorum sententiis attinet, illæ in generali conuentu, quò Delecti seu Deputati Prouinciarum & præcipuarum Regni ciuitatum semel in anno coibant, loco à Rege assignato, diiudicari solebant. Atque hic quidem Conuentus veteri Gallorum lingua Parlamentum nuncupabatur: verum neque eorum qui in eo confessu sedebant Officia perpetua erant: neque vlla similitudine, aut permodica, ad hodiernam Parliamentorum formam accedebat, sed publici potius Statuum Concilij. Eò conueniebant Deputatorum alij palliati, plerique Nobiles, quos Laicos vocabant: alij togati, qui dicebatur Clerici (quamquam postea consiliarij Clerici ij tantum dicti sunt qui ex presbyterorum collegio erant: Laici verò, coniugati) interdum etiam Pares Franciæ, quoties interesse libuerat. Itaque ea tempestate Nobiles, non tantum Bailliuorum & Seneschallorum dignitatibus aucti iurisdictione publicè exercebant, sed etiam ut ciuitatum & prouinciarum legati, sollenni Parlamenti concilio intererant, quæ Parium Curia quoque nuncupabatur. Grauem ergo iniuriam calumniâque sycophanta iste Nobilitati

Gallicæ affigit, quæ omnibus seculis, etiam antequàm Parlamenta exorta essent, Iuridicialia officia exercuit, & pacem quietemque Regni pro virili parte adiuuit.

Multi hodie
Nobiles literarum scientiam & veram Nobilitatem virtute partem affernantur.

Cic. lib. r.
Offic.

VTINAM verò etiam hodie nostri Nobiles non ita cupidè omnes animum ad armorum studium adiungerent, sed pars eorum Iuri & iudiciis operam daret. Romani quondam domesticam & civilem fortitudinem, cuius consiliis Pax & Iustitia in Republ. seruantur, nihilo inferiorem militari virtute existimabant, quæ Patriæ salus aduersus vim hostilem defenditur. Quippe (vt ait Cicero) parui sunt foris arma, nisi est consilium domi. Barbari equidem (eiusmodi sunt hodie Scythæ & Tartari) armis & viribus corporum foris aduersus finitimos & hostes sua tutantur: sed nullum domi consilium, nullam bene constitutam Rempubl. nullam æquam & rectam Iuris descriptionem, nullas litteras, artes, & scholas, habent. denique quantumuis bellicosi sint, barbari tamen & sunt & nuncupantur. Tantùm momenti est ad communis vitæ cultum & publici status incolumitatem in bene constituta æqui iuris & iudiciorum administratione, ac viris simul idoneis, qui ea pari fide ac peritia exerceant. Verùm plerique hodie Nobilium, à bonis artibus vsque adeo abhorrent, vt non tantùm litteras ipsas, velut multum infra suum fastigium iacentes, superbè fastidiant: sed litteratos quoque omnes, tamquam viles & sordidos, habeant despectui. Quod vel maximum in Nobilitate vitium est. Nam nisi ignorantia totos se addixissent, historiarumque

riâsque vel inspicere dignarentur, Iulium Cæ-
 sare, Augustum, Tiberium, Claudium, Adrianum,
 M. Antoninum, Seuerum, Macrinum, mul-
 tosque alios Romanos Principes litteris & do-
 ctrina excultos fuisse, immò libros quoque scri-
 psisse, comperirent. In nostris verò Chilpericum,
 Carolum Magnum, Robertum, Carolum Sapien-
 tem, & nuperrimè Franciscum I. doctos & eruditos
 ut sua ætate, Principes habemus. Disertè addo, ut
 sua ætate. tempora enim illa, in quæ inciderunt
 nostri illi Reges (excepto Francisco) barbarie &
 ignorantia, tamquam situ & illuue, immunda &
 circumfusa tenebris, multum afluere à doctissi-
 mi illius seculi luce, quo paulo antè à me nomi-
 nati Cæsares vixerunt. Sed ne hoc quidem solo
 vitio laborat Nobilitas. Quippe & in eo non le-
 uiter peccant, quòd splendore stirpis & loci adeo
 superbiunt, ut veras ex virtute & factis claritu-
 dinem nullo numero habeant: credantque nul-
 lis vitis auitas imagines & vetustam generis no-
 bilitatem conspurcari posse. Quin potius isti co-
 gitant stemmatis & nominis sui aliquod initium
 exitisse, cumque, qui primus nobilitatem & glo-
 riam familiæ suæ peperit, id virtute esse conse-
 quutum? Quamobrem, quando Nobilitas à vir-
 tute originem ducit: non secus ac riuus ex puro
 & perlucido fonte manans, si cloacas & purga-
 mentorum receptacula præterlapsus, fluentum in-
 quinarit, non iam limpida aquæ sed cœni aut lacu-
 nae putris nomen obtinet: ita si Nobilitas à vir-
 tutis studio, id est à sua scaturigine, desciverit, dis-
 cedit quoque à seipsa & Nobilitatis nomè amittit.

M. Antoninus Imper. nobilitatem virtute par-
tam (quamquam & ipse illustrissimo genere or-
tus erat) tanti faciebat, vt quum plures filias ha-
beret, non ex eorum numero qui longam generis
feriem præferrent, aut qui opes nimias ostenta-
rent, sed qui probitate morum ac modestia vitæ-
que innocentia præcellerēt, sibi generos legeret.
Cillinius quoque Mæcenas vir splendido genere
natus, immò (vt inquit ille) atavis regibus editus,
& Cæsari Augusto carissimus, multū plus no-
uæ isti & ex virtute cœptæ, quàm veteri & à pa-
tribus relictæ nobilitati tribuebat. Itaque præcla-
ra ingenia sui seculi tam impensè fouit, vt doctos
viros in numero amicorum & circum se perpe-
tuò haberet: isq. quamquam obscuro genere or-
tis, familiarissimis tamen & conuictoribus vtere
tur. Ergo hæc eius in litteratos viros comitas &
munificentia, eius memoriam noménque æternū
fecit: & ex eo qui doctorum hominum studia o-
pibus suis sustentant, Mæcenates etiam hodie vo-
cantur. Sed hoc eius iudicium, quum viros inge-
nuos & virtute nobiles pluris quàm multarum
imaginum & veteris prolapix splendore insignis
faceret, scitè expressisse hisce versibus Horatius
mihi videtur:

Hor. Serm.
lib. 1. Sat. 6.

*Non quia Mæcenas Lydorū quidquid Hetruscos
Incoluit sineis nemo generosior est te,
Nec quòd auus tibi maternus fuit atq. paternus
Olim qui magnis legionibus imperit arint:
Ut plerique solent, naso suspendis adunco
Ignotos: vt me libertino patre natum.
Quum referre negas, qualis sit quisque parente*

Natus

Natus, dum ingenuus. &c.

Quare generosi & claris natalibus homines humili genere ortos, sed qui laboribus & virtute quæsitam nobilitatē pro suo iure sibi adrogare possunt, minimè præ se aspernari debēt: verum in iis quoq. originem vnde sua cœpit nobilitas agnoscere & venerari istos æquū & decorum est. Qui verò etiam super *εὐχέρας* virtute conspicui fulgent, haud vulgari illi honore sed duplici digni sunt. Nam, vt inquit Euripides,

Eurip. in Hecuba.

Mira nota & insignis inter homines est

E bonis natum esse: & in maius procedit

Nobilitatis nomen apud eos qui digni sunt.

NUNC, ad iustum modum perductis hisce Cōmentariis, vela colligo: & omnes Gallos Nobiles ceterosq. publici Rei Gallicæ boni amantes, in quorū manus labor iste noster venerit, hortor atq. obtestor, vt quæcumq. aduersus Machiaueli *Δεουαχλαυ*, & cetera eius non minus vanam quam impia dogmata, in iis à me scripta sunt, attentè ac sedulò considerent. Neq. hoc illis studiū planè sterile aut fructus expers erit. Hinc mecū agnoscent, quam noxia, quam pestilens & impia, sit huius impuri Canis doctrina: qui omnia summa Nequitia præcepta exemplaq. consumsit, vt nouum nescio quod nobis Tyrannicæ artis monstrum, ex omni vitiorum colluie mistum & cōflatum, excuderet. Deinde, vbi hæc pernouerint, haud dubito quin dignam se, dignam maioribus suis, cogitationem suscipiant, vt Machiauelum cū suis scriptis, atq. omnibus qui magno Regni ac Reipub. detrimento, eius doctrinā sequuntur

& defendunt, Gallia extrudant atq. exterminent. Si libuisset excutere omnem Machiaueli officinam & singula eius dogmata persequi, exaggerari magna accessione rerum tenue hoc *typha* poterat. Quippe multa præterea alia etiã fœdiora & magis horrenda peragit: cuiusmodi hæc sunt, quibus artibus occultæ fraudes & coniurationes moliendæ, quibusnã modis exsequendæ sint, seu veneno seu gladio grassari libeat. & reliqua eiusdem notæ. Sed à rerum tam nefandarum, quas nimio plus quàm par esset hominibus cognitas, æterna obliuione extinctas & obrutas cuperem, commemoratione haud inuitus abhorruir: ac doctrinæ istius præcipua quædam capita tractasse satis habui, quæ in lucem protrahi paratamq. refelli intererat:

TE verò Deus & Pater omnipotens, per Dominum ac seruatorem nostrum Iesum Christum oro obsecroque vt Ecclesiam tuam & Electos à pestifera tot errorum contagione serues, quas Satan inter homines per idonea instrumenta hodie spargit: nobis verò etiam des vt in sana doctrinæ fide quam ex sacrosancto Verbo tuo didicimus, perseueremus. Deinde ea prudentia instruas, vt & discernamus fallacia ingenia, spiritus mendaces & impostores, & in veritatis tuæ obsequio cõstanter ad extremum maneamus. Donec

ea nos tandem ad immortalem vitam & beatam quietem perducatur, quam

nobis D. N. Iesus Christus

sanguine suo peperit.

Amen.

ELENCHVS, SIVE INDEX, RERVM

memorabilium, quæ in his aduersus Machiauellum Commentariis sparsim tractantur.

Hæc nota, pr. præfationem primi Comment. denotat.

A DRIANVS Imperat. Rom. ius diligenter populo dixit	690	minus certas habet	2
Adulatores, cur Principib. grati	63	Asturia Romanis alijsve præclaris ducib. minimè probata	402. 403
Adulatoris & Amici discrimen	67	Atheismus homines in summum nequitia fastigiū perducit	204
Æquitas, nervus Imperij	386	Auaritia Principi exitiosa	544
Alexander Seuerus Imper. Rom. in Consiliariis & magistratib. legendis prudentissimus	17	Augustus Cæsar moderatus Princeps, & in iure dicendo diligens	521. 690
Alex. Seueri de firmitate sui status sapiens responsum	515	Aug. Cæsar Iudici imperium abrogat, quod in orthographia vocabuli cuiusdam peccasset	681
Alex Seuerus nummariis & iniquis iudicibus infensus	686	B	
Alexander VI. Pontifex. eius mores, & liberi	329	Bacchanalia quando & à quo, Romæ introducta: cur & quæ ratione abolita	181
Alienare prouincias aut agros qui in Reip. dominio sunt, ne liceat, lege in Gallia cautum est. eaq. vna est ex Regni Gallici columnis	41	Bella Principum inter se propter Papam	219
Ambitio ingentium malorū causa	448	Bellum nemini nisi iustis de causis inferri debet	252
Amici & adulatoris discrimen	67	Bellum pro Religione an suscipi liceat	257
Amicitia immortalis esse debet	319	Bellum pace mutandum est quam celebrissimè fieri potest	263
Amicitia, virtus Principem decens	390	Bella ciuilia maturè sopièda sunt	265
Appius Claudius, dux bello bonus propter inclementiam miserè perit	511	Bella intestina inter Aurelianam & Burgundicam domus	272
Arestum Curia Parisiensis Machiaueli doctrinā redolens	184	Beneficia à Principe extorta, non omni vtilitate carent	452
Arts Politica præcepta & regulas		Beneficium vetus iniuriam non uam delet	321
		Bonitas à Romanis dignitati an-	

INDEX.

- geposita. 566
 Borgia. Vide Cæsar Borgia 670. 671
 Brunechildis Hispana, Galliæ regina, quanta mala Gallis intulerit 125
- C
- C**ædes promiscua Lutetiæ, Ioannis Burgundiæ ducis tempore. 272
 Cædes iniustas defendere, prodigiosum 384
 Cædes quocumque fini fiat, cædes semper est 408
 Cæsar Borgia, Papæ Alex. spurrij, vana consilia & incepta 331
 Cæsar Borgia quibus artibus potentiam nactus sit 356
 Cæsar Borgia documentum iusti iudicij Dei 328
 Caligula tyrannus, diris perpetuò agitatus 424
 Caligulæ prodigalitas & immanes sumtus 549
 Caligula equum suum, Consulem designare statuit 665
 Calumniæ Machiaveli in Reges & populum Galliæ 11. pr.
 Calumniarum Machiaveli refutatio 17. pr.
 Cancellarius peregrinus, promiscuæ cædis in Sicilia causa 112
 Caracalla tyrannus, furis continuè agitatus 424
 Carolus Magnus egregius Princeps, & artis dicendi studiosus 324. 691
 Carolus v. cognomento Sapiens, Princeps egregius 324
 Caro Censorius, sanctitate & innocentia in magistratu insignis
- Christiani homines Ethnicorum litteris immodicè dedere sese non debent 194
 Christiani bonarum litterarum instauratores & custodes 188
 Christi aduentu mûdus emendatus & in melius versus est 210
 Ciuitatibus & Principibus Deus aduersarium aliquem constituit. & quamobrem 437
 Claudius Imper. quamquam vector, iuris tamen dicendi studiosus 690
 Clementia utilis & honorifica clementibus 496
 Clementia Principis, subditos ad bonos mores inuitat 503
 Clementia Principis, nullius mali causa 504
 Clementia & magnanimitas Cæmili 528
 Colonia cur à Romanis deducta 299
 Columnæ tres Regni Galliæ, quænam 49
 Commentarij hi vnde decerpi 15. 16. pr.
 Commodi tyranni formido 389
 Concilium an plus polleat quam Papa 341 & seq.
 Concordia Reip. utilissima 589
 Consiliarios bonos, malo Principe, esse, Reipubl. utilius est quàm contra 5
 Consilio Principis instituendo leges olim à Gallis obseruata 16
 Consilium bonum, Principis statum tuetur. 23 ei gloriam & decus conciliat. 24. cum formidabilcm

I N D E X.

- bilem reddit 25
- Consilium multorum vnius con-
silio anteponendum 56
- Consilium vnius, periculosum 97
- Consilia Machiauellitarū ad sub-
uertendum Galliaē statum 303
- Consilia Machiaueli perdendis
Principib apta. Vide eius Theo-
remata.
- Consilia callida, periculosa 401
- Consiliarium bonorum & ma-
gistratum optima lectio 14
- Consiliarij adulantes 96
- Consiliarios Principis, ob Remp-
malē administratam illaudati, e-
ius successor retinere non de-
bet 103
- Consiliarij Principis, qui Nobili-
tati & Populo minus grati sunt
maturē ablegari debent 104
- Consiliarij & ministri fidelis offi-
cium in Principem 65
- Cōstantia ceterarum omnium vir-
tutum comes 535
- Constantia neque aduersis neque
prosperis rebus frangitur 538
- Constantia Principis quibus in re-
bus exercenda sit 539
- Controuersia seu sponsio igne di-
iudicanda. 238
- Cornelius Rufinus cur senatu mo-
tus 681
- Creaturæ omnes hominem ad
Deum deducunt. 173
- Criminatores & Sycophantæ au-
lici, perniciosi 90 91. & seq.
- Curati aduersus Mendicantes de
foco & ventre decertant; & quis
litis eorum fuerit exitus. 628
& sequent.
- D
- Deceptor saepe decipitur 443
- Deceptorix artis principia
444-445
- Delatores, perniciosissimum ho-
minum genus 78
- Delatores aulae Gallicae & An-
glicae 89. 90. 91. 92. 93. 94.
- Deus per omnes Creaturas homi-
nibus seipsum patefacit 173
- Deum aliquem esse ratio natura-
lis & sensus communis docent
177
- Deus prima omnium rerum caus-
sa 242
- Dionysius Siciliae tyrannus, assi-
duo pauore agitatus 398
- Dionysij tyranni felicitas 423
- Diuitem Republicam esse præ-
stat, quam priuatos 607
- Doctores Christiani Ethnicos suis
ipsorum libris refutarunt 194
- Dominicani impostores, Bernæ
exusti 183
- Domitianus Quæstorium virum
senatu mouit quòd gesticulandi
& saltandi studio teneretur 681
- Domitianus miro insidiarum &
cædis genere perit 363
- E
- Epiceuri siue Arthei apud Auli-
cos gratiosissimi 160 Nouo-
rum vectigalium iuuentores
161 quare ad omne scelus para-
ti 162
- Ethica luculenter exposita in
Verbo Dei 135
- Ethnicis quæ Religionis & mo-
rum doctrina 134. 135. 136
- Ethnicorum virtutes specie tan-

I N D E X.

- tū externa cōmēdabiles 210.211
 Ethnicis vnde multas præclaras
 gnomas, quas libris suis incluse-
 runt, acceperint 211
 Ethnici olim Christianorum ve-
 lut discipuli 211
 Exēplaria imitanda Principi 334
 Exemplaria proposita ad imitan-
 dum, perfectissima esse debent
 563
 Exilium Exostracismi Athenis ho-
 norificum 430
- F
- F**actiones exitiosæ Principi &
 fundamenta Tyrānidis 576
 Falstas & Religio simul sociari
 non possunt 173
 Falstas in Religione, minimè fe-
 renda 181
 Felix, Pontifex, Genevæ sedet 349
 Fidelitas, opima hereditas 461
 Fides nec re ipsa violari, neque vi-
 la perfidiæ suspitione aspergi
 vult 460
 Sine Fide hominum vita ac socie-
 tas consistere nequit 456
 Fides quondam sancta & venera-
 bilis Romanis 461
 Fortuna, quid veteribus 241. & seq.
 Fortuna, figmentum Poeticū 244
 Franciscani Aurelianenses, impo-
 stores 183
 Franciscus I. Galliarum Rex, clemens
 & moderatus 321
 Franc. I. fidei & promissi seruandi
 studiosus 469
 Francisci I. munificentia 556
- G
- G**allia hodie Machiaueli præ-
 ceptis regitur 13. pri.
- Galli peregrinæ dominationis ia-
 tolerantæ 125
 Galli ob intempestiuā gloriæ cu-
 pidinem à Luitanis vincuntur 117
 Gallorum ingenia facillima ad ex-
 plorandum 448
- H
- H**eliogabalus tyrannus, assiduè
 furis agitatus 424
 Helpidius Romanus iudex, vir præ-
 stantiss. 679
 Hieronymus Siciliae tyrānus eiūs-
 que exitus 426. 427
 Hieronymi Sannaparolæ exitus 238
 Historiæ lepidæ de Scurris & al-
 sentatoribus aulicis 71. 72. &
 sequent.
 Historiæ, docentes vnius consi-
 lium periculosum esse 97. &
 sequent.
 Historiæ, quibus docetur Princeps
 quomodo cum bonis vel malis
 Consiliariis decessoris sui agere
 debeat 103. & seq.
 Historiæ, quib. probatur ablegan-
 dos esse Consiliarios Nobilitati
 & plebi iniustos 104
 Historiæ & exempla calamitarum
 quæ ex immodicis peregrino-
 rum opibus contigerunt 125.
 126. & seq.
 Historiæ & exempla benedictio-
 num Dei, in Principes 169. 170
 Historia de obitu Panos 206. 207
 Historia lepida de vestimentis Fran-
 ciscanorum 148
 Historiæ docentes Bella non te-
 mere suscipienda esse 252.
 253. & seq.
 Historiæ eorum quæ acciderunt
 bella

I N D E X.

- bella pro Religione suscipien-
 tibus 257. 258. & seq.
 Historiæ & exempla calamitatum
 quæ ex bellis ciuilibus oriun-
 tur 270. & seq.
 Historiæ, docentes Pacem tolera-
 bilem & æquam violandam nõ
 esse 284. & seq.
 Historiæ, docentes non omnem
 pacis spem hosti absceindendam
 esse 291. 292. & seq.
 Historiæ & exempla clementium
 Principum 321. 322. 323
 Historia singularis Ludouici re-
 gis, cognom. Diui 335
 Historiæ iudiciorum Dei aduer-
 sus Dei contẽtores 163. 164. & f.
 Historiæ Diuinarum animaduër-
 sionum in Tyrannos 364. & seq.
 Historiæ & exempla insignia fidei
 à Principibus egregius seruata
 460. 461. & seq.
 Historiæ Dei iudiciorum in Persi-
 dos 470. 471. & seq.
 Historiæ Principum quibus Aua-
 ritia exitio fuit 544. 545
 Historiæ Principum prodigorum
 & crudelium 549. 550. & seq.
 Historiæ Principũ multorũ qui li-
 beralitate suas opes auxerũt 552
 Historiæ calamitatum, quæ ex Fa-
 ctionibus proueniunt 578. 579
 & seq.
 Historiæ, quæ Concordiæ utilita-
 tem docent 589. & seq.
 Historiæ calamitatum quæ ex sedi-
 tionib. ortæ sunt 597. 598. & seq.
 Historiæ, quib. iurisdictionis bene-
 administratæ fructus: prauæ, in-
 commoda docentur. 674. & f.
 Historiæ & exempla moderatio-
 nis à veterib. adhibite in consli-
 tuendis iudiciis, & iuridicialibus
 confensibus componendis 689
 Historiæ & exempla Rom. Prin-
 cipum & Gallie Regum, qui ius
 ipsi populo dixerat 690. 691
 Historia memorabilis cuiusdem
 mulierculæ, quæ ab Adriano
 Cæs. ius petiit 691
 Honores mirant mores 15
 Honores vitionis studium oblite-
 rare debent. exempla eius rei
 323. 324. & c.
 Hosti numquam spes pacis penitus
 abruptenda 290

I

I Ethro socer Mosis, eum docet
 quales iudices legi debeant
 668
 Illiberalitas, sœdum in Principe vi-
 tium, 544
 Imperatores Romani, iuridici di-
 ligentes 690
 Imperatores Rom. multi docti
 705
 Impietatem Deus impunitam
 non sinit 163
 Ingratitudo Tenacitatis & auari-
 tiæ comes 561
 Inimicitia mortales esse debent
 319
 Inimicorum vincendorum optima
 ratio 554
 Iodellius Epicureus, tragicus poe-
 ta, tragicum exitum habuit 167
 Italia pridem impietate infecta
 221
 Iudex vnicus in tribunalibus infe-
 rioribus sufficit 658

I N D E X.

Index conscientiam suam ne ledat vereri debet	679	Liberalitas laudabilis in Principe	544
Iudicia suprema à pluribus fieri debent	660	Liberalitas honestat & auget Prin cipem	552
Iudices impotentibus affectibus occupati, sincerè iudicare non possunt	653	Lignerolius a ulicus, Atheismi do- ctor	167
Iudicū collegiis instituendis quod temperamentum adhibendum sit	682	Linia ad Augustum prudens mo- nitio	554
Iulius Cæsar, Princeps clemens	334	Lucullus parum felix & militib. in- uilius ob morum asperitatē	510
Iuliani Apostata Imper. præposte- rum in legendo Iudice iudi- cium	680	Ludouicus x i i. Princeps clemens	323
Iuris proba administratio in bonis legibus & magistratibus sita est	663	Ludou. x i i. fidei sanctè seruandæ studiosus	467
Iuris & iudiciorum æquitas, pacis & concordia causa: iniquitas, seditionum	674	Ludouicus, cognomento Diuus, Princeps eximius	335
Iuris & iudiciorum corruptio in Gallia ex multiplicatione Of- ficiorum orta	654	Ludouici cognom. Diui morientis præclara præcepta ad filium	698
Ius Canonicum plus mali quam boni continet	646	Ludouicus Pius, ius studiose dicit	691
Ius per quos & qua ratione in Gal- lia diceretur, ante Parlamento- rum institutionem	703	Lugdunum colonia Italica	303
Ius ex æquo & bono administratū non minus necessarium & vtile in Regno quam vis & arma	704	M	
L		Machiaelli libros Aulici pro Alcorano habent	5. pr.
Leges fundamentales Regni Gallia	37.49	Machiau. Aulicorū doctor	ib.
Legū bonarum condēditio	508	Machiaelli scripta quamobrem & ex quo in Galliam accepta	10. pr.
Lex Salica, vna ex præcipuis legi- bus quib. Regnum nititur	37.38	Machiaelli impia & inepta dog- mata. Vide eius Theoremata	202
Lex naturalis neq. à Principe, neq. a quoquā, abrogari potest	50.51	Machiaellus atheos	202
		Machiaellus Principes docet quō nam modo in bestias aut feras transformari possint	398
		Machiaellus summæ Nequitia artem docet	568
		Machiaellus omnes Artis Tyran- nicæ partes tractauit	648
		Machiaellitæ incōstantes & Cha- mæleonti similes	541
		Machia-	

I N D E X.

Machiauellitz in Gallia non per omnia legibus & præceptis sui Doctoris paruerunt 659
 Mæccenas eques Rom. nobilissimus, Nobilitatis exemplar 706
 Mæccenas, litterarum & litteratorum amantissimus ibid.
 Magistratus Romæ abrogati leuicis ob noxas 681
 Magistratus quibus dotibus instaurari esse debeant 668
 Magistratus Gallia neque temporarij neque ambulatorij esse debent 687
 Marcus Antonin. Imper. egregius 335. clementissimus 498. 499. 500. liberalissimus 556. nobilitatem virtute partam plurimi faciebat 706

Marulina Parisienses 113
 Mauri vnde oriundi 230
 Mendicantium in Curatos litis lepidi historia 628. & seq.
 Miracula Christi, Principibus attributa à profani, scriptorib. 179

N

Natura docet, Deum esse 160
 Nauarra regnum Papa autore veris heredib. eripitur 220
 Nero in morte neque amicum neque inimicum habuit 424
 Nobilitas Gallica olim tyrannis admodum infesta 700
 Nobilitas in Germania & Heluetia honorata. 699
 Nobilitas virtute parta Nobilitate stirpis præstantior 705
 Nobilitas Gallica iuris & iudiciorum præsidium 699

O

Officiis in mandandis Geometrica proportio seruanda est 667
 Officiorum nundinatio 19
 Officiorum precia in Gallia aucta Machiauellitarum opera 655
 Oratio legatorum Rom. ad Coriolanum 266
 Oratio T. Largij Dictatoris 280
 Oratio Francisci I. Gallia regis, ad Rupellanos 321
 Oratio à doctore Sorbonico ad defendendam iniustam cædem habita 372
 Ordo naturalis, Deum aliquem esse demonstrat 160

P

Palatij magister peregrinus, in Gallia ciuili belli causa 125
 Papa aut implumi assimilatus à fratre Ioanne de Rupescilla 217
 Papa autore Regnū Nauarrae veris heredibus eripitur 220
 Papa an spurios se legitimize possit. 336
 Papa an Concilio superior 341. & seq.
 Papæ potestatis limitationes 345. 346
 Papa se Soli, Imperatorem Lunæ, comparat 353
 Papæ isferos in ditionem suam redegerunt 354
 Papæ potestas in exigendis è Gallia pecunis à Sorbonistis circumscripta 216
 Papalis sedes plus longinquis quam propinquis nocet 213

I N D E X

Parlamentum olim trium Statuum Concilium significabat	28.703	Princeps duplici potestate instructus est, Soluta & Ciuili	36
Parlamenta Galliarum, quando instituta	702	Principis Soluta potestas supra Deum non est	37
Parlamentis nondum institutis, Regnum Galliarum non minus pace & omnium rerum copia felix quam deinceps	ibid.	Principes fundamentales Regni sui leges abrogare nequit	38
Paupertas nouas res moliri cogit	611	Princeps sanis sapientium consiliis parens prosperè agit	58
Pax æqua & tolerabilis violari non debet	284	Princeps nihil eorum quæ geruntur scire potest, nisi suorum relatu	60
Pacis pignora quæ dari debeant	281	Princeps mutandi pace belli omnes vias seruari debet	263
Pacis inter Curatos & Mendicantes vitæ capita	644	Princeps simul amari & metui potest	387
Peregrini ad prodicionem proni	127	Principis ruinæ præfugia	439
Peregrinorum opes suspectæ & perniciosæ	112. & seq.	Principis inflexus rigor subditos obsequium exuere cogit	451
Perfidi perfidiam ipsi damnare coguntur	471	Princeps clemens facile subditorum obsequium habet	507
Perfidia perfidis ipsis pestifera	473	Princeps clemens securum & iutum statum obrinet	514
Perfidia furiale & tartareum monumentum	480	Princeps Clementia imperium amplificat	521
Periuris & Perfidis nemo libenter fidit	469	Princeps thesauris accumulandis studere non debet	608
Philippus Audax, bonus & lenis Princeps	323	Principi quæ ratio tenenda sit vt subditos ditet	613
Philippus Augustus, ius diligenter dicit	692	Principi laborandum vt bonos Magistratus legat	663
Pietatem secundat Deus	168	Principes Iudices malos penis coercere, bonos præmiis afficere, debet	685
Poetarum, adolutores	75	Princeps, ius ipse dicere debet	689
Potentia Principis in pecuniarum copia sita non est	558	Principes exigua ipsi prudentia præditi, bonis tamen consiliis parentes, Rempublicam non planè infeliciter administrant	11
Potestas Principis Soluta, quæ Potestas Ciuili Solutam temperat	52	Principes vitiosos quid efficiat	60.61
Prætextus perfidiæ speciosi perfidis & tyrannis inuites	482	Principes boni, faciles ad ignoscendum	

I N D E X.

dum	317	Romani quondam lenitate & cle-	
Principes diffidere suorum fidei		mentia insignes	505
non debent	389.390	Romanorum diræ & deuotiones	
Principes boni, cari: mali, inuisi		in fœderum violatores	533
subditis	429	Romuli clementia	526
Principes fide vacui, caritatis quo-		Rupellani Gallici nominis studio-	
que & Dei metus expertes sunt		si	43
437		Rupellanorū iura & priuilegia	47
Principis potentia & opes in sub-		S Æui hōminēs, ferē timidi sunt	
ditorum diuitiis sitæ sunt	605	358	
Prodigalitas pestifera Principi	549	Sæuitiæ descriptio & exit ⁹ 357. & s.	
Prodigalitem sæuitia sequitur		Sæuitia omnem è subditorum ani-	
550.551		mis in Principem beniuolen-	
Proportio Geometrica in Officiis		tiam eiicit	322
mandandis seruanda	667	Sæuitia ius & æquū subuertit	409
Proprietatis bonorum iure naturali		Sæuitia ingens ex animis deleri ne	
nititur	296	quit	417
Prudentia in Consilio Principis		Sauanarolæ historia	237
magis necessaria quàm in ipso	5	Scientiæ contemptus maximum in	
R		Nobilitate vitium	704
R econciliatio gratiæ, semper		Scipionis Africani clementia & ce-	
utilis esse potest	293	teræ virtutes	523.524.
Reges Galliæ plerique clementif-		Scopus Autoris in hisce Commen-	
simi fuere	520	tariis scribendis	4.pr.
Reges Galliæ permulti liberalif-		Scurræ aulici, quānam	70
simi præsertim erga viros do-		Seditiones ingentium malorum	
ctos & Ecclesiasticos	557.558	causæ	595.596. & seq.
Regnum Galliæ pacis tempore o-		Senatus Rom. & Galliæ Statuum	
mnium florentissimum	287.288	similitudo	28
Regnum Nauarræ quo iure & mo-		Senatus Rom. clementia	527
do vsurpatum ab Hispano	220	Sententiæ in senatu discordes, pe-	
Religio & falsitas simul manere		riculosa non sunt, modò in eum-	
nequeunt	173	dem finem tendant	56
Religionis Christianæ antiquitas,		Sociis suis Romani seruitutis iu-	
simplicitas & præstatiā	131.132.133	gum non imponebant	444
Religionum Catholicæ & Reform-		Statuum siue Ordinum Conciliū	
matæ conciliandarū modus	138	olim in Galliā tribus potissi-	
Religionis ergò an bella suscipi		mum de causis habebatur	32
debeant, & ad certam relig. for-		Statuum Concilij habitū exempla	
mā suscipiendā homines cogi	257	& quibus de causis	33. & seq.

I N D E X.

Statuum autoritas, vna ex legibus quibus Regnum nititur	37	Tyranni nullius fidei se credere audent	389
Statuum autoritas quæ sit, & ex quibus debeat illud Concilium componi	39-40	Tyranni falsas criminationes & atrocia facta specie iuris velat	393-394
Statuum conuentus Senatum vete rem Rom. refert	28	Tyranni ad se omnia rapiunt	421
Status Reipubl. bene imperandi & obedienter imperium facien di officio nititur	321	Tyranni haud diuturni	422
Status Reipubl. firmitas Clemen tia nititur	518	Tyrannorum vita filo pendet	423
Subliti Romanorum, serui non e rant	444	Tyrannorum multi hostes	435
Subditi qua ratione à Principibus ditari possint	613	Tyrannorum duo genera	248
Subditis quònam modo obsequen tib. Princeps vtatur	512-513	V	
T			
T heopompus, qua ratione re gnum suum firmum red dere sibi visus est	515	VAlentiniani Imper. iniustitia	680. 681.
Thesaurus Principum certissimus in oculis subditorum	609	Veritatem premere silentio, Prin cipi perniciosum	62
Tiberius Imper. in mandandis of ficiis luridicis absurdus & in consultus	680	Veritatis amantes iudices	669
Titus, clemētissim ⁹ Princeps	503	Vespasianus, Princeps clemēs	502
Traianus, optimus Princeps	503	Vespasianus cuidam quòd fragra ret vnguento, præfecturam ab stulit	681
Trinitatis doctrina rationi huma næ non planè repugnat	176	Vesperæ Siculae	113
Tyrannidis notæ	248. 424	Virtutes eminentes Principi suspe ctæ esse non debent.	432
Tyranni Dei iudicium effugere nequeunt	362	Vis Rationi ancillari debet	399
Tyrannorum voces	385	Vlcionis libido implacabilis, iuri naturali aduersa	316
		Vlcionis cupidinem exuere debet qui Magistratus insignia induit	323-324.
		Z	
		Z elotæ falsi auitæ Religionis, Zimpij, rapaces & crudeles	167
		Zelus flagrantissimus Curatorum & fratrum Mendicantium	645

F I N I S

ELENCHVS SCRIPTORVM

Græcorum, Latinorum, & Gallorum, è quorum libris

hystoria & alia nonnulla illustrandis hisce

in Machiauellum Commentariis

petita & excerpta sunt.

Ammianus Marcellinus.	Munsterus.
Annales Galliarum.	Paponius.
Aristoteles.	Paulus Æmilius.
Bellaius.	Plato.
Biblia.	Platina.
Capitolinus.	Plinius Iunior.
Cicero.	Plutarchus.
Comminæus.	Pomponius Lætas.
Dion.	Procopius.
Dionysius Halycarnassæus.	Sabellicus.
Euripides.	Sallustius.
Florus.	Sleidanus.
Frossardus.	Sophocles.
Gaguinus.	Spartianus.
Herodianus.	Suetonius.
Homerus.	Tacitus.
Horatius.	Thucydides.
Iosephus.	Titus Lilius.
Ius Ciuile & Canonicum.	Trebellius Pollio.
Lampridius.	Vopiscus.
Molinæus.	Xenophon.
Monstreletus.	

